

MUZEJSKO
DRUŠTVO
šk.loka
2005

LOŠKI RAZGLEDI

LOŠKI RAZGLEDI

51

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

Muzejsko društvo Škofja Loka
Škofja Loka 2004

LOŠKI RAZGLEDI

51

Muzejsko društvo Škofja Loka
Škofja Loka 2004

LOŠKI RAZGLEDI
51 - 2004

Izdalo in založilo:
Muzejsko društvo Škofja Loka

Uredil:
Franc Podnar

Uredniški odbor:
Dr. Branko Berčič
Alojzij Pavel Florjančič
Ludvik Kaluža (lektor)
Svetko Kobal
+dr. France Leben
Franc Podnar (glavni in odgovorni urednik)
Dr. Tadeja Primožič
Dr. France Štukl

Na naslovnici: Ive Šubic: Lovrenc Košir (1804-1879), pobudnik poštna znamke (linorez, 1980), zadaj filatelistično gradivo o Koširju in gradivo iz zgodovine filatelije

Prevodi povzetkov:
Milica Krajnik

Tehnična priprava in tisk:
GRAFIKA SOČA d.d., Nova Gorica, 2005

Naklada:
1100 izvodov

Za vsebino člankov odgovarjajo pisci. Redakcija zaključena decembra 2004

Zbornik je s finančno pomočjo Občine Škofja Loka izdalo in založilo
Muzejsko društvo Škofja Loka

ISSN
0459-8210

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, št. 415-482/97 - mb/sp z dne 28.4.1997 je publikacija proizvod, od katerega se plačuje 8,5% davek od prometa proizvodov.

Lovrenc Košir - pobudnik poštne znamke

Uredništvo	200. obletnica rojstva in 125 - letnica smrti pobudnika poštne znamke Lovrenca Koširja <i>Zum 200-jährigen Geburtstag und 125. Todestag von Lovrenc Košir-Wegbereiter der Briefmarke</i> 11
------------	---

Razgledi

Branko Berčič	Abraham iz Freisinga - vemo, kdo je bil? <i>Abraham aus Freising - wissen wir, wer er war?</i>45
France Golob	Bratje Rupert, Filip in Henrik (III.), renski palatinski grofi, freisinški škofi in loški cerkveni gospodarji <i>Die Brüder Rupert, Philipp und Henrik (III.), Rhein-Pfalzgrafen, Freisinger Bischöfe und Kirchenherren von Loka</i>65
Marko Mugerli	Testament Korbinijana Fürnpfeila pl. Pfeilhaimba <i>Das Testament von Korbinijan Fürnpfeil von Pfeilhaimb</i>79
Alozij Pavel Florjančič	Nagrobnik vikarja Mihaela v Stari Loki <i>Der Grabstein vom Vikar Mihael in Stara Loka</i>87
France Štukl	Loško mestno obzidje <i>Die Stadtmauer von Škofja Loka</i>97
Bojan Kofler	Biološke raziskave v Bohkoven breznu <i>Biologische Forschungen in der Bohk-Höhle</i>107
Dušan Koman	Crngrobska cerkev v strokovni literaturi <i>Die Crngrober Kirche in der Fachliteratur</i>113
Janez Dolenc	Dr. Gregor Krek kot predstojnik slovanskega inštituta na graški univerzi, nazadnje dvorni svetnik <i>Dr. Gregor Krek als Leiter des slawischen Institutes an Grazer Universität und zuletzt Hofrat</i>143
Ivan Kejžar	Sorica, njene vode in življenje ob njih <i>Das Dorf Sorica, seine Gewässer und das Leben an ihnen</i> ...155

Franc Križnar	Župnik in glasbenik Don Kosto (Jer/nej/ko) Sel/j/ak <i>Der Pfarrer und Musiker Don Kosto (Jernejko) Seljak</i>207
Stane Pečar	Niti najhujši nemški teror ni upognil upornih Ločanov <i>Sogar der schrecklichste deutsche Terror konnte die aufständischen Bewohner von Škofja Loka nicht beugen</i>249
Gradivo in spomini	
Matjaž Bizjak	Poročilo z mednarodnega simpozija ob 200-letnici sekularizacije freisinške in briksenske škofijske posesti na Slovenskem <i>Der Bericht über das internationale Symposium zur Zweihundertjahresfeier der Säkularisation vom Freisinger und Brixener Bischofsbesitz in Slowenien</i>259
Vida Deželak Barič	Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941 - 1945 <i>Der Landkreis von Škofja Loka im Nationalbefreiungskampf 1941 - 1945</i>265
Lojze Malovrh	Mala čudesa narave <i>Die kleinen Naturwunder</i>263
Mira Kalan	Obiskovalci Loškega muzeja in muzejska pedagoška dejavnost v letu 2003 <i>Die Besucher des Museums von Škofja Loka und die pädagogische Tätigkeit im Museum im Jahre 2003</i>269
Tadeja Primožič	Loški muzej Škofja Loka v turistični ponudbi - med ponudbo in željami obiskovalcev <i>Das Museum von Škofja Loka im touristischen Angebot - zwischen dem Angebot und den Wünschen der Besucher</i> ...279
Barbara Sterle Vurnik	Galerija Ivana Groharja - most med preteklostjo in sedanjostjo <i>Die Ivan Grohar-Galerie - eine Brücke zwischen Vergangenheit und Gegenwart</i>289
Agneza Florjančič	Martin Fierro v slovenščini <i>Martin Fierro in slowenische Sprache</i>293
Ivan Jan	Marijan Masterl o Cankarjevem bataljonu in moja spoznanja o tem <i>Marijan Masterl über das Cankar-Bataillon und meine Erkenntnis darüber</i>297

Tone Košir	Živeli in delali so med nami <i>Zum Gedenken an Dr. Marija Bračko, an Dr. Janez Resnik und an Dr. Adolf Gerjol</i>	307
Ivan Križnar Sely de Brea-Šubic	Maks Krmelj - Matija (1910 - 2004) <i>Zum Gedenken an Maks Krmelj - Matija (1910 - 2004)</i>	313
Tine Bogataj	Valentin Pirc (1915 - 2004)- v spomin <i>Zum Gedenken an Valentin Pirc (1915 - 2004)</i>	319
Barbara Sterle Vurnik	Klara Ogorevc-Jenko (1969 - 2004) <i>Klara Ogorevc - Jenko (1969 - 2004)</i>	323
Podnar Franc:	Prispevek h kroniki občin Škofja Loka, Železniki, Žiri in Gorenja vas - Poljane Beitrag zur Chronik der Gemeinden Škofja Loka, Železniki, Žiri und Gorenja vas - Poljane.....	325
Zgodovina športa na Loškem		
Ivan Križnar	Odbojka <i>Volleyball</i>	341

LOVRENC KOŠIR-
pobudnik poštne
znamke

200. obletnica rojstva in 125 letnica smrti pobudnika poštne znamke Lovrenca Koširja

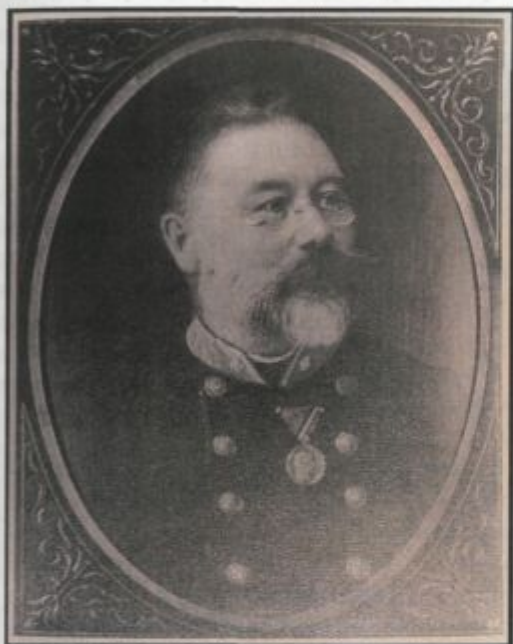
Lovrenc Košir (1804 - 1879) pobudnik
poštne znamke

Leto 1879 je bilo leto jubileja 200 let od rojstva in 125 let od smrti znamenitega rojaka iz Spodnje Loke Lovrenca Koširja, ki je bil domnega leta 1804. Najbolj človek pravo upraviča, da smo ga predhodni svoj prejšnji 7 plačevalnih postnikov v glavnem, zlasti za letnico, ki je bil najprej v postavi, in s tem dokazal, da je plačal postnikov. Zato je bil njegov prejšnji splošno priznani, da je bil prvi avtor poštne znamke.

Leto 1879 je bilo leto jubileja 200 let od rojstva in 125 let od smrti znamenitega rojaka iz Spodnje Loke Lovrenca Koširja, ki je bil domnega leta 1804. Najbolj človek pravo upraviča, da smo ga predhodni svoj prejšnji 7 plačevalnih postnikov v glavnem, zlasti za letnico, ki je bil najprej v postavi, in s tem dokazal, da je plačal postnikov. Zato je bil njegov prejšnji splošno priznani, da je bil prvi avtor poštne znamke.

LOVRENC KOŠIR-
pobudnik poštne
znamke

200. obletnica rojstva in 125 letnica smrti pobudnika poštne znamke Lovrenca Koširja

*Lovrenc Košir (1804 - 1879), pobudnik
poštne znamke*

Letos 29. julija je minilo točno 200 let od rojstva in 7. avgusta 125 let od smrti našega rojaka iz Spodnje Luše, Lovrenca Koširja, ki je že davnega leta 1836 Najvišji dvorni poštni upravi na Dunaju predstavil svoj predlog plačevanja poštne z gumirano pisemsko znamko, ki bi jo odpošiljatelj pisemske pošiljke prilepil na pismo in s tem dokazal, da je plačal poštino. Žal je bil njegov predlog vpeljave pisemske ali poštne znamke zavržen.

Šele 1. junija 1850 so v deželah takratne habsburške monarhije vpeljali poštno znamko, kar je bila večna Koširjeva življenjska mora, tudi leta 1874, ko je bil že upokojen. Tega leta je bil v Bernu sprejet sklep o ustanovitvi Mednarodne poštne zveze (UPU), kamor je Košir še zadnjič poslal svoj predlog iz leta 1836 o svojem izumu plačevanja poštne z pisemsko znamko, čeprav je medtem v Angliji maja 1840 angleška pošta na predlog Rowlanda Hila izdala prvo pisemsko znamko na svetu. Predstavniki pošt se v Bernu niso hoteli izreči o tem, kdo je bil pobudnik za izdajo poštne znamke. Zanje je bilo važno le dejstvo, da je angleška pošta v Londonu 6. maja 1840 izdala prvo pisemsko znamko - črnega penija (Penny Black) na svetu. Po tem udarcu se Košir ni več pobral, temveč je v revščini, bolan in osamljen že leta 1879 umrl na Dunaju v mestni hiralnici.

Košir je večji del svoje službe opravil na raznih visokih poštno-finančnih ustanovah v Ljubljani, Benetkah, Milanu, Zagrebu in na Dunaju, kjer je vpeljal nekaj reform poštних financ.

Košir bi ostal tako za vedno pozabljen, če njegovega dela in življenja leta 1939, neposredno pred drugo svetovno vojno ne bi začel sistematično preučevati znani slovenski filatelista in tudi finančnik Ferdinand Kobal iz Ljubljane, ki je Lovrenca Koširja imenoval očeta poštne znamke. Žal je Ferdinand Kobal leta 1959 umrl.

V nekdanji Jugoslaviji so po Kobalovi smrti raziskovalci Koširjeve zapuščine ugotovili, da je bil Košir nemškutar, ker je pisal v nemškem jeziku, da je bil celo obtožen ponarejanja uradnih listin in priprt v Zagrebu, zaslužen pa le za izpeljavo nekaterih reform poštних financ.

Ob 100. obletnici Koširjeve smrti leta 1979 je avstrijska pošta izdala priložnostno poštno znamko s Koširjevim portretom in napisom: »Lovrenc Košir pionir poštne znamke.«. Šele v samostojni državi Sloveniji je pionir ali pobudnik poštne znamke Lovrenc Košir ob 200. obletnici rojstva in 125. obletnici smrti spet dobil resnično podobo, ki mu pritiče. Tudi tokrat je pobuda prišla iz Avstrije, kjer so Koširja vedno spoštovali in se zavedali, kakšno idejo je Košir leta 1836 izumil in kakšno priložnost so zamudili, da bi takratna habsburška monarhija izdala prvo poštno znamko na svetu. Dr. Ernst Bernardini, upokojeni sodnik, ki živi blizu Spittala, je po petletnem preučevanju že znanih in novih Koširjevih dokumentov iz arhivov na Dunaju, v Zagrebu, Leipzigu, Ljubljani, Beogradu in Bernu napisal knjigo o Koširjevi življenjski poti. Biografija je napisana v nemškem jeziku in po zaslugi Filatelistične zveze Slovenije in Pošte Slovenije prevedena tudi v slovenščino.

Dolg do velikega, vendar nikoli priznanega izumitelja poštne znamke je vsaj delno poplačala tudi njegova rodna domovina Slovenija. Filatelistična zveza Slovenije, Občina Škofja Loka, Pošta Slovenije in Filatelistično društvo Lovro Košir iz Škofje Loke so pripravili naslednje prireditve:

- 21. maja 2004 je Pošta Slovenije izdala priložnostno poštno znamko s Koširjevim portretom in njegovo rojstno hišo, esej, priložnostni ovitek prvega dne in dva priložnostna žiga.
- 11. junija 2004, odkritje spomenika Lovrencu Koširju v Aleji znamenitih Ločanov v Škofji Loki z nagovori: župana občine Škofja Loka, Igorja Drakslérja, podpredsednika Filatelistične zveze Slovenije, Mihaela Focka, direktorja Pošte Slovenije, d.o.o., Poslovne enote Kranj, mag. Mirana Čehovina in predsednika Filatelističnega društva Lovro Košir Škofja Loka, mag. Srečka Beričića. Povezovalc kulturnega programa je bil Jure Svovljšak. Odkritje tega spomenika je bilo tudi združeno z odprtjem dveh filatelističnih razstav: 4. državne filatelistične razstave LOKAFILA 2004 v klubski dvorani Hotela Transturist v Škofji Loki in mednarodne filatelistične razstave EUROPHILA 2004 v Galeriji Franceta Miheliča v Kašči na Spodnjem trgu v Škofji Loki. Za to priložnost je organizacijski odbor obeh razstav izdal dva kataloga in palmaresy. Na obeh razstavah je sodelovalo skoraj 80 filatelistov iz Slovenije, Hrvaške, Finske, Nemčije, Belgije, Nizozemske, Francije in Luksemburga.

- 13. junija 2004 je bil v restavraciji Hotela Transturist v Škofji Loki mednarodni simpozij o Lovrencu Koširju (II. del). Dan prej je svojo knjigo: »Laurenz Koschier Wegbereiter der Briefmarke« predstavil njen avtor dr. Ernst Bernardini na predstavitvi v Celovcu. Na simpoziju v Škofji Loki sta svoj referat: »Lovrenc Košir in poštna znamka« predstavila dr. Janez Cerkvenik in Aleksander Elsner, slovensko različico knjige dr. Bernardinija pa so predstavili Igor Pirc, Klaus E. Eitner iz nemške filatelistične zveze in dr. Bernardini osebno. Vsi prisotni na simpoziju so nato obiskali še rojstno hišo in spomenik Lovrenca Koširja v Spodnji Luši.
- Pisni prispevki novinarjev kot odmevi na te prireditve so bili objavljeni v časnikih Delo, Nedelo, Dnevnik, Gorenjski glas, Slovenske novice, Družina, Ločanka, Kranjčanka, Loški utrip in Poštni razgledi, ter v strokovnih filatelističnih revijah Nova filatelija, ki izhaja v Sloveniji, Philatelie, ki izhaja v Nemčiji, in v filatelistični reviji, ki izhaja v Švici.
- V časniku Dnevnik je izšel tudi feljton »Lovrenc Košir, oče poštne znamke«, avtorja Janeza W. Stoparja (Janka Štampfla).
- 29. julija 2004 je Slovenska filatelistična akademija v Idriji, rojstnem kraju Ferdinanda Kobala, Koširjevega biografa, predstavila dve e-knjigi: »Lovrenc Košir, biografija« in »FK Ljubljana, 70 let, prispevek za zgodovino«. Avtorja e-knjig sta Mitja Jančar, nekdanji predsednik Filatelistične zveze Slovenije in častni član Filatelistične zveze Slovenije Janko Štampfl.

Vsi prispevki predstavljenih prireditev so neprecenljive vrednosti, ker temeljijo na do danes poznanih arhivskih dokumentih iz vseh krajev, kjer je Lovrenc Košir služboval, vključno s poštnim arhivom Mednarodne poštne zveze v Bernu, kjer je arhiviran dokument o njegovi pobudi za vpeljavo poštne znamke iz leta 1836.

Bistvo vseh navedenih člankov in prispevkov se v tem sklopu Loških razgledov vsebinsko med seboj ne razlikuje, obstajajo pa nekatere različice, ker so nekatera dejstva na novo odkrita, nekatera pa napisana po navdihu, ker je veliko dokumentov o Koširju že uničenih.

ODKRITJE DOPRSNEGA KIPA LOVRENCA KOŠIRJA V ALEJI ZNAMENITIH LOČANOV V ŠKOFJI LOKI, 11. JUNIJA 2004

Prireditveni prostor v Aleji znamenitih Ločanov v Šolski ulici je bil za to slovesnost posebej svečano urejen: okrašen je bil s slovensko, evropsko in loško zastavo, cvetlični aranžma je bil izdelan v obliki poštne znamke, po tleh je bilo razprostrto listje, okoli spominskega obeležja so bile razprostrte kuverte in pisma z znamkami.

Prireditve se je pričela ob 18. uri s slovensko in evropsko himno, ki ju je zaigral Mestni orkester Škofja Loka pod dirigentskim vodstvom Iva Guliča. Spored je pripravil in povezoval Jurij Svobljšek.

Pozdravni nagovor župana občine Škofja Loka Igorja Drakslerja

V čast mi je, da lahko pozdravim letošnje gostovanje 4. državne filatelistične razstave »LOKAFILA 2004«, mednarodne filatelistične razstave »EUROPHILA 2004« ter filatelistične razstave z naslovom »LOVRENC KOŠIR IN POŠTNA ZNAMKA« v Škofji Loki.

Prav ob 200. obletnici rojstva pobudnika poštne znamke, našega rojaka Lourenca Koširja si bomo lahko poleg najboljših filatelističnih zbirk iz Slovenije ogledali še eksponate filatelistov iz osmih evropskih držav, ki so združeni v združenju filatelističnih klubov Europhila s sedežem v Belgiji.

Počaščen sem, ker smo prav v naši občini deležni predstavitve filatelističnih del, ki se ne ustavlja na etničnih mejah Slovenije. Poseben dosežek projekta je čezmejno sodelovanje, saj se lahko vsi udeleženi drug od drugega učimo – prek meja svoje doline, preko svojega horizonta in prek deželnih meja.

Mednarodna razstava ne pomeni samo povezovanja filatelistov, temveč tudi sodelovanje kot izziv za medsebojno razumevanje in kulturni razvoj. Nenazadnje zaznamuje in predstavlja delovanje Lourenca Koširja, škofjeloško umetnost ter naravno lepoto pokrajine tudi drugim občinam Evropske unije.

Verjamem, da bo dober obisk najlepše priznanje prirediteljem razstave. Še posebej bi rad čestital in se zahvalil Filatelističnemu društvu Lovro Košir Škofja Loka za pripravo in celotno organizacijo tako kvalitetnih razstav ravno v času praznovanja občine Škofja Loka. Želim, da bi svoje znanje in izkušnje posredovali tudi naslednjim rodovom.

*

Pozdravni nagovor podpredsednika Filatelistične zveze Slovenije Mihaela Focka

Odkritje doprsnega kipa Lourenca Koširja v Aleji znamenitih Ločanov v Škofji Loki, 11. junija 2004

Spoštovani g. župan Igor Draksler, spoštovani g. mag. Miran Čehovin, direktor Pošte Slovenije, Poslovne enote Kranj, spoštovani filatelisti, dame in gospodje!

Škofja Loka je bila že velikokrat prizorišče lepih in odmevnih filatelističnih razstav tako še v skupni državi kot tudi po osamosvojitvi Slovenije. Tudi naša prva državna filatelistična razstava po osamosvojitvi je bila pred dvanajstimi leti v Škofji Loki. Vsaka filatelistična razstava predstavlja slovensko filatelijo. Danes pa imamo priložnost, da v

Škofji Loki odpiramo celo tri razstave LOKAFILO 2004, to je našo IV. državno filatelistično razstavo po osamosvojitvi, spominsko razstavo ob 200-letnici rojstva reformatorja Lourenca Koširja in mednarodno razstavo EUROPHILA 2004, ki je rezultat sodelovanja filatelističnih društev iz osmih evropskih držav. Razen tega bodo ob 200-letnici rojstva Lourenca Koširja še druge filatelistične prireditve, slovensko-avstrijski simpozij, promocija knjige o Lourencu Koširju, izlet v rojstni kraj jubilaranta in druge.

Le redkokdaj se dogaja, da je v istem kraju sočasno toliko zanimivih filatelističnih prireditvev. Zato je to priložnost, da se filatelisti in drugi zainteresirani seznanijo z zgodovino poštnega prometa v predfilatelističnem obdobju, s poštoreformnimi predlogi Lovrenca Koširja, z vsemi drugimi zanimivostmi, lepotami in možnostmi filatelije novejšega obdobja in drugimi posebnostmi te prelepe in poučne ljubiteljske dejavnosti. Po obsegu, vsebini in pomenu vse te prireditve, predstavljajo tudi višek filatelističnega dogajanja v tem letu v Sloveniji.

Filatelistični razstavi LOKAFILA in EVROFILA 2004 sta tekmovalni razstavi, ki se prirejata le občasno, na določena obdobja. Za razstavljanje eksponatov na teh razstavah se zahteva dosledno upoštevanje pravil svetovne filatelistične organizacije FIP. Vse zbirke, ki se prikazujejo na državnih filatelističnih razstavah, se morajo tudi predhodno kvalificirati na društvenih in meddruštvenih razstavah. Ob zbirkah, ki so že prej dosegle mednarodna priznanja na svetovnih in evropskih filatelističnih razstavah, predstavljajo vse danes prikazane zbirke nekakšen vrh dosežkov slovenskih filatelistov v tem času in tudi priložnost, da se seznanimo z napredkom, ki ga je slovenska filatelija dosegla v času od zadnje državne razstave v Kopru.

FZS si je pred leti zadala nalogo popeljati slovensko filatelijo v vrh evropske in svetovne filatelije. Z organiziranjem seminarjev za zainteresirane razstavljalce, z usmerjanjem k pravilnemu oblikovanju eksponatov po mednarodnih pravilih, z nabavo nujno potrebnih razstavnih vitrin, z izobraževanjem lastnih sodnikov in komisarjev, prirejanjem filatelističnih razstav v Sloveniji in omogočanjem brezplačne udeležbe naših razstavljalcev na mednarodnih, evropskih in svetovnih razstavah mislimo, da smo na dobri poti, da to dosežemo. Lahko se pohvalimo, da smo že dosegli na svetovnih, evropskih in drugih mednarodnih razstavah mnoga vidna in celo najvišja priznanja, da imamo trenutno enega sodnika z mednarodno licenco, v kratkem pa pričakujemo še imenovanje drugega, da imamo šest domačih sodnikov in to za vse razstavne razrede, da s svojimi predlogi in soodločanjem delujemo v pomembnih organih svetovne in evropske filatelistične organizacije ter s spodbujanjem in izobraževanjem mladine ter odraslih skrbimo za nadaljnji razvoj slovenske filatelije ter s tem dosegamo zastavljene cilje.

Posebna zahvala gre Pošti Slovenije in njenemu vodstvu, ki s svojo dejavnostjo na emisijskem področju, z vsebinsko zanimivo ter likovno dovršeno izdajo poštnih znamk kot tudi s svojim sponzorstvom zelo veliko pomaga našim društvom in naši zvezi pri razvoju slovenske filatelije. Tudi filatelistične prireditve v Škofji Loki in izid slovenske izdaje monografije o Lovrencu Koširju je finančno omogočila Pošta Slovenije.

Pozdravni nagovor direktorja Pošte Slovenije, d. o. o., Poslovne enote Kranj, mag. Mirana Čehovina

Spoštovani župan občine Škofja Loka, g. Igor Draksler, spoštovani podpredsednik Filatelistične zveze Slovenije, g. Mihael Fock, spoštovani predsednik Filatelističnega društva Louro Košir, mag. Srečko Beričič, spoštovani prijatelji škofjeloških filatelistov iz evropskih držav, spoštovani predsednik filatelističnega

Častni gostje ob odkritju spomenika Lourencu Koširju

revolucionarnega načina plačevanja storitev pošti. Žal so bile njegove ideje za takratno oblast preveč prevratniške in so jih zavrnil.

Poštni organizaciji Avstrije in Slovenije sta Koširju kljub temu priznali pomembno mesto v zgodovini poštnega prometa, in čeprav Košir nikoli ni bil neposredno v poštni službi, sta v njegov spomin izdali nekaj znamk. Ob 200. obletnici rojstva tega znamenitega Ločana se jima je pridružila Pošta Slovenije. Prisluhnila je pobudi slovenskih filatelistov, s katerimi tudi sicer dobro sodeluje, in 21. maja letos izdala priložnostno znamko z motivi Koširja, njegove rojstne hiše in detajlom dopisa z njegovim podpisom.

Na svoj način bodo to obletnico proslavili slovenski filatelisti. Filatelistično društvo, ki nosi ime po svojem v svetu znamk poznanem rojaku, je priredilo tri filatelistične razstave, ki jih bodo danes odprli; to so 4. državna filatelistična razstava »Lokafila 2004«, razstava z udeležbo zbiralcev iz filatelističnih društev iz osmih evropskih držav »Europhila 2004« ter propagandna filatelistična razstava »Lourenc Košir in poštna znamka«. Pošta Slovenije je pomagala pri pripravi teh razstav po svojih močeh in tudi tako sodelovala pri zaznamovanju obletnice.

Autorju spominskega obeležja iskreno čestitam, Ločanom in obiskovalcem Škofje Loke pa želim, da bi jih skupaj z drugimi v tej aleji spominjalo na pomembne rojake, ki so s svojim delom ponesli v svet ime svoje ožje in širše domovine in vrline njenih prebivalcev. Čestitam tudi prirediteljem razstav. Sodelujočim na razstavi želim uspehe v tekmovalnem delu, obiskovalcem razstav pa obilo užitkov in novih spoznanj ob razstavljenih eksponatih.

S slovensko-avstrijskim simpozijem o Lourencu Koširju, ki bo v nedeljo, 13. junija, želimo filatelisti osvetliti vlogo in pomen našega rojaka pri reformi poštnega prometa in mu dati mesto v poštni zgodovini, ki si ga vsekakor zasluži. Pri tem nam bo zlasti v pomoč monografija o Lourencu Koširju, ki izide na dan simpozija in je delo priznanega avstrijskega pravnika dr. Ernsta Bernardinija. Ta knjiga temelji na obsežnih in vsestranskih raziskavah avtorja o življenju in delu tega nepriznanega očeta poštna znamke, pri čemer je upošteval tudi že vsa dosedanja znana in raziskana dejstva in dokaze.

Ob koncu bi se posebno zahvalil občini Škofja Loka in njenemu županu, prav tako tudi Pošti Slovenije in njenemu vodstvu za prevzeto pokroviteljstvo in

društva iz Celovca, dr. Hedman Freizacher, spoštovani prijatelji znamk in filatelije iz Slovenije, drage dame in gospodje.

Slavnosti ob odkritju spomenika Lourencu Koširju se pridružuje tudi Pošta Slovenije. Čeprav našemu rojaku iz Spodnje Luše v času življenja niso priznali prvenstva pri izumu poštna znamke, danes mnogi njegove predloge štejejo kot pobudo za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

za uvedbo novega, za tiste čase

finančno pomoč pri postavitvi razstav in izvedbi drugih prireditev. Pristrčna hvala tudi vsem drugim sponzorjem, ki so finančno ali kakorkoli omogočili te prireditve. Veliko hvale gre tudi prizadevnemu Filatelističnemu društvu »Louvo Košir« iz Škofje Loke, ki je s svojo organizacijo omogočilo izvedbo vseh filatelističnih prireditev. Tujim gostom želim dobro počutje in lepe spomine na svoj obisk v naši državi, vsem sodelujočim na razstavah pa veliko filatelističnih uspehov. Vabim vse filateliste in druge zainteresirane, da si vse prireditve ogledajo in ob njih uživajo.

Pozdravni nagovor predsednika Filatelističnega društva Lovro Košir, mag. Srečka Beričiča

Spoštovani občani in spoštovani gostje!

Ob 200. obletnici rojstva Lovrenca Koširja, pobudnika poštne znamke, smo člani Filatelističnega društva Louvo Košir Škofja Loka in člani Muzejskega društva zelo počaščeni, da je loški občinski svet skupaj z županom g. Igorjem Drakslerjem sprejel in izvedel postavitve tega spominskega obeležja.

Akademski kipar Metod Frlic je v svojem reliefu izvirno in imenitno predstavil našega rojaka Lovrenca Koširja iz Spodnje Luše. Za podlogo je uporabil fotografijo oljne slike Lovrenca Koširja. Sama oljna slika je neznano kdaj izginila iz depoja v Narodni galeriji v Ljubljani.

V krstni knjigi župnije Selca, ki jo hranijo v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani, piše, da se je očetu Janezu Koširju in materi Mariji Kalan iz Spodnje Luše 29. julija 1804 rodil zakonski sin. Rodil se je v hiši s številko 8, po domače pri Fojkarju. Koširjeva rojstna hiša je še vedno znana pod tem domačim imenom. Novorojenčka je še istega dne krstil kaplan Blaž Brautz na ime Laurentius. Njegova botra sta bila Jurij Benedik in Marjeta Sušnik.

Žal ni nobenih drugih osebnih dokumentov o mladosti Lovrenca Koširja. Iz šolskih seznamov in drugih dokumentov v Zgodovinskem arhivu mesta Ljubljane vemo, da je imel Košir v času, ko je končal šolanje, za tisti čas odlično izobrazbo. Po osnovni šoli je končal gimnazijo v Ljubljani z najboljšim uspehom. Z odličnim uspehom je dokončal tudi študij na jezuitskem liceju. Košir je brez prekinitve več kot 40 let služboval v državni službi na finančnem oddelku poštne uprave v Zagrebu, Milanu in na Dunaju. Zato je dobro poznal poštne finance. V arhivu dvorne komore na Dunaju je Košir naveden kot uradnik dvornega poštnega knjigovodstva. Verjetno je tudi v prostem času vneto raziskoval računovodstvo in nadzor na področju pisemske pošte in poštne prometa, čeprav nikoli ni neposredno deloval v poštni službi.

Tako je že davnega leta 1836 predložil cesarsko-kraljevi splošni dvorni komori na Dunaju svoj predlog plačevanja poštnih storitev. Predlagal je, prvi v Avstriji, da bi z gumirano pisemsko znamko, ki bi jo prilepili na pismo, pošiljatelj pisemske pošiljke dokazal, da je plačal poštnino. Žal je bil njegov predlog upeljave pisemske ali poštne znamke zavrnjen. Dr. Ernst Bernardini, avtor knjige o Lovrencu Koširju, ki jo je izdal letos v Celovcu, se sprašuje, ali se je kdorkoli v dvornem poštne knjigovodstvu ali v dvorni komori sploh potrudil in Koširjeve predloge natančno prebral ali premislil. Vsekakor je mogoče, da nihče ni prepoznal, kako velike

izboljšave bi v vsem poštnem prometu prinesli njegovi predlogi. Tudi takratno nezdravo politično ozračje v predmarčni Avstriji je ohranjevalo usa do tedaj tradicionalna pravila in postopke. Vsaka novotarija je bila že v naprej z zgražanjem zavrnjena. Še huje je bilo, če je posegala v kočljive in tajne postopke Metternichove cenzure pisem.

S poštnimi reformami se je v Veliki Britaniji od leta 1837 ukvarjal angleški učitelj Rowland Hill. Na njegovo pobudo je leta 1840 angleška pošta izdala prvo pisemsko znamko na svetu – črni peni (Penny Black). Ta dogodek je Koširja močno prizadel, saj so zaradi zavrnitve njegovega predloga pisemsko znamko vpeljali v Avstriji šele leta 1850, torej deset let po izidu črnega penija v Angliji.

Leta 1874, ko je bil v Bernu sprejet sklep o ustanovitvi Mednarodne poštne zveze, je Košir še zadnjič poslal svoj predlog iz leta 1836 v Švico, da bi mu svetovno poštno združenje priznalo primat o ideji gumirane poštne znamke. Vendar se predstavniki pošt na kongresu v Bernu o njegovem predlogu niso želeli opredeljevati, ker je bil angleški vpliv v združenju zelo močan. Košir se je še istega leta upokojil in iz Zagreba preselil spet na Dunaj, kjer je bolan in pozabljen umrl leta 1879.

Lovrenc Košir bi tako za vedno ostal pozabljen, če ne bi njegovo delo in življenje neposredno pred drugo svetovno vojno, leta 1939, začel preučevati znani filatelista, Ferdinand Kobal iz Ljubljane. Po drugi svetovni vojni se mu je pridružil še dr. Erhard Riedl iz Avstrije. Njuno delo je obrodilo sadove, saj so tako v Sloveniji kakor v Avstriji izšle priložnostne poštne znamke s portretom Lourenca Koširja. V knjigi avstrijske poštne uprave »100 let avstrijske znamke« iz leta 1950 je posvečeno Koširju posebno poglavje. Leta 1954 je edino dotlej popolno delo o Koširju z naslovom »Lovrenc Košir« izdal generalni direktor jugoslovanskega PTT, dr. Miomir Mičić iz Beograda.

Z zadovoljstvom sporočam, da bo to nedeljo, 13. junija letos, v restavraciji hotela Transturist mednarodni simpozij o Lourencu Koširju s predstavitvijo slovenske izdaje knjige »Življenjepis Lourenca Koširja« avtorja dr. Ernsta Bernardinija iz Avstrije. Knjigo je avtor napisal po petletnem proučevanju že znanih in novih Koširjevih dokumentov iz arhivov na Dunaju, v Zagrebu, Leipzigu in Bernu ter Kobalove zapuščine iz Loškega muzeja.

Z današnjim odprtjem spominskega obeležja Lourencu Koširju, hkrati odpiramo 4. državno tekmovalno filatelistično razstavo LOKAFILA 2004, postavljeno v klubski dvorani hotela Transturist v Škofji Loki (s 46 razstavljalci!).

Hkrati danes odpiramo tudi – mednarodno filatelistično razstavo EUROPHILA 2004 v galeriji Franceta Miheliča v Kašči na Spodnjem trgu v Škofji Loki s 33 razstavljalci iz 7 držav Evropske unije in Hrvaške.

Po končani današnji prireditvi vabim vse prisotne na sprehod do hotela Transturist in do Kašče na ogled zanimivih filatelističnih razstav, ki so jih omogočili glavni sponzorji: Občina Škofja Loka, Filatelistična zveza Slovenije in Pošta Slovenije. Z navedenimi prireditvami želimo filatelisti dostojno počastiti spomin na Lourenca Koširja, vstop v Evropsko unijo in praznovanje občinskega praznika.

Hvala!

**»LOKAFILA 2004« IN MEDNARODNA FILATELISTIČNA RAZSTAVA »
EUROPHILA 2004«**

200-obletnico rojstva pobudnika poštne znamke Lovrenca Koširja, smo proslavili z dvema filatelističnima razstavama in sicer s 4. državno filatelistično razstavo - LOKAFILA 2004 in mednarodno filatelistično razstavo EUROPHILA 2004.

Na obeh razstavah sta bili razstavljeni dve predstavitevni zbirki, in sicer na državni razstavi zbirka z naslovom »Lovrenc Košir in poštna znamka«, katere namen je predstaviti širšemu krogu slovenskih filatelistov predvsem tisto dokumentacijo, ki je neposredno povezana s Koširjevo idejo o vpeljavi poštne znamke od leta 1835 do njegove upokojitve leta 1874 in priložnostne izdaje o Lovrencu Koširju, ki so bile izdane od leta 1948 do danes. Na mednarodni filatelistični razstavi - EUROPHILA v Kašči pa je bila razstavljena filatelistična zbirka sekretariata združenja filatelističnih klubov Europhila, ki prikazuje zgodovino tega združenja od leta 1981, ko je ta asociacija nastala, do danes.

Poleg že omenjenih dveh zbirk je bila še ena iz t.i. odprtega razreda z naslovom Svet v resnici in na znamkah na Europhila 2004 in ena izven konkurence kot predstavitevna v razredu filatelistične literature na razstavi Lokafila 2004.

V tekmovalnem delu pa je sodniška žirija v sestavi: Mihael Fock - mednarodni sodnik in predsednik žirije, Peter Suhadolc - kandidat za mednarodnega sodnika, član žirije, Bojan Bračič - nacionalni sodnik, član žirije, Igor Pirc - nacionalni sodnik, član žirije, Veselko Guštin - nacionalni sodnik, član žirije in Branko Morenčič - član žirije, ocenila 47 eksponatov s 4. državne filatelistične razstave Lokafila 2004 in 28 zbirk mednarodne filatelistične razstave Europhila 2004.

Zlasti na državni razstavi preseneča lepo število mladih filatelistov, ki so pripravili svoje zbirke tudi v filatelističnih krožkih, ki po vsebini ne zaostajajo za svojimi vrstniki, pač pa po obsegu, ki se zahteva za mladinske zbirke na državnih in regijskih filatelističnih razstavah.

Prvič so bile na državni filatelistični razstavi predstavljene tudi enovitrske zbirke (ENO OKNO).

***Poročilo sodniške žirije za zbirke, predstavljene na 4. državni
filatelistični razstavi - Lokafila 2004 je naslednje***

Žirija je podelila skupaj v obliki diplom:

2. zlati medalji, (od 100. točk do 80 točk)
6. pozlačenih medalj, (od 79. točk do 70. točk)
6. srebrne medalje, (od 69 točk do 60 točk)
5. posrebrene medalje, (od 59 točk do 55 točk)
4. bronaste medalje (od 54 točk do 45 točk)

in za enovitrske eksponate:

3. diamantni priznanji, (od 40 točk do 34 točk)
3. rubinasta priznanja, (od 33 točk do 27 točk)

12. smaragdnih priznanj (od 26 točk do 20 točk) in
6. diplom.

Sodniška komisija je podelila tudi naslednje posebno priznanje:

Velika nagrada razstave LOKAFILA 2004: Zdene Skok

Dobitniki medalj po posameznih tekmovalnih razredih so naslednji filatelisti:

A 1 TRADICIONALNA FILATELIJA

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Tomaž Artel	Kraljevina Jugoslavija 1919 -1941	pozlačena	75 +PN

A 2 POŠTNA ZGODOVINA

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Konrad Kajtna	Predfilatelistična pisma Primorja do 1850	pozlačena,	73+PN
2.	Aleksander Elsner	Slovenija od predfilatelije do prve znamke 1919-1921	srebrna	60
3.	Kristjan Maver	Avstrijska vojna pošta na Soški fronti 1915-1917	zlata	80+PN
4.	Zdene Skok	Slovenske izdaje 1919-1920 v obliki mešanih frankatur	zlata	80+VN

A 3 POŠTNE CELINE

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Valter Colja	Celine Slovenije 1992-2003	bronasta	50

A 6 TEMATSKA FILATELIJA

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljalca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Valter Ratner	Nemška okupacija Slovenije 1941-1945	pozlačena	70+PN
2.	Andrej Rupnik	Svetilnik pomorščakom zvezda vodnica	pozlačena	72+PN
3.	Zdenko Tomc	Mednarodno leto invalidov	posrebrena	55
4.	Vinko Smrekar	Razvoj pomorstva	srebrna	60
5.	Bojan Šesek	Pesniki in pisatelji Evrope	bronasta	46

A 9 MLADINSKA FILATELIJA

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljalca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Maja Gerlih	Konji in mačke	posrebrena	58
2.	OŠ Martina Krpana	Devetletka - mavrica predmetov	posrebrena	55
3.	OŠ Gradec PŠ Vače	Mi mladi	posrebrena	55
4.	Žiga Hriberšek	Nogomet	srebrna	66
5.	Lara Plavčak	Svet Albrechta Dürerja	pozlačena	72+PN
6.	Dejan Štramec	Psi	posrebrena	57
7.	Anja Šimic	Psi na poštah znamkah	bronasta	50
8.	Ignac Fock	Sivo gosje pero	pozlačena	78+PN
9.	Klemen Šesek	Pasme psov	bronasta	52

A 10 FILATELISTIČNA LITERATURA

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljalca	Naslov eksponata	Medalja	Število točk
1.	FD Idrija	Letni zborniki - zapisano ostane	srebrna	65
2.	Marjan Merkač - Koroško FD Ravne	Poštninski stroji	srebrna	60
3.	Branko Morenčič	Filatelija v soboti 2001-2002	srebrna	64

ENO OKNO

B 1 TRADICIONALNI RAZRED

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Mihael I. Fock	Nizozemska 1936 - Academia Traiectina	diamantna	38+PN

B 2 TEMATSKI RAZRED

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Srečko Beričič	Baseball	smaragdna	22
2.	Vinko Novak	Zgodba o kolesu	smaragdna	24
3.	Mitja Lešnjak	Fim - Sedma umetnost	smaragdna	20
4.	Primož Čebulj	Kako pišemo	smaragdna	21
5.	Vencelj Ferant	Mi mojstri Gutenbergovi	rubinasta	30
6.	Marjan Plavčak	Atletika - kraljica športa	smaragdna	20
7.	Cirila Haler	Čebelarstvo	smaragdna	24
8.	Maja Vedenik	Zdravilne rastline	smaragdna	20
9.	Janez Cerkvenik	WIPA 2000	smaragdna	21
10.	Marjan Godnjov	Uvedba Evra	smaragdna	23
11.	Matjaž Deržaj	Dienstpost Adria Laibach 1943-1945	rubinasta	27
12.	Veselko Guštin	Na moj naslov	diamantna	34
13.	Tomaž Kristan	Diamanti so večni	rubinasta	28
14.	Nace Jereb	Zaton klasičnih jadrnic	diploma	18

B 3 POŠTNE CELINE

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Magda Maver	Dopisnice na Primorskem	smaragdna	20
2.	Igor Pirc	Dopisnice Verigarji	diamantna	35+PN

B 4 MLADINSKI RAZRED

Tek. štev.	Ime in priimek razstavljavca	Naslov zbirke	Medalja	Število točk
1.	Sara Torič	Mačke na znamkah	smaragdna	22
2.	Domen Markovič	Minerali	smaragdna	22
3.	Matija Diaci	Zimske olimpijske igre	diploma	17
4.	Žan Cimerman	Avtomobili	diploma	19
5.	Maruša Modrijan	Znani ljudje	diploma	17
6.	Žiga Pepel	Slovenska novoletna zbirka	diploma	18
7.	Nejka Golič	Zgradbe	diploma	17

Glej Katalog Lokafila 2004 str. 24 - 27 in stran 7.

MEDNARODNI SIMPOZIJ O LOVRENCU KOŠIRJU 13. JUNIJA 2004

(2. DEL)

(1. del je bil v Celovcu 12. junija 2004)

Slavnostni nagovor direktorja Pošte Slovenije, d. o. o., Poslovne enote Kranj, mag. Mirana Čehovina

Spoštovani zbrani!

Komunikacija med ljudmi je stara toliko kot človeška družba. Razen neposredne je bila že od davnin pomembna tudi komunikacija na daljavo. S pojmom slednje pa je povezana pošta. Danes pomeni pošta organiziran prenos pisnih sporočil pa tudi denarja in materialnih dobrin na večje razdalje. Ta način komunikacije med ljudmi je star nekaj tisoč let, saj so organizirano poštno službo poznali že na Kitajskem 3000 let pred našim štetjem, zelo dobro je bila razvita v Asiriji in v Egiptu 2000 let pr. n. št., na naših tleh pa jo poznamo iz časa rimske države, torej vsaj že dva tisoč let.

Poštna institucija je od začetkov do danes doživela mnogo sprememb. Od organizacije, ki je nekoč služila samo vladarjem in različnim upravnim ter vojaškim potrebam, se je v drugi polovici prejšnjega tisočletja razvila v splošen servis za vse prebivalce, ki so iz najrazličnejših vzrokov želeli komunicirati tudi na daljavo. Danes je pošta institucija, ki povezuje množice ljudi iz najrazličnejših koncev sveta in ji v svetu pravzaprav ni enake.

Seveda se je poštna organizacija v vsem tem času spreminjala. Poleg družbenih odnosov sta na spremembe vplivala predvsem razvoj prometa in prometnih sredstev ter obseg prenesenih pošiljk. Pravo revolucijo je prinesla v poštni sistem uporaba železnice, ki je bila celo stoletje nepogrešljiv sodelavec pošte, ter zračna pošta najprej s cepelini in kasneje z letali, brez katerih si danes mednarodnega poštnelega prometa ne znamo predstavljati. Velike spremembe v poštnelem prometu so povzročile spremembe pri dokazovanju plačane poštnine z uporabo pisem-celin, znamk in dopisnic, danes pa pomeni pomembno spremembo uvajanje računalniško podprte avtomatizacije pri sprejemu in predelavi poštne tvarine.

Za najrazličnejše spremembe in izboljšave v poštnelem sistemu so zaslužni različni izumitelji in inovatorji. Gotovo ima svoje mesto med njimi tudi naš rojak iz Spodnje Luše, sicer avstrijski državni uradnik Lovrenc Košir, o katerem je bilo v različnih obdobjih zadnjih stotih let marsikaj napisanega. Njegovo vlogo pri začetku uporabe poštne znamke, ki so korenito spremenile marsikaj v poštnelem prometu, so različni avtorji različno obravnavali in pojasnjevali. Zato je bilo nad vse dobrodošlo, da se ob praznovanju 200. obletnice rojstva tega znamenitega Ločana dokončno osvetli njegov prispevek pri razvoju poštnelega prometa. Temu je namenjen tudi današnji simpozij s predstavitvijo slovenskega prevoda knjige »Lovrenc Košir, pobudnik poštne znamke« avtorja dr. Ernsta Bernardinija, ki jo je s pomočjo Pošte Slovenije izdala Filatelistična zveza Slovenije. Avtorju in vsem, ki so pomagali pri nastanku te izčrpne študije o življenju in delu našega rojaka, iskreno čestitam, strokovnjakom in ljubiteljem filatelističnega področja poštne zgodovine pa želim zanimivo in uspešno delo na seminarju.

Referat dr. Janeza Cerkvenika in Aleksandra Elsnerja na simpoziju Lovrenc Košir in poštna znamka

Povzetek

Članek obravnava življenjsko pot Lovrenca Koširja v luči njegovih biografov. Največ gradiva je o Koširju zbral in preučil Ferdinand Kobal, in to že neposredno pred drugo svetovno vojno.

Po vojni je Kobal raziskave o Koširju nadaljeval. Plod njegovega dela je bil tudi izid poštних znamk z likom Koširja leta 1948. Po Kobalovi smrti leta 1959 so njegovo delo pri raziskavi Koširjeve življenjske poti prevzeli raziskovalci v Zagrebu in Beogradu. Vendar bi njihovo delo skoraj povsem usahnilo, če ne bi Filatelistično društvo »Lovro Košir« iz Škofje Loke leta 1979 ob 100-letnici smrti Lovrenca Koširja organiziralo filatelistične razstave Lokafila '79. To razstavo je znani slovenski filatelista Bojan Pečar v svojih člankih »raztrgal«, ker je bil moto razstave »Lovrenc Košir oče poštne znamke«. Šele avtor biografije Lovrenca Koširja, dr. Ernst Bernardini iz Avstrije je našega rojaka in nekdanjega državljana Avstro-Ogrske postavil na mesto, ki mu dejansko gre.

UVOD

Lovrenc Košir, naš rojak iz Spodnje Luše v Selški dolini pri Škofji Loki, je leta 1836 dal pobudo za uvedbo poštne ali bolje rečeno pisemske znamke kot nadomestila za precej komplicirano preračunavanje pisemskih tarif za notranji in mednarodni promet pisemskih in drugih pošiljk, ki je bilo v veljavi po obnovitvi avstrijske oblasti, ko je leta 1814 začel veljati nov pravilnik o pisemskih tarifah.

Od takrat naprej je bil za nekatere oče poštne znamke, idejni oče poštne znamke, kasneje poštni reformator. Avstrijska pošta je leta 1979 ob 100. obletnici njegove smrti, izdala priložnostno znamko za 6 šilingov ter ga imenovala »Pionier der Briefmarke« ali pobudnik pisemske znamke.

Kaj je v resnici bil Lovrenc Košir, z gotovostjo ne bomo dognali nikoli, ker v arhivih po Evropi (Ljubljana, Zagreb, Dunaj, Bern, Milano, Beograd, Leipzig itd.), kjer so njegovi sodobniki iskali in še iščejo dokumente, ki bi potrdili dejstvo o očetovstvu pisemske znamke, ni več. Domnevajo, da jih sploh ni bilo, ali pa, da so jih po določenem času iz arhivov kot nepomembne odstranili, ker Lovrenc Košir nikdar ni bil pri samem vrhu uradnikov poštne hierarhije v nekdanji Avstro-Ogrski.

Leta 1840 je angleški učitelj Rowland Hill idejo Lovrenca Koširja iz leta 1836 uresničil v praksi, ko je izdal prvo gumirano pisemsko znamko - črni penny (Penny Black). Verjetno tudi ta trditev, da je Hill uveljavil Koširjevo idejo, ne drži, ker so se ideje o drugačnem obračunavanju poštne tarife pojavile že mnogo prej, npr. v Parizu leta 1653, v Benetkah, Neaplju, Sardiniji, na Švedskem, v Grčiji ter na Angleškem (tiskar Chalmers).

Zakaj je Lovrenc Košir naenkrat postal tako pomemben, in to šele v letih skoraj neposredno pred 2. svetovno vojno, bomo poskušali osvetliti s tem prispevkom.

LOVRENC KOŠIR IDEJNI OČE POŠTNE ZNAMKE

Največ zaslug za to, da je Lovrenca Koširja izbrskal iz pozabe, je imel Ferdinand Kobal (1883 – 1959), Idrijčan, od leta 1903 zaposlen na nekdanji finančni direkciji v Ljubljani, član raznih prosvetnih društev in član Filatelističnega kluba »Ljubljana«. Leta 1949 je bil med ustanovitelji Filatelistične zveze Slovenije in njen prvi predsednik ter leta 1950 imenovan za njenega drugega častnega člana.

Že v Kraljevini Jugoslaviji si je Ferdinand Kobal prizadeval, da bi PTT izdala priložnostno znamko s Koširjevim portretom, za kar je napravil idejne osnutke akademski slikar Božidar Jakac, vendar mu ni uspelo. Želja se mu je uresničila šele leta 1948, ko je PTT v Federativni Ljudski Republiki Jugoslaviji 21. avgusta 1948 izdala priložnostno serijo 4 znamk ter priložnostno znamko za letalsko pošto s priveskom za 15 din za svetovno razstavo znamk »IMABA« leta 1948 v Baslu.

Kobalovo prizadevanje je kronalo tudi dejstvo, da so leta 1948 v arhivu Svetovne poštne zveze (U. P. U.) v Bernu našli Koširjev izvorni spis, ki ga je že leta 1836 predložil avstrijski poštni upravi in v katerem je predlagal uvedbo pisemske znamke.

Na pobudo Ferdinanda Kobala so člani Filatelističnega kluba »Ljubljana« 21. 8. 1948 na rojstni hiši št. 3 v Spodnji Luši odkrili spominsko ploščo z napisom: Tukaj je bil 29. 7. 1804 rojen Lovrenc Košir, oče poštne znamke.

Ferdinand Kobal je v svoji filatelistični zapuščini zapustil neprecenljivo dokumentacijo in gradivo o Lovrencu Koširju z vsega sveta, kjer koli je kdo objavil kakršno koli novico v zvezi z izdajo prve pisemske znamke na svetu. Običajno so vsi pisci poleg Rowlanda Hilla kot pobudnika za izdajo pisemske gumirane znamke navajali tudi našega rojaka Koširja.

Žal je Kobalova zapuščina v Loškem muzeju v Škofji Loki že precej oguljena. Prav tako se ne ve, kje in kdo hrani oljno sliko Lovrenca Koširja, po kateri je bila izdelana fotografija, ki je del Kobalove zapuščine iz Loškega muzeja.

Ferdinand Kobal je gradivo o Lovrencu Koširju razstavljal na številnih filatelističnih razstavah doma in po svetu in dobil za ta razstavniki eksponat več kolajn, diplom in pohval.

Mednarodni simpozij o Lovrencu Koširju 13. junija 2004 v Hotelu Transturist v Škofji Loki; na sliki dr. Janez Cerkvenik in Klaus E. Eitner (Foto: Stanislav Jesenovec)

LOVRENC KOŠIR POŠTNI REFORMATOR

Po smrti Ferdinanda Kobala leta 1959 je tudi idejni oče poštne znamke Lovrenc Košir izgubil največjega in najprodornejšega zagovornika v Titovi Jugoslaviji. Že leta 1962 je v reviji PTT-arhiva, št.8/1962 v Zagrebu, dr. Velimir Sokol objavil študijo z naslovom:

»Da li je Lovrenc Košir dokazao da je on idejni tvorac poštanske marke« (Ali je Lovrenc Košir dokazal, da je tvorec poštne znamke).

Študiji ni mogoče zanikati znanstvenega pristopa, ker na zelo poglobljen in znanstven

način obravnava vse znane in dostopne arhivske dokumente o Lovrencu Koširju, začeniši z vsemi avtorji zlasti zgodovinarji, ki so kar koli zapisali o Lovrencu Koširju. Tako so navedeni prispevki: M. Micića iz leta 1954, Slovencev Koblarja, J. Mala, F. Šemrova, F. Kobala in Avstrijcev Schweiger-Lerchenfelda, ter članek Nikola Rukavine v Almanahu HFD, Zagreb, iz leta 1951 z naslovom: »O stogodišnjici dolaska Košira u Zagreb i o 95- godišnjici kako je postao građanin grada Zagreba« (str. 40–50; Stoletnica Koširjevega prihoda v Zagreb in 95-letnica, ko je postal meščan Zagreba).

Ob vseh do sedaj navedenih avtorjih in njihovih člankih dr. V. Sokol v svoji študiji vedno izpostavlja le tezo v zvezi s Koširjevo zamisljo o poštni znamki iz leta 1836: Da li je Lovrenc Košir dokazao da je on idejni tvorac poštanske marke? (Ali je Lovrenc Košir dokazal, da je idejni tvorec poštne znamke?)

Na 66.strani svoje študije o Koširju dr. V. Sokol celo navaja, da toliko dokumentov, kot jih je zbral sam Lovrenc Košir, ne more zbrati nihče več, ker se to zbiranje začeniša z letom 1836, ko je Košir prijavil svojo idejo na avstrijski poštni upravi na Dunaju, in konča leta 1874, ko je bila v Bernu na 1. kongresu sklenjena poštna pogodba o ustanovitvi svetovne poštne zveze, ki jo je podpisalo 22 držav. Svetovna poštna zveza je bila ustanovljena 1.julija 1975.

Taksativno navedeni Koširjevi dokumenti so naslednji:

- poskus prijave pri avstrijskem Ministrstvu za finance leta 1836,
- poskus prijave ideje o poštni znamki pri cesarju Avstro-Ogrske leta 1840,
- poskus pri odpravništvu poslov kraljevine Saške na Dunaju leta 1858,
- poskus s člankom, ki je bil objavljen v časopisu »Wiener Zeitung« leta 1864, in
- zadnji poskus na 1. poštnem kongresu v Bernu leta 1874.

V dokumentu prijave na 1. poštni kongres v Bernu leta 1874 (v njem dr. Sokolu Košir sebe imenuje »tvorca reforme poštanske službe« – tvorec poštne reforme), iz katerega se vidi, da gre za uporabo poštne znamke, s katerimi je nadomeščeno komplicirano in drago in večkrat tudi zelo slabo nadzorovano odpošiljanje pisemskih pošiljk, je Košir zapisal:

»... sem s svojo študijo in svojim trudom že leta 1835 (31. decembra) izdelal projekt pisemske znamke, ko sem bil kot poštni uslužbenec iz Milana premeščen na Dunaj.«

Lovrenc Košir je bil odličen dijak, kar se vidi tudi iz njegovega šolskega spričevala z liceja v Ljubljani. Zaradi znanja jezikov je prišel do pomembnih služb, ki jih je opravljal predvsem na finančnih oddelkih različnih poštne uprav v Milanu, Zagrebu in na Dunaju. Vse svoje življenje je bil tesno povezan s pošto službo, finančnimi zadevami, skratka v središču dogajanja poštne spremembe tudi v Avstro-Ogrski po uvedbi pisemske znamke 1. junija 1850, katere poglobilni namen je bil uvedba plačevanja poštne vnaprej. Zato ni čudno, da se mu je njegova ideja o pisemski znamki kot nočna mora prikazovala ob odločilnih trenutkih, ki so povezani:

- z uvedbo prve pisemske gumirane znamke v Angliji leta 1840,
- z uvedbo poštne znamke v Avstriji 1. junija 1850,
- s pristopom Avstrije k nemški carinski zvezi 24.januarja 1857, ko je bila

izvedena denarna reforma (avstrijski goldinar je devalviran za 5 %, in hkrati so prišli na decimalni sistem: 1 goldinar = 100 krajcarjev),

- s cesarskim odlokom o znižanju pisemskih tarif v notranjem prometu, ki je začel veljati 1. januarja 1866, ter
- z mednarodnim poštnim kongresom v Bernu leta 1874 in v Parizu leta 1878.

Tako rekoč vse svoje življenje je Lovrenc Košir živel z idejo in pobudo o pisemski znamki, za katero pa ni dobil nič, angleški učitelj Rowland Hill pa visoko nagrado in lepo pokojnino.

Dr. Velimir Sokol v svojem znanstvenem eseju razglablja o naslednji dokumentaciji, ki se nanaša na idejo in pobudo o pisemski znamki in njeni uvedbi v poštni promet, ki jo je Košir priložil k svoji obrazložitvi 1. poštnemu kongresu v Bernu leta 1874:

- **Spis c.-k. Visoke dvorne blagajne št. 15965/671** z dne 11. maja 1836 in **spis c.-k. Dvornega poštnega knjigovodstva št. 2142** z dne 22. maja 1836, s katerim ga je slednja obvestila, da je njegov celostni predlog za enostavnejši način obračunavanja pisemskih pošilk zavržen. V študiji dr. V. Sokol pravi, da je bila Koširjeva vloga nepopolna, slabo obrazložena in da se je nanašala le na reforme poštnega računovodstva.
- **Novinarski članek iz leta 1839 v augsburškem časopisu »Allgemeine Zeitung«** za katerega dr. V. Sokol v svoji študiji trdi, da ga Košir nikdar ni objavil v tem časopisu.
- **Spis c.-k. Dvorne blagajne št. 6346/286** z dne 13. 2. 1840 in **spis Vrhovne dvorne poštne uprave št. 2941/536** z dne 24. 2. 1840 iz katerih se vidi, da je Košir o svoji ideji o pisemski znamki pisal tudi avstro-ogrskemu cesarju. Tudi za ta dva spisa dr. Sokol trdi, da kažeta na to, da Košir ni dobro obrazložil svojega izuma.
- **Spis Gubernije v Ljubljani št. 20043** z dne 28. 8. 1848 in Koširjeva obrazložitev Ministarstvu finansija (Ministrstvu financ) pod št. 31595/933 z dne 22. 9. 1848. Dr. Sokol za ta spis trdi, da je Košir leta 1848 dal isti predlog o svoji ideji kot leta 1840 in da je spremenil samo naslov dokumenta.
- **Spis c.-k. Direkciji pošte v Ljubljani št. 1826** z dne 19. 4. 1850 in spis Ministrstva trgovine št. 78/p z dne 5. 4. 1850. Po dr. Sokolu je bila Koširjeva prošnja za priznanje in nagrado za projekt iz leta 1836 zavržena, ker Ministrstvu trgovine Koširjev predlog za plačilo poštnega porta z ustreznim žigom ni bil znan.

Vsi Koširjevi spisi so bili oštevilčeni in označeni z datumi, zato ni dvoma, da je korespondenca med Koširjem in naslovniki resnično obstajala. Razloge, da so bili odgovori naslovnikov na njegove dopise - *avstrijska vlada ni zainteresirana za predloženi projekt* ali *vloga nam ni poznana* ali *verjetno se je pošta izgubila, vloga je nepopolna in slabo obrazložena* - je težko razumeti, zato je mogoč le sklep, da okosteneli visoki uradniki uprave tedanje c.-k pošte, ki so bili močno pod vplivom strogega policijskega režima Clemensa Lotharja Metternicha, niso dojeli vrednosti Koširjevega izuma. Lahko pa so se tudi bali, da bi pod pisemsko znamko kdo pisal skrivna sporočila, kajti do marčne revolucije leta 1848 ni bilo več daleč. In prav to

je bil lahko tudi eden od vzrokov, zakaj je pisemska znamka zagledala luč sveta v tedanji Avstro-Ogrski šele leta 1850.

Omeniti je treba še naslednje dejstvo: po izdaji prve poštne znamke v Veliki Britaniji leta 1840 je Košir še vedno trdil, da je bil pobudnik ideje o vpeljavi poštne znamke že leta 1836 on in ne Rowland Hill. Kot dokaz za to trditev je Košir poslal svojo obrazložitev tudi saškemu finančnemu ministrstvu v Leipzigu leta 1853.

Ministrstvo financ, njegov III. oddelek s sedežem v Dresdnu, je 24. 7. 1858 na Koširjev dopis napisalo naslednje sporočilo:

Po vašem dostavljenem dopisu in ponovno dodanih dokumentih, ni dvoma, da je Lovrenc Košir, namestnik državnega knjigovodje na Dunaju, že leta 1836 predlagal avstrijski vladi, da ukine plačilo poštne takse v gotovini in vpelje na mesto tega poštno znamko. Poleg tega je dokazano, da je predlog poštne reforme, ki jo je v Veliki Britaniji predlagal Rowland Hill, prišel v tisk šele leta 1837 v Londonu. Glede razgovora, ki naj bi ga imel Košir v Ljubljani z Angležem Galwejem pa ne moremo presojati.

Tudi ni nobenih dokazov, ali so Hillovi predlogi za poštno znamko po razgovoru Koširja z Angležem v Ljubljani v resnici njegovi ali jih je Hill dobil kje drugje.

Na sporočilu je žig Kraljevske višje poštne direkcije in datum odpošiljanja: 6. 8. 1858.

Po nepreverjenih dokazih naj bi Košir že decembra 1835 predstavil svoj projekt zaračunavanja poštne glede na oddaljenost naslovnika in težo pisemske pošiljke z uvedbo poštne znamke. Obstajajo pa dokumenti avstrijske vlade, s katerimi ta Koširjev predlog zavrača, vendar s pohvalo in pripombo, da ga zaenkrat še ne bo uresničila. Za reforme v poštnem finančnem poslovanju pa je avstrijska vlada Koširja dvakrat tudi denarno nagradila že leta 1832.

Viri, ki kažejo na to, da je bila prva poštna znamka uporabljena že 20. 2. 1839 v Spittalu ob Dravi na avstrijskem Koroškem, pa so danes zavrženi kot popoln falsifikat. To »špitalsko pismo« je sprožilo ponovno preverjanje posebne komisije v Millstadtu, ki je ugotovila, da je bila Koširjeva zamisel pobuda za uvedbo te poštne znamke v Spittalu. Zelo podobna je ugotovitev s pismom, ki je bilo najdeno v Peurbachu, ki ima pečatni odtis 15. 2. 1841. Pristnost tega pisma so ugotavljali kriminalisti Scotland Yarda v Londonu, ki so s spektralno analizo ter UV in rentgenskimi žarki ugotovili, da je tudi izvor te znamke povezan s Koširjem. To tezo je zapisal Ferdinand Kobal v reviji »Filatelija« v svojem sestavku z naslovom »Koširjeva obletnica in potrdila Scotland Yarda«.

OBDOBJE PO II. SVETOVNI VOJNI (1945–1979)

Po koncu druge svetovne vojne je Ferdinandu Kobalu ob veliki vztrajnosti pri takratni poštni upravi (PTT) uspelo leta 1948 izposlovati, da so izdali serijo znamk s portretom Lovrenca Koširja in letalsko znamko s priveskom. Oblikovalec prve serije štirih znamk je bil Janez Trpin, medtem ko je letalsko znamko oblikoval Sreten Grujić. Pri slednji je zanimivost v detajlu rojstne hiše, ki ima na strehi dimnik, originalni osnutek rojstne hiše, ki ga je narisal Ferdinand Kobal leta 1940 za osnutek te znamke, pa je brez dimnika.

Na to »samovoljo« je oblikovalec Sreten. Grujić Kobala tudi opozoril, vendar šele neposredno pred izdajo letalske znamke za 15 din. Oblikovalec znamke Grujić iz Zavoda za izradu novčanica na Topčideru v Beogradu sporoča 31. 7. 1948 Kobalu naslednje:

»...samega izgleda hiše nisem mnogo spremenil, dozidal sem ji dimnik ter jo postavil v planinski pejsaž s Triglavom v ozadju. Mislim, da to ne spremeni dejstva, hiša je ostala ista, le s to razliko, da sem jo prestavil za kakšnih sto kilometrov stran oziroma drugam. Vse to pa za tujno itak ni pomembno.

Prav gotovo to pismo ne potrebuje nobenega komentarja.

Ferdinand Kobal je bil v takratni Republiki Sloveniji edini biograf Lovrenca Koširja, ki je sistematično zbiral vse podatke o Koširju, kjer koli je do njih prišel. Zanimivo je to, da je v skoraj vseh pomembnih svetovnih leksikonih omenjen »Oesterreicher« Laurenz Koschier, ki je leta 1836 dal pobudo za izdajo prve poštne oziroma pisemske znamke.

Žal je Ferdinand Kobal leta 1959 umrl in z njim tudi raziskovalec življenja Lovrenca Koširja. Na tem mestu lahko ugotovimo: če ne bi bilo Ferdinanda Kobala, bi šel Lovrenc Košir, vsaj v takratni Jugoslaviji, v pozabo.

Zapuščina Ferdinanda Kobala o Lovrencu Koširju, ki je obsegala preko 200 enot (člankov, fotokopij Koširjevih rokopisov, revij, filatelističnih in drugih katalogov itd. ter oljna slika, ki je bila edini avtentični portret Lovrenca Koširja in je ni več v tej zapuščini), je danes v Loškem muzeju zelo oguljena. V zapuščini najdemo le fotografijo Koširjevega portreta, ki naj bi bila narejena po izginuli oljni sliki.

Vsako enoto (članek, bilten, revijo, almanah itd.), ki se nanaša na Koširja, je skrbni Ferdinand Kobal označil s številko: v zapuščini so nekateri dokumenti označeni s številkami od 1 do 30, naprej jih ni, zadnji dokument ima številko okrog 200. To zaporedje števil se vidi tudi s fotokopij, ki jih je do leta 1979 za svojo filatelistično zbirko o Lovrencu Koširju uredil pokojni Albert Murn.

Po smrti Ferdinanda Kobala je izšlo v raznih filatelističnih revijah še nekaj prispevkov o Koširju, ki pa so napisani zelo negativno. Ker je Lovrenc Košir pisal v nemščini, torej naj ne bi bil Slovenec, temveč prej germanofil. Skoraj vsi prispevki teh raziskovalcev Koširjevega dela imajo v svojih zaključkih skupni imenovalec: Lovrenc Košir je bil poštni reformator, nikakor pa ne idejni oče poštne znamke.

Leta 1979 je Filatelistično društvo »Lovro Košir« organiziralo filatelistično razstavo LOKAFILA '79, na kateri je med drugimi eksponati razstavil svoji filatelistični zbirki Albert Murn in sicer: LOVRENC KOŠIR OČE POŠTNE ZNAMKE in POŠTNI ŽIGI ŠKOFJE LOKE. Ta razstava je bila posvečena 100-letnici smrti Lovrenca Koširja.

In prav ta razstava je izbila sodu dno. Lovrenc Košir je spet prišel iz naftalina, izdanih je bilo več priložnostnih ovitkov v različnih barvah in z uporabo raznih poštne znamk, kar je v določenem smislu predstavljalo slabo reklamo za priložnostne izdaje. Največji naglavni greh pa je bil napis na teh ovitkih: **Ob 100-letnici smrti očeta poštne znamke LOVRENCA KOŠIRJA 1804–1879.**

RAZMIŠLJANJA BOJANA PEČARJA

Bojan Pečar je bil med drugim tudi predsednik FZS, dober poznavalec poštних znamk, filatelista, ki pa ga je v zvezi z biografijo Lovrenca Koširja nekoliko zaneslo. Svoje članke je objavljali v časopisu Dnevnik, v reviji Teleks in 7 D.

Zanimajo nas zlasti na naslednji Pečarjevi prispevki:

- časopis »Dnevnik«, rubrika »Filatelija«, petek, 10. avgusta 1979,
- revija »7 D«, Londonska filatelistična razstava, torek, 14. avgusta 1980,
- časopis »Dnevnik«, rubrika »Zanimivosti«,
- časopis »Dnevnik«, rubrika »Filatelija«, 9. marec 1980,
- revija »Teleks«, št. 29, 13. avgusta 1981,
- časopis »Dnevnik«, rubrika »Filatelija«, leto 1981.

V prvem članku v časopisu »Dnevnik« je njegov naslov: Ob stoletnici smrti Lovrenca Koširja »IDEJNI OČE POŠTNE ZNAMKE ALI POŠTNI REFORMATOR«.

V uvodu tega prispevka je Pečar zapisal:

7. avgusta je minilo sto let od smrti Lovrenca Koširja, ki ga nekateri štejejo za idejnega očeta poštne znamke, nekateri pa le za računovodskega delavca, zaslužnega za razvoj pošte. Naredimo konec tavanju med enim in drugim ter pogledjmo, kakšna je resnica o Koširju in njegovih zaslugah za znamko in pošto.

V nadaljevanju članka Pečar opiše Koširjevo življenjsko pot z ugotovitvijo, da je bil brez dvoma strokovnjak na svojem področju delovanja, za kar pričajo tako razne nagrade kot tudi hitra napredovanja z vpeljavo finančnih reform v poštno računovodskem sektorju, ki so olajšale in poenostavile obračunavanje poštних manipulacij. Zlasti po izidu prve poštne znamke v svetu (6. maja 1840 v Veliki Britaniji) ter v Avstro-Ogrski (1. junija 1850) je po Pečarju, Košir posvetil ves svoj čas le še dokazovanju, da je on izumitelj poštne znamke in ne sir Rowland Hill. S svojimi peticijami na razne naslove v tedanjem avstroogrskem cesarstvu je zahteval priznanje izumiteljstva, v dokaz pa je navajal celo časopisni članek, ki naj ne bi nikoli izšel. Tudi Koširjev poskus leta 1874, ko se je obrnil na ustanovni kongres Mednarodne poštne zveze v Bernu, ni rodil nikakršnega sadu.

Po Pečarju so vsi raziskovalci Koširjeve biografije nasledili njegovim peticijam kot verodostojnim, češ da so v letih takoj po koncu 2. svetovne vojne neznanstveno in celo neobjektivno obveščali obstoječe filatelistične organizacije, da je oče poštne znamke Lovrenc Košir. Verjetno letijo te kritike na Ferdinanda Kobala. Zato je čudno, da ga Pečar v tem svojem članku ni omenil, če je bil tako prepričan o svojih trditvah. To kaže tudi naslednja Pečarjeva trditev, da so prav omenjeni filatelistični »zgodovinarji« na Poštnem ministrstvu leta 1948 prepričali odgovorne, da je Košir umrl leta 1868, ter izdali 5 znamk v počastitev 80-letnice Koširjeve smrti, in da je šele dr. Velimir Sokol iz Zagreba leta 1962 s svojo znanstveno razpravo v »PTT arhivu« postavil Lovrenca Koširja in njegovo delo na pravo mesto: Lovrenc Košir ni oče poštne znamke, zaslužen pa je za poštne reforme. Žal tudi slednja trditev popolnoma ne drži, ker Košir ni bil poštni reformator, temveč reformator poštних financ.

Po Pečarju je prav, da končno le priznamo spodrseljaj, ki ga je zakrivilo

neznanstveno delovanje nekaterih filatelističnih entuziastov, ki so bili preveč patrioti, a premalo zgodovinarji. Zato Koširju priznajmo zasluge pri reformi pošte.

Zanimivo je pri vsem tem, da je avstrijska pošta za 100-letnico Koširjeve smrti 1979 izdala priložnostno znamko, ovitek prvega dne in žig prvega dne. Na znamki lepo piše:

»**Pionier der Briefmarke**« (Pobudnik pisemske znamke). Ob tej priložnosti je avstrijska pošta izdala tudi bilten, v katerem je dr. Christine Kainz objavila prispevek: »Laurenz Koschier und die Idee der Briefmarke« (Lovrenc Košir in ideja o pisemski znamki), vire zanje je pobrala tudi iz člankov Ferdinanda Kobala in Milomira Mičića iz Beograda, kar kaže na to, da Avstrijci pobudo za izdajo poštne znamke pripisujejo Lovrencu Koširju.

Znanstvenega pristopa dr. V. Sokola iz Zagreba v njegovem eseju nihče ne oporeka, vendar ima eno napako. Obdelani so dokumenti, ki so bili do takrat dostopni po raznih poštnih in drugih arhivih po Evropi. To tezo je v svojem delu odlično predstavil dr. Ernst Bernardini z Dunaja v svoji znanstveni razpravi (biografiji), kjer je obdelal še veliko več dokumentacije o Lovrencu Koširju kot omenjeni dr. V. Sokol, in kjer pravi, da tudi še ne vse, ker je bila le-ta delno že uničena. (Običajno se po 50 letih lahko tak arhiv za uradnike drugega poštnega ranga uniči.)

Zato je tudi zaključek Bojana Pečarja, ki se naslanja predvsem na znanstveno razpravo dr. Sokola, treba jemati z veliko mero zadržanosti, ker tudi Sokol ni obdelal vsega, temveč le tisto, kar je bilo znanega do leta 1962 oziroma filatelističnim zanesenjakom, kot jih je imenoval Pečar.

Naslednji članek na temo Lovrenca Koširja je Bojan Pečar objavil v reviji »7 D« 14. avgusta 1980 kot odgovor na prispevek Frantarja Znamkarja, ki je pisal o žalostni usodi našega rojaka Lovrenca Koširja, ki mu v tedanji Avstriji ni uspelo, da bi prodril s svojo zamisljo o poštni znamki. Pečar Franti Znamkarju odgovarja, da bi bil že skrajni čas, da bi nehali napačno hvalisati Lovrenca Koširja in se seznanil z resnico! V nadaljevanju članka Pečar piše:

Nesporno je namreč ugotovljeno, da Lovrenc Košir nima nikakršnih zaslug pri uvedbi poštne znamke in da je njegov moralni lik tak, da je najboljši, če ga čimprej pozabimo (*prorežimska in germanizatorska dejavnost v uradu, katerega je upravljal v Zagrebu, malverzacije na delovnem mestu, zaradi katerih je bil Košir leta 1871 obsojen, suspendiran, zaprt, izpuščen iz zapore in leta 1872 upokojen*).

Na koncu tega članka Bojan Pečar Franti Znamkarju in vsem, ki jih zanima Koširjeva resnična podoba, svetuje da preberejo esej dr. Sokola pa tudi članke v zagrebškem »PTT radniku« (letnika 1979 in 1980), zagrebško »Filatelijo« (letnik 1979), beograjskega »Filatelista« (št. 186/187) itd. *Prepričan sem, da se po študiju vsega tega gradiva ne bo našel nihče, ki bi še objokoval »žalostno usodo našega rojaka Lovrenca Koširja*«, zaključuje svoj sestavek Bojan Pečar.

V rubriki »Zanimivosti« v časopisu Dnevnik je objavil naslednje:

Na osnovi materialov in ugotovitev so na seji predsedstva Hrvaške filatelistične zveze dne 11. januarja 1981 sklenili, da ne priznavajo Lovrencu Koširju kakršnihkoli zaslug za uvedbo poštne znamke. Združenju filatelističnih zvez Jugoslavije so

predlagali, da tudi ostale zveze sprejmejo enak sklep, kot sta ga doslej slovenska in hrvaška zveza, ter da o tem obvestijo domačo in inozemsko javnost.

Revija »Teleks« je v št. 29 dne 13. avgusta 1981 spet priobčila članek Bojana Pečarja, in sicer v rubriki »Odmevi« z naslovom Nekaj popravkov in dopolnil ter s podnaslovom: **Samo fantazija postavlja meje zbiralcem** kot odgovor na pisanje Vladimirja Ajdiča, ki je v svojem članku spet izrazil bogokletno misel, da je bil Lovrenc Košir idejni oče poštne znamke. Pečar v nadaljevanju piše, da so vsi filatelistični entuziasti, ki so v letih pred II. svetovno vojno in po njej dokazovali Koširjevo očetovstvo, nasledli povsem nedokazanim trditvam Amanda von Schweiger-Lerchenfelda v njegovi knjigi o poštni zgodovini iz leta 1902. Še več! Vse, kar so kjer koli našli zapisanega o Koširju, so vzeli za čisto zlato, nihče ni niti najmanj preverjal najdenih dokumentov. Zanimivo, da so za Pečarja in njemu podobne iz istih dokumentov resnični le tisti dogodki, ki Koširja kažejo v negativni luči, ko se mu očitajo malverzacije, germanofilstvo in prorežimska usmerjenost, ker je takrat Košir pisal uradne listine v nemškem jeziku. V nadaljevanju tega članka Pečar piše:

Če bi naši filatelistični zgodovinarji malo bolj študirali poštno zgodovino, bi lahko ugotovili, da sega rojstvo zamisli o poštni znamki prav do leta 1653, ko o Koširju še ni bilo ne duha ne sluha. Pozabili so na vlogo Renouarda de Villayera (1653), pa Josefa Haryja (1722), Curryja Gabriela Treffenberga (1823) in Jamesa Chalmersa (1834), da ne omenjam še vseh primerkov zalepk oziroma kuvert z natisnjenimi znamkami (Westfalia 1809, Sardinija 1818, Kitajska 1823 itd.).

Če Pečar ugotavlja, da v tistih časih še nikjer ni bilo Koširja, se lahko ugotovi tudi, da niti Rowlanda Hilla ne. Ali je tudi Hill po tej logiki od nekoga pobral zamisel o uvedbi poštne znamke?

Na koncu članka Pečar zapiše, da je Filatelistična zveza Slovenije zaradi vseh navedenih ugotovitev ukinila podeljevanje odličja »Lovrenc Košir« za zasluge pri razvoju slovenske filatelije. Namesto tega je uvedla novo odličje »Verigar« ter se tako dokončno odrekla vsem zaslugam Lovrenca Koširja.

V zadnjem članku, ki ga je Bojan Pečar priobčil v rubriki Filatelija v časopisu »Dnevnik« z naslovom **»Nič več potvarjanja zgodovine«** s podnaslovom **Resnica o Lovrencu Koširju**, pa je avtor priobčil vse znane poskuse uvedbe poštne znamke od leta 1653 do 1. 5. 1840, ko je v Veliki Britaniji izšla prva poštna znamka (črni penny). S tem zadnjim člankom je Bojan Pečar dokazal, da se je šele poglobil v študije vseh zgodovinskih poskusov zamisli o pisemski znamki, kjer navaja Koširjevo dokumentacijo, ki je bila znana do leta 1981, vključno z dokumentacijo, ki jo je Košir poslal upravi pošte leta 1836 in Mednarodni poštni zvezi v Bern leta 1874. Pri tem se je Pečar obregnil tudi ob samo predstavitev projekta, češ da se razlikujeta, in sicer tista iz leta 1836 in druga, predstavljena leta 1874 v Bernu. Če bi takrat imeli kopirne stroje, bi bila ta Pečarjeva ugotovitev na mestu, tako pa se nam zdi povsem logično, da projekta oblikovno ne moreta biti popolnoma identična.

Vsa ta Pečarjeva razmišljanja o Koširju spadajo v čas, ko se je človeka zelo hitro razglasilo za germanizatorja. Ker je bil uradni jezik v avstro-ogrski monarhiji nemščina, je Košir zato pač pisal v nemščini. Tudi Prešeren je v tistih časih na Dunaju obiskoval nemške šole in v uradu uradne spise pisal v nemškem jeziku. Žal pa je Koširjeva

pobuda za pisemsko znamko spadala v njegov službeni delokrog, medtem ko je Prešeren pesnil pesmi v slovenskem jeziku v svojem prostem času. In prav v tem je ta usodna razlika, da se je nekoga, ki je imel dobre zamisli na delovnem mestu, ni pa imel dobrih sponzorjev, lahko uničilo; saj je bil Košir dejansko precej konfliktna osebnost, kar kažejo tudi njegovi časopisni članki, v katerih se je prepiral s svojimi nasprotniki.

ZAKLJUČEK

Kot je bila življenjska pot Lovrenca Koširja valovanje in stalno premeščanje ne le v kraje po sedanji Sloveniji, temveč iz Kranjske v Italijo pa na Hrvaško v Zagreb in na Dunaj, takšno je bilo tudi delo njegovih biografov. Najprej je bil oče poštne znamke, potem nič, pa poštni reformator in še kakšen vzdevek bi se našel. Vse to priča, da je bil Košir zelo sposoben poštnofinančni strokovnjak in za tiste čase poliglot. Celó Bojan Pečar ga ocenjuje kot sposobnega poštnega reformatorja. Seveda to ni bil, ker Košir nikdar ni reformiral pošte kot institucije, temveč je bil reformator poštnih financ. Te so bile neposredno povezane tudi z vpeljavo pisemske ali poštne znamke, ki je poenostavila obračunavanje poštne poštne pošiljk. Vsi Koširjevi biografi so ga v svojih delih predstavili kot zelo konfliktno osebnost; nikdar ni bil zadovoljen niti s svojim delom, kaj šele z natančnostjo in pridnostjo svojih sodelavcev. Prav gotovo je to tudi eden od vzrokov, da se je povsod, kamor je prišel, prepiral in uveljavljal svoje vizije. Zato je imel tudi toliko problemov, ko je uveljavljal svojo idejo o poštni znamki pri c.-k. poštni upravi v takratni Avstro-Ogrski.

Šele 200 let po rojstvu dobiva Lovrenc Košir resnično podobo, ki mu gre. Biografija dr. Ernsta Bernardinija iz Avstrije je delo avtorja, ki se je najbolj poglobil v že znano dokumentacijo o Koširju, poleg tega je odkrival in našel še nove dokumente, ki pričajo, da je bil Košir resnično reformator poštnih financ in pobudnik ideje za vpeljavo poštne znamke. Tako kot so Avstrijci ponosni na Koširja, se moramo tudi Slovenci kot majhen narod zavedati, da moramo zaradi svoje majhnosti še bolj ceniti svoje sinove in hčere, če le-ti karkoli doprinesejo v svetovno zakladnico kulture, znanosti in umetnosti.

LITERATURA

1. J. Cerkvenik: Na rob 120-letnice smrti Lovrenca Koširja. Zbornik FD » L. Košir«, 1999, str. 13-17.
2. C. Kainz: Laurenz Koschier und die Idee der Beiefmarke. Bilten, Wien, 1979.
3. F. Kobal: Lovrenc Košir, ob 150-letnici njegovega rojstva. Referat, Ljubljana, 1954.
4. F. Kobal: Lovrenc Košir, Filatelija, št. 7-9, Zagreb, 1947.
5. F. Kobal: Lovrenc Košir, reformator poštanskog saobračaja. Referat na konferenci na Ministrstvu pošte, Beograd, 9. 9. 1950.
6. V. Sokol: Da li je Lovrenc Košir dokazao da je on idejni tvorac poštanske marke,
7. Revija PTT-arhiv, br.8/1962, Zagreb, str. 53-100.
8. BVB, Generaldirektion fuer die Post-und Telegraphenverwaltung: 100 Jahre oesterreichische Briefmarke. Wien, 1950.
9. B. Pečar: Članki v časopisih in revijah, Dnevnik, Teleks in 7D, Ljubljana, 1979-1981.
10. N. Rukavina: O stogodišnjici dolaska Košira u Zagreb. Almanah HFD, Zagreb, 1951.

Referat Klaus E. Eitnerja na simpoziju

Dr. Ernst Bernardini: „Laurenz Koschier – Wegbereiter der Briefmarke“

Wenn jedermann überzeugt ist, daß zu einem Thema bereits alles gesagt wurde, dann kommt bestimmt einer, der mit neuen Erkenntnissen aufwartet. Diese Weisheit kam mir in den Sinn, als ich die Manuskriptfassung der Biographie von Laurenz Koschier in die Hand bekam. Koschier hat danach bereits 1835 für Österreich die Idee zur Einführung von Briefmarken gehabt. Nun gilt es in der Philatelie jedoch bisher als unumstößliche Tatsache, daß die ersten Briefmarken in England 1840 erschienen, und daß diese von Rowland Hill eingeführt wurden. Warum dies gerade aber in England erfolgte, hat uns eigentlich weniger bekümmert. Und doch scheint mir, daß dies kein reiner Zufall gewesen sein mag.

In England vollzog sich in jenen Jahren der Übergang von ländlicher Wirtschaft und Manufaktur zur Industrialisierung. Dies wiederum begünstigte ein Klima der Reformen, und Reformen gab es im 18. Jahrhundert in England mehr als in anderen Ländern. Rowland Hill gehörte auch zu den Reformern. Er war ein begabter junger Mann, hielt Vorträge über Astronomie und hatte zahlreiche andere Ideen, wie z. B. den Transport von Gas mit Druck über kleine Leitungen, das Wiegen von Briefen, das Sortieren von Briefen in Postkutschen, die Kontrolle der Geschwindigkeit von Postkutschen usw. Schließlich bemühte er sich im Jahre 1836 um Reformen bei der Post. 1837 erschien eine private Denkschrift von ihm, betitelt „Die Postreform - ihre Bedeutung und Möglichkeiten für ihre Durchführung“.

Die Denkschrift von Hill zeigt, daß die Einnahmen der Post trotz hoher Gebühren seit Jahren fielen. Hill schlug unabhängig von der Entfernung eine einheitliche und im voraus zu bezahlende Inlandsgebühr von einem Penny vor für einen Brief mit einem Gewicht bis zu einer halben Unze (= 7,5 g). Das war in der Tat ein sehr mutiger Reformvorschlag. Trotzdem wurde er vom Parlament gegen starken Widerstand angenommen und es wurde ein Wettbewerb für Briefmarkenentwürfe organisiert. Das Ergebnis ist der „Penny Black“, die erste Briefmarke der Welt, die ab Anfang Mai 1840 verkauft wurde und seit 6. Mai 1840 gültig war.

*Klaus E. Eitner in I. Pirc
predstavlja knjigo dr. Ernsta
Bernardinija o Lovrencu Koširju*

Ich habe die Geschichte der ersten Briefmarke der Welt hier noch einmal in aller Kürze dargestellt um zu zeigen, was es mit der Einführung von Briefmarken durch Rowland Hill auf sich hatte. Wir brauchen dieses Wissen, um die Vorschläge von Laurenz Koschier beurteilen und zutreffend einordnen zu können. Hiermit befaßt sich das neue Buch von Dr. Ernst Bernardini aus Wien, der sich sehr eingehend mit dem Leben und Wirken des Laurenz Koschier beschäftigt hat.

Zunächst: Um wen handelt es sich bei Dr. Bernardini?

Bei Philatelisten in Österreich genießt der Name Bernardini hohe Wertschätzung. Bernardini entwickelte besondere Neigung, sich mit Koschier auseinanderzusetzen, und das kam nicht von ungefähr. Als begeisterter Postgeschichtler befaßt er sich vornehmlich mit Postgebühren. Das Österreich zur Zeit Koschiers bot hierfür besonders reiches Anschauungsmaterial, wenn man über die weitläufigen Postverbindungen nachdenkt, über die Österreich in den langen Jahren der Habsburger-Zeit verfügte. Zu Österreich gehörte damals bekanntlich u.a. Böhmen, Ungarn, das Herzogtum Krain, praktisch ganz Norditalien sowie ein großer Teil des Balkans. Über Triest liefen intensive österreichische Schiffsverbindungen in die Anrainerstaaten des Mittelmeeres. Das alles mitsamt den vielfältigen Regelungen von Posttarifen zählt zum besonderen Interessenbereich von Dr. Bernardini. Ganz natürlich, daß auch europaweite Postverbindungen hierzu zählten. Grundlage seiner Studien wurden für ihn die vertraglichen Regelungen zwischen den einzelnen Ländern, Postgebühren festzulegen und erheben. Dabei hatte zu wenig entrichtetes Porto im Regelfall eine Nacherhebung zur Folge. Die Studien über dieses spezielle und interessante Gebiet führten zu dem mit Dr. Pfalz gemeinsam verfaßten Buch über österreichische Nachportomarken.

Dr. Bernardini nahm in seiner beruflichen Zeit als Senatspräsident des Obersten Gerichtes in Österreich das Amt des zweithöchsten Richters wahr. In der organisierten Philatelie bekleidete er mehrere Jahre hindurch das Amt des Präsidenten des ehrwürdigen Wiener Philatelistenklubs Vindobona, im Kärntner Philatelistenklub ist er das einzige Ehrenmitglied.

Wenn sich also ein dermaßen ausgewiesener Jurist und Philatelist mit dem Leben und Wirken von Laurenz Koschier befaßt, hat das seine guten Gründe. Denn auch Koschier setzte sich zu seiner Zeit – und das ist jetzt rund 170 Jahre her – mit dem damals in Österreich angewandten System der Portoerhebung auseinander und kam unabhängig von Rowland Hill zu ähnlich mutigen Vorschlägen, jedoch mit dem kleinen Unterschied, daß er sie bereits fünf Jahre früher äußerte.

Grund genug für Bernardini, diesem Phänomen Koschier gründlicher nachzuspüren, als dies von einigen Autoren vor ihm unternommen wurde. Herausgekommen ist eine Biographie über das Leben und Wirken Laurenz Koschiers, die – und hier wage ich eine Prognose – in der Philatelie einen besonderen Stellenwert einnehmen wird. In dem neuen Buch wird in fast minutiöser Darstellung ein menschliches Leben nachgezeichnet, das vor 125 Jahren endete. In unbestechlicher Sachlichkeit vermittelt uns der Jurist Bernardini ein Bild nicht nur der Person Koschiers mit allen seinen Charaktereigenschaften, sondern auch der allgemeinen Lebensumstände des damaligen Österreich.

Um es deutlich und unmißverständlich zu sagen: Bei diesem neuen Buch handelt es sich um die erste Arbeit, die wirklich alle derzeit bekannten Quellen und Archive zu Laurenz Koschier ausschöpft, die sich mit allen wahren und unwahren Äußerungen über Koschier auseinandersetzt und gleichzeitig übertriebene oder tendenziöse Behauptungen auf ihr zutreffendes Maß zurückführt. Hierbei kommt

dem Juristen Bernardini seine berufliche Fähigkeit zu Hilfe, nur dann Rückschlüsse zu ziehen, wenn die Vermutungen dies erlauben, sonst aber lediglich von einer hohen Wahrscheinlichkeit zu sprechen. Der Lesbarkeit kommt dieses Vorgehen spürbar zugute, wirkt sich die Dokumentation doch wie eine gut aufgebaute Indizienkette aus und erzeugt somit für den Leser eine Spannung, die für ein biographisches Werk ungewöhnlich ist.

Schnell erschließen sich dem Leser die konservierenden und restaurativen Kräfte des zentralistisch regierten Österreich, in dem Staatskanzler Metternich bestimmte Reformen waren im Gegensatz zu England hier wenig zu spüren und auch nicht erwünscht.

Geradezu meisterhaft schildert Bernardini die Zeit der Postlogen, die in Wien und in weiteren größeren Städten des Kaiserreiches eine geheime Briefzensur ausübten. Die bei den Postämtern ankommenden Briefschaften wurden vor Weiterleitung systematisch kontrolliert und die Brieftexte überprüft bzw. abgeschrieben. Dies wurde nur möglich, weil der umständliche Abgleich und die Kontrolle des die Postämter belastenden Portos jeweils eine gewisse Zeit beanspruchte. Die aus den Briefschaften gewonnenen Erkenntnisse wurden an die höchsten Spitze des Staates weitergegeben, wobei Metternich sich hauptsächlich mit der ein- und ausgehenden Auslandspost beschäftigte. Die Briefzensur betraf Diplomatie und Hochadel, Redakteure, Schriftsteller und alle, die irgendwie in den Verdacht liberaler Anschauungen gerieten. Sie endete erst mit der Revolution 1848. Das Mißtrauen war somit allgegenwärtig und bildete keinen Nährboden für Reformen gleich welcher Art.

Dabei lag es geradezu in der Luft, das unübersichtliche Tarifsysteem zahlreicher Entfernungs- und Gewichtseinteilungen der damaligen Post in Österreich zu reformieren und vor allem zu vereinfachen. Insgesamt errechneten sich im Inlandsbereich kaum glaubliche 4032 Tarifpositionen!

Auch in dieser Darstellung erweist sich Bernardini als ein Meister. Jeder Leser dieses neuen Buches wird spüren, wie es der erfahrene Jurist versteht, komplizierte Zusammenhänge auf ihre wesentlichen Strukturen zurückzuführen und auf einfache Art begreiflich zu machen, ohne daß es in das Populistische abgeleitet. In dieser Eigenschaft liegt eine der Stärken des Autors, ebenso auch seine Gabe, die unterschiedlichen Motive für das Verhalten von Menschen zu erforschen und zu begründen.

So erfahren wir mit zunehmender Lektüre in ebenso anschaulicher wie überzeugender Weise, von welcher Wesensart Laurenz Koschier gewesen sein mußte. Er erschließt sich uns als hochintelligent, wißbegierig, fleißig und ehrgeizig. Er muß wenigstens fünf Sprachen beherrscht haben: Deutsch, Slowenisch, Kroatisch, Italienisch und Ungarisch! Gleichzeitig lernen wir ihn kennen als einen mißtrauischen Einzelgänger, sehr auf das Geld bedacht bis zur Geldgierigkeit, verschoben und zur Selbstüberschätzung neigend, wobei die letzteren Charakterzüge sich mit zunehmendem Alter verstärkten.

Was jedoch geradezu überraschend wirkt ist die Tatsache, daß Koschier niemals in seinem Leben direkt im Postdienst gestanden hat. Und dieser soll in der Lage gewesen sein, einen Vorschlag für die Einführung von Briefmarken zu entwickeln?

Natürlich erklärt Bernardini auch dies gekonnt. Wir lernen so nebenbei etwas über die frühere Organisation der Postbehörden, insbesondere der Postbuchhaltung, in der Koschier beschäftigt war. Zur Zeit, als er 1835 den Vorschlag auf Einführung der Briefmarken vorlegte, bekleidete er in der Hofpostbuchhaltung den vorletzten Rang, also eine untergeordnete Position. Gleichwohl beschäftigte ihn der Umstand, daß dem österreichischen Staat regelmäßig beträchtliche Posteinnahmen entgingen, weil die unübersichtlichen Tarife eine Kontrolle über die einzuhebenden Postgebühren praktisch unmöglich machten.

Aus unserer heutigen Sicht hätte es nahe gelegen, die Tarife zu vereinfachen, wie es denn z.B. England mit der Einführung des Einheitsportos machte. Dies aber überstieg im damaligen Österreich die Vorstellungskraft eines jeden, auch wohl eines Koschiers. Statt dessen meldete sich ihm der Buchhalter. Und er überlegte sich ein System, mit dem die Kontrolle der Postgebühreneingänge wirksam erfolgen könnte und kam dabei auf eine Reform des postinternen Verrechnungssystems mit - wie er es ausdrückte - „künstlich angelegten, aufklebbaren Brieftaxstempeln, die nach Art gepreßter Siegeloblaten hergestellt werden sollten“.

Schon diese umständliche Ausdruckweise, die ein damals unbekanntes Produkt auf recht abstrakte Weise beschreibt, vermochte seine vorgesetzte Dienststelle nicht zu begeistern. Noch weniger waren seine Vorgesetzten wohl überzeugt worden, daß dieses neue System eine wirksame Kontrolle der Geldeingänge garantiere. Vor allem aber stach Koschier mit seinem Reformvorschlag in ein politisches Wespennest. Denn die Verwirklichung dieses Vorschlags hätte zur Folge gehabt, daß die umständliche und zeitraubende Prozedur der Abrechnung von Briefsendungen zwischen den Postämtern überflüssig würde und damit die Briefbeförderung schneller hätte werden können. Dies aber durfte nicht sein, denn dann blieb ja keine Zeit mehr für die Briefzensur.

Der Mißerfolg des Koschier'schen Vorschlages war somit vorprogrammiert, er war seiner Zeit zu sehr voraus. Und wie war wohl die Reaktion? Ziemlich ähnlich, wie es auch heute jemandem ergehen wird, der einen zwar guten Vorschlag macht, den aber keiner so richtig versteht und der auch nicht in das System passen will: Es melden sich die Bedenkenträger und sein Vorschlag wird zerredet, in einem Zentralstaat wird er sogar mundtot gemacht.

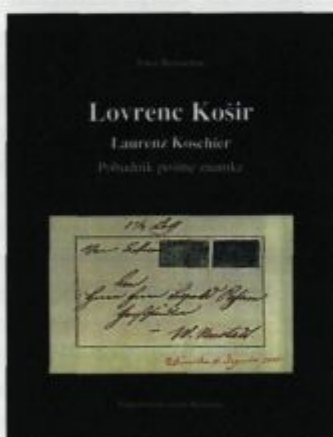
So geschah es auch mit Koschier. Man dankte ihm mit dürren Worten für seinen Vorschlag, der aber als nicht brauchbar zurückgewiesen wurde. Gleichzeitig versetzte man ihn umgehend aus der Zentrale in Wien in die Provinz nach Laibach. Damit hielt man sich den unerbetenen Reformers vom Leib. Dies muß den von sich überzeugten und ehrgeizigen Koschier sehr getroffen haben.

Dank der anschaulichen Darstellung von Bernardini erleben wir die ganze Tragik des Lebens von Koschier in derart eindringlicher Weise, als ob wir selbst Zuschauer seien. In der weiteren Folge werden die späteren Versuche von Koschier beschrieben, wie er immer wieder um Anerkennung seiner Idee bemüht ist, Eingaben einreicht, sogar an den österreichischen Kaiser und an das Königreich

Sachsen, und später 1874 an den Weltpostkongreß in Bern - alles vergebens. Koschier bleibt zeitlebens ein Pechvogel. Entweder kommt er zu früh oder zu spät.

Als ihm endlich in späteren Jahren durch den österreichischen Kaiser eine Auszeichnung winkt, kommt ein unberechtigter Betrugsvorwurf dazwischen und er landet im Kerker. Als er unschuldig freigesprochen wird, erhält er nicht mehr den einst für ihn vorgesehenen Orden. Dafür ereilt ihn familiäres Unglück. Innerhalb von vier Jahren sterben seine Frau und seine drei Söhne. Das alles machte ihn im Alter verbittert und wohl auch aggressiv, zumal er auch mit anderen Vorschlägen ebenfalls kein Glück hatte.

Alles dies bildet eine ungewöhnliche Lebensgeschichte und ist ebenso ungewöhnlich erforscht und nachgezeichnet. Hervorgehoben werden sollte auch der Umstand, daß nur spärliche Reste überliefert wurden und die in dem Buch vorgestellten Ergebnisse das Resultat einer jahrelangen und umfangreichen Recherche darstellen. Dem Eifer Bernardinis ist es auch zuzuschreiben, daß das Original der Eingabe von Koschier an den Weltpostverein, das bislang als verschollen galt, kurz vor der Schlußfassung des Buches wieder aufgefunden werden konnte. Das Buch von Bernardini liest sich ungemein spannend. Und ganz

Naslovnici dveh knjig dr. Ernsta Bernardinija o Lovrencu Koširju

nebenbei erschließt sich dem Leser die Erkenntnis, daß zu einem sehr frühen Zeitpunkt die Idee zur Herausgabe von Briefmarken tatsächlich von Laurenz Koschier stammt, geboren 1804 im heutigen Slowenien. Auch wenn die „aufklebbaren Briefftaxstempel“ einen ganz anderen Zweck hatten als wie von Rowland Hill beabsichtigt und auch nicht ausdrücklich für den Verkauf an das Postpublikum vorgesehen waren, sondern vermutlich von den Postbeamten im internen Dienst verwendet werden sollten, um die Gebühreneinnahmen sichern und kontrollieren zu können, handelt es sich im Ergebnis bei dem Vorschlag von Koschier aus heutiger Sicht eindeutig um Briefmarken zur Kennzeichnung der Freimachung von Briefen.

Jeder Leser des neuen Buches hätte dem Laurenz Koschier sicherlich mehr Erfolgserlebnisse gewünscht, leider wird aber immer wieder aufs neue enttäuscht. Umso mehr erschließt dem Leser wenigstens im Nachhinein der wahre Stellenwert von Koschier.

Kein Wunder, daß Jugoslawien dem Laurenz Koschier bereits 1948 fünf Sondermarken widmete als „Créateur Idéologique“ der Briefmarke – ein Vorgriff auf die erst in diesem Jahr bekanntgewordene Bestätigung durch Bernardini. Verständlich auch, daß Slowenien seinem verkannten Sohn vor seinem Geburtshaus in Unterluscha ein Denkmal aufstellte. Und konsequenterweise haben die Philatelisten im heutigen Slowenien die Forschungsarbeit von Bernardini großartig und selbstlos unterstützt, allen voran Prof. Cerkvenik. Aus diesen slowenischen Quellen stammen auch viele der Abbildungen im Buch.

Österreich ehrte Koschier zu seinem 100. Todesjahr mit einer Sondermarke als „Pionier der Briefmarke“. Überhaupt Österreich: Wie schön hätte es doch sein können, nicht nur als erstes Land eine Briefmarke nur für die Beförderung von Zeitungen herausgegeben zu haben, nicht nur als erstes Land die Postkarte eingeführt zu haben (obgleich der deutsche Heinrich von Stephan einen Vorschlag hierfür schon früher vorlegte, der aber als zu revolutionär abgelehnt wurde). Wie schön hätte es doch sein können, wenn Österreich auch das erste Land gewesen wäre, dem die Welt die Briefmarke verdankt hätte.

Bernardinis Buch stellt nunmehr im Erscheinungsjahr 2004 eine gelungene Krönung der bisherigen Würdigungen zum 200. Geburtsjahr von Koschier dar. Das Buch dient gleichfalls als sprechender Beweis für die Lebendigkeit der Philatelie des Alpen-Adria-Raumes, einer Kernregion europäischer Kultur, die verdienterweise erneut in das Blickfeld unserer Zeit gerückt wird.

Für den eiligen Leser ist eine Zeittafel zu Anfang des Buches hilfreich, die alle wesentlichen Ereignisse erfaßt und eine verlässliche Orientierung während der Lektüre bildet. Auch hierauf muß erst ein Bernardini kommen. Ich hätte mich bei mancher Lektüre anderer Werke postgeschichtlichen Inhaltes wahrlich leichter getan, wenn die Verfasser ihr Wissen ihn ähnlicher Weise aufbereitet hätten. Kompliment an den Autor Bernardini!

Ebenso nützlich sind auch zwei Anhänge an den eigentlichen Text des Buches. Der eine Anhang beschäftigt sich mit der Nachwelt des Laurenz Koschier. Es ist erstaunlich zu lesen, wer alles bereits über Koschier nach seinem Tode geschrieben hat – wahres und erdichtetes. Denn bereits nach Koschier's Tod war die damalige Quellenlage nicht besser als gegenwärtig mit der Folge, daß sehr viel voneinander abgeschrieben wurde, ohne den Erkenntniswert der Forschung wesentlich steigern zu können. Auf diesem Gebiet ist nun mit dem Buch von Bernardini ein Durchbruch gelungen.

Der zweite Anhang stellt eine zusammenfassende Darstellung der Vorgeschichte der Briefmarke dar, die sich in ihren verschiedenen Ansätzen bis in das Jahr 1653 zurückverfolgen läßt. Der Text dieses Anhangs basiert im wesentlichen auf einem Vortrag, den Dr. Bernardini vor vier Jahren in Wien anlässlich der WIPA 2000 bei einem Treffen der Royal Philatelic Society gehalten hatte. Es ist erstaunlich

nachzulesen, wie lange Zeit doch ein guter Gedanke braucht, um sich durchzusetzen. Dieser Teil hätte ebensogut auch der Biographie von Koschier vorangestellt werden können. Auf jeden Fall stellt er für das Buch eine Bereicherung dar.

OBISK ROJSTNE HIŠE IN SPOMENIKA LOVRENCA KOŠIRJA V SPODNJI LUŠI 13. JUNIJA 2004

Vsi udeleženci simpozija o Lovrencu Koširju so obiskali njegovo rojstno hišo in spominsko obeležje v Spodnji Luši. Spored pri spominskem obeležju je povezoval Jurij Svolfjšak.

Obisk Koširjevega spomenika v Spodnji Luši, 13. junija 2004

Obisk Koširjeve rojstne hiše v Spodnji Luši, 13. junija 2004

Zusammenfassung

Zum 200-jährigen Geburtstag und 125. Todestag von Lovrenc Košir – Wegbereiter der Briefmarke

Am 29. Juli 2004 sind 200 Jahre von der Geburt und am 7. August 125 Jahre vom Tod unseres Mitbürgers aus Spodnja Luša, Lovro Košir, vergangen. Er stellte schon im Jahr 1836 der Höchsten Hauptpostverwaltung in Wien seinen Vorschlag, die Postgebühr mit einer gummierten Briefmarke zu zahlen. Sein Vorschlag wurde leider zurückgewiesen.

Erst am 1. Juni 1850 führte man in den Ländern der damaligen Habsburger Monarchie die Briefmarke ein, was für Košir ein Alptraum war, auch noch im Jahr 1874, als er schon pensioniert war. In diesem Jahr wurde in Bern der Beschluss über die Gründung der Internationalen Postunion (UPU) gefasst, wohin Košir noch das letzte Mal seinen Vorschlag aus dem Jahr 1836 schickte, obwohl die englische Post auf den Vorschlag von Rowland Hill im Mai 1840 die erste Briefmarke ausgab. Die Postvertreter wollten sich in Bern nicht dafür erklären, wer der Initiator der Brief-

marke war. Für sie war wichtig nur die Tatsache, dass die englische Post am 6. Mai 1840 in London die erste Briefmarke – den schwarzen Penny (penny Black) ausgegeben hatte. Nach diesem Schlag konnte Košir nicht wieder auf die Beine kommen. Arm, krank und einsam starb er 1879 in Wiener Stadtarmenhaus.

Košir war in verschiedenen hohen Post- und Finanzämtern in Ljubljana, Venedig, Mailand, Zagreb und Wien tätig, wo er einige Reformen in Postfinanzen einführte.

Košir wäre vergessen geblieben, wenn der bekannte slowenische Philatelist und Finanzier Herr Ferdinand Kobal aus Ljubljana im Jahr 1939 nicht begann, sein Werk und Leben systematisch zu erforschen. Er nannte Lovro Košir den Vater der Briefmarke. Ferdinand Kobal starb im Jahr 1959.

Im Ex-Jugoslawien stellten die Forscher vom Koširs Nachlass nach dem Tod von Kobal fest, Košir sei Deutschtümler gewesen, da er in deutscher Sprache geschrieben hatte. Er sei des Urkundenfälschens angeklagt und in Zagreb festgenommen worden. Er habe sich Verdienste nur um Einführung einiger Reformen der Postfinanzen erworben.

Zum 100. Todestag von Košir im Jahr 1979 hat die österreichische Post eine Sonderbriefmarke mit Koširs Porträt und Aufschrift »Lovrenc Košir – Pionier der Briefmarke« ausgegeben. Erst im selbstständigen Staat Slowenien wurde der Pionier und Wegweiser der Briefmarke ins rechte Licht gesetzt. Die Anregung kam auch diesmal aus Österreich, wo man Košir immer in Ehren hielt und wo man sich Koširs Erfindung aus dem Jahr 1836 bewusst war und auch dessen, welche Gelegenheit die Habsburger Monarchie versäumt hatte, die erste Briefmarke auszugeben. Herr Dr. Ernst Bernardini, Richter im Ruhestand, der in der Nähe von Split lebt, hat nach einer fünfjährigen Forschung von Koširs Dokumenten aus den Archiven in Wien, Zagreb, Leipzig, Ljubljana, Belgrad und Bern ein Buch über Koširs Lebensweg veröffentlicht. Die Biographie ist dank dem Philatelistischen Verein Slowenien und der Post Slowenien aus dem Deutschen ins Slowenische übersetzt worden. Auch seine Heimat Slowenien, der Philatelistische Verein Slowenien, die Gemeinde [kofja Loka, die Post Slowenien und der Philatelistische Verein Lovro Košir aus Škofja Loka haben sich dem großen Erfinder mit folgenden Veranstaltungen teilweise dankbar erwiesen:

Gradivo zbral urednik Loških razgledov Franc Podnar

Filatelistično gradivo o Lovrencu Koširju

RAZGLEDI

ABRAHAM IZ FREISINGA - VEMO, KDO JE BIL?

Zadnja enciklopedična predstavitev za vse slovenstvo in posebej za Škofjo Loko pomembnega škofa Abrahama iz Freisinga v zgoščenem znanstvenem besedilu ugotavlja¹:

- Podatki o njegovem poreklu in rojstvu še vedno niso znani. Leta 957 je bil posvečen za freisinškega škofa in je umrl 26. maja 994. S spretno politiko si je znal pridobiti naklonjenost nemškega cesarja Otona II. (973-983), da je freisinška škofija dobila obsežen zemljiški kompleks v Kranjski krajini okrog Škofje Loke (cesarski darovnici 30. junija in 23. novembra 973). Jezikoslovec Jernej Kopitar ga je leta 1836 povezal z Brižinskimi spomeniki, najstarejšimi slovenskimi besedili iz zgodnjega srednjega veka (10./11. stoletje), katerih vsaj del naj bi bil napisal, po rodu pa naj bi bil iz Kranjske ali Koroške. Te domneve se je med drugimi oprijel tudi jezikoslovec Rajko Nahtigal, vendar je zgodovinar Milko Kos v takšne povezave upravičeno podvomil in jih zavrnil. -

O pokolenju in delovanju tako za freisinško škofijo kot za slovensko splošno in kulturno zgodovino znamenitega škofa Abrahama so doslej razpravljali številni, za zgodnji srednji vek specializirani nemški in slovenski zgodovinarji, v povezavi z Brižinskimi spomeniki pa tudi jezikoslovci in literarni zgodovinarji. Poglejmo, kaj so nam razkrili in povedali in kaj je dandanašnji o tem še mogoče reči.

I

Najstarejše podatke o škofu Abrahamu je zabeležil koroški zgodovinpisec *Jakob Unrest* (umrl 1500), ki je bil župnik v slovenski fari pri Sv. Martinu nad Dholico pri Vrbskem jezeru. V svoji rokopisni Koroški kroniki iz 15. stoletja² je med drugim zapisal, da so tu, kot je znano, bivali koroški deželni grofje in ustanovitelj samostana (ob cerkvi sv. Primoža in Felicijana na Otoku ob Vrbskem jezeru) palatin Koroške, sedaj imenovani po Gorici in vendar rojeni kot grofje koroški, med katerimi eden, imenovan grof Abraham, je osnoval proštijo ob Vrbskem jezeru ter pet prebend za

¹ Štih 1987, str. 4.

² *Unrest* obj. 1724, 1, str. 523-524; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 82.

menihe (duhovnike) in za enega dekana. Tako je Unrest škofa Abrahama prvi uvrstil v rod prednikov goriških grofov, ki so bili tudi koroški palatinski grofje.³

Vsebinsko Koroške kronike je poznal bavarski zgodovinar *Wiguleus Hundt* (1514–1588), ki je leta 1582 v svojo knjigo o Salzburgu uvrstil Unrestov zapis o rodu koroško-goriških grofov in o škofu Abrahamu.⁴ Prepis tega Unrestovega besedila vsebuje tudi rokopis iz leta 1596, ki je shranjen v samostanu premonstratencev na Strachovu v Pragi.⁵ Naslednji koroški zgodovinpisec *Hieronymus Megiser* (ok. 1553–1618) je v svoji Koroški kroniki iz leta 1612 podatke o Abrahamu prevzel od Unresta in Hundta (z napačno letnico Abrahamove smrti 1005).⁶ Tako je storil tudi *Janez Vajkard Valvasor* (1641–1693) v svoji topografiji Koroške iz leta 1688.⁷ Enako velja za goriškega zgodovinpisca *Martina Bavčerja* (1595–1686), ki v svojem rokopisnem delu o zgodovini kraljestva Norika in Furlanije iz druge polovice 17. stoletja trdi, da je škof Abraham iz rodu goriških palatinskih grofov.⁸

Prvi zgodovinar razvoja freisinške cerkve in njenih škofov je bil benediktinec *Karl Meichelbeck* (1669–1734), profesor v opatiji Benediktbeuern ter duhovni svetovalec obeh knezoškofov v Freisingu in Kemptenu.⁹ V svoji knjigi *Historia Frisigensis*¹⁰ iz leta 1724 je opredelil tudi izvor petnajstega freisinškega škofa Abrahama, kar se v prevodu iz izvirnega latinskega besedila v slovenščini bere takole:¹¹ So nekateri, ki pri Hundtu v Metropoli mislijo, da je bil naš Abraham potomec palatinov Koroške, ki so pozneje postali goriški grofje. Zdi se, da te pisce podpirajo tudi istodobne pergamentne listine, ki pravijo, da je Abraham v sosednjih predelih Koroške, in sicer na današnjem Kranjskem, imel nekaj lastnih posesti, s katerimi je precej povečal premoženje svoje freisinške cerkve, kar bo jasno razvidno iz povedanega. Pri negotovi stvari navadno nič gotovega ne trdimo. – Istega leta 1724 je bila objavljena tudi Meichelbeckova kratka freisinška kronika v nemškem jeziku, v kateri se obravnava besedilo v slovenskem jeziku glasi:¹² O tem škofu beremo, da je bil rojen iz tistega visokega rodu na Koroškem, iz katerega so pozneje izšli goriški grofje. In takšno mnenje je podprto s tem, ker je gotovo, da je isti imel v sosednji deželi Kranjski lastna posestva.

Obe Meichelbeckovi knjigi in besedili temeljita na dotedanjih publiciranih in na arhivskih virih, zato sta osnovnega pomena kot izhodišči za nadaljnje obravnavanje o poreklu škofa Abrahama, vendar se med seboj delno razlikujeta. Prvo in daljše latinsko besedilo izhaja iz Hundtove in drugih zgodovinskih piscev razlage o Abrahamovem koroško-goriškem palatinskem oziroma grofovskem sorodstvu, ki naj jo podpira sočasno arhivsko gradivo o njegovih posestvih na Kranjskem, vendar

³ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 81, 85.

⁴ Hundt W.1582, str. 40–41; Herder IV, kol. 682 Hundt; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 82.

⁵ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 82.

⁶ Megiser 1612, str. 685–686; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 82 – 83.

⁷ Valvasor 1688, obj.1882, str. 55; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 83.

⁸ Bavčer 1663, obj. 1991, str.164, 167, 169, 465 ; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 83.

⁹ Herder V, kol. 1541 Meichelbeck.

¹⁰ Meichelbeck 1724 lat.

¹¹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 11.

¹² Meichelbeck 1724 nem., str. 81.

avtor sam tega ne more z gotovostjo trditi. Drugo, krajše nemško besedilo pa oboje, Abrahamovo koroško-goriško rodovino in posest na Kranjskem, z gotovostjo potrjuje. Dvosmiselno Meichelbeckovo ugotavljanje o obeh zadevah je odtlej in vse doslej ostalo stalnica pri iskanju pravega odgovora o poreklu škofa Abrahama.

Posebej zanimivi sta ugotovitvi dveh poznejših tujih raziskovalcev. Zgodovinar *Fr. H. Hundt* je bil mnenja, da je bil Abraham član kake odlične bavarske rodbine, po njegovem poznavanju slovanskih jezikov pa so sklepali o roditeljski posesti na Kranjskem in ga takoj dodelili poznejši goriški grofovski hiši.¹⁵ Drugi nemški zgodovinar *Wilhelm Wattenbach* (1819–1897) pa je zapisal,¹⁶ da naj bi bil Slovan.

V slovenskem kulturnem okolju je ime freisinškega škofa Abrahama postalo zanimivo potem, ko so leta 1807 v Bavarski državni knjižnici v Münchnu v nekem srednjeveškem kodeksu odkrili zapise treh najstarejših slovenskih besedil iz konca 10. oziroma začetka 11. stoletja, znanstveno poimenovanih kot Brižinski spomeniki, in zlasti z njihovo prvo znanstveno dokumentirano objavo. Zanj je v letu 1836 poskrbel slovenski jezikoslovec *Jernej Kopitar* (1780–1844),¹⁵ ki je že leta 1822 v neki znanstveni razpravi zapisal,¹⁶ da gre za pripomoček nekega freisinškega misijonarja pri pokristjanjevanju poganskih slovanskih prebivalcev v severni Karantaniji. Sedaj pa je v spremnem znanstvenem komentarju trdil, da je avtor teh slovenskih besedil takratni freisinški škof Abraham, ki ga po rodu imenuje enkrat Karantanec (Carantanus) in drugič Kranjec (Carniolus).¹⁷

Sledeč Kopitarju so se o Abrahamovem rodu oziroma njegovem deželnem poimenovanju v svojih strokovnih in znanstvenih objavah opredeljevali številni slovenski starejši jezikoslovci in zgodovinarji. V svoji rokopisni slovnici slovenskega jezika *Fran Metelko* (1789–1860) ob Brižinskih spomenikih navaja,¹⁸ da je eno izmed besedil "... nagovor, ki ga je imel škof Abraham v Loki, v svoji graščini." Koroški jezikoslovec *Anton Janežič* (1828–1869) ga v svoji slovenski slovnici¹⁹ iz leta 1854 imenuje za "vladiko Abrahama Karantanskega". Jezikoslovec *Franc Miklošič* (1813–1891) ga v znanstveni razpravi o krščanski terminologiji v slovanskih jezikih,²⁰ objavljeni leta 1875, imenuje rojenega Karantanca (einen geborenen Karantanen). Najstarejši slovenski literarni zgodovinar *Josip Marn* (1832–1893) pa leta 1888 po Metelku povzema pripovedovanje,²¹ da je bil Abraham v Loki in morebiti ravno tu imel drugi nagovor iz Brižinskih spomenikov. Literarni zgodovinar *Karel Glaser* (1845–1913) v svoji zgodovini slovenskega slovstva iz leta 1894 piše,²² da je bil Abraham Slovenec. Jezikoslovec *Jakob Sket* (1852–1912) v svoji slovstveni čitanki iz leta 1914 zapiše,²³ da je

¹⁵ Hundt Fr. H. 1878, str. 49-50; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 84, 85.

¹⁶ Wattenbach 1858, I, str. 374; Herder VIII, kol. 1421/1422 Wattenbach.

¹⁷ Kopitar 1836.

¹⁸ Kopitar 1822, str. 102; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 79.

¹⁹ Kopitar 1836, str. XXXIV, XLI, XLII.

²⁰ Metelko 1825; Marn 1873, str. 124.

²¹ Janežič 1854, str. 120.

²² Miklošič 1875, str. 3.

²³ Marn 1888, str. 65.

²⁴ Glaser K. 1894, str. 45.

²⁵ Sket 1914, str. 23; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 84.

bil po rodu Karantanec. Jezikoslovec *Rajko Nahtigal* (1877–1958) je leta 1918 v svoji celoviti znanstveni analizi freisinškega kodeksa z vpisi slovenskih besedil²⁴ načelno sprejemal tezo o koroško-goriškem pokolenju škofa Abrahama, opozoril pa je na njegovo med freisinškimi škofi nenavadno svetopisemsko poimenovanje, kar bi tudi moglo kazati na njegovo nenemško pokolenje. Literarni zgodovinar *Ivan Grafenauer* (1880–1964) pa je v svoji zgodovini slovenskega slovstva iz leta 1917 oziroma 1920 trdil,²⁵ da je bil Abraham Karantanec in najbrž Slovenec.

Pregledno, kritično in dokumentirano je vse dotlej znane in objavljene vire ter mnenja in ugotovitve tujih in domačih avtorjev v zvezi s pokolenjem škofa Abrahama obdelal in ocenil zgodovinar *Milko Kos* (1892–1972) leta 1924 v povezavi s svojimi študijami o Brižinskih spomenikih.²⁶ V njih je po vrsti obravnaval sestav celotnega srednjeveškega kodeksa, zapise in vsebine v njem ohranjenih tekstov, paleografsko analizo slovenskih besedil in zgodovinske podatke za datiranje njihovega zapisa ter v zaključnem poglavju vlogo in mesto freisinškega škofa Abrahama pri tem, med drugim tudi o njegovem pokolenju.²⁷

Kos že uvodoma podvomi v verodostojnost Unrestovega sporočila iz druge polovice 15. stoletja o tradiciji, da je škof Abraham koroško-goriško-slovenskega porekla. Po sodbi avstrijskega zgodovinarja *F.X. Kronesa* (1835–1902) naj bi Unrestova kronika bila čisto posebna mešanica zgodovinske resnice, pripovedke in izmišljotine.²⁸ Kos domneva, da se je v Unrestovi fari in na Otoku ob Vrbskem jezeru prepričano ohranila tradicija o škofu Abrahamu, o njegovem pridobivanju posesti za škofijo v Freisingu in o njenem prenosu iz freisinške v koroško grofovsko lastnino ter o sorodstvu med starimi bavarskimi rodbinami in koroško-goriškimi grofi, kar naj bi moglo dati Unrestu podlago za njegovo poročilo o koroško-goriškem pokolenju freisinškega škofa Abrahama. Po prikazu posestniškega in sorodstvenega prepletanja med določenimi bavarskimi, koroškimi in goriškimi grofovskimi rodbinami Kos dopušča samo domnevo, da je bil Abraham v sorodu z bavarsko družino Aribo(nov), prednikov poznejše rodbine goriških grofov. Vendar se ta kontinuiteta in domneva o Abrahamovem pokolenju iz rodu koroških palatinskih ali goriških grofov ali celo za njegov potvorjeni slovenski rod, zaključuje Kos, kljub ponavljanju v znanstveni literaturi ne da dokazati. To svoje spoznanje je M. Kos kmalu zatem (1925) ponovil v Slovenskem biografskem leksikonu kot avtor gesla o freisinškem škofu Abrahamu:²⁹ "... za goriško-koroško oziroma celo slovensko pokolenje Abrahama ... nimamo nobenih verodostojnih dokazov. O Abrahamovem pokolenju piše kot prvi šele nekritični koroški zgodovinpisec Jakob Unrest (u. 1500) ... na kesnih in lokalnih tradicijah."

Potem ko je podrobno obdelal in zavrnil Unrestovo poročilo o Abrahamovem pokolenju, je Milko Kos za druge nemške zgodovinpisce iz 16. in 17. stoletja

²⁴ Nahtigal 1918/19, str. 1–63; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 81, 84.

²⁵ Grafenauer I. 1917, str. 304; isti 1920, str. 30–31; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 85.

²⁶ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 53–87.

²⁷ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 79–85.

²⁸ Krones 1872, str. 423 sl.; Herder V, kol. 266 Krones; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 85.

²⁹ Kos M. 1925, str. 1.

(Hundt, Megiser, Bavčer) ugotavljal, da so zgolj nekritično ponavljali Unrestove navedbe. Za kronista freisingške cerkve K. Meichelbecka pa je poudaril, da je bil prvi, ki se mu Unrest-Hundtovo sporočilo o rodu škofa Abrahama ni zdelo povsem zanesljivo, saj je svoje podatke komentiral z besedami: "Pri negotovi stvari navadno nič gotovega ne trdimo."²⁹ Opozarja pa tudi na posredno ali pogojno izražanje o tem pri Fr. H. Hundtu in W. Wattenbachu.

Za slovenske avtorje je Kos ugotovil, da je Kopitar prvi uporabil tradicijo o Abrahamovem koroškem pokolenju in ga imenoval Karantanec, vendar tudi Kranjec. Kopitarjevega mnenja o Abrahamovem rodu in pokolenju pa da so se oprijeli vsi drugi domači avtorji in ga naredili celo za rojenega Slovenca. Oznako Karantanec so prevzeli Janežič, Miklošič in Sket, medtem ko je bil za Glaserja Slovenec, za Grafenauerja pa Karantanec ali Slovenec. Posebej je Kos opozoril na Nahtigalovo pripombo o škofovem svetopisemskem poimenovanju in možnem nenemškem pokolenju.

Tako so poslej v slovenski zgodovinski in literarni znanosti obveljala Kosova spoznanja o pokolenju freisingškega škofa Abrahama. O tem priča tudi uvodoma povzeto besedilo sedanjega vodilnega poznavalca starejše slovenske zgodovine *Petra Štiha* iz leta 1987. Med literarnimi zgodovinarji je le *Anton Slodnjak* (1899–1983) v svoji slovstveni zgodovini opozoril na Kopitarjevo mnenje, da je bil Abraham Karantanec,³¹ med jezikoslovci pa je *Jože Toporišič* v razpravi o Brižinskih spomenikih (1996) spomnil na Kopitarjevo opombo o posestvih škofa Abrahama v bližini Šmarne gore.³² Mnenja Kopitarja, Metelka, Marna in Glaserja o Abrahamovem slovenskem poreklu, zapisana v starejših slovenskih literarnozgodovinskih delih, je literarni zgodovinar *Darko Dolinar* ocenil (1996) kot konstrukcijo, ki je vzniknila iz mešanice poznoromantičnega rodoljubnega navdušenja in pomanjkanja znanstvene kritičnosti.³³ Podobnega značaja sta tudi pripovedka pisatelja *Lojzeta Zupanca* (1906–1973) o Abrahamovem bivanju v Škofji Loki in kako mu je zamorski služabnik rešil življenje ob srečanju z medvedom v Poljanski dolini³⁴ ter poldomišlijski pripovedi (1998) *Petra Hawline* o Abrahamovem sodelovanju pri poroki mladega socesarja Otona II. z bizantinsko princeso Teofano v Rimu in o škofovih obiskih pri sorodnikih v Škofji Loki.³⁵

Novo domnevo in še neodgovorjeno vprašanje je kot zadnji med raziskovalci slovenske zgodovinske preteklosti postavil zgodovinar *Vlado Habjan* (1919 - 2003): Ali je najstarejše slovenske zapise prenesel na Bavarsko oglejski duhovnik Abraham iz Gorice, Furlan ali celo Slovenec po rodu in v letih 957 do 994 škof v Freisingu?³⁶ Vendar prepustimo iskanje odgovora na Habjanov izziv prihodnjim zgodovinskim raziskovalcem, ko bodo prišli do možnosti študija po doslej nedostopnih oziroma

²⁹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 11; Kos M. 1924, obj. 1985, str. 84.

³¹ Slodnjak 1975, str. 15.

³² Toporišič 1996, str. 158.

³³ Dolinar 1996, str. 394.

³⁴ Zupanc 1964, str. 12–13.

³⁵ Hawlina 1998, št. 1–2, str. 18; isti 2004, str. 8.

³⁶ Habjan 1997, str. 41.

še neodkritih starih oglejskih arhivih, ter na podlagi spoznanj Milka Kosa in drugih domačih in tujih raziskovalcev po študiju starih nemških virov skušajmo spoznati družbeno okolje, iz katerega izhaja škof Abraham iz Freisinga.

II

Po doslej znanih zgodovinskih virih se Abraham iz Freisinga v njih prvič pojavi sredi 10. stoletja. V novembru 955 je umrl Henrik I. (ok. 920-955), od leta 947 vojvoda Bavarske in Karantanije in od 952 tudi Veronske marke in Furlanske krajine ter mlajši brat kralja vzhodnofrankovske države Germanije Otona I. (912-973) iz rodu saških Liudolfingov. Vojvodo Henrika I. je nasledil njegov štiriletni sin Henrik II. (ok. 951-995), vendar je zaradi njegove mladoletnosti vojvodsko regentsko oblast prevzela njegova mati vojvodinja Judita, hčerka prejšnjega bavarskega vojvode Arnulfa (907-937) iz rodu Luitpoldincev. Njen svetovalec pa je postal takratni član ožjega vodstva škofije v Freisingu in njen poznejši škof Abraham.³⁷

Freisingški škof Abraham

V naslednjem letu 956 je Abrahamovo ime navedeno v listini freisingške škofije ob neki zamenjavi posesti, ki je bila izvedena še v času škofovanja njegovega prednika Lantperta Freisingškega. V njej je bil Abraham postavljen pred druge kanonike, ki to zamenjavo potrjujejo, in poimenovan "domnus". Te oznake, po navadah tistega časa, niso dodajali nikomur drugemu kot iz posebno visokega plemstva rojenim možem, hkrati pa njegova posebna prednost

opozarja, da je bil že pred nastopom škofovske časti na nek način bodisi posvečen bodisi zavezan freisingški cerkvi.³⁸

Stara freisingška kronika iz leta 1724 ugotavlja, da je bil Abraham izvoljen za freisingškega škofa v letu 957, kmalu po smrti svojega prednika škofa Lantperta (19. septembra 957). Pri tem obe varianti zapisa (izvirna latinska in okrajšana nemška) dopuščata na podlagi dokumentov iz leta 956 domnevo, da je pred tem bil škofijski kanonik.³⁹ Sodobni freisingški zgodovinar pa ugotavlja,⁴⁰ da so freisingški škofje od cesarja Karla Velikega (768-814) dalje 250 let uživali naklonjenost nemških kraljev in rimskih cesarjev kot člani njihovega spremstva oziroma cesarski škofje. Tako tudi v otonski dobi, začeni s škofom Abrahamom, ki prihaja iz dvorne kapele kralja in cesarja Otona I. Velikega (936-973).

³⁷ Herder IV, kol. 289/290 Heinrich, VI, kol. 1068/1069 Otto; Kos M. 1955, str. 168; Šavli 1990, str. 178, 189.

³⁸ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str.11; isti 1724 nem., str. 81.

³⁹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 11; isti 1724 nem., str. 81.

⁴⁰ Glaser H. 1990, str. 9.

Salfer Otto I. 936–973.

Cesar Oton I. (933 – 973), iz knjige dr. Alfonsa Steinbergerja Cesar Oton I. Veliki, Regensburg 1908, str. 7

Kdaj, od kod in na kakšen način je Abraham prišel v bližino kralja Otona I., še ni bilo ugotovljeno. Zaupana mu odgovorna dolžnost svetovalca bavarske vojvodske regentinje Judite, ki je bila kraljeva svakinja, in izvolitev za freisingškega škofa, kar se v takratnih družbenih okoliščinah ni moglo zgoditi brez kraljevega vpliva in odločanja, govori, da je domnus Abraham izviral iz ožjega kroga saškega, bavarskega ali karantanskega visokega plemstva, ki mu je vladar zaupal in podeljeval vodilne upravne in cerkvene funkcije. Posebna naklonjenost kraljevsko-cesarske otonske rodbine do škofa Abrahama je razvidna iz vrste dejanj in medsebojnih povezav v času njegovega škofovanja.

O božiču 960, ko je kralj Oton I. bival na Bavarskem, je Abraham v družbi z bavarskim vojvodom Henrikom II. in njegovo materjo Judito posredoval pri izdaji nekih listin o posestih v Karantaniji.⁴¹ Leta 961 je na prošnjo škofa Abrahama in drugih kralj daroval kleriku Diotpertu kraljevsko posestvo pri St.Veitu na Glani in leta 963 podelil Abrahamovemu slovanskemu vazalu Negomiru posestvo nedaleč od Gospe Svete.⁴² V oktobru 967 je bil škof Abraham član cesarjevega spremstva na cerkvenem koncilu v Ravenni, kjer je Oton I. dosegel, da je bil bizantinski cerkveni eksarhat

dokončno priključen cerkveni papeški državi, rimski papež Janez XIII. pa je v Rimu cesarjevega dvanajstletnega sina Otona II. okronal za socesarja. Kot cesarjev spremljevalec je bil Abraham v Rimu tudi spomladi 969.⁴³

V poplačilo za vdano služenje je cesar Oton I., po posredovanju svoje soproge Adelajde in sinu soimenjaka Otona, z darilno listino 28. maja 972 "... v roke nam zelo dragega škofa Abrahama ..." izročil obširna posestva v grofijah Treviso in Vicenza, da jih do svoje smrti obdrži in poseduje v celoti in neokrnjeno, potem pa pripadejo v služenje cerkvi sv. Kandida v Innichenu, ki je spadala pod škofijo v Freisingu.⁴⁴ To je bila prva otonska fevdalna podaritev določenega kolonizacijskega območja Abrahamu oziroma njegovi freisingški škofiji.

⁴¹ Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99.

⁴² Grabmayer 1990, str. 326.

⁴³ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 13; isti 1724 nem., str. 81; Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99; Benedik 1996, str. 124–125. – Pri navajanju uporabljenih dokumentov iz 10. stoletja so običajno prevzeti zapisi datiranja v njihovi izvorni stari obliki, razen pri treh, prvič v slovenščino prevedenih in po novem koledarju predatiranih darilnih listinah iz maja, junija in novembra 973, objavljenih v Loških razgledih XX, 1973, str. 11–16 in Loških razgledih 44, 1997, str. 18–21.

⁴⁴ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 15/16; isti 1724 nem., str. 81; Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99; Herder I, kol. 93 Adelheid.

n sich einer ebenso schweren als schwerz

to Imperator Augustus." Kaiserfiegel Otton des 1. 91

Portret cesarja Otona I. na pečatniku, iz knjige dr. Alfonsa Steinbergerja *Cesar Oton I. Veliki, Regensburg 1908*, str.89

škofu v oblast, "... po listini našega izročila spet obnovili, ..."kakor je bilo"...izročeno od naših kraljevskih predhodnikov..."⁴⁵

Najznačilnejše za odnos otonske cesarske rodbine do škofa Abrahama pa so podelilne listine za obširno pokrajino na Kranjskem, na zahodnem bregu Save, po kateri tečeta oba rokava Sore in je imela središče v slovanski naselbini Lonka.⁴⁶ Iz njih je, poleg dobrega poznavanja pokrajine, značilno tudi spoštljivo prijateljstvo otonske rodbine do škofa Abrahama, ki je ostajal zvest svojim nemškim kraljem oziroma cesarjem, a si je moral tudi prizadevati za državniške koristi in cilje bavarske vojvodske rodbine, regentinje Judite in mladega vojvode Henrika, in ob tem delovati v dobro svoje freisinske škofije kot cerkvenega fevdalnega gospodarja.

Ob rodbinskem nasledstvenem sporu med bratrancema, dvaindvajsetletnim Henrikom in osemnajstletnim Otonom, za prevzem vladarskega položaja, je bil sredi junija 973 na državnem zboru v Wormsu, na katerem je sodeloval tudi freisinski škof Abraham, Oton II. potrjen za novega vladarja rimsko-nemškega cesarstva.⁴⁷ Že 30. junija 973 pa je novi cesar podpisal prvo darovnico, s katero je podelil škofu Abrahamu in freisinski cerkvi obširno ozemlje na območju Loke, od potoka Žabnice do porečja Sorice. To posest je po posredovanju svoje matere Adelajde, ovdovele soproge cesarja Otona I., in zvestega podložnika vojvode Bavarske Henrika, podaril "... v last ... našemu zvestemu, nadvse nam dragemu podložniku, ki se imenuje Abraham ...", ki naj jo ima v trdni posesti in sam

Naslednjo že pripravljeno cesarsko darilno listino je dan po smrti Otona I. kot sočasnik in kralj 8. maja 973 podpisal njegov sin Oton II. (961-983). Nanaša se na vrnitev Freisingu odvzetih posesti na zgornjem Koroškem, ki jih je bil že leta 891 vzhodnofrankovski cesar Arnulf Karantanski (887-899) podaril freisinskemu škofu Waldu (884-906). V njej Oton II. ugotavlja, da se je "... častiti Abraham, škof freisinske cerkve..." pritožil, da so bili tej cerkvi krivično in nezakonito odvzeti nekateri kraji v grofijah Pustrica, Lurn in Katubrija, in "... po posredovanju naše spoštovane matere Adelajde in našega nečaka / pravilno: bratranca /, namreč vojvode Henrika..." soglašala s prošnjami, da bi te posesti, ki so bile izročene cerkvi in

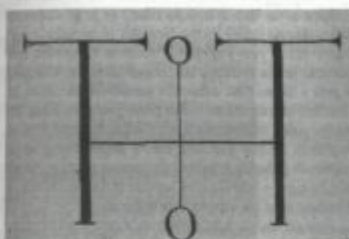
⁴⁵ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 18 (leto 974 = 973); Glaser H. 1990, str. 9; Grabmayer 1990, str. 329.

⁴⁶ Glaser H. 1990, str. 9.

⁴⁷ Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99.

⁴⁸ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 19 (leto 974 = 973); Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99/100.

svobodno presoja, ali jo obdrži, zamenja, izroči ali stori z njo, kar ga bo volja.⁴⁸ Pet mesecev pozneje, ko je v drugi darilni listini 23. novembra 973 prvo daritev potrdil in jo razširil na območje Poljanske Sore (osrednji in spodnji tok brez Žirovske kotline) in Sore z delom Sorškega polja, pa je cesar Oton II. zapisal, da ta del svoje posesti, po prošnjah ljubljene soproge Teofane in dragega bratranca bavarskega vojvode Henrika, prepušča v last in trajno uporabo "... častitemu in nad vse pobožnemu možu Abrahamu, škofu svete freisingške cerkve, ki ga z nami družijo spoštljivo prijateljstvo..."⁴⁹

Podpis cesarja Otona II., po objavi v *Historia Freisingensis, Freising 1724-1729*

O naklonjenosti cesarske rodbine do škofa Abrahama govori tudi darilna listina, ki jo je Oton II. podpisal 28. maja 974. Na prošnjo cesarice matere Adelajde in bavarskega vojvode Henrika so bila škofu Abrahamu vrnjena pred časom odvzeta posestva v zgornji Dravski dolini in v provinci Cadore ob gornjem toku Piave. Tako je sredi sedemdesetih let 10. stoletja škofu Abrahamu in freisingški cerkvi v tem delu cesarstva, poleg posesti v grofijah Vicenza in Treviso, na zgornjem Koroškem pripadalo strnjeno območje od izvira in zgornjega toka Piave, Rienze in Drave, preko

Pustriške doline, Zgornje Dravske doline in Lurnskega polja do Spodnje Dravske doline z verskimi središči v Innichenu, Brezni, Požarnici in Zgornji Beli, v srednji Koroški pa območje Vrbskega jezera s središčem v Otoku, medtem ko je ozemlje na Kranjskem s središčem v Loki šele začelo dobivati prvo (ali vnovično) obliko upravnega organiziranja.⁵⁰

V tem času se je prvotni rodbinski prepir med cesarjem Otonom II. in bavarskim vojvodo Henrikom za nasledstvo na vladarskem prestolu preoblikoval v zaostritev odnosov zaradi bavarskih teženj po večji politični samostojnosti ter upravni moči in veljavi na pridobljenem kolonizacijskem ozemlju njegove vojvodine. V spor je bil vmešan tudi vojvodov mladostni mentor in svetovalec vdove vojvodinje Judite, freisingški škof Abraham. Vendar v poletju 974 snovana širša zarota proti cesarju ni uspela, njeni udeleženci pa so morali v pregnanstvo. Škof Abraham je tako med leti 974 in 983 bival v izgnanstvu na Westfalskem in menda tudi na koroških posestvih svoje škofije. Tudi ponovni poskus bavarskega vojvode Henrika in njegovih pristašev, da bi po smrti cesarja Otona II. (decembra 983) v začetku leta 984 ob podpori bavarskih škofov, med njimi tudi freisingškega Abrahama, namesto mladoletnega cesarjevega sinu Otona III. (rojen 980) prevzel vodstvo nemške

⁴⁸ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 20/21 (leto 974 = 973); Kos M. 1931, obj. 1985, str. 100.

⁴⁹ Kos M. 1931, obj. 1985, str. 100; Kos Fr. 1906, št. 171, 450; Grafenauer B. 1969, str. 167.

⁵⁰ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 23, 25; Kos M. 1925, str. 1; isti 1931, obj. 1985, str. 99 - 100.

⁵¹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 25, 26; isti 1724 nem., str. 84; Kos M. 1931, obj. 1985, str. 101; Šavli 1990, str. 189/190; Herder I, kol. 1419/1420 Bernward, VIII, kol. 558 Theophano, kol. 1605/1606 Willigis.

⁵² Meichelbeck 1724, obj., 1997, str. 25-26; isti 1724 nem., str. 84; Kos Fr. 1901, obj. 1982, str. 270; isti 1906, 2, št. 490; Kos M. 1931, obj. 1985, str. 101; Blaznik 1973, str. 13.

države, ni uspel.⁵¹ Abraham se odslej ni več mešal v vladarsko politiko, ampak je zvesto izpolnjeval svoje dolžnosti do države in škofije.

Za novega nemškega kralja je bil leta 984 v Aachnu okronan mladoletni Oton III. (cesar 996–1002), državo pa sta kot regentinji vodili vdoveli cesarici mati Teofana in babica Adelajda ob pomoči svetovalca, knezoškofa in državnika Willigisa iz Mainza in kraljevega vzgojitelja Bernwarda iz Hildesheima.⁵² Odnosi med cesarsko rodbino in Abrahamom pa so se v naslednjih letih znova izboljšali, do naklonjenosti, ki jo izpričuje naslednja kraljevska darilna listina.⁵³ Z njo je 1. oktobra 989 kralj Oton III. znova potrdil obe darovnici iz leta 973, s katerima je njegov oče cesar Oton II. podelil škofu Abrahamu ozemlje poznejšega loškega gospostva. To je storil na prošnjo svoje matere Teofane in takratnega bavarskega in karantanskega vojvode Henrika ter "... častnemu možu Abrahamu, škofu svete freisinske cerkve, ki ga z nami družiti spoštljivo prijateljstvo, neki del naše posesti, ki leži v pokrajini z ljudskim izrazom imenovani Kranjska, ... po naši kraljevski oblasti podelili in za trdno prepustili v lastno uporabo ..." V listini je ponovno, vendar ponekod bolj natanko opisan obseg ozemlja in z dodatno opombo o izvzeti Pribislavovi lastnini, ki mu je bila podarjena po kraljevski odločitvi. Potrdilna listina naj bi bila dokaz kraljevske darežljivosti ter jasno in očitno pričevanje, da je bil škof Abraham kralju Otonu III. zelo priljubljen in da se ni samo opral madeža, ki si ga je bil nadel s sodelovanjem v nasledstvenih zarotah proti otonski družini, marveč se je ob vsem tem izkazal za vrednega velike kraljeve naklonjenosti.

Enak odnos kralja Otona III. do Abrahama izhaja tudi iz listine, izdane 7. novembra 992, s katero mu je potrdil darilno listino cesarja Otona I. za posesti v grofijah Treviso in Vicenza. Besedilo med drugim navaja, "... kako je naš zvesti podložnik škof

Abraham našim očem dal predstaviti ukaz ... našega deda ... cesarja Otona, kako je ..., po posredovanju svoje ljube družice Adelajde, vzvišene cesarice in naše drage babice, pa tudi svojega soimenjaka in našega očeta, nekatere cesarske posesti v tarvisanski grofiji... in v vicentinski grofiji ... izročil v roke njemu zelo dragega škofa z imenom Abraham;... pa je isti že omenjeni častiti Abraham, škof freisinske cerkve, naše Visočanstvo zaprosil, naj mu prav to potrdimo z veljavnostjo naše

Cesar Oton III., poklon predstavnikov Rima, Galije, Germanije in Slavonije, srv. iluminacija, iz knjige Jožko Šavli, Slovenska država Karantanija, str. 190

Cesar Oton III. s spremstvom, srv. iluminacija, iz knjige Jožko Šavli, Slovenska država Karantanija, str. 190

⁵¹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 27–28; isti 1724 nem., str. 85; Kos M, 1931, obj. 1985, str. 101.

*darovnice. Mi pa iz spoštovanja do naše omenjene babice cesarice Adelajde in zaradi vnetega služenja, s katerim se nam je često izkazal vdanega srca, do njegove pobožne prošnje dobrohotno naklonjeni ... , po ukazu našega Visočanstva cerkvi sv. Kandida v Innichenu ponovno podarjamo, izročamo in potrjujemo: seveda s tem določilo, da isti že omenjeni škof do svoje smrti vse to obdrži in poseduje brez ugovora; po njegovi smrti naj se v celoti povrne in pripade služenju svetega Kandida v Innichenu ...*⁵⁴

To je zadnji med znanimi dokumenti, ki povezujejo škofa Abrahama z vladarsko rodbino kraljev in cesarjev Otonov. Od skupno desetih primerov je bil pri prvih treh Abraham samo med predlagatelji za podelitev fevdalne posesti drugim prosilcem, v preostalih sedmih pa kot prejemnik posesti. Štiri darilne listine mu je v letih 960 do 972 podelil cesar Oton I., štiri naslednje v letih 973 in 974 cesar Oton II., zadnji dve pa v letih 989 in 992 kralj Oton III. Za otonsko rodbino je tudi značilno, da se v vseh fevdalnih darovnicah Abrahamu kot priprošnjici pojavljata cesarici Adelajda in Teofana: Adelajda leta 972 kot soproga cesarja Otona I., leta 973 in 974 kot cesarica regentinja ob mladoletnem sinu cesarju Otonu II. in leta 992 kot soregentinja (do 995) ob mladoletnem vnuku kralju Otonu III.; Teofana pa se pojavi leta 973 kot soproga cesarja Otona II. in leta 989 kot vdova vojvodinja regentinja (do smrti 991) ob mladoletnem sinu kralju Otonu III. Pri večini primerov je poleg ene izmed cesaric kot soglasujoči podpornik udeležen tudi bavarski in karantanski vojvoda Henrik II., v čigar vojvodini so ležala podeljena kraljevska posestva.

Cesarica Adelajda (931-999) je pod vsemi tremi vladarji iz rodbine Otonov imela izjemen vpliv na vladanje. Kot hčerka burgundskega kralja Rudolfa II. je bila najprej poročena z italijanskim kraljem Lotharjem in po njegovi smrti leta 950 postala ujetnica novoizvoljenega kralja Berengarja II. Za pomoč se je obrnila na nemškega kralja Otona I., ki je leta 951 vdrl z vojsko v Italijo, premagal Berengarja in rešil Adelajdo ter se (kot vdovec od 946) z njo leta 951 poročil, tako da je dvajsetletna nekdanja italijanska kraljica ob svojem štiridesetletnem osvoboditelju postala vplivna nemška kraljica oziroma cesarica. Ob smrti Otona I. (973) je njegov osemnajstletni sin (rojen 955, že leta 961 imenovan za kralja, leta 967 za socesarja in leta 972 poročen z bizantinsko princeso Teofano) kot Oton II. postal očetov naslednik, cesarica mati Adelajda pa njegova v vladarskih poslih izkušena svetovalka in učeni menih Ekkehard iz samostanske šole v St. Gallenu vzgojitelj za vodenje cesarstva. Podobno, a še bolj zapleteno je bilo dogajanje okrog nasledstva ob smrti Otona II. (983), ki mu je bilo malo pred tem še uspelo, da je bil sredi leta 983 na zasedanju državnega zbora v Ravenni njegov triletni sin (rojen 980) kot Oton III. izvoljen za nemškega kralja. Zaradi njegove mladoletnosti je vdova cesarica mati Teofana leta 984 kot regentinja postala njegova namestnica, po njeni smrti v letu 991 pa je to dolžnost prevzela šestdesetletna cesarica babica Adelajda in jo opravljala do vnukove polnoletnosti (995).⁵⁵

⁵⁴ Herder I, kol. 93 Adelheid, II, kol. 1746 Ekkehard, VI, kol. 1068 - 1069 Otto, VIII, kol. 558 Theophano; Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 13.

⁵⁵ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 11-30 (na ustreznih mestih); Herder I, kol. 1420/1421 Bernward, II, kol. 259 Bruno tudi Brun(on), V, kol. 880 Ludolfinger LVIII, kol. 1605/1606 Willigis; Kos M. 1924, obj. 1985, str.78.

Pri vodenju vladarskih poslov so se cesar Oton I. in njegovi nasledniki opirali na državne kanclerje, ki so prihajali iz vrst visokih cerkvenih dostojanstvenikov, škofov oziroma nadškofov in so jih, enako kot vojvode posameznih dežel, vladarji imenovali izmed svojih sorodnikov in prijateljskih plemiških rodbin. V listinah Otona I. se kot prvi cesarski kancler oziroma nadkancler pojavlja njegov nenavadno učeni mlajši brat Bruno (925–965), tudi vojvoda Lotaringije in nadškof v Kölnu ter izredno zaslužen za organiziranje otonskega rimsko-nemškega cesarstva in državne cerkve; iz saške vojvodske rodbine Liudolfingov je bil od 953 tudi cesarjev kancler Liudolf (Liutulf, Liutolfus), poznejši škof v Osnabrücku. Najpomembnejši med kanclerji pa je bil Willigis, poznejši nadškof v Mainzu, zvest čuvár cesarstva in svetovalec tako Otonu I. kot njegovemu sinu Otonu II., zlasti pa obema cesaricama regentinjama Adelajdi in Teofani ter zadnjemu vladarju iz rodbine, Otonu III., čigar skrbnik in vzgojitelj je bil tudi škof Bernward iz Hildesheima. Na otonskih darovnicah freisinškemu škofu Abrahamu se kot visoka cesarska svetovalca pojavljata tudi kanclerja Ruodbert (Rodbert) in Hildibald.⁵⁶ Med bližnjimi rodbinskimi zaupniki in izvajalci cesarskih načrtov je nedvomno bil tudi freisinški škof Abraham. Bil je v krogu cerkvenih izbrancev in fevdalnih obdarovancev cesarja Otona I., spremljevalec in obdarovanec njegovega sinu in naslednika Otona II. in, kljub sporu z njim in njegovim naslednikom, vdan in spoštovan prijatelj cesarsko darežljivega vnuka Otona III. Posebna medsebojna naklonjenost pa je razpoznavna med Abrahamom in obema cesaricama Teofano in zlasti Adelajdo, s katero sta, vsak v svojem okolju in v medsebojni povezavi, spremljala skoraj celotno obdobje otonskega cesarstva, od petdesetih do devetdesetih let 10. stoletja oziroma do svoje smrti (Abraham 994, Adelajda 999).

Abraham pa je bil tesneje povezan še s tretjo pomembno žensko svojega obdobja. Potem ko so se družinske nasledstvene razprtije, nastale po smrti nemškega vzhodnofrankovskega kralja Henrika I. (936), polegale, je njegov naslednik kralj Oton I. svojemu mlajšemu bratu Henriku (roj. ok. 920), vojvodi Bavarske in Karantanije, podelil še Veronsko marko in ga oženil z Judito, hčerko prvega bavarskega vojvode Arnulfa Bavarskega (907 - 937) iz rodu Luitpoldincev. Utemeljitelj tega rodu je bil ožji sorodnik (bratranec) vzhodnofrankovskega nemškega kralja in cesarja Arnulfa Karantanskega (887–899) iz rodu Karolingov, slednjega hči Hedvika pa je bila soproga utemeljitelja dinastije Otonov, saškega vojvode Otona Imenitnega iz rodu Liudolfingov ter babica kralja Otona I. in Juditinega soproga vojvode Henrika I. Bavarskega. Po Henrikovi smrti (954 ali 955) je vojvodinja Judita ob mladoletnem sinu in dednem bavarskem vojvodi Henriku II. (roj. 951) postala njegova regentinja. Za njenega svetovalca in za vzgojitelja mladoletnega vojvode pa je kralj Oton I. določil člana svojega spremstva in poznejšega (957) freisinškega škofa Abrahama.⁵⁷

Vojvodinja regentinja Judita si je prizadevala, da bi Bavarski dosegla čim večjo neodvisnost od cesarske oblasti, škof Abraham pa je iz ozkih zvez z bavarsko

⁵⁶ Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99; isti 1955, str. 168–171; Šavli 1990, str. 158, 171, 189; Štih 1991, str. 6; Herder IV, kol. 1146 Judith.

vojvodsko rodbino, posebno z vojvodinjo Judito in mladim vojvodo Henrikom, skušal za svojo freisinško cerkev pridobiti v fevd kar največ še prostih kraljevskih posestev na vzhodnih in jugovzhodnih bavarskih in karantanskih območjih. Bavarska vojvodska dvojica se je tudi pojavljala kot predlagatelj kralju oziroma cesarju, naj podeli Abrahamu in njegovi škofiji določene zemljiške posesti. Škof Abraham pa je postajal podpornik Henrikovih ponovnih prizadevanj, da bi ob ustoličevanju mladoletnih vladarskih kandidatov Otona II. in Otona III. uveljavil svoje rodbinske nasledstvene pravice, zaradi česar sta bila oba, tako bavarski vojvoda kot freisinški škof Abraham, pod Otonom II. za deset let (974–984) izgnana iz domače vojvodine.³⁸

Stari kronisti posebej obravnavajo prijateljstvo med vdovo bavarsko vojvodinjo Judito in njenim svetovalcem freisinškim škofom Abrahamom.³⁹ Judita je namreč izredno spoštovala škofa Abrahama in ga v dvomih prijateljsko vpraševala za nasvet. Zato ni ušla neprijetnim govoricam med ljudmi in je zašla v hude obtožbe, čeprav je bilo znano, da je po moževi smrti spoštovala spolno vzdržnost. Zato se je škof Abraham ob Juditini smrti (umrla je leta 987 kot redovnica v Niedermünstru pri Regensburgu) med pogrebnim obredom odločil braniti njen dober glas. Predno je zaužil hostijo Božjega telesa in vino Božje krvi, se je obrnil proti ljudstvu, počastil pokojnico s hvalnicami in na koncu rekel: "Če pa je kdaj storila sramotno dejanje, s katerim so sleparji oblatili njeno poštenost, naj vsemogočni Oče napravi, da bosta telo in kri njegovega Sina, ki sta drugim odrešilno zdravilo, meni v pogubo in Juditi v odrešenje." Potem ko je to izrekel, je škof Abraham zaužil obredna simbola Kristusovega darovanja - in ostal nepoškodovan. Ljudstvo je verjelo besedam svojega škofa in božjemu preizkusu Juditine čistosti v duhu in na telesu in čast pokojne bavarske vojvodinje je bila oprana.

Razpoložljivi podatki pričajo, da je bil freisinški škof Abraham vse življenje tesno povezan tako z nemško kraljevsko-cesarsko otonsko kot iz nje izhajajočo bavarsko vojvodsko rodbino. Kot je znano, je bil član dvorne kapele cesarja Otona I. in škofijski kanonik. S cesarjevim soglasjem je postal leta 955 svetovalец bavarske vojvodske regentinje Judite in vzgojitelj njenega sinu in cesarjevega nečaka, mladega bavarskega vojvode Henrika, ter leta 957 škof v Freisingu. Leta 967 je spremljal cesarja na cerkveni sinodi v Ravenni in v Rimu ob kronanju svojega sinu Otona II. za socesarja ter ponovno še leta 969. Pri cesarju je v letih 960 in 961 posredoval za podelitev posesti vazalom v Karantaniji, Oton I. pa je leta 972 nekatere posesti na območju Innichena izročil v roke zelo dragega mu škofa Abrahama, da jih obdrži do smrti.

Z udeležbo na državnem zboru v Wormsu leta 973 je Abraham podprl ustoličenje Otona II. za novega vladarja nemške države. Novi cesar pa je že v prvem letu svojega vladanja (973), na posredovanje cesarice matere Adelajde in soproge cesarice Teofane, freisinški cerkvi vrnil nekdanje podeljene in nato odvzete posesti na zgornjem Koroškem ter Abrahamu daroval obširno novo posest v deželi Kranjski. V darovnicah se obrača nanj z oznakami kot na primer: častiti Abraham, škof

³⁸ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 21–25; isti 1724 nem., str. 82–84; Kos M. 1931, obj. 1985, str. 99–101; isti 1955, str. 168–171; Šavli 1990, str. 187–190.

³⁹ Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 29–30; isti 1724 nem., str. 85; Herder IV, kol. 1146 Judith.

freisinške cerkve; v last našemu zvestemu, nadvse dragemu podložniku; častitemu in nadvse pobožnemu možu Abrahamu, ki ga z nami družijo spoštljivo prijateljstvo.

Po končanem Abrahamovem izgnanstvu in nekaj let po prevzemu oblasti je Oton III., po posredovanju svoje matere regentinje Teofane, najprej leta 989 Abrahamu potrdil darovnico svojega očeta Otona II. iz leta 973 in jo naslovil: častitemu možu Abrahamu, škofu svete freisinške cerkve, ki ga z nami družijo spoštljivo prijateljstvo. Nekdanjo darovnico svojega deda Otona I. iz leta 972, podprto s spominom na babico Adelajdo in očeta Otona II., pa je leta 992 potrdil na prošnjo: našega zvestega podložnika, dedu zelo dragega, častitega Abrahama, škofa freisinške cerkve in zaradi vnetega služenja, s katerim se je često izkazal vdanega srca.

Vsi trije kralji oziroma cesarji Otoni so imeli do škofa Abrahama spoštljiv in prijateljsko naklonjen odnos in poudarjali njegovo priljubljenost, vdanost in zvestobo. Ves čas svojega bivanja na dvoru sta mu bili naklonjeni tudi obe otonski cesarici Adelajda in Teofana, pri čemer sta s prvo spremljala skoraj pol stoletja otonskega nemško-rimskega cesarstva. Še tesnejše in odgovornejše je bilo Abrahamovo sodelovanje z bavarsko vdovo vojvodinjo Judito pri opravljanju deželnih regentskih poslov in usposabljanju mladoletnega vojvode Henrika zanje ter v njegovih uporniških prizadevanjih zoper Otone za uveljavitev svoje rodbinske pravice do vodenja države.

Naklonjenost, ki jo je škof Abraham užival v otonski kraljevo-cesarski in v vojvodski bavarski rodbini, govori, da je tudi on pripadal ožjemu krogu sorodnikov oziroma prijateljev iz saškega, bavarskega ali karantanskega visokega plemstva, ki so uživali zaupanje vladarja Otona I. in njegovih naslednikov, da so jim podeljevali položaje vojvod v posameznih nemških deželah ali jih imenovali za visoke cerkvene dostojanstvenike (škofi, nadškofi) ter jih obdarovali z obsežnimi fevdalnimi posestmi. Da bi med tovrstne cesarske izvoljence spadal tudi Abraham iz Freisinga, navaja že njegova oznaka "domnus", ki je veljala v posebno visokem plemstvu rojenim osebam.⁶⁰ Njegovo rodovno povezavo pa bi mogli na eni strani iskati med sodobniki in predniki rodbine saških Otonov iz rodu Liudolfingov in v njihovi ženski povezavi na eni strani s potomci cesarja Arnulfa Karantanskega iz rodu Karolingov in na drugi strani preko hčerke vojvode Arnulfa Bavarskega z bavarsko in karantansko vejo rodu Luitpoldincev, katerih začetnik je tudi bil v ožjem sorodstvu z Arnulfom Karantanskim iz rodu Karolingov.⁶¹ Časovno pa bi mogel pripadati generacijskim sodobnikom cesarja Otona I., s to razliko, da je cesar umrl že leta 973 (v starosti 61 let), kakih dvajset let mlajši Abraham pa šele leta 994. Vendar vsa dosedanja raziskovanja Abrahamovega porekla v tej smeri rodovnih povezav doslej sploh še niso bila niti nakazana in sprejeta kot možna niti ne poizkušana.

⁶⁰ Herder VI, kol. 1068 Otto; Meichelbeck 1724, obj. 1997, str. 11; isti 1724 nem., str. 81.

⁶¹ Šavli 1990, str. 158, 171, 189 in rodovnik; Štih 1991, str. 6 in rodovnik.

III

Vsa dosedanja iskanja in ugotovitve, od kod izhaja freisinški škof Abraham, temeljijo na najstarejši znani omembi njegovega imena v drugi polovici 15. stoletja, ki se z mnenji in ugotovitvami uvodoma predstavljenih raziskovalcev vlečejo do današnjih dni. Kronist Jakob Unrest je v svoji Koroški kroniki zapisal, da je bil grof Abraham, škof v Freisingu, rojen deželnim palatinskim grofom v Karantaniji, ki so bili pozneje poimenovani za goriške grofe. Ta podatek je med drugimi prevzel tudi prvi uradni freisinški škofijski zgodovinar Karl Meichelbeck in leta 1724 v svoji Freisinški zgodovini ugotavljal, da je bil škof Abraham potomec karantanskih palatinov, ki so pozneje postali goriški grofje. Slovenski zgodovinar Milko Kos je dvesto let pozneje, leta 1924 podvomil v verodostojnost Unrestovega sporočila in dopustil samo nedokazljivo domnevo, da je bil Abraham v sorodstvu z bavarsko rodbino Aribonov, prednikov poznejše rodbine goriških grofov; sodobni raziskovalci Bogo Grafenauer, Jožko Šavli in Peter Štih pa ugotavljajo, da gre za sorodstvo in nasledstvo starih bavarskih in karantanskih rodbin Hartvik in Aribo ter goriških grofov. – Poglejmo torej, kaj nam o možni povezavi Abrahama iz Freisinga s temi grofovskimi rodbinami povedo doslej znani podatki.

Srednjeveška fevdalna rodbina goriških grofov se v zvezi z Gorico prvič omenja šele v dvajsetih letih 12. stoletja, njeni začetki pa so povezani z rodbino Hartvikov, ki so bili veja rodbine Ariboncev. Med najstarejšimi znanimi zapisi imena Aribo (tudi Arbeo) je poimenovanje četrtega škofa v Freisingu (764–784), zaupnega svetovalca bavarskega vojvode Tasila (748–788) in biografa ustanovitelja freisinške škofije sv. Korbinijana.⁶² Mejni grof Aribon je bil najprej na čelu karantanske grofije in v letih ok. 895 – 898 namestnik cesarja vzhodnofrankovske države Arnulfa Karantanskega (896–899) v Vzhodni krajini.⁶³ V sorodstvu z Aribonci je verjetno bil karantanski grof Otokar, lastnik grofije ob zgornji Muri, čigar sinu Aribu je Arnulfov naslednik kralj Ludvik Otrok (899–911) leta 904 podaril nekaj kmetij.⁶⁴ Predhodniki rodbine Hartvik so bili v drugi polovici 9. stoletja grofje na Salzburškem, prvi znani nosilec imena Hartvik pa je bil v letih 923–935 odvetnik salzburškega nadškofa in preko svoje soproge, hčerke grofa Sigiharda (849–906), sorodnik cesarja Arnulfa.⁶⁵ Hartvikov vnuk, tudi Hartvik imenovan, je bil od leta 953 valpot v Karantaniji in od leta 976 palatinski grof Bavarske ter kot zaupnik cesarjev Otona I. in Otona II. najpomembnejši član svoje rodbine.⁶⁶ Preko svoje soproge iz rodbine Luitpoldincev je bil ožji sorodnik družine karantanskega grofa Ariba (ok. 977), ki je imela posesti v Rožu in predvsem v Podjuni; njegov brat Albuin je bil škof v Brixenu (977–1006) in lojalno podpiral cesarja Otona II., ki mu je v dosmrtni fevd med drugim predal obsežna dvora Ribnica (977) in Beljak (Villach 979) na območju

⁶² Meichelbeck 1724 nem., str. 45–54; Herder I, kol. 624 Aribo.

⁶³ Kos Fr. 1899, obj. 1982, str. 237; Šavli 1990, str. 165.

⁶⁴ Šavli 1990, str. 163, 164.

⁶⁵ Šavli 1990, str. 182, 184.

⁶⁶ Grafenauer B. 1952, str. 253, 260, 296, 298; isti 1977, obj. 2000, str. 253; Šavli 1990, str. 181, 182, 184; Štih 1996, str. 86.

Vrbskega jezera.⁶⁷ Nečak prej navedenega Hartvika in sin njegovega brata Sigiharda grof Engelbert (963-ok. 1000) je postal začetnik rodbine poznejših goriških grofov in je pridobil posesti na Lurnskem polju in v Pustriški dolini (verjetno od Otvina, grofa Lurna in Pustrice iz 995, vse drugo ozemlje je bilo v posesti cerkvenih fevdalcev, predvsem iz Freisinga), tako da so bili njegovi sinovi: Meginhard ali Mainhard grof v Lurnu (1022/39-ok. 1055), Engelbert grof v Pustrici (1022 - 1039) in odvetnik v Brixenu, Hartvik pa škof v Brixenu (1022-1039).⁶⁸ Sin valpota in palatinskega grofa Hartvika Aribona se je poročil ali z vdovo ali s hčerkama pustriškega grofa Engelberta, po očetovi smrti (1026) pa podedoval naslov bavarskega palatinskega grofa in ko je leta 1102 umrl brez direktnega potomstva, sta vse Aribove, očetove in materine pravice in časti podedovala Aribova priženjena posinovljenca: Engelbert naslov palatinskega grofa (1107-1122), dedno odvetništvo v Millstattu in posesti v Lurnski grofiji, Mainhart pa se je leta 1124 prvi začel imenovati Goriški grof.⁶⁹

Po predstavljenih podatkih je moč spremljati razvojno pot Aribonsko-Hartvikovske razvojne linije prednikov in iz nje izhajajoče rodbine Goriških grofov.⁷⁰ S tem se potrjuje in dopolnjuje sicer nedokazana domneva Milka Kosa in prvotna informacija Jakoba Unresta o možnem sorodstvu škofa Abrahama iz Freisinga z zgodnjerednjeveškimi plemiškimi rodbinami iz 10. stoletja v Karantaniji in na Bavarskem. Generacijsko bi škofa Abrahama mogli uvrstiti med sodobnike karantanskega valpota in bavarskega palatinskega grofa Hartvika (953-1026): oba sta se v zgodovinski dokumentaciji pojavila sredi petdesetih let 10. stoletja in oba sta pripadala ožjemu krogu zaupnikov in fevdalnih obdarovancev vseh treh nemških kraljev in rimskih cesarjev Otonov iz druge polovice 10. stoletja.

IV

Za zaključek tega pregleda dosedanjih zgodovinskih raziskovanj in njihovega komentiranja si odgovorimo na uvodoma postavljeno vprašanje: Kaj nam povedo in kdo je bil škof Abraham iz Freisinga?

Izhaja iz rodbine visokega saškega, bavarskega ali karantanskega deželnega plemstva v 10. stoletju (zadnji Karolingi, Aribonci, Harviki, Luitpoldinci, Liudolfingi, Otoni). Ves čas je bil v službi katoliškega krščanstva, in sicer najprej kot član dvorne kapele nemško-rimskega cesarja, nato višji duhovnik oziroma kanonik stolne cerkve in potem 15. škof škofije v Freisingu na Bavarskem. Lojalno je v državnem zboru podpiral vladajočo kraljevsko-cesarsko rodbino pri ustoličevanju za kralja oziroma cesarja, bil je njegov zaupnik in spremljevalec na cerkvenih sinodah, na vladarskih potovanjih po nemških in sosednjih deželah in v Vatikanu ter na vojaških pohodih za urejanje odnosov znotraj države in v obrambo nemško-rimskega cesarstva pred zunanjimi sovražniki. Bil je svetovalec in zaščitnik bavarske vojvodske regentinje, vzgojitelj mladoletnega bavarskega vojvode in obema zvest podpornik pri dinastičnih nasledstvenih sporih.

⁶⁷ Štih 2004, št. 30 in 31.

⁶⁸ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 85-86; Grafenauer B. 1979, str. 162; Šavli 1990, str. 182, 184, 186.

Škof Abraham iz Freisinga je bil lastnik številnih manjših in večjih od vladarja preko njega freisinški cerkvi podarjenih fevdalnih posestev, vključno z ustanovitvijo Loškega gospostva na Kranjskem. Bil je organizator in izvajalec misijonarskega pokrščevanja med slovanskim (slovenskim) prebivalstvom ter pri tem zaslužen za zapis in ohranitev najstarejših verskih besedil v starem slovenskem jeziku, tako imenovanih Brižinskih spomenikov. Brez dvoma je zapisana besedila razumel, jih uporabljal pri svojem versko vzgojnem delu in slovenski jezik obvladoval vsaj za potrebe cerkvenega delovanja. Občasno je tudi obiskoval freisinške posesti med karantanskimi Slovenci na območju Vrbskega jezera, Lurnskega polja in Pustriške doline.

Ob vsem povedanem pa noben dokument ne govori in tudi ni mogoče sklepati, da bi škof Abraham iz Freisinga morda bil karantanoslovenskega ali goriškega porekla oziroma, da bi kdaj obiskal freisinško škofovsko posest v deželi Kranjski, Loško gospostvo. Morda bodo o tem in o drugih še nerazrešenih vprašanjih iz življenja in delovanja Abrahama iz Freisinga prišli do novih spoznanj prihodnji slovenski in tuji raziskovalci za slovensko zgodovinsko preteklost pomembnih domačih slovenskih, koroških, bavarskih, saških in nemških državnih in oglejskih srednjeveških arhivskih virov, samostanskih in cerkvenih kronik in plemiških rodov.

⁴⁹ Kos M. 1924, obj. 1985, str. 85–86; Grafenauer B. 1952, str. 298; Šavli 1990, str. 182; Štih 1987, št. 1, str. 42–43; isti 1989, str. 288; isti 1996, str. 86; isti 2004, št. 31.

⁵⁰ Rodoslovno gradivo za naše razpravljanje je skromno in nepopolno. Raztreseno je med besedili citiranih avtorjev, delne rodovnike za posamezne rodbine sta sestavila samo Šavli (Slovenska država Karantanija, 1990: Karolingi, Luitpoldinci, Hartviki, Goriški, Spanheimi) in Štih (Enciklopedija Slovenije 3/1989 in 5/1991: Karolingi, Goriški grofi). Ob tem prihaja pri posameznih osebah do neskladja med podatki, v našem primeru zlasti v zvezi s karantanskim valpotom in bavarskim palatinskim grofom Hartvikom in njegovim sinom Aribom. Po Šavliju (1990) je Hartvik imel dve hčeri, med katerima je bila Adala poročena z Aribom, ki je nato kot zet in ne kot sin nasledil svojega tasta kot palatin na Bavarskem. Da je bil Aribom Hartvikov sin, pa je prvi ugotovil že Grafenauer (1952). Tako trdi tudi Štih (1987, 1989), čeprav na drugem mestu (1996, 2004) direktno ali posredno citira (po Šavliju) Aribovo poroko s Hartvikovo hčerjo Adalo, torej s svojo sestro. V zvezi z Aribovimi porokami so sploh problemi. Po Šavliju naj bi bili Aribovi ženi (poleg Adale) tudi hčerki pustriškega grofa Engelberta Vilipurga in Liutgarda. Kos (1924) pa ugotavlja, da je bil Aribom poročen z vdovo tega grofa Engelberta (+ 1039 ?) Liutkardo in, ker je ostal brez direktnih potomcev, prenesel na njena sinova iz prvega zakona in svoja posvojenca Engelberta in Mainharda naslov palatinskega grofa in vse družinsko imetje. Štih (1987) je pozneje opomnil, ali je bila ta Luikarda res vdova in morda ne njena hči istega imena, ter opozoril na Grafenauerjev (1955) podatek, da je bila Liutgarda tudi hči grofa Majnharda (Meginharda) iz Lurna, Engelbertovega brata. V rodovnik Goriških grofov pa je Štih (1989) vpisal Hartvika kot Aribovega očeta in Liutgardo, vdovo po grofu Majnhardu v Lurnski grofiji, kot njegovo drugo ženo; med njune naslednike je uvrstil tudi dva v mladosti umrli sinova Hartvika in Pota (morda otroka iz Aribovega prvega zakona?). Tudi pri nadaljnjem razpletu rodu goriških grofov ostajajo različice med ugotovitvami Kosa, Šavlija in Štiha, ki pa ne vplivajo na iskanje rodovnih povezav škofa Abrahama iz Freisinga.

Literatura

- Bavčer (Baucer) Martin, *Historia rerum Noricarum et Foro-Julensium*. (Rokopis iz 1663, prepis iz 1777 v NUK Ms 56. Slovenski prevod Valentina Z. Jelinčiča): Zgodovina Norika in Furlanije. Ljubljana 1991. (Cit. Bavčer 1663, obj. 1991)
- Benedik Metod, Papeži. Ljubljana 1996. (Cit. Benedik 1996)
- Blaznik Pavle, Škofja Loka in Loško gospostvo (973-1803). Škofja Loka 1973. (Cit. Blaznik 1973)
- Dolinar Darko, Brižinski spomeniki kot problem slovenske literarne zgodovine. Zbornik Brižinski spomeniki, Ljubljana 1996. (Cit. Dolinar 1996)
- Glaser Hubert, Vorwort. Hochstift Freising, München 1990. (Cit. Glaser H. 1990)
- Glaser Karel, Zgodovina slovenskega slovstva I. Ljubljana 1894. (Cit. Glaser K. 1894)
- Grabmayer Johannes, Freising in Kärnten. Hochstift Freising, München 1990. (Cit. Grabmayer 1990)
- Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev. Ljubljana 1952. (Cit. Grafenauer B. 1952)
- Grafenauer Bogo, Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov. Časopis za zgodovino in narodopisje n.v. 5. (XL), Maribor 1969. (Cit. Grafenauer B. 1969)
- Grafenauer Bogo, Karantanski temelji koroške zgodovine. Zgodovinski časopis 31, 1977, ponatis v Karantanija, Ljubljana 2000. (Cit. Grafenauer B. 1977, obj. 2000)
- Grafenauer Bogo (soavtor), Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979. (Cit. Grafenauer B. 1979)
- Grafenauer Bogo, Karantanija. Ljubljana 2000. (Cit. Grafenauer B. 2000)
- Grafenauer Ivan, Kratka zgodovina slovenskega slovstva I - II. Ljubljana 1917 - 1919, 1920. (Cit. Grafenauer I. 1917)
- Habjan Vlado, Mejniki slovenske zgodovine. Ljubljana 1997. (Cit. Habjan 1997)
- Hawlina Peter, Kranjska in zamorc s krono. (Poglavje: Nekoč je živel kralj.) Drevesa 5, Ljubljana 1998. (Cit. Hawlina 1998)
- Hawlina Peter, Po sledih Brižinskih spomenikov. Gorenjski glas LVIII, št. 44, Kranj 4. 6. 2004. (Cit. Hawlina 2004)
- Herders Konversations-Lexikon. Band I - Freiburg 1902 - . (Cit. Herder I -)
- Hundt Friedrich Hector, Bayrische Urkunden aus dem XI und XII Jahrhundert . Abhandlungen d. k. bayrischen Akademie der Wissenschaften, III. Cl., XIV. Bd., 2. Abth., München 1878. (Cit. Hundt Fr. H. 1878)
- Hundt Wiguleus, Metropolis Salisborgensis. Ingolstadii 1582. (Cit. Hundt W. 1582)
- Janežič Anton, Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom za Slovence. Celovec 1854. (Cit. Janežič 1854)
- Kopitar Jernej, Josephi Dobrowsky...Institutiones ...linguae slovenicae dialecti veteris ... Jahrbücher der Literatur 17, Wien 1822. (Cit. Kopitar 1822)
- Kopitar Jernej, Glagolita Clozianus. Vindobonae 1836. (Cit. Kopitar 1836)
- Kos Fran, Cesar Arnulf kot vladar v slovenskih pokrajinah. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IX, Ljubljana 1899, ponatis v Izbrano delo, Ljubljana 1982. (Cit. Kos Fr. 1899, obj. 1982)
- Kos Fran, Zgodovinske črtice o kranjski deželi. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XI, Ljubljana 1901, ponatis v Izbrano delo, Ljubljana 1982. (Cit. Kos Fr. 1901, obj. 1982)
- Kos Fran, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Druga knjiga (l. 801 - 1000). Ljubljana 1906. (Cit. Kos Fr. 1906)
- Kos Fran, Izbrano delo. Ljubljana 1982. (Cit. Kos Fr. 1982)
- Kos Milko, Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. Časopis za jezik, književnost in zgodovino IV, Ljubljana 1924, ponatis v Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Ljubljana 1985.(Cit. Kos M. 1924, obj. 1985)
- Kos Milko, Abraham. Slovenski biografski leksikon 1. zv., Ljubljana 1925. (Cit. Kos M. 1925)
- Kos Milko, Nove študije k freisinškim spomenikom. Časopis za jezik, književnost in zgodovino 8, Ljubljana 1931, ponatis v Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Ljubljana 1985. (Cit. Kos M. 1931, obj. 1985)
- Kos Milko, Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja. Ljubljana 1955. (Cit. Kos M. 1955)
- Kos Milko, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Ljubljana 1985. (Cit. Kos M. 1955)
- Krones Franz X., Die österreichische Chronik Jakob Unrest's. Archiv für österreichische Geschichte, 48, Wien 1872. (Cit. Krones 1872)

- Marn Josip, Ježičnik. Ljubljana 1888. (Cit. Marn 1888)
- Megiser Hieronim, Chronica des löblichen Ertzhertzogthumbs Kharndten. Leipzig 1612. (Cit. Megiser 1612)
- Meichelbeck Karl, Historia Frisingensis. Tomus I. Augustae Vindel. et Graecii 1724. (Cit. Meichelbeck 1724 lat.)
- Meichelbeck Karl, Kleine Freysingische Chronica oder Historia, Freysing 1724. Freising 1977 (faksimile). (Cit. Meichelbeck 1724 nem.)
- Meichelbeck Karl, Abraham, XV. freisinski škof. Loški razgledi 44, Škofja Loka 1997. (Slovenski prevod Martina Benedika iz Meichelbeck 1724 lat.) (Cit. Meichelbeck 1724, obj. 1997)
- Metelko Franc, Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. (Rokopis 1825.) (Cit. Metelko 1825)
- Miklošič Franc, Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Denkschrift der k.k. Akademie der Wissenschaften, Phil. - hist. Classe, 24, Wien 1875. (Cit. Miklošič 1875)
- Nahtigal Rajko, Freisingensia I in II. Časopis za znanost in narodopisje 12, Maribor 1915. (Cit. Nahtigal 1915)
- Nahtigal Rajko, Freisingensia III. Časopis za jezik, književnost in zgodovino 1, Ljubljana 1918/19. (Cit. Nahtigal 1918/19)
- Sket Jakob, Slovenska slovstvena citanka za 7. in 8. razred srednjih šol. Celovec 1914. (Cit. Sket 1914)
- Slodnjak Anton, Obrazi in dela slovenskega slovstva. Ljubljana 1975. (Cit. Slodnjak 1975)
- Šavli Jožko, Slovenska država Karantanija. Koper, Dunaj, Ljubljana 1990. (Cit. Šavli 1990)
- Štih Peter, Abraham. Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987. (Cit. Štih 1987)
- Štih Peter, Goriški grofje in oblikovanje pokrajine ob Soči na Krasu v deželo. Zgodovinski časopis 41, Ljubljana 1987. (Cit. Štih 1987)
- Štih Peter, Goriški grofje. Enciklopedija Slovenije 3, Ljubljana 1989. (Cit. Štih 1989)
- Štih Peter, Karolingi. Enciklopedija Slovenije 5, Ljubljana 1991. (Cit. Štih 1991)
- Štih Peter, Listina kralja Henrika II. za briksenškega škofa Albuina in njegovo škofijo z dne 10. 4. 1004, Trient. Gorenjski glas LVII, št. 30 in 31, Kranj 16. in 20. 4. 2004. (Cit. Štih 2004)
- Štih Peter in Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva. Celovec 1996. (Cit. Štih 1996)
- Toporišič Jože, Kopitarjeva izdaja Brižinskih spomenikov v Cločevem glagolitu. Zbornik Brižinski spomeniki, Ljubljana 1996. (Cit. Toporišič 1996)
- Unrest Jakob, Cronicon Carinthiarum. (Rokopis, 2. pol. 15. stoletja, obj.) S. F. Hahn, Collectio monumentorum et recentium. Brunsvigae 1724) (Cit. Unrest obj. 1724)
- Valvasor Janez Vajkard, Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa. Nürnberg 1688, ponatis: Das Erz-Herzogthum Kärndten, Novo mesto 1882. (Cit. Valvasor 1688, obj. 1882)
- Wattenbach Wilhelm, Deutschlands Geschichtsquellen, 1, 1858. (Cit. Wattenbach 1858)
- Zupanc Lojze, Kamniti most. Ljubljana 1964. (Cit. Zupanc 1964)

Zusammenfassung

Abraham aus Freising – wissen wir, wer er war?

Die genealogische geschichtliche Forschung ist ein Beitrag zur Antwort über die Herkunft einer für die slowenische Kultur und die Geschichte von Škofja Loka bedeutenden Persönlichkeit, Bischof Abraham aus Freising. Das Einleitungskapitel stellt die bisherigen Erörterungen zahlreicher deutschen und slowenischen Historiker darüber vor, ob Bischof Abraham karantanischer, Krainer oder Görzner, deutscher oder slowenischer Herkunft war. Im Zentralkapitel wird das soziale Umfeld, in dem er tätig war, behandelt, vor allem seine Beziehungen mit der Dynastie der deutschen Könige und Kaiser Ottonen und mit der Familie der bayerischen Herzöge Heinrichs. Im Schlusskapitel wird festgestellt, dass Bischof Abraham aus Freising aus einer Familie des sächsischen, bayerischen oder karantanischen Hochadels im

10. Jahrhundert stammt. Er war Mitglied der Hofkapelle deutsch-römischer Kaiser, ihr Vertrauensmann und Begleiter, Berater und Beschützer der bayerischen Herzogsfamilie. Durch diese Beziehung wurde er Bischof in Freising und gewann umfangreiche Feudalgüter in Bayern, Tirol, Karanthenien, im Land Krain und Friaul. Im Dienst des katholischen Christentums war er Organisator und der Ausführende der Christianisierung unter der heidnischen slowenischen Bevölkerung. Dabei war er verdienstvoll für die Niederschrift und Erhaltung der ältesten Texte in altslowenischen Sprache, der Freisinger Denkmäler. Aus den bisherigen wissenschaftlichen Dokumenten kann man aber keinen Schluss darauf ziehen, dass er karanthanischer Herkunft, Krainer, Görzzer bzw. friaulischer slowenischer Herkunft wäre und dass er in irgendwelcher persönlichen Beziehung mit seinem Besitz in Loka und mit dem Patriarchat in Aquilea wäre.

BRATJE RUPERT, FILIP IN HENRIK (III.), RENSKI PALATINSKI GROFI, FREISINŠKI ŠKOFI IN LOŠKI CERKVENI GOSPODARJI

Freisinškega škofa Lantberta (937–957) je tri mesece po njegovem pokopu leta 957 kot štirinajsti po vrsti nasledil škof Abraham. Škofovsko posvetitev je prejel na praznik sv. Tomaža, 21. decembra leta 957.¹ Abrahamova družina je domnevno pripadala freisinškemu škofijskemu območju. Tako se pojavi v kraljevi listini Otona I., izdani 29. maja 940, priimek *grof Sundergauis* z opombo, da ima redko ime iz starega testamenta Abraham. Po drugi domnevi naj bi bil Abraham potomec palatinov s Koroškega, ki so kasneje postali goriški grofi.²

Abraham je v Freising prišel iz kraljevske dvorne kapele Otona I.³ Njegov prihod je verjetno povezan s škofovskim mestom. Poleg tega mu je bil na dvoru cesar zelo naklonjen. Zato je Oton II. v dveh listinah, 30. junija in 23. novembra leta 973 škofu Abrahamu in s tem škofiji v Freisingu poklonil loško ozemlje.⁴ To je škofija posedovala do sekularizacije leta 1803 v času škofa Jožefa Konrada von Schrottenberga, ko je bilo vključeno v avstrijsko komorno ozemlje.⁵ V času, ko je bilo loško ozemlje pod freisinško škofovsko oblastjo, se je zvrstilo 45 freisinških škofov. Med njimi so bili v letih 1495–1561 drug za drugim trije bratje (prvi Rupert je bil samo administrator) iz rodu renskih palatinskih grofov Wittelsbachov, Rupert, Filip in Henrik (III.). Njihov oče, palatinski grof Filip, je bil od leta 1495 volilni knez v Heidelbergu. Z ženo Margarete von Bayern-Landshut je imel 14 otrok, 9 sinov in 5 hčera.⁶ Filip (starejši) je želel posvetni dodati še cerkveno moč, zato je vodil politiko, s katero je dosegel, da je bila njegova družina prisotna tudi v frei-

¹ MA8 1988, str. 113.

² MEICHELBECK 1997, str. 11.

³ MA8 1988, str. 113.

⁴ SIMONITI 1973, str. 11ss.

⁵ BLAZNIK 1973, str. 446.

⁶ SCHWAIGER 1989, str. 54.

sinški škofiji. S spretno denarno politiko je Rupertu tam zagotovil mesto administratorja.⁸

Škofijski administrator Rupert, renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1495 – 1498)

Škofijski administrator Rupert (1495 - 1498), renski palatinski grof in vojvoda bavarski, bakrorez (iz: SCHWEIGER 1989)

Rupert se je rodil 14. maja 1481 kot zakonski sin palatinskega grofa Filipa in Margarete von Bayern-Landshut. Po načrtovani družinski politiki določijo Ruperta za duhovniški poklic z namenom, da postane freisinški škof. Ob tem naj spomnim na moralno in korupcijsko okuženost katoliške cerkve v srednjem veku, saj je bil Rupert že pri svojih desetih letih stolni kanonik v Würzburgu in župnik v Hofheimu.⁹ Kot 11-letnemu mu je škof Sixt podelil mesto stolnega korarja in ga povabil v stolni kapitelj za škofovskega pomočnika. To imenovanje je prejel zaradi podkupnine škofiji dne 1. februarja 1492,¹⁰ ob tem pa je dobil še mesto kanonika v Mainzu. Vendar pa papež Inocenc VIII. njegovega imenovanja za škofijskega pomočnika ni potrdil,¹¹ verjetno zaradi bolezni. Inocenc VIII. je namreč umrl 25. julija 1492, manj kot 6 mesecev po Rupertovem imenovanju na položaj škofijskega pomočnika. Po smrti freisinškega škofa Siksta von Tannberga (1474–1495) je stolni kapitelj 1. avgusta 1495 soglasno izvolil in imenoval 14-letnega Ruperta, ki škofovske posvetitve ni prejel¹², za administratorja (upravnika) freisinške škofije. Rupertovo imenovanje

je na prošnjo kolegija kanonikov 8. februarja 1496 potrdil (zloglasni Rodrigo de Borgia) papež Aleksander VI. (1492–1503).¹³ To leto so za Ruperta načrtovali nove sorodstvene vezi. Vojvoda Georg der Reiche von Landshut, ki je bil brez moškega potomstva (trije sinovi so mu umrli še kot otroci) in je za svojo hčer Elizabeto kljub temu želel ohraniti posesti, ji je za soproga izbral administratorja freisinške škofije Ruperta, ki pa je bil Elizabetin bratranec. Ker Rupert za duhovniški stan ni bil preveč vnet, mu je poroka s sestrično ustrezala.¹⁴ 19. januarja 1498 se je odpovedal vsem cerkvenim položajem; privolitev papeža Aleksandra VI., ob tem pa tudi papeževo privolitev v poroko s sestrično (kljub krvnemu sorodstvu!) pa je pridobil 3. decembra istega leta.¹⁵ Istočasno je Aleksander VI. potrdil Rupertovega brata Filipa za upra-

⁸ SCHWAIGER 1989, str. 55.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ SCHWAIGER 1989, str. 57.

¹² SCHWAIGER 1989, str. 55.

¹³ SCHWAIGER 1989, str. 57.

¹⁴ MAB 1988, str. 352.

¹⁵ Ibid.

vitelja freisinške škofije.¹⁶ Poroka med Rupertom in njegovo sestrično Elizabeto je bila 10. februarja 1499.¹⁷

V letih 1504–5 je na Bavarskem divjala landshutska nasledstvena vojna, v kateri je 20. avgusta 1504 v bitki na Ruri umrl Rupert. Nekaj tednov kasneje je umrla tudi Elizabeta. Pokopali so ju v samostanu Seligenthal pri Landshutu.¹⁸ Skrbništvo nad njunima sinovoma Ottheinrichom in Filipom je prevzel stric, palatinski grof Friderik, ki se je v njunem imenu boril za dediščino.¹⁹ Po smrti Ruperta in žene Elizabete je skušal cesar Maximilian rešiti dedno vprašanje in s tem delitev Landshuta. Spor okoli delitve je dobil v razsodbo freisinški škof Filip, ta pa je novembra 1504 pooblastil svojega brata Friderika, da se podredi cesarjevi razsodbi.²⁰ Ta je 30. julija 1505 izrekel splošno amnestijo za udeležence landshutske nasledstvene vojne in s tem preklical izobčenje družine renskih palatinskih grofov. Za preživela Rupertova sinova postane Bavarska nova domovina. Njun varuh je bil palatinski grof Friderik. Mladi Ottheinrich je dobil posest s sedežem v Neuburgu, v katero pa bližnji Ingolstadt ni bil vključen. Vse območje, ki je bilo v posesti njegovega deda Jurija severno od Donave, so morali prepustiti cesarju Maximilijanu.²¹ Ottheinrich je postal volilni knez in se poročil z vojvodinjo Bavarsko Susanne von Brandenburg.

Škof Filip, renski palatinski grof (1498–1541)

Friedrich Hagenauer: Škof Filip (1498 - 1541), renski palatinski grof, lipova plošča (iz: SCHWEIGER 1989)

Po odstopu Ruperta z mesta administratorja freisinške škofije in drugih funkcij je njegovo mesto leta 1498 prevzel starejši brat Filip.²² Filip je bil rojen 7. marca 1480 v Heidelbergu kot zakonski sin palatinskega grofa Filipa in Margarete von Bayern-Landshut. Že kot štiriletni otrok je postal stolni kanonik v Kölnu,²³ leta 1488 je, star osem let, postal stolni kanonik v Mainzu in leta 1490 kot desetletni otrok še stolni prošt. Poleg tega je bil imenovan na častno mesto semenišča v Trierju in leta 1491 kot enajstletnik za kanonika v Würzburgu.²⁴ Filip je mašniško posvečenje prejel 18. ali 19. septembra leta 1507, s slovesno mašo 17. oktobra istega leta pa je iz administratorja postal škof freisinške škofije.²⁵ Ob tem je bil tudi administrator v Naumburgu, v freisinški stolnici pa je bil od 1507 do 1511 njegov brat Ludvik stolni prošt.²⁶

Filip je, po 33 letih na škofovskem prestolu in uspešnem gospodarskem, političnem ter kulturnomecenskem

¹⁶ SCHWAIGER 1989, str. 56.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ MaB 1988, str. 352.

¹⁹ SCHWAIGER 1989, str. 76.

²⁰ Ibid.

²¹ SCHWAIGER 1989, str. 77.

²² SCHWAIGER 1989, str. 56.

²³ Ibid.

²⁴ SCHWAIGER 1989, str. 57.

²⁵ Ibid.

²⁶ SCHWAIGER 1989, str. 158.

delu, na novo leto 1541 napisal oporoko, v kateri je določil mesto pogreba in izrazil željo, naj se ohrani obred, ki ga je v freisinški stolnici sam uvedel. Umril je 5. januarja istega leta v svoji rezidenci. Pokopali so ga v stolnici v Freisingu, kapelnik v Hei-delbergu pa mu je v čast ob smrti skomponiral liturgični žalni spev.²⁷ Filipov grob (pokopan je bil v ladji stolnice, v leseni krsti in v zemljo, nagrobna plošča pa je bila vzdana drugje v cerkvi) so našli ob gradbenih delih v notranjosti stolnice leta 1701.²⁸

Filipov nagrobnik, izklesan iz dveh marmornih plošč, je danes vzdan v levi steni preddverja stolnice v Freisingu. Na večji plošči je upodobljen stoječi Filip v svečanem ornatu in z mitro, glavo ima rahlo obrnjeno v desno. Na mitri je upodobljena Marija z Jezuščkom v naročju. Škof drži v desnici knjigo, v levici pa škofovsko palico, na kateri se od nodusa navzdol vije trak iz blaga, imenovan pannisellus. Škof je odet v kazulo, na kateri so mojstrsko izklesani razni ornamenti. Na manjši spodnji plošči (ta je bila zlomljena, danes pa je zlepljena in restavrirana) je spodaj v latinici in latinščini izklesan napis,²⁹ ki ga lahko povzamem takole: *Leta gospodovega 1541, petega januarja, je umrl v Kristusu prečastiti oče, plemeniti najodličnejši gospod, gospod Filip, škof Freisinga, administrator Naumburga in odličnik iz Rena. Njegovo žtvljenje v nebesih in na zemlji je bilo v 42 letih za trajnost cerkve v Freisingu. Nad napisom je pred križanim upodobljen klečeči škof Filip, ob njem pa stoječa figura zavetnika, ki na škofovem ramenu drži desnico. Za križanim sta na levi v plitvem reliefu upodobljena Marija in Janez Evangelist, nad reliefom pa je v kartuši grb škofa Filipa in v sredini na majhnem ščitku grb renskih palatinskih grofov.*

Nagrobnik je renesančen, a so v načinu modeliranja Kristusove opasice na križanju zaznavni še gotski elementi. Nagrobnik, sestavljen iz dveh marmornih plošč, je delo nemškega kiparja Heringa Loya.³⁰ Kraj njegovega rojstva ni znan, verjetno pa je bil rojen leta 1484 ali 1485. Umril naj bi v Kaufbeurenu po letu 1554.³¹

Škof Filip kot investitor in podpornik umetnosti

Prvo gradbeno naročilo škofa Filipa je bilo obnova škofijske rezidence, za katero je leta 1507 načrt izdelal švabski stavbni mojster Burhard Enbelberg iz Freisinga. Arkadni hodnik je dal zgraditi tako, da sta nad velikimi pritličnimi arkadami še dve manjši arkadni nadstropji. Hodnik je torej grajen v ritmiki razmerja med nosečimi in nošenimi arhitekturnimi elementi, ki kaže na renesančni oblikovni princip. Poleg tega je dal ometati in poslikati severno in južno stran atrija.

Filip je v renesančnem duhu dal obnoviti tudi stolnico. Zanj je dal vlti osem zvonov, za liturgične obrede pa izdelati več svečanih mašniških oblek – ornatov in naročil razne liturgične knjige. Tako je aprila leta 1507 pri Erhardu Ratdoltu iz Augsburga naročil brevir, natisnjen z liturgično pisavo. Brevir je dokument knjižnega tiskarstva in zgovoren izraz bogoslužja v freisinški škofiji v Filipovem času. Leta 1520 je pri Pe-

²⁷ SCHWAIGER 1989, str. 86.

²⁸ SCHWAIGER 1989, str. 59.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ ThB XVI, 1923, str. 468.

*Loy Henrig:
Nagrobnik škofa
Filipa (1498 - 1541),
marmor (iz:
SCHWEIGER 1989)*

trusu Lichtensteinu naročil čudovito opremljen misal in korni brevir. Obe dragoceni knjigi sta bili izdelani v Benetkah.³²

Filip se je dal kot škof večkrat portretirati. Tako ga je leta 1515 na leseno ploščo velikosti 70 × 54 cm naslikal nemški slikar Hans Wertinger,³³ ki je portretiral tudi več bavarskih vojvod in naslikal več portretov članov Filipove družine.³⁴ Wertinger je bil še lesorezec in iluminator, slikal pa je tudi na steklo. Rojen je bil verjetno v Landshutu med leti 1465 in 1470, kjer je umrl 11. novembra leta 1533.³⁵ Filipa je portretiral tudi Bartel Beham,³⁶ odličen nemški slikar, bakrorezec in lesorezec, ki ga uvrščajo v Dürererjev krog. Rodil se je leta 1502 v Nürnbergu, umrl pa leta 1540 v Nürnbergu ali Münchnu.³⁷

Filip se je rad dal portretirati tudi na medaljah, saj je bilo medaljerstvo in s tem portreti pomembnih osebnosti na medaljah v renesansi priljubljeno. Prva njegova medalja iz leta 1521 je bila srebrna. Na prednji strani (averz) je v profilu upodobljen škof Filip, na zadnji strani (reverz) pa družinski grb renskih palatinskih grofov. Medaljo pripisujejo Heringu Loyu, ki je tudi avtor Filipovega nagrobnika.³⁸ Malo kasneje je nastala v lipovo ploščo izrezljana reliefna podoba škofa Filipa.³⁹ Škof je na njej upodobljen v doprsnem profilu, v posvetnem oblačilu in s pokrivalom na glavi. Relief, ki je delo Friedricha Hagenauerja, je izdelan zelo kakovostno in bi lahko služil kot predloga za medaljo. Hagenauer je bil rezbar in medaljer, rojen v Strassbourgu. Letnic njegovega rojstva in smrti, prav tako pa tudi kraja smrti žal ne poznamo, omenjen pa je bil prvič leta 1520 in zadnjič leta 1545.⁴⁰ Hagenauer je kmalu za omenjenim reliefom izdelal še enostransko medaljo (ima le averz) z doprsnim portretom škofa. Ob tem je nastal tudi majhen odlitek škofovega portreta. Ob Filipovi 50-letnici je Hagenauer zmodeliral še eno medaljo, na katere averzu je škofova podoba, na reverzu pa doprsna podoba dvornega norčeka, oblečenega v značilno obleko svojega poklica in s kapo s krugljčki na glavi. Friedrich Hagenauer je izdelal tudi pečat z grbom škofa Filipa in napisom z imenom in nazivom lastnika.⁴¹ Okoli leta 1533 je Filip načrtoval novo medaljo, a je zaradi visokih stroškov ta namen opustil.⁴²

Ob tem je nastal tudi majhen odlitek škofovega portreta. Ob Filipovi 50-letnici je Hagenauer zmodeliral še eno medaljo, na katere averzu je škofova podoba, na reverzu pa doprsna podoba dvornega norčeka, oblečenega v značilno obleko svojega poklica in s kapo s krugljčki na glavi. Friedrich Hagenauer je izdelal tudi pečat z grbom škofa Filipa in napisom z imenom in nazivom lastnika.⁴¹ Okoli leta 1533 je Filip načrtoval novo medaljo, a je zaradi visokih stroškov ta namen opustil.⁴²

³² SCHWAIGER 1989, str. 86.

³³ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁴ Ibid.

³⁵ ThB XXXV, 1942, str. 425.

³⁶ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁷ Allgemeines Künstlerlexikon; Internationale Künstlerdatenbank VIII, 1994, str. 287.

³⁸ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ ThB XV, 1922, str. 465.

⁴¹ SCHWAIGER 1989, str. 85.

⁴² SCHWAIGER 1989, str. 86.

Škof Filip in kratek oris luteranstva

Rodrigo de Borja (kasneje Borgia) je leta 1456, star 26 let, postal kardinal. Leta 1440 je začel razmerje z Vanno-
zo Catanei, s katero je imel sina Cezara in hčer Lucrezio. Sprijeni kardinal Borgia je ob veliki denarni moči pod-
kupil 15 vatikanskih kardinalov in bil tako 10. avgusta
1492 izvoljen za papeža. Kot papež Aleksander VI. je do
svoje smrti leta 1503 spravil katoliško cerkev na zelo ni-
zek moralni nivo.⁴³ Mnogim cerkvenim dostojanstveni-
kom, ki so si v skladu s svojimi finančnimi zmožnostmi
kupovali visoke položaje v cerkveni hierarhiji, je Alek-
sander VI. služil za zgled, tako tudi družini renskih pala-
tinskih grofov pri že opisanih mahinacijah. Te so bile le
del splošnega stanja tistega časa v Cerkvi, primer te dru-
žine pa sem izpostavil, ker sta freisinški stolni admini-
strator Rupert in škof Filip tesno povezana z loškim
ozemljem. Nemoralnosti so se ravno tako pojavljale v
nižjih plasteh cerkvene hierarhije.

Da bi pokazal na te nepravilnosti, je Martin Luter leta
1517 na vrata grajske cerkve v Wittenbergu pritrdil list s 95 tezami, v katerih je opo-
zoral na napake katoliške cerkve. Luter je na podlagi tega pričel z novo vero - lute-
ranstvom, ki se je hitro širilo po Nemčiji. Filip je hitro ukrepal in leta 1519 v
Münchnu izdal dobro napisano delo *Onus Ecclesiae* (Težava Cerkve), naslednje leto
pa se je bil prisiljen resno soočiti s širjenjem luteranstva.⁴⁴ Škof je dal 22. septembra
1524 natisniti svoj reformatorski predlog, ki so ga razdelili med duhovnike freisinš-
ke škofije,⁴⁵ ob tem pa je tudi napovedal sinodo. Kljub Filipovim prizadevanjem pa
se je, in to med vsemi sloji, luteranstvo po Nemčiji nezadržno širilo.

Luteranstvo je prišlo tudi na Kranjsko in na Loškem ozemlju naletimo nanj že leta
1526. Med prve dokaze za to sodi poročilo loškega kaščarja Baltazarja Siegesdorfer-
ja škofu Filipu, da nekateri že simpatizirajo z novo vero. V tem poročilu je tudi zapi-
sal, da ga je loški župnik prosil za pomoč pri zatiranju nove vere in škofa prosil za
nasvet, kako naj ukrepa. Tudi puštalski gospodje in starološki Raspi so luterane pod-
pirali, da bi oslabili škofovo moč.⁴⁶ Luteranstvo se je razširilo tudi med loške klarise.
Zaradi tega je bila 2. oktobra 1599 odstavljena opatinja Uršula Gassar, na njeno me-
sto pa je patriarh potrdil Katarino Holder.⁴⁷ Ob tem je zanimivo vprašanje, kako je
opatinja kljub strogi klavzuri prišla v stik z luteranstvom. Odgovor se bržkone skriva
v dejstvu, da je bil vstop v samostan dovoljen duhovnikom, ki so opravljali bogosluž-
je in spovedovali. Eden med njimi je bil pač predan novi veri in je z njo »okužil«
opatinjo. V Škofiji Loki se je luteranstvo razširilo do te mere, da so ustanovili tudi svojo

Loy Henrig: Nagrobnik
škofa Filipa (1498 -
1541), marmor, detajl
(foto: Dušan Koman)

⁴³ FICHTINGER 1984, str. 30ss.

⁴⁴ SCHWAIGER 1989, str. 61.

⁴⁵ SCHWAIGER 1989, str. 65.

⁴⁶ BLAZNIK 1973, str. 247.

⁴⁷ GOLOB 1981, str. 155.

šolo.⁴⁸ Pomembna postojanka luteranov je bil puštalski grad, kjer so leta 1573 uredili luteransko molilnico. V upanju, da bo luteranstvo zaježil, je freisinški škof v Škofjo Loko pošiljal razne komisije, ki pa niso imele uspeha.

Vse te verske homatije je zaključila protireformacijska komisija ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je leta 1601 obiskala tudi Škofjo Loko in pred katero so klonili še zadnji luterani. V čast uspele misije so na gradu sežgali luteranske knjige⁴⁹, nato pa se je komisija ob slovesnem streljanju napotila v Ljubljano.⁵⁰

Končno so bile podobne verske homatije kot v škofji Loki tudi v Kranju, Ljubljani in v nekoliko manjšem obsegu tudi drugod. Kot v drugih deželah je bila vzrok za razmah luteranstva na Kranjskem duhovščina s svojimi dejanji in nemoralnim vedenjem. Tako je vikar župne cerkve v Kranju Jurij Steinmetzer zaradi svojega težkega položaja 25. avgusta 1564 prosil ljubljanskega škofa Petra de Seebacha (1558-1570), naj mu dodeli kanonikat v Ljubljani. V prošnji je med drugim navedel, da ga je med nedavno kugo njegov oskrbnik okradel in pobegnil. Najbolj pa ga je prizadela smrt njegove »zveste izvoljenke« *Felicite*, s katero je imel hčer in sina.⁵¹ Ljubljanski škof de Seebach je bogato obdaril svojega sina Janeza Krstnika, ki je bil po škofovi smrti v boju za dediščino celo uspešnejši od škofije.⁵² Tudi ljubljanski stolni prošt Rupert Kuplenik (1547-1570) je kot kaplan bratovščine sv. Trojice v Radovljici vzel bratovščinsko premoženje v korist svojega sina.⁵³ Duhovniki so premoženje zapuščali svojim otrokom tudi v oporokah. Tako je vikar iz Šentvida pri Ljubljani Andrej Prosen, 1. novembra 1534 v oporoki določil, da mora njegova hči Suzana, ko se bo poročila, dobiti enako doto kot otroci deklice Jere, kateri zapuščata hišo in domek.⁵⁴

Seveda je bilo teh primerov veliko več. Skupaj z drugimi nepravilnostmi (odpustki, pivnice v župniščih, nemoralno vedenje klera) so pripomogli k hitremu širjenju luteranstva na Kranjskem. V strahu, da od Cerkve odteka premoženje, pa tudi zaradi drugih vzrokov, je v obrambo katoliške cerkve z vso močjo in uspešno nastopila protireformacija. Spomin na luteranstvo pa je bil med slovenskim kmečkim življenjem živ še v 19. stoletju.⁵⁵

Škof Filip in popotresna obnova Škofje Loke z okolico

Loško gospostvo so na začetku 16. stoletja prizadele razne nevšečnosti. Te so bile opisane v 51 heksametrov dolgi pesmi, napisani v latinščini na steno kapele sv. Trojice v hiši na Mestnem trgu 27 v Škofji Loki.⁵⁶ Kapelo je dal zgraditi loški meščan Volbenk Schwarz leta 1513, leta 1517 pa jo je posvetil oglejskemu patriarhu podrejeni

⁴⁸ BLAZNIK 1973, str. 248.

⁴⁹ Še v 20. stoletju so diktatorski režimi sežigali knjige.

⁵⁰ BLAZNIK 1973, str. 253.

⁵¹ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 223.

⁵² ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 224.

⁵³ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 225.

⁵⁴ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 225s.

⁵⁵ To se odraža v ljudski umetnosti v motivu Lutra in žene Katre, ki ga najdemo na panjskih končnicah. V stilu protireformacijske propagande so ju upodabljali sedeča na dvokolesnem vozu, ki ga vlečeta kozla. En hudič z bičem v roki sedi na enem izmed kozlov, drugi pa stoji zadaj na vozu, ki pelje Lutra in Katarino kot krivoverca v pekel.

⁵⁶ SIMONITI 1979, str. 46.

škof Daniel de Rubeis. Kapelo so ukinili v času reform Jožefa II. med leti 1770 in 1780, del njene opreme pa je bil prodan na dražbi.⁵⁷

Pesem, ki je pravzaprav kronika, se začneja z opisom potresa leta 1511 in njegovih posledic, potem pa opiše nadloge, ki so med leti 1491 in 1516 pestile mesto. V nadaljevanju zelo izčrpno opiše kmečki upor leta 1515 in povračilne ukrepe, v zaključku pa omenja poškodovani loški grad in njegovo obnovo po Filipovi zaslugi. Pesnitev se zaključuje s hvalnico škofu Filipu, kjer ga imenuje *plemeniti gospod grof palatinski, vojvoda renski* ter v vseh ozirih hvalevrednega prelata.

Vprašanje naročnika in časa nastanka te pesnitve ostaja odprto. Noben loški meščan v tistem času po pomenu ni dosegel Volbenka Schwarz.⁵⁸ Ta je užival veliko zaupanje škofa Filipa, od katerega je v zahvalo za zvestobo prejel tudi več fevdov. V zahvalo svojemu dobrotniku je Schwarz dal spesniti in na steno kapele napisati to pesnitev – kroniko, ki se konča s hvalnico škofu. Schwarz je bil edini loški meščan, ki je imel na pročelju svoje hiše vzdano ploščo z grbi. Poleg Schwarzovega in loškega je na plošči še grb freisinške škofije in Filipove družine, kar priča o tesni Schwarzovi povezavi s škofom, letnica 1513 pa pomeni leto popravila v potresu uničene hiše. Leta 1864 je August Dimitz v izvirniku objavil celotno pesnitev in jo pravilno datiral v 16. stoletje.⁵⁹ V rokopisni zapuščini zapuščini Franca Pokorna je podatek, da je ta pesem v heksametrih nastala okoli leta 1680, kar je gotovo napačno. Žal tega podatka France Štukl v svoji knjigi ni revidiral.⁶⁰

Velik del Kranjske in s tem tudi loško gospostvo je 26. marca leta 1511 prizadel močan potres, ki je povzročil precej poškodb na sakralni in profani arhitekturi. Škof se je na poročilo o potresu odzval avgusta istega leta in sporočil, da bo v Škofjo Loko poslal dobrega stavbenika in zidarja. Kmalu je sledilo Filipovo sporočilo, da prihaja v Loko stavbenik, za katerega oskrbo s hrano in pijačo mora poskrbeti kaščar.⁶¹

V Škofji Loki so bili poškodovani vsi trije gradovi. Stari grad in Zgornji stolp na Krancju sta bila, verjetno zaradi slabe zidave in neustreznega veziva med kamni, tako močno poškodovana, da so ju podrli. Zgornji grad je služil za gradbeni material pri popravilu loškega gradu, ki ga je dal obnoviti škof Filip. Glavna dela so potekala od leta 1513, ko med stavbeniki prvič srečamo mojstra Jurka (Jurgko Mawrer)⁶², bolj znanega kot arhitekta prezbiterija v Crngrobu, do 1516, obnova z dozidavami pa je bila končana kasneje.⁶³ Škof Filip je želel povečati obrambno moč grajskega kompleksa in zato je dal zgraditi še en stolp. Ta je bil obrnjen proti mestu, dokončan pa je bil, kot priča napisna plošča s Filipovim grbom, leta 1526. V renesančnem duhu so obnovili tudi osrednji stolp.⁶⁴

Potres je prizadel tudi mesto in med porušeni objekti je bila tudi hiša loškega oskrbnika Gašperja Lamberga (oskrbnik 1508–1524). V ruševinah je umrl tudi nje-

⁵⁷ ŠTUKL 1984, str. 66.

⁵⁸ BLAZNIK 1973, str. 156.

⁵⁹ DIMITZ 1864, str. 87.

⁶⁰ ŠTUKL 1984, str. 66.

⁶¹ BLAZNIK 1973, str. 156.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ BLAZNIK 1973, str. 157; Uršulinke, ki kulturni dediščini niso posvečale pretirane skrbi, so ta stolp ob nakupu gradu leta 1891 dale porušiti.

gov sin.⁶⁵ Med javnimi poslopi je bila poškodovana tudi kašča, ki jo je dal obnoviti Filip leta 1513. O tem priča latinski napis v humanistični majuskuli na reliefu s Filipovim grbom, ki je vzdan na južni steni kašče.

Škof Filip je kot podpornik umetnosti sodeloval tudi pri gradnji ali obnovi sakralnih objektov na Loškem. Najdemo ga med donatorji novega prezbiterija cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki, kar izpričuje grba freisingške škofije in Filipove družine, ki sta upodobljena na sklepniku nad glavnim oltarjem. Tudi v prezbiteriju v Crngrobu, ki ga je skupaj z zvonikom zgradil mojster Jurko po letu 1521, srečamo Filipov grb na enem izmed sklepnikov. Njegov grb srečamo tudi na romarskem (morda tudi priprošnjiškem – da bi Marija obvarovala kraj pred potresom) »rdečem znamenju«, ki stoji ob poti k crngrobski cerkvi. Filipov grb, ki je žal slabo ohranjen, je bil naslikan na levi strani znamenja. V celoti poslikano znamenje je danes žal le še slikarska razvalina.

Škof Henrik III., renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1541–1551)

Škof Henrik III. (1541 - 1551), renski palatinski grof in vojvoda bavarski, bakrorez (iz: SCHWEIGER 1989)

Henrik, šesti sin renskega palatinskega grofa Filipa, je bil rojen 15. februarja leta 1487. Oče ga je s podkupninami in spretno politiko že v mladosti oskrbel s številnimi cerkvenimi položaji. Tako je leta 1506 postal prošt v Mainzu, naslednje leto pa še v Strašburgu, Aachnu in Ellwangnu. Kasneje si je izbral položaj v wormski škofiji in potem še v Urtechtu.⁶⁶ Seveda so bili ti položaji odlično plačani. Henrikov oče Filip je tudi uredil, da je leta 1541 za bratom Filipom Henrik zasedel izpraznjeni freisingški škofovski prestol. Henrik je v Freising prišel leta 1540.⁶⁷ Med tem je prevzel tudi skrbništvo nad sinovoma pokojnega brata Ruperta Ottheinrichom in Filipom ter v njunem imenu vodil pravdo za ozemlja s cesarjem Maximilianom.⁶⁸

Po smrti freisingškega škofa Filipa, 5. januarja 1541, je torej škofovski prestol zasedel njegov brat, v oktobru istega leta, kot 47. freisingški škof Henrik III. Njegovo škofovanje je trajalo eno desetletje. Umrli je v 65. letu starosti, 3. januarja 1552, ne da bi sploh imel mašniško posvečenje.⁶⁹ Z njegovo smrtjo je palatinska linija Wittelsbachov izgubila škofovski prestol v Freisingu.

Za škofijo in loško gospostvo sta brata Rupert in Heinrich III. naredila bolj malo. Prek svojih zastopnikov sta pobirala letni cerkveni davek, ki pa ni bil majhen. Za leto 1412 imamo podatek, da je freisingški škof Konrad V. von Hebenstreit, katerega smrt v loškem gradu še ni pojasnjena, prevzel 5000 zlatih dukatov.⁷⁰

⁶⁵ BLAZNIK 1973, str. 157.

⁶⁶ SCHWEIGER 1989, str. 58.

⁶⁷ SCHWEIGER 1989, str. 59.

⁶⁸ SCHWEIGER 1989, str. 76.

⁶⁹ SCHWEIGER 1989, str. 59.

⁷⁰ MAŠ 1988, str. 291.

Sklepi

- Freisinški škofi kot cerkveni dostojanstveniki na loškem ozemlju niso imeli dejanske cerkvene jurisdikcije, pač pa jo je imel oglejski patriarh.
- Več kot pol stoletja, od 1495 do 1552, je palatinska linija Wittelsbachov s tremi brati, Rupertom, Filipom in Henrikom III., zasedala freisinški škofovski prestol in imela s tem v posesti loško ozemlje.
- Freisinški škofovski kapitelj je v srednjem veku pokazal tragično podobo tako v cerkveni politiki kot v moralnem pogledu.
- Škof Filip je svojo prisotnost na Loškem zaznamoval na profanih in sakralnih objektih s svojim grbom, v nekaterih primerih pa tudi z napisi in letnicami.
- Med vsemi freisinškimi škofi je bil na Loškem najbolj markantno prisoten Filip.
- V Loki so luteranstvo najbolje sprejeli plemiči in meščani, kmetje pa ravno zaradi tega novi veri niso bili nakonjeni, saj je bil med njimi spomin na leta 1515 zatrti kmečki upor še zelo živ. Luteranstvo so v Loki zatrti leta 1601.

Priloga

Seznam freisinških škofov in s tem loških cerkvenih oblastnikov do sekularizacije loškega gospostva leta 1803⁷¹:

- 1 Abraham (957-993/94)
- 2 Gottschalk (994-1005)
- 3 Egilbert (1005-1039)
- 4 Nitiker (1039-1052)
- 5 Ellenhard (1052-1078)
- 6 Meginward (1078-1098)
- 7 Heinrich I. von Tengling (1098-1137)
- 8 Otto I. (1138-1158)
- 9 Albert I. (1158-1184)
- 10 Otto II. (1184-1220)

⁷¹ Seznam je sestavljen na podlagi literature: MAß 1988 za srednji vek in SCHWAIGER 1989, str. 626, za novi vek. Imena škofov niso slovenjena ampak so namenoma navedena v nemščini.

- 11 Gerold (1220–1230)
- 12 Konrad I. (1230–1258)
- 13 Konrad II. (1258–1279)
- 14 Friedrich von Montalban (1279–1282)
- 15 Ernicho (1283–1311)
- 16 Gottfried von Hexenagger (1311–1314)
- 17 Konrad III. der Sendlinger (1314–1322)
- 18 Johann I. Wulfing (1323–1324)
- 19 Konrad IV. von Klingenberg (1324–1340)
- 20 Johann II. Hake (1341–1349)
- 21 Albert II. von Hohenberg (1349–1359)
- 22 Paul von Jägerndorf (1359–1377)
- 23 Leopold von Strumberg (1378–1372)⁷²
- 24 Berthold von Wehingen (1381–1410)
- 25 Konrad V. von Hebenstreit (1411–1473)⁷³
- 26 Hermann von Cilli (1412–1421)
- 27 Nikodemus della Scala (1422–1443)
- 28 Heinrich II. Schlick (1443–1448)
- 29 Johann III. Grünwalder (1448–1452)
- 30 Johann IV. Tulbeck (1453–1473)

⁷² 5. avgusta je padel s konjem iz kamnitega mostu v Soro in utonil. Pokopan je bil v cerkvi loških klaris.

⁷³ Umrl je v loškem gradu, a ni jasno, ali se je ubil sam ali je bil ubit. Leta 1433 so ga ekshumirali in pokopali v Ž.C. V Stari Loki.

⁷⁴ Georg Schweiger ga je pomotoma imenoval Henrik II. (prim. SCHWEIGER 1989, str. 626). Na bakrorezu, ki ga avtor prinaša v istem delu od str. 128 do 129, je iz legende razvidno, da gre za Henrika III.

- 31 Sixtus von Tannberg (1474-1495)
- 32 Ruprecht, renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1495-1498)
- 33 Philipp, renski palatinski grof (1498-1541)
- 34 Heinrich III.,⁷⁴ renski palatinski grof (1541-1551)
- 35 Leo Löch von Hilckertshausen (1552-1559)
- 36 Moritz von Sandizell (1559-1566)
- 37 Ernst, vojvod bavarski (1566-1612)
- 38 Stephan von Seiboldsdorf (1612-1618)
- 39 Veit Adam von Gepeckh (1618-1651)
- 40 Albrecht Sigmund, vojvoda bavarski (1651-1685)
- 41 Joseph Clemens, vojvoda bavarski (1685-1694)
- 42 Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck (1695/6-1727)
- 43 Johann Theodor, vojvoda bavarski, kardinal (1727-1763)
- 44 Clemens Wenzeshaus, vojvoda saški in poljski princ (1763-1768)
- 45 Ludvig Joseph, baron von Welden (1769-1788)
- 46 Maximilian Prokop, grof von Törring-Jettenbach (1788-1789)
- 47 Joseph Konrad, baron von Schroffenberge (1790-1803)

8 Otto I (1125-1156)

9 Albert I (1158-1184)

10 Otto II (1184-1200)

OKRAJŠAVE IN LITERATURA

- **BLAZNIK 1973:** Pavle BLAZNIK, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka 1973
- August **DIMITZ 1864:** 'Monatsversammlungen', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 19, Laibach 1864, str. 87s.
- **FICHTINGER 1984:** Christian FICHTINGER, Lexikon Heilige und Päpste, Salzburg 1984.
- **GOLOB 1981:** France GOLOB, Stavbni razvoj in zgodovina nunskega samostana v Škofji Loki, Loški razgledi 28, Škofja Loka 1981, str. 152–171.
- **MAß 1988:** Josef MAß, Das Bistum Freising im Mittelalter, 2. Aufl., München 1988
- **MEICHELBECK 1997:** Karl MEICHELBECK, 'Abraham, XV. Freisinger Bischof', Loški razgledi 44, Škofja Loka 1997, str. 11–30
- **SCHWAIGER 1989:** Georg SCHWEIGER (Hrsg), Das Bistum Freising in der Neuzeit, München 1989.
- **SIMONITI 1979:** Primož SIMONITI, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja, Ljubljana 1979
- **ThB:** Ulrich THIEME, Felix BECKER (Hrsg), Allgemeines Lexikon dre bildenden Künstler, Leipzig 1907– 1980.
- **ŠTUKL 1984:** Franc ŠTUKL, Knjiga hiš v Škofji Loki II, Klobovsova ulica, Mestni trg, Spodnji trg, Cankarjev trg, Blaževa ulica. Druga polovica 18. stoletja do 1984, Škofja Loka 1984
- **ŽNIDARŠIČ-GOLEC 2000:** Liljana Žnidaršič-Golec, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila, Acta ecclesiastica Sloveniae 22, Ljubljana 2000

Zusammenfassung**Die Brüder Rupert, Philipp und Henrik (III.), Rhein-Pfalzgrafen, Freisinger Bischöfe und Kirchenherren von Loka**

Otto II. übergab in zwei Schenkungsurkunden, am 30. Juni und 23. November im Jahre 973, dem Bischof Abraham und damit dem Bistum Freising, ein Gebiet in Oberkrain um den späteren Zentralort Škofja Loka. Das Gebiet war im Besitz von Freising bis zur Säkularisation von 1803. In der Zeit, als das Gebiet von Škofja Loka unter der Regierung von Bischöfen aus Freising war, folgten sich 45 freisinger Bischöfe. Unter ihnen waren in den Jahren 1495 – 1561 einer nach dem anderen die wittelsbacher Brüder Ruprecht, Philipp und Heinrich III., Pfalzgrafen bei Rhein, in diesem Amt. Ihr Vater Pfalzgraf Philipp wollte weltliche und kirchliche Macht. Er fuhr Politik, mit der er erreichte, dass seine Familie auch im Bistum Freising anwesend war.

Ruprecht, bischöflicher Administrator zwischen 1495 und 1498, verzichtete schon im Jahre 1498 auf alle kirchlichen Posten. Im Jahre 1499 heiratete er seine Cousine Elisabeth.

Seine Stelle übernahm der Bischof Philipp (1498 – 1541). Er war besonders erfolgreich in der Wirtschaft, in der Politik und als Mäzen. Nach 33 Jahren auf dem Bischofsstuhl starb er. Er wurde im Schiffe des freisinger Doms begraben. Seine Grabplatte ist ein Werk von ausgezeichnetem deutschem Bildhauer Henrig Loy.

In der Zeit des Philipps verbreitete sich aus Deutschland nach Krain der Protestantismus. In Škofja Loka wurde er am besten von den Adligen und Bürgern angenommen. Die Bauern waren dem Protestantismus nicht sehr gewogen, weil die Erinnerungen an den niedergeschlagenen Bauernaufstand im Jahre 1515 noch immer sehr lebendig waren. Der Protestantismus wurde in Škofja Loka im Jahre 1601 mit dem Besuch der Gegenreformationskommission unter der Leitung des laibacher Bischofs Hren unterdrückt.

Am 26. März 1511 wurde das ganze Krain, und damit auch Škofja Loka von dem starken Erdbeben betroffen, das viele Beschädigungen an den Bauten verursachte. Bei der Wiederaufbau war besonders tätig auch der Bischof Philipp.

Nach dem Tode Philipps besetzte den Bischofsstuhl sein Bruder Heinrich III., Pfalzgraf bei Rhein und Herzog von Bayern (1541 – 1551), der nach 10 Jahren starb. Damit verloren die Wittelsbacher den Bischofsstuhl in Freising.

Für das Bistum und seinen Besitz Škofja Loka, tun Ruprecht und Heinrich III. wenig, nur über die Vertreter sammelten sie nicht unbedeutende Kirchensteuer. Für das Jahr 1412 wissen wir, dass der Bischof Konrad V. von Hebenstreit, 5000 Dukaten übernahm.

Unter allen Bischöfen aus Freising war im Gebiet von Škofja Loka der Bischof Philipp der bedeutendste.

Übersetzt von Alenka Golob - Koman

TESTAMENT KORBINIJANA FÜRNPFEILA PL. PFEILHAIMBA

Kdo je bil Korbinijan Fürnpfeil pl. Pfeilhaimb

Korbinijan je bil član na Slovenskem malo znane rodbine Fürnpfeilov. Morda je pri tem krivo dejstvo, da rodbina ni dala nobenega pomembnega vojaškega poveljnika, državnega diplomata ali pa visokega cerkvenega prelata. Bolj kot na državnem se je odrezala na lokalnem nivoju. Zaznamovala je predvsem zgodovino enega kraja in njegove okolice, to je zgodovino Škofje Loke.

Njen rod je prihajal iz Freisinga. Za začetnika rodbine velja meščan Jurij Fürnpfeil, ki je prišel na Kranjsko v 16. stoletju. Tu je na loškem gospostvu freisinških škofov opravljal razne upravniške službe. S svojim delom in pridnostjo si je pridobil njihovo naklonjenost in zaupanje. Že leta 1583 je freisinški škof njemu in njegovim naslednikom podelil rodbinski grb. V času po izgonu protestantov iz notranjeavstrijskih dežel, si je rodbina pridobila še plemstvo, in sicer od cesarja Ferdinanda II. leta 1631.

Težnja pripadnikov novih plemiških družin je bila povečati svoj ugled ali ga vsaj ohranjati. Priložnost za to so videli v kopičenju denarja, nepremičnin in prevzemanju plemiške etikete. Sestavni del te etikete je bila visoka stopnja izobrazbe. Zato so takšni povzpethi gledali, da so se njihovi otroci šolali na najbolj uglednih šolah in univerzah tedanjega časa. Tako leta 1637 med študenti graške univerze srečamo tudi Korbinijana. Takrat je obiskoval razred logike.¹ Kvalitetna izobrazba mu je omogočila, da se je v domačem kraju povzpel celo do mesta glavarja.

Glavar je bil osrednja osebnost med gosposčinskimi nameščenci. Stanoval je na škofjeloškem gradu in skrbno pazil na pravice zemljiškega gospostva. Z dovoljenjem freisinškega škofa je postavljaj in odstavljaj nižje gosposčinske uslužbence. Kot namestnik je zemljiškega gospoda zastopal tudi v deželnem zboru.²

¹Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz 1630–62, Band 6/2, Graz 1980.

²Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka 1973, str. 256, 257.

Ta funkcija, ki jo je Korbinijan opravljal v letih 1647–1650, je znala biti zelo donosna. O tem lahko sklepamo po premoženju, ki ga je posedoval. Leta 1658 so njegovo imetje ocenili komisarji deželnega ograjnega sodišča. V njegovi hiši v Škofji Loki so našli štiri vreče denarja. V prvih treh je bilo po 400 srebrnih kron in v zadnji še 300 kron. Torej je imel vsega skupaj 1500 kosov tega denarja. Poleg tega je imel še 888 cekinov (goldinarjev), 79 zlatih dukatov, štiri libre, osem rajhstolarjev in enajst beneških novcev. Še več denarja je vložil v nepremičnine. Po Soriškem polju in po Poljanskem si je pridobil vrsto desetin, v mestu in njegovi neposredni okolici pa od Siegesdorferjev dvorec, imenovan Kasarna, travnike in njive ter pristavo v Spodnjem Karlovcu pri Grabnu, kjer si je skrbno uredil vrtove in gojil izbrane sorte sadja.³

Korbinijan se je zavedal, da vsega tega bogastva ne bo mogel dolgo uživati. To mu je postajalo vedno bolj jasno leta 1656. Takrat ga je bolezen tako močno zdelala, da je moral zadnje marčeve dneve preživeti v postelji v svoji hiši v Škofji Loki. Misli, da so mu dnevi šteti, so ga preganjale dneve in noči, zato se je odločil izreči svojo poslednjo voljo. K sebi je povabil najbolj zaupljive prijatelje, da bi bili priča uradnemu dejanju. Ko se je vse ta gospoda zbrala in je pisar pripravil črnilo in pero, je Korbinijan lahko začel narekovati svoj testament, ki se v slovenskem prevodu glasi takole:

»V imenu nedeljive in svete trojice, Boga Očeta, Sina in svetega Duha, amen, dam jaz, Korbinijan Fürnpfeil pl. Pfeilhaimb, s tem javnim instrumentom na znanje, kaj vse naj se v mojem imenu postori.

Zato ker bom v naslednjem letu 1657 po božji volji dosegel že precejšno starost, pri kateri moji sovrstniki že lahko računajo, da bodo morali naravi kmalu plačati svoj dolg, in zato ker lahko človek umre nepričakovano in hitro, se mi je zdelo nujno, da podam svojo zadnjo voljo in napišem testament. To delam tudi zato, da ne bi zaradi mojega premoženja in zapuščine po moji smrti prišlo do razprtij, preprirov in sodnih pravn, ter da bi se ohranila mir in enotnost. To počnem še pri zdravem razumu in pameti, prostovoljno in brez prisile, na najboljši način, kot sem vedno zmoget in znal. Poskrbelo se bo, da bi se ta instrument v skladu s cerkvenimi in svetnimi zakoni, navadami Vojvodine Kranjske, uresničil in izvrševal.

Kot prvo izročam svojo ubogo dušo Bogu, njenemu Stvarniku, in Jezusu Kristusu, njenemu odrešitelju. Prosim Devico Marijo in angele za priprošnjo pri Bogu Očetu. Boga Očeta prosim za odpuščanje mojih izrečenih žaljivih besed in storjenih dejanj. Moje mrtvo telo naj se pokoplje na krščanski način, častno, a brez velike slovesnosti, pred oltarjem sv. Mihaela v župni cerkvi sv. Jurija v Stari Loki. Tu je grobnica mojih prednikov in v njej je gospod župnik že odredil mesto za moj pokop. Njegovim učencem in drugim ubogim ljudem naj se da 15 goldinarjev. Pri tem pa naj starejši in pridnejši dobijo nekoliko več kot pa nekoristni in hu-

Prva stran testamenta Korbinijana Fürnpfeila pl. Pfeilhaimba

³AS 309, Zapuščinski inventarji, fasc. XIV, šl. 26, št. 12.

dobni dečki. Za tolažbo in uteho moje uboge duše naj skupaj z gospodom župnikom in tamkajšnjo bratovščino opravijo molitev. Na sedmini naj bi revni ljudje dobili še pečen kruh ter kozje in jelenje meso. Želim si, da bi na pogreb prišli poleg domače bratovščine še gospodje patri kapucini iz Ljubljane in Kranja, gospod župnik s Poljan in Selc in njegov kaplan. Vsi bratje in gospodje religiozni kot tudi učitelj in organist naj se priskrbijo bele voščene sveče. S šestimi svečami naj okrasijo tudi oltar sv. Mihaela.

Mojo ljubo ženo, vdovo, in moje ljube otroke in dediče prosim, da takoj ko bo uboga duša zapustila telo, darujejo sveto mašo za spravitev z Bogom. Po moji smrti naj tudi pišejo gospodom frančiškanom v Kamnik, Ljubljano in na Sveto Goro, kapucinom v Gorico, Ljubljano in na Križ⁴, karmeličanom v Kostanjevico pri Gorici in oba avguštinskima samostanoma v Ljubljano, in naj jih prosijo, da bi v svojih samostanih za mojo ubogo dušo darovali tri svete maše. Za to gospodom frančiškanom v Ljubljani namenjam 24 goldinarjev. Gospodom avguštincem pri Špitalskih vratih, pri katerih počiva moja prva žena Ana Marija, rojena Ravbar, podarjam 20 goldinarjev. Prosim jih, da naj darujejo tudi za njeno dušo tri svete maše. Gospodom avguštincem ali diskalceatom (bosonogi) odrejam 16 goldinarjev, prav toliko tudi gospodom frančiškanom v Kamniku. Gospodom karmelitom v Kostanjevici podarjam 18 goldinarjev, gospodom frančiškanom na Sveti Gori pa 20 goldinarjev.

Kot tretjič dajem gospodom kapucinom iz štajerske province⁵ sto renskih goldinarjev nemške veljave. Ta denar naj porabijo za nove kelihe ali za opremo njihovih knjižnic ali pa za kaj drugega, prav tako nujno potrebnega. Patri ali religiozni iz kapucinskega samostana v Kranju, kjer se nahaja moj sin pater Konstancij, naj iz moje zapuščine vzamejo denar za svoje nove obleke in čevlje. V zahvalo za mojo daritev naj se me večkrat spomnijo v svojih molitvah.

Glede mojega posestva in premoženja sem lahko hvala Bogu pomirjen, saj nisem (razen nekaj še ne plačanih računov v lekarnah za zdravila in pri nekaterih rokodelcih, kar bodo moji otroci z lahkoto poravnali) nikomur nič dolžan. Tako sem pri milostljivemu gospodu knezu Veit Adamu, škofu v Freisingu, kot tudi pri njegovi knežji visokosti vojvodi Albrehtu Sigismundu, pri gospodu Janezu Jakobu pl. Mangerrokkhu, sedanjemu glavarju v Loki in ostalim, vse račune že poravnal. Vsa ostala zadolžna pisma bodo tudi vsak hip plačana.

Kar zadeva mojo razpoložljivo gotovino in vloženi denar, moram povedati, da se stanje stalno spreminja. Tudi sam ne vem točno, koliko denarja sem v svoji starosti, ob stalno pojavljajočih se boleznih zapravil za zdravila ali pa za moje in otroške obleke ter hišno orodje. Prihranki se lahko po božji volji povečajo ali zmanjšajo. Želim si, da se premoženje pred mojo smrtjo popiše in oceni. Če me bo smrt prehitela, naj se iz mojih dveh zabojev, ki sem jih sam napravil iz leskovega lesa, mojim ljubim trem otrokom iz drugega zakona in njihovi materi izplača enake deleže.

Kar se tiče mojih otrok, moram povedati naslednje. Moj starejši sin Veit Ferdinand je že leta 1648 začel študirati v Ljubljani. In še pred tem sem imel za njega doma eno leto dolgo nekega domačega učitelja. V Ljubljani je pridno študiral in absolvirал šesto šolo (razred). Potem pa je bil poslan v Gradec, da bi nadaljeval s svojim študijem.

⁴Mišljen je Vipavski Križ.

⁵Štajerska provinca je upravna enota kapucinskega reda, ki je obsegala vse notranjeavstrijske dežele, torej tudi Kranjsko.

Moja očetovska pozicija in moje mnenje je, da bi študiral tudi moj mlajši sin Johann Izrael, ki je sedaj star 8 let. Za njegovo boljše počutje med študijem, naj bi dobil primerno in enako vsoto kot njegov brat, zato naj se prihrani 800 renskih goldinarjev.

Obema sinovoma Veitu Ferdinandu in Johannu Izraelu, kot mojima dedičema, odrejam in dajem vsakemu posebej 1000 goldinarjev. Da bi se ohranila moška veja te rodbine, si želim, da eden od njiju ostane v svetnem stanu. Če pa bo prvi ali drugi sin hotel stopiti v Družbo Jezusovo ali v kakšen drugi red oziroma bo postal duhovnik, naj ima pri tem prednost nadaljevanje rodbine. Če ostaneta oba v svetnem stanu, dobita oba enake deleže. Nimam pa nič proti, če eden od njiju stopi k jezuitom.

Podobno velja tudi za mojo hčerko Marijo Konstancijo, ki se sedaj že tretje leto nahaja na študiju (in der Cost und Lehr) v ženskem samostanu v Marenbergu. Če se bo hči odločila postati redovnica, potem si želim, da ta samostan, ali tisti, v katerega bo odšla, dobi 800 goldinarjev nemške veljave, gospa predstojnica šest zlatih dukatov, vsaka redovnica po en dukat v zlatu.

Če bo postala redovnica, naj se ji pripravita dva slovesna obroka, vsak v vrednosti 45 goldinarjev, torej skupno 90 goldinarjev. Njene svetne in poročne obleke, ki jih je dobila po materi, moji ljubi ženi, naj njeni bratje kot dediči in izvrševalci testamenta zamenjajo za duhovne obleke in naj jih podarijo ob njenem vstopu v samostan. V samostan naj se ji prinese novo narejena lepa posteljica, dva para posteljnine, dve odeji, dva namizna prta, dve brisači in dva ducata kozarcev. Poleg tega ji namenjam 10 pfeningov, ki naj jih dobi vsako leto in s katerim si lahko kupi za svoje čipkarstvo in samostansko delo svilo, muslin in podobne reči. Vsako leto in to vse življenje naj prejema še osem renskih goldinarjev kranjske veljave, ki jih mora plačevati moj dolžnik Peter Slabe. Ta se mi je vsako leto sposodil veliko denarja. Ko bo hči Konstancija umrla, naj ta denar pride na njene brate.

Če pa bo moja ljuba hči Marija Konstancija ostala v svetnem stanu in se bo poročila, bo dobila svoj dedni delež, in sicer polovico tega, kar je bilo zgoraj omenjeno.

Za izvrševalce moje zadnje volje in za tutorje mojih še ne doraslih otrok, izberem in imenujem plemenite in častitljive gospode Hansa Karla Portnerja s Preddvora, Johanna pl. Grundtlerja, kranjskega deželana in ograjnega pisarja, ali namesto njega njegovega brata gospoda Jeremijo pl. Grundtlerja, potem še sodnega pisarja in protipisarja loškega gospostva, mojega ljubega brata Sigismunda Fürnpfeil pl. Pfeilhaimba⁶, Johannna Ständlerja Rahksbürgerja iz Loke in gospoda Gabrijela Ständlerja, mojega najboljšega prijatelja in svaka. Vse skupaj prosim, da naj iz prijateljstva in krščanske ljubezni mojim otrokom, ubogim sirotam v vsakršni skušnjavi, težavi stojijo ob strani, jih branijo in opogumljajo. Poskrbijo naj, da bodo napredovali v učenju in študiju, da bodo vzgojeni v božjem strahu, v vseh plemiških spretnostih in dvorjanstvu.

⁶ V letu, ko je Korbinijan pisal svoj testament, je njegov brat Sigismund le začasno nadomeščal loškega pisarja. Kot vodja gosposočinske pisarne je imel nalogo popisovati vse dohodke in izdatke. Sigismund je v letih od 1649 do 1657 opravljal še funkcijo loškega kaščarja. Kaščar je pobiral urbarialne dajatve ter deželne davke. Nekatere dajatve so kmetje še vedno plačevali v žitu. Vsega pobranega žita gospostvo ni moralo porabiti. Zato je pripadla kaščarju naloga, da je žito spravljal v kaščo, ga v redu oskrboval in spravljal v denar. Prisoten je bil pri sodnih zasliševanjih v občutljivejših zadevah. Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973-1803), Škofja Loka 1973, str. 256-260.

Če bi prišlo do težav zaradi tega mojega testamenta, ker bi se nekdo počutil oškodovanega, potem prosim svojega ljubega brata, gospoda svaka in prijatelje, da bi z vsemi sredstvi preprečili spore med mojimi otroci. Če pa bi se razprtije vseeno pojavile, naj se jih poskuša zgladiti.

S tem želim skleniti svojo poslednjo voljo in moj testament. Poleg tega se podream moji častitljivi deželni oblasti in jo prosim, da z vsemi legalnimi sredstvi brani in uresniči mojo poslednjo voljo. Za overitev in potrditev te listine, jo bom ožigosal in lastnoročno podpisal. Pri tem ponižno prosim častitljivega duhovnega gospoda Gregorija Rozmana, prošta, kanonika v Ljubljani, prečastitljivo deželanstvo Vojvodine Kranjske, kaplana in župnika v Loki, gospoda Gašperja Telbana, gospoda Jakoba pl. Wangnerockha, glavarja loškega gospostva in mesta, gospoda Janeza Jurija Raspa iz Stare Loke in Osterberga, gospoda Marijana Petschacherja, gospoda Johanna Petschacherja in gospoda Johanna Paglerja iz Stare Loke, da so priče v tej zadevi in da se na sklenjen testament lastnoročno podpišejo in ga ožigosajo s svojim plemiškim pečatom. Zgodilo 28. marca v Loki v letu Gospodovem šestnajsto šestinpetdeset.

Podpisi prič

*Jaz Korbinijan Fürnpfeil pl. Pfeilhaimb potrjujem s svojo lastno roko podpisano in preko zveste osebe napisano zadnjo voljo in testament.*7*

Odnos do izobrazbe

Videli smo, da testamenti 17. stoletja niso zgolj suhoparne pravne listine, namejnene odrejanju zapuščine, ampak so tudi dokumenti, v katerih oporočitelji izražajo skrb za prihodnost njihovih najdražjih. Svojim otrokom svetujejo, da bi bilo za njih najbolje, če pridejo do primerne izobrazbe. Ta je bila važen pogoj za zasedbo dobrih službenih mest in za vzpon po družbeni lestvici.

Plemiči so ponavadi neko osnovno izobrazbo dobili doma s pomočjo guvernanta, hišnih kaplanov ali domačih učiteljev. Pod njihovim vodstvom so se učili računanja, branja in pisanja ter osnov latinskega jezika. Premožnejši starši so si v svojih dvorcih uredili prav posebne šolske sobe (»die Schulstube«), kjer so otroci našli miren kotiček za svoje intelektualno delo. Bile so ustrezno opremljene. Ponavadi so imele pisalno mizo, tablo, več stolov, razne skrinje, knjige, šestila in peresa.

Nekateri otroci so ostali doma vse do odhoda na univerze. Vendar je tekom 17. stoletja takšnih primerov vedno manj. Skoraj vsaka plemiška družina se je odločila, da vsaj enega svojega otroka pošlje k jezuitom. Ti so s svojimi učnimi metodami in kvaliteto pouka postali močna protiutež domačim učiteljem in privatnim šolam. V obdobju, ki ga obravnavamo, so jezuiti svoje šole odprli v Ljubljani, Mariboru, Gorici, Celovcu, Reki... V času šolanja so njihovi gojenci imeli možnost bivanja ali v kolegiju ali v zavodu za revne dijake.

Po končanem šestletnem šolanju na jezuitski gimnaziji so se lahko mladeniči vpisali na zeleno univerzo. Pri izbiri univerz so vplivali zelo različni dejavniki. Pomem-

⁷AS 748, Gr. A. Krumperk, familiaria, fasc. 26, Testamenti: Korbinijan Fürnpfeil pl. Pfeilhaimb.

šno vlogo je pri tem odigrala vera. Zaradi prepovedi šolanja v protestantskih deželah je obisk nemških univerz v 17. stoletju začel močno upadati. Povečalo pa se je število kranjskih študentov na drugih univerzah, zlasti italijanskih (Bologna, Padova, Perugia, Siena in Rim) in avstrijskih univerzah. Pri izbiri slednjih je odigrala vlogo tudi bližina. To je zlasti veljalo za leta 1585 ustanovljeno jezuitsko univerzo v Gradcu, na kateri so si lahko naši študentje pridobili celo štipendijo. Urejene pa so bile tudi razmere z njihovo nastanitvijo. Živel so lahko v kolegiju ali v semenišču »Ferdinandeumu«.⁸ Na omenjeni šoli je bil velik poudarek na znanju latinskega in grškega jezika. S sodobnimi, narodnimi jeziki, so se mladeniči seznanjali zgolj z branjem knjig in v kontaktih z drugače govorečimi ljudmi. Najučinkovitejše sredstvo pri tem so bila potovanja, pri tem pa so se seznanjali z zgodovino in geografijo, ki sta bili tudi važen del tedanje izobrazbe.

Na opisan način sta se šolala tudi Korbinijanova sinova. Za Veita Ferdinanda vemo, da se je eno leto šolal pod vodstvom domačega učitelja. Ker pa se novo naučene stvari hitro pozabi, jih je treba stalno utrjevati. Takšne možnosti pa Veit v domačem okolju ni imel. Njegov oče je namreč posedoval le sedem knjig, pa še te so bile v glavnem za mladega fanta nezanimive, saj je v večini primerov šlo za pravniške knjige.⁹ Bil je poslan na jezuitsko gimnazijo v Ljubljano. Po končanem šestem razredu se je vpisal na graško univerzo, kamor je pred leti hodil že njegov oče. Njegovo ime zasledimo leta 1655 med študenti retorike.¹⁰ To univerzo je kasneje obiskoval tudi njegov mlajši sin Johann Izrael. Leta 1666 se ga omenja kot študenta logike.¹¹ Veit Ferdinand se omenja, še v očetovem zapuščinskem inventarju, kjer je rečeno, da je iz zapuščine vzel nekaj denarja za potovanje po Italiji. V zgodovinskih virih se potem za njim in njegovim bratom Johannom Izraelom izgubi vsaka sled.

V svoji oporoki pa Korbinijan ni namenjal pozornosti samo vzgoji in izobrazbi svojih sinov, ampak tudi svoje hčerke. Šolanje deklet je bilo bistveno drugače od izobraževalnih poti njihovih moških vrstnikov. Niso imele možnost obiskovanja gimnazij in univerz. Zato so starši tudi za njih najemali domače učitelje ali pa so jih za nekaj časa poslali v samostane. Pri nas so se v tem času s poučevanjem ukvarjale dominikanke v Velesovem, Studenicah in Marenbergu ter klarise v Mekinjah in Škofji Loki. Kasneje v 18. stoletju so se jim pridružile še uršulinke.

Tako je leta 1653 svojo hčer na šolanje k dominikankam v Marenberg (Radlje ob Dravi) poslal tudi loški plemič Korbinijan. Marija Konstancija je imela takrat komaj deset let. Vendar pa so v tistih časih »v oskrbo in poduk« sprejemali še mlajše deklice, stare tudi po pet ali šest let. V samostanski kroniki, ki jo je v letih od 1686 do 1712

⁸ Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz 1586-1630, Band 6/1, Graz 1977, str. 15-27.

⁹ Knjige gospoda Korbinijana: 1) Teusche Postil Huberti a Caster Cölnan 1630, 2) Notarial formular Buech, Johann Rudolph Sattlers, Bassl an 1615, 3) Theatri Europaei, oder Historische Beschreibung aller Fürnembsen und dänkhwürdigisten Geschichte, 4-thaill durch Matthaum Marian, Frankfurt an 1643, 4) Beschreibung oder Topographia heleveticiae p. durch Matthaum Marian, an 1642, 5) die Steyerische Landtshandvest, 6) Die Crainerische Landtshandtsvest, 7) Opera draxeli von N^o16 in clusive im weisen leder eingebunden, 8) Item unterschiedliche khlaïne Teutsche Bettbüecher. ARS, Zapuščinski inventar, fasc. XIV, šk. 16, št. 12.

¹⁰ Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz 1630-1662, Band 6/2, Graz 1980.

¹¹ Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz 1663-1710, Band 6/3, Graz 1987.

spisala po imenu neznana redovnica, piše, da je ta dekleta imela na skrbi dominikanka imenovana magistra »der cost freilein«.¹² Pod njenim vodstvom so prejela versko izobrazbo in se naučile brati, pisati in peti.

Tista dekleta, ki so se kasneje odločila za redovni poklic, so vsekakor že v noviciatu dobila dodatno izobrazbo, predvsem na glasbenem področju, saj so morale znati peti koral, in to v latinščini, ki je bil jezik liturgije. Samostanska kronistka pravi, da se je Marija Konstancija tu naučila igrati na orgle in na violino.

Odnos do cerkve

Pogosto se je dogajalo, da so se dekleta, ki so prišla v samostan v »oskrbo in pouk«, odločila za redovniško življenje. To je veljalo tudi za predstavnike moškega spola. Med šolanjem v jezuitskih ustanovah so spoznali svoje življenjsko poslanstvo znotraj duhovniškega stanu.

Za duhovniške poklice so se po eni strani odločali zaradi ugleda, po drugi strani pa tudi zaradi močne verske vneme, ki je bila prisotna v družbi takratnega časa. Kazala se je v rednem obiskovanju romarskih središč in svetih maš, v gradnji novih cerkva, kapel in v številčnem članstvu v bratovščinah. Njihove člane so povezovale ustaljene in redne zasebne in skupne molitve ter shodi, preprosta spokorna dela, odpoved raznim ugodnostim ter skupna prizadevanja na področju dobrodelne dejavnosti. Predstavniki rodbine Fürnpfeil so bili dejavni člani bratovščine svetega Rešnjega telesa, ki je od leta 1640 delovala pri cerkvi sv. Jurija v Stari Loki.

Verska vnema je razvidna nenazadnje tudi v testamentih. Oporoka je namreč v očeh tedanjih ljudi veljala za zadnjo priložnost, s katero se lahko kristjani še pravočasno spravijo z Bogom. Verjeli so, da lahko z odpuščanjem starih zamer, ali z obdaritvijo Cerkve in revnih ljudi, svojo dušo, ki stopa pred obličje Boga, olajšajo tostranskih bremen in spon. Tudi naš oporočitelj je v oporoki velik del dediščine namenil Cerkvi.

Ker so se mladi plemiči pogosto odločali za te poklice, je obstajala nevarnost, da bi njihova rodbina izumrla. Bojazen pred izumrtjem, ki je bila izražena v Korbinijanovi poslednji volji, je bila povsem opravičena. Njegov sin Konstancij je bil pri kapucinih v Kranju. Veit Ferdinand je hodil na jezuitsko graško univerzo, ki je imela le dve članici, in sicer filozofsko in teološko fakulteto. V tedanjem univerzitetnem študiju filozofska fakulteta ni imela enakovrednega položaja z ostalimi fakultetami. Človek, ki je želel postati pravnik, duhovnik ali zdravnik, je moral sprva končati filozofsko fakulteto, šele potem se je lahko vpisal na zelen študij. Ker pa je graška univerza imela le dve fakulteti, je bila velika možnost, da so nekdanji študentje filozofske fakultete, nadaljevali svoj študij na teologiji.

Korbinijan napiše nov testament

28. decembra 1656 je Korbinijan svoj testament nekoliko popravil. Od marca so se stvari namreč precej spremenile. Na dan sv. Jurija je v Loki prišlo do požara, ki je povzročil ogromno škodo. Pri gospodu Korbinijanu je ta znašala preko 1000 goldinarjev. Zaradi tega nesrečnega dogodka je bil prisiljen spremeniti svojo poslednjo voljo.

¹² Jože Mlinarič, Marenberški dominikanski samostan 1251-1782, Celje 1997, str. 231-233.

Glede pogreba si je želel, da bi v prvih dveh dneh po njegovi smrti tamkajšnja bra-tovščina in patri kapucini v Kranju darovali le dve sveti maši. Prosil je svojo ljubo že-no Cecilijo kot tudi njenega brata, da bosta krščansko in zvesto skrbela za njegove uboge otroke. Svojemu sinu Johanna Izraelu je za študij po novem namenil le 600 renskih goldinarjev. V svojem novem testamentu je povedal še, da se je z gospo prio-rico v Marenbergu dogovoril, da bo samostan prejel 1000 renskih goldinarjev nemš-ke veljave in ostale že omenjene premičnine. Glede osmih goldinarjev kranjske ve-ljave, ki naj bi jih hči Marija Konstancija dobila letno, se je ta vsota povečala za šest srebrnih kron. To ni pomenilo, da je moral Peter Slabe plačati več, ampak je moral razliko kriti drugi njegov dolžnik, Gregor Oblak s Poljanske doline, ki mu je bil dol-žan 100 kron. Glede dukatov, ki so bili namenjeni predstojnici in nunam samostana, v katerega naj bi odšla njegova hči Konstancija, je ostalo vse po starem.¹³

Korbinijan je potem živel še slabe dve leti. Leta Gospodovega 1658 je izdihnil. Na njegovo željo so ga pokopali v družinski grobnici v cerkvi Sv. Jurija v Stari Loki.

Zusammenfassung

Das Testament von Korbinijan Fürnpfeil von Pfeilhaimb

Der ehemalige Hauptmann der Herrschaft Lack ist im Jahr 1656 wahrhaft krank geworden. Die letzten Tagen des Monats März verbrachte er in seinem Bett in seinem Haus in Bischofslack. Er entschied ein Testament zu errichten.

Weil er um Schicksal seiner Seele sehr besorgt war, bestellte er viele heiligen Messen. Er gab Menge Geld für arme Leute und katholische Kirche. Er ist besorgt auch um seine Kinder. Er schickte sie in die Schulen. In Gesellschaft des 17. Jahrhunderts spielte Ausbildung eine wichtige Rolle. Man mußte ausgebildet sein, wenn er einen guten Beruf und Renommee haben wollte. Sein ältester Sohn hatte ein jesuitisches Gymnasium beendet und sich an der Universität Graz immatrikuliert. Korbinijan wollte, daß auch sein jüngerer Sohn Johann Israel in die Schule geht. Er gab ihm 800 Gulden für sein Studium. Sein Wunsch ging in Erfüllung im Jahr 1666, wenn der Junge sich an der artistischen Fakultät der Grazer Universität immatrikulierte. Korbinijan hatte auch eine Tochter. Ihre Name war Maria Konstancia. Sie wurde in Kloster Marenberg geschickt. Sie entschied eine Klosterfrau zu werden. Diesem Kloster gab Korbinijan 800 Gulden und sechs Dukaten.

Weil viele jungen Leute im 17. Jahrhundert in geistlichen Stand traten, hatten ihre Eltern Angst um Weiterführung ihres Familiennamens. Sie wollte, daß jemand in weltlichem Stand bleibt.

An St. Georgen Tag entstand in Bischofslack ein Brand. Korbinijan erlitt über 1000 Gulden Schadens. Er mußte seiner letzte Wille verändern. Am 28. Dezember 1656 errichtete er ein neues Testament. Die Verlassenschaft, die seine Kinder und die Kirche bekommen werden, war etwas weniger als in seinem alten Testament.

Korbinijan ist im Jahr 1658 gestorben und wurde in der Kirche St. Georgen in Alten Lack begraben.

¹³ AS 748, Gr. A. Krumperk, familiaria, fasc. 26, Testamenti: Korbinijan Fürnpfeil pl. Pfeilhaimb, 28. decem-bra 1656.

NAGROBNIK VIKARJA MIHAELA V STARI LOKI

Povzetek

Leta 2003 smo pri sanaciji stavbe novega župnišča v Stari Loki našli kamnito nagrobno ploščo. Nagrobnik pripada nekemu kleriku, Mihaelu, vikarju cerkve sv. Jurija v Stari Loki.

Ob dilemah datacije nagrobnika in vprašanja osebe vikarja Mihaela obravnavamo v uvodnem delu še poseben položaj staroloških župnikov od sredine 14. stol. do sredine 16. stoletja. V zapisu se seznanjamo tudi z nekaterimi epigrafskimi in sfragističnimi primeri v Sloveniji.

Takoimenovana Mihelova plošča zasluži poglobljeno obdelavo in odpira nekatera splošna epigrafska vprašanja pri nas.

Uvod

Stara Loka nosi poleg prvotnega imena Loka še naziv Stara, da se loči od novejše Škofje Loke. Slednjo so freisinški škofje začeli graditi v začetku 11. stoletja na sotočju obeh Sor. Kljub predfreisinški starosti pa ima Stara Loka ohranjenih le malo materialnih ostankov iz te dobe, če zanemarimo bližnje staroselsko in antično gradišče Puštal nad Trnjem.

Za časa starološkega župnika in dekana Franca Ksaverija Kramerja je leta 1863 izginila stara, znamenita, prvotno romanska, kasneje gotizirana in barokizirana, starološka cerkev. Ko so jo tistega leta rušili, so ljudje notranjo opremo, arhitektonske elemente in celo kamnite oblikovance razgrabili in raznesli. Takrat je bilo odstranjeno in verjetno uničeno, ali vsaj izgubljeno, tudi več nagrobnikov. Kaj malega pa se tu in tam vendarle najde. Na Loškem gradu hranijo v depoju fragment starega nagrobnika, ki bi bil lahko, po mnenju velikega poznavalca stare umetnosti na Loškem, akademika dr. Emilijana Cevca, iz starološke cerkve. V hodniku Loškega muzeja sta dva sklepnika, katerih provenienca tudi ni znana. Po mnenju dr. Emilijana Cevca in dr. Ceneta Avgušтина bi bila lahko prav tako tudi iz podrte starološke cerkve. Velikost in ambicioznejša izdelava namreč govorita za pomembnejšo starejšo cerkev, kar je starološka stara cerkev vsekakor bila.¹ Tudi

mali kamniti služnik, figuralna konzola, vzdan nad nekdanji hlevski portal Boštjenčeve hiše v starološki Gasi, bi bil lahko iz starološke cerkve. Nadalje hrani v bližnjem Bitenčevemu mlinu njegov lastnik zanimiv kamen z dvema preprostima likoma leva (beneškega?), kar bi se ujemalo z nekdanjo loško cerkveno pripadnostjo oglejskemu patriarhatu. Tudi ta kamen bi bil lahko iz stare starološke cerkve ali iz nekdanje romanske rotunde, kasneje kostnice sv. Mihaela oziroma kapele sv. Lovrenca, ki je bila podrti leta 1784.² Dr. Emilijan Cevc, ki si je kamen ogledal, mu je pripisal čas nastanka vsaj okoli leta 1350.³

Zaradi takšnega skromnega starološkega »lapidarija« so morebitne najdbe starih kamnitih artefaktov vredne posebne pozornosti. Zlasti, če gre pri tem za starološki »kapitol«, cerkveni griček, pravzaprav rečni pomol. Leta 2003, smo pri zemeljskih delih okoli novega starološkega župnišča našli dve večji obdelani kamniti plošči. Obe sta bili očitno nekaj časa pohodni plošči. Izvirata po vsej verjetnosti iz podrte stare cerkve, ali iz kapele sv. Lovrenca ali pa iz samega pokopališča. Pri obeh ploščah gre očitno za nagrobnika.

Pri manjši, mlajši plošči, so bile črke zaradi hoje precej zlizane. Rez po sredini priča, da so iz nje svojčas nameravali dobiti dve plošči.

Pri večji, starejši plošči, pa na zglašeni površini nismo opazili nobenih napisnih ali kamnoseških znakov. Na drugo, bolj grobo in poškodovano stran nismo bili pozorni. Pod vplivom atmosferilij se je na tej drugi, bolj grobi strani, pokazal napis, ki se nam je zdel star in zanimiv. Šlo je očitno za nagrobnik, tekst na njem je bil latinski. Za pomoč smo prosili p. Angela Kralja, OFM, ki nam je zapisano prebral in prevedel.

O plošči

Kamnita ortogonalna plošča iz apnenčastega konglomerata ima dimenzije 112 cm x 55 cm x 15 cm. Po debelini ni homogene sestave. Na eni strani je bolj drobnozrnata, na drugi pa grobozrnata. Pridobljena je bila v enem izmed nekdanjih manjših kamnolomov tega kamna, ki se nahajajo zahodno oziroma jugozahodno od bližnjega škofjeloškega gradu.⁴

¹ Ta dva sklepnika bi lahko prišla v Loški muzej leta 1954 ob arheološkem izkopavanju okoli starološke cerkve. Ustni vir dr. C. Avguščina avtorju. Po mnenju dr. Franceta Štukla pa bi sklepnika lahko izvirala iz povojne podrte poljanske cerkve. Ustni vir dr. F. Štukla avtorju.

² Marijan Zadnikar, Romanika v Sloveniji, Ljubljana 1982, str. 482

³ Ustna izjava avtorju leta 2002.

⁴ Škofjeloški konglomerat, kamnina oligocenske starosti je najpomembnejši arhitektonski in kamnoseški kamen v Škofji Loki. Graditelji Loke so ga uporabljali od davna. Iz starološkega Kamnitnika so pridobivali bolj debelozrnat, relativno odporen kamen smetanove barve. Uporabljali so ga za stebre, konzole, portale, okenske okvire in podobno. Iz mestnega Kamnitnika so pridobivali manj kvaliteten, grobozrnat konglomerat z rdečkastim apneno glinenim vezivom. Kamen je bolj podvržen razpadanju, zato se je največ uporabljal v notranjostih zgradb za stebre, okvire in podobno. Iz manjših kamnolomov za gradom pa je prihajal smetanovo siv, drobnozrnat konglomerat, breča ali peščenjak. Homogeno kamnino so uporabljali za zahtevnejša kamnoseška dela: baze in kapiteli stebrov, služniki in rebra obokov, sklepniki, napisne plošče, spomeniki in drugi dekoracijski kamnoseški izdelki. Preostanek do pol metra debele plasti dobro sortirane in homogenega drobnozrnatega konglomerata oziroma breče, skoraj peščenjaka, iz katerega je naša plošča, lahko še danes sledimo od Marijinega brezna in Gibsove jame proti Vincarjem.

Zakaj se je kamnosek odločil, da bo napis in okras vklesal v manj primerno grobozrnato stran plošče, namesto v primernejšo drobnozrnato, ki omogoča finejšo obdelavo in večjo obstojnost, ni znano. Mogoče je plošča, potem, ko je bila odlomljena iz svojega nahajališča, dalj časa ležala z grobo stranjo na zemlji, zgornja finejša stran pa se je medtem toliko posušila, da jo je bilo težje obdelovati, še posebno, če kamnosek ni imel na razpolago res izvrstnega orodja, ki ga je zahtevala taka otrdela plošča. Ali pa je grozila nevarnost, da ne bi, pri visokem reliefu okrasa,

površina z napisom tako ali tako zašla delno v grobozrnato površino, kar bi naredilo izdelek manj všečen. Kakorkoli, napis in okras na plošči sta se prav zaradi te odločitve slabše ohranila, kakor bi se v primeru izbire drobnozrnate strani.

Plošča je imela v zgornji tretjini okras. Tu bi bil lahko grb družine, kateri je pripadal pokojni Michael ali pa simboli duhovništva. Okras plošče je verjetno odpadel zaradi visokega reliefa in slabe odpornosti grobozrnate karbonatne kamnine, ali pa so ga kasneje preprosto odbili, da so ga lažje uporabili za pohodno ploščo z uporabno površino na nasprotni strani zapisa. Ta, nasprotna stran je zglijena od hoje.

Plošča je zaradi večkratnega premeščanja delno obkrušena ob robovih. Na desni strani je zgornja, debelozrnata plast plošče z napisom v višini nekdanjega grba v širini 15 cm odlomljena, navzdol pa se poškodovano polje umika proti desnemu spodnjemu robu. Ploščo je pri premeščanju poškodoval tudi jekleni zob lopate delovnega stroja, ki je delno prizadel tudi območje predvidene letnice.

Mihelova plošča

Foto A. P. Florjančič 2005

Napis

Napis na Mihelovi plošči je postavljen sredinsko (centriran). Črke so rimske majuskule. Prve črke v posamezni vrsti so nekoliko večje od ostalih. Črka A ima lomljeno, kolenasto prečko. Pisava ima starinski izgled.

Diplomatični prepis
(prečrkovanje izvirnega zapisa)

LECTO
AMICE V
ORA PRO INDIGNO
DOTE MICHAEL-
VICARIO AD S. G
IN ---ERIORI
--- NIOLA
OBYIT -- D. DIE I V M
-- 7 ANNO --

Kritični prepis
(upoštevane okrajšave in rekonstrukcije)

LECTO(R)
AMICE V(ENERABILIS)
ORA PRO INDIGNO (SACER)
DOTE MICHAEL(E)
VICARIO AD S. G(EORGIUM)
IN (SUP)ERIORI¹ C(AR)
NIOLA
OBYIT (IN) D. DIE IV M(ARTII)²
7 ANNO 71³

¹ lahko tudi *Venerande*

² manj verjetno *Inferiori (Carniola), Dolenjska*

³ tudi *Mai*

⁴ ena od možnih razlag če leto (Anno) deli letnico, ali 1714, letnica omembe Mihaela Ziherla. Bolj verjetna je asimetrična letnica na levi, ki pa dopušča kombinacijo števil 1597 ali 1347.

V slovenskem prevodu:

BRALEC
CENJENI PRIJATELJ
PROSI ZA NEVREDNEGA DU-
HOVNIKA MIHAELA ----
VIKARJA PRI S. JURIJU
NA GORNJEM
KRANJSKEM
UMRL V G(OSPODU) DNE 4 MARCA
-- LETA --

O župnikih in vikarjih v Loki

Na prvi pogled ni prav razumljivo, zakaj bi postavili vikarju, to je župnikovemu namestniku pri cerkvi sv. Jurija v Stari Loki spomenik in še prav posebno imeniten spomenik, če sodimo po plošči. Loškemu župniku bi tak spomenik že pritikal, še posebno, če je bil plemenitega rodu, kar je bilo za tako imenitno faro, kakor je bila Loka nekoč, prej pravilo, kot ne. Da je bil torej postavljen spomenik vikarju, so morale biti razmere kar malce posebne, zato pogledjmo nekoliko v zgodovino loške (škofjeloške), dejansko pa starološke fare.

Sedež prafare, kasneje tudi loške župnije s farno cerkvijo, je bil dolga stoletja v Stari Loki, tako, da je bila »mati Fara« fara vsem duhovnijam v nekdanjem Škofjeloškem gospostvu freisinških škofov. Na oddaljenejših duhovnijah so loškega (starološkega) župnika nadomeščali vikarji. Tako tudi v bližnji mestni cerkvi sv. Jakoba. Mestni vikar se je imenoval tudi prošt, da se je razlikoval od ostalih »navadnih« vikarjev po obeh dolinah.

Iz zgodovinskih virov nam je kot prvi loški župnik poznan »duhovnik Janez«, *Joannis presbyter* iz leta 1160.⁵ Poleg vikarja Goldfrida sledijo župniki (*plebanus*): Henrik Loški, Emicho de Alzeyja vse do Hildebranda leta 1360. Tu se župniki nehajo in se pojavijo šele po dvesto letih, ko zasledimo dr. Leona Löscha, navedenega leta 1540 in Janeza Lenarta pl. Siegersdorfa (1545 - 1562). Ti so bili freisinški plemenitniki in kot loški župniki zagotovo niso stalno bivali v Loki. V tem času so službovali tu le njihovi namestniki, vikarji, z izjemo Kristofa Wichsensteinerja, ki je leta 1516 imenovan kot plebanus, torej župnik. Naprej, nekako od leta 1550, pa si sledijo zopet župniki, ki pa so že zelo dobro dokumentirani. V tem seznamu izstopa zlasti 29-letna časovna vrzel med župnikom Hildebrandom Hakom in vikarjem Salamonom, ki je opravljal svojo službo med leti 1389 in 1395.⁶

Zakaj ni bilo v dvesto letih (nekako med leti 1350 in 1550) župnikov v Loki? Iz ohranjenih dokumentov izvemo, da je bila leta 1352 starološka župnija "inkorporirana freisinški škofovski menzi."⁷ To pomeni, da so pripadali vsi dohodki mogočne starološke fare novemu sedežu župnije, ki je bila od takrat dalje formalno v Freisingu, kjer je tudi rezidirali nominirani starološki župnik. To je bil praviloma visok bavarski cerkveni dostojanstvenik plemenitega pokolenja. Zato ni čudno, da dobrih sto let kasneje Santonino zapiše, da je bila starološka farna cerkev "nekoč imenitnejša od katere koli druge cerkve na vsem Kranjskem in je imela čez tisoč petsto dukatov dohodka, zdaj pa je že zelo osiromašena."⁸ Torej od 1352 dalje pa vse do začetka izvajanja določil Tridentinskega koncila (1545 - 1563) ni bilo formalno župnikov v Stari Loki, temveč le župnijski upravitelji kot kurati oziroma vikarji. Seveda je bil njihov položaj še vedno zelo pomemben in ugleden.

Ta sprememba se je zgodila za časa župnikovanja Emcha de Alzeyja, župnika, ki je »prezentoval klerika *Mihaela iz Loke* (de Lok) za kapelo ali oltar sv. Lovrenca (in

⁵ Privzeto po Series parochorum in Stara Loka. NŠAL, Zapuščine, Pokorn, fasc. 41

⁶ Pokorn, Item.

⁷ Blaznik 1973, str. 78

⁸ Paolo Santonino, Popotni dnevniki (1485-1487, Celovec 1992), str. 40

⁹ Dolenjske (Op. avt.).

¹⁰ Anton Koblar, Drobtnice iz furlanskih arhivov, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, letnik 3, Ljubljana 1893, str. 184, 185.

Carnario) v Stari Loki. Patriarh Bertrand potrdi 23. maja 1337 prezentacijo in ukaže Otakarju, naddijakonu Kranjske in Marke⁹, da naj ga umesti.¹⁰ Izgleda, da je bil ta »naš« vikar Mihael prvi v vrsti župnikovih namestnikov, ki si sledijo verjetno vse do Janeza Lenarta pl. Siegersdorfa (1545 – 1562). Zanesljivo pa je Siegersdorfov naslednik, Ambrož Hauman (1562 – 1594), v Loki že rezidiriral kot pravi župnik, kot je razvidno iz razpoložljivih seznamov loških župnikov.

Tako nam postane razumljivo, zakaj Jernej Božič, starološki župnik in loški dekan, ki je leta 1823 v svojih *Memorabilia* naredil prvi seznam staroloških župnikov, v začetku kot župnike navaja le kurate, ki jih je izpisal iz »strganih, neurejenih in težko čitljivih« krstnih knjig.¹¹

Kot župnikovi namestniki so se ti kurati pogosto imenovani vikarji. To pomeni, da so bili najvišji cerkveni dostojanstveniki, ki so rezidirali v Loki v obdobju od 1350 do 1550 (zaokroženo), vikarji. Po letu 1550 pa imamo v Stari Loki zopet prave župnike.

Kdo je bil vikar Mihael?

Prvi nam znani loški duhovnik z imenom Mihael, je zgoraj citirani klerik Mihael iz leta 1337, ki ga v svojih delih navajajo Anton Koblar, Jernej Božič, Franc Pokorn in Pavle Blaznik. Drugi nam znani loški župnik z imenom Mihael (pravzaprav kurat) je Mihael Herojevič, ki je v Božičevem spisku kuratov postavljen v vrsti za župnikom Jožefom Stiškim (1612 – 1620). Naslednji duhovnik, ki pride v poštev za našo ploščo, je kaplan Michael Schombar, ki je umrl leta 1597.¹² Leta 1652 se omenja mestni prošt Mihael Žerovnik,¹³ za njim pa še dva klerika tega imena, Mihael Mrcina in Mihael Pinntar v letu 1659.¹⁴

V spiskih najdemo še naslednje Mihaele:

Michael Herouiz (Herojevič?) 1619

Michael Amšel 1622

M.? Tschik 1631 (dekanijski)

Michael Wetz 1634 – 1644

Michael Sicherle 1714

Michael Mrack 1728.

Vprašanje datacije Mihelove plošče

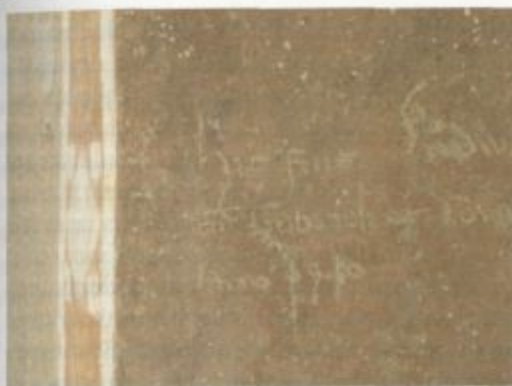
Na Mihelovi plošči je prav na mestu, kjer naj bi bila letnica, površina kamna toliko prizadeta, da ni moč zanesljivo določiti cifre, s tem pa tudi ne letnice. S p. Angelom Kraljem, OFM Cap., ki je napis na plošči razbral in prevedel, smo na tem mestu sprva brali letnico 1347. Prvo številko, enico smo lahko le predvidevali, ker na njenem mestu ni ničesar, oziroma na njenem predvidenem mestu manjka del plošče. Na naslednjo številko 3 nas je napeljevala oblika spodnjega dela predpostavljene trojke.

¹¹ Jernej Božič, *Memorabilia*, v *Več kot tisoč let, Kronika župnije sv. Jurija, Stara Loka 2005*, str. 51.

¹² NŠAL, Franc Pokorn, *Series cooperatorum in parochia Stara Loka*. (Pred seznam je Pokorn naknadno zapisal še ime (Mic)hael Kaiser?).

¹³ Franc Kos, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*, Ljubljana 1894, str. 194.

¹⁴ Anton Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, L. 1, Ljubljana 1891, str. 25.

Grafit na cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu z letnico 1410. Na špaletu zazidanega gotskega okenca sta se leta 1410 podpisala (vpraskala) Friderik z Gabrijelom iz Kranja ali pa romanska sholarja Ludwico? di Gabrich in Corbiniano. Foto A. P. Florjančič 2005.

Na zgornjem delu je oblika slabo prepoznavna, tako, da p. Angel ne izključuje niti številke 5. V tem primeru bi lahko prebrali letnico 1597, torej letnico Šombarjeve smrti. Tretja številka se kot 4 za prvi primer le rahlo sluti in bi bila, glede na sledove na spodnjem delu zamišljene številke, upodobljena v tedaj splošno uporabljeni obliki oble pentlje s spodaj prekrizanimi kraki, ali pa je v drugem primeru cifre 9 viden le njen spodnji del. Zadnja številka 7 je dobro razpoznavna.

S primerjavo nagrobnikov iz 14. stoletja pri nas, si v primeru Mihelove plošče ne moremo pomagati, saj plošč iz tega obdobja praktično ni. Postavlja se tudi vprašanje ali je sploh mogoče pričakovati v tem času zapis letnice z

arabskimi številkami. Vse do polovice 15. stoletja namreč kamnoseki praviloma uporabljajo rimske številke. Tak je na primer nagrobnik freisinškega škofa Hermana II. iz leta 1421 na opatijski cerkvi na Ptuju, pa Sigismunda Doboviškega v cerkvi na Ptujski gori. Najstarejši do sedaj znani starološki in s tem tudi škofjeloški nagrobnik je bil nagrobnik freisinškega škofa Konrada iz leta 1435.¹⁵ Nagrobnik je bil vzidan v prezbiteriju ob glavnem oltarju stare cerkve in se ni ohranil.¹⁶ Tako ne vemo, ali je bila letnica zapisana in kako je zapisana.¹⁷ Nagrobnik loškemu meščanu Volbenku Schwarzu je vzidan ob stranskem oltarju sv. Srca Jezusovega nove starološke cerkve. Postavljen je bil po letu 1520, vendar je brez letnice. Imenitna renesančna nagrobna plošča loškega svetnika Jurija Feichtingerja pa je z letnico 1583 že zapisana z arabskimi številkami.

¹⁵ Jernej Božič, Memorabilia, (Zanimivosti župnije), Nadškofijski arhiv Ljubljana, /ŽA Stara Loka/, fasc. F 5.

¹⁶ Mogoče bi Konradovemu nagrobniku pripadal fragment takoimenovane »Bavarske romanike«. S tem imenom je dr. Emilijan Cevc delovno poimenoval večji kamniti fragment iz depoja Loškega muzeja, ki verjetno izvira iz stare starološke cerkve. Na precej izdelani površini dela kamnite plošče iz škofjeloškega konglomerata opazujemo slabo razpoznavno draperijo oblačila in nekaj črk. Fragment zasluži podrobnejšo obdelavo! (Op. avtor.)

¹⁷ Iz tega obdobja je ohranjena listina cerkve sv. Barbare, ki je sicer natančno datirana (7. marec 1448), vendar je datum zapisan z besedo, ne s številkami. NŠAL, Zbirka listin. V.: A. P. Florjančič, Listina cerkve sv. Barbare iz leta 1848, LR 49, Škofja Loka 2002, str. 11-22.

¹⁸ Na plošči v oporniku ob južni steni kora župnijske cerkve v Kanalu je letnica gradnje kora 1431 zapisana še z rimskimi številkami in siglami Ist IIII^c IIII^m I^{or} in podobno še leta 1452 v podružnični cerkvi sv. Barbare nad Konjicami. Leta 1472 pa je letnica požiga cerkniške župnijske cerkve sv. Petra vklesana v napisni plošči na jugozahodnem oglu ladje že z arabskimi številkami. Prim. Ivan Komelj, Gotska arhitektura, Ars Sloveniae, str. LXII - LXIV, Ljubljana 1969. Vkllesano letnico 1477 najdemo tudi na kamnu z občinskimi votlimi merami v veži piranske občine. Tu opazimo že »moderno« nam poznano obliko zapisa števil 4 in 7.

Letnice z arabskimi številkami so začeli zapisovati šele v renesansi.¹⁹ V Škofji Loki imamo pet kamnitih plošč, ki jih je dal postaviti škof Filip na obnovljenih pomembnejših zgradbah, ki so bile porušene po velikem potresu leta 1511. Prvi dve, Filipova plošča na Kašči in Švarceva na starem mestnem župnišču, nosita letnici 1513, vklesani z arabskimi številkami. Zanimivo, da imajo naslednje tri, vzdane na stolpe Loškega gradu, ki so nastale kasneje, v dvajsetih letih, rimske številke. Zanimivo, da je mojster Martin Schnitzler na prvih dveh, ki imajo napis v latinskem jeziku, uporabil »novejše« arabske številke, pri kasnejših treh v nemškem jeziku pa še tradicionalne rimske številke.

Letnica 1479 na stropu ladje župne cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. Akvarel naslikal France Mihelič pred letom 1936. Foto A. P. Florjančič.

Pri ugotavljanju začetka zapisov letnic z arabskimi številkami, si žal ne moremo kaj prida pomagati niti s heraldiko niti s sfragistiko, naukoma o grbih, pečatih in pečatnikih. Prvi nam znani grb z letnico v arabskih številkah iz leta 1465 je na stropu cerkve sv. Jakoba v Celju. V škofjeloški mestni cerkvi sv. Jakoba imamo v enem od rombskih polj zvezdasto obokane ladje ohranjeno letnico 1479. Tudi mestni pečati imajo letnico v napisu šele v drugi polovici 15. stol.¹⁹ Pri nas poznamo mali sodni pečat mesta Ljubljane z letnico 1454 in na velikem pečatu mesta Celje letnico 1465 ali na žigu mesta Kočevje letnico 1471.

Zapisi z arabskimi številkami so prihajali v Evropo iz Levanta. Dejansko so to indijske številke, ki so jih v Evropo posredovali Arabci, zato se je zaanje udomačil izraz arabske številke. Ker so cerkve v škofjeloškem gospostvu nekoč spadale pod Oglej, so se tu lahko zelo zgodaj uveljavile nove številke. Še starejši je grafit z izpraskano letnico 1410 na zunanji okenski odprtini pod vhodno lopo cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu.²⁰ Še za dobro človeško generacijo nazaj, pa bi bili lahko že pri piscu, pravzaprav kamnoseku Mihelove plošče.

Uporaba arabskih številk je na koncu 16. stoletja že splošna in v tem primeru Mihelova plošča ne pomeni novuma.

Diskusija

Pripomniti velja, da datacije, še prav posebej to velja za starejša obdobja, še zdaleč niso enotne, zlasti pa niso preproste. Da je zadrega še večja, so posamezne pisarne ali kamnoseške delavnice uporabljale svoje posebne načine zapisovanja ali vrezovanja črk, nazivov z najrazličnejšimi okrajšavami, kakor tudi zapisovanje števil in datumov. S tem se zlasti ukvarjajo diplomatika, paleografika, epigrafika in epitafika ter druge pomožne zgodovinske vede.

Po letu 1000 so pri nas nastajali napisi na nagrobnikih cerkvenih in plemiških oseb, gradbeni ali posvetilni napisi pa na stavbah. Latinska pisava na njih je podobna srednjeveški rokopisni pisavi. Na splošno velja mnenje, da so šele v 15. in 16. stoletju latinski napisi dobili pod vplivom humanizma bolj monumentalno obliko, pisava pa je

¹⁹ Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, str. 14

²⁰ Glej: Janez Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji*, Ljubljana 1996, str. 86.

posnemala antično. To bi lahko zbuvalo pomisleke k naši domnevi, da bi bila lahko Mihelova plošča že iz 14. stoletja, še zlasti, ker se navzdol lomljena vezna prečka črke A že spogleduje z renesančno maniro. Vendar je tudi res, da je starinska pisava s povečanimi začetnicami v vsaki vrsti na Mihelovi plošči še daleč od pisave v renesančni kapitali, ki ima črko A praviloma s krovno prečko (ravna strešica na vrhu črke).

Vse to narekuje še posebno pozornost pri časovni opredelitvi Mihelove plošče. Če smo pri rekonstrukciji vsebine zapisa na njej predvideli letnico 1347 in se pri tem morda približali dejanskemu zapisu, bi to pomenilo enega najzgodnejših epitafskih zapisov z arabskimi številkami in istočasno primer ponovnega uvajanja antične monumentalne pisave pri nas. Znano namreč je, da se začenjajo v 14. stol. v nemških deželah uveljavljati nemški napisi namesto latinskih, kar nekako zavre uporabo novih arabskih števil. To bi nam razložilo tudi retrogradno uporabo rimskih števil na treh kasnejših Filipovih ploščah v Škofji Loki. Pri Mihelovi plošči je napis latinski, kar lahko pomeni njeno relativno visoko starost, čeprav vemo, da so se napisi v latinščini vsaj za klerike še dolgo ohranili. Mogoče se je raba arabskih števil širila v Evropo iz Levanta prav preko škofjeloškega ozemlja intenzivneje kakor drugod. Pripadnost oglejski cerkvi in santoninska ugotovitev o pomembnosti (staro)loške cerkve bi že govorila za to.

Najdba Mihelove plošče nas opogumlja, da je še vedno mogoče kaj odkriti. Zato se je vredno potruditi pri izkopih in pri rušenju starih poslopij, morda tudi škarp, saj so ljudje pripravne oblikovane kamne lahko koristno uporabili pri gradnji. O tem pripovedujejo domačini, saj je veliko graditeljev novih hiš v Stari Loki uporabilo tudi kamenje s pogorišča Bernakove hiše, na katere lokaciji predvidevamo enega od nekdanjih staroloških dvorov ali dvorcev, verjetno celo iz predfreisinškega obdobja.

Pripis

Franci Baraga in Božo Premrl sodita po obliki pisave, da bi bil čas nastanka zapisa na plošči lahko šele 17. ali 18. stoletje. V tem času sicer poznamo v Stari Loki kar nekaj duhovnikov z imenom Michael, vendar le kaplane (cooperatores):²¹

Zakaj bi kaplanom postavljali plošče, saj so, razen že omenjenega Mihela Šombarja, umrlega v Stari Loki in tam verjetno tudi pokopanega leta 1597, praviloma bivali tu le leto ali nekaj več (izjema je bil M. Wetz), nato pa so odšli drugam?

V novem veku so umrlem že zapisovali na spomenike tudi priimek. Na Mihelovi plošči ni priimka, kar je za 17. ali 18. stol. nekoliko nenavadno.

Ne izključujemo predpostavke, da bi bila Mihelova plošča lahko postavljena vikarju Mihaelu leta 1347, bolj verjetno je kasnejšega nastanka. Lahko pripada kaplanu (vikarju?) Mihelu Šombarju, umrlemu leta 1597, mogoče pa tudi komu drugemu, kasnejšemu starološkemu župnikovem pomočniku.

Prvo predpostavlanje letnice, zapisane z arabskimi številkami na Mihelovi plošči, datirano v 14. stoletje, se vabljivo kaže kot možno, čeprav zaenkrat dosedanja poznavanja sočasne epigrafike tega ne nakazujejo. Drugo predpostavlanje letnice na konec 16. stol. ali celo kasneje, pa odpira vprašanje odsotnosti priimka, katerega

²¹ Pokorn, Series ... Ibid.

se je takrat praviloma zapisovalo. Za raziskovalce pa pomenita obe hipotezi izziv in priložnost za dodatne primerjave, analize in raziskave. Ne izključujemo niti razmisleka Božidarja Premrla, da bi bil lahko napis na plošči iz 18. stoletja, saj so domači kamnoseki uporabljali stare predloge pri svojem delu.

Zahvale

Najprej se zahvaljujem starološkemu župniku dr. Alojzu Snoju, da mi je omogočil stalno in za delo moteče spremljanje zemeljskih del, kar sicer ni odlika večine gospodov. Plošča bi v nasprotnem primeru končala nekje v zasipu, tako kot toliko drugih.

Zahvaljujem se dr. Matjažu Bizjaku za njegovo kritično usmerjanje pri delu.

Hvala izvedencem Lucijanu Bratušu, Dušanu Komanu, Tomažu Nabergoju, Ilju Popitu in Božidarju Premrlu za njihove nasvete in pomoč.

Posebna zahvala p. Angelu Kralju OFM Cap, za dragoceno strokovno pomoč, transkripcijo in prevod latinskega zapisa na plošči.

Viri

1. Adriano Cappelli, *Lexicon Abbrivaturarum*, Ulrico Hoepli, Milano 1929
2. Jože Kastelic & Janez Šmitek, *Epigrafika*, ES 3, str. 50 - 52, Ljubljana 1989
3. Viktor Novak, *Latinska paleografija*, Naučna knjiga, Beograd 1980
4. Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988
5. Ludwig Reichert, *Deutsche inschriften*, Wiesbaden 1999
6. Jakov Stipišić, *Pomočne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb 1985
7. Janez Toplišek, *Kronologija, Rodoslovje, samozaložba*, str. 237 - 239, Trzin 2004

Zusammenfassung

Der Grabstein vom Vikar Mihael in Stara Loka

Im Jahr 2003 wurde bei der Sanierung des neuen Pfarrhauses in Stara Loka eine Steinplatte gefunden. Nach bisjetzt bekannten Angaben könnte der Grabstein dem Kleriker, Vikar Mihael aus Loka (de Lok) angehören. Es ist urkundlich dokumentiert, dass ihm der Patriarch Bertrand aus Aquilee die Präsentation für die Kapelle oder den Altar Sankt Lorenz (in Carnario) in Stara Loka besiegelt hatte.

Neben dem Zweifel über die Datierung vom Grabstein und neben der Frage über die Person Vikar Mihael wird im Beitrag auch die besondere Position der Pfarrer aus Stara Loka von Mitte des 14. Jahrhunderts bis Mitte des 16. Jahrhunderts behandelt. Im Beitrag wird auch die Bedeutung vom Mihaels Grabstein für die einheimische Epigraphik erwägt.

LOŠKO MESTNO OBZIDJE

Dr. Pavle Blaznik je loškemu obzidju posvetil poseben članek v Loških razgledih št. 4, leta 1957. Pozneje ga je še temeljiteje obdelal v svoji loški monografiji, Škofja Loka in loško gospostvo, leta 1973. Mi pa se bomo sprehodili po tistih ostankih, ki so se nam ohranili do danes.

Mestno obzidje je poleg mestnega statuta, mestnih pravic zunanji znak mestne avtonomije. Formalnega akta o ustanovitvi mesta Loke zgodovinarji (še) niso našli.

Loška škofova posest je bila ena najlepših na Kranjskem in je gravitirala k vodni terasi ob sotočju obeh Sor. To območje je bilo poseljeno že v rimski dobi. Dr. Miha Kosi domneva, da je šlo za škofovo načrtno ustanovitev upravnega središča. Pomemben korak k razvoju mesta in mestnega obzidja je omemba gradu iz leta 1215, za katerega dokazujejo, da gre že za sedanji grad in ne za stolp na Kranclju. Kot trg se Loka prvokrat omenja leta 1248. Leta 1274 se omenja kot oppidum, leta 1314 pa civitas, mesto. Mogoče pomenita oba izraza isto – mestno naselbino. Obzidje je prvokrat omenjeno leta 1314 za časa škofa Konrada III. (1314 -1322). Takrat je bilo mesto gotovo že obzidano, vendar je bilo obzidje najbrž še starejše. Leta 1291 je bilo gospostvo že upravno razdeljeno na županstva (županije, urade). Domnevamo lahko, da so že takrat upravljali gospostvo iz gradu in iz mesta. Leta 1321 se omenja Novi trg. Leta 1357 se omenjajo Selška vrata. V tem času je bil Lontrg gotovo že v sklopu mestnega obzidja. Najvažnejši del v loškem obzidju je bil grad. Največ podatkov o obzidju imamo iz časa škofa Bertolda (1381-1410). Iz freisinških arhivov je razvidno, da je večino stroškov pri izgradnji in vzdrževanju mestnega obzidja nosil škof. Koliko je k stroškom prispevalo mesto, niti ne vemo. Verjetno je šlo za sprotno vzdrževanje naprav in posadk.

Na tem mestu si bomo ogledali tiste ostanke obzidja, ki so ohranjeni do danes in upamo, da jih bodo lahko občudovali tudi še naši nasledniki. Potek celotnega obzidja si lahko žal ogledamo le še na upodobitvah Loke od 17. stoletja dalje. Meriano-ve in obeh Valvasorjevih vedut na tem mestu ne bom posebej opisoval. Ena zadnjih vedut Loke, kjer je obzidje še lepo vidno, je votivna podoba, nastala po požaru na Lontrgu leta 1698. Na poznejših upodobitvah mesta obzidja ni več.

V mesto je skozi obzidje vodilo petero vrat. Na severu so bila Selška vrata ob Kamnitem mostu. Na jugu so bila zgornja Poljanska mestna vrata kot izhod iz Placa in spodnja Poljanska vrata kot izhod iz Lontrga proti Poljanski dolini.. Na Lontrgu so

vodila na vzhodu ob špitalski cerkvi Špitalska vrata. Ob mlinu pri sedanjem Šeširju so bila manj ugledna in manj pomembna Čevljarska vratca. Ime so dobila po strojarskih stopah, ki so bile na tem mestu. Iz gradu je potekalo obzidje do Selščice. V obrambni sistem je bila vključena tudi nunska kašča, kjer so odkopali del obzidja in ga obnovili, da se vidi, kako je zid na tem mestu potekal proti gradu. Selščico je zid dosegel nekje tam, kjer so leta 2002 pod cesto v Vincarje našli zasut rov. Ta rov je verjetno služil kot zasilni izhod, da so meščani lahko hodili po vodo v primeru obleganja. Obzidje do Selških vrat je še ohranjeno ob cesti v Vincarje. Nanj so v poznejših stoletjih prislonili samostanska gospodarska poslopja. Na tem delu obzidja sta ohranjeni letnici 1674 in 1727, ko so obzidje še redno popravljali in vzdrževali.

Letnica 1674, ohranjena v mestnem obzidju ob cesti v Vincarje. (Foto: France Štukl)

Letnica 1727, ohranjena v mestnem obzidju ob cesti v Vincarje. Foto: France Štukl)

Najpomembnejša od vseh so bila Selška vrata pri Kamnitem mostu. Tega je dal leta 1381 sezidati škof Leopold, ki je ob obisku Loke istega leta padel z mostu v Selščico in utonil. Pred mostom, med sedanjima Zitherlovo in Fojkarjevo hišo, je bila utrdba v obliki stolpa, ki je služila za obrambo mostu in obzidja. Tudi na mestni strani mostu je bil stolp, skozi katerega so vodila mestna vrata. Ta del vhoda v obliki hišnega podhoda je še ohranjen kot podvoz pod Funtkovo hišo, Blaževa ulica 11. Staro hišno številko Selških vrat pa je ob hišni numeraciji v drugi polovici 18. stoletja dobila Feškova hiša na skali, danes Bogatajeva hiša, Blaževa ulica 13. Po ljudskem izročilu naj bi bila tu hišica brodnika, ki je pred izgradnjo mostu prevažal ljudi čez reko. Imenitno lego pod gradom, za mestnim obzidjem, si je našel klariški samostan, ustanovljen leta 1358. Ob Santoninovem obisku Loke leta 1486 je bilo v mestu 250 zidanih in s skodlami pokritih hiš. Ob Kamnitem mostu pri vratih si je prav takrat gospod župnik Pankracij Ecker visoko

vrh mestnega obzidja zidal hišo z lepim razgledom. Med mostom, cerkvijo sv. Jakoba in pod klariško – nunsko cerkvijo je bil v srednjem veku velik trg, namenjen zbiranju brambovcev in za priprave na obrambo mostu in obzidja. Takrat je bilo še precej mestnega zemljišča nezazidanega. Verjetno so ta trg pozidali po potresu leta 1511, ko je mesto dobilo podobno urbanistično zasnovo, kot jo ima še danes. Števi-

lo hiš se je verjetno ob takratni obnovi precej zmanjšalo, na okrog 130. Približno toliko jih je še danes znotraj mestnega obzidja, na Mestnem trgu (Placu), Lontrgu (Novem trgu, Spodnjem trgu), v Nunski ulici (danes Blaževi ulici), v Šolski ulici (danes Klobovsovi ulici) in na Trgu sv. Jakoba, današnjem Cankarjevem trgu. Med posameznimi hišami so ostali še prostori, ki so jih pozidali pozneje. Še dolgo v 18. stoletju je bilo več prehodov med obema trgoma, vse do druge polovice 19. stoletja pa so nekatere hiše še dvigovali za nadstropje, posebno po požaru na Mestnem trgu leta 1660. Lontrg pa je po požaru leta 1698 ostal skromnejši, z največ enonadstropnimi hišami.

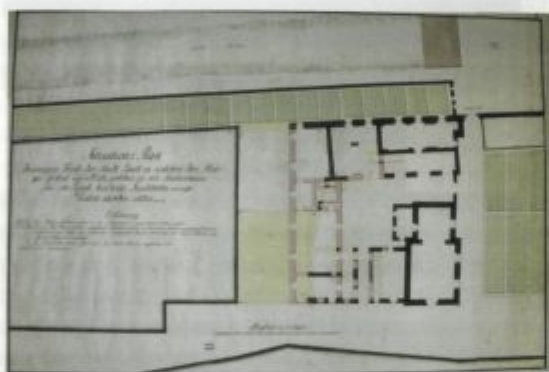
Začetna točka obzidja je bil grad. Od tod je potekalo obzidje do Selščice, od tu pa proti Selškim vratom. Od Kamnitega mostu na severnem delu mesta je mesto varovala v glavnem le Selščica. Potem pravega obzidja ni bilo do mlina pod cerkvijo, pri sedanjem Šeširju. Na tej trasi je bila v obzidje vključena hiša župnika Pankracija, ki jo je okrog leta 1544 še povečal in dozidal Lenart Siegesdorfer. Danes je stavba znana kot Kasarna ali tudi Jesharna. Na stavbi sta še ohranjeni dve strelni lini. Na dvorišču se vidi, da je bila severna hišna stena včasih obzidje in je bil mogoč dohod do lin, ki so danes spremenjene v okna ali pa so zazidane. Dve zazidani lini sta se ohranili. Vidimo ju jeseni in pozimi, ko ni listja, skozi okno na pošti ali pa z ograje pred brvjo pri avtobusni postaji. Ena lina je v obliki črke L, verjetno za lok ali samostrel, druga pa ima že obliko bučaste steklenice. Ta bučasta lina je bila že namenjena ognjenemu orožju, za puško arkebuzo. Od znotraj sta ti dve lini danes seveda zazidani. V obrambni sistem je bil na tem mestu vključen tudi zvonik iz leta 1532. Poleg običajnih lin, ki so dovajale svetlobo na stopnišča in so jih uporabljali tudi v obrambne namene, se od Filaverjeve hiše na zahodni fasadi lepo vidi tudi bučasta lina, podobna tisti na Jesharni. Lina je z vzhoda obvladovala brambovski trg pod nunsko cerkvijo in Selškimi vrati. Danes bi bila koristna le še za obrambo trga pred brvjo in dela Rožne ulice, Ustrane gase, uličice med Jesharno in hišami v Blaževi ulici. Zvonik, Selščica ter visok breg in obzidje pri Jesharni so dobro varovali mesto vse do Kašče. Pri Kašči so bila manjša, manj pomembna Čevljarska vratca. Na tem mestu ob vratcih so imeli čevljarji in usnjarji stope za črešlo, ki so obratovala še po zadnji vojni. Tlorisno je sedaj na tem mestu veterinarska postaja. Mostu pri Šeširju včasih ni bilo ali pa je bil le občasn, saj je bil lesen in so ga povodnji večkrat odnesle. Čevljarska vratca so pred leti nakazali v sedanjem obrambnem zidu, ki naj bi varoval Lontrg in Rajtšolo pred poplavamami. Vzhodno

Župna cerkev sv. Jakoba, na zvoniku okrogla lina za strelno orožje. (Foto: France Štukl)

obzidje med kaščo in klancem Graben je ponekod še ohranjeno. Ves ta predel so še v drugi polovici 19. stol. imenovali Graben, na Grabnu. Ob vhodu v gostilno Kašča je še viden del zidu obrambnega stolpa. Ta je bil prislonjen na kaščo in jo je obenem tudi varoval. Kašča je bila kot strateško poslopje vključena v obrambni sistem. Ob kašči so spet manjkale hiše, ker je bil na tem mestu trg, kjer so se zbirali brambovci za obrambo kašče in stolpa ob njej. Zid, ki je potekal od tega stolpa pa vse do Poljanščice, oziroma do spodnjih Poljanskih vrat, so pred približno dvajsetimi leti med Kaščo in Prajerco podrli. Visoko obzidje je bilo ohranjeno pod streho kot osrednji podporni zid v stari ledenici. Danes bi potekalo to obzidje po sredini obrtniškega doma. Pri Prajerco, ki združuje dve hiši, je razvidno, za koliko je bil del stavbe pozneje dozidan proti Grabnu. Jugovzhodni del Prajerce pa je še danes naslonjen na mestno obzidje. Potem lahko sledimo obzidju vse do Špitala in hiše na Cvingeršu. Tudi mestna ubožnica je bila vključena v mestno obzidje. Na drugi strani je obzidje še danes prislonjeno na hišo na Cvingeršu, Spodnji trg 10. Po uvedbi mestne numeracije v drugi polovici 18. stoletja je hiša dobila hišno št. 32 z imenom Mestni Komun. Tu je bil, podobno kot na Placu nasproti Rotovža, prostor za zbiranje meščanov za obrambo Špitalskih vrat. Obrambni stolp na tem mestu je bil že na drugi, vzhodni strani vode, na Grabnu. Imel je še svoje obzidje in je segal še čez mestni graben. Ta stolp je

bil nekaj posebnega v obrambi mesta in tudi v pravnem položaju. Škof ga je dajal v fevd raznim fevdalcem, tako da niti škof niti mesto nista imela popolnega nadzora nad njim. Šele v 16. stoletju, ko je bilo poslopje in obzidje na tem mestu zanemarjeno in zaraščeno z drevjem, ga je škof pridobil in prepustil vzdrževanju mestu, ki ga je vključilo v svoj obrambni sistem ob Špitalskih vratih. Med Špitalom in Cvingeršem so bila Špitalska vrata poimenovana po mestni ubožnici. Škoda je, da jih pri sedanji obnovi Špitala niso opazili na starem ometu in jih

*Situacijski načrt mestne obvoznice s Špitalskimi vrati in delom grabna.
(Fototeka Arhiva Slovenije)*

niso vsaj nakazali na obnovljeni fasadi, podobno kot so nakazali obzidje na severni fasadi Špitala. Južno od Špitala je zid viden še na dvoriščnem delu Ledrarjeve hiše, na najbolj vzhodnem delu čistilnice Bistra, Spodnji trg 12. Prizidek je proti vrhu počen prav po črti, kjer se je stavba naslonila na mestno obzidje. Vzhodna stran Loškega gledališča je prav tako še naslonjena na mestno obzidje. Linija obzidja je zaznavna še pri gospodarskem posloju hiše Spodnji trg 18. Vzhodno od te hišice pa je že vrt na Grabnu. Zadnjikrat se linija zidu opazi pri Pusteževi hiši, Spodnji trg 20, ki je nastala iz gospodarskega posloja Lavdanove hiše na Lontrgu št. 19. Del Pusteževe hiše, Lontrg št. 20, je bil pozneje dozidan proti Grabnu. Na severozahodni fasadi je

*Zazidan prehod med Kajbetovo in Zofkeževo hišo.
(Foto: France Štukl)*

ta dozidan del še dobro viden. Stavba je nastala na začetku 20. stoletja. Sprednji del hiše, obrnjen proti ulici, je bil še za mestnim obzidjem in se je z južno fasado držal spodnjih Poljanskih vrat. Obzidje je na tem mestu v ometu prikazano. Lontrške hiše niso bile prislonjene direktno na mestno obzidje, razen Špitala in Cvingerša. Slednji poslopji sta služili tudi kot obrambna objekta. Med hišami in obzidjem na Lontrgu so bila gospodarska poslopja in vrtički, logistični prostor. Na tem mestu ohranjeno obzidje so ostanki, na katere so pozneje prislonili gospodarska poslopja in poznejše prizidke. Še vzhodneje od obzidja pa so do Grabna segali tudi lontrški vrtički. Ti so še danes ohranjeni in k sreči nekateri nepozidani. Vzhodno od obzidja je od kašče do spodnjih Poljanskih vrat potekal vodni graben med Selščico in Poljanščico. Ime Graben za to območje se je do danes izgubilo. Pod njim pojmujejo le še zasuti suhi graben, na klancu med spodnjimi in zgornjimi mestnimi vrati, ki je danes rekonstruiran in delno viden na klancu, desno s ceste v Poljansko

dolino. Graben med Selščico in Poljanščico je bil tako globok in vodnat, da je ribolov v njem škof dajal v zakup. Za ta del zasutega grabna se je pozneje uveljavilo ime Rajtšola (reiten – jahati, jezdit). Tu je bil še v sredini 19. stoletja prostor za jahalno šolo vojakov. Vojaki so stanovali v Kasarni – Jesharni pri Kapucinskem mostu. Topove so imeli na Podnu, kjer je sedaj šolski center. Jahati so se učili na Grabnu, v Rajtšoli. Drugo ime za Graben je Zvezda. Kdaj so ga tako poimenovali in od česa je ime nastalo, mi ni znano. Včasih so temu prostoru rekli tudi Živinski trg, prostor za živinske sejme, saj je sodil na to mesto, posebno še po letu 1906, ko so tu zgradili klavnico. Še danes domačini uporabljajo vse te izraze. Graben in vodni jarek so pozneje nehali vzdrževati. Celo 19. stoletje so ga zasipali s smetmi. O tem še priča domače ime hiše na Studencu po domače Smetišnik, Bildauer (podobar), Bodlar, Šubic, danes Studenec št. 27. To je hiša, kjer bili doma podobar Janez Šubic in predniki loškega zdravnika dr. Mladena Šubica. Zasuti teren na Grabnu je občina dajala v najem za razne dejavnosti. Na tem prostoru so tesali »strešnjake«, vezali strešne stole, odlagali hlode, sušili čreslo. Ob vodi so se ustavljali »ringlšpilarji«, vrtiljakarji, in popotni glumači. Ženske so tu sušile perilo. Pivar Šmid je valil in pomival sode. S temi dejavnostmi pa najemniki prostorov niso smeli motiti otrok pri igri in mimoidočih sprehajalcev. Posebno čreslar se je zavezal, da bo njegovo sušeče se lubje širilo le prijeten in naravnost zdravilen vonj, ki nikakor ni strupen. Za ilustracijo preberimo dopis z naravovarstveno vsebino:

»Slavni mestni odbor v Škofji Loki. Vsled odpovedi od 28 marca t. l. št. 448, na Grabnu čresel sušiti, prosim slavni odbor, da mi proti večji najemščini ravno ta pro-

stor še zana prej dovoli, ker sam nimam pripravnega prostora, mesto pa zaradi tega nobene škode ne trpi; ako ženske perilo suše, tesači strešnjake vežejo kakor tudi otrokom igrati se, od moje strani nobeden branil ni. Semenj se je ravno tako lahko vršil, kakor da bi čresla ne bilo, sem ga pustil k semnju vedno v kraj spraviti. Za sprehajanje je pa prijetneje, ker čreslo samo na sebi, posebno pa duh nima nobenih škodljivih snovi, tako da vsakomu ugaja, a kakor sem tudi slišal od sprehajajočih se ljudí, da je celo zelo zdrav, kar bi pa potem nakupičenje kake nesnage oviralo, tudi sem pri slavni kmetijski družbi v Ljubljani vprašal, če čreslo kostanjem škoduje, sem izvedel da ne škoduje, temveč na ta način še ugaja...»

Škofja Loka 8. aprila 1895, Leo Lavrič, kot oskrbnik.

Del tega grabna je še danes nezasut. Gre za vrt med cesto proti Lontrgu in hišo Studenec št.22. Med obzidjem in grabnom so bili že od 17. stoletja dalje manjši vrtnički. Po zasutju grabna so postali še bolj aktualni, posebno še tisti novi, ki so nastali na zasuti trasi. Občina jih je z licitacijo dajala v najem. Od druge polovice 19. stoletja do leta 1941 so najemniki postopoma pokupili posamezne dele zasutega mestnega jarka in jih priključili vzhodnim krakom lontrških hiš. V drugi polovici 19. stoletja je tam zrasla hiša z gostilno vulgo Mišnca, Studenec št. 10, v tridesetih letih prejšnjega stoletja pa nova hiša s kleparsko delavnico Ivana in pozneje Petra Kavčiča, Mišnčarja, Studenec št. 22. Nekdanja funkcija Grabna se je kljub zasutju opazila zadnjič pri poplavi leta 1990. Takrat je voda drla po cesti od kašče do klančka pri mlekarni, točno med obema rekama.

Pri spodnjih Poljanskih vratih je bil tudi stolp, skozi katerega je bil dostop na Lontrg. Od tega vhoda so ohranjeni le sledovi zidu na hiši Spodnji trg 19. Od spodnjih Poljanskih vrat se je obzidje obrnilo proti gradu. Do Poljanskih vrat na Placu je v precejšnji meri še ohranjeno, delno tudi rekonstruirano. Pod Marenkovskim vratom je del podrtine še dobro viden. Potem se je obzidje nekoliko umaknilo, tako da danes poteka kot južna fasada hiš Mestni trg 23, 24 in na Marenkovšu, Mestni trg 22. V celotni dolžini je obzidje ohranjeno od zgornjih Poljanskih vrat v smeri proti gradu. Nanj so prislonjene nekatere hiše v Klobovsovi ulici, št. 10, 11, 12 in Mestni trg 26. Obzidje jim služi kot južne fasade. Te hiše so bile ob nastanku manjše in delno lesene. V preteklem stoletju so jih posodobili. Hišni prebivalci so si iz obrambnih lin naredili okenske odprtine. Zlasti Kotičkar, dimnikar Peter Košenina, se je pritoževal, da se mu skale iz obzidja valijo na dvorišče. Ponekod na najvišjem delu zidu so še vidne strelne line v več nadstropjih.

Južna Poljanska vrata so delno rekonstruirana. Vhod v mesto je bil skozi okrogel stolp, ki je v temeljih še viden in rekonstruiran. Tudi oba mostna loka čez suhi graben, ki sta lepo razvidna na Merianovi veduti, sta delno prikazana. Popolna obnova stolpa in obeh mostnih lokov pa ni bila mogoča, ker prav skozi oboka obeh mostnih lokov potekajo najvažnejše komunalne napeljave. Škoda je le, da na Martinovi hiši ni bolj nazorno prikazana debelina zidu. Martinova hiša prvotno ni bila sezidana prav do obzidja; kasnejša dozidava je še vidna. Gostilna pri Miholu je bila vzdana med hišo in obzidje pozneje, ko dohodi do obzidja niso bili več tako nuj-

no potrebni. Bršljan je sedaj pokrtil strelne line. V notranjosti pa je na podstrešju še razviden potek obrambnega odra. Hišno številko mestnih vrat je prevzela prav Martinova hiša, Mestni trg 26. Pri popravilu poti na grad leta 2003 so našli obzidje pri kostanju na ovinku grajske poti. Od tu je šel zid (ne po današnjem zidu) proti grajskemu okroglemu stolpu, kjer je v ometu tudi še razvidno, kam se je naslonil. Tu smo obzidje sklenili na začetni točki.

Če danes gledamo škofjeloško mestno obzidje v celoti, lahko ugotovimo, da je leto najboljše ohranjeno v smeri proti Vincarjem. Na Lontrgu lahko sledimo le posameznim odsekom, spet dobro pa je ohranjeno južno obzidje od Lontrga do gradu. Že od 17. stoletja dalje je postajalo vzdrževanje obzidja finančno breme za mesto in tudi za škofa. Po očuvanju Dunaja leta 1683 je turška nevarnost minila. Potresi, požari in druge ujme so obzidje rahljale. Obe Sori sta občasno zasipali Graben. V drugi polovici 18. stoletja so mestno obzidje ponekod še popravljali in navajali metražo podrtega zidu po dolžini in višini. Zid je bil na lontrški strani takrat še visok 3 do 4 klaftre, to je od 5,4 do 7,2 m. Ponekod je bilo obzidje seveda dosti višje, saj je takšno še ohranjeno na Martinovi hiši in v smeri proti Vincarjem. Utrdbe v obzidju so verjetno že pred 18. stoletjem propadle. Mestna vrata, ki jih je kontroliral mestni čuvaj, so leta 1789 prodali na dražbi. Ostanki obzidja so v naslednjih stoletjih počasi

*Arkadni pomol na Flisovi hiši na prehodu iz Komuna na Spodnji trg.
(Foto: France Štukel)*

propadali in so postali vir gradbenega materiala. Loško mestno obzidje je bilo zasnovano že vsaj v 14. stoletju in je bilo grajeno za pehotno obrambo, oboroženo s hladnim orožjem. Zidovi so bili sorazmerno visoki in dokaj tanki in jih niso nikoli prilagodili obrambi pred topovi in drugim težkim orožjem. Drugače pa je bilo z gradom, ki ga je škof Filip po potresu 1511 opasal in podprl z debelima renesančnima stolpoma, ki sta uspešno dopolnjevala že obstoječi masivni osrednji stolp in bi se ti skupaj lahko upirali tudi topovskemu obstreljevanju.

Ali je bilo sezidano celo obzidje naenkrat, je še vedno uganka. Kdaj so meščani dovolili, da so se pričele na obzidje prislanjati nove hiše? Vprašanje je tudi ali je bila obrambna črta tudi na zahodu med hišami na Placu in gradom, danes bi rekli za Klobovsovo ulico. Domače ime ene od teh hiš, ki izdaja njeno lego, je prav v vogalu obzidja proti gradu - Kotičkar, sedaj Klobovsova ulica 10. Ta del obzidja naj bi se nekje pri klariškem samostanu naslonil na obzidje pri Selških vratih. Od Poljanskih vrat proti Lontrgu je na hiši Mestni trg 23 v obzidju ohranjeno poznogotsko okno, mogoče še iz 16., gotovo pa iz 17. stoletja. Na začetku bi bilo takšno okno kljub zamreženju nedopustno zaradi varnosti.

Najpomembnejša v obzidju so bila Selška in obojna Poljanska vrata. Manjši po-

men so imela Čevljarska vratca in Špitalska vrata, saj posebno Špitalska vrata niso imela direktne mostne povezave v Sovodnju.

Kako je bilo z Lontrgom, Novim trgom? Če je bil novi, je bil nekje tudi stari. To vprašanje se nam postavlja kar samo od sebe. Mislim, da je bilo obzidje že od nek-daj skupno za oba trga, saj se tako tudi vedno omenja. Mogoče pa je, da so imeli za vsak slučaj določen varnostni obrambni sistem še med trgoma. Na to kaže prvi katastrski posnetek mesta iz leta 1826. Razmejitvena črta med obema trgoma je speljana lepo naravnost od juga proti severu. Takrat še ni bilo podpornih zidov, ki danes ločijo »placarske« in »lontrške« vrtove in so vir problemov. Čigavi so, od spodnjih ali od zgornjih hiš? Drug pomislek so prehodi med obema trgoma. Pri natančnejšem pregledu mestnih hiš opazimo, da je bilo včasih več prehodov med obema trgoma. Poleg ohranjenega prehoda na Peklu in klanca pod staro šolo je bil prehod na mestu Komuna, kjer se je zbirala raja, mestna občina, navadni ljudje, ki so nasproti rotovža čakali na »volilne rezultate« na magistratu na nasprotni strani trga. Pozneje, do leta 1934, je bil na tem mestu gasilski dom, danes pa je prizidava priključena hiši Mestni trg 9 in je tu Mercatorjeva trgovina. Srednjeveško funkcijo tega prostora dokazujejo izkopanine, ki so ohranjene v muzeju. Ta prehod je varoval stolpič, kot fasadni pomol na dvoriščnem delu Flisove hiše, Mestni trg 8. Ta hiša je bila že od leta 1736 v lasti gospostva in pozneje države. Prav zato so morda kleti te hiše služile nekim javnim namenom, mogoče tudi obrambnim, glede na stolpič na fasadi. Kleti te hiše je gospodar uradno kupil šele leta 1872, prej pa so bile v mestni lasti. Na Spodnjem trgu se je prehod pričel pri Stalanikovi hiši, Spodnji trg 33, in Kocarjevi hiši, Spodnji trg 34, kjer je še danes cesta zamaknjena. Drug, še viden prehod, je bil med hišama Spodnji trg 37, pri Alešu, in Mestni trg 4, pri Papatu. Obe, včasih skromni stavbi je pridobila v davčni sistem cerkvena gosposka, kar kaže, da sta bili pozneje vstavljeni v mestni niz. Bili sta tudi večkrat dozidani in prezidani. Obema se že na fasadi vidi, da sta vrinjeni med sosednje stavbe. Tretji prehod je bil na Mestnem trgu 19, pri Mesarjevi Ančki na dvorišču. Hiša je bila ob odpravi mestnih vrat še v mestni lasti, prav tako z imenom Komun, občinska imovina. Po ustnem izročilu naj bi bil tu prehod na Lontrg, od koder so tekli branilci k obrambi spodnjih Poljanskih vrat. V hišici na dvorišču je stanoval mestni čuvaj, ki je »ure pel«:

«Jest vam vošm lahka noč, jest bom vahtu cela noč, če bam vahtu, sei nam sam, sei bo Boh in svet Ferjan. Ura je že bla deset. Hvaljen bodi Jezus Kristus». Za varnost mesta in mestnega premoženja je mestna občina do leta 1941 vzdrževala nadstražnika, stražnika, prižigalca luči in gozdnega paznika.

Na Lontrgu je bil izhod nekje pri Korlčku, Spodnji trg 23, oziroma pri Kvedru, Spodnji trg 24. Na zahodno obzidje proti gradu v sedanjo Klobovsovo ulico so meščani tekli k obrambi pod obokom oziroma prehodom med Kocelijevo hišo, Mestni trg 39, in Plantaričevo hišo, Klobovsova ulica 3 in Mestnim trgom 40. Današnji prehod med trgoma po Grabnu pa v srednjem veku ni imel pomena, saj je bil že zunaj mestnega obzidja. Med Placom in Gaso–Klobovsovo ulico je obstoječ cestni prehod še med hišama Mestni trg 28 in Mestni trg 27. Posebno vlogo za komuniciranje med mestom in Klobovsovo ulico je imela Vahtnca, sedanja kavarna. Ta skromna hišica je vrinjena v prehod med Krono in Hafnerjevo hišo, Mestni trg 32 in 30. Do dru-

ge svetovne vojne so placarji ponoči še hodili skozi vežo v Klobovsovo ulico. Otroci pa smo se sprehajali skozi vežo še po zadnji vojni.

Zbirališče pred Selškimi vrati je služilo svojemu namenu vsaj do potresa leta 1511, ko so trg pozidali. Prostore ob kašči in pri Špitalskih vratih pa so dokončno zazidali verjetno šele po odpravi obzidja v začetku 19. stoletja, in še to večinoma z gospodarskimi poslopji. Na tem mestu je bila loška ledenica. Ločani so leta 1698, ko so pričakali prihod škofa Janeza Franciška, ki nam je znan iz Visoške kronike, še bili sposobni pokazati na Placu 100 oboroženih mož. Že zunaj mestnih vrat so škofa pričakali loški odvetnik, mestni svet in 12 mušketerjev v rdečih suknjičih. Meščani so skupaj z oboroženci pričakali škofa na Placu.

V sistem obrambe mesta in gradu so bili vključeni kar trije gradovi. O sedanjem Loškem gradu, ki se omenja leta 1215 kot močno utrjeni grad v Loki, smo že nekaj povedali. Na Kranclju je bil stari stolp nad gradom, kakor so prvič zapisali leta 1313. Ostanke tega sicer še starejšega stolpa so odkopali leta 1954/55. Na koncu Vincarške grape pod Lubnikom je bil grad Divja Loka, danes imenovan Stari grad pod Lubnikom. Prvikrat zveemo več o njem v prvi polovici 14. stoletja. Utrdbi na Starem gradu in na Kranclju je uničil potres leta 1511. Od Starega gradu so se ohranile ruševine, gradbeni material iz Kranclja pa so zaradi bližine porabili za popravilo Loškega gradu. Stari grad je služil kot dodatna obramba ob obleganju mesta. Zvočna in vidna komunikacija in signalizacija med Krancljem in Starim gradom je še danes odlična, čeprav je optična trasa že nekoliko zaraščena z drevjem. Grad je tudi uspešno kontroliral vhod v Poljansko in Selško dolino. Na ta način je bila škofova Loka dobro zaščitena in je bila njegova posest varna.

Literatura:

1. Blaznik, P.: Loško mestno obzidje. Loški razgledi 4, MD Škofja Loka, 1957.
2. Blaznik, P.: Škofja Loka in loško gospostvo. MD Škofja Loka, 1973.
3. Reisp, B.: Škofjeloški grad. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 130. Maribor, 1984.
4. Avguštin, C.: Tlorisni značaj Škofje Loke. Loški razgledi 24, 1977, str. 48-50.
5. Kosi, M.: Freisinški škofje kot ustanovitelji meščanskih naselbin in začetki mesta Škofja Loka, Mednarodni znanstveni simpozij ob 200-letnici sekularizacije freisinške in briksenške posesti na Slovenskem. Škofja Loka, 2003.
6. Avguštin, C.: Škofja Loka. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 131. Maribor, 1988.

Loka Janez, Lubnikova Arzena

Loka Janez

Janez se odpravi v živl' mešt na Loko
 vbrbe grapo pod zasl'hom
 2-špitalska vrata 1. Nalobnika
 vltov vltov je 121 m. Loka je
 vrtoljka, na tronu, napetka

BIOLOŠKE RAZISKAVE V BOHKOVEM BREZNU

Uvod

V zgornjeoligocenskih loških konglomeratih in wengenskih loških ploščatih apnencih z roženci, ki se nahajajo v neposredni okolici Škofje Loke, se je izoblikovalo kar nekaj jam. Največ jih je nad vasjo Vincarje okrog Grebenarja.

Daleč najdaljša in najbolj znana jama tega območja je Marijino brezno (Marijin brezen, Velika Gipsovka - kat. št. 6). Ob poti od Grebenarja proti Vincarjem je namreč ob veliki vrtači pod skalo špranja, ki vodi v notranjost. Jama ima več velikih podzemeljskih prostorov, dolžina dosedaj raziskanih rogov pa že presega 2 km. Malo više v bregu je pod steno vhod v Gipsovo jamo (Mala Gipsovka - kat. št. 386). Le po trebuhu se lahko stlačimo v nizek rov, ki se na koncu razširi v manjšo dvoranico. Celokupna dolžina jame znaša 43 m. Na travniku nad domačijo Grebenar pa se tik ob poti, ki vodi na Lubnik, odpira vhod v 119 m dolgo Migutovo brezno (Migutov brezen, Žabja usta, Hudičev brezen - kat. št. 5). Streljaj od tod v smeri proti Poljanski dolini pa se nahaja še 41 m dolga jama Bohkovo brezno (Bohkov brezen - kat. št. 629).

Jame tega območja so postale znane zlasti po svoji enkratni jamski favni hroščev, in to predvsem po endemičnih slepih mrharjih *Aphaobius heydeni* in *Sphaerobathyscia hoffmani* ter endemični slepi vrsti *Anophthalmus alphonsi alphonsi*, iz družine krešičev (*Carabidae*).

V preteklosti so bili biološko raziskovani predvsem Migutovo brezno, Marijino brezno in Gipsova jama. Najmanj podatkov je o živalstvu Bohkovega brezna, ki je

bilo za biološke raziskave manj zanimivo, saj njegova plitva lega v tleh in sama majhnost jame nista obetala novih, zanimivih najdb.

Legajame

Jama se odpira v živi meji na robu strme grape nad zaselkom Podpulferca (slika: 1). Nadmorska višina vhoda je 421 m. Jama je erozijsko razširjena razpoka v

Legajame Bohkovo brezno

l/m	jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	avg	sep	okt	nov	dec
1989				3	4 0	11						
1990		0			0		1					

Čas raziskav: *Tabela 1: Antisphodrus schreiberi (čas raziskav, število ulovljenih primerkov)*

l/m	jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	avg	sep	okt	nov	dec
1989				24	4 2	0						
1990		0			2		0					

Čas raziskav: *Tabela 2: Aphaobius heydeni (čas raziskav, število ulovljenih primerkov)*

l/m	jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	avg	sep	okt	nov	dec
1989				0	0	2						
1990		0			0		0					

Čas raziskav: *Tabela 3: Troglorhynchus anophthalmus (čas raziskav, število ulovljenih primerkov)*

klimatskih razmerah (visoka vlaga, kisik). Ličinke so breznoge in vrtajo v koreninah, lubju in lesu, pa tudi v listni sredici, popkih, cvetovih, sadju, plodovih, semenih itd. Rastlinojedi so tudi odrasli hrošči.

Zaradi njihovega specifičnega načina prehranjevanja, ki je pogosto omejen na eno samo rastlinsko vrsto ali celo samo njen del (naprimer list, korenino, lub itd.), so se le redke vrste prilagodile na življenje v večni temi, kjer zajedajo na koreninah ali pa se hranijo z odmrli rastlinskimi deli. Talne in jamske vrste so slepe in nepigmentirane. V Sloveniji so slepi rilčkarji zastopani z le dvema rodovoma oziroma s 6 vrstami.

Rod *Tarattostichus* je zastopan z vrsto *Tarattostichus stussineri*. To je majhna, samo okrog 2 mm velika vrsta z razmeroma dolgim rilcem. Prvič je bila najdena v gozdni zemlji na Ljubljanskem gradu.

Najbolje je v Sloveniji zastopan rod *Troglorhynchus* s kar 5 vrstami:

- *Troglorhynchus anophthalmus*,
- *Troglorhynchus anophthalmoides*,
- *Troglorhynchus pretneri*,

Troglorhynchus anophthalmus (naravna velikost: 4 - 5 mm). Foto: Bojan Kofler.

- *Troglorhynchus celejensis*,
- *Troglorhynchus ajdovscanus*.

Prva je bila opisana prav vrsta *Troglorhynchus anophthalmus* (slika 3), ki je endemit Gorenjske in Dolenjske. Ta slepa, 4–5 mm velika, temnorjavo obarvana vrsta živi v zemlji, pa tudi v jamah. Tako jo je mogoče najti v gozdovih pod globoko zakopanimi kamni, pa tudi v nekaterih jamah.

Že več kot dvajset let intenzivno raziskujem podzemno favno hroščev na Skofjeloškem. Na vrsto sem dosedaj naletel le trikrat. Prva najdba datira v leto 1986, ko sem našel 1 primerek pod globoko zakopanim kamnom v gozdu, prav na vrhu 882 m visokega Špika (Racmanski kovaški vrh) nad Železniki. Sledila je najdba omenjenih dveh primerkov v Bohkovem breznu. Zadnja najdba je bila leta 1998, ko se je v opuščnem rudniku Štoln na Altemavru, v neposredni bližini Krekove kočee na Ratitovcu, ujel v past 1 primerek.

Zaključek

Kljub temu da je jama Bohkovo brezno kratka in da leži plitvo v tleh, so biološke raziskave potrdile prisotnost vsaj treh vrst, ki pripadajo podzemeljski favni hroščev:

- *Antisphodrus schreibersi*,
- *Aphaobius heydeni*,
- *Troglorhynchus anophthalmus*.

Zlasti je zanimiva najdba zadnje vrste, na katero tudi specializirani zbiralci hroščev naletijo le poredkoma. Zgornje najdbe potrjujejo, da so lahko tudi krajše, na videz nepomembne jame biološko silno zanimive in kot take potrebne enake zaščite kot njihove večje in atraktivnejše sovrstnice. Z vidika varstva okolja je torej tudi takim jamam treba posvetiti ustrezno pozornost in preprečiti neodgovorno odlaganje komunalnih odpadkov vanje, saj s tem ogrožamo tako talnico kot tudi njihovo biotsko raznovrstnost. Prav velike količine steklenic, pločevink in plastike v Bohkovem breznu so še en dokaz našega neodgovornega in škodljivega ravnanja z okoljem.

Literatura

1. Sket B., Gogala, M., Kuštor, V., 2003: Živalstvo Slovenije, 370–401, Ljubljana.
2. Hieke, F., 1971: rororo Tierwelt. Coleoptera, 196–283, Berlin.
3. Klots, A. B., Klots, E. B., 1970: Žuželke, 152–156, Ljubljana.
4. Juberthie, C., Decu, V., 1998: Encyclopaedia biospeologica, 1123–1130, Moulis-Bucarest.
5. Kiauta, B., Leben, F., 1960: Sistematski opis jam v okolici Škofje Loke. Loški razgledi (VII), 157–178, Škofja Loka.
6. Kiauta, B., 1961: Originalna nahajališča hroščev v jamah v okolici Škofje Loke. Loški razgledi (VIII), 183–184, Škofja Loka.
7. Planina, F., 1976: Škofja Loka s Selško in Poljansko dolino, 75–77, Škofja Loka.

Zusammenfassung

Biologische Forschungen in der Bohk-Höhle

Die Höhlen in der Umgebung von [kofja Loka wurden vor allem wegen ihrer einmaligen unterirdischen Käferfauna bekannt. Die meisten Höhlen wurden in der Vergangenheit gut erforscht. Das gilt aber nicht für die Bohk-Höhle. Sie versprach wegen ihrer Dimensionen und der Tatsache, dass sie nicht tief unter der Oberfläche liegt, keinen neuen, interessanten Fund. Die biologischen Forschungen in den Jahren 1989 und 1990 haben den Besitz von wenigstens drei Vertretern der unterirdischen Käferfauna bekräftigt:

- *Antisphodrus schreibersi*
- *Aphaobius heydeni*
- *Trogloorhynchus anophthalmus*

Interessant ist besonders der seltene Fund des blinden endemischen Rüsselkäfers *Trogloorhynchus anophthalmus*, was noch ein Beweis dafür ist, dass auch kleinere unbedeutende Höhlen biologisch sehr interessant sein können und müssen so wie die größeren und attraktiveren Höhlen geschützt werden.

CRNGROBSKA CERKEV V STROKOVNI LITERATURI¹

Crngrobska cerkev Marijinega oznanjenja je eden ključnih kamnov v mozaiku slovenske kulturne dediščine. Zaradi svojega kulturnega, zgodovinskega in umetnostnega pomena jo je leta 1999 za kulturni spomenik državnega pomena razglasila tudi Vlada Republike Slovenije.² Je eden tistih poznosrednjeveških umetnostnih spomenikov na Slovenskem, mimo katerega ne moremo v nobenem, še tako kratkem in okrnjenem pregledu umetnosti gotike na naših tleh. Kot pomembna romarska točka je cerkev tudi v poznejših dobah pritegnila najboljše stavbenike, slikarje in podobarje svojega časa, ki so na tem mestu ustvarjali in pomembnemu kraju pustili svoj pečat. V nekaterih obdobjih je bila ta božjepotna cerkev, ki je kar nekajkrat postala premajhna za vse romarje, deležna še prav posebne skrbi, obnov in razširitev. To daje raziskovanju preteklosti te stavbe prav posebno draž. Res pa je, da je marsikateri izmed teh posegov tudi trajno zabrisal kakšno sled, s pomočjo katere bi lahko danes jasneje in natančneje spoznali ter opredelili dogajanja v cerkvi in ob njej v preteklosti. Kljub nekaterim vprašanjem, na katera še ne poznamo dokončnega odgovora, pa je crngrobska cerkev precej dobro raziskana. Strokovna literatura, ki se s tem biserom naše gotike neposredno ali posredno ukvarja, je obsežna in izčrpna, ne manjka pa tudi bolj ali manj strokovno napisanih preglednih besedil o tej cerkvi.

Obstaja precej arhivskega gradiva, v katerem se omenja Crngrob oziroma tamkajšnja cerkev. Dobršen del tega materiala je bil vsaj popisani, če že ne vsebinsko obdelan ali v celoti objavljen v strokovni literaturi.³ Tako je Franc Kos že leta 1894 predstavil povzetke 703 dokumentov iz 16., 17. in 18. stoletja, ki se sicer nanašajo v glavnem na Škofjo Loko, vendar jih 5 med njimi omenja Crngrob:⁴ urbar

¹ V tem članku, katerega redakcijo sem zaključil v jeseni leta 2004, sem se omejil le na pregled strokovne umetnostnozgodovinske literature o crngrobški cerkvi sami. Tako v tem pregledu niso zajeti članki iz časnikov, prav tako je izpuščena strokovna literatura, ki se ukvarja z Rdečim znamenjem. Slednja zasluži poseben sestavek.

² Odlok o razglasitvi Cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu za kulturni spomenik državnega pomena, Uradni list RS 81/1999, Ljubljana 1999, str. 12540s. Odlok določa tudi varstveni režim za cerkev in njeno neposredno okolico.

³ V tem sumarnem pregledu literature o arhivskih virih sem namenoma izpustil objave, ki se ukvarjajo z za Crngrob vsekakor najznamenitejšo listino – pogodbo z mojstrom Jurkom o gradnji prezbiterija in zvonika iz leta 1520, saj jo posebej obravnavam v nadaljevanju.

⁴ Franc KOS, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana 1894, str. 38 (zap. št. 24r), 96 (zap. št. 144), 179 (zap. št. 283), 196 (zap. št. 317) in 253s (zap. št. 450).

iz leta 1560 (v Kosovi publikaciji zap. št. 24⁵) omenja ključarja, 2 listini iz let 1636 in 1652 (zap. št. 144 in 317) omenjata imenovanje novega cerkovnika, leta 1651 (zap. št. 283) je veliki binkoštni shod v Crngrobu poslužil loškemu glavarju Wangnerökhju kot opravičilo, da mu ni bilo treba iti v Ljubljano plačat davkov, leta 1657 (zap. št. 450) pa je Crngrob omenjen kot kraj v spisku pravnih postopkov. Leta 1963 je Pavle Blaznik objavil transkripcijo srednjeveških urbarjev freisinske škofije, med katerimi je tudi Urbar loškega gospostva iz leta 1291. V tej listini je med drugim navedena tudi 1 huba v Crngrobu,⁶ kar je obenem najstarejša pisna omemba tega kraja. Marijine cerkve do leta 1501, ko je bila navedena v urbarju, nam znani pisani viri niso omenjali.⁶ V listinah, ki jih je leta 1963 objavil Blaznik, je Crngrob sporadično še večkrat omenjen. Leta 1982 je Janez Höfler v celoti objavil popis cerkva na Kranjskem, ki so bile pod jurisdikcijo oglejskega patriarha.⁷ Isti avtor je leta 1998 z uvodnim komentarjem objavil seznam virov za starološko pražupnijo, v tem okviru pa tudi za cerkev v Crngrobu kot njeno podružnico.⁸ Z arhivskim gradivom, ki se nanaša na Staro Loko, se je v svoji doktorski disertaciji podrobneje ukvarjal France Štukl.⁹ Predvsem zaradi besedil Heinricha Coste¹⁰ in Petra Hicingerja¹¹ ter njunih navedb o vsebini »Memorabilij« - zgodovine starološke župnije - izpod peresa Jerneja Božiča, starološkega dekana med leti 1820 in 1828, kjer naj bi ta zapisal več podatkov o začetku gradnje crngrobske cerkve, je Štukl posebej izpostavil in povzel koncept tega spisa (celotnega besedila žal danes ne poznamo). V Božičevem konceptu za zgodovino starološke župnije, ki ga hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Štukl podatkov o Marijini cerkvi v Crngrobu, ki jih navajata avtorja iz sredine 19. stoletja, ni mogel najti.¹²

Avtorji starejših opisov Crngroba v glavnem poudarjajo kraj kot romarsko točko, pri opisu Marijine cerkve pa se praviloma ustavijo le ob »rebru Ajdovske deklice«, zvoniku in Bolfgangovem Krištofu na južni zunanji steni. Ostale notranje opreme, razen izčrpnega opisa, ki ga je podal Karl Prenner leta 1840,¹³ skorajda ne omenjajo.

⁵ Pavle BLAZNIK, 'Urbarji freisinske škofije', Viri za zgodovino Slovencev IV, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV, Ljubljana 1963, str. 136.

⁶ BLAZNIK 1963 (kot op. 5), str. 292.

⁷ Janez HÖFLER, Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja, Ljubljana 1982.

⁸ Janez HÖFLER, 'Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem - Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani', Acta ecclesiastica Sloveniae 20, Ljubljana 1998, str. 305 - 368, str. 312ss.

⁹ France ŠTUKL, Knjiga hiš v Škofji Loki III, Stara Loka in njene hiše, Ljubljana - Škofja Loka 1996.

¹⁰ Heinrich COSTA, 'Zur Geschichte der Kirche und Pfarre St. Georg zu Alt-Lack in Oberkrain', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 21, Laibach 1866, str. 9 - 12; avtor poroča o zgodovini starološke župnije, ki jo je za Deželni muzej leta 1824 napisal starološki dekan Jernej Božič.

¹¹ Peter HICINGER, 'Kranjsko zgodovinsko društvo, Crngrob in več družega', Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih stvari 13, Ljubljana 1855, str. 338. Pri Petru Hicingerju obstajata dve različici pisave njegovega priimka. Kljub temu, da se v literaturi v glavnem uporablja nemški način pisave Hitzinger, sem se spričo njegovega članka, kjer se je sam podpisal s slovensko pisavo svojega priimka, torej Hicinger, odločil za slednjo različico.

¹² ŠTUKL 1996 (kot op. 9), str. 8.

¹³ Carl PRENNER, 'Die Wallfahrtskirche U. L. Frauen zu Ehrengruben in Oberkrain', Illyrisches Blatt, Jg 1840, Laibach 1840, str. 37 - 39 in str. 45 - 49.

Prvi je v literaturi omenil crngrobsko cerkev Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske,¹⁴ kjer poudarja predvsem njeno romarsko vlogo. Med 18 podružnicami starološke župnije jo je izpostavil kot najbolj slavno božjepotno cerkev, kamor se skoraj dnevno napotijo velike procesije. V opisu te cerkve se je posvetil le velikemu rebro, ki visi pri oltarju sv. Martina¹⁵ in ki je po legendi pripadalo Ajdovski deklici. Valvasor je rebro pravilno opredelil za kitovo,¹⁶ kar je oprl na paralele v Nemčiji. Ostale cerkvene opreme ali stenskih poslikav Valvasor ni omenil. Crngrob kot božjo pot omenja v svoji rokopisni knjigi, začeti leta 1691, tudi Janez Gregor Dolničar.¹⁷ Izpisek iz tega rokopisa z omembo Crngroba je objavil Viktor Steska: »*Cerngrob je od l. 1456 božja pot.*» Pripovedujejo, da je bila tu razbojniška jama. Ko so polovili in kaznovali razbojnike, so sezidali malo kapelo, pozneje cerkev, zato bajé ime »Ehrengruben.« Velik shod je prvo nedeljo po binkoštih. Za ta kraj so si prizadevali mnogi redovi, pa ga niso dobili, ampak pripada loškemu župniku.«¹⁹

Leta 1840 je Karl Prenner v dveh delih (v 8. in v 10. številki) domoznanskega tednika Illyrisches Blatt objavil prvi topografski opis Crngroba in okolice,²⁰ ki ga lahko brez pridržkov pojmuje kot prvi celostni vodnik po cerkvi in njeni okolici.²¹ V svojem besedilu je najprej podal geografski opis širšega prostora, pri čemer je še posebej izpostavil njegov pomen na trgovski poti med Gorenjsko in Primorsko. Pri tem je seveda poudaril nevarnost crngrobskih razbojnikov in roparjev, ki je nekoč prežala na trgovce in popotnike. Opis crngrobske cerkve je začel z arhitekturnim orisom. Najprej je precej natančno opisal prezbiterij z vso notranjo opremo vred, pri čemer je kot izjemno bogatega in skladnega z

¹⁴ Johann Weichard VALVASOR, Die Ehre des Hertzogthums Crain, II. Theil, Laybach - Nürnberg 1689, faksimilna izdaja, München 1971, str. 726.

¹⁵ Ta oltar je bil v Valvasorjevem času nov, izdelan je bil leta 1680.

¹⁶ Da gre res za kitovo rebro, so potrdile tudi raziskave dr. Ivana Rakovca na Geološko-paleontološkem inštitutu Univerze v Ljubljani leta 1954. Rezultati raziskave v literaturi niso bili objavljeni, v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani pa je ohranjeno kratko poročilo, ki ga je dr. Ivan Rakovec poslal Škofijskemu ordinariatu 4. decembra 1954 (Ivan RAKOVEC, Poročilo Škofijskemu ordinariatu 4. decembra 1954, NŠAL, Stara Loka, Spisi, f.2):

»Vljudno sporočam, da se je pri natančni preiskavi rebra iz crngrobske cerkve proti vsemu pričakovanju ugotovilo, da ni fosilno, marveč recentno. Oblika rebra in njegove dimenzije kažejo, da izvira od kita. Rebro smo konec novembra vrnil v crngrobsko cerkev.

Za blagohotno dovoljenje, da se je rebro lahko preiskalo na našem inštitutu, se Vam ob tej priložnosti najlepše zahvaljujem.»

Poročilo dr. Rakovca mi je posredoval A. Pavel Florjančič, ki trenutno pripravlja izčrpno študijo o »rebrih Ajdovskih deklic« po Evropi. Za posredovanje Rakovčevega poročila se mu na tem mestu zahvaljujem.

¹⁷ Marianale Carnioliae | seu | icones miraculosae clarae magnae | Dei Matris Mariae incltyi Ducatus Carnioliae | quibus succincta series originis et | progressus earum adjungitur | opere | ac studio collectae Mariophilii | Aemonimi | Anno | reparatae salutis MDCLXXXI | Labaci | Typis Mayerianis (Naslov prinaša: Viktor STESKA, 'Kranjska Marijina božja pota pred 200 leti', Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IX, Ljubljana 1899, str. 119 - 124, str. 120).

¹⁸ To letnico je potrebno interpretirati kot dobo, ko je ta božjepotna točka postala izjemno priljubljena, in ne kot čas, ko so se romanja k tej cerkvi dejansko šele začela.

¹⁹ STESKA 1899 (kot op. 17), str. 122.

²⁰ Na ta članek me je opozoril dr. France Golob, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem. Prepis Prennerjevega članka s krajšim uvodnim komentarjem sem objavil v 50. številki v Loških razgledov (Dušan KOMAN, 'Vodnik Karla Prennerja po Crngrobu in okolici', Loški razgledi 50 (2003), Škofja Loka 2004, str. 43 - 54).

arhitekturo izpostavil glavni oltar. Prezbitariju je za primerjavo v vsej deželi Kranjski našel le enega, in sicer v Šentrupertu na Dolenjskem.²² Nato je opisal starejše ladje, oltarje v ladjah pa označil za nepomembne. Posebej je omenil le Martinov oltar in kot posebnost »rebro Ajdovske deklice«. Prenner je svoje opisovanje cerkve nadaljeval z zunanjščino. Ker je besedilo nastalo še pred izgradnjo vhodne lope, je zanimiv predvsem opis zahodne cerkvene stene, kjer omenja dvoje vrat. Sredi 19. stoletja je bila tudi freska sv. Krištofa na zahodnem delu južne stene cerkve še dovolj dobro ohranjena, da v Prennerjevem sestavku lahko precej nadrobno beremo o njenem izgledu.²³ Avtor je tudi prvi opisal Rdeče znamenje, pri čemer se je posvetil predvsem freskam, ki so danes skoraj popolnoma uničene. Kljub temu da so bile, kot tudi sam trdi, v njegovem času še dobro ohranjene, pa je Prenner že opozoril tudi na poškodbe poslikave.²⁴ V članku je podal še nekatere etnografsko zanimive detajle iz življenja v okolici Crngroba.

Le osem let kasneje je v svojih spominih s popotovanja po Kranjskem Crngrob opisal Heinrich Costa.²⁵ Čeprav Prennerjevega opisa ne omenja, je očitno, da je to delo dobro poznal. Po tem, ko je uvodoma omenil mogočen cerkveni stolp in dejstvo, da je Crngrob pogosto obiskovana romarska točka, je izpostavil kraj kot nekdanje morišče tamkajšnje roparske tolpe ter opisal štiri reliefne konzole v prezbitariju, ki po legendi predstavljajo razbojnika z družino. Kot še večjo zanimivost, ki ji je posvetil dobršen del svojega opisa tukajšnje cerkve, pa je izpostavil »rebro Ajdovske deklice« in njeno podobnost s tistim v Innichenu.²⁶ Omenil je še fresko sv. Krištofa »v staronemški opravi« na južni steni. Glede na grafite, ki jih je Costa videl na steni cerkve in na bližnjem Rdečem znamenju,²⁷ je domneval, da bi bila cerkev lahko zgrajena v času Friedricha IV. ali Ernesta Železnega, torej ob koncu 14. ali na začetku 15. stoletja.

Leta 1859 je v enem svojih spisov cerkev opisal profesor Johann Georg Vonbank.²⁸ Tudi on je najprej poudaril božjepotni pomen cerkve, potem pa se je posvetil stavbni

²² PRENNER 1840 (kot op. 13). Ta opis crngrobske cerkve, ki ga je Karl Jožef Prenner (rojen 3. novembra 1780 v Škofji Loki, umrl 13. maja 1841 v Stični) objavil leta 1840, je v strokovni literaturi ostal vse do danes nepoznan, precej neznan pa je tudi avtor sam. Za osnovne podatke o Karlu Prennerju glej: Rudolf ANDREJKA, 'Prenner, Karel Jožef Slovenski biografski leksikon 8, Ljubljana 1952, str. 495, podrobnejšo študijo o njem pa je napisal dr. France Golob (France GOLOB, 'Karl Jožef Prenner – loški muzealec in njegove zgodovinske, topografske ter umetnostno-zgodovinske razprave', Loški razgledi 50 (2003), Škofja Loka 2004, str. 55 - 76).

²³ PRENNER 1840 (kot op. 13), str. 39 in KOMAN 2004 (kot op. 20), str. 47. Cerkev v Šentrupertu na Dolenjskem je v zbirki vodnikov po naravnih in kulturnih spomenikih Slovenije v letu 2001 predstavil Robert Peskar (Robert PESKAR, Šentrupert na Dolenjskem, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 202, Ljubljana 2001).

²⁴ PRENNER 1840 (kot op. 13), str. 46, in KOMAN 2004 (kot op. 20), str. 49.

²⁵ Ibid.

²⁶ Heinrich COSTA, Reiseerinnerungen aus Krain, Laibach 1848, str. 247ss.

²⁷ COSTA 1848 (kot op. 25), str. 248. Avtor je opozoril tudi na podobni oziroma skoraj istovetni legendi o velikanki, ki sta ohranjeni v ljudskem izročilu tako v Crngrobu kot v Innichenu.

²⁸ Heinrich Costa je na tem mestu navedel celo napačno prebrano letnico 1493, ki jo je brez dvoma povzel po Karlu Prennerju (prim. tudi KOMAN 2004 (kot op. 20), str. 44).

²⁹ Johann Georg VONBANK, 'Die Kirchen von Lack und Ehrengruben', Blätter aus Krain III, Laibach 1859, str. 99s in 103.

zgodovini. Izpostavil je tri dele cerkve, pri čemer je bil seveda najmlajši takrat ravno dobro zgrajena Molinarova neogotska vhodna lopa. Kot skoraj zanesljiv čas nastanka Jurkovega prezbiterija je, pač po izjavi tedanjega starološkega dekana Franca Kramerja, nekritično povzel leto 1273. Ladje, ki jih je pravilno prepoznal kot najstarejši del cerkve, je primerjal z ladjami starološke župnijske cerkve.²⁹ Ob koncu je omenil še stolp ob prezbiteriju in fresko Krištofa, naslikano na južni steni. Ta Vonbankov sestavek je ob koncu 70-tih let 20. stoletja prevedel in kritično komentiral Emilijan Cevc.³⁰ Leta 1860, le leto po izidu Vonbankovega članka, je August DIMITZ v svojih mesečnih paberkih³¹ na podlagi najdene listine – pogodbe o gradnji crngrobskega prezbiterija iz leta 1520 – čas nastanka zvonika in prezbiterija premaknil za okoli 250 let navzgor in ga pravilno datiral v čas po letu 1521, s čimer je sicer popravil dotedanjo zmoto, odprl pa je vprašanje, kaj naj bi se leta 1273 zares zgodilo.³² Leta 1866 je Heinrich COSTA objavil prispevek »K zgodovini starološke fare«,³³ v katerem je svoj opis crngrobske cerkve iz leta 1848 dobesedno citiral. V tem članku je zanimiva predvsem navedba in vsebinski opis že omenjenega rokopisa zgodovine starološke župnije, ki ga je za Deželni muzej leta 1824 napisal takratni starološki dekan Jernej Božič.³⁴

Leta 1893 je stolni kanonik Karol Klun posthumno izdal avtobiografijo svojega strica Franca Ksaverija Kramerja, starološkega dekana med leti 1847 in 1867.³⁵ Kramer se je v svoji avtobiografiji Crngrobu posvetil na dveh mestih. Najprej je opisal gradnjo ceste v Crngrob, tako od Stare Loke kot iz Dorfarij, pri čemer je posebej poudaril prostovoljno delo lokalnega prebivalstva.³⁶ Sami Marijini cerkvi je posvetil štiri poglavja (Podružnica Matere Božje v Crngrobu; Starost in usoda crngrobske cerkve; Crngrob o mojem prihodu; Izpremembra Crngroba),³⁷ v katerih je po kratkem opisu geneze imena, prebivalstva in le sumarnem opisu stavbe,³⁸ poudaril pomen Crngroba kot romarske – ob tem pa tudi sejemske točke. V poglavju »Starost in usoda

²⁹ prim. tudi komentiran prevod Emilijana Cevca (Emilijan CEVC, 'Profesor J. G. Vonbank in loški umetnostni spomeniki', Loški razgledi 25, Škofja Loka 1978, str. 88 - 95, str. 93).

³⁰ CEVC 1978 (kot op. 29).

³¹ August DIMITZ, 'Monats-Versammlungen', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 15, Laibach 1860, str. 85 - 88, str. 86.

³² To vprašanje ostaja zaenkrat še odprto, letnica pa ustreza času gradnje prvega dokumentiranega objekta na tem mestu.

³³ COSTA 1866 (kot op. 10).

³⁴ Memorabilia Parochiae Alten-Lack vetustissimae in districtu Locopolitano. Ad mandatum Suae Excellentiae Illustrissimi Domini Domini Josephi Camillo Lib. Baronis de Schmidburg, Caes. Reg. Gubernatoris Illyriae Labaci. Opus conscriptum et dedicatum Museo Labacensi a Bartholomeo Boschitz, Parocho et Decano in Alten-Lack, Anno 1824 (naslov citiram po: COSTA 1866 (kot op. 10), str. 9). Jernej Božič je v tem besedilu postavil nastanek crngrobske cerkve v 12. stoletje, Costa pa v stoletje kasneje.

³⁵ Franc Ksaverij KRAMER, Franc Ks. Kramer, poslednjič korar v Ljubljani. Njegovo življenje in delovanje popisano od njega samega, ed. Karol Klun, Ljubljana 1893.

³⁶ KRAMER 1893 (kot op. 35), str. 63s.

³⁷ KRAMER 1893 (kot op. 35), str. 71-80.

³⁸ Kramer svojih zapiskov ni popravljaj, saj je tu še vedno povzel Hicingerjevo mnenje, da je prezbiterij nastal leta 1273, kljub temu, da je leta 1860, torej še v času njegove dekanske službe v Stari Loki, izšel članek Augusta Dimitza (DIMITZ 1860 (kot op. 31) s pravilno datacijo prezbiterija. Teh zapiskov tudi Klun pred izdajo Kramerjeve avtobiografije ni revidiral niti kritično komentiral.

crngrobske cerkve« je omenil sedem zlatih oltarjev in nekaj cerkvenega inventarja. Nato se je posvetil opisu slabega stanja cerkve in razmer, nastalih po jožefinski reformi, predvsem pa odnosu tukajšnjih ključarjev do cerkvenega premoženja. Nadalje je opisal, kako mu je razmere uspelo urediti, in v zadnjem poglavju, posvečenem Crngrobu, prenovo cerkve in gradnjo Molinarove lope.

Leta 1894 je v sedmem letniku revije *Dom in svet* v 16 nadaljevanjih izšla »krajepisno-zgodovinska črtica« Franca Pokorna z naslovom *Loka*,³⁹ ki jo je, s komentarjem urednika Alojzija Pavla Florjančiča, leta 1995 ponovno natisnilo Muzejsko društvo Škofja Loka.⁴⁰ Pri tem izvirne postavitve in paginacije iz tehničnih razlogov niso mogli upoštevati.⁴¹ Pri opisu Crngroba, kateremu se je Pokorn posvetil v 13. nadaljevanju svoje *Loke*,⁴² se je najprej ustavil ob vprašanju izvora krajevnega imena, nato pa začel opisovati samo cerkev. Ob tem je poročal tudi o svojem odkrivanju fresk v severni ladji leta 1893 ter o odkritju napisa pod njimi, od katerega pa je razbral le letnico 1453. Poroča tudi, da so bile na portalu v južni ladji (današnjem vhodu v cerkev z južne strani) Gosarjeve freske iz leta 1863.⁴³ Pri opisu prezbiterija je prvi opozoril na disharmonijo nove arhitekture z ladjami in na očiten namen, da bi po novem prezbiteriju tudi obstoječe ladje zamenjali z novimi.⁴⁴ Zanimiva je tudi opomba, v kateri Pokorn dopušča možnost za identifikacijo mojstra Jurka z nekim Martinom Jurkom Streitom.⁴⁵ Ta opomba je vodila do prenatrpanega zaključka Viktorja Steske, da naj bi bil mojster Jurko istoveten z Jurkom Streitom in mu je zato poleg crngrobskega prezbiterija in zvonika pripisal še škofijski dvorec v Zagrebu.⁴⁶ To teorijo je kot verjetno prevzel tudi France Stele leta 1938 v razpravi o gotških dvoranskih cerkvah.⁴⁷ Ob koncu sestavka je Franc Pokorn zbral še nekaj legend o Crngrobu in opisal še crngrobsko romarsko pot, ki je nedeljivo povezana z zgodovino kraja in nastankom tukajšnjih umetnin. Čeprav je sestavek relativno kratek, je napisan dovolj podrobno, da je lahko služil takratnemu obiskovalcu Crngroba kot umetnostni vodnik, Janezu Veidru pa v oporo pri pisanju prve monografske publikacije o Crngrobu.

³⁹ Franc POKORN, 'Loka', *Dom in svet* 7, Ljubljana 1894.

⁴⁰ Franc POKORN, 'Loka', prenatiz iz revije *Dom in svet* 7, Ljubljana 1894, *Loški razgledi*, Doneski 4, Škofja Loka 1995.

⁴¹ Podrobneje o tem glej v komentarju ponovnega natisa: POKORN 1995 (kot op. 40), str. 75; ker bi to lahko povzročilo nekaj nerodnosti pri navedbi mest, sem se odločil, da citirana mesta iz tega sestavka navedem dvojno.

⁴² POKORN 1894 (kot op. 39), str. 625 - 630 (POKORN 1995 (kot op. 40), str. 55 - 60).

⁴³ Več o Janezu Gosarju starejšem (1830-1887) gl.: France ŠTUKL, 'Podobar Janez Gosar starejši (1830 - 1887) s posebnim oziranjem na Škofjo Loko z okolico in Selsko dolino', *Loški razgledi* XVIII, Škofja Loka 1971, str. 87 - 94, ki omenja tudi obe freski (poleg okrasa južnega portala še velikega sv. Krištofa na zvoniku) v Crngrobu (str. 90).

⁴⁴ POKORN 1894 (kot op. 39), str. 626 (POKORN 1995 (kot op. 40), str. 56).

⁴⁵ POKORN 1894 (kot op. 39), str. 627, op. 2 (POKORN 1995 (kot op. 40), str. 57, op. 2). Pokorn podrobneje ni razlagal svoje asociacije, ampak je napisal le: »Morda s polnim imenom »Martin Jorkho Streits«, za katerim se je l. 1573 še opravljala ustanovljena sv. Maša.«

⁴⁶ Viktor STESKA, 'Naši stavbarji minule dobe', *Zbornik za umetnostno zgodovino* III 1 - 2, Ljubljana 1923, str. 1 - 9, str. 3s.

⁴⁷ France STELE, 'Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji', *Zbornik za umetnostno zgodovino* XV, Ljubljana 1938, str. 1-43, str. 25.

Leta 1924 je France Stele v prvi izdaji svojega *Orisa zgodovine umetnosti pri Slovencih* crngrobsko cerkev omenil, vendar pa je zaradi tedanjega stanja raziskav še ni mogel ustrezno ovrednotiti.⁴⁸ Tej cerkvi kot umetnostnemu spomeniku je v 30-tih letih 20. stoletja posebno skrb posvečal tedanji starološki kaplan Janez Veider. Leta 1936, torej v času izida njegovega vodnika po crngrobski cerkvi, je v svojem članku o umetni obrti na škofjeloškem ozemlju navedel tudi precej podatkov o Crngrobu oziroma njegovih spomenikih in jih primerjal s sorodnimi na Loškem.⁴⁹ Seveda je kot najvidnejši spomenik umetnostne tvornosti na Loškem obravnaval crngrobsko cerkev tudi Emilijan Cevc v dveh preglednih člankih. V uvodni številki Loških razgledov se je posvetil umetnostnozgodovinskim pričevanjem,⁵⁰ petnajst let kasneje pa je izpostavil pomen loškega ozemlja za likovno umetnost širšega prostora.⁵¹

Vpetost crngrobske cerkve v slovensko umetnostno dediščino in njen pomen zanjo je v raznih pregledih zgodovine umetnosti na Slovenskem ali pa v širšem, takrat jugoslovanskem prostoru, izpostavilo več avtorjev. Vojeslav Mole je v svojem pregledu zgodovine umetnosti pri južnih Slovanih izpostavil crngrobski dvoranski prezbitenij in nakazal njegovo povezanost z Bavarsko,⁵² v pregledu slikarstva pa je omenil mojstra Bolfganga,⁵³ katerega ime je ugotovil in objavil France Stele že leta 1935.⁵⁴ Ustrezno mesto v slovenski zakladnici umetnostnih spomenikov je Emilijan Cevc namenil crngrobski cerkvi tudi v svoji knjigi o slovenski umetnosti, ki je izšla leta 1966.⁵⁵ Iste leta je izšla druga, dopolnjena izdaja Steletovega *Orisa*, v kateri je avtor večkrat poudaril pomen in estetsko vrednost te cerkve.⁵⁶ Leta 1971 je ob pregledni razstavi jugoslovanske umetnosti v Parizu izšla reprezentančna publikacija, v kateri je prispevek o gotiki v mejah takratne Jugoslavije napisal Emilijan Cevc. Tudi tu je crngrobska cerkev predstavljena kot eden ključnih spomenikov tega obdobja na Slovenskem, kot tudi v takratnem jugoslovanskem prostoru.⁵⁷ Sintetičen zgodovinski pregled širšega loškega območja in s tem posredno (na nekaterih mestih pa tudi neposredno) Crngroba je podal v svoji knjigi, izdani ob 1000-letnici Škofje Loke, tudi Pavle Blaznik.⁵⁸ V vodniku po spomenikih cerkvene umetnosti na Slovenskem⁵⁹ je Marijan Zadnikar podal kratek opis Marijine cerkve v Crngrobu, ki v poetičnem jeziku

⁴⁸ France STELE, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih*, Ljubljana 1924. Arhitekturo je označil kot estetsko učinkovito kombinacijo starejših ladij in kasnejšega prezbitenija (str. 21), za freske je podal le že znano datacijo 1453, a še brez atribucije (str. 31), med notranjo opremo pa je omenil le glavni oltar kot enega največjih v Sloveniji (str. 55).

⁴⁹ Janez VEIDER, 'Umetna obrt na Škofjeloškem ozemlju', Škofja Loka in njen okraj, Škofja Loka 1936, str. 25 - 37.

⁵⁰ Emilijan CEVC, 'Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša', Loški razgledi I, Škofja Loka 1954, str. 65 - 76.

⁵¹ Emilijan CEVC, 'Umetnostni delež loškega ozemlja v preteklosti', Loški razgledi XVI, Škofja Loka 1969, str. 23 - 38.

⁵² Vojeslav MOLE, *Umetnost južnih Slovanov*, Ljubljana 1965, str. 319.

⁵³ MOLE 1965 (kot op. 52), str. 341.

⁵⁴ France STELE, *Monumenta artis Slovenicae I. Srednjeveško stensko slikarstvo*, Ljubljana 1935, str. 41.

⁵⁵ Emilijan CEVC, *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966.

⁵⁶ France STELE, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih*, Ljubljana 1966.

⁵⁷ Emilijan CEVC, 'Gotika', *Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas*, Beograd-Sarajevo 1971, str. 129 - 149.

⁵⁸ Pavle BLAZNIK, *Škofja Loka in loško gospostvo (973 - 1803)*, Škofja Loka 1973.

⁵⁹ Marijan ZADNIKAR, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, Celje 1973, str. 31-37.

kljub svoji namembnosti – knjiga je namenjena obiskovalcu slovenskih cerkva, ki ni strokovnjak za zgodovino umetnosti – bralcu spomenik predstavi strokovno in dovolj poglobljeno, da mu lahko vzbudi željo po podrobnejšem spoznavanju te cerkve in njej sorodnih spomenikov. Izšlo je še nekaj poljudno napisanih preglednih monografij o slovenski umetnosti in v vseh je Crngrob oziroma njegova cerkev vsaj omenjena. Med gesli v leksikonih, posvečenimi Crngrobu in njegovi cerkvi kot kulturnemu spomeniku, naj na tem mestu omenim Zadnikarjev opis v Enciklopediji likovnih umjetnosti⁶⁰ ter prispevek Emilijana Cevca v Enciklopediji Slovenije,⁶¹ kjer avtorja prinašata leksikografski opis crngrobske cerkve. Zelo na kratko je to cerkev opisal v svojem arhitekturnem vodniku po Gorenjski tudi Robert Potokar, a je žal njegova, čeprav zgolj sumarna, navedba podatkov najmanj okorna, če že ne napačna, tako da je to delo kot referenčna literatura neuporabno.⁶² V oktobru leta 2001 je bil v ljubljanski Narodni galeriji slovensko-bavarski umetnostnozgodovinski kolokvij z naslovom *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik*, katerega prispevki so izšli jeseni 2003 v zborniku.⁶³ Zbornik je namenoma napisan v nemščini, tako da je slovenska kulturna dediščina tega obdobja postala dosegljiva tudi širšemu evropskemu prostoru. Crngrobska cerkev je kot umetnostni spomenik v zborniku obravnavana predvsem z vidika razvoja arhitekturnega prostora, v uvodnem referatu pa je kot viden spomenik postavljena v okvir slovenske poznogotske umetnostne dediščine.⁶⁴

Kot splošni vodniki po Crngrobu in okolici so izšle tudi štiri monografske publikacije, od katerih vsaka za sebe prinaša zaokroženo sliko poznavanja Marijine cerkve kot kulturnega kraja in umetnostnega spomenika, njene zgodovine in njeno vrednotenje v času svojega nastanka. Leta 1936 je tedanji starološki kaplan Janez Veider napisal *Vodič po Crngrobu*, prvi monografski vodnik, namenjen širši javnosti,⁶⁵

⁶⁰ Marijan ZADNIKAR, 'Crngrob', Enciklopedija likovnih umjetnosti 1, Zagreb 1959, str. 689s.

⁶¹ Emilijan CEVC, 'Crngrob. Umetnostni spomeniki', Enciklopedija Slovenije, zv.2, Ljubljana 1988.

⁶² Robert POTOKAR, Gorenjska, arhitekturni vodnik, Ljubljana 2002, str. 191. Pri opisu cerkve najprej nekoliko zmoti naslednja avtorjeva trditve: »Stavbenik Jurko iz Loke je l. 1520 dožidal dvoranski prezbiterij in zvonik«. Leta 1520, in sicer 1. oktobra, je bila pogodba o gradnji prezbiterija in zvonika šele podpisana, sama gradnja pa se je morala začeti šele spomladi leta 1521 (prim. Ana Lavrič, 'Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu', Razprave I. razreda SAZU, XV, Ljubljana 1986, str. 135 - 153, str. 140). Nekaj vrstic niže pa lahko preberemo bolj problematičen stavek: »Na zunanji fasadi so freske iz 14. in 15. st. (freska sv. Nedelje, delavnica Janeza Ljubljanskega); na eni je napis: 'Bolfgangus 1453'«. Ne le, da je ta opis nejasen, saj ne poda celotne informacije o tem, katere ali čigave freske so na fasadi, tudi o freski Svete nedelje (Nedeljski Kristus, delavnica Janeza Ljubljanskega, okrog 1455–1460), ki jo je avtor na tem mestu posebej izpostavil, ne izvemmo niti tega, kdaj je bila naslikana, pa čeprav je v strokovni literaturi dokaj natančno datirana. Naravnost zavajajoč pa je podatek o podpisu mojstra Bolfganga. Ta je namreč ohranjen v severni ladji (torej v notranjosti cerkve!), napis pa se dejansko glasi: »Anno domini M / cccc^o LIII° comp / letum est per Bo / lfgangum de...cz.«, celotno ime kraja žal ni več čitljivo.

Širšo recenzijo Potokarjeve knjige glej: Dušan KOMAN, 'Robert Potokar: Gorenjska. Arhitekturni vodnik', Umetnostna kronika 2, Ljubljana 2004, str. 26-28.

⁶³ Janez HÖFLER, Jörg TRAEGER (Hrsg.), Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003. Recenzijo zbornika prinaša: Alenka VODNIK; Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik. Beziehungen, Anregungen, Parallelen. Erstes Slowenisch-bayerisches kunstgeschichtliches Kolloquium; Umetnostna kronika 5, Ljubljana 2004, str. 23-26.

⁶⁴ Janez HÖFLER, 'Die Gotik in Slowenien: Periphere Kunst in Europäischen Koordinaten. Eine Einleitung', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 9 - 17.

⁶⁵ Janez VEIDER, Vodič po Crngrobu, Škofja Loka 1936.

ki je kmalu postal tudi referenčno strokovno delo, na katero se umetnostnozgodovinska stroka opira še danes. Leta 1962 je v seriji Spomeniški vodniki izšla knjižica z naslovom *Crngrob* izpod peresa dr. Franceta Steleta,⁶⁶ ki je spričo avtorjeve analize tega spomenika presegla zgolj pomen vodnika po cerkvi in okolici. Ta knjižica še danes predstavlja eno najpomembnejših strokovnih del, napisanih o tem spomeniku. Leta 1997 se je Muzejsko društvo v Škofji Loki odločilo v seriji *Vodniki po Loškem ozemlju* ponatisniti Veiderjevo delo in tako je leto kasneje izšla knjižica z naslovom *Crngrob in okoliške vasi*,⁶⁷ v kateri so poleg ponatisa vodnika iz leta 1936 objavljeni tudi prispevki o Crngrobu, napisani z vidika drugih strok.⁶⁸ V publikacij so izšli tudi komentarji in dopolnitve Veiderjevega vodnika, ki jih je prispevalo več avtorjev.⁶⁹ V tem vodniku je tudi prispevek takratnega starološkega dekana Andreja Glavana, ki je povzel dogajanja v cerkvi od konca druge svetovne vojne do leta 1997.⁷⁰ Obnovitvena dela je opisal kronološko, med njimi pa je omenil tudi restavriranje poznogotskega kipa sv. Uršule po kraji leta 1982⁷¹ ter konservatorska in restavratorska dela na freskah v letih 1996 in 1997. Ob koncu leta 2000 je izšel še pregledni vodnik po crngrobški cerkvi z naslovom *Crngrob* v zbirki *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije*, ki ga je napisal Dušan Koman.⁷²

Celostno arhitekturno podobo cerkve je, poleg že omenjenih splošnih opisov in vodnikov po Crngrobu, prvi podal leta 1885 Janez Flis v poglavju o gotski arhitekturi na Avstrijskem. V opisu je podal relativno kronologijo glavnih arhitekturnih faz, pri čemer je izpostavil prezbiterij s poslikavo iz leta 1644. Že tedaj je opozoril na nelogičen iztek rebrovja v prezbiteriju, za katero se zdi, kot da se hoče nadaljevati.⁷³ Leta 1969 se je v knjigi o gotski arhitekturi iz zbirke *Ars Sloveniae* Ivan Komelj ukvarjal z arhitekturno lupino cerkve v Crngrobu po posameznih poglavjih, ki so posvečena različnim obdobjem v slovenski gotski arhitekturi in v dveh kataložnih enotah. Ugotovil je, da so ladje tektonsko arhaične in kažejo še romansko izročilo,⁷⁴ v katalogu pa je zelo skopo orisal razvoj ladij. Jurkov prezbiterij je opredelil kot arhitekturo, ki neguje tradicionalno izročilo in podpira dvoranske gradnje,⁷⁵ v

⁶⁶ France STELE, *Crngrob*, Ljubljana [1962].

⁶⁷ *Crngrob in okoliške vasi*, *Vodniki po loškem ozemlju* 7, Škofja Loka 1998.

⁶⁸ Podrobno predstavitev vodnika prinaša: Ivanka PORENTA - ALEŠ, 'Vodnik Crngrob in okoliške vasi', *Loški razgledi* 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 351 - 355.

⁶⁹ V pregledu literature na koncu prispevka posameznih člankov, objavljenih v tem vodniku, ne navajam, zato naj na tem mestu predstavim vsebino te publikacije. Poleg uvodnih prispevkov, ponatisa Veiderjevega vodnika iz leta 1936 in redakcijskih opomb so v tej publikaciji zbrani še naslednji prispevki: Dušan KOMAN: Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov; Alojzij Pavel FLORJANČIČ: Geografsko-geološki opis Crngroba in okolice; Bojan KOFLER: Jame in podzemno živalstvo v okolici Crngroba; France ŠTUKL: Crngrob in vasi na jugozahodnem delu Sorškega polja; Ivanka PORENTA-ALEŠ: Domoznanske zanimivosti krajev; Andrej GLAVAN: Obnovitvena dela in duhovno dogajanje v Crngrobu.

⁷⁰ CRNGROB 1998 (kot op. 67), str. 193 - 206.

⁷¹ Samo tatvino je videla cerkovnica, ki je podatke o avtomobilu tatu še pravočasno javila (podrobneje o dogodku gl. CRNGROB 1998 (kot op. 67), str. 196s.

⁷² Dušan KOMAN, *Crngrob*, *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije* 201, Ljubljana 2000.

⁷³ Janez FLIS, *Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina*, Ljubljana 1885, str. 125.

⁷⁴ Ivan KOMELJ, *Gotška arhitektura* (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1969, str. XVIIIIs.

⁷⁵ KOMELJ 1969 (kot op. 74), str. XLVI.

katalogu pa je predstavil pogodbo z mojstrom Jurkom ter kratko opisal arhitekturo. Leta 1973 je izšla knjiga o slovenski gotski arhitekturi istega avtorja. Nastanek ladij je tokrat povezal z romarskimi potrebami,⁷⁶ dvoranski prezbiterij pa je, kot že štiri leta pred tem, označil za tradicionalizem, saj so bile zahteve naročnikov v pogodbi z mojstrom Jurkom za tedanji čas že konservativne.⁷⁷ Obe Komeljevi knjigi vključujeta tudi tloris cerkve. Tlorisa se med seboj v podrobnostih razlikujeta, oba pa nekoliko odstopata od dejanskega stanja.⁷⁸ Cerkvenim ladjam se je v posebnem članku leta 1984 posvetil Emilijan Cevc. Na podlagi arheoloških izkopavanj, ki so jih izvedli v severni ladji cerkve z namenom odkriti dimenzije prvotne cerkve, je postavil domnevo, da je bila prva cerkvena ladja že tako dolga kot so današnje,⁷⁹ čeprav na zastavljeno vprašanje o dimenzijah in obliki ni mogel dokončno odgovoriti. Avtor je opozoril tudi na trditev Petra Hicingerja, da naj bi bila, po že omenjenih Memorabilijah Jerneja Božiča, najstarejša cerkev, posvečena sv. Martinu, sezidana na tem mestu že v 12. stoletju,⁸⁰ vendar pa za njeno potrditev ni našel materialnih dokazov. Leta 1999 je Robert Peskar objavil svoje dopolnjeno magistrsko delo o gotski arhitekturi na Goriškem med leti 1460 in 1530,⁸¹ kjer je, predvsem na podlagi kamnoseških znamenj, ugotovil, da je tretjo povečavo cerkve,⁸² ki jo s pomočjo freske sv. Krištofa na južni cerkveni steni, dela mojstra Bolfganga iz leta 1464, datiramo v čas pred tem, vodil Mengeški mojster. Ugotovil je tudi, da je pri delu sodeloval mojster, ki je v okviru delavnice Mojstra kranjskega ladijskega oboka delal že na Malenskem vrhu.⁸³

⁷⁶ Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana 1973, str. 18s.

⁷⁷ KOMELJ 1973 (kot op. 76), str. 267.

⁷⁸ KOMELJ 1969 (kot op. 74) prinaša na str. XXXVI precej natančen tloris cerkve, na katerem manjkajo le polžaste stopnice, ki ob severovzhodnem vogalu ladij vodijo v prvo nadstropje. Na tlorisu iz leta 1973 (KOMELJ 1973 (kot op. 76), str. 18) so te stopnice sicer pravilno vrisane, a ima tloris žal več drugih napak. Manjka vsakršen prehod med prezbiterijem ter zakristijo in zvonikom, v zakristiji manjka vzhodno okno, prav tako ni vrisano nobeno okno v prezbiteriju. Napačno je narisano tudi obok v tretji travaji (od zahoda) srednje ladje prezbiterija, obok Molinarove vhodne lope pa sploh ni vrisan.

⁷⁹ Emilijan Cevc, 'Nova umetnostnozgodovinska odkritja v Crngrobu', *Loški razgledi* 31, Škofja Loka 1984, str. 33 - 39, str. 36.

⁸⁰ Dr. Emilijan Cevc je ob komentarju poročila Petra Hicingerja, da je bila v Crngrobu "dolnja cerkev sv. Martina zidana že v 12. stoletju, zgornja cerkev pa pozneje" (CEVC 1984 (kot op. 79), str. 33), opozoril na možnost obstoja najstarejše cerkvene stavbe na tem mestu že v 12. stoletju. Vendar pa moramo to možnost videti le kot hipotetično, saj je Hicingerjevo poročilo (Hicinger 1855 (kot op. 11) vse prej kot zanesljivo. Gre le za bežna navajanja letnic, med katerimi je Hicinger podatek o »spodnji« in »zgornji« cerkvi povzel po Memorabilijah starološkega župnika Jerneja Božiča (od 1820 do 1828). Sam Hicingerjev sestavek pa lahko označimo kot propagandnega, saj je njegov primarni namen pridobiti čim več članov v Muzejsko društvo za Kranjsko.

⁸¹ Robert PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460 - 1530)*, Nova Gorica 1999.

⁸² Cerkev so, takrat že tretjič, temeljito prenovili sredi 15. stoletja, saj se je priljubljenost te božjepotne točke in s tem število romarjev očitno zelo povečalo. Podrli so južno steno dvoladijske cerkve in na njenem mestu po vzoru že obstoječih arkad sezidali še ene, s tem pa so ob ponovni širitvi cerkve proti jugu pridobili tretjo ladjo. V sredini tako nastale nove, širše zahodne fasade so prebili nov vhod s poznogotskim portalom, svoj vhod pa je na južni strani dobila tudi nova ladja.

⁸³ PESKAR 1999 (kot op. 81), str. 50ss. Avtor je ob tem opozoril na dejstvo, da Mengeški mojster očitno ni bil več izdelovalec figuralnega okrasja. Tako je v Crngrobu med deli tega mojstra edino geometrična konzola z rozeto v luneti glavnega portala nekoliko bogateje oblikovana.

Novogotsko križnorebrasto obokano vhodno lopo, ki jo je na mestu nekdanje lesene leta 1858 ob zahodni fasadi zgradil Giovanni Battista Molinaro,⁸⁴ je v članku, posvečenem temu furlanskemu arhitektu, ki je deloval v Škofji Loki, opisal France Štukl. Avtor je poudaril, da je Molinaro stebre in sklepnike kopiral po Jurkovem prezbiteriju, za celotno neogotsko lopo pa ocenil, da kot zahodni pendant Jurkovemu prezbiteriju zmanjšuje težnostni učinek ladij.⁸⁵

Raziskovalci crngrobske arhitekture so se največ ukvarjali z Jurkovim prezbiterijem. Po tem, ko je za nastanek le-tega dolgo veljala letnica 1273, je August Dimitz leta 1860 objavil najdbo pogodbe iz leta 1520 za gradnjo prezbiterija in zvonika cerkve v Crngrobu.⁸⁶ V svojem članku je med zanimivostmi iz različnih krajev objavil tudi nekaj paberkov iz Škofje Loke, pri čemer je največ pozornosti posvetil omenjeni pogodbi in s tem Jurkov prezbiterij tudi pravilno datiral.⁸⁷

»V pogovoru z nekdanjim loškim davkarjem Guldenpreinom sem slišal, da je v meščanskih hišah tega starega freisinškega mesteca, nekdanj centra živahne trgovine in torej večjega blagostanja in kulture, nekaj pozornosti vrednih starih slik, med njimi portret Katarine Bora, Lutrove soproge, verjetno iz časa reformacije. V gradu, ki ima slikovito lego, arhiv še hrani pomembne ostanke bogate zbirke listin, ki je bila, žal, za naš čas značilno vandalsko uničena. Pred približno 12 leti naj bi 80 listin, potem ko so jih razsekali s sekiro, za približno 11 florinov (guldnov) prodali Trpinčevi papirnici za predelavo. Mnogo listin, ki so se nanašale na Loško farno in še posebej na Crngrob, in ki so bile predane starološkemu župniku v hrambo, je bilo uporabljenih v običajne hišne namene. Vseeno vsebuje arhiv še nekaj pomembnih stvari; med drugim sem med svojim letošnjim obiskom popisal 47 originalnih listin, ki so se nanašale na posebne odnose samostana klaris med leti 1629 in 1778, originalno posvetitveno pismo škofa Jožefa pl. Rabatta, izdano 24. marca 1671 za cerkev sv. Klare v Loki, popolnoma ohranjeno in s pečatom. Pogodbo med oskrbnikom Paulom Raspom, kaščarjem Balthasarjem Sigesdorffom, vikarjem Antonom, sodnikom Antonom Stinglom,⁸⁸ nekaj predstavnikov loškega mestnega sveta, crngrobskima ključarjema ter loškim meščanom mojstrom Jurkom Maurerjem,⁸⁹ iz 1. oktobra 1520. Pogodba se nanaša na izgradnjo kora, stolpa in treh obokov v crngrobski cerkvi, določa pa tudi podrobnosti o poteku gradnje. Pogodba vsebuje tudi fragmente glagolskih cerkvenih knjig iz 15. stoletja.⁹⁰ V

⁸⁴ S to dozidavo je cerkev dobila današnji videz. Ob tej priložnosti so prebili še stranska vhoda na severnem in južnem delu zahodne stene, ki sta danes zazidana. Obok lope podpira dvanajstero stebrov in konzole, ki so vdelane v steno. Tri med njimi so, podobno kot na slavoločni steni Jurkovega prezbiterija, figuralne.

⁸⁵ France ŠTUKL, 'Stavbenik Janez Krstnik Molinaro', Loški razgledi XVI, Škofja Loka 1969, str. 198 - 205, str. 202.

⁸⁶ DIMITZ 1860 (kot op. 31).

⁸⁷ Tisti del članka Augusta Dimitza, ki se nanaša na Škofjo Loko, na tem mestu objavljam v smiselnem prevodu. Tu se za pomoč zahvaljujem ženi Alenki Golob - Koman, prof. nemščine.

⁸⁸ Imena podpisnikov pogodbe navajam tako, kot jih je navedel Dimitz, in ne v danes običajni obliki.

⁸⁹ V tem kontekstu »Maurer« označuje poklic (zidar).

⁹⁰ Pogodba, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije (signatura Gr. A. II, Škofja Loka 8 - Ecclesiastica /stara signatura: fasc. 36/), ne vsebuje omenjenih fragmentov. Kljub temu pa se mi zdi zelo verjetno, da je bilo zraven te pogodbe, ko jo je Dimitz sprejel, res nekaj glagolskih fragmentov, katerih usoda pa ni znana.

*dvorcu Šefert⁹¹ naj bi bile tudi stare listine, a nisem imel priložnosti, da bi jih pobliže raziskal. Zanimiva ne le za starinoslovca ampak tudi za ljubitelje narave je razvalina Stari grad, dobre pol ure od novega gradu, ki na strmem pogozdenem hribu obvladuje okolico. S svojim položajem sredi gostega bukovega gozda in mogočnim zidovjem, ki kljubuje zobu časa, spominja na čase obrambe [pred napadalci].**

Prvi sestavek o zgodovini arhitekture crngrobskega prezbiterija po Dimitzovi omembi pogodbe z mojstrom Jurkom je leta 1892 prispeval Anton Koblar. V svojem prispevku je najprej kratko opisal arhitekturo, potem pa se je posvetil pogodbi o zidavi prezbiterija in zvonika iz leta 1520.⁹² Kot enega najpomembnejših spomenikov slovenske dvoranske arhitekture je crngrobski prezbiterij obravnaval France Stele v svojem nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi leta 1938, ko je v združitvi z ladjo župne cerkve v Kranju iskal idealno dvoransko cerkev po bavarskem vzoru.⁹³ To Steletovo tezo je v luči novejših dognanj nemški strokovni javnosti na kolokviju v Ljubljani leta 2001 predstavil Wolfgang Schöller.⁹⁴ Na istem kolokviju je najnovejša dognanja o bavarskih vzorih za kranjsko farno cerkev, in s tem posredno seveda tudi za Jurkov prezbiterij, podal Samo Štefanac.⁹⁵

Emilijan Cevc se je leta 1965 v članku, posvečenem mojstru H.R., ustavil tudi pri prezbiteriju crngrobske cerkve, kjer je med kakovostno slabšimi Jurkovimi sklepniki izpostavil zelo kvalitetnega Marijinega nad glavnim oltarjem in ga opredelil za izdelek mojstra H.R.⁹⁶ Pogodbi o gradnji crngrobskega prezbiterija, predvsem pa mojstru Jurku kot osebnosti, se je isti avtor podrobneje posvetil leta 1964. V svojem članku je nakazal vzroke za zastoj pri gradnji prezbiterija in njegove posledice, posvetil pa se je tudi

⁹¹ V izvirniku: *Im Hause »zum Scheferd (?)« (vielleicht Schöffen?)*. Kmečki dvorec Šefert blizu Zminca v Poljanski dolini je bil od druge polovice 16. stoletja last škofjeloške rodbine Pečeharjev (prim. Boris GOLEC, 'Iz zgodovine uradovalne slovenščine 17. stoletja', Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije XXIII/2, Ljubljana 2000, str. 141 - 154, str. 147), ki se je do srede 17. stoletja podelenitila in privzela naslov »zum Schöffart« (gl. BLAZNIK 1973 (kot op. 58), str. 333). Šefert kot podeželski dvorec omenja že Urbar loškega gospostva iz leta 1291 (gl. BLAZNIK 1963 (kot op. 5), str. 143).

⁹² Anton KOBBLAR, 'O zidanju crngrobske cerkve', Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 2. letnik, Ljubljana 1892, str. 152 - 155; Anton Koblar v tem sestavku prvi prinaša nekaj zanimivih detajlov iz pogodbe, ki jo je našel v ljubljanskem deželnem arhivu. Ob tem pa ne omenja dobrih 30 let starejšega članka Augusta Dimitza, ki je to pogodbo odkril in njen povzetek tudi objavil (DIMITZ 1860 (kot op. 31), str. 86).

⁹³ STELE 1938 (kot op. 47). France Stele je v tej teoriji poskušal združiti dvoransko ladjo župne cerkve v Kranju s crngrobskim prezbiterijem, da bi s tem dobil slovensko paralelo čistim dvoranskim cerkvam, kot jih pozna Bavarska. Ta arhitektura naj bi predstavljala izhodišče za dvoranske cerkvene prostore na Gorenjskem (STELE 1938 (kot op. 47), str. 9ss). Ob tem pa je treba opozoriti, da ima prezbiterij v Crngrobu slavoločno steno, ki bi, tudi ob morebitnem uresničenju očitnih načrtov o zidavi nove (verjetno dvoranske) ladje namesto obstoječih treh, pomenila premočno cezuro, da bi se lahko približala idealu popolnega dvoranskega prostora, katerega bistvo je prav poenotenje in izginjanje cezur.

⁹⁴ Wolfgang SCHÖLLER, 'Eine slowenische Variante der »Sondergotik« - France Stele, Bayern und eine Gruppe spätgotischer slowenischer Hallenkirchen', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 93 - 104.

⁹⁵ Samo ŠTEFANAC, 'Die Pfarrkirche des hl. Kanzian in Kranj und ihre Stellung in der spätgotischen Architektur Mitteleuropas', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 105 - 114.

⁹⁶ Emilijan CEVC, 'Kipar HR', Loški razgledi III, Škofja Loka 1956, str. 161 - 174, str. 168s.

drugim omembam mojstra Jurka v arhivskem gradivu. Ob koncu članka je še ovrgel prenagljeno hipotezo Viktorja Steske, da naj bi bilo popolno ime mojstra Jurka »Jurko Streit«.⁹⁷ Pri vsem zanimanju, ki ga je v strokovni literaturi zbudil prezbitarij mojstra Jurka, pa je zanimivo, da Nace Šumi niti v svojem članku o arhitekturi 16. in 17. stoletja na Slovenskem niti v študiji o arhitekturi 16. stoletja na Slovenskem, crngrobskega prezbitarija sploh ne omenja.⁹⁸

Emilijan Cevc je v knjigi o poznogotski plastiki ponovno opozoril na sklepnike na oboku crngrobskega prezbitarija, predvsem na okorno izdelavo Jurkovih,⁹⁹ in za razliko od njih na Marijin sklepnik mojstra H.R. nad glavnim oltarjem.¹⁰⁰ Na ta sklepnik je avtor opozoril tudi v članku o gotski plastiki na Loškem, ki ga je napisal ob 1000-letnici Škofje Loke.¹⁰¹ Isti avtor je leta 1996 objavil članek o sklepnikih z upodobitvijo pluga in kot najstarejšega na Slovenskem označil sklepnik na oboku tretje traveje severne ladje v Crngrobu.¹⁰² Te pluge je s pomočjo bibličnih prerokb ikonološko opredelil kot simbol človeške in božje narave, ki sta združeni v Kristusu, sekundarno pa jih je razložil kot simbol prispevka kmečkega življa pri gradnji cerkva.

Pogodbo o zidavi crngrobskega prezbitarija in zvonika iz leta 1520 je v celoti in s kritičnim komentarjem objavila šele leta 1986 Ana Lavrič.¹⁰³ Poleg komentarjev, ki se nanašajo neposredno na pogodbo, je temeljiteje osvetlila delovanje stavbarnic in razložila običajne klavzule v gradbenih pogodbah ob koncu gotike pri nas. V svoji razpravi je avtorica orisala zgodovinski okvir, zaradi katerega si lahko razložimo vzroke zamude pri gradnji crngrobskega prezbitarija in zakaj Jurko ni sam dokončal sprejetega dela.¹⁰⁴ Pregledni članek o crngrobskem prezbitariju, v katerem so upoštevana vsa novejša dognanja, je za katalog ob razstavi o gotiki na Slovenskem prispeval Samo Štefanac.¹⁰⁵

Zaradi svoje visoke kakovosti in pomena v prostoru in času nastanka so bile posebne pozornosti med konservatorji in umetnostnimi zgodovinarji deležne predvsem crngrobske freske. Iz zapisov in priporočil cesarsko-kraljeve *Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* na Dunaju

⁹⁷ Emilijan CEVC, 'Poznogotski stavbenik Jurko iz Loke (Jurko Maurer ali Jurko Streit?)', Loški razgledi XI, Škofja Loka 1964, str. 50 - 61, str. 58s.

⁹⁸ Nace ŠUMI, 'Pregled arhitekture XVI. In XVII. Stoletja na Slovenskem', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, VII, Ljubljana 1965, str. 9-36 in Nace ŠUMI, 'Arhitektura šestnajstega stoletja na Slovenskem', Ljubljana 1966.

⁹⁹ Emilijan CEVC, 'Poznogotska plastika na Slovenskem', Ljubljana 1970, str. 274.

¹⁰⁰ CEVC 1970 (kot op. 99), str. 278; Mojstra H.R. opredeli na str. 174ss.

¹⁰¹ Emilijan CEVC, 'Gotska plastika na loškem ozemlju', Loški razgledi XIX, Škofja Loka 1972, str. 179 - 197, str. 193.

¹⁰² Emilijan CEVC, 'Plug na gotskih cerkvenih sklepnikih', Grafenauerjev zbornik; Ljubljana 1996, str. 409 - 420.

¹⁰³ LAVRIČ 1986 (kot op. 62). Popoln prepis pogodbe, s čimer je ta postala tudi širše dostopna, prinaša na str. 148 - 151. Avtorica je opozorila tudi na to, da je bila to že druga pogodba med istimi pogodbenimi strankami za gradnjo tega objekta, saj prva iz leta 1515 (za to izvemo posredno iz besedila pogodbe iz leta 1520, ohranjena pa ni) zaradi kmečkega upora ni mogla biti realizirana (str. 138).

¹⁰⁴ Takrat so grozili turški vpadi, odmeval je kmečki upor, ki se je razvnel leta 1525 na Koroškem in Štajerskem, leto kasneje zabeležimo na Loškem zametke protestantizma, končno pa so zamudi gradnje botvovali tudi osebne zamere (podrobneje gl. LAVRIČ 1986 (kot op. 62), str. 144).

¹⁰⁵ Samo ŠTEFANAC, 'Jurko iz Loke', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 89 - 91.

Matej Sternen in Janez Veider pri odkrivanju fresk v severni ladji leta 1935, iz fototeke Umetnostno-zgodovinskega inštituta ZRC SAZU.

izvemo, da so bile freske v crngrobski cerkvi deležne konservatorske skrbi že v začetku 20. stoletja.¹⁰⁶ France Stele je že takoj v letu 1935, ko je skupaj s starološkim župnikom Janezom Veidrom, restavradorjem in slikarjem Matejem Sternenom ter študentom slikarstva Franjom Golobom odkril večino crngrobskih fresk, te objavil v svojem pregledu slovenskega slikarstva ter jih ustrezno opredelil in večinoma tudi pravilno pripisal posameznim mojstrom in slogovnim smerem. Umestil jih je v sam kakovostni vrh srednjeveškega slikarstva na Slovenskem.¹⁰⁷ Tri leta kasneje je o odkritju pisal tudi v poročilu o varstvu spomenikov za obdobje od leta 1935–1938,¹⁰⁸ crngrobske freske pa so našle ustrezno mesto tudi v avtorjevi bolj poljudno napisani publikaciji o cerkvenem slikarstvu med Slovenci.¹⁰⁹ Leta 1969 je France Stele v temeljnem delu o srednjeveškem slikarstvu na Slovenskem freske v Crngrobu ponovno izpostavil tako s formalnega kot z ikonografskega vidika kot ene najpomembnejših med spomeniki slovenskega srednjeveškega slikarstva.¹¹⁰ V knjigi istega avtorja o slovenskem

gotskem slikarstvu, ki je izšla v zbirki *Ars Sloveniae*, bistvenih novih opredelitev ni, je pa katalogu dodana shema z lokacijami posameznih fresk.¹¹¹ Ob primerjavi barvnih fotografij (ne le iz Crngroba) v tej publikaciji z današnjim stanjem fresk je žal dobro vidno propadanje naših srednjeveških stenskih poslikav v zadnjih 30 letih. V poljudno napisani knjigi Ivana Sedeja, ki obsega izbor okroglo stotih slovenskih slik, zastopata Crngrob Mojster crngrobske fasade (avtor ga imenuje »Slikar Furlanske smeri«) in mojster Bolfgang.¹¹²

¹⁰⁶ *Mitteilungen der k.k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, dritte Folge, siebenter Band, Wien 1908, str. 208s in str. 366s.

¹⁰⁷ STELE 1935 (kot op. 54), str. 41s; Freske, ki jih je leta 1453 v severni ladji naslikal mojster Bolfgang, je pripisal tvornosti mednarodnega gotskega mehkega sloga. Tej opredelitvi lahko v strokovni literaturi sledimo vse do 80-tih let 20. stoletja, ko se je ta dokončno izkazala za napačno (gl. predvsem Janez HÖFLER, *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana 1985, in Janez HÖFLER, 'O mojstru Bolfgangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji, Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem - Šumijev zbornik, Ljubljana 1999, str. 343 - 364). Ob tem pa je treba opozoriti tudi na recenzijo Steletovih Monumentov, ki jo je leta 1938 v Münchnu objavil Karl Oettinger, v kateri opozarja na slogovno bližino mojstra Bolfganga in Konrada Witza (gl. Karl OETTINGER, 'Notizen und Nachrichten', *Zeitschrift für Kunstgeschichte* VII, München 1938, str. 259s, str. 260).

¹⁰⁸ France STELE, 'Varstvo spomenikov', *Zbornik za umetnostno zgodovino* XV, Ljubljana 1938, str. 94-101, str. 95s.

¹⁰⁹ France STELE, *Cerkveno slikarstvo med Slovenci - I. Srednji vek*, Celje 1937.

¹¹⁰ France STELE, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana 1969.

¹¹¹ France STELE, *Gotsko stensko slikarstvo* (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1972, str. LIIs.

¹¹² Ivan SEDEJ, *Sto znanih slovenskih umetniških slik*, Ljubljana 1985, str. 32s in 40s.

Stoletove opredelitve so doživele nekatere popravke šele v novejšem času. Janez Höfler je v svoji razpravi iz leta 1985 freske na zahodni fasadi, ki so dotodaj veljale pač za delo nekega furlanskega mojstra, povezal neposredno z Bologno.¹¹⁵ V isti študiji je predvsem na podlagi fresk iz Crngroba mojstra Bolfganga dokončno ločil od slikarstva mehkega sloga in pri njem potrdil vpliv Konrada Witzza ter ugotovil uporabo grafičnih predlog. Danes že povsem uničenega sv. Krištofa na južni steni cerkve, ki ga je Stele dotodaj sicer postavljali v Bolfgangovo bližino, je pripisal mojstru Bolfgangu samemu, osrednjo figuro Kristusa na freski Svete nedelje (natančneje Nedeljskega Kristusa), katere atribucija delavnici Janeza Ljubljanskega sicer ni sporna, pa je postavil v Bolfgangovo bližino.¹¹⁶ Na nemške (porenske) vplive na Bolfgangovo slikarstvo je leta 1983 opozoril Emilijan Cevc v članku o pri nas edinstvenem, zato pa v severni in zahodni Nemčiji toliko bolj običajnem motivu Jožefa, ki kuha močnik.¹¹⁷ Na za naše razmere izjemno kakovost Bolfgangovega slikarstva je leta 1988 na simpoziju o slovenskem srednjem veku znova opozoril Janez Höfler, ki je njegove freske, kot edine na Slovenskem v 15. stoletju, postavil v okvir mednarodnih kakovostnih meril.¹¹⁸

Za zgodovino proučevanja umetnostne dediščine v Crngrobu je zanimiv tudi članek Roberta Peskarja, v katerem se je avtor posvetil posebej poslikavam zunanjščin cerkva in pri tem opozoril na dejstvo, da so te pri nas praviloma bogateje poslikane tam, kjer so delovale goriške delavnice.¹¹⁷ Spričo bogate poslikave je Crngrob avtorju poslužil kot eden najpomembnejših primerov poslikave zunanjščine v Sloveniji.

V katalogu, ki je nastal leta 1995 ob razstavi *Gotika v Sloveniji*,¹¹⁸ so crngrobske freske, pač glede na časovno in slogovno opredelitev, avtorji obravnavali na ustreznih mestih. Tanja Zimmermann je opisala in slogovno opredelila Marijin cikel v spodnjem pasu severne ladje (nastal okoli 1300 - 1310)¹¹⁹ ter poudarila njegovo prioriteto med gorenjskimi slikarskimi spomeniki te dobe. Goriške delavnice, do tedaj poznane kot delavnice furlanske smeri, in s tem Mojstra crngrobske fasade (poslikavo datiramo v čas 1370 - 80) kot utemeljitelja te smeri pri nas, je obravnavala Adela Železnik.¹²⁰ O freski Svete nedelje (1455-60) je pisal Janez Höfler,¹²¹ ki se je v istem katalogu posvetil tudi poslikavam mojstra Bolfganga,¹²² slikarja, ki ga po imenu poznamo ravno iz Crngroba. Prvo delo tega slikarja, s tem pa tudi prve freske na Slovenskem, ki niso več sledile

¹¹⁵HÖFLER 1985 (kot op. 107), str. 8

¹¹⁶HÖFLER 1985 (kot op. 107), str. 56ss.

¹¹⁷Emilijan CEVC, 'Ikonografski problemi Bolfgangove freske Rojstva v Crngrobu', Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, str. 35 - 41, str. 40.

¹¹⁸Janez HÖFLER, 'O nekaterih vidikih likovne umetnosti srednjega veka na Slovenskem', Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988, Ljubljana 1989, str. 267 - 272, str. 271s.

¹¹⁹Robert PESKAR, 'Srednjeveške poslikave cerkvenih zunanjščin v Sloveniji', *Gotika v Sloveniji, Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom*, Ljubljana 1995, str. 309 - 319, str. 311.

¹²⁰Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995.

¹²¹Tanja ZIMMERMANN, 'Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja', *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 221 - 230, str. 228s.

¹²²Adela ŽELEZNIK, 'Goriške delavnice 14. in zgodnjega 15. stoletja', *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 237 - 245, str. 239s.

¹²³Janez HÖFLER, 'Janez Ljubljanski', *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 253 - 258, str. 257s.

¹²⁴Janez HÖFLER, 'Mojster Bolfgang in njegov krog', *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 272 - 280, str. 273.

tradiciji »mehkega sloga«, ampak so predstavile nov slog »zmečkanih gub«, so namreč nastale prav v Crngrobu (1453 v severni ladji). Alenka Vodnik, ki je svojo raziskovalno metodo in njene izsledke predstavila na mednarodnem simpoziju o gotiki v Sloveniji, ki je bil v Ljubljani leta 1994,¹²³ je na podlagi s šablono naslikanih vzorcev palmet in parov ptic oziroma stiliziranih granatnih jabolok, lastnih mojstru Bolfgangu in njegovim naslednikom, ob primerjavi z drugimi tovrstnimi dekoracijami na freskah v Sloveniji dokazala nekatere naslednike mojstra Bolfganga. Te vzorce srečamo prvič na naših freskah v Crngrobu na oblačilu sv. Volbenka in sv. Katarine.

Sintetični pregled fresk v Marijini cerkvi v Crngrobu je leta 1996 prispeval v prvi knjigi o slovenskih srednjeveških freskah Janez Höfler.¹²⁴ Avtor se je tu še posebej posvetil stilnim opredelitvam in izvoru delavnic goriške smeri ter mojstra Bolfganga. Höflerjevo delo je danes temeljno za nadaljnje raziskave srednjeveških fresk v Sloveniji. Isti avtor je mojstra Bolfganga in njegovo delo obravnaval tudi leta 1999 v članku, ključnem za interpretacijo tega slikarja in njegovega nasledstva,¹²⁵ kjer je mojstra Bolfganga glede na novejšje izsledke na novo definiral v okviru likovne tvornosti tretje četrtine 15. stoletja na Slovenskem. Pri tem je izčrpno podal zgodovino raziskav in opozoril na zmotne opredelitve del mojstra Bolfganga v dotedanji strokovni literaturi. Za crngrobsko cerkev je v tem članku zanimiv tudi opis odkrivanja Bolfgangovih fresk in navedba partij, ki so jih zaradi ohranjenih starejših fresk pri odkrivanju žrtvovali.¹²⁶

Med vsemi crngrobskimi freskami je bila v strokovni literaturi daleč največ pozornosti deležna upodobitev Nedeljskega Kristusa, ki jo pripisujemo delavnici Janeza Ljubljanskega in datiramo v čas med letoma 1455 in 1460. Že ob odkritju leta 1935 ji je France Stele v okviru crngrobskih fresk, predvsem zaradi izjemnega bogastva spremljajočih prizorov, namenil posebno mesto in jo slogovno postavil v bližino Janeza Ljubljanskega.¹²⁷ Leta 1944 je objavil temeljno razpravo o tej freski, seveda s posebnim poudarkom na njeni ikonografski vsebini.¹²⁸ V tem delu se je avtor posvetil predvsem izvoru in pomenu upodobitev Svete nedelje, pa tudi ikonografiji samega Kristusa trpina kot osrednje podobe na freski. Obravnaval je tudi posamezne prizore, ki osrednjo podobo obkrožajo in fresko ikonografsko opredeljujejo. Seveda ni mogel mimo več kot očitnih primerjav z gradivom iz Anglije, kjer je domneval tudi izvor ikonografskega tipa Svete nedelje. Spremljajoče prizore v Crngrobu je opredelil kot neke vrste piktograme, ki simbolizirajo posamezne obrti. Avtor je ugotovil, da so prizori razvrščeni po »teži« greha. Najtežji grešnik je seveda samomorilec, upodobljen

¹²³ Alenka VODNIK, 'Tekstilni vzorci v gotškem stenskem slikarstvu na Slovenskem', *Gotika v Sloveniji: Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadrantom*, Ljubljana 1995, str. 297 - 303 in Alenka VODNIK, *Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem*, Ljubljana 1998, str. 40ss. Glede na to, da je bila šablona za slikanje tekstilnih vzorcev last delavnice in da je moral mojster, ko se je osamosvojil, izdelati svojo šablono, je avtorica lahko dokazala marsikatero avtorstvo fresk na Slovenskem.

¹²⁴ Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji I - Gorenjska*, Ljubljana 1996, str. 86 - 92.

¹²⁵ HÖFLER 1999 (kot op. 107).

¹²⁶ HÖFLER 1999 (kot op. 107), str. 344.

¹²⁷ STELE 1935 (kot op. 54), str. 42.

¹²⁸ France STELE, 'Ikonografski kompleks slike »Svete Nedelje« v Crngrobu', *Razprave filozofske filološko-historičnega razreda SAZU II*, Ljubljana 1944, str. 401 - 438.

kot prvi, ki vstopa v peklensko žrelo¹²⁹. Med grešnike, ki ne spoštujejo nedeljskega počitka, je uvrstil tudi spodnjo figuro v osrednjem polju in v tem kontekstu zavrnil Veiderjevo domnevo, da ta pomeni tesarja iz Pasijona.¹³⁰ Za prizore opravil, ki so nanizani okoli Kristusa, je našel ikonografski vzor predvsem v južnonemških lesorezih, od koder je slikar povzel in priredil nekatere motive ter jih uporabil na naši freski kot mnemotehnične podobe. V sami upodobitvi je Stele videl bogat primer *Artis memorativae*¹³¹, premišljeno zaokrožene v slikovni pripomoček pri pridigi o posvečevanju nedelje. Tudi v mednarodnem merilu so bile neregularne izčrpne ikonografske študije motiva Svete nedelje (prispevali so jih predvsem Robert Wildhaber,¹³² Leopold Kretzenbacher,¹³³ v svoji doktorski disertaciji Athene Reiss¹³⁴ ter z vidika pravne zgodovine Otto Fraydenegg-Monzello¹³⁵). Tudi tuji avtorji izpostavljajo crngrobsko fresko zaradi izjemno bogato upodobljenih opravil (v večini primerov tako v Angliji kot v kontinentalni Evropi so okoli osrednje figure razporejena le orodja kot simbolni prikaz posameznih dejavnosti, katerih opravljanje je ob nedeljah prepovedano) kot eno najodličnejših svoje vrste.

S terminološkega vidika je zanimiv članek Brede Vilhar iz leta 1996, v katerem je avtorica posredno opozorila na problem poimenovanja in razločevanja dveh osnovnih tipov Svete nedelje in ga skušala razrešiti ob primerjavi koroških fresk v Dolah (Dellach) in Čačah (Saak). Freske, na katerih je kot centralna figura upodobljen Kristus, imenuje, pač po analogiji z nemško terminologijo, »Nedeljski Kristus«, tiste, na katerih namesto Kristusa kot osrednji lik nastopa ženska figura, pa »Sveta nedelja«. Žal avtorica tega terminološkega razlikovanja podrobneje ne utemeljuje, ampak le kratko razloži, da je Nedeljski Kristus »smiselni pendant« Svete nedelji, kjer »gre za konkretno predstavitev Jezusa samega, kako ga žali skrunjenje Gospodovih dni«.¹³⁶ Leta 2001 se je

¹²⁹ Sv. Avguštin je v svojem delu *De civitate Dei*, ki ga je napisal okoli leta 420, samomor, do katerega je imelo krščanstvo do tedaj dokaj tolerantno odnosa, izenačil z umorom. Tako negativen odnos do samomora je nato Cerkev vzdrževala še skozi ves srednji vek, zrala pa se tudi v avstrijskem kazenskem zakonu iz leta 1787 (podrobneje gl.: Lev MILČINSKI, Bojan ZALCAR, Mira VIRANT-JAKLIČ, *Samomor in Slovenija*, Ljubljana 1997, str. 8).

¹³⁰ STELE 1944 (kot op. 128), str. 419.

¹³¹ STELE 1944 (kot op. 128), str. 424ss. Stele je v svojem delu razložil termin *Ars memorativa* kot način, kako izrabiti naše vizualno doživljanje za pomoč spominu. Pri tem je osrednja figura »vodilni znak za vsebino, izraženo z naokrog razvrščenimi sličicami raznih predmetov«.

¹³² Predvsem Robert WILDHABER, 'Der "Feiertagschristus" als ikonographischer Ausdruck der Sonntagsheiligung', *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, 16 (1956), zv. 1, Basel 1956, str. 1 - 34.

¹³³ Leopold KRETZENBACHER, *Nachtridentinisch untergegangene Bildthemen und Sonderkulte der Volksfrömmigkeit in den Südost-Alpenländern*, München 1994.

¹³⁴ Athene REISS, *The Sunday Christ: Sabbatarianism in English medieval wall painting* (British Archaeological Reports, 292. zv.), Oxford 2000; v tej disertaciji je avtorica podala tudi izčrpno zgodovino raziskav tega ikonografskega motiva. Avtorica se je ustavila tudi pri crngrobski freski, a je žal napačno povzela datacijo in fresko postavila v sredino 14. stoletja, kar je botrovalo tudi napačni interpretaciji (recenzijo knjige gl.: Dušan KOMAN, 'Angleški prispevek k poznavanju upodobitev ikonografskega motiva Svete nedelje', *Acta historiae artis Slovenica* 6, 2001, str. 189s).

¹³⁵ Otto FRAYDENEGG-MONZELLO, *Der Feiertagschristus: Ein Volksmystisches Mahnbild des Spätmittelalters als Quelle zur Rechtlichen Volkskunde, Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*, Bd 18, Zürich 1999, str. 61 - 96.

¹³⁶ Breda VILHAR, *Ziljske freske, Celovec-Dunaj-Ljubljana 1996*, str. 28.

Dušan Koman posvetil problemu terminologije, ki do tedaj še ni bil ustrezno rešen, in v okviru ikonografskega motiva Svete nedelje predlagal razločevanje med upodobitvami s Kristusom trpinom kot osrednjo figuro na eni strani ter na drugi z upodobitvami ženskega lika, torej Ecclesie¹³⁷ kot centralne figure. Prve je po angleški, francoski in delno nemški paraleli poimenoval Nedeljski Kristus, druge, neprimerno redkeje, pa je poimenoval Nedeljska Cerkev.¹³⁸

Emilijan Cevc je leta 1951 opozoril na pomen crngrobske freske Nedeljskega Kristusa za etnografijo in na potrebo po raziskovanju refleksije domačega okolja v poznem srednjem veku oziroma direktnega prenosa motivov v spremljajočih prizorih ter opozoril na odsotnost (neohranjenost?) poljedelskih prizorov.¹³⁹ Isti avtor se je leta 1958 ukvarjal z motivom tkalke na crngrobski freski in s pomočjo nekaterih etnografskih primerjav s Hrvaške postavil domnevo, da gre tu, kot tudi v prizoru Marije pri tkanju tempeljskega zastora na freski v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom (iz leta 1504 ali kmalu po tem¹⁴⁰), za pletiljo.¹⁴¹ Sicer pa se je z etnografskim vidikom te freske ukvarjal predvsem Angelos Baš, ki je najprej leta 1956 popisal in opredelil noše figur, naslikanih na spremljajočih prizorih.¹⁴² Dve leti kasneje je objavil članek o pomenu likovnih upodobitev poznega srednjega veka in 16. stoletja za raziskavo oblačilne kulture tistega časa.¹⁴³ V članku je obsežno predstavil slikarske in kiparske upodobitve oblačil v prostoru jugovzhodnih Alp. Predvsem freske poznega 15. in 16. stoletja je označil, sicer z nekaterimi pridržki, za relevantne pri raziskavah osnovnih značilnosti oblačil tistega časa tudi na lokalni ravni, kar implicira potreba po fabulativnosti prizorov. V tem kontekstu je opozoril tudi na fresko Nedeljskega Kristusa v Crngrobu. Avtor se je s proučevanjem oblačilne

¹³⁷ Osrednjo žensko figuro na tovrstnih freskah je že France Stele opredelil kot personifikacijo Cerkve, torej Ecclesio (STELE 1944 (kot op. 128), str. 428).

¹³⁸ Dušan KOMAN, 'Sveta Nedelja - Nedeljski Kristus in Nedeljska Cerkev', »Hodil po zemlji sem naši...« - Marijano Zadnikarju ob osemdesetletnici, Ljubljana 2001, str. 233 - 242.

¹³⁹ Emilijan CEVC, 'Etnografski problemi ob freski »sv. Nedelje« v Crngrobu', Slovenski etnograf III - IV, Ljubljana 1951, str. 180 - 183.

¹⁴⁰ HÖFLER 1996 (kot op. 124), str. 177. Poslikavo južne stene ladje, kjer je naslikan tudi prizor Marije pri tkanju, postavlja v čas gradnje prezbiterija (1507) ali pozneje.

¹⁴¹ Emilijan CEVC, 'Crngrobska pletilja', Loški razgledi V, Škofja Loka 1958, str. 144-149; Brez dvoma gre na tem prizoru za prikaz tkanja. Škofja Loka z okolico je bila v poznem srednjem veku poznana kot center platnarske obrti, kar je upodobljeno tudi na obravnavanem pasu na naši freski. Platnarstvo je bilo na Loškem poznano že od 13. stoletja dalje, s tem pa tudi tkalstvo (Pavle BLAZNIK, 'O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja', Loški razgledi VI, Škofja Loka 1959, str. 91 - 97, str. 92s). Po drugi strani pa Pavle Blaznik v tem svojem članku pletilstva sploh ne omenja. O pomenu platnarske obrti priča tudi zapis v računski knjigi iz let 1437-38, »da si je freisinški škof [Nikodemus della Scala, 1422-1443] tedaj na loških tleh nabavil 99 laktov platna« (BLAZNIK 1973 (kot op. 58), str. 89; cf. tudi: BLAZNIK 1963 (kot op. 5), str. 285). V slovenski etnološki literaturi najdemo tudi neposredno primerjavo svetoprimoške upodobitve stavev s še vedno uporabljanim tkalskim orodjem, ki ga avtor imenuje »statve« (Božo RAČIČ, 'Domače tkalstvo v Beli krajini', Slovenski etnograf III - IV, Ljubljana 1951, str. 142 - 158, str. 149 in TXXIV, sl. 13). Tudi pomen besed »plesti« in »tkati« je v slovensčini enoznačen. »Plesti« pomeni »delati tekstilne izdelke s pletilkami, pletilnim strojem« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1995, str. 854), »tkati« pa »delati tekstilne izdelke s križanjem, prepletanjem osnovnih niti in votka« (SSKJ 1995 (kot zgoraj), str. 1401).

¹⁴² Angelos BAŠ, 'Noše na freski sv. Nedelje v Crngrobu', Loški razgledi III, Škofja Loka 1956, str. 175 - 182.

¹⁴³ Angelos BAŠ, 'Pričevanje o noši v poznosrednjeveški umetnosti na Slovenskem', Slovenski etnograf XI, Ljubljana 1958, str. 101 - 130.

kulture na Kranjskem na podlagi poznosrednjeveških fresk ukvarjal tudi kasneje, Crngrob pa mu je v teh raziskavah pomenil eno pomembnejših referenc. Leta 1959 je objavil pregleden članek o nošah, naslikanih na slovenskih gotskih freskah, v katerem je popisal in opisal kose oblačil na posameznih spomenikih.¹⁴⁴ Leta 1962 je izšel članek istega avtorja o hlačah v ljudski noši. Pri tem je ugotovil, da se ravno na freski Nedeljskega Kristusa v Crngrobu prvič v našem prostoru pojavijo naslikane hlačne nogavice.¹⁴⁵ Na isti freski je našel tudi edino upodobitev nizkih čevljev v 15. stoletju na Gorenjskem.¹⁴⁶ Leta 1959 je avtor objavil članek o najstarejši upodobitvi skrinje na Slovenskem – tudi to najdemo na naši freski.¹⁴⁷ Iste leta je na kongresu jugoslovanskih folkloristov predstavil fresko Nedeljskega Kristusa iz Crngroba kot vir za raziskavo materialne kulture poznega srednjega veka na Gorenjskem.¹⁴⁸ Špelca Čopič je v svoji pregledni študiji slovenskega slikarstva med crngrobškimi freskami izpostavila prav fresko Nedeljskega Kristusa in na njej naslikane spremne prizore asociativno navezala na mnogo kasnejše slikarstvo panjskih končnic.¹⁴⁹ Čeprav delavniško delo, je zaradi ikonografske izjemnosti freski v monografiji o Janezu Ljubljanskem prisodil posebno mesto tudi Ivan Sedej.¹⁵⁰

Tudi muzikologi, ki so se ukvarjali s poznim srednjim vekom pri nas, niso mogli mimo crngrobskega Nedeljskega Kristusa. Z instrumenti na naših srednjeveških freskah se je ukvarjal Primož Kuret, ki je mesto plesa na naši freski (na spodnjem pasu blizu pekla) označil kot ustrezno poznosrednjeveškemu vrednotenju glasbe in

Matej Sternem, France Stele in Franjo Golob pri odkrivanju fresk v severni ladji leta 1935, iz fototeke Umetnostnozgodovinskega inštituta ZRC SAZU. Tu se zahvaljujem inštitutu, predvsem pa predstojniku dr. Damjanu Prelovšku, ki mi je predlagal objavo obeh fotografij v tem članku.

¹⁴⁴ Angelos BAŠ, 'Kranjska ljudska noša na gotskih freskah', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, V - VI, Ljubljana 1959, str. 351 - 367; članek je avtor datiral z januarjem leta 1956.

¹⁴⁵ Angelos BAŠ, 'Hlače v srednjeveški ljudski noši na Slovenskem', Slovenski etnograf XV, Ljubljana 1962, str. 55 - 69, str. 62.

¹⁴⁶ Angelos BAŠ, 'Obuvala na Slovenskem v 15. in 16. stoletju', Slovenski etnograf XVI - XVII, Ljubljana 1964, str. 23 - 32, str. 24.

¹⁴⁷ Angelos BAŠ, 'O najstarejši upodobitvi skrinje na Slovenskem', Slovenski etnograf XII, Ljubljana 1959, str. 97 - 106.

¹⁴⁸ Angelos BAŠ, 'Uz etnografiju Gorenjske u kasnom srednjem veku', Rad kongresa folklorista Jugoslavije VI. - Bled 1959, Ljubljana 1960, str. 27 - 30.

¹⁴⁹ Špelca ČOPIČ, Slovensko slikarstvo, Ljubljana 1966, str. 24ss.

¹⁵⁰ Ivan SEDEJ, Janez Ljubljanski, Ljubljana 1994, str. 47s.

družbenemu ugledu glasbenikov.¹⁵¹ Avtor v svojem delu ni definiral glasbil na tem prizoru. Edini instrument, ki ga je na tej freski opredelil, je rog, na katerega trobi lovec na prizoru sokolarjenja.¹⁵² Na simpoziju o srednjeveški glasbi na Slovenskem in njenih evropskih vzporednicah je leta 1997 Metoda Kokole predstavila ples na Slovenskem v poznem srednjem veku. Za našo fresko je, s pomočjo rekonstrukcije Marijana Tršarja,¹⁵³ razpoznala instrumentalno zasedbo godcev v prizoru plesa (cink, šalmaj, in tretji instrument, ki ni več razpoznaven, po analogijah verjetno tudi šalmaj) in celo, kateri moment pri plesu je na crngrobski freski predstavljen.¹⁵⁴ Prizor plesa na crngrobski cerkvi pa ostaja tudi v današnjem času za etnološko stroko predmet raziskav.¹⁵⁵

Prispevkov, v katerih se avtorji ukvarjajo z notranjo opremo crngrobske cerkve, je manj kot tistih posvečenih arhitekturi ali srednjeveškim freskam. Emilijan Cevc je v katalogu ob razstavi gotske plastike na Gorenjskem sicer predstavil tri plastike iz Crngroba. Obravnava dva kipa svetnic,¹⁵⁶ katerima manjkajo atributi, in jima v kiparskem gradivu ni našel primerjav. Datiral ju je v čas okoli 1510. Z veliko večjo gotovostjo je opredelil relief Najdenja pravega križa iz oltarja sv. Helene kot delo salzburskega rezbarja iz časa okoli 1495, na katerega sta vplivala Veit Stoss in Tilman Riemenschneider.¹⁵⁷ V pregledu slovenskega gotskega kiparstva v zbirki *Ars Sloveniae* je Cevc znova obravnaval iste tri kipe. Pri sv. Uršuli in sv. Neži, ki ju je tu že ikonografsko opredelil, je opozoril na mandljasto konturo in delno obdelavo hrbtne strani. Kipov delavniško ni mogel opredeliti, datiral pa ju je v čas okoli 1500. Relief Najdenja pravega križa je opredelil kot bavarsko oz. salzbursko delo iz okoli leta 1490.¹⁵⁸ V svoji študiji o poznogotski plastiki je isti avtor kipa sv. Uršule in sv. Neže, ki sta danes postavljena kot dodatni okras na oltarju sv. Agate pod južno arkadno steno ladij, povezal s Koroško, datacijo pa premaknil na konec 15. stoletja. Relief s prizorom Ozdravljenja iz legende o najdenju pravega križa, ki danes služi kot osrednja podoba baročnemu oltarju sv. Helene ob severni steni prezbiterija, pa je, podobno kot že leta 1958, opredelil za delo salzburske delavnice iz zadnjih let 15. stoletja.¹⁵⁹ Tudi v katalogu z razstave *Gotska plastika na Slovenskem*, ki je bila v jeseni leta 1973 v Narodni galeriji v Ljubljani, so te tri plastike zastopane, njihova opredelitev pa je tokrat ostala nespremenjena.¹⁶⁰ Iste

¹⁵¹Primož KURET, *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*, Ljubljana 1973, str. 70s.

¹⁵²KURET 1973 (kot op. 151), str. 97 in str. 129.

¹⁵³Rekonstrukcijo freske Nedeljskega Kristusa je leta 1955 za potrebe filma *Žitljenje ni greh* izdelal Marijan Tršar, hrani pa jo Loški muzej. Film je delo režiserja Boštjana Hladnika in scenarista Lojzeta Gostiše, hrani pa ga Slovenski filmski arhiv pri Arhivu RS (za natančnejše podatke gl.: Zdenko VRDLOVEC, Lilijana NEDIČ, Boštjan Hladnik, Ljubljana 2001, str. 65).

¹⁵⁴Metoda KOKOLE, 'Nekaj pričevanj o evropskem poznosrednjeveškem plesu na Slovenskem', *Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice*, zbornik referatov z mednarodnega simpozija 19. in 20. junija 1997 v Ljubljani, Ljubljana 1998, str. 95 - 106, str. 102; Glede na italijanske analogije je avtorica kot možen moment, naslikan na freski, prepoznala poklon med continenzo, kar je v članku ponazorila z risbo.

¹⁵⁵Prim. Monika KROPEJ, 'Igraj kolo, igray kolo, samo da se igra; Ples v ljudski pripovedi in pesmi', *Ples življenja in ples smrti*, Poligrafi 27/28, Ljubljana 2003, str. 137 - 156, str. 150.

¹⁵⁶Gre za kipa sv. Uršule in sv. Neže, ki sta danes postavljena na oltarju sv. Agate.

¹⁵⁷Emilijan CEVC, *Gotska plastika na Gorenjskem*, Kranj 1958, str. 10s in 20.

¹⁵⁸Emilijan CEVC, *Gotsko kiparstvo* (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1967, str. XXX, kat. št. 57, 58 in 60.

¹⁵⁹CEVC 1970 (kot op. 99), str. 185ss.

¹⁶⁰Emilijan CEVC, *Gotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1973, str. 27, 126 in 139.

kipe je avtor vključil tudi v svoj pregled o gotskem kiparstvu na Loškem, kjer jih je nekoliko podrobneje opisal in poudaril duh časa, v katerem so nastali.¹⁶¹ Plastiki sv. Uršule in sv. Neže sta bili razstavljeni tudi na razstavi *Gotika* leta 1995 v Ljubljani. V katalogu ju je predstavila Vesna Velkvorh Bukilica,¹⁶² ki ju je po obraznem tipu uvrstila v krog iste delavnice, ki je izdelala relief Najdenja pravega križa v tej cerkvi, našla pa jima je tudi primerjave na Koroškem. Kipa je datirala nekoliko kasneje kot Cevc in sicer med leti 1510 in 1515. Opredelila ju je za *»delo osrednjeslovenskega rezbarja, ki je povzel in konservativno obdelal v spokojno lepoto naravnane zglede iz kroga beljaškega kiparstva zgodnjega 16. stol.«*¹⁶³

Baročno notranjo opremo crngrobske cerkve so avtorji obdelovali predvsem v okviru preglednih besedil o tem spomeniku. Zlate oltarje, ki med notranjo opremo dominirajo, je obravnaval predvsem Milan Železnik. Najprej v članku, posvečenem tej temi,¹⁶⁴ in nekaj let kasneje v referatu o rezbarstvu 17. stoletja na Slovenskem,¹⁶⁵ ki ga je imel na drugem simpoziju umetnostnih zgodovinarjev, še bolj neposredno pa se je crngrobskim oltarjem posvetil v člankih o zlatih oltarjih na Loškem. Za oltar sv. Ahaca iz leta 1648 je ugotovil, da je delo mojstra, na katerega je vplivalo rezbarstvo Furlanije.¹⁶⁶ Na glavnem oltarju iz leta 1652, ki ga je izdelal Jurij Skarnos, pozlatil pa Jakob Jamšek, je avtor poudaril predvsem visoko kvaliteto rezbarskega dela in kot ikonografsko posebnost upodobitev jaslic v zadnji atiki. Stilno so bili za nastanek oltarja odločilni vplivi s severa.¹⁶⁷ Prav tako je severne stilne vplive avtor ugotovil za Martinov oltar iz leta 1680.¹⁶⁸ Sergej Vrišer je v svoji študiji o baročnem kiparstvu v osrednji Sloveniji Jurija Skarnosa predstavil kot daleč najkvalitetnejšega rezbarja svojega časa, glavni oltar v crngrobski cerkvi pa kot njegovo ključno delo. Pri tem je dopustil možnost, da je plastika Oznanjenja v tronu nastala pozneje.¹⁶⁹ Prav te podobe se je v študiji o marijanski ikonografiji dotaknil tudi Lev Menaše. Ob njej je poudaril, da so v tem času protireformacijske ideje nasplošno prevladale nad interpretacijo krščanskega humanizma. Kot posledica je bilo tudi Oznanjenje običajno predstavljeno tako, da je še bolj kot prej poudarilo nebeško okolje dogodka.¹⁷⁰ Oltarja Najdenja križa in Žalostne matere božje, oba deli Heinricha Hilarius Göttingerja, ki danes stojita v prezbiteriju, je v

¹⁶¹ CEVC 1972 (kot op. 101), str. 189ss.

¹⁶² Vesna VELKVRH BUKILICA, 'Kiparstvo 1490 - 1520', *Gotika* v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 199-212, str. 206.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Milan ŽELEZNIK, 'K problematiki »zlatih oltarjev«, Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, V - VI, Ljubljana 1959, str. 429-445.

¹⁶⁵ Milan ŽELEZNIK, 'Rezbarstvo 17. stoletja na Slovenskem', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, VII, Ljubljana 1965, str. 171 - 194.

¹⁶⁶ Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju (prva polovica 17. stoletja)', *Loški razgledi XIX*, Škofja Loka 1972, str. 199-205, str. 204.

¹⁶⁷ Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju (od 1650-1670)', *Loški razgledi XX*, Škofja Loka 1973, str. 128-136, str. 134s.

¹⁶⁸ Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju iz let 1670-1690', *Loški razgledi XXII*, Škofja Loka 1975, str. 57 - 66, str. 64.

¹⁶⁹ Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, str. 13ss.

¹⁷⁰ Lev MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994, str. 253.

svoji študiji opisal Emilijan Cevc. Glede na stilne značilnosti je istemu mojstru pripisal tudi prižnico.¹⁷¹ Avtor je v članku z biografskimi podatki in drugimi njegovimi deli izčrpno predstavil loškega meščana Hilarius Göttingerja.¹⁷² Istih oltarjev se je v knjigi o baročnem kiparstvu dotaknil tudi Sergej Vrišer in pri tem poudaril prvine, ki že pomenijo prehod iz baroka v rokoko.¹⁷³ Skarnosa in Göttingerja najdemo tudi na koncu Vrišerjeve knjige, kjer so predstavljeni življenjepisni podatki in dela kiparjev 17. in 18. stoletja v obravnavanem geografskem območju.¹⁷⁴

Crngrobsko milostno podobo – Marijin kipec, ki stoji v tabernaklju v glavnem oltarju, je ikonografsko opredelil v svojem vodniku po Crngrobu France Stele, ki je kipec datiral na začetek 17. stoletja.¹⁷⁵ Emilijan Cevc ga je opredelil kot delo, ki je zvesto gotski tradiciji, kipec pa je datiral nekoliko natančneje – v dvajseta leta 17. stoletja.¹⁷⁶

Emilijan Cevc je leta 1999 opozoril tudi na oljno sliko, ki do tedaj v strokovni literaturi ni vzbudila posebne pozornosti. Gre za sliko Brezmadežne, ki je nastala v zgodnjem 17. stoletju po bakrorezu Rafaella Schiaminossija iz leta 1603, slednji pa je nastal po sliki enega največjih genovskih slikarjev svojega časa, Bernarda Castella, iz časa okoli leta 1600.¹⁷⁷ Cevc je v članku podal ikonografsko in slogovno analizo crngrobske slike ter ovrednotil njen pomen v prostoru in času nastanka. Datiral jo je okoli leta 1615, kot njeno prvotno lokacijo pa domneval prvo starološko farno cerkev, ki so jo leta 1863 podrli in takrat verjetno sliko prenesli v Crngrob.¹⁷⁸ Sliko je že pred tem v knjigi o marijanski ikonografiji sicer upošteval Lev Menaše, ki jo je označil za tip *Tota Pulchra*. Zaradi slabe ohranjenosti ji ni mogel določiti avtorstva,¹⁷⁹ datacijo pa je povzel po Steletu.¹⁸⁰

Med notranjo opremo crngrobske cerkve so bile tudi orgle, ki jih je leta 1743 izdelal Janez Janeček in so nadomestile instrument Toma Kreka iz leta 1649, strokovno obravnavane šele v najnovejšem času. V svoji razpravi o orglah v dekaniji Škofja Loka (razprava je izšla v dveh delih) jih je obdelal Edo Škulj.¹⁸¹ Orgelsko omaro je ocenil za eno najlepših te velikosti v Sloveniji. Glasbilo je detajlno opisal z muzikološkega in organološkega vidika, pomudil pa se je tudi njihovi obnovi leta 1984.

Marijina cerkev v Crngrobu je kot umetnostni spomenik nerazdružljivo povezana z duhovno razsežnostjo tega kraja in v svojem nastanku morda celo navezana na romarsko pot. Tega so se zavedali vsi raziskovalci tega spomenika, nastalo pa je tudi

¹⁷¹ Emilijan CEVC, 'Loška baročna umetnika Heinrich Hilarius Göttinger in Martin Blažič', Loški razgledi XXI, Škofja Loka 1974, str. 94-101, str. 94.

¹⁷² CEVC 1974 (kot op. 171), str. 95s.

¹⁷³ VRIŠER 1976 (kot op. 169), str. 123s.

¹⁷⁴ VRIŠER 1976 (kot op. 169), str. 201ss.

¹⁷⁵ STELE 1962 (kot op. 66), str. 38s.

¹⁷⁶ Emilijan CEVC, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981, str. 291s

¹⁷⁷ Emilijan CEVC, 'Crngrobska slika Brezmadežne po Bernardu Castellu', Loški razgledi 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 39 - 47.

¹⁷⁸ CEVC 1999 (kot op. 177), str. 43s.

¹⁷⁹ MENAŠE 1994 (kot op. 170), str. 111s. Tu je avtor razložil poimenovanje tega tipa v marijanski ikonografiji.

¹⁸⁰ prim. STELE 1962 (kot op. 66), str. 37s.

¹⁸¹ Edo ŠKULJ, 'Orgle v dekaniji Škofja Loka, 1. del', Loški razgledi 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 73 - 128, str. 114ss.

nekaj besedil, ki se primarno ukvarjajo z raziskovanjem crngrobske romarske poti. France Štukl je leta 1983 opozoril na marijanski cikel s središčem v Crngrobu, ki mu lahko sledimo ob pregledu patrocinijev cerkva v prostoru okoli te božjepotne točke. Tu je opozoril tudi na pomen znamenj ob poti od Stare Loke do Crngroba in na duhovno napredovanje od ničevosti pozemskega življenja (Krvavo znamenje v Strai Loki in Gavžnik nedaleč naprej po poti v Crngrob) proti Marijini milostni podobi v glavnem oltarju v cerkvi.¹⁰² Metoda Kemperl se je v svoji magistrski nalogi ukvarjala z romarskimi cerkvami v 17. in 18. stoletju na Gorenjskem. V svoji študiji je prispevala zgodovinski pregled romanj in češčenj, tudi tistih, ki so bila povezana s Crngrobom.¹⁰³ Pregled duhovnih dogodkov v Crngrobu od začetka druge svetovne vojne do leta 1997 pa je kronološko opisal Andrej Glavan, starološki župnik med leti 1981 in 2000, v svojem prispevku v vodniku po Crngrobu iz leta 1998.¹⁰⁴

Več kot štiri stoletja zanimanja ljubiteljev, eruditov in strokovnjakov za cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu so torej rodila obsežno gradivo, ki danes omogoča vpogled v spremembe tega svetišča skozi čas. Ob primerjavah tega spomenika z drugimi so pisci našo cerkev že zgodaj umestili v sam vrh umetnostnega ustvarjanja na Slovenskem v poznem srednjem veku, opozorili pa so tudi na nekaj pomembnih crngrobskih spomenikov – predvsem oltarjev – za poznavanje zgodovine umetnosti na naših tleh v kasnejših obdobjih. Podrobno raziskovanje posameznih elementov je odprlo marsikatero prej nesluteno vprašanje, pa tudi na katero odgovorilo. Vendar crngrobska cerkev kot vir za proučevanje zgodovine umetnosti na Slovenskem še zdaleč ni izčrpana. Strokovnjaki, pa ne le umetnostni zgodovinarji, se bodo k njej kot pomembnemu viru za zgodovino umetnosti, zgodovino verstva in za zgodovinsko vedo še dolgo vračali in prepričan sem, da bo ta sestavek kmalu potrebno temeljito dopolniti.

Literatura:

- Rudolf ANDREJKA, 'Prenner, Karel Jožef Slovenski biografski leksikon 8, Ljubljana 1952, str. 495.
- Angelos BAŠ, 'Noše na freski sv. Nedelje v Crngrobu', Loški razgledi III, Škofja Loka 1956, str. 175 -182.
- Angelos BAŠ, 'Pričevanje o noši v poznosrednjeveški umetnosti na Slovenskem', Slovenski etnograf XI, Ljubljana 1958, str. 101 - 130.
- Angelos BAŠ, 'O najstarejši upodobitvi skrinje na Slovenskem', Slovenski etnograf XII, Ljubljana 1959, str. 97 -106.
- Angelos BAŠ, 'Kranjska ljudska noša na gotskih freskah', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, V-VI, Ljubljana 1959, str. 351 - 367.

¹⁰² France ŠTUKL, 'Crngrob v luči srednjeveškega češčenja', Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, str. 42-44, str. 43.

¹⁰³ Metoda KEMPERL, Romanje in romarske cerkve 17. in 18. stoletja v osrednji Sloveniji, Topografske študije, Gorenjska z Ljubljano, magistrska naloga, Ljubljana 1999; razmnoženo kot računalniški odtis, predvsem str. 124ss.

¹⁰⁴ CRNGROB 1998 (kot op. 67), str. 202-206.

- Angelos BAŠ, 'Uz etnografiju Gorenjske u kasnom srednjem veku', Rad kongresa folklorista Jugoslavije VI. – Bled 1959, Ljubljana 1960, str. 27 – 30.
- Angelos BAŠ, 'Hlače v srednjeveški ljudski noši na Slovenskem', Slovenski etnograf XV, Ljubljana 1962, str. 55 – 69.
- Angelos BAŠ, 'Obuvala na Slovenskem v 15. in 16. stoletju', Slovenski etnograf XVI-XVII, Ljubljana 1964, str. 23 – 32.
- Janez HÖFLER, Jörg TRAEGER (Hrsg.), Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003.
- Pavle BLAZNIK, 'O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja', Loški razgledi VI, Škofja Loka 1959, str. 91 – 97.
- Pavle BLAZNIK, 'Urbarji freisinške škofije', Viri za zgodovino Slovencev IV, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV, Ljubljana 1963.
- Pavle BLAZNIK, Škofja Loka in loško gospostvo (973 - 1803), Škofja Loka 1973.
- Emilijan CEVC, 'Etnografski problemi ob freski »sv. Nedelje« v Crngrobu', Slovenski etnograf III-IV, Ljubljana 1951, str. 180 – 183.
- Emilijan CEVC, 'Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša', Loški razgledi I, Škofja Loka 1954, str. 65 – 76.
- Emilijan CEVC, 'Kipar HR', Loški razgledi III, Škofja Loka 1956, str. 161 – 174.
- Emilijan CEVC, 'Crngrobska pletilja', Loški razgledi V, Škofja Loka 1958, str. 144 – 149.
- Emilijan CEVC, Gotska plastika na Gorenjskem, Kranj 1958.
- Emilijan CEVC, 'Poznogotski stavbenik Jurko iz Loke (Jurko Maurer ali Jurko Streit?)', Loški razgledi XI, Škofja Loka 1964, str. 50 – 61.
- Emilijan CEVC, Slovenska umetnost, Ljubljana 1966.
- Emilijan CEVC, Gotsko kiparstvo (zbirka Ars Sloveniae), Ljubljana 1967.
- Emilijan CEVC, 'Umetnostni delež loškega ozemlja v preteklosti', Loški razgledi XVI, Škofja Loka 1969, str. 23 – 38.
- Emilijan CEVC, Poznogotska plastika na Slovenskem, Ljubljana 1970.
- Emilijan CEVC, 'Gotika', Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas, Beograd – Sarajevo 1971, str. 129 – 149.
- Emilijan CEVC, 'Gotska plastika na loškem ozemlju', Loški razgledi XIX, Škofja Loka 1972, str. 179 – 197.
- Emilijan CEVC, Gotska plastika na Slovenskem, Ljubljana 1973.
- Emilijan CEVC, 'Loška baročna umetnika Heinrich Hilarius Göttinger in Martin Blažič', Loški razgledi XXI, Škofja Loka 1974, str. 94 – 101.
- Emilijan CEVC, 'Profesor J. G. Vonbank in loški umetnostni spomeniki', Loški razgledi 25, Škofja Loka 1978, str. 88 – 95.
- Emilijan CEVC, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981.
- Emilijan CEVC, 'Ikonografski problemi Bolfgangove freske Rojstva v Crngrobu', Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, str. 35 – 41.
- Emilijan CEVC, 'Nova umetnostnozgodovinska odkritja v Crngrobu', Loški razgledi 31, Škofja Loka 1984, str. 33 – 39.
- Emilijan CEVC, 'Crngrob. Umetnostni spomeniki', Enciklopedija Slovenije, zv.2, Ljubljana 1988.
- Emilijan CEVC, 'Plug na gotskih cerkvenih sklepnikih', Grafenauerjev zbornik; Ljubljana 1996, str. 409 – 420.

- Emilijan CEVC, 'Crngrobska slika Brezmadežne po Bernardu Castelli', Loški razgledi 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 39 - 47.
- Heinrich COSTA, Reiseerinnerungen aus Krain, Laibach 1848.
- Heinrich COSTA, 'Zur Geschichte der Kirche und Pfarre St. Georg zu Alt-Lack in Oberkrain', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 21, Laibach 1866, str. 9 - 12.
- Crngrob in okoliške vasi, Vodniki po loškem ozemlju 7, Škofja Loka 1998.
- Špelca ČOPIČ, Slovensko slikarstvo, Ljubljana 1966.
- August DIMITZ, 'Monats-Versammlungen', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 15, Laibach 1860, str. 85 - 88.
- Janez FLIS, Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina, Ljubljana 1885.
- Boris GOLEC, 'Iz zgodovine uradovalne slovenščine 17. stoletja', Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije XXIII/2, Ljubljana 2000, str. 141 - 154.
- France GOLOB, 'Karl Jožef Prenner - loški muzealec in njegove zgodovinske, topografske ter umetnostno-zgodovinske razprave', Loški razgledi 50 (2003), Škofja Loka 2004, str. 55 - 76.
- Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995.
- Peter HICINGER, 'Kranjsko zgodovinsko društvo, Crngrob in več družega', Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih stvari 13, Ljubljana 1855, str. 338.
- Janez HÖFLER, Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja, Ljubljana 1982.
- Janez HÖFLER, Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč, Ljubljana 1985.
- Janez HÖFLER, 'O nekaterih vidikih likovne umetnosti srednjega veka na Slovenskem', Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988, Ljubljana 1989, str. 267 - 272.
- Janez HÖFLER, 'Janez Ljubljanski', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 253 - 258.
- Janez HÖFLER, 'Mojster Bolfgang in njegov krog', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 272 - 280.
- Janez HÖFLER, Srednjeveške freske v Sloveniji I - Gorenjska, Ljubljana 1996.
- Janez HÖFLER, 'Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem - Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani', Acta ecclesiastica Sloveniae 20, Ljubljana 1998, str. 305 - 368.
- Janez HÖFLER, 'O mojstru Bolfangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji, Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem - Šumijev zbornik, Ljubljana 1999, str. 343 - 364.
- Janez HÖFLER, 'Die Gotik in Slowenien: Periphere Kunst in Europäischen Koordinaten. Eine Einleitung', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 9 - 17.
- Metoda KEMPERL, Romanje in romarske cerkve 17. in 18. stoletja v osrednji Sloveniji, Topografske študije, Gorenjska z Ljubljano, magistrska naloga, Ljubljana 1999, razmnoženo kot računalniški odtis.
- Anton KOBLAR, 'O zidanju crngrobske cerkve', Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 2. letnik, Ljubljana 1892, str. 152 - 155.

- Metoda KOKOLE, 'Nekaj pričevanj o evropskem poznosrednjeveškem plesu na Slovenskem', *Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice*, zbornik referatov z mednarodnega simpozija 19. in 20. junija 1997 v Ljubljani, Ljubljana 1998, str. 95 - 106.
- Dušan KOMAN, *Crngrob*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 201, Ljubljana 2000.
- Dušan KOMAN, 'Sveta Nedelja - Nedeljski Kristus in Nedeljska Cerkev', »Hodil po zemlji sem naši ...« - Marijanu Zadnikarju ob osemdesetletnici, Ljubljana 2001, str. 233 - 242.
- Dušan KOMAN, 'Angleški prispevek k poznavanju upodobitev ikonografskega motiva Svete nedelje', *Acta historiae artis Slovenica* 6, 2001, str. 189s.
- Dušan KOMAN, 'Vodnik Karla Prennerja po Crngrobu in okolici', *Loški razgledi* 50 (2003), *Škofja Loka* 2004, str. 43 - 54.
- Dušan KOMAN, 'Robert Potokar: Gorenjska. Arhitekturni vodnik', *Umetnostna kronika* 2, Ljubljana 2004, str. 26 - 28.
- Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura* (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1969.
- Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana 1973.
- Franc KOS, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana 1894
- Franc Ksaverij KRAMER, Franc Ks. Kramer, poslednjič korar v Ljubljani. Njegovo življenje in delovanje popisano od njega samega, ed. Karol Klun, Ljubljana 1893.
- Leopold KRETZENBACHER, *Nachtridentinisch untergegangene Bildthemen und Sonderkulte der Volksfrömmigkeit in den Südost-Alpenländern*, München 1994.
- Monika KROPEJ, 'Igraj kolo, igray kolo, samo da se igra; Ples v ljudski pripovedi in pesmi', *Ples življenja in ples smrti*, *Poligrafi* 27/28, Ljubljana 2003, str. 137-156
- Primož KURET, *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*, Ljubljana 1973.
- Ana LAVRIČ, 'Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu', *Razprave I. razreda SAZU*, XV, Ljubljana 1986, str. 135-153.
- *Mitteilungen der k.k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, dritte Folge, siebenter Band, Wien 1908.
- Lev MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994.
- Lev MILČINSKI, Bojan ZALAR, Mira VIRANT-JAKLIČ, *Samomor in Slovenija*, Ljubljana 1997.
- Vojeslav MOLE, *Umetnost južnih Slovanov*, Ljubljana 1965.
- Otto FRAYDENEGG-MONZELLO, *Der Feiertagschristus: Ein Volksmystisches Mahnbild des Spätmittelalters als Quelle zur Rechtlichen Volkskunde*, *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*, Bd 18, Zürich 1999, str. 61 - 96
- Karl OETTINGER, 'Notizen und Nachrichten', *Zeitschrift für Kunstgeschichte* VII, München 1938, str. 259s.
- Franc POKORN, 'Loka', *Dom in svet* 7, Ljubljana 1894
- Franc POKORN, 'Loka', prenatís iz revije *Dom in svet* 7, Ljubljana 1894, *Loški razgledi*, Doneski 4, *Škofja Loka* 1995.
- Robert PESKAR, 'Srednjeveške poslikave cerkvenih zunanjščin v Sloveniji', *Gotika v Sloveniji*, *Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in*

- Jadranom, Ljubljana 1995, str. 309–319.
- Robert PESKAR, Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460-1530), Nova Gorica 1999.
 - Robert PESKAR, Šentrupert na Dolenjskem, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 202, Ljubljana 2001.
 - Robert POTOKAR, Gorenjska, arhitekturni vodnik, Ljubljana 2002.
 - Carl PRENNER, 'Die Wallfahrtskirche U. L. Frauen zu Ehrengruben in Oberkrain', Illyrisches Blatt, Jg 1840, Laibach 1840, str. 37-39 in str. 45–49.
 - Ivanka PORENTA-ALEŠ, 'Vodnik Crngrob in okoliške vasi', Loški razgledi 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 351–355.
 - Božo RAČIČ, 'Domače tkalstvo v Beli krajini', Slovenski etnograf III-IV, Ljubljana 1951, str. 142–158.
 - Ivan RAKOVEC, Poročilo Škofjiškemu ordinariatu 4. decembra 1954, NŠAL, Stara Loka, Spisi, f.2.
 - Athene REISS, The Sunday Christ: Sabbatarianism in English medieval wall painting (British Archaeological Reports, 292. zv.), Oxford 2000.
 - Wolfgang SCHÖLLER, 'Eine slowenische Variante der »Sondergotik«? - France Stele, Bayern und eine Gruppe spätgotischer slowenischer Hallenkirchen', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 93–104.
 - Ivan SEDEJ, Sto znanih slovenskih umetniških slik, Ljubljana 1985.
 - Ivan SEDEJ, Janez Ljubljanski, Ljubljana 1994.
 - Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1995.
 - France STELE, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Ljubljana 1924.
 - France STELE, Monumenta artis Slovenicae I. Srednjeveško stensko slikarstvo, Ljubljana 1935.
 - France STELE, Cerkveno slikarstvo med Slovenci - I. Srednji vek, Celje 1937.
 - France STELE, 'Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji', Zbornik za umetnostno zgodovino XV, Ljubljana 1938, str. 1–43.
 - France STELE, 'Varstvo spomenikov', Zbornik za umetnostno zgodovino XV, Ljubljana 1938, str. 94–101.
 - France STELE, 'Ikonoграфski kompleks slike »Svete Nedelje« v Crngrobu', Razprave filozofsko - filološko - historičnega razreda SAZU II, Ljubljana 1944, str. 401–438.
 - France STELE, Crngrob, Ljubljana [1962].
 - France STELE, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Ljubljana 1966.
 - France STELE, Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja, Ljubljana 1969.
 - France STELE, Gotsko stensko slikarstvo (zbirka Ars Sloveniae), Ljubljana 1972.
 - Viktor STESKA, 'Kranjska marijina božja pota pred 200 leti', Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IX, Ljubljana 1899, str. 119–124.
 - Viktor STESKA, 'Naši stavbarji minule dobe', Zbornik za umetnostno zgodovino III 1-2, Ljubljana 1923, str. 1–9.
 - Edo ŠKULJ, 'Orgle v dekaniji Škofja Loka, 1. del', Loški razgledi 45 (1998), Škofja Loka 1999, str. 73–128.
 - Samo ŠTEFANAC, 'Jurko iz Loke', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 89–91.
 - Samo ŠTEFANAC, 'Die Pfarrkirche des hl. Kanzian in Kranj und ihre Stellung in

- der spätgotischen Architektur Mitteleuropas', Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik: Beziehungen, Anregungen, Parallelen, Regensburg 2003, str. 105–114.
- France ŠTUKL, 'Stavbenik Janez Krstnik Molinaro', Loški razgledi XVI, Škofja Loka 1969, str. 198–205.
 - France ŠTUKL, 'Podobar Janez Gosar starejši (1830 – 1887) s posebnim ozirom na Škofjo Loko z okolico in Selško dolino', Loški razgledi XVIII, Škofja Loka 1971, str. 87–94.
 - France ŠTUKL, 'Crngrob v luči srednjeveškega čaščenja', Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, str. 42–44.
 - France ŠTUKL, Knjiga hiš v Škofji Loki III, Stara Loka in njene hiše, Ljubljana – Škofja Loka 1996.
 - Nace ŠUMI, 'Pregled arhitekture XVI. In XVII. Stoletja na Slovenskem', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, VII, Ljubljana 1965, str. 9–36.
 - Nace ŠUMI, Arhitektura šestnajstega stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1966.
 - Odlok o razglasitvi Cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu za kulturni spomenik državnega pomena, Uradni list RS 81/1999, Ljubljana 1999, str. 12540s.
 - Johann Weichard VALVASOR, Die Ehre des Hertzogthums Crain, II. Theil, Laybach – Nürnberg 1689, faksimilna izdaja, München 1971.
 - Janez VEIDER, Vodič po Crngrobu, Škofja Loka 1936.
 - Janez VEIDER, 'Umetna obrt na Škofjeloškem ozemlju', Škofja Loka in njen okraj, Škofja Loka 1936, str. 25–37.
 - Vesna VELKOVRH BUKILICA, 'Kiparstvo 1490-1520', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 199–212.
 - Breda VILHAR, Ziljske freske, Celovec – Dunaj – Ljubljana 1996.
 - Alenka VODNIK, 'Tekstilni vzorci v gotskem stenskem slikarstvu na Slovenskem', Gotika v Sloveniji: Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom, Ljubljana 1995, str. 297–303.
 - Alenka VODNIK, Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem, Ljubljana 1998.
 - Johann Georg VONBANK, 'Die Kirchen von Lack und Ehrengruben', Blätter aus Krain III, Laibach 1859, str. 99s in 103.
 - Zdenko VRDLOVEC, Lilijana NEDIČ, Boštjan Hladnik, Ljubljana 2001.
 - Sergej VRIŠER, Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji, Ljubljana 1976.
 - Robert WILDHABER, 'Der "Feiertagschristus" als ikonographischer Ausdruck der Sonntagsheiligung', Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, 16 (1956), zv. 1, Basel 1956, str. 1–34.
 - Marijan ZADNIKAR, 'Crngrob', Enciklopedija likovnih umjetnosti 1, Zagreb 1959, str. 689s.
 - Marijan ZADNIKAR, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti, Celje 1973.
 - Tanja ZIMMERMANN, 'Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 221–230.
 - Adela ŽELEZNIK, 'Goriške delavnice 14. in zgodnjega 15. stoletja', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 237–245.
 - Milan ŽELEZNIK, 'K problematiki »zlatih oltarjev«, Zbornik za umetnostno

- zgodovino, nova vrsta, V-VI, Ljubljana 1959, str. 429-445.
- Milan ŽELEZNIK, 'Rezbarstvo 17. stoletja na Slovenskem', Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta, VII, Ljubljana 1965, str. 171-194.
 - Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju (prva polovica 17. stoletja)', Loški razgledi XIX, Škofja Loka 1972, str. 199-205.
 - Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju (od 1650 - 1670)', Loški razgledi XX, Škofja Loka 1973, str. 128-136.
 - Milan ŽELEZNIK, 'Zlati oltarji na loškem ozemlju iz let 1670 - 1690', Loški razgledi XXII, Škofja Loka 1975, str. 57-66.

Zusammenfassung

Die Kirche in Crngrob in der Fachliteratur

Der Beitrag bietet eine Übersicht der Forschungen der Marienkirche in Crngrob in der Nähe von Škofja Loka, von der ersten Erwähnung der Kirche in der Fachliteratur bei Valvasor im Jahre 1689, bis Sommer 2004, als ich diesen Beitrag vollendet habe. Es sind mehrere Monografien und Artikel, die diese Kirche und ihre Gegend im Ganzen vorstellen, herausgegeben worden. Darunter verdient eine besondere Achtung die Mitteilung des Historikers Karl Prenner aus dem Jahre 1840, die bald nach der Veröffentlichung in die Vergessenheit geraten ist und bis heute unbekannt geblieben ist.

Die Architekturforscher haben sich weniger mit den ältern Kirchenschiffen, aber meistens mit dem Presbyterium, das nach dem Jahre 1521 neu erbaut wurde, beschäftigt, und es erst nach der Entdeckung des Vertrages für den Bau im Jahre 1860 richtig datiert. Vor dieser Entdeckung hat nämlich als Baujahr des Presbyteriums, trotz der stylistischen Eigenschaften, das Jahr 1273 gegolten.

Wegen der hohen Qualität und der nicht nur lokalen sondern auch internationalen Bedeutung haben die mittelalterlichen Wandmalereien bei den Forschern der Wallfahrtskirche in Crngrob die größte Aufmerksamkeit geweckt. Zu erwähnen sind vor allem zwei Kunsthistoriker: France Stele als Entdecker der meisten Fresken, und in neuerer Zeit Janez Höfler als heute führender Forscher der mittelalterlichen Wandmalereien in Slowenien. Unter den Fresken von Crngrob verdient die besondere Achtung das Bildnis des Feiertagschristus, ein Bilderzyklus, der nicht nur künstlerische sondern auch eine riesige ethnografische Bedeutung hat. Das spiegelt sich auch in der entsprechenden Fachliteratur, wo auch, wegen des erzählerischen Wertes, die führende Stelle dieses Freskos unter den ähnlichen europäischen betont worden ist.

Die Forscher dieser Wallfahrtskirche haben sich auch mit der Skulptur und innerer Ausstattung beschäftigt, so dass heutiger Stand der Fachliteratur eine gute Übersicht über diese Perle unter den mittelalterlichen Kirchen Sloweniens bietet.

Übersetzt von Alenka Golob - Koman

DR. GREGOR KREK KOT PREDSTOJNIK SLOVANSKEGA INŠTITUTA NA GRAŠKI UNIVERZI, NAZADNJE DVORNI SVETNIK

*Dr. Gregor
Krek v zadnjem
desetletju
delovanja na
univerzi v
Gradcu*

V začetku septembra 1887 je dr. Gregor Krek po daljšem času obiskal svojo rojstno vas Četeno Ravan in svojo domačo faro Javorje, kjer je njegov prijatelj in sošolec, znani dobričina Matevž Jereb, Idriječan, slavil svojo petdesetletnico.¹ Povabil je tudi domače dijake, med njimi sta prišla iz Poljan učiteljski Lovro Perko in osmošolec Aleš Ušeničnik. Učitelj Lovro Perko je ohranil spomin na to srečanje in ga objavil v Jutru ob stoletnici rojstva Gregorja Kreka.² Zanimiva je njegova kratka oznaka prof. Kreka: "To je postaven gospod z daljšo zlato brado in bujnimi lasmi. Ko sva se mu z Alešem približala, je obema krepko stisnil roko. Med obedom je vzbujal ta gospod največjo pozornost in vsi so skrbno pazili, da ne bi preslišali nobene njegove besede. Bil pa je pri govorjenju zelo preudaren in je v vsem kazal veliko umerjenost."

Krek je še naprej predaval v zimskem in letnem semestru 1887/88, a ponavlja že obdelane teme. Decembra 1887 je dobil diplomu za člana akademije znanosti Peterburg. 28. januarja je bil imenovan za dopisnega člana JAZU Zagreb.

¹ Duhovnik Matevž Jereb je bil rojen v Idriji 10. septembra 1837. Službo v Javorjah je nastopil 24. januarja 1870. V letih 1888/89 je zgradil novo župnišče in gospodarsko poslopje. Oktobra 1892 je zapustil Javorje in odšel na novo službeno mesto v Kropo, kjer je čez pol leta umrl za pljučnico. Pri ljudeh je ostal v dobrem spominu.

² Za stoletnico rojstva dr. Gr. Kreka je učitelj iz Poljan Lovro Perko objavil v Jutru spominski članek.

1. februarja 1888 se je Krek s pismom obrnil na Miklošiča,³ da je bil z dvora naprošen za sodelovanje v državni seriji Die Österreichisch-ungarische Monarchie⁴ s člankom Die slovenische Literatur, ki pa lahko šteje samo 20 strani. Zato se bo omejil na čas do 1850 in tudi pri slikah se bo omejil na brižinske spomenike, Vodnika in Prešerna. Portrete bo narisal slikar Jurij Šubic,⁵ ki je tedaj živel v Parizu.

Članek je izšel šele čez tri leta, ko je v 14. zvezku te luksuzne serije 1891 prišla na vrsto Koroška in Kranjska. K faksimilu briž. spomenika je Jurij Šubic narisal Trubarja, Vodnika, Prešerna, slap Savico in Slomška. Slavist dr. V. Oblak je spis ocenil v Jagičevem Arhivu: "Lepa, čeprav skopo podana skica slovenske literature, kjer avtor ni šel toliko na podrobnosti, ampak bolj na najpomembnejša razdobja in njihove reprezentante, ki jih je kritično osvetlil in ovrednotil."

Cimpermanu je čisto na kratko voščil za god za Jožefovo 1888; ne dopisujeta si več prijateljsko. Cimperman je izdal tega leta drugo zbirko svojih pesmi, čez pet let pa je umrl. V šolskem letu 1891/92 je bil prof. Krek spet izvoljen za dekana filozofske fakultete in se s tem spet preobložil z delom.

Že vsa leta po izidu svojega temeljnega dela je po malem pripravljaval slovansko pesniško antologijo. 19. februarja 1892 je poslal založbi J. G. Cotta'sche Buchhandlung v Stuttgart svoje pogoje in založba mu je 23. februarja poslala naslednjo pogodbo:

Verlags - Vertrag (Založniška pogodba)

med gospodom dr. Gregorjem Krekom, rednim univerzitetnim profesorjem v Gradcu na Štajerskem, in knjigarno J. G. Cotta nasledniki v Stuttgartu je danes sledeča založniška pogodba dogovorjena in sklenjena:

1. Gospod profesor Krek odda v Založbo J. G. Cotta knjigarna nasledniki *Slovansko antologijo* v nemškem prevodu v maksimalnem obsegu 18 tiskarskih pol celotni rokopis (Slavische Anthologie in deutscher Uebersetzung in Maximalumfang von achtzehn Druckbogen heraus) do 31. decembra 1893 v založbo.

2. *Slovansko antologijo* sestavlja biografsko - literarni uvod v obsegu ene pole v petit tisku, pesniško zbirko in opombe na koncu knjige, ki naj se omeji na najnujnejše in naj ne preseže osem tiskanih strani.

3. Njegovo celotno delo pri redakciji in izdaji te *Slovanske antologije* se gospoda profesorja Kreka honorira enkrat za vselej z M 500 (petsto markami) po dokončani in dotiskani izdaji.

4. On (avtor) prejme od izdaje Antologije šest avtorskih izvodov in od svojega uvoda deset separatov.

5. Ta pogodba prehaja s svojimi pravicami in dolžnostmi na dediče in pravne naslednike pogodbenika.

J. G. Cotta'sche Buchhandlung-Nachfolger

³ Katja Sturm - Schnabl, *Zur Briefwechsel Franz Miklosich mit den Südslaven*. Obzorja, Maribor 1991. Pismo 597 na str. 778-779.

⁴ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, domoznansko delo o avstrijsko-ogrski državi v 24 knjigah. 14. zvezek: Kärnten und Krain.

⁵ Jurij Šubic (1855-1890), slovenski slikar, ki je izšel iz stare podobarske družine iz 18. stoletja v Poljanah na Gorenjskem. V letih 1880-1890 je živel na povabilo svojega prijatelja, češkega slikarja V. Hynaisa v Parizu. Za Krekov članek je pripravil 6 ilustracij.

Tako je bila pogodba podpisana, o izidu knjige čez tri leta, pa kasneje.

Tedaj je bilo dokončano novo poslopje graške Univerze v novem kampusu zunaj centra mesta. Ta nova prostorska možnost je omogočila ustanovitev *Seminarja za slovansko filologijo*, iz katerega se je kasneje razvil Slovanski inštitut. Z odločbo ministra za bogočastje in pouk z dne 2. aprila 1892 je bilo določeno delovanje z zimskim semestrom 1892/93. Za predstojnika je bil določen dr. Gregor Krek. Dalje je ministrstvo razpisalo štiri štipendije po 30. gold. na semester in določilo dotacijo za seminar, posebno za strokovno knjižnico letno po 400 goldinarjev.

Univerza Karl Franca v Gradcu, od leta 1891 v novem poslopju

Za seminar je bil sprejet poseben statut. Tri ure tedensko ga je vodil predstojnik prof. Krek. Prostore je dobil v drugem nadstropju nove univerzitetne zgradbe, in sicer dve sobi. Dobil je štiri mize s po tremi delovnimi mesti. Število članov seminarja ne znaša manj kot deset članov. Knjižnica seminarja šteje ob začetku 126 del.

11. maja 1893 je bil izvoljen za častnega člana Srbske kraljevske akademije. Tega leta je maturiral sin Gojmir in se vpisal na očetovo željo na pravno fakulteto, čeprav bi bil rad študiral zgodovino in jezikoslovje.

Na 42. dnevu filologov na Dunaju je predaval *K zgodovini ruskih poročnih običajev* in to predavanje objavil v samozaložbi za počastitev otvoritve nove stavbe univerze v Gradcu. V njej na podlagi starih kronik ugotavlja stare ruske običaje, zlasti poroke na ruskem dvoru.

Za slovanski seminar je Krek vodil delovodnik in ob koncu vsakega šolskega leta je poslal Ministrstvu za šolstvo in bogočastje poročilo o delovanju, v katerem je navajal tudi vse seminarske naloge, ki so jih brali študentje slavistike in tudi komentirali.

Začetek seminarja je po poročilu predstojnika v letu 1893/94 potekal tako, da ga je začel profesor, po nekaj urah pa so nadaljevali študentje, v tem semestru so se zvrstili Friedrich Ahn, Franz Eller, Carl Hacoce, Franc Ilešič, Anton Kunst, Stephan Midžor, Mihael Munih, Josip Tomišek, Ivan Vasić in jurist Jos. Faganelj. Zadnje poročilo o delu seminarja je napisal 20. julija 1901.⁶

V poletnem semestru 1894 je začel predavati privatni docent dr. Vatroslav Oblak, ki je prišel z Dunaja. Predaval je tri ure stsl. slovnico.

V zimskem semestru 1894/95 je predaval tedensko tri ure o ruskem epu "Slovo o polku Igoreve" in tri ure vodil seminar. Tudi Oblak je predaval štiri ure. V poletnem semestru 1895 je predaval že v novi univerzitetni stavbi.

V letu 1895 je v Stuttgartu izšla Krekova knjiga *Slavische Anthologie*, ki šteje 246 strani, od tega 24 strani Krekovega uvoda. Značilen za Kreka je že začetek uvoda (v prevodu):

⁶ Arhiv RS. Priv. A LXIX, 2. fasc.

*Naslovna stran
Krekove knjige
Slavische
Anthologie
(Slovanska antologija),
izšla leta 1895*

“Slovani so prispeli na poti pokristjanjevanja k poznavanju fonetične pisave in s tem so se jim odprla tudi vrata književnosti. V celoti kakor posamezno se je to zgodilo v času, ko je bila delitev Slovanov v sedanje narode in nekatere izumrle že dovršeno dejstvo. To etično individualiziranje je šlo z roko v roki s teritorialno ločitvijo in kasneje se je razcepilo še versko v vzhodno in zahodno krščansko Cerkev. Dejansko je prišel slovanski jug in vzhod pod bizantinsko, zahod pa pod rimski krščanski kulturni vpliv ...”

Krek potem označuje začetke književnosti in njen razvoj do francoske revolucije pri posameznih slovanskih narodih. Začne s češko, nadaljuje s poljsko in jugoslovansko ter zaključí z rusko književnostjo. Izpuščeni so Lužiški Srbi, Makedonci in Bolgari, ker ni bilo na voljo prevodov njihovih del. Nato posebej obravnava 19. stoletje, ki pomeni “nacionalno renesanso slovanskih ljudstev. Načela in ideje francoske revolucije so pretresla vso Evropo in prebudila celo pri najmanjših narodih narodno zavest. Nacionalno načelo je postavilo književnost in njene interese prvič na svojo naravno bazo in jo povežalo z ljudstvom z najtesnejšimi stiki in odnosi. Kjer ljudski jezik še ni v svoji čisti podobi literarni jezik, je moral po prodoru nacionalne ideje to postati. Ljudsko izročilo v duhovnem življenju ljudstev sedaj postane upoštevanja vredno in posebno vrednost in pomen ljudske pesmi postane predmet splošnega literarnega zanimanja. Sploh naj vpliva načelo narodne in individualne svobode na literarna gibanja pospešujoče in osvežujoče.”

To se je s prevlado romantike res zgodilo in prineslo slovanskim narodom njihove velike, največje pesnike. Tako na Češkem (Maj, Erben, Neruda, Čech, Vrchlicky), pri južnih Slovanih pa Slovenci dobijo Vodnika, Prešerna, Koseskega, Jenka, Levstika, Stritarja, Gregorčiča in Aškerc; Hrvati dobijo Gaja, Vraza, Preradovića in Ivana Mažuranića; pri Srbih so pomembni Milutinović, Njegoš, Radičević in Jovan Jovanović - Zmaj. Pojavijo se pesniški velikani na Poljskem (Mickiewicz, Slowacki in Krasinski) in na Ruskem (Karamzin, Žukovski, Puškin in Lermontov, Koljcov, Nekrasov in Tjutčev).

Romantika se je pokazala v odnosu na jezik in književnost slovanskih ljudstev po eni strani združujoča, po drugi pa individualizirajoča. Posledica tega procesa je poseben obstoj slovaške literature, ki je v prejšnjih stoletjih neznan. Na temelju načela nacionalnosti se je pojavila poleg velikoruske še maloruska (ukrajinska) književnost in celo mali rod Lužiških Srbov se je glede na jezik in književnost razcepil na dva dela. Absolutno pomanjkanje prevodov iz teh literatur pa je vzrok, da manjkajo v knjigi. To velja tudi za bolgarsko in makedonsko književnost.

Temu uvodu sledi izbor 30 pesmi 10 čeških pesnikov, izbor 44 pesmi 16 poljskih in izbor 69 pesmi 32 ruskih pesnikov. Pri južnih Slovanih pa je od 24 pesmi 15 hrvaških, 9 pesmi 4 srbskih in 33 pesmi 7 slovenskih pesnikov. Skupaj torej 207 izbranih prevodov 84 slovanskih pesnikov. To je bilo veliko dejanje slavista Kreka, da je toliko slovanske poezije posredoval germanskemu svetu. Pri prevodu slovenskih pesnikov je

že pomagal sin Gojmir, ki je posebno spretno prevajal Aškerca in prevedel za antologijo vseh 17 njegovih pesmi.

V Sloveniji se je ob tej knjigi sprožila polemika, nekateri so Kreka označili kar za nemškega pisca.

V zimskem semestru 1895/96 je predaval primerjalno sintakso jugoslovanskih jezikov 3 ure tedensko. Sin dr. Bogomil je bil kandidat za odvetnika na Dunaju. Poleti 1896 je prejel naslednje pismo od neveste svojega brata Jožeta:

"Blagorodni gospod!

Prosim, oprostite, da vas motim tudi jest z mojim pismom, pa je to želja mojega ženina, da Vam pišem tudi jest. Zaročila sem se z Vašim bratom Joškom in mislim, da bom prav srečna; nekaj časa nisem mislila in potem sem pa spoznala, da se naj nature zglihajo in, da bi se prav dobro sporazumela, prosim, da bi me vsaj Vi ne zaničevali zavol tega, kar bodo gotovo storili drugi sorodniki. Prosim, da bi prišli na svatbo, kadar Vam bo pisal Jože, ker ga bodete s tem zelo osrečili in z nim tudi mene.

Javorje 27/8 1896

Frančiška Kržišnik"

Rojstni kraj dr. Gregorja Kreka Četena Ravan, gorska vas blizu smučišč Starega vrha, ki se je močno usmerila v turizem (Foto Janez Dolenc)

Brat Jože ga je potem res povabil na svatbo 28. septembra, a ne vemo, ali se je Gregor udeležil. Nevesta je bila doma iz Selške doline (Brnoževa Franca iz Luše) in je bila najprej gospodinja v župnišču pri svetem Lenartu, kasneje pa v javorskem župnišču. Brat Jože pa je živel v tem župnišču kot "farovski hlapec", kasneje pa se je usposobil za organista. Želel se je poročiti s hčerko edinko vseмогоčnega javorskega župana Janeza Ažbeta, a le-ta je to preprečil, čeprav je hči Ančka bila noseča in je potem rodila nezakonsko hčerko. Otrok je kmalu umrl. Jože se je z njo poročil šele po smrti njenega očeta, ko je bila Ana že slabega zdravja in je mlada umrla. Jože je za njo podedoval veliki Vrbanačev grunt v Javorjah. Ta grunt je verjetno zamikal tudi Brnoževo Franco, sorodstvo pa je bilo jezno nanjo. Jože in Ančka sta vsako leto poslala Gregorju v Gradec paket domačih kolin.

V zimskem semestru 1896/97 je predaval Uvod v študij slovanske ljudske epike 3 ure tedensko. Profesor Oblak je umrl, v poletnem semestru 1897 ga je na priporočilo dr. Kreka nadomestil dr. Karel Štrekelj.⁷

⁷ Karel Štrekelj se je rodil 24. februarja 1859 na Gorjanskem na Goriškem Krasu. Na goriški gimnaziji (1870-78) je na njega posebno vplival profesor Fran Levec s svojimi predavanji o slovenskem jeziku in slovtvu. Na Dunaju je študiral od leta 1878 slovansko, klasično in primerjalno jezikoslovje in leta 1884 opravil doktorat. Ko so slovanski poslanci na graški univerzi dosegli novo mesto za slovansko filologijo s posebnim ozirom na slovenski jezik in književnost, je to mesto zasedel najprej dr. V. Oblak. Ker pa je le-ta umrl pred imenovanjem za izrednega profesorja, je dobil vrednega naslednika v dr. Štreklju, ki je bil imenovan s cesarsko odločbo dne 4. oktobra 1896 in je nastopil svojo službo 1. aprila 1897. Njegov položaj v Gradcu ni bil prijeten. Prof. Krek ga je sicer sam predložil unico loco, ali sprejel ga je tako nemilostno, da bi se bil Štrekelj najraje vrnil na Dunaj. Rojaka in edina zastopnika slovenske vede v tujem mestu se nista več našla.

M. Murko, *Izbrano delo*, str. 158-161.

V počitnicah 1897 sta bila Gregor in Laura na počitnicah na Bledu. Povabila sta tja tudi brata Jožeta z ženo, a le-ta je rodila deklico, zato nista mogla priti. Deklica je bila že od rojstva obremenjena z jetiko in je po treh mesecih umrla.

V zimskem semestru 1897/98 je predaval primerjalno fonologijo stare slovanščine 3 ure tedensko, eno uro je posvečal P. J. Šafařniku kot slavistu in arheologu in v seminarju se mu je posvečal tri ure na teden v obravnavi glagolskih in cirilskih spomenikov.

Omenil sem že, da je dr. Krek zelo cenil pesnika Aškercera. Ko je Aškerc zaradi konfliktov z mariborsko škofijo želel priti v civilno službo v Ljubljano, je zaprosil za posredovanje tudi prof. Kreka. V Rokopisnem oddelku Oddelku NUK je ohranjenih nekaj Aškercjevih pisem iz leta 1897. Krek že 11. februarja obvešča Aškercera, da je posredoval pri ljubljanskem županu Ivanu Hribarju, svojem starem prijatelju. Le-ta želi, da mu Aškerc sam pojasni svoj položaj. Ena možnost za Ljubljano bi bil kanonikat za pok. Klunom. Toda škof je gotovo proti in zato ga ne razpiše. Sicer se bo pa našla kakšna druga služba. 17. februarja ga spet obvešča, da se bo o pustu odpeljal v Ljubljano in sam osebno vse uredil. Tako tudi stvar ostane bolj tajna. Zaključí: "Pozdravlja Vas v domovinskej ljubezni!" Piše pa mu spet 2. marca, da o pustu nikakor ni mogel v Ljubljano, a bo vso zadevo uredil pisno, saj mu je Ljubljana kot pomembnemu slovenskemu pesniku naklonjena. Končno mu v pismu dne 17. junija čestita k imenovanju za ljubljanskega arhivarja.*

V poletnem semestru 1898 je predaval Vpliv krščanstva na jezik in mitologijo Slovanov 3 ure, poleg tega eno uro o Jerneju Kopitarju kot slavistu. Seveda je nadaljeval seminar kot doslej.

O bratu Jožetu mu je žena Franciška poslala pismo z žalostno vsebino:

"Blagorodni gospod! Potertega serca Vam naznanjam, da je moj vbogi Jože necoj, previden s svetimi zakramenti mirno v gospodu zaspal. Bil je poterpeživ v bolezní, in se je težko ločil od mene, v vednemupajni, de bo že Bog dal in Mati Božja, da bodebolše. O smerti ni nič govoril do zadnega in torej tudi ni mislil, da bi Vam pisal, vendar se je dal prevideti. Sam je vedel, kaj mu je, pa je skrival pred ljudmi, ker sem jest že tako žalovala, sem se mu menda smilila. Upam, da mu ne boste zamerili, ker se je bal vas motiti. Vmerl je za jetiko.

Javorje, 28.4.1898

Franciška Krek⁸

To je bil hud udarec, saj Gregor večkrat piše v pismih, kako ima brata rad. Ali je bil na pogrebu, ne vemo. Verjetno je bil. Svačinja Franciška pa ga je kasneje prosila še za posredovanje zaradi dediščine.

Sin Gojmir je v letih 1893 - 97 študiral na pravni fakulteti graške univerze in bil potem v sodni službi v Gradcu, leta 1898 pa je promoviral za doktorja prava. Že leta 1888 je napisal prvo skladbo, naslednje leto pa se je vpisal na glasbeno šolo in študiral glasbo do 1896. V tem času je že komponiral pa dirigiral in se udeleževal tudi kot glasbeni recenzent in pisec glasbenih člankov.

⁸ Rkp. oddelek NUK, Ms 172.

V zimskem semestru 1898/99 je predaval o ruskem epu "Slovo o polku Igoreve."

Ko so ga nekateri nevhvaležni visokošolci izrinili iz vodstva "Slovenske podporne zaloge", je kasneje spet vodil novo "Podporno društvo za slovenske visokošolce v Gradcu."

Leta 1898 je bil izvoljen za člana Češke akademije v Pragi. 21. decembra tega leta je napisal pritožbo o priznanju znanstvenega dela. Očitno so ga začeli zapostavljati. Vendar so mu z odlokom ministrstva zvišali prejemke na 4500 + 480 goldinarjev na leto. Tudi to je bil uspeh!

V poletnem semestru 1899 je predaval o sistemu slovanske ljudske književnosti 2 uri, uvod v slovansko arheologijo in etnografijo prav tako 2 uri, seminar (interpretacija Glagolita Clozianus) tudi 2 uri tedensko.

Del počitnic je preživel na Bledu.

V zimskem semestru 1899/1900 je predaval izbrana poglavja sintakse slovanskih jezikov 2 uri, slovansko ljudsko književnost 2 uri in seminar 2 uri. V času ob koncu tega semestra je 8. marca 1900 obhajal svojo 60-letnico. Časnik Slovenec je v št. 55 8. marca objavil: "Danes obhaja dični naš rojak prof. dr. Gr. Krek svojo šestdesetletnico. Njega velike zasluge za vedo in naš narod so pač znane slovanskemu svetu. Obširnejši životopis tega našega odličnjaka in zasluge njegove na polju slovanske prosvete prinaša Dom in svet."⁹

Tržaška Edinost pa poroča v št. 62 dne 16. marca o slavnosti na čast jubilaranta na Dunaju. Med drugim piše: "Slavljenca je iskreno, v izbranih besedah nagovoril prof. dr. Štrekelj. Omenjal je njegovega zaslužnega delovanja na polju slavistike, na katerem si je pridobil nesmrten spomin s svojim epohalnim delom *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, z delom, ki je še sedaj in bo še dolgo dobrodošel repertorij vsakega slovanskega jezikoslovca."

Z Dunaja je bilo dr. Gregoriju Kreku 19. julija 1900 poslano sporočilo, da mu je "njegovo apostolsko veličanstvo" podelilo naslov *dvornega svetnika* in prof. Krek je s tem dosegel vrh svoje kariere. Dekanat univerze mu je 31. julija poslal čestitko. Čestitali so mu tudi mnogi drugi, npr. sošolec Salezij. Pirc iz Št. Pavla na Koroškem.

Po tem višku sledi odhajanje. Predaval je samo še eno šolsko leto. V zimskem semestru 1900/1901 je predaval uvod v slovansko ljudsko epiko 3 ure, historični razvoj slovanskih jezikov 1 uro in seminar (Brižinski spomeniki) 2 uri tedensko.

Sin Bogumil je januarja 1901 odprl odvetniško pisarno na Dunaju, Gojmir pa je že leta 1900 položil sodni izpit in postal sodni adjunkt v Ljubljani. Tu se je tudi takoj vključil v glasbeno življenje in 1901 začel urejati glasbeno revijo *Novi akordi*, ki jo je zalagal L. Schwentner in tiskal Eber na Dunaju.

In kaj je predaval prof. Krek v svojem zadnjem, poletnem semestru 1901? Seveda starocerkvenoslovansko slovnico in brižinske spomenike. Ni se pa več dobro počutil na graški univerzi ne le zaradi slabega zdravja, ampak tudi zaradi nestrpnosti svojih nemških kolegov, ki so ga šteli zaradi slovenske in slovanske zavednosti za svojega nasprotnika, kar lahko razberemo tudi iz pisma sina Bogomila 16. marca 1902:

⁹ Članek izpod peresa M. P. (Makso Pirnat) je izšel v DS 1900, str. 149–154, 182–187 s fotografijo jubilaranta.

"Predragi oče!

Zadnje tvoje pismo mi je veliko žalost delalo. Lepo Te prosim, da se radi zlobnosti prusaških profesorjev ne daš vznemiriti!

Gojmir ima v juristični službi gotovo karijero pred sabo: kajti slovenskih uradnikov, posebno take sposobnosti kakor G. bodo vedno morali imeti – in sicer ne samo do VI. reda, ampak tudi višje!

Ko bi se mu res posrečilo habilitirati se – koliko let bi moral čakati na profesuro! Slovenskega vseučilišča ne bode tako hitro; na drugih pa imajo že tako docentov za vsak predmet (na pr. na Dunaju), da – izimši protekcijo – šele po 5 in 10 letih dobijo izvanredno profesuro.

Pri tem se je še ozirati na to, da se tudi na tukajšnjem vseučilišču razširja nemški nacionalizem. Že svoje dni, ko sem bil posebno mislil na docenturo (za zgodovino slovanskega pravoznanstva) opozoril me je bil tovariš Gumplowicz na neprijaznost v vseučiliščnih krogih!

Razmere bi se še-le poslabšale, ko bi si ministrstvo upalo upirati se nemškemu fanatizmu. Tega pa ni pričakovati tako hitro, kajti Hartel je prava mevža!

S takimi razmerami moramo žalibog računati!

Zaradi tega pa ni treba obupati, najmanj pa, da bi se vznemirjal zaradi naju.

Ti si naju do dobra podučeval, kako se je obnašati v takih okoliščinah. Zgledovala se bodeva tudi dalje po Tebi.

Z najsrčnejšim pozdravom

Tvoj hvaležni sin

Bogomil"

Ohranila se je Krekova prošnja za upokojitev,¹⁰ sestavljena verjetno po poletnem semestru 1901. To je zanimiv obračun njegovega dela na graški univerzi.

Najprej navaja, da njegova delovna doba teče od 26. januarja 1866, ko je bil potrjen kot pravi profesor na graški višji realki. Če pogleda na skoraj 35 let znanstvenega in pedagoškega dela, od teh let odpade dobrih 33 let na dejavnost akademskega predavatelja. Pri tem se ni zgodilo, da bi v času najšibkejše frekvence na filozofski fakulteti opuščal svoja Collegia (predavanja) zaradi pomanjkanja slušateljev. Tudi bolezni so prekinile predavanja le za par dni. Nasprotno, njegova predavanja so vse te dni razmeroma močno frekvenčna. Podpisani ima zato pomirjujoče prepričanje, da je tako na tem področju kot član izpitne komisije za učitelje na gimnazijah in realkah storil svojo dolžnost po svojih najboljših močeh.

Od študijskega leta 1892/93 je bil podpisani predstojnik seminarja za slovansko filologijo. Da je tudi temu dolgo pričakovanemu institutu posvečal veliko pozornost, je razumljivo. Dejavnost je razvidna iz letnih poročil c. kr. ministrstva. Posvečal mu je leto za letom čas, predviden s statutom. Zato pa so zaradi te pozornosti bile slavistične ure zelo uspešne in so dosegle trdno koncentracijo študentov.

Potem našteva, katere znanstvene ustanove v Evropi so ga počastile s priznanji in s častnim članstvom. Podrobno popisuje tudi svoje 23-letno delo pri podporni

¹⁰ Arhiv RS Priv. A LXIX, 1. fasc.

zalogi graških študentov vse do leta 1896, ko ga je predal drugim. Delal je tu torej od 1873. leta dalje. V tem času se je za podporni fond zbralo 44.000 kron in še ob predaji je fond znašal 18.739 kron. Premnogi slovenski študentje, revni, a sposobni, so dobili materialno pomoč.

Med drugim je bil v študijskih letih 1877/78 in 1891/92 na častni dolžnosti dekana. Tako je bil skoraj vseh 35 let v izključni službi znanosti, predavateljstva in humanitarne dejavnosti in s tem je njegova prošnja za prestavitev v trajni pokoj utemeljena.

Čistopis te prošnje je vsekakor poslal ministrstvu že ob koncu poletnega semestra 1901, saj se je ohranilo tudi naslednje pismo tedanjega dekana filozofske fakultete z dne 13. julija 1901, ki dokazuje Krekovo slovo s fakultete:

"Velepoštovani gospod dvorni svetnik!

Ker gospod dvorni svetnik na zadnjem sestanku kolegija ni bil navzoč, niste slišali besed, ki sem jih posvetil Vašemu predstoječemu odstopu s fakultete. Torej bi rad Vam ob tem rekel, kako zelo obžalujemo ločitev od Vas. Štiriintrideset let ste pripadali naši univerzi, enaintrideset let našemu kolegiju. Ozrite se na dolgo, uspešno dejavnost kot akademski učitelj in raziskovalec. Tudi pri uradni nalogi dvakratnega dekanata ste se izkazali ljubeznivega in natančnega kot vzor za vse Vaše naslednike. Če se gospod dvorni svetnik sedaj, čeprav v najboljši starosti in polni dejavnosti loči od naše sredine, moremo to samo obžalovati in Vam za vaš pokoj izreči najboljše želje...

Z izrazom odličnega spoštovanja ostajam Vaš vdani V. Luick"

Za to pismo se je Krek zahvalil 16. julija: *"Spoštovani gospod dekan, za Vaše ljubeznivo pismo se Vam zahvaljujem iz vsega srca. Napravilo mi je veliko veselja in mi ostaja kot drag spomin na preživeta leta v kolegiju. Z željo, da ohranim še naprej lepe spomine na Vas in na kolegij naj izrazim še odkritosrčno spoštovanje Vaš vdani kolega G. Krek."*

Tako je postal upokojenec, odločena pa so mu bila samo še štiri leta življenja. Res, prehitro se je izčrpal in odšel.

Skrbela ga je kariera obeh sinov. Nobeden ni postal nadaljevalec njegovega dela, oba sta postala pravnik. Ker se je Gojmir želel študijsko izpopolniti v Leipzigu, je oče prosil za posredovanje ljubljanskega župana I. Hribarja, da se mu omogoči ta študij. V študijskem letu 1902/3 je tako Gojmir šel v Leipzig in se pravno izpopolnjeval do jeseni 1903. V Ljubljano se je vrnil kot sodnik. A že v decembru 1904 je bil poklican v tajništvo Vrhovnega sodišča na Dunaju, kjer je ostal do konca prve svetovne vojne in dalje urejal revijo Novi akordi. Novembra 1918 se je vrnil v Ljubljano in bil dodeljen višjemu deželnemu sodišču. Že leta 1920 je bil izvoljen za rednega profesorja pravne fakultete nove ljubljanske univerze. Takoj je postal dekan pravne fakultete, naslednje študijsko leto 1921/22 pa že rektor ljubljanske univerze. Tu je delal do svoje smrti 1. 9. 1942.

Kdaj se je prof. Krek kot upokojenec preselil v Ljubljano, nimam podatka, mogoče že v letu 1901, ko se je tam zaposlil sin Gojmir. Seveda je z njim prišla tudi žena Laura. Dr. Krek je bil celo izvoljen med mestne odbornike, v svet za šolstvo.

¹¹ Slovenski narod, 25. junija 1904, štev. 143.

Leta 1904 se je udeležil občnega zbora Slovenske Matice in v zvezi s tem napisal članek v Slovenski narod *Ob občnem zboru Slovenske Matice*.¹¹ Na zboru so bile dopolnilne volitve v odbor SM. V ta odbor je bil predlagan tudi dr. Krek, a zoper njega se je vzdignila politična gonja in ni bil izvoljen. To ga je potrlo, saj so ga s pravim ali častnim članstvom doslej počastile mnoge učne ustanove, ki jih nekaj tudi našteje, a med rojaki lastnega rodu je zapostavljen. Zato zapiše:

“Omenil sem že, da se jaz sam za dopolnilne volitve v odbor Slovenske Matice, tudi odkar sem se zopet vrnil v domovino in stalno se naselil v Ljubljani, nisem čisto nič zmenil in mi niti v sanjah ni prišlo na misel, stopiti prav sedaj z Matico v kakšno ožjo dotiko, ko se je v zadevi izdaje narodnih pesmi pred vsem učenim svetom kot znanstveni zavod zares nesmrtno bila osmešila.”

Potem se spominja, kako je pred več kot 30 leti bil odbornik SM in naprošen za urejanje slovenskih narodnih pesmi iz Vrazove zapuščine in drugih, a je prišel s svojim konceptom izdaje z Matico navzkriž in do izdaje ni prišlo, zapustil pa je tudi mesto odbornika.

Leta 1905 je spet začel bolehati, kar nam izpričuje pismo sina Bogomila očetu 7. februarja 1905: *“Predragi oče! Pošiljam Ti najsrčnejše pozdrave in poljube! Jako nas je razveselila vest, da se je Tvoje zdravje poboljšalo. Škoda le, da vsled slabega vremena ne moreš na zrak. Tudi tukaj se še ni zvedrilo – vsaki dan dež, veter ali megla – menjaje se ali vse skupaj...”* Gojmir pa mu je pisal za poslednji rojstni dan: *“Dragi oče! Povodom Tvojega rojstnega dne Ti želim iz globine svojega srca vse dobro, kar si sam želiš, pred vsem seveda, da se Ti čimpreje povrne zdravje. To je za sedaj nas vseh najiskrenejša želja. Tvoj god je obenem prvi spomladni dan. Upam in želim iz srca, da bo tudi za-te dan spomladi, dan vzbujenja iz dolgega, mučnega bolehanja, dan novega življenja! Na zdar! Živio! Na mnogaja, mnogaja ljeta! – Tvoj hvaležni sin Gojmir, ki Te v ljubezni pozdravlja in poljublja.”*

Toda z zdravjem je očitno šlo navzdol, iz pisma 13. marca zdravnika dr. Demetra Bleiweisa Trsteniškega vidimo, da je šlo za obolenje ledvic in mehurja. Konec julija se je dr. Krek vrnil v graški sanatorij zaradi operacije. Za posledicami operacije je tam umrl 2. avgusta 1905 ob 6. uri zjutraj. Na njegovo lastno željo je bil pokopan v Ljubljani.

O smrti prof. dr. Kreka so poročali časniki, lep nekrolog o njem je objavil Ljubljanski Zvon na str. 575 - 6:

“+Dr. Gregorij Krek. Neusmiljeno kosi med nami zadnje čase smrtna kosa! Komaj smo izročili materi zemlji zemske ostanke našega nepozabnega Trdine, že si je izbrala bela žena drugo žrtev. Dne 2. avgusta ob 6. uri zjutraj je zatisnil po daljši boleznini oči eden najslavnejših naših mož, dvorni svetnik in zaslužni vseučiliški profesor dr. Gregorij Krek v starosti 65 let. Smrt ga je doletela v Gradcu, tam, kjer je delal dolgo vrsto let kot učenjak v proslavo svojega naroda... Prepeljali so ga bili tjakaj v sanatorij, kjer pa ni bilo zanj več pomoči ...”

Po opisu njegove poklicne kariere nadaljuje: “Leta 1902 je stopil v pokoj in se preselil v Ljubljano, kamor ga je gnalo njegovo domoljubno srce. Žal, da tu ni našel one ljubezni, ki je je bil vreden in ki jo je nosil v svojih prsni! Bil je ljudi, ki mu niso privoščili zasluženega miru in mu zagrenili še zadnje dneve njegovega življenja!

Pokojni dr. Krek pa ni bil velik samo kot učenjak, ampak tudi kot človek. Nič učenjaške nadutosti, nič prezirljivosti ni bilo zapaziti na njem! Bila ga je sama koncilijantnost (spravljivost, op. J. D.), sama prijaznost! Tem teže nam je po njem srce vsem, ki smo ga poznali, ki smo imeli srečo, priti ž njim v dotiko! – Zasluznemu učenjaku zaslužna slava, vrlemu možu blag spomin!"

Nekrolog je objavil še DS na str. 570-71 in Slovan 1904/5 str. 349-50, ki ga je napisal Fran Govekar. Celo Planinski vestnik je v letniku 1905 na str. 140 objavil kratek spominski zapis. V slavistični reviji Archiv für slavische Philologie 1905 se ga je na str. 633 spomnil sam urednik Vatroslav Jagić (v prevodu se glasi): "V avgustu 1905 je v Gradcu umrl (za posledicami operacije) nekdanji profesor slavistike na univerzi v Gradcu Gregor Krek (roj. 1840, na univerzi od 1870 kot izredni, od 1875 kot redni profesor). Zadnja leta svojega življenja je preživel v Ljubljani. Krek je v slovanski filologiji znan s svojim Uvodom v slovansko literarno zgodovino (prva izdaja 1874). Delo je v drugi izdaji 1887 doživelo temeljito predelavo, pri kateri so pomembni zlasti bogati bibliografski podatki."

Na njegov nagrobnik na Žalah¹² so vklesani njemu posvečeni verzi pesnika Antona Aškercar:

Nazaj v planinski raj priromal si.
Glej! Mir vrhov tam vabi Te: Počivaj
in svojega življenja sen najljubši snivaj,
da narod Tvoj še srečen postal bi.

Mislím, da se je ta želja uresničila leta 1991 z nastankom svobodne demokratične slovenske države. Prav zanimivo in pomembno usodo pa je doživela njegova knjižnica.¹³

¹² Šele 36 let kasneje se mu je v grobu pridružila Laura, ki je svoja pozna leta preživela pri sinu Gojmiru v njegovi hiši na Mirju in umrla 29. decembra 1941. Že naslednje leto je umrl še sin Gojmir 1. septembra 1942. Po osvoboditvi maja 1945 se je Gojmirovi soprogi, po rodu Dunajčanki, in otrokoma Miroslavu in Mileni zgodila huda krivica. Vse tri so izgnali kot Nemce iz Slovenije v Avstrijo in jim zaplenili hišo. Sedaj kot Krekova potomca živita še hči Milena na Dunaju in sin Miroslav v Bostonu v ZDA.

¹³ Po smrti dr. Kreka je nastalo vprašanje, kaj bo z njegovo obsežno slavistično knjižnico. V oporoki ni o njej odločil ničesar. Ker druge dediščine ni bilo, bi svojci mogli knjižnico razprodati antikvarjem. Na sugestijo ljublj. župana Ivana Hribarja so se vendar odločili, da knjižnico po zelo ugodni ceni prodajo leta 1919 novi univerzi v Ljubljani kot temelj knjižnice slovanskega seminarja oz. inštituta. Za 3600 zvezkov je bilo plačano 32.915 dinarjev, torej manj kot deset dinarjev na zvezek.

Zusammenfassung

Dr. Gregor Krek als Leiter des slawischen Institutes an Grazer Universität und zuletzt Hofrat

Im letzten Jahrzehnt seiner Arbeit an der Universität in Graz haben sich die Möglichkeiten für seine Tätigkeit erweitert, weil im Jahr 1891 ein neues Gebäude der Karl Franz-Universität eröffnet wurde. Im neuen Gebäude fand man Platz für das slawische Seminar, dessen Leiter Prof. Dr. Krek wurde. Mit der Arbeit begann er im Jahr 1892/93 und arbeitete da drei Stunden wöchentlich. Im Jahr 1891 wurde in der Serie Die österreichisch - ungarische Monarchie im Wort und Bild im 14. Heft über das Land Krain seine Abhandlung Die slowenische Literatur veröffentlicht. Im Jahr 1895 wurde in Stuttgart beim Verlag Cotta Nachfolger das Buch Slawische Anthologie, ein Auswahlband aus slawischer Poesie in deutscher Übersetzung, veröffentlicht. Seine letzte wissenschaftliche Abhandlung ist Die russischen Hochzeitsbräuche. Danach begannen gesundheitliche Probleme. Zu seinem 60. Geburtstag wurde er endlich zum Hofrat ernannt, ein Jahr später beantragte er Pensionierung. Im Jahr 1902 wurde er pensioniert. Danach zog er mit seiner Frau Laura nach Ljubljana um. Wegen seiner gesundheitlichen Beschwerden kehrte er Ende Juli 1905 nach Graz, wo er operiert wurde. Nach seinem eigenen Wunsch wurde er in Ljubljana beerdigt. Im Jahr 1941 starb seine Frau Laura, ein Jahr später sein Sohn Gojmir.

SORICA, NJENE VODE IN ŽIVLJENJE OB NJIH

Razne podatke so mi posredovali domačini: Čufer Peter – Čufrov, Dakskobler Jože – Boštjanov, Egart Janez st. – Tolarjev, Egart Janez st. – Kemperlov, Fajfar Franc – Štodlarjev, Frelih Anton – Hošplarjev, Frelih Ivan – Kejžarjev, Grohar Polde – Fidlerjev, Gaser Vika – Drabončeva, Gartner Rafko – Torkarjev, Golja Franc – Martinov, Kejžar Milan – Fidlerjev, Kejžar Stanko – Gajžlarčkov, Kejžar Franc – Petrov, Koder Rozalija – Kovdrova, Štraus Marjan – Krištanov, Tavčar Rudi – Šimnov, Valentinčič Lojze – Egartov in Zgaga Janez in Rudi – Zgagova.

Za sodelovanje se vsem najlepše zahvaljujem.

UVOD

Da bi bolje spoznali povodje soriških vodotokov, na začetku prispevka podajam razvoj pokrajine v zemeljski zgodovini. Poleg vremenskih razmer in tektonskih sil je imela voda odločujočo vlogo pri nastanku današnje podobe pokrajine.

Naši predniki so pri naselitvi ob koncu trinajstega stoletja izbirali sončne, po možnosti zavetne lege, s studenci pitne vode in potokom, ki je ob jesenskih in pomladanskih vodnih viških poganjal vsaj vodno mlinsko kolo.

Ledinska imena opozarjajo na nekatere krajinske posebnosti. Če se peljemo po Selški dolini, bomo pri opazovanju pobočij opazili, da je zgornji del položnejši. Na neki točki se nagib lomi in se strmo prevesi v dolino. Posebno v zgornjem delu doline bomo ugotovili izredno razčlenjenost in bogastvo reliefnih oblik.

Veliko padavin, razporejenih skozi vse leto, in ugodni vpliv mediterana zagotavlja prostoru veliko gozdnatost. Človek je s pridobivanjem obdelovalnih površin in še posebno s pašo opustošil bukove gozdove. Na zgornji gozdni meji je skrčil varovalni gozd – tako imenovano subalpsko bukovje, ki je posebnost Škofjeloškega hribovja. Po franciscejskem katastru iz leta 1830 so v katastrski občini Sorica in Danje prevladovala negozdne površine. Danes jih je le še dobrih 20 %.

Nižje lege nekdanjih pašnikov so zaraščene s smreko v razvojni fazi drogovnjaka, ki je posebej občutljiv za škodo, ki jo povzroča jelenjad. Previsok stalež jelenov je porušil biološko ravnotežje. Škoda dolgoročno ogroža zdravstveno stanje gozdov.

Krivična meddržavna rapalska meja iz leta 1920 je pustila v prostoru velike sledi. Na Koru stoji nekdanja italijanska kasarna, danes je namenjena ovčji staji. Po grebenu Moži-Lajnar so razporejeni številni betonski bunkerji. Prave utrdbe najdemo ob prevalu na Petrovem Brdu. Na Poreznu je nekdanja kasarna ovčja staja, druga pa je preurejena v planinsko kočo. Nasproti italijanski je bila zgrajena Rupnikova linija. Na grebenu Bintek se nizajo številni bunkerji. Obe liniji utrdb postajata zanimivi v turistični ponudbi.

Skrozi gradivo prispevka se prepletajo moji spominski utrinki iz vaške idilike.

RAZVOJ POKRAJINE

V pliocenu (1,8–6,0 milj. let) je bilo pri nas tropsko podnebje, ki je segalo visoko proti severu. Značilnost tropskega podnebja je visoka temperatura, veliko padavin in bujno rastlinstvo. Dogajali so se podobni geomorfološki procesi, kot se v tropih odvijajo še danes. Prevladuje zniževanje in uravnavanje pokrajine. Kemično prepeprevanje je intenzivno. Niso redki primeri, da je na kamniti podlagi deset in več metrov preperelin. Naraščajoče vode odplakujejo droben material, vode postajajo kalne, zasičene z blatom in niso sposobne globinske erozije. Material vode postopno odlagajo in tvorijo izravnave, ravnike.

V pliocenu je nastala tako imenovana pontska ali panonska izravnava oziroma pontski ali panonski ravnik. Na izteku pliocena je prišlo do spremembe klime. Ohladilo se je. Izmenjavala so se obdobja hladnega in toplejšega vremena. Zaradi temperaturnih razlik so kamnine fizično razpadale v manjše in večje kose, v grobi grušč, ki je po zakonitosti gravitacije polzel po pobočjih. Grušč je zajela voda, odnašala ga je in z njim pospeševala globinsko erozijo. Podobno kot so sledila obdobja nižjih in obdobja višjih temperatur, so se izmenjavale globinske in bočne erozije. K povečani, posebno globinski eroziji, so prispevale svoje tudi tektonske sile. Ko so se hribine dvigale, so vodni tokovi dobili večji strmec in s tem večjo energijo za globinsko delovanje. Z bočno erozijo se je istočasno odvijal proces nasipanja, nastajanja postpanonskih uravnjav.

V naslednjem obdobju t. j. v pleistocenu, trajalo je od 0,1–1,8 milijona let, so se klimatske razmere zaostrole. V Evroaziji in v Severni Ameriki je nastala poledenitev.

Nad 1300 m nadmorske višine je bil večni sneg. V Alpah so nastale velike količine ledu. Poznamo soški ledenik, segal je mimo Mosta na Soči. Bohinjski ledenik z debelino čez 500 m je napolnil Radovljiško kotlino. Led je v zadnji ledeni dobi polzel čez sedlo Soriške planine, v dolino Sore, pa tudi čez Perštongo v Danjarsko grapo. Zaradi ekstremnih temperatur so nastajale velike količine grušč. Voda je z njim zasipala doline. Mali vodotoki

Soriški rob

so ustvarili velike vršace, na katerih so nastala naselja Zali Log, Češnjica, Selca. Ob nasipavanju je prišlo tudi do bočnega vrezovanja, kar vidimo na primerih Selškega in Bukovškega polja.

Ostanke panonske izravnave na soriškem ozemlju najdemo na višini okrog 1100 m. To so: torkarski pomol, Štomanteke, Eken, Hobmeke, pomol nad Lanarekom, Negelnov Žbont in pomol na grebenu Petrovo Brdo-Lajnar. Pokrajina je s svojimi vodotoki padala proti vzhodu, v smeri Lubnika. Na desnem pobočju doline imamo ostanke takratne pokrajine v davških, martinjvrharskih in rovtarskih policah in grebenih. Na levih pobočjih najdemo ostanke izravnave v prtovškem pomolu (nižji nivo), nad Železniki, v Hribih nad Rudnim, v Dražgošah, na Sv.Mohorju in v Hrastniku.

Da bi izračunal volumen erudiranih hribin, ki jih je voda odplaknila mimo Podrošta, sem soriški prostor razdelil na sekcije in po delih računal kubaturo. Izračun je pokazal, da je voda odplavila iz prostora 4,8 milijard m³, ali letno 1200 m³, oziroma dnevno 3,3 m³ erudiranih hribin. Področje danes leži 575 m pod nivojem pontskega ravnika, razvodje med Črnim in Jadranskim morjem na Petrovem Brdu pa 175 m.

Po Svetozarju Ilešiču je v Poljanski dolini devet sistemov postpanonskih izravnav, v Selški dolini pa te izravnave niso tako očitne. Prvi poljanski nivo ustreza v Sorici izravnava na višini 870–880 m. Po dolini se nivo nadaljuje na policah kmetij med Zalim Logom in Železniki (Žbontar, Pučar), v spodnjem delu doline v Topoljah in na Stirpniku na višini 720m–740 m, na Lavtarskem vrhu in Križni gori na višini 720 m. Drugemu nivoju ustrezajo lokacije v Sorici na višini 800m–830m, v Kališih in Topoljah na višini 680 m, v Mlakah in Rantovšah na višini 690 m, na Sv.Tomažu in Caverni 660 m. Tretjemu nivoju v Sorici odgovarja višina 730 – 740m, v spodnjem delu pa pod Stirpnikom in Sv. Tomažem višina 610–620 m.

Drugih izravnav v Selški dolini niso našli.

Lokacije prvega nivoja v soriškem prostoru so: Štomant 950 m, greben Rotke-Formeke-Holck-Košta-Gožel 950 m, Zadenjolarjev Keple 920 m, Martinov pomol v Geblarjih 930 m in Plašajt 920 m (višji nivoji), Štomant 870 m, ravenski pomol 880 m, Ravtek-Rajterpigel 880 m, Pajbelc 870 m in Roštov grič 880 m. Lokacije drugega nivoja so: Štomant 800 m, danjarski pomol 810 m, Keple-Groba-Rigel, Keple-Žbont-Žetel 800 m, Štodlarjev pomol 830 m, Juranžeke 830 m, Bolbežgroba 830 m in Geblarji, greben zahodno od Martina 830 m. Ostanke tretjega nivoja so: Štomant 730 m, Majenžeke 740 m, Kelnarji 740 m in Trečkeke 730 m.

Najizrazitejši ostanek panonskega nivoja je planota Jelovica, ki sicer leži nekaj sto metrov nad ostanke izravnave, ker so jo zemeljske sile dvignile. Čez plato tečeta dve prelomnici, ki delita površino na tri dele. Vsak del se je dvignil ločeno in različno

Torkarska grapa

visoko, zato planota deluje neenotno. Ratitovec so tektonske sile narinile iz platoja. Pri narivu je zaradi visokih temperatur prišlo do spremembe kemijskega sestava kamnin. Iz dachsteinskega apnenca je nastal dolomitizirani apnenec. Okameneli ostanki morskih bitij so se stopili, zato v južnih stenah ni fosilov.

Kot rečeno, so vode panonske pokrajine tekle tako kot danes, proti vzhodu. Sora je v srednjem pliocenu tekla čez Križno goro in se zlivala direktno v Savo. Sava je v srednjem in še tudi v zgornjem pliocenu tekla od Podnarta naravnost proti jugu. Ostanek njene doline je ohranjen v sedlu med Šmarjetno goro in Sv. Joštom. Kasneje se je Sora prebila skozi Sotesko. Hudourniška Kokra je poglobljala svojo strugo. Vode Save so postopoma našle pot do nje. Izoblikovala se je nova struga, po kateri teče Sava še danes.

V Ljubljanski kotlini je v mlajšem terciarju nastala globoka udorina, ki so jo vode zasipale s prodrom, še posebno v ledeni dobi.

Z vsakim naslednjim postpanonskim ravnikom je bila pokrajina bolj podobna današnji.

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI POVODJA

Ledinska imena

Svet v zgornjem delu Selške doline je izredno razčlenjen z grapami in grapicami, z dolinami in dolinicami, z grebeni in grebenčki. Ta pestrost oblik je našla odmev tudi v ledinskih imenih. Del levega pobočja Nidrarske grape se imenuje Palentnik. Ime sem prevedel kot valoviti svet. Pozneje sem v grapi iskal lokacijo. Po stezi sem se vzpenjal na južnem pobočju Gožla. Pot me je vodila z grebena v dolino in spet na greben itd. Naštel sem pet grebenov in štiri doline. Ugotovil sem, da Palentnik res pomeni valoviti svet, svet grebenov in dolin. Drugi, podoben primer sem našel pri Trojarjih. Pod cesto Zg. Danje-Zabrdo so bile nekdanje trojarske njive z imenom Cilintovle – deljena dolina. Trojarski svet meji na zgornjedanjarskega z dominantnim grebenom Reštle, z zabrškim pa z grebenom Eken. Med obema grebenoma je velika dolina, ki je deljena s štirimi manjšimi grebeni. Trojarski njivski in travniški svet sestavlja šest grebenov in pet dolin. Poznamo še Cilinkovl in Cilinšeter. Pod Cilintovlom so senožeti, imenovani Siraržajta – različne strani. Vsaka dolina ima dve nebesni strani.

Ravenska grapa

Ko se peljemo po dolini in opazujemo pobočja, ugotovimo, da nimajo enakomernega nagiba. Od vrha navzdol je naklon položnejši, na neki točki se niveleta lomi in od tod je strmec večji.

Različna nagiba na pobočjih sta posledica bočne in globinske erozije. V mlajši geološki dobi je bila globinska erozija intenzivnejša, posledica je večji strmec pobočja. Fenomen raz-

ličnih nagibov je posebej izrazit v zgornjem delu Selške doline, kjer prevladujejo na erozijo občutljive kamnine. Na levem pobočju Sore, pod grebenom Keple - Žetel, je lom nagiba očiten. Ledinsko ime ob prelomu je Cefe - globina, globočina. S preloma gledamo po strmini navzdol, na dnu vidimo strugo Sore. Drugi primer imamo na Torki. Vzhodno pobočje Grebel vrha se v višini, kjer se začne Binkov pomol, lomi in se strmo spusti v dolino hudourniškega Plenšaka. Na mestu preloma je ledinsko ime Cepe - globina, globočina. Prava globočina, saj pobočje pada skoraj v previsu 500 m globoko v grapo.

Zadnje večje spremembe oblikovanja soriškega sveta je povzročil ledenik iz pleistocena. Bohinjski ledeniški krak se je pri polzenju čez sedlo Soriške planine obogatil z ledom, ki je prihajal s pobočij Možica, Lajnarja, Dravha, Črnega vrha pa tudi z grebena Danjarske planine. Z Dravha in Lajnarja je led drsel tudi po Globoki grapi in po Štoublgroub in po Bogšribi v Štodlarjevo grapo. Na ostankih ledeniške groblje imamo naslednja ledeniška imena: Žont, Korhpigel, Termavn, Mavrah, Kemperlov Kejvele, Keržarjev, Teclnov, Gosarjev, Gajžlarjev, Kemperlov, Fidarjev in Koštnarjev pigele in Žlehtgort.

Podnebje in vodnatost

Največ padavin imajo kraji ob bohinjskem grebenu in okolici Porezna. Količina padavin presega 2000 mm, razporejene so skozi vse leto z jesenskim in pomladanskim viškom. V hribovitem svetu je klima surova, ublažena z vplivom mediterana.

Selška Sora ima 8 m³ povprečnega pretoka (Poljanska Sora 12 m³ na sekundo). Zadnje večje poplave na Selškem so bile 1. novembra 1990. Voda je takrat odnesla most na regionalni cesti v Železnikih. Uničenih je bilo 52 ha kmetijskih in 423 m² stanovanjskih površin. Skupna škoda v takratni občini Škofja Loka je bila 54 % letnega družbenega proizvoda občine. Največje poplave v dvajsetem stoletju so bile na Loškem leta 1926. Sora je dosegla na Suhi 728 cm. Zemeljski plazovi so popolnoma uničili 19 stanovanjskih hiš, 18 gospodarskih poslopij, 7 žag in 6 mlinov. Bilo je 10 smrtnih žrtev.

Človekov vpliv na gozdove

Človek je krčil gozdove za pridobivanje obdelovalnih površin in pašnikov. Krčil je varovalni bukov gozd, ki uspeva na višini 1350 do 1550m. Bukev je kratke, krivenčaste rasti in doseže le 10 m–15 m višine. Gozd je gospodarsko nepomemben in ima izreden estetski učinek. V verzelastem sklepu cveti bogata podrast. Konec junija, ko cveti rododendron, je ta ob poti čez Pečano prava paša za oči.

Geblarje

Prav na Danjarski planini, ko sem hodil skozi sestoje skrivenčastega bukovja, se mi je porodila ideja o zbiranju skulptur, ki jih gozd ponuja. Prvo sem našel ob stezi blizu Morntršta. Zgornji del debla debeline okrog 15 cm je bil odlomljen. Na preostalem delu sta bili v deblu dve votlini - izpadli suhi veji - kot oči. Tam kjer naj bi bil nos, je bila še živa navzdol obrnjena veja in pod njo velika izpadla grča kot usta. Odrezal sem del debla, ga doma nekoliko obdelal in imel sem pravo masko ali stršilo. Do danes se mi je nabrala cela zbirka: raca z Roncročta, palček z Loha, dinozavrček s Štoppoha, marsovček s Porezna, pastir z Dravha in praptica s Podlajnarja. Zbirati sem začel tudi kamnite skulpture. V zbirki imam ujedó z Ratitovca, fantka in raco s Štoppoha in pastirja izpod Lajnarja. Liki nastopajo v pravljici, ki se imenuje »Svet pod Ratitovcem«.

Za potrebe paše so krčili gozdove tudi v nižjih legah. Po franciscejskem katastru je bilo v katastrski občini Sorica in Danje 29 % pašnikov, gozdov je bilo 43 %, travnikov in sadovnjakov 22 %, njiv 5 % in ostalo 1 %. Prevladovala so negozdne površine. Danes so ti pašniki zaraščeni s smrekovim drogovnjakom. Sestoje ogrožajo jeleni, ki lupijo drevice iz potrebe po taninu. Da je bilo pašništvo močno razširjeno, pričajo številna ledinska imena: Kurošt, Garoš, Zarošt, Rošt, Reštle, Kovroč, Rešlanar, Kajarošt, Roncroč, Murntršt, Kužloht, Bideržloht, Cigenžloht, Kicrekele, Kiclehle in Gosadera.

Pridobivanje obdelovalnih površin in pašnikov na račun gozda je bilo življenjska nuja, izražena v skrbi za preživetje. Naj to borbo za hrano prikažem na primeru soriškega hišarja. Običajno je imel nekaj zemlje, vendar premalo, da bi prehranil kravo in prašiča, ki sta mu zagotaljala preživetje. V najemu je imel praviloma nekaj košenin, zeljnik in po možnosti kako njivico. Erblarji so imeli košenine v Kejžarjevem Ravtu, zeljnik na Kerži, njivico pa kjer je bila na razpolago. V času košnje je bilo treba najprej odslužiti najemnino pri kmetih. Košnja se je zavlekla tudi zaradi zamudnega spravila sena. Vsega smo znosili na glavi v tako imenovanih butarah, ki so soriška posebnost. Običajno je sena primanjkovalo, zato so ženske z otroki smukale bukovo listje v Keržetolu. Starejši vaščani še pomnijo, da so listje smukali tudi na Paklonu ali na Bolbežgrobi in na Majanžeku. Ženske so s koši hodile tudi po »žbajnah« - krmo za prašiče. Spomnim se, da smo otroci z mamo šli v soriške robe po travo. Po nekaj urah smo se vračali s polnimi koši. V jeseni, ko je bil pod poln dišečega sena, v kevdru pa so bili polni pogradi krompirja, pese in repe, sem bil najbolj zadovoljen človek na svetu.

Agrarna skupnost je hišarjem in bajtarjem, ki niso imeli dovolj gozdov, dovolila sečnjo bukovine na pašnikih. Pašni odbor je s sečnjo preprečeval zaraščanje pašnikov, mali posestniki pa so prišli do prepotrebnih drv za ogrevanje. Spomnim se primera, bilo je že med vojno, ko smo sekali drva za Soriškim robom, na pobočju Movže-Kejvele. Drva smo najprej s samotajnimi sanmi spravljali na Rob. Zaradi protivzpona sem imel na saneh le nekaj »špevt« - cepanic. Na robu smo malicali. Bilo je tako mraz, da sem imel zmrznjene čevlje. Usnje je bilo trdo kot rog. Čevlji so imeli na petah podkovic z »grifami« - oprijemki. Te čevlje hranim še danes. Naslednja faza je bilo spravilo do Korhpigla. Pot skozi Rob je bila ledena. K sreči je bil zunanji kamniti rob poti dovolj visok, pot je bila kot proga za bob. Zaradi ledene in strme poti smo pretežni del tovora naložili v pse (pes pomeni snop okroglic in cepanic, povezan z

verigo in pripet na opleni). Praviloma smo imeli skozi Rob po dva psa, ki sta se vlekla po tleh in tako upočasnila spust. Po potrebi smo na krivino sani pripeli še rajs. Rajs je konec verige z debelimi, robotimi členki. Od Roba naprej – skozi Tor je bila pot položnejša. Dobršen del drv smo naložili na sani. Pes je bil majhen, v rezervi je bil še vedno rajs.

Vajgroben

Ko mi uhaja spomin nazaj, na čas zimskega spravila drv, se spominjam soriškega originala Martovega Tončka, že ostarelega možaka, visokega, osivelega, že nekoliko sklonjenega. S sanmi na ramenih je ubiral pot proti Robu, v počasnem enakomernem ritmu. Mi mladi smo spočetka omalovažujoče gledali Tončka in njegove kratke in počasne korake. Na začetku poti smo se zagнали navzgor, a smo se kmalu upehali, naša vihravost je popustila. Tončkov počasni tempo je bil neomajen. Na Robu je bil pred nami. V mlajših letih

je bil Tone gozdni delavec. Bil je cenjen mojster za izdelavo lesenih riž za spravilo lesa. Izražal se je na poseben način. Pri pogovoru je izpuščal imena stvari zaradi racionalnosti, bolj verjetno mu je začel šepati spomin. Primer: Podaj mi tisto poleno, da bom z njim zategnil verigo. Tone bi rekel: »Podaj mi tisto one (z roko bi pokazal na poleno), da bom z onegarčkom zonegal one« (in pri tem z naklonom glave pokazal na verigo). Ko je bil še mlajši, je rad nasprotoval mnenjem sogovornikov. Nekoč je poslušal pogovore o vremenu. Prisotni so bili enotnega mnenja, da vleče jug. Tonček se oglasi: »Ge- ge, to ni jug, to je sever, ki je včeraj vlekkel dol, danes pa se vrača, ge-ge«. Imel je navado, da je uporabljal refren ge-ge.

VODOTOKI S POVODJI

Zadnja Sora s pritoki

Zadnja Sora izvira na pobočju Podlajnarja, nad Petrovim Brdom. Nad Pohmanom se razcepi v dva kraka, ki se navzgor po pobočju razmikata. V višini izvirov, na višini 950 m, sta kraka razmaknjena 350 m do 400 m. Nad pobočno vlako, ki se odcepi od ceste Petrovo Brdo-Sorica, so kamniti ostanki nekdanje Klemenove hiše. Na katastrski karti iz leta 1860 je vpisan lastnik Miha Koder. Še danes je ob razvalinah košenina z nekaj sadnimi drevesi. Senožet je segala visoko v greben. Le-ta je zaraščen s smreko in macesnom. Ob stezi, ki se vzpenja po grebenu, so še ostanki bodeče žice, izpred vojne. Ko sem naletel na pravo utrdbo, mi je bilo jasno, zakaj je na grebenu bodeča žica. Bunker je okroglega tlorisa, premera 12 m, vkopan v pobočje. Debelina zidu je 2 m, zunanje dimenzije strelnih odprtin pa so: širina 2,5 m in višina 2,0 m.

Po pobočju se med obema krakoma dviga vlaka. Ob njej je betonska zgradba - razbremenilnik vaškega vodovoda, ki so ga zgradili že Italijani. Vlaka doseže višino izvirov in se povzpne na razvodni greben med Črnim in Jadranskim morjem. Povezana je z mulatero. Ta se zahodno od razvodja serpentinasto dviga proti Lajnarju. Ob njej so markacije za Lajnar - navzgor in za Porezen - navzdol.

Po grebenu razvodja med levim krakom Sore in njenim pritokom Rajterpohom je speljana vlaka. Na koncu se v ridah dvigne do odprtega betonskega zajetja. Nad zajetjem se levi krak razcepi. Izvira sta pod skalnatim previsom. Struga levega kraka je globoka, bregova sta strma in neprehodna.

Čez sedlo na Petrovem Brdu je že v srednjem veku šla pomembna trgovska pot iz Furlanije do Škofje Loke in naprej proti vzhodu. Prelaz je bil varovan z leseno utrdbo na levem pobočju Zadnje Sore. Številni italijanski bunkerji pričajo o pomembnosti petrobrdskega prevala.

Omeniti moram svetolucijsko kulturo iz petega stoletja pred našim štetjem. Na Mostu na Soči je bilo tedaj naselje, po velikosti enako današnjemu. V njem je bila ulica obrtnikov z delavnicami, v katerih so izdelovali predmete predvsem iz železa. Železo so pridobivali na bohinjski strani in ga tovorili čez vrh Bače in po Baški grapi do delavnic. Presežke železa so odpremljali v Norik za potrebe Rimljanov. Obstaja verjetnost, da so železo, pridobljeno na Štalci (greben med Češnjico in Kališami), tovorili po poti čez Petrovo Brdo do znanega potrošnika na Mostu na Soči.

V zadnjih desetih letih je bilo Petrovo Brdo priča zanimivemu dogajanju. Čez prelaz se je v Baško grapo razširila jelenjad. Lovska družina Petrovo Brdo je imela pred desetimi leti v svojem lovišču registrirane prve jelene. V letu 2003 je bil plan odstrela 30 glav. Zaradi prenaselitve na Selškem se je jelen širil na nove prostore.

Rajterpoh se priključi Sori na mestu, kjer jo je prečkala rapalska meja in je bila med osamosvojitveno vojno postavljena cestna zapora. Petstopenetdeset metrov nižje je stala nekdanja carinarnica. Stavba je preurejena v vikend. Ob vikendu se v Soro zliva potok brez imena. Med obema pritokoma se ob cesti zaključuje pobočje Pajbelca. Ob izlivu Paklonske grape se na cesto priključi pot, ki preko Paklona povezuje Soro z Zadnjo Soro.

V pobočje Geblarjev se odcepi cesta k Martinu oziroma do grebena Štoleka. Na cesto je vezan sistem vlak. V devetnajstem stoletju so tu prevladovali travnate površine. Na senožetih je bilo trinajst senikov. Lastniki senikov so bili: Sprednji Tolar, Geblar (dva senika), Mart, Tolc 2, Zgornji Štentlar 2, Šimc, Rabovc, Dolinar, Šorl in Ekar. Z opuščanjem koš-

Rudniški rov na Lajnarju

nje so se površine postopoma zaraščale s smreko. Danes prevladujejo smrekovi debeljaki. Geblarji imajo dva vrha dvojčka: Šorto z višino 982 m in brezimni vrh s približno enako višino. Omenili smo že leseno utrdbo na levem pobočju Sore. Ime Kaštel, ki se tu pojavlja, je prav ta utrdba, ki je bila po mojem prepričanju locirana na anonimnem vrhu. Vrh sam je izravnán v manjši plato. Jugovzhodna, položnejša stran po figuraciji terena daje podobo ostankov obrambnega jarka.

Krištan iz Spodnje vasi je v petnajstem stoletju odstopil zemljišče za gradnjo cerkve. V zamenjavo za odstopljeno parcelo je dobil srenjski svet v Geblarjih, z osrednjim delom, imenovanim Šenejben (ime ni več v uporabi). Krištan je na ravnici zgradil stanovanjsko hišo. Ko je domačijo prepustil sinu, se je sam preselil v Geblarje. Zadnji je v hiši živel Miha Frelj z družino. Temu predelu domačini pravijo pri Mihi ali na Kaštelu. Na nekdanjo domačijo spominjajo le še kamniti ostanki hiše, sadno drevje in košenina. Nihče od domačinov ne ve povedati, od kod ime Kaštel. Kastel je rimska utrdba, kvadratne oblike ali utrjen grad. V našem primeru gre za leseno utrdbo, na brezimnem vrhu. Eden od vrhov je dobil ime po škrbini med obeh vrhovoma – Šorta, drugi pa bi moral imeti ime po leseni trdnjavi – Kaštel.

Zima prihaja nad Ravensko grapo

go, trgovino in gostilno. Zaradi bližine meje so posli cveteli. Po vojni je domačija samevala. Danes je hiša obnovljena in je prava lepota, pravi dvorec. Ko se peljem ob vikendih po Zadnji Sori, po številnih parkiranih avtomobilih vem, da je hiša zasedena s člani domačega klana, ki so spet našli pot k svojim koreninam.

V Sklepeh je stala Strojčeva žaga. V njej je bil kot žagar zaposlen Zg. Štentlar. Na žagi je živel z družino. Vzdrževal je tudi številne soriške mline in izdeloval vodna mlinška kolesa. Pobočje Geblarjev se strmo spušča proti cesti. Po njem ob deževju žuborijo številni potočki. Geblarski greben se zaključi v Gelejvrah, na sotočju obeh Sor.

Smo pri Martinu. Priznati moram, da sem se pri Martinu večkrat ustavil, ko me je pot zanesla v ta predel. Sedanji lastnik je imel lepo navado, da je v korito s tekočo vodo postavil steklenico domačega žganja. Običajno sem zvrnil šilce in ob gospodarjevi odsotnosti nazdravil njegovi gostoljubnosti. Prvo hišo pri Martinu je zgradil Ekarjev Andrej, oče slikarja Ivana Groharja. Andrej je bil lastnik parcele z nekaj senožeti in gozda. Iz starega farovža (danes Groharjeva hiša) se je preselil v Geblarje in si zgradil brunarico. Od tod je Ivan hodil v šolo v Sorico. Ivanova sestra Francka se je poročila z Martinom Goljo, Tuškovim iz Davče. Martin je kladarko predelal v zidano hišo. Po njem se pravi pri Martinu. V družini je bilo sedem otrok, najmlajši Janez je ostal doma in je po materini strani slikarjev nečak, sedanji lastnik Franc pa pranečak.

Pri Zgagu se odcepi pot v Davčo (Štulc, Jurež, Dolinar, Jemec). Pred vojno so pri Zgagu imeli ža-

Rajterpoh

Rajterpoh je prvi pritok od Petrovega Brda navzdol. Domačini pravijo Rajterpoh Pohmanovim košeninam med cestama Petrovo Brdo–Področje in Petrovo Brdo–Sorica. Pod cesto proti Sorici se potok razcepi. Desni krak se nad cesto znova cepi. Zahodni odcep je živ, v strugi žubori voda, to je odcep, na katerem je v zgornjem delu odprto vodno zajetje. Vzhodni odcep je suh, oživi le ob deževju. Levi krak je vodnat in izvira pod grebenom Ravtek–Lajnar. Na mestu, kjer je cesto prečkala državna meja, stoji tabla, ki razmejuje občini Železniki in Tolmin. Cesto Petrovo Brdo–Sorica so zgradili leta 1957. Pri gradnji je sodelovala tudi vojska. Na travnikih v Rajterpohu so postavili barake za bivanje. Travniki so bili uničeni. Pohman je z agromelioracijo travnike spet oživil.

Brezimni potok

Potok izvira pod cesto Petrovo Brdo–Sorica. Greben levega pobočja je Ravtek–Rajterpigel–Juranžeke, greben desnega pobočja pa Zadnji Ravtek–Pajbelc. Logično bi bilo, da bi najbližji potok imel ime po Rajterpiglu. Sedanji brezimni potok bi moral biti Rajterpoh, sedanji Rajterpoh pa Pohmanova grapa. Na Zadnjem Ravtku se odcepi cesta proti Pajbelcu. S konca cestnega odseka je speljana krožna vlaka. Po grebenu Ravtek–Rajtenpigel–Juranžeke so zgradili novo gozdno cesto (široki izkop). Na cesto je priključena vlaka, ki odpira levo pobočje potoka. Pred izgradnjo vlake je bilo spravilo mogoče le po ozki grapi do carinarnice. Pred mnogimi leti je v grapi zemeljski usad zasul Zadenjtolarju 10 m³ hlodov. Juranžeke so bile ena od čredink darflarskega pašnika. Površine so bile posajene s smreko, danes je sestoj v razvojni fazi drogovnjaka in je ogrožen zaradi jelenov.

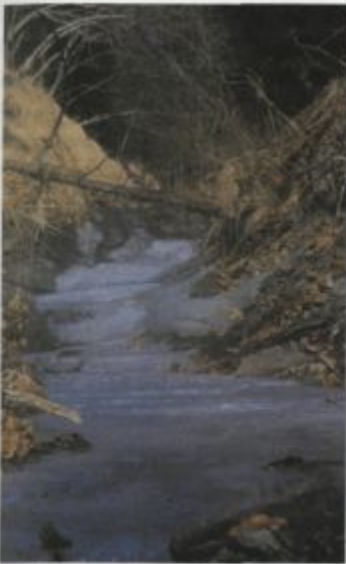

Brzice in tolmini Ravenske grape

Paklonska grapa

Grapa izvira na pobočju Rajterpigla. Greben desnega pobočja je Rajterpigel–Juranžeke, levega pa Bolbežgroba. Spominjam se fotografije iz leta 1992. Bil je lep pomladanski dan. Grapa je bila še delno zaledenela. Ob sončni svetlobi je led modro odseval, na pobočjih pa se je kazala pisana paleta barv suhega listja in suhe trave. V Paklonski grapi sva leta 1946 z bratom Maksom v popoldnevih, po pouku izdelovala drva za prodajo.

Vzhodno pobočje Bolbežgrobe je bilo pomlajeno s smreko, na zahodnem pa je bila bukovina v fazi drogovnjaka. Po grebenu so stali vejnati, debeli bukovni trši, ki so jih gozdarji obročkali, da bi tako zaščitili podrast. Obročkanje pomeni izsek lubja do

Paklonska grapa

lesa v pasu okrog debla. Z odstranitvijo lubja se prekrine prehranska pot, drevo začne hirati in postopno razpadati. Greben je močno izpostavljen vetrovom. Kar nekaj že oslabiljenih dreves je veter podrl s koreninami ali pa jih je prelomil. Tehnologijo obročkanja so naši predniki uporabljali pri krčenju žbontov. Na grebenu sem bil leta 1992 in napravil nekaj fotoposnetkov ter barvnih skic. Znova sem si ga ogledal leta 2003. Bil sem nemalo presenečen. O ogromnih trših ni bilo niti sledu. Narava je s svojo delavnico presnavljanja res temeljita. Od obročkanih dreves je stala le še ena bukev. Deblo je bilo polno lesnih gob. Primer Bolbežgrobe dokazuje, kako so bili predniki pri krčenju žbontov z metodo obročkanja učinkoviti. Cesta Ravtek-Rajterpigel-Juranžeke se nadaljuje po slemenu Bolbežgrobe vse do Paklona. Po slemenu Geblarjev se od Paklona nadaljuje vlaka čez Najgerle do Štoleka. Na Bolbežgrobi so ženske in otroci smukali bukovo listje za govejo krmo.

Sora s pritoki

Soriška planina

Povodje Sore zajema tudi Soriško planino, ki svoje podzemne vode lahko usmerja v različne smeri: na bohinjsko stran, v smeri Soriškega roba in naprej na izvir Sore, lahko pa tudi na Podlajnar. Zagotovo vemo, da se ob nalivih površinska voda združuje v hudourniški tok. Ta se izliva v Greblarje, ki gravitirajo proti Sorškemu robu, in naprej na izvir Sore.

Planina je nastala pred stoletji s krčenjem subalpskega bukovja. Površine so bile namenjene košeninam. Košnja se je odvijala v mesecu avgustu. Na planini je bila vsa Sorica, od otrok pa so bili prisotni le delovno sposobni. Fantje so nosili vodo, dekleta pa so grabila. Vodo so zajemali pri studencu v Mejdlu. Če je je primanjkovalo, so izkoriščali izvire v Movžu in Podlajnarju. Nosili so jo v lesenih posodah, podobnih sodčkom. Imenovali so jih putrihi. Izjemoma so jo nosili tudi v večjih posodah, lempah, ki so jih nosili na hrbtih. Na planini, vključno s senožetmi do Sorškega roba, je bilo čez štirideset senikov. Nekateri kmetje so jih imeli po tri. Ko so kosili na vrhu Štokov, so travo takoj pograbili, naložili na sani in jo potegnili na dno senožeti, kjer so jo ob senikih posušili. Če je trava ostala na Štokah, jo je odnesel veter. Pozimi so seno samotечно s sanmi spravljali domov. Rapalska meja je košnjo zakomplicirala, planina se je znašla na oni strani meje. Mejo so lahko prestopali le z dovolilnicami. Planina samo leta 1939 in 1940 ni bila pokošena. Italijani so začeli podirati senike. Z osli so les odnašali v kasarne za kurjavo. Sprendjolarjev senik v Štokah je imel slamnato streho. Vojaki niso imeli volje, da bi razdirali slamo, raje so senik zakurili. Poleg Tolarjevega senika v Grobah je bila še posebna baraka - kuhi-

Erble

redkih, ki ga Italijani niso podrli. Na nasprotnem pobočju, v Grobah, so imeli svojo planino Grovgrovi in Martovi. Glede na oblikovanost planine veljajo na njej posebne akustične razmere. Jasno sem razlikoval posamezno govorico. Od časa do časa je kdo z nasprotnega pobočja zabrundal kako razglašeno vižo. Zgodilo se je, da je na vsem lepem začelo deževati. Domači so bili slabe volje, ker jim je dež prekrižal račune. Jaz sem se zakopal v seno, se potuhnil in užival v škrebljanju dežja po presušeni škodlah. Po vojni na planini ni bilo več nekdanjega vzdušja. Nekdanji Krištanov senik stoji še danes, predelan v vikend.

Planina danes služi smučarji in paši. Ni preobremenjena s turističnimi nočitvenimi objekti. Ob Fonžlohti stoji pastirska koča s hlevom. Leta 2003 je bilo na paši 90 glav goveje živine, v Koru pa 200 glav drobnice. V bližini koče je vodni rezervoar. Vodno zajetje je v Mejdlu. Na betonskem pokrovu je letnica 1981 in ime Ramo. Ramo je bil dolgoletni priljubljeni pastir, pravi Črnogorec. V Mejdlu sta še dve zajetji in rezervoar litostrojske koče. Rezervoarji so povezani z vrtino v enoten vodovodni sistem. V sušnem letu 2003 so studenci presahnili. Z aktiviranjem vrtine so zagotovili potrebno vodo. Na vrtino je vezana tudi sankaska proga. Za potrebe zasneževanja so pred zimo 2004 zgradili bazen s kapaciteto 4000 m³ vode. Bazen naj bi napolnili z atmosfersko vodo tako, da bi ujeli vode jesenskih nalivov. Po potrebi bi bazen polnili tudi z vodo iz vrtine.

Movže

Movže je kotlina, ki je 40 m pod nivojem Sorškega roba, je ena od čredink erblarskega pašnika. Manjši del pašnika je višinsko barje s šotnim mahom in zajetno plastjo šote. Po oceni je velikost prednjega Movža 2,5 ha, zadnjega pa 1,1 ha. V prednjem je izvir na dnu Cencove košenine, ob poti, ki se spušča s Sorškega roba. Nekoč je bil

nja. Ko ni bilo več senikov, so Soričani morali seno spravljati pri kopnem, s konji. Seno so naložili na tako imenovane »žloke«. S košnjo so prenehali leta 1957.

V času košnje je bilo na planini posebno, rekel bi praznično vzdušje. Košnja je postajala obredno opravilo. Ljudje so bili zadovoljni, sproščeni, pogosto je po planini odmevalo petje in vriskanje. Pri Kondratu je bilo več fantov. Ko so kosili Podlajnarjem, so se običajno proti večeru pojavili na sedlu med Lajnarjem in Dravhom. Vriskanje in jodlanje je naznanilo njihov prihod in je bilo obvestilo pevcem, da se dobijo pri vnaprej dogovorjenem seniku. Zbrali so se Kondratovi in Fidarjevi fantje pa Koštnarjev Janez z ženo Kristino, ki sta bila znana cerkvena pevca. Po planini je večer za večerom odmevala vesela pesem.

Kovačevi smo imeli v najemu Krištanovo planino v Dravhu, s senikom na ravnini. Ta je bil eden

ob studencu žlebiček, pri katerem smo natakali vodo v lempo za žejne kosce na Urlistovem Kejvelu. Od izvira se vije proti vzhodu struga, ki se po sto metrih zgubi, voda ponikne in se spet pojavi pod robom pobočja Kejvele. Osemnajstega avgusta 2003 pri studencu ni bilo vode, bila pa je pod robom. Kaže, da je pod robom izvir. Vode je bilo dovolj za napojitev živine. Prav tedaj je bil v Movžu trop krav s Soriške planine. Očitno so se prišle odžejat. Toku vode lahko sledimo po grabnu in po kalužnicah v njem. Usmerjen je proti severozahodu in na najnižji točki voda ponikne. Ponor je približno dva metra pod osrednjim vzvišenim delom, na katerem je smrekov sesto. Na robu sestoa je veter podrl smreko z velikim obsegom koreninskega pleteža. Podlaga, na katerem je rasla, je bila črna šota. Tudi na severni strani barja sledimo toku vode po kalužnicah v dolžini 75 m, vse do ponora. Zanimivo bi bilo napraviti nekaj sond, da bi ugotovili debelino šotne plasti nad ledeniško grobljo. Tako bi dobili podatek o naraščanju šote na časovno enoto. Na poti iz Prednjega v Zadnje Movže je drugi ponor. Izvir je na jugozahodnem robu Protprohkovla. Tolmunček ob izviru je bil poln vode. Smo v Zadnjem Movžu. Izvir je pod pobočjem Protprohkovla. Voda teče proti jugozahodu in po 140 metrih ponikne. Dno ponikalnice je premera 12 metrov. Ponor ima obliko prerezanega stožca z višino 5 metrov in zgornjim premerom okoli 20 metrov. Vode iz Movža so po mojem prepričanju usmerjene proti izviru Sore.

V močvirju pod Robom je po ustnem izročilu nekoč utonil Marklcov konj. Pogrezati se je začel z zadnjim delom. Ni mu bilo pomoči. Močvirje ga je enostavno požrlo. V bližini ponora v Zadnjem Movžu je počivališče – Rošta. Pastir je ugotovil, da manjka ena od Spredejnjarjevih krav. Začel jo je iskati, s palico je razmikal zelnato podrast. Prišel je do mesta, kjer se je dvignil cel roj muh. Kravo je našel v jami, iz katere ni mogla pa tudi sam ji ni mogel pomagati. Šel je v vas po pomoč. Možje so jo z vrvmi potegnili iz pasti. Krava je nekaj časa mirovala, očitno je bila v šoku. Na vsem lepem je vstala in odšla na pašo.

Podobno se je zgodilo losu, ki je v zadnji ledeni dobi padel v 22 metrov globoko brezno na Soriški planini. Člani Društva za raziskovanje jam iz Kranja so leta 1985 na dnu brezna slučajno naleteli na njegovo okostje. S sodelavci Prirodoslovnega muzeja iz Ljubljane so iz grušča izkopali skoraj popolno okostje.

Izvir Sore

Sora izvira izpod Korhpigla, peskokopa ledeniškega porekla. Stopetdeset metrov od izvira je stala Urlistova žaga – venecijanka. Otroci smo bili pogosti obiskovalci žage. Žagar nam je dovolil, da smo opazovali dogajanje med obratovanjem. Meni očitno ni bilo dovolj samo opazovanje. Moral sem stvari tudi otipati. Tako se je zgodilo, da me je krožna žaga zarezala v mezinec na desni roki. Kako sem prišel do zdravnice na vem več, spominjam pa se ambulante dr. Strnadove iz Železnikov, ki mi je prst rešila.

Zgornji slap v Trojarski grapi

Nad žago je bil manjši pašnik, imenovan Tele, omejen na eni strani s Soro, na drugi strani s pobočjem Korhpigla, dve strani pa sta mejili na plot Keržarjeve posesti. Ta pašnik je bil prostor otroških iger. Ob podnožju Korhpigla je tekel potoček. Pred izlivom v Soro smo ga zajezili. Nastal je lep tolmun, naše malo morje. V njem se nismo kopali, ker je bila voda mrzla in od blatnega dna tudi kalna. Na mestu, kjer danes stoji Tatjanina hiša, smo zgradili pravo praslovansko zemljanko, bajto, kot smo ji rekli. Zgradili smo jo iz vlažne ilovnate zemlje in jo pokrili z vejevjem ali z žamanjem, čez pa smo nasuli zemljo in vse skupaj oblekli z rušo. V prostoru smo imeli zloženo posodo, ki smo jo nabrali po odpadkih. Na robu pašnika so stale tri smreke. Nekje v bližini smo posekali še eno in jo postavili v manjkajoči vogal. Sedaj smo se lahko šli koliščarje. Nekaj metrov nad tlemi smo zgradili bajto na kolih, varno bivališče. V koliščarski hiši smo bili varni pred namišljenimi sovražnimi napadi.

Tele

Erble in Darfle

Strnjeni del Zgornje Sorice sestavljata dva zaselka - Erble in Darfle. Erble leži na ledeniški groblji nad ledeniško peto Jurle-Pohar. Peta je lepo ohranjena, manjka le osrednji del, ki ga je izdolbila Sora po ledeni dobi. Pri Jurlu stoji pokončni balvan, ki priča o dogajanju pred desetisoč leti, ko se je končala ledena doba. Na ledeniški groblji sta nastala tudi Keržarjev in Tecnuv pigele. Domača imena hiš v Erblah so: pri Tatjani, pri Kovaču, pri Urlistu, na Ejben, pri Petru, pri Janezlu, pri Matevžu, Na Kerži, pri Tecnu, pri Jurlu, pri Peku, pri Gotarju, pri Spodnjem Štentlarju, pri Zgornjem Štentlarju in pri Adamovem Petru. Štiri hiše so v gradnji.

Skrilolom v Nidrarski
grapi

Darfle ležijo med prvo in drugo ledeniško peto. Ostanke prve imamo v grebenu, ki se od Liparja spušča v Soriški potok, v grebenu Kežarjeve Lajte in v pobočju Ekarjeve Lajte. Pretežni del pete je Sora odplavila. Neizravnana niveleta struge Sore Darfle-Soriški potok je posledica ostankov neodplavljene ledeniške groblje. Dno doline Sore, po kateri se je ledenik pomikal, je bilo široko. Ostanke tega dna vidimo na položnejših delih Kondratovih njiv na desnem pobočju ter Gosarjevih, Gošplarjevih in Šorlnovih na levem pobočju. Večina hiš leži

na levem pobočju. Hišna imena so: pri Majerlu, pri Martovi Mari, pri Krejlnu, pri Oželtu, pri Betnem žnidarju, pri Žnajdarju, pri Tolcu, pri Martu, pri Grofu, pri Grovgru, pri Majarčku, pri Šorlčku, pri Šorlnu, pri Šorlnovi Angeli, pri Tavšu, pri Kačarju, pri Hošplarju, pri Lomprahtu, pri Cencu, pri Hošplarjevem Tonu, na Gosi, pri Gosarjevem Miranu, Osnovna šola in Gasilski dom. Na desnem pobočju so: pri Poharju, pri Kondratu in pri Liparju. Kondrat in Pohar sta navedena v urbarju iz leta 1501.

Po strugi navzdol so bili razvrščeni naslednji mlini: Keržarjev, Oželtov, Grofov, Tavšev, Hošplarjev, Cencov, Tolarjev, Gosarjev, Kondratov, Šimcov, Ekarjev, Robovcev in Geblarjev. Ob Sori so obratovala tudi tri žage venecijanke. Že omenjena Urlistova, Grofova in Kondratova. Grofova še obratuje. Na Šimcov mlin so bile priključene vrvi za pogon gepla. Nežkina hiša je bila prvotno Gotarjeva. Gotar je bil kovač, delavnico je imel v kleti, stanovanje pa v pritličju. Vodno kolo mu je pogajalo težko kladivo, imenovano norec. O Gotarjevem kovaču je znana zanimiva pri-goda. Na soriških strminah so se pri delu pogosto uporabljale dereze, ki jih je izdeloval Gotar. Tudi Urlistov kovač Matevž, bi jih rad izdeloval. Nenapovedano je obiskal Gotarja. Očitno je bil mojster na svoje znanje ljubosumen. Dereze, ki jih je imel v delu, je nedokončane odložil in začel obdelovati nove. Matevžu namera ni uspela. Ubral je drugačno taktiko. Drugič je kovača naskrivaj opazoval skozi okno. Dobil je, kar je iskal. Od tedaj naprej so uporabniki imeli konkurenčni izdelek. Leta 1912 je bila odprta elektrarna. Pod Ribnim je nova elektrarna v lasti Elektrogospodarstva. Iz nekdanjih naprav ob Sori so večinoma nastali današnji vikendi. Pod Ribnim so bili nekdanji vrtički za gojenje zgodnjih sadik povrtnin. Sadike so presadili na vrtove ob hišah. Drobne parcele so celo vpisane v zemljiški knjigi.

Soriški potok

Od Ribna navzdol so pritoki Šajsgrejbla, Štodlarjeve grape in Štoublgrouba. Predel ob sotočjih je poseljen. Domača imena hiš so: pri Gajžlarčkovem Stankotu, pri Bognarju, pri Tončku, pri Rabovcu in pri Geblarju (na območju Geblarjev). V Soriškem potoku smo fantje, v skupini nas je bilo štiri ali pet, pred vojno ali ob njenem začetku lovili ribe. Našli smo staro emajlirano banjo, ki je še držala vodo. Vedeli smo, da od Stankota navzgor, vse do izvira, v Sori ni rib. Odločili smo se, da jih tja naselimo. V banjo, napolnjeno z vodo, smo nalovili kakih dvajset kosov in jih potem enakomerno metali v strugo vse do izvira. Nekoč, ko sem bil doma na počitnicah, sem se spomnil našega podviga. Bilo je poleti, voda je bila le v tolmunih. Nisem mogel verjeti svojim očem. V prvem tolmunu, do katerega sem prišel, sta bili dve kapitalni postrvi. Moral sem se ju dotakniti, da sem se prepričal, da sta resnični. Kasneje sem videl ribe enakih

Kirhpoh

velikosti v potoku pod Betnim žnidarjem. Pred nekaj leti so imeli v Darflah piknik. Eden od udeležencev mi je pripovedoval, da so si zaželeli pečeno ribo. Moj sogovornik je skočil do bližnjega tolmuna in se vrnil z veliko postrvjo, ki jim je teknila. Od Rabovca navzdol je tok Sore izravnal. Na desnem pobočju je že imenovana Geblarjeva domačija. Po dolini Pretertola žubori potoček. Dolina se zaključuje z grebenom Štoleka. Nekdanja čredinka Bideržna je poraščena s smrekovim drogovnjakom. Na levem pobočju je Protekele. Prendlarje segajo vse do sotočja s Kirhpohom. Od sotočja je po grebenu speljana steza čez Žetel in Keple. Ob stezi na grebenu so pred desetletji posadili zeleni bor. Le redka drevesa so preživela. Odmrla so zaradi poškodb, ki so jih povzročili jeleni.

Od sotočja obeh Sor do Podrošta

Na desnem pobočju pod Zahribarjevim gričem je Farjevica. Senožet je bila v lasti soriškega župnišča. Urlist je bil dolga leta mežnar in organist, zato je kosil tudi Farjevico. Po pobočju navzdol so nanizane nidrarske čredinke: Tirlanstovl, Binlanar, Oltžbont, Vaseržbont, Čumeke in Tolčneke. Prve melioracije soriških grmišč so bile napravljene nasproti Podrošta, ob Črnem potoku. Smrekovo mladje in goščo je preraščalo malinovje. Nekaj zaporednih let je bil obrod izreden. Tudi sam sem bil med nabiralci debelih, zdravih in sladkih sadežev. Danes površino prerašča smrekov drogovnjak.

Na levem pobočju greben Trečeka sega do potočka brez imena – domnevno je to Forštentol. Sledijo Kelnarji, Majanžeke, Majantol in Mejdle. V Tolcovem Mejdlu je bila pod cesto košata češnja, ki je vsako leto obilo obrodila. Spominjam se, da smo si kratkohalačniki ob neki priložnosti postregli s sladkimi plodovi. Po južnem pobočju Kop se v serpentinah vije cesta Podrošt - Sorica. Pobočje se konča s Klomekelom – ozkim grebenom, po katerem smo hodili Podrošt na avtobus. Rekli smo, da gremo po nosu.

Šajsgrejble

Potok izvira v Ravtu. Pod cesto Sorica - Petrovo Brdo je desno pobočje usadno, to je svet Kejžarjevih košenin. Pri gradnji vlak čez Lajto so naleteli na številne apnenčaste skale, ki se pojavljajo tudi po grebenu. Tudi pretežni del levega pobočja je travnat. Ime Žont (Sand - pesek) pove, da je površino obdeloval ledenik. Pod travnato rušo je ledeniška groblja. V spodnjem delu struge, ob Melatu, so na pobočju številni ledeniški balvani. Na levem grebenu je Liparjeva, na desnem pa Kejžarjeva domačija. Sedanjí lastnik Liparjeve hiše ima lepo zbirko, pravi muzej čevljarškega orodja.

Ded sedanjega gospodarja Kejžarjeve domačije je bil Janez. Gospodaril je prva desetletja dvajsetega stoletja. Pravijo, da je imel najmodernejši hlev na Škofjeloškem v tistem času. Ukvarjal se je tudi s prašičjerejo. Janez je prijateljeval z dr. Janezom Evangelistom Krekom. Bila sta daljna sorodnika. Kejžarjev Štefan se je okrog leta 1660 poročil na kmetijo pri Urbanu na Zalem Logu. Kmetija je imela mlin in gostilno. Štefan je bil tudi soriški župan. Za njim je kmetijo prevzel sin Anton, ki je bil tudi soriški župan. Antonov sin Janez je kmetijo prevzel leta 1703 in je bil tudi soriški župan. Janezova prvorojenka, iz drugega zakona, Elizabeta je postala žena Janeza Kreka.

*Brzice v Zgornjedajnarški
grapi*

Vzrok, da so bili gospodarji treh generacij Frelihovih soriški župani, je mogoče v lokaciji Zalega Loga, ki leži ob cesti Škofja Loka - Tolmin, ali v njihovi osebni sposobnosti.

Elizabeta Frelih, poročena Krek, je prapraprababica dr. Janeza Evangelista Kreka. Pravijo, da je Kejžarja obiskoval pogosto, ob vsaki priložnosti, ko ga je pot zanesla v Sorico ali njeno bližino. Od teh obiskov je znana naslednja anekdota. Kejžar pravi Kreku: »Ti Janez, čudim se, kako da se midva tako dobro razumeva, ker sem jaz liberalec.« Krek mu odgovori: »Veš kaj, Janez, tak liberalec, ki ima v kotu križ, pri «žičku» pa mu visi rožni venec, me ne moti.«

Kejžar je kupoval prašičke za rejo na Koroškem. Tam je videl malo elektrarno in sklenil je, da bo tudi sam imel tako napravo. Elektrarno je nameraval graditi ob potoku zahodno od hiše. Inženir, ki ga je poklical iz Kranja, je ugotovil, da vodne razmere potoka ne ustrezajo. Odsvetoval mu je gradnjo. Slabe volje se je potožil Kreku. Ta mu je svetoval rešitev v gradnji skupne elektrarne. S Kejžarjevo iniciativo in Krekovim posredovanjem so zgradili skupno elektrarno na Sori. Gradnjo je organiziral in koordiniral Lorenc. Otvoritev je bila leta 1912.

Omenil sem že, da so zgornjesoriški hišarji in bajtarji imeli v najemu senožeči v Kejžarjevem Ravtu. Zgodilo se je, da sem leta 1945 moral najemnino odslužiti s kosnjo. Navsezgodaj zjutraj je bil pri Kejžarju zajtrk. Kosili smo v Travniku. Prvič sem bil v vrsti izkušenih koscev. Ko si v vrsti, ti ni pomoči, držati moraš tempo. Trata je bila vsa krtinasta. Dvakrat si zamahnil in že si bil ob ostrino. Kosil sem na silo. Moral sem klepati. Izdale so me trebušne mišice. Rešil me je opoldanski počitek.

Bogšriba in Štodlarjeva grapa

Grapa se v zgornjem toku, to je do ceste Sorica - Petrovo Brdo, imenuje Bogšriba, v spodnjem delu pa Štodlarjeva grapa. Potok izvira pod vlako za Podlajnar, na meji med Kejžarjevim Ravtom in Podlajnarjem. Svojo pot začne v karbonatnem grušču in jo nadaljuje po skrilasti podlagi. Grapa je hudourniška in strma. Struga je globoko vrezana v skrilasto pobočje. Tristo metrov nad cesto je na levem bregu 15 do 20 m visoka skrilasta stena. Po ustnem izročilu se je ob močnem nalivu v drugi polovici devetnajstega stoletja odtrgal velik zemeljski plaz in zdrvel v dolino. Od takrat temu predelu pravijo Bogšriba, po njem pa je dobila ime tudi grapa.

Štodlarjeva grapa je položnejša, prečka Kejžarjev travnik in že je v Sori. Na desnem bregu stoji Štodlarjeva domačija, ob grapi pa je obratoval tudi mlin. Med Štodlarjevo grapo in Globoko grapo je Štodlarjev pomol, kakih 30 m nad grapama. Ko so greben s skrilasto podlago poravnali, so naleteli na številne apnenčaste skale.

En balvan je bil tako velik, da ga z buldožerjem ni bilo mogoče izriniti, zato so ga zasuli. Od pomola navzdol se greben znižuje do sotočja. Na katastrskih kartah iz leta 1860 se greben imenuje Macesnov greben. Jesenske barve kažejo na močno prisotnost macesna. V ravnem delu struge, čez Kejžarjev travnik, je polno apnenčaste groblje. Grobljo na pomolu pa verjetno tudi v strugi je odložil ledenik, ki je drsel s pobočij Lajnarja in Dravha in se pri Tončku tako rekoč srečal s krakom bohinjskega ledenika.

Globoka grapa in Štoublgroub

Roclpoh

Tudi ta hodourniška grapa ima dve imeni. Do ceste Sorica - Petrovo Brdo je Globoka grapa, pod cesto pa Štoublgroub. Je največji desni pritok Sore. Globoka grapa se imenuje zaradi globokega korita z zelo strmimi, večinoma neprehodnimi pobočji. Približno 400 m nad cesto je petnajst metrov visok slap Šprocar. Ob slapu se grapa razdeli na tri krake. Na vzhodni krak gravitira južno pobočje Dravha, na druga dva pa pobočje Lajnarja. Srednji krak se približno stopetdeset metrov nad Šprocarjen razcepi. Vzhodni in srednji krak se združita na vrhu slapa, zahodni se pridruži pod slalom. Izviri so na pobočju Podlajnarja.

Travnati Lajnar so redno kosili. Ob poti za Podlajnar so bili razmeščeni seniki: Kondratov (poleg senika je bila kočja za kuhanje, ostanki senika in kočje so še vidni), Poharjev, Šimcov, Zadenjtolarjev, Gosarjev, Fajfarjev, Kejžarjev, Ekarjev, Šorlnov (še stoji, betonska kritina) in Fidarjev (še stoji, skrilasta kritina). S senožeti je do senikov speljana steza, po kateri so nosili seno v butarah. Senožeti so zelo strme, pod stezo, nad previsnimi stenami je košenina, imenovana Pekel. Kosci so imeli okovane čevlje (podkvice z oprijemki) ali pa so nosili dereze, grabljice so bile bose. Govoril sem z domačinko, ki je še po vojni grabila seno v Lajnarju. Povedala je, da jo je bilo strmin pošteno strah in da je z eno roko grabila z drugo pa se je oprijemala ruše. Seno so spravljali domov ob snegu, samotžno. Še danes stoji nad stezo, po kateri so nosili seno, kamen nekdanje državne meje. Z vrha Dravha se je meja spustila na slap, od tod pa na greben Ravtek - Lajnar. Ko sem bil leta 1993 prvič na Šprocarju, je tam še stal mejni kamen, ob drugem obisku pa ga ni bilo več. Odlomljeni kamen sem videl v strugi Štoublgroba. Verjetno so hudourniške vode kamen odtrgale in ga odložile v položnejšem delu struge.

Pred vstopom na travnate površine Lajnarja je nad stezo v steni okrogla odprtina. Večje količine grušča pod stezo so opozarjale na verjetnost, da je odprtina vhod v rov. Splezal sem do odprtine in že sem bil v njem. Kasneje sem ugotovil, da so Železnikarji, ko je v drugi polovici devetnajstega stoletja zmanjkalo železove rude na Dražgoški Jelovici, le-to iskali tudi v Podlajnarju. Rov ima na začetku smer pravokotno na pobočje, potem pa se začne obračati navzdol in proti vzhodu in se po petnajstih metrih spusti navpično.

V Podlajnarju je bil tudi pašnik. Ob izviru Šeslarji še danes stoji napol razpadlo leseno korito za napajanje živine. Po pobočju vodi h koritu mreža stez, po katerih je živina prihajala k studencu in odhajala nazaj na pašo. Studenčnica je v pobočju izdolbena globoko strugo, ki se na Globoko grapo priključi pod Šprocarjem. Med strugo in Kejžarjevo vlako je zamočvirjena ravnica, kjer imajo divje svinje svoje blatne kopeli.

Slap je zanimiv po tem, da se na njem pojavlja mavrica. Dopoldne jo vidiš, če gledaš v slap z vzhodne strani. Ko sem prišel do slapa okrog desetih, je bila mavrica nekje na sredini. Potem se je počasi spuščala in opoldne izginila. Očitno je potovanje mavrice povezano s potovanjem sonca. Ko sonce opoldne doseže najvišjo točko, mavrice ni več. Domneval sem, da se popoldne znova pojavi, le da jo je treba opazovati z zahodne strani. Moja domneva se je potrdila. Pojav mavrice na slapu je odvisen od naklonov sončnih žarkov, ki padajo na slap, vidnost mavrice pa je odvisna od kota, pod katerim jo gledamo.

Čez plato slapa poteka steza, po kateri so Majerlovi nosili seno v butarah. Hirman je bila senožet (danes je zaraščena) ob zahodnem kraku Globoke grape. Na dnu senožeti je stal senik. S slapa gre steza po naravni kamniti polici nad previsno steno do senožeti. Po tej stezi je šla tudi državna meja. Zadnji je že po vojni v Hirmanu kosil Štodlar. Pri košnji in spravilu sena mu je pomagal tedaj dvanajstletni sin France, sedanj lastnik Štodlarjeve domačije. Prepričan sem, da je bilo treba kar nekaj poguma pri nošnji tovara na glavi po stezi, ki je primerna le za divjad. Ko sem Franceta vprašal, kakšni so bili občutki s težko butaro na glavi nad previsno polico, če ga je bilo kaj strah, mi je odgovoril, da ga ni bilo strah, da sta z očetom brez predsodkov nosila seno s Hirmana. Res je, za tako opravilo si moral biti brez predsodkov in popolnoma zanesljiv.

Na površini košenine so na nekaj mestih sledi izkopavanja skrila. Videti je, kot da bi nekdo nekaj iskal. Ugotovil sem, da so na Negelnovem Žbontu izkoriščali skril, ki ni primeren za kritino. Znano je, da so Železnikarji v Vancovcu in Šošternici izkoriščali skril z bogato vsebnostjo mangana. Kovino so izvažali tudi v Ameriko. Moj zaključek je, da so rudarji na Negelnovem Žbontu pridobivali manganovo rudo. Izkoristili so nekaj sto kubikov skrila. Jalovino so spuščali po strmem pobočju navzdol, kjer jo še danes lahko vidimo. Na grebenu okrog rudnika so na več mestih sledi prekopavanja. Iskali so rudo, kot so jo tudi na Hirmanu.

Štoublgroub pomeni v prevodu prašna dolina. Z Lajnarja se na daljša časovna razdobja sprožijo plazovi suhega snega, ki drvijo z veliko hitrostjo po Globoki grapi v dolino. Drveča snežna gmota pred sabo ustvarja rušilni zračni pritisk. V položnem delu Štoublgroba pritisk popusti. Dolina je zasičena s snežnim pršičem, ki se postopoma useda. Lahko bi rekli, da se useda snežni prah. Tak plaz se je sprožil 1952. Desno pobočje Štoublgroba je Šeter, nekdanji pašnik. Danes ga prerašča smrekov drogovnjak.

Kirhpoh

Kirhpoh izvira pod južnim pobočjem grebena Keple-Groba. Na tem grebenu stoji soriška cerkev, ki je bila zgrajena v petnajstem stoletju. Lahko domnevamo, da iz tega časa izhaja tudi ime potoka. Desni izvir je pod severovzhodnim pobočjem

Kepla, levi pa pod skoraj previsnim jugozahodnim pobočjem Grob. Struga je položna, izravnana in na začetku zelo ozka. Nekje od sredine se dno grape razširi. V skrilu najdemo kremenove žile z majhnimi kristali, ki so redkost v soriškem prostoru. V strugi sem našel trideset apnenčastih kamnov in dve večji skali, ena je imela po oceni 0,25 m³. Ko so popravljali cerkveno obzidje, je možno, da so posamezne skale ušle po pobočju in pristale v strugi. Na severnovzhodni strani Bideržne je ledenik odložil apnenčasto grobljo, ki so jo lastniki odstranjevali s travnatih površin in jo odlagali na strmó pobočje Grobe. Od tod so se posamezni kamni privarili v strugo. Za večji skali obstaja verjetnost, da ju je ledenik porinil čez greben, saj je ledeniški balvan ob Groharjevem spomeniku skoraj v višini grebena na Grobi.

Po desnem pobočju je s slemenske poti speljana vlaka v grapo, po levem pobočju se vlaka tudi spusti v grapo in spremlja potok vse do izliva v Soro. Po levem pobočju je bila z Grobe speljana steza - bližnjica za Davčo. Po njej so hodili tudi duhovniki opravljati bogoslužje v sosednjo vas. Rekli so, da gredo čez Gajžl. Ko je Tavš v drugi polovici devetnajstega stoletja prodal domačijo, je na levem pobočju Kirhpoha, v neposredni bližini steze zgradil kladarko, v kateri je živel. Preživil je se s kuhanjem oglja. Verjetno so zaradi Tavševe hišice začeli govoriti, da gredo čez Gajžl (Haus - havže - havžle - gajžle). Poleg opisane steze gre po slemenu desnega pobočja Kirhpoha stara steza čez Keple, Žbont in Žetel do izliva potoka v Soro. V dolino potekajo še steze čez Trečke in Kelnarje. Te steze so bile prvotno pomembne komunikacije za povezavo z dolino.

Brezimni potok - Forštentol

Potok teče po vsej dolžini po gozdnih površinah. Ime Forštentol je evidentirano, ne poznamo pa lokacije. Domnevam, da ime pripada prav temu potoku. Izvira med jugovzhodnim pobočjem Trečka in jugozahodnim pobočjem Voržanka. Struga je zelo ozka, s strmimi pobočji Trečka in Kelnarjev.

Od izliva se po levem pobočju vzpenja steza skozi smrekov drogovnjak do vrha Kelnarjev, kjer se poveže s sistemom vlak. Po vzhodni strani Bideržaneka se vlaka priključi v Gobi na cesto Podrošt - Sorica, po zahodni strani pa na Grobi.

Nidrarska grapa

(Je pritok Danjarske grape. Na tem mestu jo obravnavamo, da zaključimo soriški prostor.)

Na začetku povodja Nidrarske grape je Dolina. Po urbarju iz leta 1501 je bila samostojen zaselek. Eden od dveh gospodarjev se je pisal Soričan. Danes je Dolina sestavni del Sorice. Formeke je razvodje med Nidrarsko grapo in Ročlpohom. Na desnem pobočju so Žlehtgort, Ober in Unterpinkele (imena niso več v uporabi). Od transformatorja do Rafkotove hiše je bila speljana steza, po kateri smo nekoč hodili na avtobus. Ob stezi so s pobočja štrlele številne apnenčaste skale. Predel se imenuje v Mavrahu - v zidovju. Spodnja Sorica ima dva zaselka. Pri Griču in Spodnja vas ali Nidre. Hiše se nizajo od Gose navzdol (Gosa spada pod Zgornjo Sorico). Hišna imena so: pri Šimcu (v času franciscejskega katastra se je pri današnjem Šimcu reklo na Spodnji Gosi), na Pošti, pri Žnidarju, Župnišče in Mežnarja. Po urbarju iz

leta 1501 je bila soriška cerkev zgrajena v petnajstem stoletju. Po istem urbarju je pri naštevanju domačij imenovana tudi Eka. Stari farovž je današnja Groharjeva hiša. V njej se je rodil slikar Ivan Grohar. Sledi Mežnarček, Zadrudni dom, Nacetova in Jurjeva hiša.

Na levem pobočju, pod Formekom, so Lajta, Zadenjtolarjeva Žajta, Keple, Pejdnle in Ron. Za Keplom je izvir, voda po kratki poti ponikne. Na levem pobočju sledijo: Holck, Košta, Dehžajta in Gožel.

Naselje Spodnja vas leži ob jugozahodnem pobočju Košte. Domača imena hiš so: pri Šimanu, pri Šimnovem Branetu, pri Jurjevem Borisu, pri Gajžlarčku, pri Fajfarju, pri Štodlarjevem Janezu, pri Krištanu, pri Kemperlu, pri Tolcu, pri Fidlarju, pri Koštnarju, pri Fuču, pri Eberlu in pri Holcmarju. V urbarju 1501 so napisani priimki ali imena, po katerih se še danes imenujejo domačije: Kestner – Koštnar, Cristijan – Krištan, Pheyffer – Fajfar. Ob Fajfarjevi hiši je eden od izvirov Nidrarske grape, je huddourniškega značaja. Voda se pojavi le ob deževju. Struga poteka med pobočjem Košte in pomolom Fajfar–Tolc. Pomol je ledeniškega nastanka. Jugovzhodno pobočje grebena se strmo spušča proti Fidlarju. Na površini so vidne številne skale, ostanki ledeniške groblje. Poznamo Koštnarjev, Fidlarjev, Kemperlov in Gajžlarjev Pigele. Nastali so na ledeniškem grušču. Ledenik je segal do Grobe. Ob Groharjevem spomeniku je stal mogočen ledeniški balvan. Od tod se je led poševno spustil v Nidrarsko grapo. Na pobočju je še danes vidna poševna črta tako imenovane ledeniške pete. O tem priča tudi Kemperlov Kejvele, vendar so pri agromelioraciji košenine kamenje odstranili ali zasuli z zemljo. Drugi izvir je pod Koštnarjem. Ob strugi pod Koštnarjem je najprej Pigele, sledijo Movže, Engerle, Kirhgarten in Štemfle. V Movžah so nekdaj imele ženske žehto. Voda ima približno stalno temperaturo sedem stopinj Celzija. Engerle danes imenujejo Grofovo senožet na levem pobočju. Prvotno ime pomeni ožino, to je ozko in globoko strugo, ki jo je voda izdolbla v ostankih ledeniške groblje. Še posebej na levem pobočju so vidni veliki ledeniški balvani. Od izvira potok strmo pada, v Navah postane padec položnejši. Zanimiva je ugotovitev, da je na vseh vodotokih ob ledeniških petah močno povečan strmec, tako ob Sori, Nidrarski kot tudi v Danjarski grapi. Povečani strmcji pričajo o tem, da naravi v desetstisočih let po zadnji ledeni dobi še ni uspelo odpraviti posledic odloženega ledeniškega grušču v vodotoke in vzpostaviti prvotnega stanja bolj izravnane toka. Ob strmem delu potoka sta stala dva mlina, in sicer Koštnarjev in Eberlov. Koštnarjev mlin je imel še eno vodno kolo za pogon geplja. Tudi Fidlar je v dogovoru s Koštnarjem uporabljal vodno kolo za pogon geplja. Vsi drugi nidrarski kmetje so mleli pri Cencu.

Egartova luža

Vzhodno od Eberla, na pobočju Košte, so bile Ribnice. Nidrariji so na njivicah gojili repo. Košenina Ravt je segala visoko v pobočje. Nad Eberlom je greben Kicrekelle – kozji greben. Po njem je speljana steza. Še danes je prehojena od živali pa tudi

od ljudi, posebno od gobarjev in lovcev. Naslednji dominantni greben je Gosadera – kozji trn. Med obema grebenoma je Metrekele – srednji greben. Nisem vedel, kaj naj bi bil kozji trn. Ko sem se prvič vzpenjal po Gosaderi, sem že na začetku naletel na robido. Bila je edina rastlina s trni. Imel sem odgovor. Kozji trn je robida.

Za sanacijo žledoloma, ki je prizadel gozdove v Košti, so zgradili tri vlake etažnice. Srednja ima svoj začetek na odcepu za Dolino. Speljana je nad košeninami čez greben Kirekela do Metrekela. Zgornja se odcepi od ceste na Holcku. Blago se spušča in doseže greben Gosadere. Spodnja je speljana od Eberla do Gosadere. Od Eberla je speljana pobočna steza, ki se veže pod Reštlom na stezo Reštle - Kovlrošt. Dehžajta je bila pašnik. Površine so porasle s smrekovim drogovnjakom. Na Kovlrošti je bilo kopišče s »kolpernom« (skladišče za oglje). Na njem je pred vojno kuhal oglje Gotarjev Jošk. Spominjam se kope, »kolperna« in Joška pri opravlilih okrog kope. Oglje so samotžno spravili v Nidrarsko grapo, od tod pa ga je Tolarjev Janez s konjsko vprego spravil do kovača. Gotarjev Jošk je bil tudi lovec. Govorili so, da je bil tudi »ravšic«. Rad je pripovedoval lovske štorije. O njem je znana naslednja anekdota: Pripovedoval je, da je srni odbil tri noge pa je še tekla po četrti. Pod robom Kovlrošta je strnjem sestojček belega gabra, ki je prava posebnost, saj velja, da belega gabra na Soriškem ni.

Pred Gaštanom grapo prečka steza, ki se vzpenja v pobočje Gožla do grebena, kjer je skrilo lom. Skril so lomili v nivojih. Ko je bil prvi nivo izkoriščen, so se preselili v naslednjo etažo in nato še v tretjo. Ob grebenu so navzgor speljali serpentina-sto stezo in iz serpentin delali odcepe na posamezne etaže. Za grebenom je drča, v katero so spuščali jalovino, ki je drsela navzdol vse do potoka. Če pogledate s poti na Gaštanu po pobočju navzgor, vidite v drči plaz jalovine. Zahodno od grebenske steze je v pobočju vkopan plato, ki je služil za pomožno skladišče izdelanega skrila. V skrilo lomu so delali domačini, zaposleni so bili pri Kmetijski zadrugi. Ti so bili: Tolcov Štefan, Fajfarjeva Lojze in Janez, Šimanov Štefan, Fidarjev Jur, Tavšev Tomaž, Šorlnov Tone in Tecl. Manjši skrilo lom je bil tudi v Rotkarjevi Kovbli. Izkoriščal ga je Gotarjev Jošk.

Na samem začetku steze v skrilo lom je vhod v rov, ki je 15 m dolg in je v resnici opuščeni rudnik. Odpri so ga Železnikarji v drugi polovici devetnajstega stoletja. Naj omenim še anekdoto o Navah. Nekdo iz doline je napovedoval arheološko raziskavo grobišč v Navah. Navje je istovetil z Navami. Domačin je izrazil obžalovanje, ker ne ve, kdaj se bodo raziskave začele, da bi mu v Navah (loka) zakopal nekaj kosti. Ostalo je samo pri nameri. V grapi je še med vojno stala kočja, Toncova bajta. Lastniku bajte so rekli tudi Smolnakar. Iz smrekove smole je kuhal smolnak za zdravljenje živine.

Danjarska grapa s pritoki

Danjarska Jelovica in planina

Danjarska planina in Jelovica sta sestavni del vodozbirnega območja Danjarske grape. Jelovico sestavljajo: Perštonga, Žbont, Kejvele, Mešngrontke, Gecembre, Protproh in Štonah. Bila je v lastništvu vaške skupnosti kot srenja. Po vojni so jo na-

*Soteska Mejdle v
Danjarski grapi*

cionalizirali, postala je splošno ljudsko premoženje. Danes je v lasti vaščanov. Po lastninjenju so zgradili gozdno cesto Gecembre - Perštonga, na katero je vezana mreža vlak. Na najnižjem delu platoja stoji pastirska koča.

Na planini pasejo konje. Čreda šteje okoli štirideset živali. Pašnik je ograjen, varuje ga električni pastir. Na planini sem prvič videl sončni kolektor priključen na ograjo. Deli pašnika so: Rehtarjev grič, Bosarovn, Egartova luža, Kajarošt in Okšngroba sta izven ograje, Murntrošt, Roncrošt, Gajgarjev grič, Žbajneke, Mešta in Gheghe. Zgornji in spodnji Irn sta zgornjedanjarska pašnika, vendar konji prihajajo tudi na te površine. Vodo ima živina zagotovljeno v mlakah, ki pa občasno presahnejo, odvisne so od atmosferske vode. Roncrošt je počivališče s presihajočo mlako. Na planini je šest mlak. Mlaka med Žbajnekom in Mešto je suha. Kaže, da je ne vzdržujejo, začela je puščati. Na zahodni strani Mešte je mlaka, ki je bila leta 2003 občasno suha.

Usedlina je bila rdeča, zato jo imenujem Rdeča mlaka. Po prvem deževju se je napolnila, voda je bila rjavo kalna. Egartova luža je rahlo ovalne oblike. Po oceni je v polni mlaki 20 m³ vode. Polna je bila tudi v sušnem obdobju, kar pomeni, da je vir vode v sami mlaki, da je v mlaki studenec, kar je označeno tudi na kartah. Kajarošta je ostala zunaj ograje, je ne vzdržujejo, zato je preminila, prerasla jo je trava. Kotanjo mlake napravijo na ugodni lokaciji, na ravnici, kamor je voda skozi čas nanosila zemljo. Le-to zbijejo, da postane neprepustna. Počakati je treba prvega dežja, da se napolni. Če mlaka začne puščati, jo je treba znova obdelati. V kotanjo je treba nasuti zemljo in jo septati.

Konji prihajajo tudi na Zgornji in Spodnji Irn. Na Zgornjem Irnu je na severnem pobočju, 150 m pod grebenom studenec, ki tudi v sušnem letu 2003 ni povsem presahnil. V koritu in dveh posodah je bilo stalno na razpolago 500 litrov vode. Na Spodnjem Irnu je mlaka približno pravokotne oblike. Po oceni drži 30 m³ vode in je bila 30. avgusta 2003 polna. Severovzhodno od nje je po oceni 2,5 ara mokrišča. Na robu močvirja je izvir, ki ne presahne, voda se odceja v mlako. Po urbarju iz leta 1630 je navedena planina Hiern - možgani. Studenci na Irnu zagotavljajo živini potrebno vodo v pašni sezoni. Razpored vodnih virov je ugoden. Egartova luža leži na jugovzhodnem delu, Hirn na vzhodnem, Roncrošt in Morntrošt pa na severnem delu pašnika, ob bohinjski meji.

Greben Danjarske planine so ustvarili grebenotvorni morski organizmi v triasu (pred 212- 247 milijoni let). To so organizmi, ki še danes tvorijo morske grebene: morske gobe, korale in trdoživnjaki. Mogoče boste imeli srečo in boste našli sledi okamenelih ostankov teh živali.

Mejdle v Danjarski grapi

Od Perštonge navzdol desno pobočje sestavljajo: Lajnar, Tonderškovel, Lovs, Gemonda, Vrota in Lanareke. Na severovzhodnem pobočju danjarskega pomola imamo imena: Lajta Štajdekla, Prindle in Bideržna. Od grebena Danjarske planine navzdol so imena: Mejdle, Grobenčom, Groben, Holckovl, Ravt, Regele, Lerha in Feniškovl.

Danjarska grapa

Odcep bohinskega ledenika je drsel čez Mešngruntke in Perštongo proti Spodnjim Danjam. Ledeniku so se pridružile ledene gmote z Danjarske Jelovice in planine. Led je drsel tudi po pobočju Grobenčoma in Holckovla. S sabo je nosil tudi okamnine, ki jih najdemo na levem in desnem bregu Danjarske grape, vse do sotočja z Roclpohom. Ko so gradili traktorsko vlako čez Feniškovl v Zgornjedanjarsko grapo, je buldožer izrinil ledeniški balvan z ostanki številnih okamnin. Balvan je pristal v strugi grape. Zahodni krak ledenika je segal čez pobočje Lanareka v Roclpoh. Na Gemondi, nekdanjem pašniku, še stoji korito, ki nosi letnico 1937. Korito je držalo 1,3 m³ vode. Izvir je v neposredni bližini in je bil 30. avgusta 2003 suh. Danjarska grapa izvira med Povdnom in Pohom. Ob izviru je zajetje vaškega vodovoda. Zaradi občasnega pomanjkanja vode so od Trojarjev potegnili cevovod do rezervoarja v Povdnu. Dodatna voda naj bi zagotavljala oskrbo pitne kot tudi požarne vode.

Gručasta vas leži na začetku pomola. Hišna imena so: pri Žnajderlu, pri Markeljcu, pri Jurju, pri Petru in Grovgarju, pri Šimnu, pri Jenšterlu, pri Blažu, pri Šoštarčku, pri Kejžarju, pri Rehtarju, pri Rehtarjevem Vikotu, pri Egartu, pri Pegamu, pri Kajžlarju, pri Tovnu, pri Prezeljcu, pri Tinu, pri Lokarju, pri Tomu in pri Vinki. Na kraju pomola stoji cerkev sv. Marka. Po urbarju iz leta 1501 je cerkev stala že v petnajstem stoletju. V Pohu sta še hišni imeni pri Tinčku in v Pohu. V istem urbarju so navedeni nekateri priimki, ki so danes hišna imena: Prosel - Prezeljc, Schuestar - Šoštarček in Erhartt - Egart.

Ob grapi so bili razmeščeni mlini: Kejžarjev, Rehtarjev, Egartov, Markeljcov, Pegamov in Lokarjev. Razporejeni so bili na približni dolžini 500 m. Povprečna medsebojna razdalja je bila 100 m. Ostanki nekaterih mlinov so še vidni. Mlini so obratovali ob ugodnem vodostaju, ob jesenskih in pomladanskih vodnih viških. Če kako leto ni bilo dovolj vode, so nosili v mlin v Sorico k Cencu.

V Danjah smo Kovačevi imeli dve parceli. Zemljišče v Lanareku je bila delno njiva delno košenina. Vse pridelke smo znosili v Sorico, seno v butarah, krompir v koših. Njiva je bila majhna, zato je nismo orali, ampak prekopavali. Zemljo s spodnje brazde smo znosili na vrh njive. Žito smo omlatili na Markeljcovem skednju. V Feneškovlu smo imeli košenino. Seno smo v butarah znosili na Tovnov pod, od tam pa smo ga s konjsko vprego spravili domov. Pri obdelavi njive je zaradi strmine več zemlje zdrselo na obronek, kot je je bilo v brazdi. Obronki so bili iz leta v leto večji. Skozi stoletja so narasli na dva metra in več. Njive v Lanareku so videti kot terase in dajejo prostoru svojevrstno značilno podobo.

Zgornjedanjarska grapa se priključi Danjarski na izteku kamnitega grebena Kovflek. Sotočje Roclpoha pa je ob vznožju jugovzhodnega pobočja danjarskega pomola.

la. Desni breg grape je pobočje Gožla vse do izliva Nidrarske grape. Levi breg je od Kovfleka navzdol pobočje Vajtaha in Mendlaškovla do izliva Zabrske grape. Tu se odcepi vlaka, ki se vije v pobočje Gožla. Zgrajena je bila do Bajskovla za sanacijo žledoloma. Vlaka po Zabrski grapi se priključi na danjarsko na Mejdlu. Tam se voda prebija skozi ozko in globoko sotesko navpičnih sten Gožla in strmega pobočja Štomanta. Z vlake se v stenah soteske vidijo vdolbine tako imenovanih kadi, ki jih je voda, nasičena z gruščem z vrtinčenjem izdolbla skozi čas.

Zgornjedanjarska grapa

Zgornjedanjarska grapa ima tri krake. Desni izvir zahodnega, desnega kraka je nad vasjo, v Rovnahu, levi pa ob poti Zg. Danje-Irn, kjer je tudi vodno zajetje. Desni potok teče med Jurjevcovo hišo in Adamovim hlevom, levi pa med Jurjecovo in Gajgarjevo hišo. Pod vasjo se potoka združita. 14. novembra 2003 so bile ob cesti Zg. Danje - Trojarji struge vseh treh krakov suhe. Na dnu senožeti, ob vlaki, ki povezuje oba še vzdrževana vezana kozolca, pa je bil desni krak suh, v srednjem je žuborela voda, ob levem pa je bil ob poti močan studenec. Desni krak se spušča navzdol ob vzhodnem pobočju Hobmeka, levi pa ob zahodnem pobočju Reštle. Srednji ima desni pritok, ki izvira v Prendlu. Voda levega kraka pod cesto kmalu ponikne in se spet pojavi v že omenjenem studencu. Vsi trije potoki imajo na dnu senožeti globoke, v kamnino vrezane struge, ki se pod Durnpohom združijo v enoten tok.

Sestavni deli povodja so: Rovnah, Irn, Avern, Kela, Kačji rob, Majdle, Groba, Šoda, Štonah. Na desnem pobočju grape so Hobmeke, Lanar, Star Ravt, Kovleke, na levem pa Reštle in greben - razvodje med Zgornjedanjarsko in Trojarsko grapo.

Vas leži med potjo Zgornje Danje - Irn in cesto Rotke - Torka. Imena domačij so: pri Balantu pri Adamu, pri Jurjevcu, pri Gajgarju, pri Kovdru in pri Gašperju. V vasi živi Kovdrova Rozalka, ki je leta 2003 praznovala osemdesetletnico. Pri njej se radi ustavljajo mimoidoči, prijatelji in znanci. Rozalka ima dober spomin in je prava zakladnica podatkov o soriških rodovih. V urbarju iz leta 1318 so Zgornje Danje imenovane Hueblein - kmetijice, vas s štirimi kmetijami. Po urbarju iz leta 1501 se vas imenuje zum Hueben - pri kmetijah. Eden od prebivalcev je bil Iuri - Jurij. Verjetno ima Jurjevcova domačija ime po njem. V urbarju iz leta 1630 je vpisan Ulrich Geiger, po njem se gotovo imenuje Gajgarjeva domačija. Pri Jurjevcu imajo na podih pravi muzej kmetijskega orodja, pravo skladišče različnih vozov in sani, vse izvrstno ohranjeno. Kolarski izdelki so delo kolarskega mojstra Cenca, kovaški pa soriškega kovača Matevža.

Zgornjedanjarske njive in senožeti se danes uporabljajo za pašnik. Na njem se pred glavno pašno sezono in po njej pase okrog 200 ovac. V glavni sezoni pa so ovce na Kremantu. Še sreča je, da je tako, saj ovce preprečujejo nadaljnje zaraščanje tega lepe-

Zabrdo v snegu

ga sveta.

Od Durnpoha se grapa strmo prevesi. Voda se v brzicah preliva s police na polico, se na zadnji razcepi na dva pramena, ki obkrožita grbino struge. Pod izboklino se pramena združita v slap, ki pristane v tolmunu. Grapa se nadaljuje s kaskadnim slapom. Številni vodni prameni se spuščajo s stopnice na stopnico. Videti je, kot da bi nekdo po svetlo modri osnovi stopničastega skrila razpel belo, prosojno čipko, ki se proti dnu zgosti in konča v modri gladini tolmana.

Ob stezi Trojarje-Spodnje Danje, na pobočju Hobmeka, je skrilo lom. V njem je zadnji lomil skrila gospodar Zgornjetrojarjeve domačije-France. Kritino so skupaj z otroki v koših znosili domov. Jalovina je drsela po pobočju vse do grape. Ko so delali vlako v Zgornjedanjarsko grapo, so z buldožerjem prerežali skrila plaz jalovine. V Starem Ravtu se odcepi steza proti Zgornjim Danjam. Na pobočju Hobmeka, na mestu, kjer se že vidi vas, je Najgerle - pričakovanje. S Kovfleka se steza spusti v grapo, nad sotočje s Trojarsko grapo. V strugi leži že imenovani balvan, ki ga je ledenik zajel na Danjarski planini. Na njem vidimo številne prereze okamnin, velikih megalodontidnih školjk. Obe grapi prečka steza, ki je vklesana v dolomitni greben med grapama, in pelje v pobočje Vajtaha, po levem pobočju Trojarske grape pa do slapa. Struga Trojarske grape je pred sotočjem na višjem nivoju. S slapom, ki pristane na polici, se nivoja obeh grap izenačita. Brzici obeh tokov zaključita pot v skupnem tolmunu. Pot se nadaljuje z novo brzico in novim tolmunom. Če gledamo sotočje od spodaj navzgor, vidimo štiri slapove oziroma brzice.

Trojarska grapa

Spodnji Trojar

Desni krak Trojarske grape izvira ob domačijah, kjer je tudi zajetje zgornjedanjarskega vodovoda. Številni izviri so v dolini med grebenoma Reštle in Farafekele. Na spodnjem robu trojarske košenine preidejo v previsne stene. Ob potoku pred previsom so ostanki Adamovega mlina. Baje je pogorel med obratovanjem. Po grebenu Reštle se vije steza Trojarji - Spodnje Danje. V spodnjem delu grebena stoji še ohranjen Balantov vezani kozolec. V pomladanskem času se od tod

ponuja očem prava idila. Pogled zaobjame po dolini navzgor visoke cvetoče tepke, v ozadju se beli mogočna Spodnjetrojarjeva hiša. Nad njo so s sončno svetlobo ožarjeni svetlejši bukovi in temni smrekovi gozdovi. Idilika se zaključuje s svetlo modro nebo in s prisojnimi, belimi oblaki na njem.

Če stojimo v podnožju previsnih sten, ob tolmunu, pod slapom in gledamo po slapu navzgor, se nam dozdeva, kot da gledamo visoko gori skozi okno v nebo. Iz te svetlobe prihaja ozek, bel trak vode, slap, ki pade na polico, kjer se razširi in se tako razširjen preliva s police na polico, pri čemer škropi in prši na vse strani in ustvarja prozorno meglico. S predzadnje police se prevesi v globino, pristane na zad-

nji stopnji, kot da nabira novih moči, se znova združi v močan ozek tok, se prevesi in pristane umirjen v globokem tolmu. Pred sotočjem z levim krakom voda pribrzi v širokem toku in pristane v skledasti izdolbini ter se preko širokega roba sklede prevesi v dveh pramenih in se na dnu spet združi v enotni tok.

Levi krak izvira ob pobočju Ekna. Struga poteka ob dnu pobočja, na prelomu pa se prevesi čez steno. Levi potok je hudourniškega značaja. Ob mojem obisku je bila struga suha. Od sotočja obeh krakov do sotočja z Zgornjedanjarsko grapo je struga ozka, s strmimi pobočji; prostora je le za vodo. Grapa je težko prehodna, zato je tudi dostop do slapa težak. Od nekdanjega Adamovega mlina vodi steza na greben in po grebenu navzdol. S te steze je možen, a težak in nekoliko tvegan dostop do slapa.

Od ratitovskega grebena navzdol gravitirajo na Trojarsko grapo površine: jugozahodno območje Kremanta, Grobe, Reštron, Sprednja in Zadnja Žbontejben, Cilinšeter, Bleke, Štekle, Gemonda, Ravt, Hohoker. Pod cesto so glavne obdelovalne površine. Oba dominantna grebena omejujeta trojarski svet. Greben Reštle meji na zgornjedanjarsko, Eken pa na zabrško posest. Greben Farafekle teče približno po sredini trojarskega sveta. V spodnjem delu je položnejši. Po njem je speljana grebenska vlaka, ki povezuje etažnice med seboj. Po ustnem izročilu naj bi na grebenu opravljali bogoslužje. Če upoštevamo čas naselitve ob koncu trinajstega stoletja in čas izgradnje cerkve v petnajstem stoletju, vidimo, da so bili prebivalci brez cerkve okoli stopetdeset let. Ledinska imena na obdelovalnem svetu so: Mejzle, Špecežajta, Celintovle, Siraržajta, Longoker, Vrota, Maver, Binkele in Žbentle. V Žbentlu so še vidni ostanki nekdanjih senikov. Pri podiranju spodnjetrojarskega hleva se je leta 1975 smrtno ponesrečil Rehtarjev Ludvik, najaktivnejši član vaške skupnosti Spodnje Danje. Za njim je žalovala vsa podratitovska srenja.

Roclpo

Roclpo izvira pod cesto Rotke - Spodnje Danje, pod zadnjo Rotkarjevo rido. Na samem začetku se z levega pobočja pridruži potoček, ki izvira na pobočju Rotale. Globoka grapa je najmočnejši dotok. Struga je globoko vrezana v skrilasto podlago. Sto metrov pod cesto je lep slap. Ob sončni svetlobi lahko občudujete njegovo barvitost. Osrednji tok vode in številni curki padajo na temno modrino podlage. Če stojite pod slapom, vidite nad sabo ta barvni kontrast, na vrhu pa okno nebesne modrine, obkrožene z rastjem zlato-rumeno-zelenih odtenkov, ki jih ustvarja sončna svetloba. V grapi je še en manjši slap. Desno pobočje sestavljajo: Rotala, Mejdle, Maštavdah, Resoker, Hela, Movže in Štoke. Rotala in Mejdle sta poraščena z gozdom, preostale površine pa so bile nekdanje senožeti in njive z značilnimi obronki. Desno pobočje obsega Hinteržajto, Žbentle, Žbont in pobočje Gožla. Z desnega pobočja se zlivajo številni potočki. Voda Roclpoja je med pobočjem Gožla in danjarskim pomolom izdolbla v dolomitno hribino sotesko in tako ločila pomol od Gožla. Čez pobočje Lanareka je v dolino Roclpoja segal ledenik. Posamezni ledeniški balvani še vedno ležijo na desnem, skrilastem pobočju. Višina nahajališč teh balvanov istočasno kaže na debelino ledenika, ki je bil približno poravnan z višino danjarskega pomola. Zanimiva je ugotovitev, da ledeniška groblja v Roclpoju ne vsebuje ostankov okamnin, kar pomeni, da njihov izvor ni na Danjarski planini.

Pri gradnji traktorske vlake Roclpoh - Žbont je bila izrinjena večja apnenčasta skala z volumnom približno četrta kubika in več manjših skal. Nad vlako je v pobočje vpet balvan nepravilnih oblik z volumnom okrog 4 m³. Na pobočju v smeri Hinterzajta sem našel še tri kose z volumni 10 m³, 0,25 m³ in 0,10 m³.

Zabrška grapa

V povodje Zabrške grape spadajo: večji del planine Kremant, Rupe, Pajlžajta, Vajgroben, Šoderškovl, Bosarplote, Rešlanar, Peke, Zvezda (Križni tabor), Keple, Ravt in Ejben. Opisani prostor sega od ratitovškega grebena do ceste Zgornje Danje - Torka. Na Kremantu se v pašni sezoni pase okoli 200 ovac. Oskrbujejo se z atmosfersko vodo iz mlak. Po grebenu Kremanta je potekala freisinška meja po darilni pogodbi iz leta 973. Po opisu v urbarju iz leta 1630 je meja šla z Roncroshta na planino Irn. Na zahodnem delu Kremanta je bilo počivališče z mlako, ki se je po vsej verjetnosti imenovalo Roncrosht.

Vajgroben je kotanja med pobočjem Kremanta in zgornjim robom ratitovških sten Peke in Zvezda. Kotalnja je pretežno porasla s smreko in je edina površina odraslega gozda nad stenami. V kotalnji izstopajo posamezne smreke z odebeljenimi izrastki vej ob deblu. To so tako imenovana vimena, kot jim pravijo domačini. Smreka s premerom v prsni višini 108 cm ima na južni strani debla odebeline (vimena) s premerom do 30 cm in dolžino do 15 cm. Na severovzhodnem delu kotalnje, pod stezo Irn - Pajlžajta je jama z večnim snegom, imenovana Žnebloh. Stena nad vasjo ima ime Bosarplote - vlažna stena, ker po pripovedovanju domačinov od nje stalno kaplja. Pod steno je dolinica, luknja, Kecerlehle - kozja luknja, obdana s stenami, le na eni strani je vhod. Fidar je v to naravno oboro zapiral drobnico, kadar je šel od doma. Če gledamo iz Ekna v stene, vidimo med Pekam in Pajlom zgornji del večkrake zvezde, od tod ime Zvezda. Ob cesti Sorica - Torka so razporejene domačije: nad cesto je Šola, Boštjanova in Blaževa hiša, pod cesto pa Čufrova, Eberlova in Fidarjeva. Zadnje tri hiše so obnovljene in so prave lepoticice. Po urbarju iz leta 1630 se je Zabrdno imenovalo Unter Hocheneck - pod visokim vrhom. V vasi so bile tri kmetije, eden od prebivalcev je bil Stephan Heberle. Po njem ima verjetno ime Eberlova domačija.

Zabrška grapa se v Fidarjevem Žontu razcepi v dva kraka. Levi krak se pod Milekelom ponovno cepi. Levi odcep izvira v Restnu, na meji med Štokam in Pretertovlom, pod cesto Zabrdno-Torka. Med obema odcepoma je greben Milekele. Na grebenu so bili razmeščeni mlini. Njihovi kamniti ostanki so še vidni. Nad vlako Zabrdno - Danjarska grapa sta bila Čufrov in Fidarjev mlin, pod njo pa skupni Jurjevcev in Balantov, Eberlov in Sp. Trojarjev. Fidarjev mlin je imel naslednje dimenzije: notranje mere tlorisa 3,2 m x 2,9 m, debelina zidu 0,5 m, vrata širine 1 m, višina zidu 2,2 m, okno 0,5 m x 0,5 m. Pogonska os je bila kvadratnega prereza 0,3 x 0,3 m in dolžine 4,0 m. S koncev so bile v vreteno vgrajene železne osi, zaščitene s po tremi železnimi obroči. Prvi mlin je stal na nadmorski višini 1050 m. Desni izvir je močnejši in ta je mlinom zagotavljal pogonsko vodo. Njiva v bližini mlinov se je imenovala Miloker, površina, poraščena z gozdnim drevjem, pa Milholc. Levi breg je pobočje Štomanta, ki ga sestavljajo: Štomanteke, Kope, Štoke, Rovnah, Bimbarfa, Štekejben, Šorta, Šortentovle, Ajerkovl, Bimferleke, Reštlvrot. Šorta je sedlo na

grebenu Štomanta, kjer so Zabrđčani lomili kamenje in pridobivali pesek za svoje gradnje. Ajerkovl je stožčast rob, ki gleda iz bukovih krošenj in vaščanom služi kot sončna ura. Kar nekaj časa sem rabil, da sem razrešil uganko ošiljenega osamelca, ki nosi ime Jajčasti rob. Ko sem šel po stezi, ki gre po pobočju, sem še vedno videl le stožec. Odkril sem, da gre druga steza pod robom. Ko sem se sprehodil po njej in gledal navzgor po pobočju, so se ob stezi nizali jajčasti robovi drug za drugim, a le eden od njih je gledal skozi krošnje.

Tudi desni krak se razcepi. Levi odcep izvira v Mošprunu, kjer še stoji betonsko vaško korito. Izvir je pod šolo ali bolje rečeno pod cesto Zgornje Danje - Torka. Desni odcep izvira pod pobočjem Ekna. V trikotniku cesta, levi in desni krak grape, so bile obdelovalne površine. Številni obronki pričajo o nekdanjih njivah. Prostor pod cesto sestavljajo: Mejžle, Mošprone, Bider, Lomekele, Protekele, Žont in Žontekele. Vlaka Zabrdo - Danjarska grapa se v serpentinah spušča med obema krakoma. V Milholcu so nad vlako ostanki Čufrovega senika s tlorisno površino 3 m x 4 m. Pod vlako je Eberlov senik v razpadanju tlorisa 5 x 3 m in z višino 3,2 m. Senik je bil grajen kot kladarka na kamnitih temeljih. S prve ride se odcepi etažna vlaka, pod katero so ostanki Fidarjevega senika z rdečo opečno kritino. Čufer je imel šest senikov in en steljnik, Fidar tudi šest senikov in en steljnik, Eberle je imel štiri senike, Blaž enega in Kajžar enega. Skupaj je bilo v Zabrdu osemnajst senikov in dva steljnika. Z desnega pobočja Štomanta se pred Mejdalom v Danjarski grapi priključi steza, po kateri so Ravenčani hodili v Sorico k maši. Tremejdlarji so poznani iz druge svetovne vojne. 25. februarja 1944 je na desno pobočje Zabrške grape strmoglavil ameriški bombnik tipa liberator, rep letala pa je odpadel na jugovzhodno, danjarsko stran. Kronist je zapisal, da je tistega davnega dne v času ene ure preletelo zgornji del Selške doline čez tristo letal. Posadka je štela deset ljudi. Večina preživelih je padla v roke partizanom. Domačini, ki so si ogledali nesrečo, so ugotovili, da sta bila v avionu dva in v bližnji okolici še dva mrtva. Vse so pokopali in grobove obeležili s križi. Po vojni so ostanke letalcev odkopali in odnesli. Tudi sam sem si kot trinajstletni fantič ogledal kraj nesreče na levem pobočju Danjarske grape. V spomin na tragični dogodek hranim letalsko neprebojno okensko steklo.

Štompoh

Štompoh s pritoki

Ratitovec

Meja povodja gre po ratitovškem grebenu od Štomkopfa do Gladkega vrha in Goča, po grebenu navzdol na Povden, čez Grebl vrh na greben Lajtnika. S Pajla se meja spusti na Štomanteke in po grebenu Štomanta do sotočja. V Altemavru je najvišji vrh s koto 1678 m in presega Gladki vrh za 11 m. Pod Gladkim vrhom je trav-

Mlaka v Žajtli na Ratitovcu

nati svet, ki ga sestavljajo Žajtle, Gresejben, Šaufergroben, Kuglcova rupa in Kuglcov rob. V Žajtli sta dve mlaki. Večjo so strojno poglobili in razširili in je pravokotne oblike. Volumen vode v njej je po oceni 50 m³. Nad njo je manjša mlaka. 10. decembra 2003 sta bili obe polni. Na severozahodnem robu je iz pobočja dotekala voda. Očitno se po deževnem obdobju mlaki polnita iz vodnih virov Gladkega vrha. Mlake uporablja živina s pašnika Pečana.

Ratitovec je privlačna turistična točka z izjemnim razgledom. Ob otvoritvi Krekove kočice 9. avgusta 1925 je Slovenski narod zapisal, da je Ratitovec dobil svojo kočico. V prelepen nedeljskem jutru je gora razgrnila vse svoje čare in presenetila številne obiskovalce s prekrasnim razgledom na celo Triglavsko pogorje, ki je zablestelo v oranžasti luči sončnega vzhoda, razveselila s prijetnim zvončkljanjem pasočih se čred in postregla s številnimi markiranimi potmi.

Kočica je leta 1943 pogorela. Znova so jo na istem mestu zgradili leta 1954 z velikim prizadevanjem domačinov in prijateljev Ratitovca. Zaradi naraščajočega obiska so jo dodatno razširili. Ko sem bil leta 2003 spet na vrhu, me je presenetil izjemen obisk. Trate okrog kočice so bile polne planincev. Videti je, da je gora postala prava romarska pot. Tudi sam sem pogost obiskovalec ratitovškega grebena. Prihajal sem iz Sorice čez planino Irn in Kremant; iz Sorice čez Povden in po torkarskih ridah, s soriškega roba po grebenu Danjarske planine in Kremanta, z Zabrdra po grebenu Bosarplote na Kremant, čez Pečano, s Prtovča na Povden in po torkarskih ridah in s Prtovča čez Razor. Prihajal sem v vseh letnih časih. Vedno pogosteje pa so me vabile soriške grape s svojimi slapovi, brzicami in tolmuhi.

V ratitovških stenah se je zgodilo kar nekaj nesreč. V Altemavru je vzdignjena plošča v spomin mlade ponesrečenke. Pred leti se je na poti v dolino smrtno ponesrečil redni obiskovalec Ratitovca. Prav tako je preminil prijatelj ratitovških strmin pri sestopu proti Prtovču. Leta 1947 je v stenah omahnil štirinajstletni Tone iz Selc. Leta 1924 je v stenah preminil dvanajstletni Petrček, doma iz Železnikov. Leta 1911 je padel čez rob dvanajstletni Kovdrov Janez. Leta 1927 sta na Ratitovcu umrli petdesetletni oče Jožef in devetnajstletni sin Gašper. Smrt je povzročila eksplozija ročne bombe.

Prostor nad cesto Zabrdra - Torka sestavljajo: Meterlenk, Štonoker, Šteke, Greble, Longlanar, Bleha, Enga, Mešalanar, Pošalanar, Rajden, Marose in Fajfarkovbl.

Leta 1948 je bil na Ratitovcu požar. Za gašenje je bila angažirana tudi vojska. Vključili so tudi nas dijake iz internata v Škofji Loki. Spominjam se, da smo v temi pešočili, verjetno s Podrošta proti Ravnam. V ravenskih senožetih smo v nekem seniku počivali, ko je začelo deževati. Dež je požar pogasil. Požar na Ratitovcu pomeni vedno veliko grožnjo, da bi ušel čez greben na Jelovico.

Na Ratitovcu se je odvijala tudi rudarska dejavnost. Na severni strani Gladkega

vrha so leta 1984 odkrili rov opuščenega rudnika železove rude. Ugotovili so, da je bil rudnik vpisan v Rudarsko knjigo leta 1840, izpisan pa leta 1860. Obratoval je 20 let. Rov je globok 50 m, rudo so dvigali s pomočjo vitlov. Ročno so jo spravljali čez Razor na Prtovč in po južnem pobočju Štedl vrha do Jesenovca. Za pridobivanje rude so železnikarski rudarji pod opisanimi pogoji opravljali garaška dela.

Naj omenim legendo, ki še danes živi med domačini. Legenda pravi, da je v brezno pod Altemavrom padlo dekle, na Torki pa je pri nekem studentu voda naplavila dekletovi kiti. Brezno, imenovano Grintloh, so jamarji raziskali. Ugotovili so, da je globoko 50 m.

Pri Fajfarkovblu na zgornjem Povdnu so arheologi leta 1998 napravili dve sondi – dva izkopa do globine 0,6 m. V sondah so našli številne drobce oglja, 30 odlomkov prazgodovinske keramike in en odbitek črnega kremenca. Na osnovi najdb sklepajo, da gre verjetno za bronasto dobo. Nedvomno gre za prvi dokazani obisk Ratitovca. Obstaja verjetnost, da je bila v bližnji okolici stara prazgodovinska postojanka.

Obnovljene hiše v Zabrdu

Torkarska grapa

Na pomolu ob cesti stojijo torkarske domačije, dve kmetiji, Zgornja Torka in Spodnja Torka ter Kajža. Urbar iz leta 1318 Torko imenuje Am Thorekh – na Torki, urbar iz leta 1630 pa Zu Torchk. V urbarju sta vpisana takratna prebivalca: Gregor Torckher in Yurij Torckher. Na Milejbnju se Štompoh razcepi na desno Torkarsko in na levo Ravensko grapo.

Torkarska grapa se na slapu nad potjo Zabrdo–Ravne razcepi na dva kraka. Desni krak izvira pod cesto Zabrdo–Torka, ob jugovzhodnem pobočju Štoman-teka, ob katerem se potok spušča na slap. Levi krak izvira pod drugim ovinkom ceste Torka–Ravne. Potok se spušča ob severozahodnem pobočju torkarskega

Torkarske domačije

pomola. Prostor med obema pomoloma, ali med obema krakoma se imenuje Loh. Pod slapom je na levi strani močan izvir. Če stojimo pod slapom in gledamo navzgor, ob primernem vodostaju in ob sončnem vremenu vidimo nad slapom modro nebo, ob straneh pa temne robove gozda. Čez kamniti previs se voda preliva v dveh štrnastih tokovih, s številnimi štrnami ob straneh. Med sla-

pom in staro kolovozno potjo Zabrdno-Ravne se vidijo ostanki nekdanjega Torkarjevega in Javhovega mlina. Potok se spušča na Milejben. Levi breg je pobočje ravenskega pomola, desni pa pobočje Štomanta. Loh sestavljajo Ovbocker, Mešaleke, Maver in Engerle. Na svojih senožetih je imel Zg. Torkar šest senikov, za spravilo stelje pa še dva stelnika. Sp. Torkar je imel osem senikov in en stelnik, Kajžar je imel dva senika. Od teh je bil eden na Zg. Povdnu, za spravilo sena z Ratitovca. Skupaj je bilo na Torki šestnajst senikov in trije stelniki.

Ravenska grapa

Ravenska grapa se pod vasjo deli na dva kraka. Levi krak izvira pod cesto v Spodnjem Povdnu, izvir je hudourniškega značaja. Ob mojem obisku 5. decembra 2003 je bil suh. Ob cesti Ravne-Lajtnik se levemu kraku priključi odcep, ki izvira v brežini vlake etažnice. Vlaka se odcepi od slemenske ceste na Lajtniku in odpira nekdanje ravenske košenine, zarasle pretežno s smreko v razvojni fazi drogovnjaka do debeljaka. V brežini sta pravzaprav dva izvira 10 m drug od drugega. Oba sta bila živa. Drugi odcep - potoček izvira na pobočju med vlako etažnico in cesto in se glavnemu toku priključi nad cesto Podrošt-Ravne.

Desni krak izvira nad cesto Torka-Sp.Povden, v Marosah, kjer imajo Zabrdčani vodno zajetje za vaški vodovod. Izviri v Marosah so bili močni, struga nad cesto pri Nekelcu pa je bila suha. Pomeni, da voda nad Nekelcem ponikne in se znova prikaže v strugi pod cesto Hišarček - Drabonč. Drugi izvir je na jugovzhodnem pobočju, pod Torko. Voda je v strugi nad cesto še žuborela, pod cesto pa je že poniknila.

Ravne dajejo vtis amfiteatra, še posebno z lego nekdanjih njiv z obronki na pobočju ravenskega pomola. Dolina je odprta proti jugozahodu, v smeri potoka. Prostor ob tokovih Ravenske grape sestavljajo: Žbont, Žbentle, Ešah, Ekerle, Štekleron, Brota, Ejbenriža, Šoda, Goba, Pigele, Movže in Lajta. Na levem pobočju desnega kraka so Groharjeva, Hišarčkova in Javorčkova domačija, na desnem pa Nekelcova, Javhova (v razpadanju), Drobončova, Koblarjeva in Joškova (Javhova). Po urbarju iz leta 1318 in 1501 se vas imenuje Ebendlein, vpisan je Iorg Grochawr - Grohar. Urbar iz leta 1630 navaja štiri kmetije in naslednja imena: Franz Ebner, Urban Grochauer in Lenardt Jauch.

Po pripovedovanju je bil Groharjev mlin v senožetih nad cesto, Koblarjev in Hišarčkov pod cesto in Drabončev na Milejbnju. Ostanki Koblarjevega, Hišarčkovega in Drabončevega mlina so še vidni. Hišarček in Drabonč sta mlina zamenjala. Hišarček je na Milejbnju, kjer je izkoristil vodo Ravenske in Torkarske grape, zgradil žago venecianko. Obratovala je še po vojni. Okrog leta 1950 je zgorela. Betonski steber ob sotočju še spominja na nekdanjo žago.

Štompoh

Od Milejbnja navzdol se grapa imenuje Štompoh. Od sotočja je po desnem pobočju speljana steza, ki se razcepi. Zgornja se vzpenja na greben med zgornjimi in spodnjimi skalnimi previsi, spodnja pa je speljana po policah spodnjih skalnih previsov. Zaradi kamnitega terena je steza dobro ohranjena. Po njej so Ravenčani hodili k maši v Sorico. V zvezi s stezo je znana legenda, ki pravi, da je Marija obiska-

la Ravne. Na poti je počivala na kamnitem sedežu ob stezi. Ta kamniti sedež se še danes vidi. Naslednje leto po Marijinem obisku so začeli na Prtovču graditi cerkev, ki je bila zgrajena leta 1869. Ravenčani so hodili po navedeni stezi k maši v Sorico še leta 1959. Po ustnem izročilu je Fidler iz Sp. Sorice na začetku dvajsetega stoletja ob nekem cerkvenem prazniku naštel šestdeset Ravenčanov, ki so šli k jutranji maši.

Po levem pobočju je speljana pot Podrošt – Ravne. Ta pot je bila glavna povezava vasi z dolino. Drabončev Matevž je pred vojno sekal drva na desnem pobočju. Za spravilo lesa je po grapi leta 1936 zgradil leseno drčo. Matevžu so pri delu pomagali brat Štefan, Koblarjev Ludvik in Katern Jože. V letih 1937, 38 in 39 mu je pomagal tudi sin Tone. Sečišče je prevzel Kovder s sedmimi delavci, vendar se je skupina kmalu razšla. Sekala sta le še oče in sin. Pomagal je tudi Kloftarjev Lore iz Sorice. Delal je tri do štiri leta. Letno je posekal in izdelal okoli 100 prostorninskih metrov drv. Primožev Janko se še spominja, da je kot kratkohlačnik lezel po žlebovih drče.

Štopoh je neprehoden zaradi ozke soteske, strmih pobočij, številnih brzic in tolmunov. Po grapi se prebijaš tako, da prideš do prvega slapa, se vzpneš po levem pobočju na pot, se premakneš po poti naprej in se spustiš v grapo nad slap ter nadaljuješ do drugega slapa. Postopek ponavljaš vse do Milejbna. Druga varianta je, da se prebijaš po levem ali desnem pobočju nad slapovi in tvegaš, da boš zdrsnil v strugo in se pri tem poškodoval. V grapi se skriva lepota, posebno v jesenskem in pomladanskem času, ko je ugoden tudi vodostaj. Čez dolomitni prag se spušča svetel, bel tok vode z modrim nadihom. Ob dotiku z gladino tolmana se jezno zapeni in se v naslednjem hipu umiri. Na pobočjih ob strugi vidimo pisano paleto jesenskih barv suhega listja, suhe trave in mahu – od rdeče, rjave, oranžne do rumene in zelene. Žarijo v sončni svetlobi in se zrcalijo na mirni gladini tolmana. Zares pravo barvno razkošje. Le redke obiskovalce se drzne stopiti v ta barvni paradiz. Z malo truda bi lahko odprli grapo za številne obiskovalce. Ob opazovanju naravnih lepote bi mineval čas in že bi bili v Ravnah na poti proti Ratitovcu. Desno pobočje sestavljajo: Star Ravt, Reštle, Ajgern in Mejdle, levo pa Žehle in Vrota.

ZAKIJUČEK

Spoznali smo, da so vodotoki imeli odločilno vlogo pri razvoju pokrajine. Naselitev je potekala ob studencih in vodotokih. Poraba vode v gospodinjstvih je naraščala, zato prvotni studenci ob naseljih ne zadoščajo več.

Višinski pašniki imajo zagotovljen vir vode na tradicionalni način z mlakami meteorne vode in z mlakami, ki jih polni-

Spodnja Sorica

jo bližnji studenci. Danjarska planina ima oskrbo vode s studenci zagotovljeno z Egartovo lužo in s studenci na Zgornjem in Spodnjem Irnu. Ti vodni viri niso presahnili niti v letu 2003. Na Soriški planini pa je suša napravila svoje. Rešila jih je vrtna. Vodovodi Pašne skupnosti, Litostrojske koče, Smučarskega centra in Sankališča so povezani v enotni sistem.

Soriška planina nima večjih onesnaževalcev okolja. Ohranili so čisto podtalnico, ki Soričanom zagotavlja čisto pitno vodo. Tako naj bi bilo tudi v bodoče. Od izvira navzdol je Sora onesnažena od pritokov vode iz gospodinjstev. Za sanacijo potoka bi morali za strnjeni del vasi odplake prečistiti. Na Sori je nekaj gospodarskih objektov. V Darflah je Grofova žaga venecijanka kot zanimiv objekt stavbne dediščine. Pod Ribnoim sta hidroelektrarna, last Elektrogospodarstva, in mala elektrarna Stan-kotovega Lojza.

V grapah se skrivajo lepote, ki jih zaradi slabe prehodnosti malokdo vidi, na primer: Globoka grapa (Soriška in Spodnjedanjarska), Spodnjedanjarska, Zgornjedanjarska, Trojarska, Zabrska, Torkarska, Ravenska grapa in Štompoh. Lepe odseke grap s slapovi, brzicami in tolmuni bi morali postopoma odpirati s stezami za turistično ponudbo.

V kompleksu Podlajnar je združena cela vrsta zanimivosti:

- nekdanja košnja na lajnarjskih strminah s skupino senikov ob poti in nošnja sena v butarah, zimsko samotežno spravilo sena, znano pod imenom senarjenje;
- pašnik s skledastim studencem - Šeslarji, kamor so hodili po vodo tudi s Soriške planine;
- vzdrževanje pašnika z drvarjenjem, sečnja na suš in zimsko samotežno spravilo drv;
- ogled rova nekdanjega železnikarskega rudnika železa iz druge polovice devetnajstega stoletja;
- ogled slapa Šprocarja in naravne kamnite police nad previsno steno, po kateri so Majerlovi nosili s Hirmana seno v butarah; po kamniti polici je potekala rapalska državna meja iz leta 1920;
- ogled nekdanjega rudnika - odprtega kopa na Negelnovem Žbontu.

Moji spominski utrinki segajo še v predvojni čas vaške tradicionalne skupnosti, v kateri se življenje skozi stoletja ni bistveno spremenilo. To starožitnost simbolizira naslednji dogodek:

Gospodar je ugotovil, da so sinovi pri spravilu sena uporabljali vola. Pokaral jih je: "Ti dedci leni, namesto da bi sami znosili seno, pa matrate to ubogo žival!"

V prilogi je zbranih sedemnajst enodnevnih programov različnih vsebin soriške dediščine in deset različnih preglednic.

Podlajnar

PRILOGE**Enodnevni programi****Podlajnar**

Lanjarske senožeti, košnja, spravilo sena, seniki in senarjenje
 Pašnik, leseno korito ob skledastem studencu
 Izvir Bogšribe, blatne kopeli divjih prašičev
 Vzdrževanje pašnika z drvarjenjem, sečnja na suš, zimsko spravilo drv
 Floristična posebnost, širjenje areala velikega (*Leucoium*) in malega (*Galanthus nivalis*) zvončka
 Rov rudnika železove rude iz druge polovice devetnajstega stoletja

Podlajnar-Štoublgroub

Globoka grapa s slapom
 Majerlov Hirman, državna rapalska meja
 Dnevni kop manganove rude na Negelnovem Žbontu
 Negelnov Žbont, ostanek panonske izravnave
 Šeter, nekdanja čredinka
 Štoublgroub, prašna dolina
 Štodlarjev pomol, ostanki ledeniške groblje

Rautek, Bolbežgroba, Soriški potok

Bolbežgroba, obročkanje bukovih tršev; Bolbežgroba, ostanek postpanonske izravnave
 Paklonsko križišče
 Smukanje bukovega listja za krmo živine
 Sotočje Štoublgrouba s Soro, srečanje ledenikov
 Odločitev o naselitvi rib
 Ribn, vrtički za gojenje zgodnjih sadik povrtnin
 Nekdanji in sedanji objekti ob strugi Sore: mlini, žage, vodno kolo za pogon gep-lja in kovaškega kladiva, elektrarna, kopališče, vikendi
 Rod Freljihovih - soriški župani, anekdo-ta o Kejžarju in dr. Janezu Evangelistu
 Kreku

Izviri Zadnje Sore

Izviri levega in desnega kraka Sore, vod-na zajetja, vaški vodovod
 Ostanki Lenartove domačije
 Italijanske utrdbe ob Petrobrdskem pre-valu
 Sistem vlak in mulatera
 Razvodje med Črnim in Jadranskim mor-

Koze na Allenmavru

jem, razvodje v času panonske izravnave
 Srednjeveška tovorna pot čez Petrobrdski preval
 Povezava med železarstvom na Štalci in svetolucijsko kulturo
 Širjenje življenskega prostora jelenov v Baško grapo v zadnjem desetletju
 Pajbelc - ostanek postpanonske izravnave

Geblarji

Cesta v Geblarje z odcepi in mrežo vlak
 Najgerle, Protekele, Štoleke
 Pri Mihi, na Kaštelu
 Nekdanje senožeti s seniki
 Martinova domačija in Grohar
 Martinov pomol-ostanek prvega nivoja (višja stopnja) postpanonske izravnave

Izvir Sore

Izvir pod Korhpiglom, zadnja ledeniška peta
 Keržitol, Kužloht, Bider in Cigenžloht
 Ledeniška groblja: ledeniška peta med Jurlom in Poharjem, Pigele, Žlehtgort,
 Žont, Kondratov in Tolarjev grič in Rotke
 Movže-pašnik, višinsko barje, studenci s ponori, Protprohkovl
 Kejvele-kamnita košenina, košnja s porezovanjem
 Vlaka Soriški rob-Mešngruntke, zgrajena na ledeniški groblji, fosil, najden pod
 vrhom Tonderškovla
 Kraški svet na jugovzhodnem pobočju Dravha

Soriška planina

Subalpsko bukovje
 Košnja na planini, seniki, senarjenje, rapal-
 ska meja
 Planina kot pašnik, oskrba z vodo
 Planina kot smučišče
 Gozdni sadeži in zelišča
 Zadnja ledena doba, najdeno okostje losa

Konji na počitku

Nidrarska grapa

Izvirna, nekdanji mlini, Nave, Toncova bajta, Gaštan
 Ostanke ledeniške groblje, Kejvele, Pigele
 Košta, mreža vlak, dominantna grebena Kicrekele in Gosadera
 Skrilolom
 Rov rudnika iz druge polovice devetnajstega stoletja
 Dehžajta, pašnik, sestoj belega gabra pod Kovlrošto

Panoramska pot Rotke - Gožel

Rotke, Rotala, Hinteržajta, Formeke- razgled
 Izvir Roclpoha
 Holck, križišče poti
 Kope, Tolarjev Regel - razgled
 Reštle, križišče poti
 Kovvrošt, kopišče
 Gožel, vrh, razgled
 Zadenjtolarjeve Ekarje, odcep vlake v Roclpoh, ledeniški balvani

Danjarska grapa

Izvir, vodno zajetje, rezervoar v Povdnu
 Nekdanji mlini ob strugi
 Flančniki, vrtički za vzgojo zgodnjih sadik povrtnin
 Danjarski pomol s cerkvijo sv. Marka
 Mejdle, soteska med pobočjema Gožla in Štomanta
 Vajtah, Mendlaškovi, na pobočje je padel rep ameriškega bombnika
 Sotočja pritokov
 Ledeniška groblja v Holckovlu in na obeh bregovih grape
 Najgerle, Krajcke, Resoker

Danjarska Jelovica in planina

Zgodovina Danjarske Jelovice
 Cesta Gaštan - Gecembre - Mešengrontke - Perštonga z mrežo traktorskih vlak
 Protproh, Žbont, Perštonga, Kejvele, Gecembre, Štonah, Kajarošt in Okšengroba
 Steza Mešengrontke-greben Danjarske planine, Bosarovn, Egartova luža, Rdeča
 mlaka, Roncrošt, Murntrošt
 Nastanek grebena v zemeljski zgodovini (grebenotvorni organizmi)
 Subalpsko bukovje
 Planina kot pašnik
 Štonah in Grobnčom, kraški pojavi

Zgornjedanjarski svet

Izviri Zgornjedanjarske grape
 Durnpoh, sotočje vseh treh krakov grape, brzice in tolmuni
 Longoker, Žmovlekerle, Šajboker, Pažekele, Podnoker, Pejdnlle, Podžen, Punčar-
 pron, Prendle, Pohholc
 Planina Irn z izviri
 Zgornjedanjarske košenine, ovčji pašnik
 Hobmeke, ostanek panonske izravnave

Trojarski svet

Izviri Trojarske grape, vodno zajetje
 Slapovi in brzice

Cilintovle, deljena dolina in Siraržajta, različne strani
 Reštle - greben s stezo Trojarji - Sp. Danje
 Hobmeke, ostanek panonske izravnave
 Stavbna dediščina: kašča, številni kozolci in ostanki nekdanjih senikov
 Greben Farafekele z grebenso vlako, na njem so po ustnem izročilu v štirinajstem stoletju opravljali bogoslužje.
 Žbontejben, Bleke, Celinšeter, Štekle, Ravt, Gemonda, Žbentle

Topplar v Danjarski grapi

Zabrški svet

Ratitovške stene: Bosarplote, Peke in Zvezda
 Izviri Zabrške grape
 Tremejdlarje, nesreča ameriškega letala
 Milekele, mlini
 Štomanteke, ostanek panonske izravnave
 Štomant, Bimbarfa, Šorta, Ajerkovl
 Opuščene njive in košenine, Zabrška grapa

Ravne

Ravenska grapa z izviri in pritoki
 Nova gozdna cesta Ravne - greben Lajtnika - Pamerpoh, mreža vlak
 Nekdanje ravenske senožeti: Lajta, Pront, Movže, Pigele, Ekele, Goba, Ešah
 Steza Milejben - Štomant - Danjarska grapa, po njej so Ravenčani hodili k maši v Sorico, legenda o Marijinem obisku
 Drabonč in sečnja bukovine, lesena riža po Štompohu
 Ravenski skrilolom
 Štompoh s slapovi, brzicami in tolmoni
 Ravenski amfiteater, ravenski pomol, ostanek postpanonske izravnave
 Mlini in žaga

Torkarski svet

Torkarska grapa z izviri in pritoki
 Slap ob sotočju, mlini ob stari poti Zabrdo-Ravne
 Njive in senožeti v Lohu: Engerle, Metrekele, Mešaleke, Ovboker
 Torkarski pomol: Toržajta, Rovnah, Lekele, Savžajta, Kope, ostanek panonske izravnave
 Spodnji Povden, križišče poti, Zgornji Povden, Fajfarkovbl, arheološke raziskave
 Marose, izviri, vodno zajetje
 Grebel vrh z grebenom Bintka, Rupnikova linija
 Legenda o deklici, ki je padla v Grintloh
 Torkarske strmine: Longlanar, Bleha, Enga, Mešalanar in Pošalanar

Torka - Ratitovec

Rajden

Pašnik z mlakami: Gladki vrh, Kuglcov rob, Kuglcova rupa, Gresejben, Šaufergroben in Žajtle

Rudnik nad Razorom

Ratitovec kot izletniška točka

Ratitovec in nesreče

Požar na Ratitovcu

Geološka zgradba in nastanek Ratitovca, subalpsko bukovje, Pečana, Roncrošt, freisinška meja

Ovce v Zgornjedanjarskem svetu

Razne preglednice:***Nekatera domača hišna imena******Zgornja Sorica***

Gosar - Gasser, Gosa - ulica, Gasser - Gosar, tisti, ki živi v ulici.
 Cenc - Vinzenz - Vincenc, Vinko
 Hošplar - Haspel, Spinrad - kolovrat, Haspler - Hošplar - kolovratčan
 Šorl - v urbarju iz leta 1630 je vpisan Sebastijan Scherl
 Tavš - Tausch - zamena, zamenjava
 Grovgar - Gregor, Grog
 Majarčk - Meier, Verwalter - oskrbnik, upravnik
 Mart - Martin - Merten, Mart
 Tolc - Berthold
 Žnajdar - Schneider - krojač
 Betni žnidar - Schneider - krojač
 Oželt - Oswald - Ožbolt
 Majerle - Maurer - zidar, Maver - zid
 Tecl - Mathias - Matija, Matic
 Jurle - Jur
 Gotar - Gothard
 Keržar - Kuhrieser - pogonič, govedorejec
 Ejbnar - Ebner - ravančan
 Urlist - Organist - Orlist, Urlist - orglar
 Rotkar - Rotecker - rdeči grebenar
 Tolar - Taler - dolinar
 Pohar - Bacher - potokar
 Kondrat - Konrad. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Khuenradt
 Kejžar - Kaiser. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Petter Kaysser, po katerem je Kejžarjeva domačija verjetno dobila ime. V franciscejskem katastru je bil vpisan Koeser
 Štodlar - Stadler - skednjak, Stadel - skedenj
 Bognar - Wagner - kolar
 Geblar - Hubler - Heblar, Geblar, Hube - kmetija

Spodnja Sorica

Holcmar - Holzmeier - oskrbnik logarnice
 Koštnar - Kastner - skrinjar. V urbarju iz leta 1501 je vpisan priimek Kestner
 Eberle - Domačija ima ime po priimku Heberle
 Fidljar - Fiedler - goslač
 Tolc - Berthold
 Kemperle - v urbarju iz leta 1630 sta pod Sorico vpisana Marco in Jakob Khemperle
 Krištan - Christian - Kristjan. V urbarju iz leta 1501 je bil vpisan Cristian vnderen

- Rain - Kristan pod mejo, pod obronkom
 Gajžlarčk - Haus - hajžle - hiša, hišica
 Fajfar - Pfeifer - piskač. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Mertz Pheyffer - Martin Fajfar
 Šiman - Simon. Hiša je dobila ime po Zadenjtolarjevem Simonu, rojenem leta 1823
 Ekar - Ecker - grebenar. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Iorg am Ekh
 Žnidar - Schneider - krojač
 Šimc - Simon. Za časa franciscejskega katastra je za današnjega Šimca bilo vpisano hišno ime Spodnji Gosar.

Spodnje Danje

- Lokar - Locker - vabilec
 Tovne - Anton - Teindle, Teinle
 Prezeljc - Proesel. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Hanss Prosl - Janez Prezelj
 Egart - Erhart. V urbarju iz leta 1501 je vpisan priimek Erhartt
 Pegam - Boenheim, Bohm, Behim, Boehmeln - govoriti nemško s češkim naglasom
 Rehtar - Richter - sodnik
 Kejžar - Koeser - sirar. V urbarju iz leta 1630 so vpisani: Peter Khesser, Gregor Khoescher in Michel Choescher - Peter, Gregor in Mihael Kejžar
 Šoštarčk - Schuster - šoštar, šuštar, šošterle - čevljar
 Jenšterle - Jensterlein. V urbarju iz leta 1630 je vpisana Nescha Jensterlin - Neža Jensterle.
 Šimen - Simon
 Grovgar - Gregor, Grog
 Markeljč - Markus - Markele - Marko. V nadškofijskem arhivu je vpisan Marcus Kesher, umrl 1781 leta v Sp. Danjah
 Žnajder - Schneider krojač
 V Pohu - Bach - potok

Zgornje Danje

- Balant - Valentin, Walant
 Jurjevc - Juri - Jurij. V urbarju iz leta 1501 je vpisano ime Iuri. Verjetno ima domačija po njem ime.
 Gajgar - Geiger, Geigenspieler - goslač. V urbarju iz leta 1630 je vpisan Ulrich Geiger.
 Kovder - Koder. Andrej Koder, rojen 1834 je prišel iz Bače. Poročen je bil z Margareto Beguš.
 Zgornji Trojar - Troier - zgonjar, Troie - zgonje
 Spodnji Trojar - Troier. V urbarju iz leta 1501 je pri Trojarjih vpisan Hanns Troyer.

Zabrdo

Eberle - domačija ima ime po priimku Heberle. V urbarju iz leta 1630 je pod Zabrdom vpisan Stephan Heberle.
Fidlar - Fiedler - goslač

Torka

Zgornji Torkar - Tor - vrata, Toreck - Torke, Torka - vrata na grebenu
Spodnji Torkar - v urbarju iz leta 1501 je za Torko vpisano ime Am Thorekh. V urbarju iz leta 1630 sta pod Torko vpisana Gregor Torckher in Jurij Torckher.

Ravne

Nekelec - Nikolaus, Khlaus, Mikla, Niklas, Nikla, Niklo - Nekelec
Grohar - domače hišno ime je nastalo iz priimka. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Iorg Grochawr, v urbarju iz leta 1630 pa Urban Grochawer.
Javh - Jauk, Süden. Südwind - jug. V urbarju iz leta 1630 je pod Ravne vpisan Leonhardt Jauch.
Drabonč - Drabontscher, Drawonttsar - Dragonec. V franciscejskem katastru iz leta 1830 je Drabonč vpisan kot Dragonc.
Koblar - Kofler, Khovlar - hribovec
Podnar (sedaj Javh) - Bodnar - na dnu, domačija je na dnu Raven.

Nekdanje in sedanje naprave na vodotokih

Sora

Mlini: Kejžarjev, Oželtov, Grofov, Tavšev, Hošplarjev, Cencov, Tolarjev, Gosarjev, Kondratov, Šimcov, Ekarjev, Robovcov in Geblarjev
Vodno kolo, gepel: Šimcov
Vodno kolo, kovaško kladivo: Gotarjev
Žage venecijanke: Urlistova, Grofova (še obratuje) in Kondratova
Male hidroelektrarne: Vaška skupnost, Elektrogospodarstvo (obratuje), Stankotov Lojze (obratuje)

Štodlarjeva grapa

Mlin: Štodlarjev

Nidrska grapa

Mlin. Koštnarjev, Eberlov
Vodno kolo, gepel: Koštnarjev

Danjarska grapa

Mlini: Kejžarjev, Rehtarjev, Egartov, Markeljcov, Pegamov in Lokarjev

Trojarska grapa

Mlin: Adamov

Zabrška grapa

Mlini: Čufrov, Fidlarjev, Jurjevcev, Balantov, Eberlov in Sp. Trojarjev.

Torkarska grapa

Mlini: Torkarjev in Javhov

Ravenska grapa

Mlini: Groharjev, Koblarjev in Drabončev

Milejben

Žaga venecijanka: Hišarčkova

Skupaj objektov na vodotokih

Sorica 15 mlinov, 3 žage, 2 gepla, 1 kovaško kladivo in 3 elektrarne; Spodnje Danje 6 mlinov; Zgornje Danje 1 mlin, Zabrdo 5 mlinov, Torka 2 mlina in Ravne 3 mlina in 1 žaga. Vsega skupaj 32 mlinov, 4 žage, 2 gepla, 1 kovaško kladivo in 3 elektrarne.

Nekdanji seniki

Soriška planina: Urlist 2, Tolc 2, Cenc 2, Krejle 1, Majerle 1, Pohar (Šiman) 1, Ejbnar 2, Ekar 4, Lompraht 1, Grovgarčk 1, Šorlčk 1, Koštnar 3, Krištan 1, Tecl 1, Mart 1, Spredenjtolar 3, Gajžlarčk 1, Fidlar 1, Kemperle 2, Zadenjtolar 1, Bognar 1, Ekarjev Franc 1, Keržar 3 in Šimc 2. Skupaj 40 senikov.

Podlajnar: Kondrat, Pohar, Šimc, Zadenjtolar, Gosar, Fajfar, Kejžar, Ekar, Šorl in Fidlar. Skupaj 10 senikov.

Geblarji: Spredenjtolar 1, Geblar 2, Mart 1, Tolc 2, Zgornjštentlar 2, Šimc 1, Rabovc 1, Šorl 1, Ekar 1 in Dolinar 1. Skupaj 13 senikov.

Skupaj senikov: Soriška planina 39, Podlajnar 10, Geblarji 13, vsega skupaj: 62 senikov.

Zabrdo: Čufer 6 + 1, Fidlar 6+1, Eberle 4, Blaž 1 in Kajžar 1. Skupaj 18 senikov in 2 steljnika

Torka: Zg.Torkar 6+2, Sp.Torkar 8+1 in Kajžar 2. skupaj 16 senikov in 3 steljniki.

Nekateri izviri in mlake**Zadnja Sora**

Izviri desnega kraka Zadnje Sore so na pobočju Podlajnarja, nad Petrovim Brodom, na nadmorski višini 950 m ob vzhodnem pobočju grebena - razvodja med Črnim in Jadranskim morjem.

Izvira levega kraka sta na istem pobočju, le 350 do 400 m proti vzhodu, nad odprtim vodnim zajetjem, pod previsnim robom.

Lesene skulpture iz »Sveta pod Ratitovcem« Ivana Kejžarja

Rajterpoh

Desni odcep desnega kraka Roclpoaha, izvira pod grebenom Zadnji Ravtek-Lajnar, nad odprtim vodnim zajetjem. Levi odcep izvira na istem pobočju, le 100 do 150 m proti vzhodu. Izvir je bil 8. decembra 2003 suh, je hudourniškega značaja. Studenec oživi po daljšem deževju.

Izvir levega kraka je pod Negelnovim Žbontom, ob jugozahodnem pobočju Zadnjega Ravtka.

Brezimni potok

Potok izvira pod cesto Petrovo Brdo-Sorica. Levi izvir je ob zahodnem pobočju grebena Ravtek-Rajterpigel, desni pa ob vzhodnem pobočju grebena Zadnji Ravtek - Pajbelc.

Paklonska grapa

Desni krak grape izvira med južnim pobočjem Rajterpigla in severovzhodnim pobočjem Juranžeka, levi pa med vzhodnim pobočjem Rajterpigla in jugozahodnim pobočjem Bolbežgrobe.

Na pobočju Pajbelca, Juranžeka in Geblarjev v deževnem obdobju oživijo številni mali izviri. Voda se v potočkih zliva v strugo Sore.

Sora

Sora izvira na severozahodnem robu naselja Erble pod Korhpiglom. Ob jesenskih in pomladanskih vodnih viških je izvir zelo močan.

Soriška planina

Na planini so izviri v Mejdlu, na severovzhodnem pobočju grebena Kor-Možic. Ob vseh treh izviri so vodna zajetja. Vodna vrtina je ob jugozahodnem delu Travnikov, v bližini steze za na Kor. Ob strojni remizi je vodni bazen, namenjen zasneževanju (4000 m³). Studenci so v sušnem letu 2003 presahnili. Aktivirati so morali črpalko vrtine.

Movže

Na vzhodnem delu sprednjega Movža je izvir, ki je ob poti Soriški rob-Movže, na spodnjem robu Cencove senožeti. Drugi izvir je verjetno v močvirju pod apnenčastim robom ob severozahodnem pobočju Kejvele-Movže. Tretji izvir je ob jugozahodnem pobočju Protprohkovla, četrti pa v Zadnjem Movžu, na vzhodnem delu Protprohkovla na dnu pobočja.

Ejbmarije

Na jugozahodnem pobočju Erbelca je pri Ejbmarijih na nadmorski višini 1100 m izvir, ki v suši presahne.

Ivan Kejžar, Slap v Spodnjedanjarski grapi, akvarel

Šajsgreble

Potok izvira v Kejžarjevem Ravtu. Na vrhu Liparjevega Ravta je studenec, kjer Keržarjevi ob košnji zajemajo vodo. 12. marca 2003 studenec ni povsem presahnil, iz žlebička je kapljalo. Vode je bilo dovolj, da bi se za silo odžejal.

V spodnjem toku Šajsgrejbla je na levem bregu močan izvir.

Globoka grapa

Vsi trije kraki Globoke grape imajo svoje izvire na pobočju Podlajnarja. V sušnem obdobju studenci presahnejo do te mere, da čez Šprocar teče le za dober studenec vode.

Na nekdanjem pašniku je na njegovem spodnjem robu na nadmorski višini 1100 m skledasti studenec - Šeslarji. Ob njem je še leseno razpadajoče korito.

Prendlarji

Na jugozahodnem pobočju grebena Žbont-Žetel so številni izviri - Prendlarji. Voda se v potočkih izliva v Soro.

Pretertol

Na desnem pobočju Sore je v Pretertolu potoček, ki izvira izpod Štoleka.

Kirhpoh

Kirhpoh izvira pod južnim pobočjem grebena Keple-Groba. Na grebenu stoji soriška cerkev.

Brezimni potok (domnevni Forštentol)

Potok izvira med jugovzhodnim pobočjem Trečeka in jugozahodnim pobočjem Voržanka. V sušnem obdobju izvir presahne.

Danjarska planina

Rdeča mlaka je na grebenu planine, na zahodni strani Mešte. V suhem vremenu v letu 2003 je presahnila in se ob prvem dežju zopet napolnila. Po oceni drži 5,0 m³ vode.

Mlaka na Murntroštu v letu 2003 ni presahnila. Na dan 7. septembra je bila do polovice napolnjena s svetlorjavo, kalno vodo. Videti je bilo, kot da ima dotok vode z zahodnega pobočja.

Mlaka na Roncstrošu je presihajoča, kot pove že ime, in je v bližini bohinjske meje. Egartova luža je severovzhodno od Rehtarjevega griča na severnozahodnem pobočju planine, 100 m pod grebenom. Po oceni drži 20 m³ vode. 30. avgusta 2003 je bila polna. V mlaki je izvir, ki je označen tudi na kartah.

Studenec na Zgornjem Irnu

Izvir je na severnozahodnem pobočju, 150 m pod grebenom. V sušnem letu 2003 ni presahnil. 30. avgusta je iz žlebička curljalo, dalo se je odžejati. V lesenem koritu in v dveh posodah je bilo na zalogi 500 litrov vode.

Mlaka s studencem

Izvir je na jugovzhodnem delu doline Irn. Ob njem je mokrišče približno kvadratne oblike s površino 2,25 ara. Voda se iz močvirja odteka po strugi v 20 metrov oddaljeno mlako. 30. marca 2003 je bila polna. Lahko zaključimo, da Egartova luža in mlaka na Irnu zagotavljata pašniku potrebno vodo v vseh vremenskih razmerah.

Kremant

Na pobočju Kremanta je napravljenih nekaj novih mlak za potrebe ovčjega pašnika.

Mlaki na Ratitovcu

Na sedlu med Gladkim vrhom in Altemavrom sta dve mlaki. Večja po oceni drži 50 m³ vode. 10. oktobra 2003 sta bili mlaki polni. Voda je dotekala z dna pobočja Gladkega vrha.

Gemonda

Na Gemondi, na nekdanjem pašniku še stoji betonsko korito z letnico 1937. Izvir je v neposredni bližini korita in je bil dne 30. avgusta 2003 suh.

Danjarska grapa

Izvir Danjarske grape je med Pohom in Povdnom. Ob njem je tudi zajetje vaškega vodovoda. Dvajset metrov pred sotočjem Zgornjedanjarske grape z Danjarsko je ob poti močan izvir, ki je označen tudi na kartah.

Roclpoh

Roclpoh izvira pod zadnjo Rotkarjevo rido. Na levem pobočju so izviri v Rotali in v Mejdlu, na desnem pa v Hinteržajti in v Žbontu. Roclpoh je bil ob izlivu 27. avgusta 2003 suh.

Zgornjedanjarska grapa

Izvira desnega kraka grape sta nad vasjo. Desni odcep izvira v Rovnahu, levi pa ob poti Zg. Danje-Irn.

Srednji krak izvira nad cesto Zg. Danje-Trojarji. Dne 14. novembra 2003 je bila struga ob cesti suha. Krak ima desni pritok z izvirom, imenovanim Prendle. Studenec ne presahne.

Levi krak izvira tudi nad cesto. Studenec oživi le ob deževju, toda voda kmalu pod cesto ponikne in se nižje znova pojavi.

Trojarska grapa

Desni krak grape ima en izvir nad cesto, ki pa je hudourniškega značaja. Na zahodni strani Trojarjeve hiše je izvir, ob katerem imajo Sp. Danjarji vodno zajetje. Več izvirov je vzdolž grebena Reštle, izviri so močni in ne presahnejo.

Izvir levega kraka je ob pobočju Ekna in je hudourniški.

Zabrška grapa

Izviri so pod cesto Zgornje Danje-Torka. Levi krak ima dva izvira. Levi odcep izvira v Restnu, desni pa na zahodni strani grebena Milekele. Desni je močan in je zagotaljal vodo za pogon mlinov.

Tudi desni krak ima dva izvira. Desni odcep izvira ob pobočju Ekna, levi pa v Mejžlu.

Studencu pravijo Mošprone - studenec v močvirju in ne presahne.

Torkarska grapa

Levi krak izvira pod rido ceste Torka-Ravne, ob pobočju torkarskega pomola, desni pa pod cesto Zabrdo-Torka, ob pobočju Štomanta. Pod sotočjem obeh krakov, pod slapom, je na levem bregu močan izvir, ki ne presahne.

Ravenska grapa

Desni odcep levega kraka izvira pod rido ceste Spodnji Povden-Grebel vrh. Dne 15. decembra 2003 je bil izvir suh. Oživi po daljšem deževju. Levi odcep izvira v brežini etažne vlake, ki se odcepi od slemenske ceste na Lajtniku. V brežini sta pravzaprav dva močna izvira na razmaku desetih metrov.

Levi dotok izvira na pobočju nekdanjih ravenskih senožeti, med cesto za Lajtnik in etažno vlako.

Desni krak ima glavni izvir v Marosah, nad cesto Torka-Spodnji Povden, kjer imajo Zabrdčani vodno zajetje vaškega vodovoda. Potok med izvirom in Nekelcem ponikne in se znova pojavi pod cesto Hišarček-Drabonč. Desni odcep izvira na jugozahodnem pobočju torkarskega pomola in pri Nekelcu tudi ponikne.

Zgodovinska nahajališča in nekdanje prometne povezave

Na Zgornjem Povdnu, ob Fajfarkovblu je arheološko nahajališče. Dokazan je prvi človekov obisk Ratitovca v bakreni dobi.

Poznana je srednjeveška tovarna pot Furlanija - Baška grapa - Petrovo Brdo - Sorica - Škofja Loka. Manj znano je varovanje petrobrdskega prevala z leseno utrdbo, imenovano kastel. Ta utrdba je bila domnevno v Geblarjih, na Kaštelu. Simon Rutar omenja trgovsko pot ob koncu petnajstega stoletja po Baški dolini na Kranjsko (v Loko in na Bled). Ponovno omenja povezavo iz leta 1880 med Tolminsko in Kranjsko po Bači čez Petrovo Brdo v Železnike. Rutar za sedlo Petrovo Brdo ugotavlja, da čezenj drži najvažnejša povezovalna pot med Tolminsko in Gorenjsko, ki je bila v prejšnjih stoletjih zelo obiskovana. V Sorici je bila v srednjem veku mitnica.

Domnevam, da so bili prebivalci, ki so pridobivali železo na Štalci v Selški dolini, povezani z obrtniki na Mostu na Soči (Svetolucijska kultura). Po tej domnevi bi tovarna pot Češnjica - Sorica - Petrovo Brdo - Most na Soči obstojala že pred našim štetjem, podobno kot je dokazano obstojala bohinjska pot (Bohinj - Vrh Bače - Baška grapa - Most na Soči). Po Simonu Rutarju je po najstarejših zgodovinskih virih (pred selitvijo narodov) bila Tolminska povezana s Kranjsko s potjo Petrovo Brdo - Sorica.

Sorica je bila domnevno poseljena s slovenskim življem že v prvem tisočletju, o čemer priča darilna listina nemškega cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu. Ko v listini opisuje mejo darovane posesti, navaja tudi Sorico (Zouriza) in reko Soro (Zoura). Zgodnjo poselitev Sorice bi lahko povezali z domnevno prastaro potjo Češnjica - Sorica - Most na Soči. Zanimiva je tudi ugotovitev, da imajo tudi naselja s tirolskimi priseljenci na baški strani slovenska imena: Rut, Znojile, Kuk, Stražišče, Kal, Trtnik, Bača itd. Rutar meni, da je zelo verjetno, da so bili vsi naštetih kraji že poprej poseljeni s Slovenci.

Jožefinski vojaški zemljevidi od 1763 do 1787 za slovensko območje, ki so bili izdani pod naslovom Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, so bili vojaško strateškega pomena in strogo varovani. Prikazane so pomembne prometne povezave, ki so večinoma potekale po nekdanjih prastarih poteh. Ena od teh poti je tudi smer Sorica - Soriška planina - Bohinj. Enaka imena naselij na selški (Češnjica, Studeno, Rudno, Selo) in bohinjski (Češnjica, Studor, Rudnica, Selo) strani potrjujejo nekdanjo medsebojno povezanost. Povezava pa je po Rutarju šla tudi s Tolminskega preko Sorice in Bohinja do Bleda.

Opuščeni skrilolomi

Grogurjev skrilolom v Grobljah

Ravenski skrilolom na jugovzhodnem pobočju Lajtnika, nad Pamerpohom

Skrilolom na zahodnem pobočju Binkovega pomola

Soriški skrilolom v Nidrarski grapi, na južnem pobočju Gožla

Mali skrilolom v Dehžajti, v Rotkarjevi Kovbli

Mali skrilolom na pobočju Hobmeka, nad stezo Spodnje Danje - Trojarji

Opuščeni rudniki

Rudnik železove rude na Ratitovcu, na pobočju nad Razorom. Izkoriščali so ga od leta 1840 do leta 1860.

Rudnik v Nidrarski grapi, na pobočju Gožla. Domnevno so ga izkoriščali v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Rudnik železove rude v Podlajnarju, nad stezo senožeti-seniki. Izkoriščali so ga v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Rudnik manganove rude, dnevni kop, na Negelnovem Žbontu. Izkoriščali so ga v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Ledinska imena, ki izražajo posebnost soriškega prostora.

Fenomen različnih nagibov pobočij je vsebovan v imenih Cefe in Cepe - globina, globočina.

Veliko reliefno pestrost izražajo imena: Palentnik - valovit svet, Celintovle - deljena dolina, Celinkovl - deljeni rob in Siražajta - različne strani.

O ledeniškem oblikovaju soriškega sveta govorijo imena: Kemperlov Kejvele - kamniti svet, Korhpigel - apneni grič, Koštnarjev, Fidarjev, Kemperlov, Gajžlarjev, Gosarjev, Keržarjev in Tecelnov Pigele - griči, nastali na ledeniški groblji, Termavn - prehod v zidu, v Mavrahu - v zidovju, Žont - pesek, sipina, in Žlehtgort - slab vrt.

Legende, anekdote, nekatera ustna izročila in zgodovinski viri

Legenda o deklici, ki je padla v Grintloh pod Altemavrom, pri studencu na Tor-ki pa je voda naplavila njeni kiti.

Legenda o Mariji, ki je obiskala ratitovski svet in je sedela na kamnitem sedežu ob stezi, po kateri so Ravenčani hodili v Sorico k maši.

Anekdota o Kejžarju kot liberalcu in dr. Kreku.

Anekdota o Gotarjevem Jošku, ki je pripovedoval, kako je srni odstrelil tri noge pa je še tekla po četrti.

Anekdota o Martovem Tončku, ki je nasprotoval večinski ugotovitvi, da vleče jug. Tonček je trdil, da vleče sever, ki je včeraj šel dol, danes pa se vrača.

Anekdota o kmetu, ki je grajal svoje sinove z lenuhi, ker so spravljali seno z volom, namesto da bi ga sami znosili.

Anekdota o arheologu z doline. Znanec iz doline ja napovedoval arheološko raziskavo v Navah (log). Nave je istovetil z navjem. Znanču - domačinu je bilo žal, da ne ve za začetek raziskave, da bi v Navah zakopal nekaj kosti. Ostalo je le pri nameri.

Po ustnem izročilu so se prvi soriški naseljenci ustavili na Gosarjevem Pigelu. Eden od njih je splezal na lipo, da bi preveril vremenske razmere. Ugotovil je, da so ugodne za naselitev.

Po ustnem izročilu so Soričani še za časa rajnke Avstrije vsaka tri leta pošiljali odposlanstvo v Innichen. Tam so cerkvi darovali veliko svečo in kefergeld (denar za priprošnje varstva polj pred mrčesom), da bi bila zavarovana njihova polja pred škodljivci.

Po ustnem izročilu se je v grapi nad Štodlarjem v drugi polovici devetnajstega stoletja odtrgal zemeljski plaz in zdrvel v dolino. Na mestu, kjer se je utrgal, stoji danes 15 do 20 m visoka, navpična skrilasta stena. Temu predelu pravijo Bogšriba in po njem je grapa dobila ime.

Po ustnem izročilu je Urlistov kovač Matevž, ki je kasneje odšel v Ameriko, Sp. Trojarju predlagal, da mu zgradi nov hlev, če mu odstopi enoletne obresti od glavnice in obrestim doda še par volov. Ostalo je le pri ponudbi.

Ob cesti Zg. Danje - Trojarji je ob transformatorju ledinsko ime Na Krajčku. Po ustnem izročilu sta se na tem mestu zravšala dva fanta. Pri pretepu je prišlo do nesreče in eden od njiju je obležal mrtev. Na mestu nesreče so postavili križ - Kreuz - krajc, krajčk - Na krajčku. Ledinsko ime spominja na nekdanji tragični dogodek.

Ena od sten v Ratitovcu se imenuje Zvezda. Nekateri Zabrdčani ji pravijo tudi Križni tabor. Po ustnem izročilu naj bi v steni imeli zatočišče fantje, ki so se v davnih letih izognili vojaški obveznosti.

Po ustnem izročilu je Fidar iz Spodnje vasi ob nekem cerkvenem prazniku na začetku dvajsetega stoletja naštel šestdeset Ravenčanov, ki so šli k jutranji maši.

Po ustnem izročilu so na Farafekelu od naselitve pa do izgradnje cerkve v Sp. Danjah opravljali bogoslužje.

Po ustnem izročilu je v Sprednjem Movžu v močvirju utonil Markelcov konj.

Po ustnem izročilu je v Zadnjem Movžu, ob Rošti padla v jamo Sprednjetolarje-

va krava. Iz jame so jo živo potegnili z vrvmi.

Ekerjev Andrej, rojen leta 1817, je bil oče Ivana Groharja, mati Neža, rojena Jennerle leta 1826, je pred poroko stanovala pri Kejžarju v Spodnjih Danjah.

Kejžarjev Štefan, rojen leta 1660, se je priženil k Urbanu na Zali Log. Hčerka njegovega pranečaka je postala žena Janeza Kreka iz Dolenje vasi. Elizabeta Frelih, poročena Krek, je prapraprababica dr. Janeza Evangelista Kreka.

Leta 1632 je prišlo do spora med soriško srenjo in fužinarji zaradi pašnika na Pečani. Pašnik je bil pod blejskim gospostvom, Soričani pa so ga imeli v zakupu. Železnikarji so ga izkoriščali za oglje in rudo. Med sporom so Soričani fužinarju Plavcu zaplenili 12 konj.

Proces med Soričani in fužinarji zaradi plavljenja lesa po Sori se je zaključil z razsodbo leta 1773. Soričani so morali fužinarju Homanu plačati 189 goldinarjev in 43 krajcarjev odškodnine. Kazen je bila visoka. (helm = 20,12 l, 1 takratni mernik = 20,29–20,4 l. Helm je bil približno enak merniku, okvirna cena 1 helma žita je bila 1 goldinar. Kazen je torej znašala 189 helmov ali 189 mernikov žita).

Lesene in kamnite skulpture

Maska ali strašilo z Morntrošta, raca z Ronclrošta, palček z Loha, dinozavrček s Štompoha, marsovček s Porezna, pastir z Dravha, praptica s Podlajnarja, vrag z Loma, ujeda z Ratitovca, fantek s Štompoha, pastir s Podlajnarja, orlič z Roclpoha, golobica, bobnarica, petelin, babica s pletom in klovn. Liki nastopajo v pravljici, ki se imenuje »Svet pod Ratitovcem«.

VIRI:

Andrejka Rudolf, 1931, Spominu dr. Janeza Ev. Kreka ob petnajst letnici smrti, Ljubljana.

Blaznik, Pavle, 1963, Srednjeveški urbariji za Slovenijo, Urbarji freinsinške škofije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Blaznik, Pavle, 1977, Škofja Loka in loško gospostvo, Muzejsko društvo Škofja Loka.

Cundrič, Janez, 2002, Pozabljeno bohinjsko zlato, Založba Cerdonis, Slovenj Gradec.

Demšar, Vincencij, 1976, Reševanje sestreljenih zavezniških letalcev, Loški razgledi.

Dolenc, Jože, 1986, Rudnik na Ratitovcu, Loški razgledi.

Globočnik, Anton, prevedel Janez Dolenc, 1999, Kronika, Turistično društvo Železniki.

Ilešič, Svetozar, 1938, Škofjeloško hribovje (Geografski opis Poljanske in Selške doline), Geografski vestnik, Ljubljana.

Kejžar, Ivan, 2002, Soriška ledinska imena, Loški razgledi.

Kranzmayer und Lessiak, 1983, Wörterbuch der Sprachinselmundart von Sorica und Rut.

Marinšek, Lojze, 1973, Gozdna vegetacija Škofjeloškega pogorja, Loški razgledi.

Marinšek, Lojze, 1980, Subalpsko bukovje Škofjeloškega hribovja, Loški razgledi.

- Masterl, Marijan, 2002, Nekdanja pridelava sena v Sorici, osnutek.
- Planina, Franc, 1969, Samotne vasi pod Ratitovcem, Loški razgledi.
- Planina, Franc, 1971, Kako je Sorica dobila elektriko, Loški razgledi.
- Planina, Franc, 1979, Po Groharjevi domačiji, Loški razgledi.
- Rakovec, Ivan, 1939, Prispevki k tektoniki in morfogenezi Loških hribov in Polhograjskih dolomitov.
- Ramovš, Anton, 1973, Geološki razvoj Selške doline, Loški razgledi.
- Ramovš, Anton, 1978, Vodnik po loškem ozemlju, Ratitovec, Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Ramovš, Anton, 1986, Vodnik po loškem ozemlju, Sorica in Soriška planina, Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Ramovš, Anton, Okamenelo življenje v loških hribih, Jura, Loški razgledi.
- Rutar, Simon, 1882, Zgodovina Tolminskega, Hilarijanska tiskarna, Gorica.
- Simoniti, Primož, 1973, Darilni listini cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji Freisingu, prevod, Loški razgledi.
- Snoj, Marko, 1997, Slovenski etimološki slovar, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Šifrar, Milan, 1974, Poglavitne značilnosti Škofjeloškega hribovja, Loški razgledi.
- Turek, Ivan, Alojz Šircelj, Arheološka najdba na Zgornjem Povdnu, Loški razgledi.

Župnik in glasbenik Don Kosto (Jer/nej/ko) SEL/J/AK*

Poskus pregleda temeljnih podatkov – biografije in bibliografije

Zelo malo je relevantnih, pisnih dokaznih podatkov, kajti edino tovrstno gradivo se je ohranilo na naslovu nečaka Milana Seljaka, ki pa je (po njegovem ustnem pričevanju) pogorelo in zato je od dokumentacije o J. Seljaku ostalo bore malo.

Rojstna hiša D. Kosta Seljaka v Sovri 2 pri Žireh danes (Foto: F.Križnar)

Prepis (matične) *Rojstne knjige* za župnijo (župnijski urad) Žiri (prim. *NšaL*, Ljubljana, 10. maj 2002) na str. 200 pod zap. št. 62 dokazuje Seljakovo rojstvo: roj. 23. avgusta 1893 v Žireh, Sovra 3; pod imenom Bartholomäus posvečen v mašnika, frančiškana v maju 1917. O starših pa še tole: oče Franz Seljak (iz Ljubljane, ?) in mati Marian-

na Maček (?); in »Paten« (nem. botra): Martin Gantar in Franzisca Novak (oba iz Ljubljane, ?); krstni župnik (= »Pfarer«) je bil Josef (alias Jožef) Pog-nar, pa še podpis vpisovalca (-ke): Agnes Albrecht.

Don Kosto Selj/ak, fotografiran 12. julija 1939 v rodni Sovri pri Žireh

* Posebni zahvali sem dolžan prvemu informatorju in pobudniku za to razpravo Mihi Nagliču (Žiri) in Selj/akovemu nečaku Milanu Seljaku (Sovra pri Žireh), ki mi je priskrbel tako edino (ohranjeno) gradivo in bil prvi, ki je tekst tudi prebral in (deloma) dopolnil oz. popravil! Prav zato omenjeno razpravo posvečam prav njima: torej žirovskima prijateljema: »polihistorju« Mihi Nagliču in župnikovemu in glasbenikovemu nečaku g. Milanu Seljaku; obema iskrena hvala za vse, kar sta v tem primeru storila še za enega Žirovca, ki je s svojim življenjem in delovanjem ter nenazadnje opusom pogledal v širni svet in s tem tako Žirovcem kot širšemu občestvu zapustil še en kamenček v mozaik občne človeške (glasbene) ustvarjalnosti.

V prepisu *Knjige umrlih* (str. 38; pod zap. št. 9; na istem naslovu: NšaL, Ljubljana, za župnijo Mošnje na Gorenjskem, kamor /so očitno/ Brezje /takrat/ spadajo (-le), pa stoji še podatek, da je Don Kosto (Jer/nej/ko) Sel/ak umrl 12. junija 1968 na Brezjah št. 72 v Frančiškanskem samostanu in da je bil tam, čez dva dni, na njihovem župnijskem pokopališču 14. junija (1968) tudi pokopan kot »Don Kosto - Jernej Seljak, zlatomašnik in župnik v pokoju.« O starših tokrat niso vpisani (ponovljeni) podatki, prav tako niso vpisana (posebna) sporočila. O njegovi starosti pa stoji še tole: 74 let, roj. 24. 8. 1893 v Žireh, in še vzrok smrti: »carcinoma ventric« (rak na dvanajstniku). Še pred smrtjo je bil »previden z vsemi zakramenti«, pokopal oziroma zadnji zakrament je opravil dekan in župnik na Breznici, g. Anton Petrič, pokopan pa je bil na (osrednjem) brezjanskem pokopališču. Vpis Dona Kosta v *Knjigo umrlih* izgleda takole:

Edini, ki se ga je doslej »lotil«, je bil (novejši) žirovski »polihistor« Miha Naglič v svoji več let trajajoči nadaljevanki *Po ljudeh gor, po ljudeh dol (Terenski ogledi za Gorenjski biografski leksikon)* v *Gorenjskem glaslu* od leta 1998 dalje. Tam mdr. piše (prim. *Gor glas*, 15. 5. 1998, str. 26, 5. del), da:

Družina Sel/akovih (Don Kosto sedi na desni)

»... je bila 'hiša odprtih vrat,' obiskov, ki so se v njej zvrstili, najbrž sploh ni mogoče prešteti. Po glasbeni obdarjenosti in gostoljubnosti je Milan (Seljak, op. avt.!) podoben stricu Jernejku. To je bil JERNEJ SELJAK, duhovnik in skladatelj. Rodil se je 13. avgusta 1893 pri Abrahtu v Sovri, umrl 12. junija 1968 v samostanu pri sobratih frančiškanih na Brezjah, kjer je tudi pokopan. Po stari navadi je bil eden od sinov na kmetih namenjen za duhovnika. Narobe je bilo le to, da bi bil za to zahtevno delo bolj primeren brat Anže (Janez). Abrahov Jerenjko ni bil samo-

tar, užival je v družbi, po značaju dobričina. Izvrstno je ob slovenščini, hrvaščini in latinščini obvladal nemščino in italijanščino, pozneje se je naučil še angleščine in esperanta. Bil je majhne postave, suh in 'zaručen' (skodranih las), hodil je hitro kot veter. Svojega 'športnega' značaja ni skrival; s svojimi mladimi župljani je igral nogomet, ponavadi je bil za vratarja. Nazadnje je bil na Brezjah za spovednika. Ko se je prišel spovedat njegov nečak Ivan (Milanov brat), ga je kar prekinil, ga odvezal grehov in naročil: 'Povej mami, da pridem na zelje!' Tega (in repo) je imel silno rad.

Žirovci so mu rekli 'Abrahov patrček,' njegovi farani v Janjini pa 'Don Kosta.' Oče Konstantin je bilo njegovo frančiškansko ime. Po škofijski gimnaziji in bogoslovju v Ljubljani je novo mašo pel v Žireh, 27. maja 1917, na binškošno nedeljo. 'Radi vojne je vsaka druga slovesnost izven cerkve, tako pogostitev itd., odpadla'. Tako v župni kroniki. Bil je pri frančiškanih v Dubrovniku, tistem znamenitem samostanu na Stradunu, pod Minčeto, ki slovi po srednjeveški lekarni, knjižnici in impozantnem notranjem dvorišču (klavstrum). Pozneje je postal župnik v Janjini na polotoku Pe-

podatkih poslano iz Cavtata (pri Dubrovniku)³. Naslednje leto je J. Sel(j)ak pisal spet *CG* (L. 52/1928, št. 1 - 2, str. 27 - 28) spet v *Dopise* iz Kune in to kar dvakrat⁵. Istega leta se je hkrati oglasil še v »Prelovčeve« *Zbore* (L. 4/1928, št. 2, str. 14; 1. 4. 1928) iz Cavtata⁴. Še proti koncu teh letnikov (oziroma že v naslednjem koledarskem letu) pa je spet pi-

³ - **Kuna** g. urednik! Dne 8. decembra smo praznik Brezmadežne praznovali v naši cerkvi z vso slovesnostjo. Nastopil je prvokrat »Omladinski zbor.« Šolski otroci, 58 po številu, so dovršeno odpeli 12 pesmi iz Vaše (Stanko Premrl!) *Ljudske Pesmarice* in iz Duganove in Novakove pesmarice. Posebno sta ljudstvu ugajali št. 11 in št. 12 od dr. Kimovca. Tako so bili zastopani slovenski in hrvatski glasbeniki in navdušeni prijatelji ljudske pesmi. Marsikateremu so prišle solze radosti. Posebno je treba pohvaliti pozornost in disciplino. Slišalo se je od inteligentnih oseb: »Tako petje je najlepše; to je pobožna molitev, tako lepo še nikoli ni bilo.« Zadovoljnost šolske mladine po eni ter zadovoljnost ljudstva po drugi strani me je nagnila, da bom odslej naprej navdušeno delal za »ljudsko petje«. Vidim, da moj veliki trud ima na tej poti pravi uspeh in posebni blagoslov z nebes. To je bil naš »koncert ljudske pesmi.« Tako pesem osvaja sleherno srce le količkaj čuteče duše.

Dne 18. decembra imamo kolavdacijo krasnih orgel. Dne 27. decembra pa slovesni cerkveni koncert. Pozdravljeni!
Vaš vdani p. Kosto Seljak.

Kuna (Dalmacija), 10. januarja 1929. - Božične praznike smo letos obhajali tukaj s posebno slovesnostjo, kot »stari« pravijo, da še nikoli ni bilo tako lepo. Krasna božična (Premrlova) »*Le spi, le spi*« se je veličanstveno glasila (na našem koru), obenem pa nežno ljubeče in proseče, da nas božje milo Detece ohrani v svoji milosti. Kako lepo se je dalo izvesti. Orgelsko spremljevanje je prišlo do popolne veljave na naših divnih orglah, ki jih je ravno pred božičem mojster Holub temeljito popravil. Orgle so po svoji vrednosti in lepoti registrov druge v Dalmaciji, Riegerjevo delo. Petje, podobno kot pri nas, je bilo tudi v župni cerkvi. Medtem smo pa poslušali isto pesem na treh podružnicah. Vsaka podružnica ima svoj zbor od 20 - 30 pevcev. Bilo je pravo tekmovanje. Peli smo tudi Premrlovo *Božično št. 1*, Sattnerjeve št. 4, 5. Ene kot druge so našle pri ljudstvu silno zanimanje. Peli smo s hrvatskim besedilom.

Mašo smo peli VIII. *Koralno de Angelis, Sanctus, Griesbacherjev, Benedictus in Agnus Dei* Premrlov iz »*Missa brevis*«. Vas Potomije (podružnica) je imela še celo svoj orkester, kar je posebno povečalo letos vso slovesnost za božične praznike. Orkester je nastopil v cerkvi prvokrat. Vas Pijavičino je dobila ravno pred božičem krasen harmonij od tvrdke Jenko v Št. Vidu nad Ljubljano (Slovenija) in to hrmonij z 10 registri in ameriškega sistema. Stane samo 4.800 Din. Harmonij je v vsakem oziru odlično delo. Cena prav umerjena. Delo samo solidno. Glasovi zelo malo doneči. Štirje glasbeniki - strokovnjaki so se o harmoniju zelo laskavo izrazili, kar služi na čast g. mojstru Jenku. Omenim naj še to, da sem pri istem mojstru naročil iste vrste harmonij s 10 registri za Konavle v Dalmaciji. Druge božične pesmi hrvaške, do 11 po številu, je pel ves narod, torej »ljudsko petje« tako ganljivo in pobožno, da se je orosilo marsikatero oko s solzami s prošnjo, da nas nebeško Detece enkrat sprejme v svoj večni Betlehem.

⁴ - **Cavtat**. pesem je v Dalmaciji našla popolno priznanje. Leta 1920 sem na Kuni ustanovil pevski zbor, najprej deški, potem moški in končno mešan zbor. V začetku smo peli največ zbere iz *Mohorjeve pesmarice*. Pevci so imeli veselje, prihajali so požrtvovalno in točno k številnim vajam. Drugi zbor sem ustanovil na Orebiču, na koncertih v mestu je imela slovenska pesem odlično mesto. Slednjič sem z zborom v Cavtatu prirejal lepe koncerte, na katerih smo večinoma izvajali svetne in cerkvene skladbe slovenskih skladateljev Aljaža, Hubada, Kimovca, Premrla, Prelovca, Sattnerja, Vodopivca in Železnika. Peli smo preproste pa tudi težje skladbe. Poslušalcem sta ugajali najbolj Sattnerjeva »*Pogled v nedolžno oko*« in Prelovčeva »*Oj, Doberdob*«. Zbor sem teoretično izobrazil po Bajukovi šoli, zato sem se lahko lotil tudi modernih zborov. Naše delo je uspešno, slovenska pesem je našla med glasbeno sposobnimi Dalmatinci popolno priznanje.

Fragment iz Župnijske kronike v Janjini, I. knjiga 1895-1999, str. 86, ki prinese nekatere nove podatke (letnice) iz župnijskih in delovnih postaj Dona Koste v Dalmaciji

P. Kosto Seljak.

P. K. Seljak.

sav v *CG* (L. 51/1928, št. 9 - 10, str. 156-57) iz Kune⁵. J. Sel(j)ak se je oglasil tudi v zborovsko revijo *Pevec* (L. 8/1928, št. 11-12, str. 69-70) iz Kune v rubriko »Razne vesti⁶«. Sledila je krajša, skoraj 2-letna pavza in v *CG* ga spet lahko prebiramo »šeše« l. 1930 (L.

⁵ - **Kuna.** Gosp. Urednik! Prepričan sem, da boste tako prijazni ter uvrstili ta dopis v Vaš lepi »Glasbenik« (= CG). Pošiljam dopis posebno zato, da vidi slovenska javnost, kako močan odmev je našla naša slovenska pesem v solnčni Dalmaciji. Težka in trnjeva je pot, po kateri grem, ali ima tolažilno stran: uspehi so tu. Doslej sem zasnoval 8 zborov in »Omladinski zbor« na Kuni je že devet! V Cavtatu sem imel najboljši cerkveni zbor v Dalmaciji. Imeli smo kar štiri krasno uspele koncerte. Zastopana je vedno bila slovenska umetnost s hrvatskim prevodom (besedilom).

Od 16. do 23. junija sem imel glasbeni tečaj v Vignju po Bajukovi metodi. - Naučili smo se temeljito v teh dneh: Jobstovo »Ljubečih src pozdrave.« Premrl: »Božično« št. 1. Sattner: »Planike« št. 3.

Dne 22. julija sem pa imel tukaj cerkveni koncert in smo peli med drugim sledeče: Jobst: »Trem kraljem,« »Ljubečih src pozdrave,« »Mašna« št. 4. Kimovec: »Srce Kraljevo (Glasbenik; CG). Mav: »Kraljica angelska.« Premrl: »Sem kakor ojka ...,« »Za goro že solnce hiti,« »Mašna« št. 1. Sattner: »Planike« št. 1 (I. del), »O Jezus moja sreča« (Glasbenik; CG), »Zabredli smo z nebeskih cest ...,« najnovejšo! Železnik: »Marijina« št. 4, »Molči zemlja ...!«

Vse to je bilo izvedeno točno. Ljudstva vse polno, vključno z neznosni vročini, sledili so pojedinim točkam pozorno. Zanimanje za slovensko glasbo je nepopisno! Poskočno pesem bomo kmalu popolnoma iztrebili iz svetišča, namesto nje pa zveni prava cerkvena pesem: molitev, polna globine, molitev (slovenskih) skladateljev, ki je pobožna in vsebinsko globoka.

Trudim se, da biseri najnovejše glasbene umetnosti ne ostanejo skriti in nepoznani južnim narodom. Na tej poti sem jih našel, ki mi pomagajo in znatno podpirajo moje glasbeno stremenje. Njim kakor tudi mojim pevcem: Bog plačaj! Vi pa, glasbeni delavci, pogumno naprej, ker našli boste v duši in v srcu naroda zasluženo priznanje in spoštovanje.

P. Kosto Seljak.

⁶ - **Dopis s Kune** (Dalmacija). Moj prvi zbor v Dalmaciji je »Omladinski zbor« na Kuni, ustanovljen koncem l. 1919. Najprej sem začel s temeljitim poučevanjem v šoli. Pozneje sem ustanovil moški zbor od 48 pevcev, slednjič ženski zbor 26 pevk. Odlični glasbenik dr. Božo Depolo, župnik, ki ima vso glasbeno naobrazbo in krasen bariton, mi je povsod pomagal, toliko pri skušnjah kot pri nastopih. V cerkvi smo peli različne koralne maše in maše drugih, večinoma samo slovenskih skladateljev. Na odru in v pevski dvorani pa se je imenitno glasila slovenska pesem z orglami ali s hrvatskim besedilom. Posluževali smo se »Mohorjeve pesmarice«, »Pevcem« (pravilno: »Pevca«!) kakor tudi »Novih akordov.« Od priproste pesmi smo dospeli do težjih skladb. V »Mohorjevi pesmarici« smo poiskali vse najlepše. Solospeve smo peli: »Osmero samospevov,« vse po redu (Pavčič), samosp. Oskar Dev, samosp. Foerster in iz »Novih akordov« dva Sattnerjeva samospeva. Najlepše znamenje, kako je ljudstvo bilo navdušeno za tako pesem, je to, da smo morali včasih na pozornici po dvakrat do trikrat ponoviti isto pesem.

Skozi štiri leta smo imeli 11 uspelih koncertov. Obenem pa smo vsakikrat sodelovali s petjem pri predstavah. V tem času smo peli 96 slovenskih skladb, toliko zborov, kolikor samospevov, nekaj spočetka dvoglasno, pozneje pa vse štiriglasno. Vse kar smo peli, bilo je točno naštudirano, a še točneje izvedeno.

Stroga disciplina, dobro znanje glasbene teorije dvignila je »Omladinski zbor« do umetniške višine.

Ko je dne 1. januarja leta 1920 nastopil zbor na prvem svojem koncertu, morali smo: »Na planine ...!« (Sattner), »Oj, Triglav moj dom ...« (Aljaž) kar trikrat ponoviti. Od solospevov najbolj so se dopadli topot: »Pri studencu« (Adamič), »Pred durmi« (Pavčič), »Ribička« (Sattner). Ljudstvo je bilo presrečno poslušati tako petje. Kot uvod smo peli: »Opomin k petju« (Sattner).

Navdušenje je bilo nepričakovano tako, da je ljudstvo kar klicalo: »Živjela slovenska pjesma!« Ponosen sem, ker je to bil na deželi prvi koncert in to koncert na daljnem jugu solnčne Dalmacije, popolnoma »slovenski koncert.«

Izvedli smo na tem koncertu 14 točk in sicer 14 zborov in 4 solospeve, vse same slovenske skladbe.

Koncert smo prihodnje dni zopet ponovili. Ljudstva zopet polno, to je jasno znamenje, da je naša pesem našla popolno priznanje in ljubezen; to je meni in zboru dale novih moči za nadaljnje delo na polju krasne umetnosti.

Pokazalo pa je tudi, kaj se more doseči s trudom, darom in železno voljo.

V gorski vasi nad besnečim Jadranskim morjem pa je zvenela naša pesem kot hladilni balzam v duši trpina. Šli smo naprej odločno po trnjevi poti do popolnega poznanja globine akordov naših slovenskih velikanov.

P. Kosto Seljak.

53/1930, št. 9-10, str. 152-54), zato pa s kar dvema in morda najbolj obsežnima »Dopisoma⁷«. Nov »Dopis«, spet iz Kune, sledi že naslednje leto (CG; L. 54/1931, št. 7-8, str. 120-21)⁸. Tudi naslednje leto sledita v eni in isti številki CG spet kar dva obsežna »Dopisa« (L. 55/1932, št. 1-2, str. 27-28)⁹. Do leta 1939, ko se je Don Kosto

⁷ - **Kuna** (Dalmacija). Pozdravljeni g. urednik! Prejmite moje in mojih pevcev prisrčno čestitko k Vašemu odlikovanju. Obenem pa Vas prosim, da uvrstite teh par vrstic v Vaš lep *Glasbenik* (= CG), da vidite, da vztrajno delamo in pogumno gremo naprej po idealni poti k pravi glasbeni umetnosti. Dne 10. maja je bila tu izredna slovesnost. Dubrovniški škof dr. Josip Carevič je pontificaliral v naši cerkvi za največji tukajšnji praznik Lavretanske M. B. - Ljudstva je bilo od vseh strani. Razen skladb različnih hrvatskih glasbenikov in Griesbacherja smo izvajali tudi skladbe slovenskih avtorjev. Popoldne smo imeli nekaj cerkven koncert. Moj zbor je odpel »Pesem trem kraljem« (Jobst), »Večerni Ave« (Kimovec), »S cvetlicami te venčamo« (Premrl), »Zdrava roža Marija« (Sattner), »Ave Marija« (Nedved), bariton solo, »Memorare« (Kolb) - ta zbor je bil pomnožen s solistoma: g. Depolom iz Korčule in g. Kapursum iz Dubrovnika. Moj »Omladinski zbor« je odpel šest skladb Dugana, Kolba, Novaka, tudi »Jezus v srca hoče priti« (Kimovec), »O Marija, divni cvet« (Sattner), »Presveto Srce« (Hladnik), »Češčena si« (Mav). Omladinski zbor je pel s tako nežnostjo, odločnostjo in občutkom, da so bili vsi poslušalci ginjeni. Nežni »mirno, tiho« je povedal jasno, da so skladbe s polnim razumevanjem naštudirane. Glasovi čisti, točno intonirani čista nedolžna duša je pela novo pesem Gospodu! Ta moj »Omladinski zbor« je sestavljen samo iz šolske mladine. Izbrani najlepši glasovi, uvedeni v lepo pesem s teoretičnim in praktičnim poukom. To je plod moje vsakdanje trudapolne šole. - Vsak dan imam v šoli petje. Včasih celo dvakrat: zjutraj in popoldne. Otroci komaj čakajo pevske ure. Pri pouku vlada disciplina, obenem pa jih med odmorom razveselim s kakšno prijetno zgodenco iz pevskega življenja. - Pevovodje, stopite z menoj na to pot in ne boste imeli toliko težkoč (pravilno je: težkoč, težav; op. FKI) in neprijetnosti s svojim zborom, še manj pa težav zbor povzdigniti do prave umetniške višine in tako izvajati današnje skladbe, polne vsebine, z največjim užitkom.

Kar sem poročal o našem tukajšnjem »Omladinskem zboru«, sem povedal zato, ker samo s temeljitim poukom v šoli moremo priti na deželi do lepih zborov kot obenem tudi do želenega ljudskega petja. Pri meni pri litanijah in tihi sv. maši poje cela cerkev. Pri teh stvarih ni treba dosti čakati, pisati ali premišljevat, nego takoj pogumno začeti. Pri tako plemenitem cilju pa mora človek imeti trdno zaupanje, da nebo podpira take delavce s posebnim blagoslovom božjim. - Jaz imam moški zbor. Za mešani mi služi deški z moškimi, posebej pa »Omladinski zbor«, pri katerem sem redno vsak dan v šoli.

Pri izvedbi orgelskih točk (Bach, Mendelssohn), ki so bile ta dan na programu razen pevskih, je bila najznamenitejša skladba Martina Železnika »Fantazija« za orgle. To je najnovše delo g. skladatelja. V tem delu odločno govori, da ljubi bujnost in ne preprostost, kakor so mu mnogi kritiki poudarjali ob priliki ocen njegovih skladb. (Sam g. skladatelj pravi: »Pri Fantaziji nisem mislil na izdajo, radi tega sem pisal tako, kot bi pisal vse, če bi imel založnika.«) »Fantazija« je zložena iz treh motivov, ki so v glavnem označeni z I, II, III. Delo je veličastno, duhovito, zamišljeno, logično, izrazito in z največjo ljubeznijo obdelano. Za naštudiranje te težke skladbe sem se odločil dne 10. maja popoldne izvesti to odlično, težko, obenem pa tako učinkovito skladbo. Delo sem hotel izvesti prav ta dan, ker je bilo mnogo odličnih glasbenikov navzočih. Z eno besedo: skladba je napravila zlasti na glasbeno naobražene kroge mogočen, neizbrisljiv vtis. Rekli so večinoma: »Tako eminentno delo je treba večkrat poslušati, da človek more izreči neko sodbo. To je glasba polna vsebine, glasba, katere hodi nova pota, produkt duše, katero je nebo obdarilo s posebnimi darovi ...« V tej skladbi je g. Železnik popolnoma drugačen, nekam nov, svoj; ko se z njim sprijazniš v tej kompoziciji, ti postane kar simpatičen. G. skladatelj je v tem delu popolnoma prost, ni vezan na nobeno okolnost, zato je pa zares spregovoril tako, kot ga doslej še gotovo nismo nikdar slišali. Delo zahteva dobre, moderne orgle. Naše orgle so dobre, ali da so še večje in modernejše, bi skladba gotovo še pridobila.

Srečen sem, da sem zmogel Železnikovo »Fantazijo« na našem koncertu prvič javno izvajati. Imel sem ž njo zlasti spočetka težave, a pozneje, ko sem se docela uživel in zapopadel globoko, obenem pa tako srčno vabeče strani te kompozicije, sem jo preigral večkrat na dan in vselej sem imel novo veselje ž njo. Za veliko prijaznost se g. umetniku najlepše zahvaljujem, objublajoč, da bom to delo še večkrat izvajal ob kakšni veliki slovesnosti. Čestitam mu tudi na tako uspelem delu in želim, da bi dobili od njega še mnogo podobnih umotvorov! P. Kosto Seljak, zborovodja na Kuni.

Kuna v Dalmaciji. Dne 10. avgusta ob peti uri popoldne je bil slovesen koncert v frančiškanski cerkvi na Kuni. Bila je med drugim tudi častno zastopana slovenska glasbena umetnost. Kot solist je nastopil znameniti bas gospod Krunoslav Vučković. To je odličen pevec in solist milanske opere. Gospod umetnik je rojen l. 1900. v Splitu. Glasbeno šolo je dovršil v Milanu z odličnim uspehom. Glas mu je obsežen, silno močan, prikupljiv, dramatičnega značaja.

Odpel je več opernih komadov. Med vsemi solospevi se je odlikoval posebno krasni Griesbacherjev »Ave Maria«, katero je g. Vučković pel z največjim občutkom. Ljudstvo je prihajalo od vseh strani, tako da se je velika, krasna cerkev lavretanske M. B. napolnila do zadnjega kotička. To je znamenje, kakšno navdušenje ima narod za pravo glasbo. Vreme je bilo hladno, kar pri nas ni navadno. Med slovenskimi skladatelji so bili zastopani Mav, Premrl, Sattner, Železnik. Pela se je Mavova »Ovcana«, »Benedictus« iz Maše »de Requiem«, »Sanctus« in »Et incarnatus« iz maše na čast sv. Vincenciju. Premrl je bil zastopan po treh solih iz »Božičnih skrivnosti«, in sicer št. 1, 2, 11. Sattner: »Zdrava morska zvezda.« Železnik: »Fantazija« za orgle - imenitno delo, globoko zamišljeno, dokaj težko ali obenem močno učinkovito. Delo je še v rokopisu, ki obsega 17 strani. Drugače so bile za orgle še tri točke, dve od Bacha in ena od Mendelssohna. Tudi Premrlve »Božične« je g. Vučković tako nežno odpel, da so napravile na poslušalce mogočen vtis. Znamenito je to, da je ta umetnik topot 10. avgusta prvokrat javno nastopil v naši državi in to ravno na Kuni, kamor je prišel za par dni na odmor. Kar je zelo pohvalno, je to, da je zelo priprist in globoko religiozen. On sam je izrazil v večernem govoru o »glasbeni umetnosti« te besede: »Ni pravi umetnik, kdor ni tesno združen s svojim Bogom!« Drugače se pa jasno vidi, da so taki koncerti naravnost potrebni. Pevci se vestno pripravijo, da kar mogoče najboljše tolmačijo lepo pesem. Pri tem se nauče vedno kaj novega, vedno kaj strogo cerkvenega. Ljudstvo pa pričakuje nekaj posebnega. Eno na eni, drugo na drugi strani rodi popoln uspeh in ljubezen do nove pesmi, do prave cerkvene glasbe. P. Kosto Seljak.

⁸ **Kuna** (Dalmacija). G. urednik! Prosim Vašo prijaznost, da uvrstite v Vaš list to sporočilo uspeha našega zbora iz lepe Dalmacije. Že večkrat sem kaj napisal v Vaš krasni »Glasbenik« (= CG). To storim tudi letos, ko smo imeli dne 10. maja ob 5. uri popoldne slavnostni koncert v naši veličastveni božjepotni cerkvi tu na Kuni. Samo trije frančiškani smo tu, vsi pa Slovenci in sicer g. predstojnik iz Istre, fr. Pesten iz Loke pri Mengšu, jaz pa iz Žirov. Drugič sem že tukaj nastavljen, prvič sem bil več kot pet let, sedaj sem pa tudi že peto leto. Kakšno je bilo poprej moje glasbeno delovanje, sem vam že poročal. Kakšno je pa v l. 1930, zadostuje, če povem in opišem, kaj smo peli dne 10. maja, ko je tukaj vsako leto največja slovesnost. Tako pa še nikoli ni bilo kot letos, tako pravijo vsi stari in mladi ljudje. Dne 10. maja se slavi praznik Lavretanske M. B., ki je obenem patron naše cerkve. Kaj smo peli? Pri pontifikalni maši Premrlov *Kyrie*, *Agnus Dei* in *Benedictus*, Griesbacherjev *Gloria*, *Credo*, *Santus* in *Ave Maria*, ki ga je pel koncertni pevec baritonist Božo Depolo, Kimovčev *Tantum Ergo* in Mavov *Tu es sacerdos*. Po sv. maši se je razvila veličastna procesija; med isto smo peli 4 himne v hrvatskem jeziku po narodnih motivih, ki sem jih sam harmoniziral in priredil za 4 glasni mešani zbor. Potem smo peli še dva Sattnerjeva: št. 1 in 4 iz zbirke njegovih himnov pri procesiji.

Med procesijo je izborna igrala odlična hrvatska godba iz Janjine več umetnih komadov svetnih avtorjev. Ta godba je zares na umetniški višini, ima 30 glasbenikov. Vso sposobnost so pokazali pri popoldanskem koncertu, kjer so krasno izvedli par komadov Štraussa (pravilno je Straussa), Schuberta, Verdija in Jakla, kar se je vsem najbolj dopadlo. Čast in priznanje gre g. kapelniku in učitelju Palnu Čingorija. Naš koncert se je začel točno ob 5. uri. Trajal je skoraj do 7. ure. Orgelske točke so bile tri Premrlve, Železnikova *Fantazija*, Ocvirkov *Finale* in ena Bachova *Fuga*. Pevskih točk je bilo osem. Premrl: »Ave kraljica moja« in »S svetlicami te venčamo«, Kolb: »Memorare«, Mav: »Kraljica angeljska«, Sattner: »Priidi iz Libana« in »Zdrava...« (duet iz oratorija), Dugan: »Ste« iz staroslovenske misse, Griesbacher: »Mila Majko naša, spasi nas!« To je bil res Marijin koncert. Zakaj to? Prvič, ker je to naš glavni Marijin praznik, drugič majniška pobožnost, tretjič pa jubilejna proslavitev efeškega koncila. To je bil glavni vzrok, da smo tako povelicali ta dan, ter z vso vnemo vložili vse sposobnosti, da spletemo čim lepši venec iskrene ljubezni Nji, ki je edina Nada naša! Petje je izpadlo res lepo. Pevci so bili svoji težki nalogi popolnoma kos. Večino pesmi so peli kar na pamet in s tako točnostjo, da je bilo občudovanja vredno. Posamezne točke oceniti, bi bilo odveč - pazil sem samo na to, da bodo skladbe precizno interpretirane, z ljubeznijo podane in s čisto vokalizacijo. Posebno vzorna je bila dinamika in ubranost glasov. Pesmi so se pele tako iskreno, da se je zdelo, kot da se dviga mogočna molitev pred prestol milostne Kraljice. Na orgle sem sam igral, naštudiral sem vestno vsako točko, ter tako popolnoma pripravljen mirno sedel k mogočnim koncertnim orglam, ki so po kakovosti tretje v Dalmaciji. Desna roka pri tem koncertu mi je bil prečasn P. Dodić, predstojnik. Hvala mu za toliko naklonjenost! Na 13. junija bomo imeli pa »Euharistični koncert« ob priliki 700 letnice sv. smrti velikega čudodelnika sv. Antona. - O tem koncertu bom tudi poročal. Zakaj vam to pišem? Zato, da vsak vidi, kako srečen in srečen odmev ima naša cerkvena glasba v tujini, kako daleč se čujejo plemeniti spevi naših slovityh skladateljev. Mnogo truda stane, a ob lepem uspehu se hitro pozabijo vse težave, ki jih dajo zlasti začetki z neukimi pevci. Prii do umetniškega zbora se more samo z železno voljo in posebno metodo. Pevodvoja mora popolnoma poznati točno vse sposobnosti poedinih pevcev, mora jih znati osvojiti. Treba je pevce spoštovati in ceniti, dati vsakemu potrebno veljavo, ker le tako ostane med njimi prava ljubezen, ki izključuje vsako nevoščljivost, a do zborovodje jih vodi popolno zaupanje in pripravljenost na največje žrtve. Vsak pevec je odločilni faktor celote, zato se da meriti celota po sposobnosti poedincev. Točno držati skušnje, vsako skladbo jim poprej temeljito razložiti, potem že vsak ve, kaj zahteva kaka skladba. Ko se zbor tako živi v pesem, zlasti v umetno pesem, jo bo pel z največjo ljubeznijo in navdušenjem.

še zadnjič oglasil uredniku *CG S. Premrlu*, sledita še dva »Dopisa«: (L. 60/1937, št. 7-8, str. 132)⁹ in (L. 62/1939, št. 11-12, str. 187-88)¹¹.

Z ene strani nepričakovana pripravljenost pevcev, z druge tolika ljubezen ljudstva do lepe pesmi, je povzročilo to, da je trg Kuna središče glasbenega življenja na celem polotoku Pelješcu. Obenem je pa glasba najmočnejše sredstvo privedi današnje ljudstvo pred »*Evharištični tron*«.

Omeniti moram, da nam zlasti lepo napreduje ljudsko petje. Ves majnik je vsak večer kot koncert ljudske pesmi. Poje cela cerkev. Pred oltarjem: šolska mladina, v ladjah cerkve ljudstvo, med katerim je semintja razpostavljenih več sposobnih pevcev, ki tako rekoč vodijo in spajajo posamezne skupine v lepo celoto. To je nekaj posebnega, kar ti sega naravnost v srce. S kora pa se razlegajo mogočne orgle nalik ubrani harfi, ki v nežnem pianissimu spremljajo speve »*Majniški Kraljici*«. Vsled te molitve milo gleda na svoje uboge otroke usmiljena Mati in deli posebne milosti in svoj sveti blagoslov na slehernega, ki klečeč pred njo s sklenjenimi rokami prepeva nebeško melodijo, uprt s pogledom na »*Morsko zvezdo*«, po kateri sami nam prihaja mir in tolažba.

P. Kosta Selak, zborovodja.

⁹ - **Kuna** (Dalmacija). - Dragi g. urednik! Če vam povem, kako smo se na god vseh Vernih duš potrudili, da dostojno počastimo naše mile pokojnike, obenem pa da damo dolžno priznanje in spoštovanje naši slovenski glasbeni umetnosti, naj služi za primer samo današnji slučaj. Ob 6. zjutraj se je izvajala Vaša (Premrlova) »*Missa de Requiem*«, ob 8. zjutraj Mavova, ob 10. dopoldne Grumova. Vse so bile točno in z vso ljubeznijo izvedene. Ljudstvo pravi: »Res tako lepo, tako pobožno še nikoli ni bilo!« Sveti mir je vladal v Gospodovem domu, vsak je pozorno in pobožno sledil vzvišenim činom svete maše in spremljal z vsem zanimanjem na koro točno interpretacijo skladb, posvečenih spominu nepozabljenih naših pokojnih. Vsaka skladba ima svojo dušo, svoje posebnosti; vse pa diha isto resnobo in zaupanje v božje usmiljenje in ljubezen do onih, ki so šli pred nami, ki za nas prosijo, da enkrat vsi skupno poslušamo neskončno lepe slavospeve tam, kjer ni več solza. Katera maša je lepša, je težko reči, ker ima vsaka čisto nekaj posebnega zase, nekaj tako lepega, ki osvaja dušo in srce pevca in poslušavca, vse skupaj pa imajo vsebinsko globoko molitev, ki prosi mir in pokoj mrtvim in skorajšnje »nasvidenje« nad zvezdami

P. Kosta Selak, zborovodja.

Kuna (Dalmacija) Dragi g. urednik! Obljubil sem Vam, da bom poročal o evharištičnem koncertu, ki smo ga imeli ob priliki proslave 700 letnice sv. Antona 13. junija 1931. Cel ta dan je bil posvečen mogočni pesmi. Zjutraj je bil slovesen sprejem raznih župnik, ki so prihajale v procesiji s svojimi župniki, pevajoč razne pesmi. Zvonovi pojo, orgle done, orkester iz Potonja svira pred cerkvijo. V svetišču se razlega himna padovanskemu svetniku, Sattnerjeva in Griesbacherjeva, ki je bila za to priliko nalašč uglasbena: mogočni »*Si quaeris*«, poln slikovitosti, kromatike in življenja. Ob 9. slovesna sv. maša. Peli smo Premrlovo »*Missa brevis*« (Kyrie, Sanctus, Benedictus, Agnus), Gloria in Credo Griesbacherjev. Po sv. maši je bila veličastna procesija z ubranim petjem in potonjsko glasbo. Popoldne ob 5. se je pričel slovesen koncert. Na orglah je mogočno zadonela Železnikova »*Cerkvena koračnica*«, izborno delo, ki napravi na vsakogar silen vtis. Polni akordi temnih barv veličastno done in se gube v nežni pp (= pianissimo). Skladba sama je zmerno moderna, dokaj težka, vendar v primeri z drugimi Železnikovimi orgelskimi še najlažja. Priporočljivo delo kot uvod za razne cerkvene koncerte. - Kot drugo točko smo izvajali Sattnerjev »*Evharištični tron*«, biser njegove umetnosti in njegovo »*Povejte mi, cvetke dehteče*«, ki je bila tudi podana z vso ljubeznijo. Sledila je Železnikova »*Fantazija*« za orgle, ki je bila tu že parkrat izvajana. Zelo težka pa učinkovita skladba. O njej sem že pisal. Poudarjam pa: za njo je treba modernih orgel in zanosnega, zelo spretnega izvajalca, sicer ne pride do veljave. Nadaljnja točka je bila Premrlova 7. obhajilna »*Jezus, potolaži nas*«. Ta pesem se je kar udomačila; ljubkost in nežnost se družita v njej z globoko umetnostjo. Pojemo jo večkrat. Tudi naš šolski zbor jo poje lepo in občuteno. Sledila je Premrlova 12. obhajilna »*O Jezus, ves moj blagor ti*«. Glasi se kot himna. 6. točka Premrlova »*Puga*« s kratkim uvodom, ki se razži v srednjem delu. Kot 7. točko je šolski zbor zapel tri pesmice: »*Ponižno se ti klanjamo*«, po narodnem motivu in moji priredbi, dr. Kimovčeva »*Jezus hoče v srce priti*« in Sattnerjevo »*Isus će nam sada doč*« iz rokopisa, zloženo za naš koncert. G. Skladatelju se za pesem lepo zahvaljujem. Kako lepo so peli moji učenci: 56 po številu in vse na pamet. Kar tekmovali so, kdo bo bolj pel. Gotovo je bila njih pesem kot izziv nedolžnih duš ljuba »*Dobremu pastirju*«. Tudi te pesmice so napravile na poslušalce neizbrisen vtis. 8. točka je bila Hochreiterjeva »*Prepevaj hvalo, moj kristjan*«, deveta pa Premrlova 13. obhajilna »*O Jezus, luč sveta*«. S to pesmijo je bil zaključen naš koncert, posvečen »*Evharištičnemu Kralju*«. Koncert se je vršil - kakor sem že omenil - o priliki 700 letnice čudodelnika sv. Antona, ki je ves gorel od ljubezni do Jezusa v tabernakeljnu in ravno z Njegovo močjo tvoril neštevilne čudeže za duševni blagor izgubljenega

Poskus pregleda temeljnih podatkov – bibliografije del

Ker nekatera temeljna dela s področja slovenske cerkvene glasbe pa tudi tovrst-

človeškega rodu ter s pomočjo sv. Eucharistije spreobrnil mnogo grešnikov na pot pokore. Ljudstva je bilo ta dan na Kuni, kot še nikdar ne pomnijo, saj tudi časte sv. Antona kot posebnega priprošnjika. Prostorna naša cerkev je bila prenapolnjena. Pohvaliti je treba odlično vedenje in zbranost občinstva med koncertom. Od začetka do konca - kakor so mi rekli odlični gospodje - se ni nihče tako rekoč ganil. Ljudstvo, ki spoštuje cerkev, ljubi glasbo in ima smisla za take prireditve. Pevci so se izvrstno držali, kar jim je v čast. Kljub obilnemu poljskemu delu niso zamudili niti ene vaje. Velika je ta žrtev in Bogu dopadljiva, velika je ta ljubezen do lepe pesmi - do Vaših umotvorov, glasbeniki naše divne Slovenije. Velik trud in znoj, nesebično delo z geslom: »Vse za čast božjo in lepoto cerkve!« je privedel Vaše partiture na naš kor, Vaše skladbe s toliko ljubezni naštudirane in nič manj velikim navdušenjem podane od zbora, ki je počasi ali s tem večjo sigurnostjo prišel od preproste glasbene skale do sijajnih kontrapunktičnih mest. To je plod večletne resne šole, točnih vaj, teoretičnega pouka in praktičnih zaključkov. - Mimogrede naj omenim za vzpodbudo in zgled. Mnogo težkih trenutkov sem imel na tej poti. Večkrat sem naletel na težave tam, kjer bi jih ne smelo biti - na nerazumevanje plemenitih idealov - borba s starinskimi nazori o glasbi - vse to mi je delalo bridke ure. Mislim sem, molim sem in prosil nebo, naj se ono zame zavzame, prosil sv. Cecilijo in zopet je posvetil žarek božje tolažbe; po odmoru sem jo zopet pridno ubral naprej, poslušajoč bodisi ustne, bodisi pismene navsete strokovnjakov in hrabro sem zopet stopil po stezici, ozki in trnjevi, toda edini, ki vodi do prave cerkvene glasbe, ki je kot molitev mila Bogu in naši duši. Vzel sem tako rekoč metlo ter stare poskočnice in valčke pometel s kora, očistil pajčevino in prah, da ni mogoče še tam kaka nota ostala. Uvdel sem slovesen koral, polifonične skladbe, vse po »*Moto propria*,« prek lahkih ali resnih pesmic do mogočnih skladb. V dosego tega mi je bilo treba posebne pomoči božje, neustrašnosti in odločnosti. Danes je ravno v tej cerkvi glasba, ki dviga srce, poji dušo in jo nosi v nebeške sfere, kjer se je pred desetimi leti šopirila skoro plesna muzika. Danes med to glasbo moliš in zbrano klečiš pred Gospodom, poprej si bil pa raztresen, misleč samo na posvetnosti tam, kjer je dom molitve. Zdelo se mi je večkrat: Oh! Kako mili Jezus gleda in ponavlja besede za vratami tabernaklja: »Hiša moja je hiša molitve! Vi ste jo pa s to glasbo naredili za dvorano zabave.« Pravim: neprijatelj sem imel - danes jih ni več. - O pesmih, ki bi jih pred leti ne bili poslušali, pravijo danes: »Ta je krasna, pojte jo večkrat!« Mesto valčkov se glase danes mogočne fantazije, preludiji in fuge. Danes uživam v duši v tem pogledu popoln mir in vsem onim, ki so mi zvesto stali ob strani v težki borbi - čast jim je hvaležnost! Ljudstvo pa, ki se je borilo v nasprotnem taboru, danes s koncerti slavi triumf in zmago umetniške, resnično cerkvene pesmi.

P. Kosto Selak, zborovodja.

- ¹⁰ - **Janjina** (Dalmacija). Tvrdka Ivan Kacin v Domžalah mi je dobavila nov *pianino lastnega izdelka*. Instrument je prvovrsten in se kosa lahko z vsakim inozemskim izdelkom, tako glede solidnega in preciznega mehanizma ter čiste intonacije kot krasne zunanosti. Omara je iz orehovine, bogato okrašena in dela čast vsakemu salonu. *Pianino zveni kot klavir in je igranje na takem glasbilu zares pravi užitek*. Tudi cena je zelo zmerna, če se upošteva, da bi stal podoben inozemski fabrikat vsaj 5000 Din več. Zaradi tega vsakomur najtopleje priporočam to domačo tvrdko, ki zasluži v polni meri vse priznanje. *Don Kosto, župnik.*

- ¹¹ - **Janjina** (Dalmacija). urednik! Po dolgem času se zopet oglašam, da malo opišem glasbene razmere, ki jih kot dekanjski nadzornik vse dobro poznam. Poročam Vam ravno zato v Vaš lepi »*Glasbenik*« (= CG!), ker smo mi Slovenci mnogo pripomogli, da se je glasba tukaj toliko

Notranjost glavnega oltarja cerkve francišanskega samostana v Kuni na polotoku Pelješcu, danes (Foto: Franc Križnar)

Župnišče v Janjini na polotoku Pelješcu danes, kjer je D.K. Seljak preživel in deloval najdlje v Dalmaciji - od 1933 do 1960 (Foto: Franc Križnar)

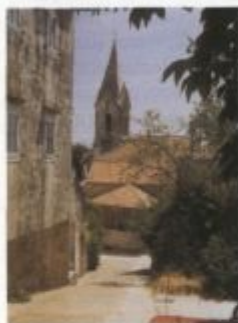

D.K. Selj/ak 2. julija 1967

na leksika o omenjenem slovenskem duhovniku, frančiškani in glasbeniku (zborovodji, organistu, avtorju skladatelju itd.) ne pri- naša ničesar, na kar bi se lahko v tem, menda kar prvem poskusu orisa župnika in glasbenika **Kosta Selaka** in njegovega fragmentar- nega opusa del oprli, nam je ostalo v pomoč edinole izvirno roko- pisno in tiskano gradivo na naslovu g. Milana Seljaka, Don Kosto- vega nečaka, na naslovu: Sovra št. 3 v Žireh, Selakovega sorodnika in soseda. Pa še to so v glavnem le cerkvena, li-

razvila, zlasti še cecilijansko gibanje. Dve leti smo že tukaj kar trije Slovenci: skladatelj Anton Grum s svojim sinom prof. Danilom Grumom in moja malenkost. Pred dvema letoma sem Vas, g. urednik (S. Premrl!), zaprosil, da bi sprejeli vsaj enega tukajšnjega mladeniča v Vašo orglarsko šolo. Pa ste mi pisali: »Nimamo prostora. Vi tam doli kar lepo zadržite g. skladatelja Gruma, ki naj vodi tečaje; on bo imel najlepši uspeh.«

Župnijska cerkev v Janjini na polotoku Pelješcu, danes (Foto: Franc Križnar)

In to se je zgodilo. Tako ste Vi, g. urednik, bili v tem pogledu prvi spiritus movens. Z g. župnikom na Kuni sva prosila g. Gruma, naj ostane pri nas. Ustregel je zelo rad in vodil tukaj kar pet tečajev: tri na Kuni, dva na Vrušici. Tečaji so popolnoma uspeli in gre g. Grumu vse priznanje za velikansko delo, polno truda, železne volje in sposobnosti. Tečaji so rodili najlepše sadove. Na Kuni imajo danes zelo lepo petje in nekaj fantov kar lepo igra na orgle. Nastopili so že nekaj kratov na koncertu. Ustanovljen je bil tudi tamburaški zbor, ki odlično napreduje. Pravtako moški, ženski in šolski zbor. Zadnji je posebno dober. Na Kuni so imeli dva lepo uspela cerkvena in štiri svetne koncerte. Srečno je mesto, ki ima take glasbene moči. Zelo požrtvovalen je pa tudi g. župnik, neutrudljivi don Mate Milič, ki ima premnogo zaslug, da se cerkvena glasba čim lepše razvija. G. Grum je ostal trajno na Kuni in tu poročil odlično pevsko in učiteljico gospo Srečko Milodrag. Ki mu je desna roka in je sama večkrat nastopila na koncertih kot solistinja. Pri nas v Janjini pa imamo kot kapelnika godbe sina g. Antona, prof. Danila Gruma, ki je godbo dvignil na umetniško višino. Ta godba je imela že okrog 20 zelo uspešnih koncertov ne samo v Janjini, temveč tudi po drugih večjih mestih Dalmacije. Povsod je prejela veliko priznanja bodisi glede izvajanih skladb večinoma odličnih svetovnih skladateljev, kakor tudi zaradi izvrstnega izvajanja. G. Danilo Grum je na mojo željo ustanovil pevski zbor in goji ž njim zlasti koral in cerkveno petje.

Veduta Janjine na polotoku Pelješcu, danes (Foto: Franc Križnar)

Klavir Dona Koste Selj/aka, danes last M.in A.Grkeš iz Janjine (Foto:Franc Križnar)

Ante in Marija Grkeš, osebna prijateljca D.K. Seljaka v Janjini pravita: Ako ima raja, on (Seljak) je usred raja (Če so nebesa, on je sredi njih) (Foto: Franc Križnar)

turgična dela, ki pa jih bomo v tem poskusu prvega avtorjevega popisa del - bibliografije popisali v skladu z uveljavljeno UDK-klasifikacijo.

Razen tega smo imeli v Janjini še štiri druge krasno uspele koncerte, na katerih so bili izvajani tudi slovenski skladatelji: Premrl, Sattner, Tomc in Jobst. Vse je bilo zelo lepo podano. Kljub silni vročini je bila cerkev vedno nabito polna. Poleg slovenskih skladateljev so bili na sporedu tudi nemški in italijanski. Te koncerte so priredili na mojo prošnjo zagrebški glasbeniki, ki so prišli semkaj na letovišče. Bili so to: operni pevec basist Tomislav Neralić, Josip Rozman in Ivo Bjelevučič, vsi gojenci glasbene akademije v Zagrebu, vsi pravi umetniki z izborno šolo in nadarjeni. G. Neralić je pevec izrednih kvalitiet, kar mu tudi vsa kritika priznava. Lahko se meri s svetovnimi pevci. Dominiral je v Griesbacherju in Sattnerjevi molitvi iz kantate »Jeftejeva prisega.« Pretresljiv je bil Premrlov »Memento mori,« skladba kot nalašč za tega pevca. Drugi pevec-umetnik je lirični tenor Ivo Bjelevučič, naš rojak, ki študira na zagrebški glasbeni akademiji. Ima simpatičen, nežen in do najvišjih leg gladko izravnani glas. Od njega zapeta Tostijeva »Ave Maria« je poslušalce ganila do solz. Bjelevučič kaže velik talent tudi za kompozicijo. Ravnokar je dovršil »Ciklus pjesama za visoki glas i glasovir.« Pravijo, da je delo zelo posrečeno. Tretji umetnik je g. Josip Rozman iz Sarajeva, odlični pianist in izvrsten interpret največjih svetovnih mojstrov. Igral je dovršeno in vse na pamet. Na orglah je izvajal Bachove fuge. Ljudstvo ga je poslušalo z največjo pozornostjo in užitkom. Isti umetniki so priredili tudi več koncertov v dvorani župnišča. Za to veliko kulturno delo jim gre vsa čast in priznanje. Vse to so izvajali na željo župnika popolnoma gratis, kar je nekaj posebnega. So odlični katoliki in prijatelji ter širitelji cerkvene glasbe. Tu

smo imeli tudi koncert slavne pevske gospe Dereghi Dije Pozajič iz Zagreba, ki jo je na orglah spremljal njen soprog g. Mladen Pozajič, profesor zagrebške glasbene akademije. Tudi tu so bile na sporedu prelepe reči in podane povsem dovršeno. Poleg cerkvenega sta dala še en svetni koncert. Poleg naštetih so pri nas nastopili v koncertih še g. Lav Vrbanič, odlični pevec in pianist, skupno s soprogo. Mlada pianistinja gdč. Zdenka dr. Jurin je odigrala Chopina, Liszta, Tomca, Premrla in druge. Na tem koncertu je nastopil tudi g. Rožo Jambrečak, violinski virtuoz. Na klavirju sem ga spremljal podpisani. G. Jambrečak je okrajni glavar v Dubrovniku. Zadnji koncert je imel profesor in kanonik dr. Subotić skupno s podpisanim. Razen Griesbacherja in Schuberta so bile izvajane slovenske in hrvatske skladbe. Janjina je po vsem tem glasbeno mesto, ki je bilo letos za časa največje vročine prizorišče velikih glasbenih produkcij. Janjinsko ljudstvo glasbo silno ljubi in visoko ceni one, ki so v njeni službi. Ta božanstvena umetnost dviga trudnega zemeljskega popotnika v nebeske sfere in dela našo dušo blaženo in srečno kljub vsem viharjem, ki ji prete. Hvala Vsemogočnemu, ki nam je naklonil take lepote v svoji neizmerni dobroti! Pošiljam Vam, g. urednik, tele vrstice, da vidite, da tudi na daljnem jugu delamo z vsemi močmi za procvit in napredek glasbe. Pozorno spremljamo in pazljivo beremo tudi Vaš lepi »Glasbenik« (=

CG!), ki je po svoji listovi vsebini kakor po glasbeni prilogi na odlični višini. Kosto Selak, župnik in nadzornik cerkvene glasbe za pelješki dekanat.

Oljna podoba, neznanega avtorja, Dona Koste Seljaka, last M. in A. Grkeša v Janjini
(Foto: Franc Križnar)

SELAK Kosto 24. 08. 1893 - 23. 04. 1917 + 12. 06. 1968.

Kosto je rodom iz Žiri / nadškupinja Ljubljana, sin Frana i Marijane, a rodio se 24. kolovoza 1893. godine. Gimnaziju polazi u Ljubljani, teologiju u Dubrovniku, gdje je i zaređen 23. travnja 1917.godine, kao član Male Bratve. Službuje po raznim samostanima i župama, kod Trsta, u Kuni, Orebiću, Cavtatu, Aleksandrovu/Krk, do 1932. godine, kada biva sekulariziran. Na Novu Godinu 1933. dolazi za pomoćnika u Blato, ali već 1. kolovoza 1933. g. preuzima župu Janjina, koju vodi do lipnja 1960. godine. Nostalgija ga vraća u rodni kraj, i živi u Breežu, gdje je umro 12. lipnja 1968. godine.

Fragment iz Šematizma Crkve dubrovačke, Dubrovnik 2001, str.257, ki do dobra utrdi nekatere nove življenjske in delovne postaje D.K.Seljaka, jih zameji z nekaterimi novimi kraji in letnicami bivanja in delovanja v Dalmaciji.

1 POSVETNA DELA

A. Solistična in komorna dela

a) za glas (-ove) a cappella (= brez spremljave)

1. *Planšarski pastir* (bes. Fr. Bohinc), za (dva) glasova, rkp. (prepis ?).
2. *Pokošena rožica* (bes. Fr. Bohinc), za (dva) glasova, rkp. (prepis ?).

B. Zbori

a) eno- do dvo-glasje in orgle

3. *Dalmacija, mi volimo te svi*, rkp. (prepis ?).
4. *V pomladnem jutru* (bes. M. Laharnar), duet, rkp. (?).

b) mešani zbori a cappella (= brez spremljave):

5. *Marjane* (bes. Ante Makjanič), rkp. (?).
6. *Moje veselje* (bes. Sekovanovič), rkp. (?).
7. *Pozdrav splitskom perivoju »Marjan«* (bes. Makjanič D. Ante), rkp. (?).
8. *Živjela Janjina!* C-dur, rkp. (prepis ?).
9. *Živjela Janjina!* C-dur, rkp. (prepis ?).

d) moški zbor a cappella (= brez spremljave)

10. *Živjela Janjina!* C-dur, rkp. (prepis ?).
11. *Živjela Janjina!* B-dur, rkp. (prepis ?).

2. CERKVENA DELA

A. Solistična in komorna dela

a) za glas (-ove) a cappella (= brez spremljave)

12. *Evo svečenik veliki*, za (en solo) glas, rkp. (prepis ?).

B. Zbori

a) solistični glas (-ovi) in orgle

13. *Ave Maria* (d-mol), rkp. (in prepis ?).
14. *Ave Maria* (C-dur), rkp. (?).
15. *Ave Maria* (C-dur), rkp. (?).
16. *Ave Maria* (C-dur; pro mezzosoprano vel tenore cum organo), rkp. (?).
17. *Ave Maria I.* (C-dur), rkp. (?).
18. - 22. *Ave Maria, Zdrava Marija* in še tri pesmi (2., 3., 4), rkp. (prepis, 1964).
23. - 34. *12 CANTICA (-12 pesmi) Christo regi eucharistico*, dedicat Kosto Selak, parrochus Janjinae (Jugoslavija), Cum aprobatione ecclesiastica, 1958 (tisk, šapirograf, Laibach/Ljubljana): *Adoro Te devote, Ave verum Corpus, Panis angelicus, Jesu dulcis memoria, O esca viatorum, O esca viatorum, O salutaris Hostia, O salutaris Hostia, O Jesu mi dulcissime, O dulce Cor jesu, Bone Deus, Tartum ergo.*
35. *Pie Jesu*, rkp. (prepis ?).
36. *Psalm 133* za visoki glas in orgle, rkp. (prepis 1967).

37. *Psalm 133/Pie Jesu – Dobri Jezus* za bariton solo z orglami (bes. prev. Dr. Sekovanović) za jubilej zlate maše 1967, zložil Kosto Selak-zlatomašnik (tisk-ciklostil, Ljubljana 1967) in ponatis (istega), Ljubljana 1967.
38. *Zahvalnica* (samospjev), rkp., »posvečena našima prijateljima g. Marici in Jan kotu Jurca za izkazano nam naklonjenost« Žiri, 1967 (razmnoženo s šapirografom).
39. *Zdrava Marija* (C-dur), rkp. (prepis ?).
40. *Zdrava Marija* (D-dur), rkp. (prepis ?).

b) eno- do dvo-glasje in orgle

41. *Božična* (bes. M. Elizabeta), rkp. (prepis ?).
42. *Dan prvega obhajila* (bes. M. Laharnar), rkp. (prepis ?).
43. *Euharistička* (bes. P. Gabrijel Čurak), rkp. (?).
44. - 47. *Mariji Pomagaj na Brezjah*; štiri Marijine pesmi:
 - *Mariji Pomagaj na Brezjah*, D-dur (bes. Dr. Fr. Sekovanović),
 - *Mariji Pomagaj na Brezjah*, F-dur (bes. Dr. Fr. Sekovanović),
 - *Velikonočni Mariji* (bes. K. Selak),
 - *Odpev Brezjanski Mariji* (?), rkp. in tisk (?).
48. *Marjetki v rajski slavi* (bes. Fr. Šmit), »v hvaležni spomin ob II. obletnici,« 22/XI-1967 (tisk-šapirograf ?).
49. *Odpev k lavretanskim litanijam*, rkp. (20. sept. 1966).
50. - 53. *Štiri mašne pesmi: Po povzdigovanju, Jagnje božje, Obhajilo, Sklep*, rkp. (?).

c) mešani zbori z orgelsko spremljavo:

54. *Apostolska vera*, rkp. (prepis ?).
- 55.-56. *Božični: I, II.*, rkp. (?).
57. *Božični zvon* (bes. Franjo Kokrski Don Kostu na Novo leto, 1965), rkp. (?).
57. *Euharističnom Isusu*, rkp. (?).
59. *Evharišičnemu Jezusu* (bes. Makjanić – Laharnar), rkp. (1. maj 1964).
- 60.-63. *Glejte, veliki duhovnik* – 4 pesmi na enako besedilo v: c-molu, C-duru, B-duru in Es-duru, tisk (ciklostil, Ljubljana 1964).
64. *Gospodin Laudate* (bes. K. Selak), tisk (v.: ciklostilno razmnožena zbirka: *MARIJI KRALJICI NEBA I ZEMIJE*, posvečuju hrvatski i slovenski kompozitori, izdao don Kosta Selak, župnik u Janjini na Pelješcu, 1956, str. 22).
65. *Hej pastirci* (bes. Dr. F. Sekovanović), tisk (ciklostil ?).
66. - 68. *Himna Mariji Pomagaj na Brezjah* (bes. Dr. P. Fr. Sekovanović): 3 pesmi:
 - *Himna Mariji Pomagaj na Brezjah*,
 - *Himna Mariji Pomagaj na Brezjah* in
 - *Velikonočna Mariji*, tisk (ciklostil; ?).
69. *Hvalite Gospodina* (harmoniziral Kosto Selak), rkp. (prepis ?).
70. *Isuse volim te*, rkp. (?).
71. *Jezus, Sin Device*, Božična kantata za mešani zbor in orgle, tisk (ciklostil ?).
72. *Jutranjica* (bes. M. Laharnar), tisk (ciklostil ?).

73. *K nebu gore*, D-dur, (bes. A. Grum), rkp. (prepis?).
74. *K nebu gore*, B-dur, (bes. K. Selak), rkp. (prepis?).
75. *Kraljici neba i zemlje*, B-dur, (bes. A. Makjanić), tisk (v.: ciklostilno razmnožena zbirka: *MARIJI KRALJICI NEBA I ZEMLJE*, posvećuju hrvatski i slovenski kompozitori, izdao don Kosta Selak, župnik u Janjini na Pelješcu, 1956, str. 18).
76. *Kraljici neba i zemlje*, Es-dur (bes. M. Talajić), tisk (v.: ciklostilno razmnožena zbirka: *MARIJI KRALJICI NEBA I ZEMLJE*, posvećuju hrvatski i slovenski kompozitori, izdao don Kosta Selak, župnik u Janjini na Pelješcu, 1956, str. 19).
77. *Kraljici neba i zemlje*, G-dur (bes. M. Talajić), tisk (v.: ciklostilno razmnožena zbirka: *MARIJI KRALJICI NEBA I ZEMLJE*, posvećuju hrvatski i slovenski kompozitori, izdao don Kosta Selak, župnik u Janjini na Pelješcu, 1956, str. 20).
78. *Kralj neba* (bes. F. Sekovanović), rkp. (?).
79. *Kristus Kralj* (bes. M. Elizabeta), rkp. (prepis?).
80. *Majnik ves en sam praznik* (bes. Fr. Sekovanović), tisk (ciklostil?).
81. *Majniška* (bes. M. Laharnar), tisk. (ciklostil?).
82. *Majniška* (bes. F. Sekovanović), rkp. (prepis?).
83. *Majniški kraljici*, F-dur, rkp. (prepis?).
84. *Majniški kraljici*, F-dur, rkp. (prepis?).
85. - 90. *Majniški kraljici*, šest pesmi za mešani zbor s spremljavo orgel, tisk, ciklostil, ?, 8 str.:
- *Majniški kraljici* (C-dur), str. 1;
 - *Naši Pomoćnici* (bes. M. Elizabeta), str. 2-3;
 - *Majnik ves en sam je praznik* (bes. Fr. Sekovanović), str. 4;
 - *Jutranjica* (bes. M. Laharnar), str. 5-6;
 - *Majniška* (bes. M. Laharnar), str. 6-7;
 - *Mati presveta* (bes. M. Laharnar), str. 8.
91. *Marija Pomagaj*, rkp. (prepis?).
92. - 93. *Marija Pomagaj na Brezjah* (bes. Dr. Fr. Sekovanović) in - *Odpev Brezjanski Mariji*, tisk (ciklostil?).
94. *Marija sedem žalosti* (bes. M. Laharnar), rkp. (Brezje, 12. dec. 1962) in tisk (ciklostil?).
95. *Marijina lepota*, rkp. (prepis?).
- 96.-98. *Marijo slavite* (bes. M. Laharnar) in druge /tri/ pesmi:
- *Jutranjica* (bes. M. Laharnar),
 - *Majnik ves en sam je praznik* (bes. Fr. Sekovanović),
 - *Slava ti, Brezmadežna* (bes. M. Elizabeta), rkp. (?).
99. *Marijo slavite!* (bes. M. Laharnar), rkp. (?).
100. *Mati žalostna*, (bes. M. Laharnar), tisk (ciklostil?).
101. *Moto žalosti*, rkp. (?).
- 102.-104. *Naši Pomoćnici Mariji Pomagaj na Brezjah* poklanja v ponižnosti klečeći don Kosto Selak: *Naši Pomoćnici* (bes. M. Elizabeta), *Nebes in zemlje Kraljica* (bes. Talajić-Laharnar), *Nebes in zemlje Kraljici* (bes. Makjanić -M. Laharnar), *Obhajilna* (bes. Fr. Sekovanović), rkp. (?).

105. *O božja zoro, Djevo Marijo!* (bes. A. Makjanić), tisk (v.: ciklostilno razmnožena zbirka: *MARIJI KRALJICI NEBA I ZEMIJE*, posvećuju hrvatski i slovenski kompozitori, izdao don Kosta Selak, župnik u Janjini na Pelješcu, 1956, str. 21).
106. *Odpev pri lauret. Litanijah*, rkp. (prepis ?).
107. - 114. *OSEM EVHARISTIČNIH PESMI* za mešani zbor in orgle:
- *Kralj neba* (bes. Fr. Sekovanović),
 - *Kristus kralj* (bes. M. Elizabeta),
 - *Evharističnemu Jezusu* (bes. Makjanić-Laharnar),
 - *Rešnje telo nas dviga* (bes. Fr. Sekovanović),
 - *Pred tabernakljem* (bes. Fr. Sekovanović),
 - *V svitu svete hostije* (bes. Fr. Sekovanović),
 - *Pozna me Jezus moj* (bes. M. Elizabeta),
 - *V svitu svete hostije* (bes. Fr. Sekovanović), tisk (ciklostil, 8 str., odobril Nadškofijski ordinariat v Ljubljani, dne 2. sep. 1964, št. 2308).
115. *Otri, Marija, si solze*, rkp. (?).
116. *Plamen vere* (bes. Fr. Sekovanović), rkp. (prepis ?).
117. *Poslednja prošnja* (bes. F. Šmit), »poklanjata v spomin nepozabljeni Marjetki Potočnik ob obletnici njene smrti 1966. leta«, tisk (ciklostil ?).
118. - 119. *Poslednja prošnja* (bes. F. Šmit) »Poklanja v spomin nepozabni Marjetki Potočnik ob obletnici njene smrti 1966. leta« in *Marjetki v rajski slavi* (bes. F. Šmit) - »V hvaležni spomin ob drugi obletnici 22. nov. 1967, tisk (ciklostil, 1967).
120. *Pred tabernakljem* (bes. Fr. Sekovanović), rkp. (?).
121. *Reši me, Gospod*, rkp. (prepis ?).
122. *Slava Deloriti* (bes. Anton Grum), tisk (v.: *4 HIMEN u čast Deloriti*, uglasbili hrvatski i slovenski skladatelji, izdao i poklonio u znak zahvalnosti presvetoj devici za njezinu svetu godinu 1954 KOSTO SELAK župnik u Janjini; opalografirao Franc Pintar-Ljubljana, str. 14-15).
123. *Slava ti, Brezmadežna* (bes. M. Elizabeta), rkp. (?) in prepis (?).
124. *Slavite Marijo!* (bes. M. Laharnar), rkp. (?).
125. *Slovo* za bas, tenor, sopran, alt in mešani zbor z orglami, besedilo: Franc Šmit, glasba: Kosto Selak, tisk, 1968, 4 str.
126. *Srce Božansko*, rkp. (prepis ?).
127. *Srce Božje* (bes. M. Laharnar), rkp. (prepis ?).
128. *Srebrni zvonček (Darovanjska)*; bes. Fr. Sekovanović), rkp. (?).
129. *Sveta Marijo*, rkp. (prepis ?).
130. *Sv. (-eti) Anton Padovanski* (bes. M. Elizabeta), rkp. (prepis ?).
131. *Sv. (-eti) Vid* (bes. M. Laharnar), rkp. (prepis ?).
- 132.-135. *ŠTIRI VELIKONOČNE PESMI* za mešani zbor in orgle, tisk (ciklostil, 1968).
- 136.-139. *(ŠTIRI) VELIKONOČNE PESMI* za mešani zbor in orgle, tisk (ciklostil, ?).
- 140.-142. *TRI PESMI POKLONIL NEBEŠKI MATERI* za 70-letnico življenja 1963 KOSTO SELAK: tisk (ciklostil ?): - *Marijo slavite* (bes. M. Laharnar), - *Nebes in zemlje kraljici* (bes. Makjanić-M. Laharnar), - *Nebes in zemlje kraljica* (bes. Talajić-Laharnar).

143. *U slavu Sv. (-oga) Srca*, rkp. (?).
 144. *Uspavanka* (bes. M. Elizabeta), rkp. (?).
 145. *Veseli danes se, kristjan!* (bes. Marija Laharnar), rkp. (prepis ?).
 146. *Veseli danes se, kristjan!* (bes. Marija Laharnar), rkp. (prepis ?).
 147. *V svitu svete Hostije*, d-mol (bes. F. Sekovanović), rkp. (prepis ?).
 148. *V svitu svete Hostije*, d-mol (bes. M. Elizabeta), rkp. (?).
 149. *V svitu svete Hostije*, D-dur (bes. F. Sekovanović), rkp. (prepis ?).
 150. *Zdrava Marija*, rkp. (prepis ?).
 151. - 153. *Zmagalcu slava* (tri) velikonočne skladbe (1. in 2.), 3. *Velikonočni preludij*, tisk (ciklostil ?).

Seljakov notni avtograf,
28. decembra 1965

d) maše

154. *MAŠA ZA MLADINO* (bes. Franc Sekovanović): *Vstop, Slava, Evangelij, Darovanje, Svet, Po povzdigovanju, Jagnje božje, Obhajilo, Sklep*; tisk (ciklostil, Odobril Škofjski ordinariat v Ljubljani dne 25. jan. 1960, št. 155).
 155. *MISSAE in S. Blasi, Servatoris Honorem Modos Harmoniasque (Kyrie, Gloria, Credo, Santus, Benedictus, Agnus Dei)*, tisk (ciklostil), 1958.
 156. *OFFERTORIUM in festo Nativitatis B. Mariae U.*, comp. Don Costo Selak, *Beata es, Virgo Maria*, rkp. (?).
 157. *O SALUTARIS HOSTIA*, rkp. (?).
 158. *Slovenska maša: »GOSPOD, DAJ JIM VEČNI POKOJ!«,* za 4-glasni mešani zbor ali za en glas in orgle, zložil Kosto Selak, rkp. (prepis; 1966);
 - *Gospod, daj jim večni pokoj/Pristopni spev,*
 - *Nadaljevalni spev,*
 - *Darovanjski spev,*
 - *Svet,*
 - *Jagnje božje*, rkp. (prepis; 1966).
 159. *Slovenska maša za mešani zbor »MARIJI POMAGAJ«* čudodelni Materi Božji na Brezjah poklanja v globoki ponižnosti klečeči Kosto Selak, ob 60 - letnici njenega kronanja, 1967, tisk (ciklostil ?), odobril *Nadškofjski ordinariat* v Ljubljani, 30. junija 1967, št. 1567:
 - *Gospod usmili se,*
 - *Slava,*
 - *Vera,*
 - *Svet,*
 - *Blagoslovljen,*
 - *Jagnje božje.*

e) mešani zbori a cappella (= brez spremljave):

160. *Litanije*, rkp. (prepis ?).
 161. *Majko ljubavi nam svete* (bes. O. Kamilo Kolb), rkp.

Oznaka dela - analiza opusa

Od nekaj čez 160 ohranjenih del v rokopisih in tiskih, od katerih se nekatera dela med njimi tudi ponovijo ali pa se pojavijo v tonalnih različicah, smo izbrali troje cerkvenih, duhovnih del, ki sicer prednjačijo v Sel(j)akovem opusu. Povsem slučajno so se dela našla kje drugje kot zgolj v edinem doslej ugotovljenem nahajališču del (pri Don Kostovem nečaku, M. Seljaku v Žireh), četudi eden od aktualnih zborovodij na koru župnije sv. Frančiška v Ljubljani (Šiški) Matija Brenčič izjavlja, da teh del Dona Kosta ne pojejo¹². To so *Missae in S. Blasii* (6-stavčna maša na latinsko besedilo), *Tri pesmi (Marijo slavite, Nebes in zemlje kraljici in Nebes in zemlje kraljica)* in štiri Marijine pesmi (*Mariji Pomagaj na Brezjah* v D- in F-duru, *Velikonočni Mariji* in *Odpev brezjanski Mariji*). V vseh teh treh delih gre za daljša in neciklična vokalno-instrumentalna dela, razen prvega, latinske maše, vsa na slovenska duhovna besedila znanih in neznanih avtorjev. Nekatera od teh del so zajeta tudi v zadnjem (aktualnem) popisu *Knjižnice Orglarske šole* (v Ljubljani)¹³. Ta navaja "le" 47 skladateljevih del!

MISSAE IN S. BLASSI (Maša svetega Blaža) naj bi nastala še v Janjini l. 1958 in je, kot že naslov v latinščini pove, posvečena dubrovniškemu patronu sv. Blažu (= Vlahu), zaščitniku tamkajšnjega mesta in cerkve. Glede na oznako notografke (Irene Gašperšič) in opalografa naj bi delo izšlo (verjetno v skladateljevi samozaložbi?) v Ljubljani (?). Podatkov o tem ni. O samem delu pa priča (tiskana) partitura (naslovnica in 14 str. not). Delo je napisano za običajni cerkveni oz. evharistični ordinarij, zato je (logično) zaporedje stavkov naslednje: *Kyrie, Gloria, Credo, Santus, Benedictus* in *Agnus Dei* in je komponirano na izvorno latinsko besedilo. Naslovnica omenjenega dela je vsa izpisana v latinščini, iz nje pa lahko razberemo tudi prenekateri že izraženi dvom tako o nastanku kot izdaji enega redkih tovrstnih Sel(j)akovih mašnih (cikličnih) vokalno-instrumentalnih del. Od vsega šestih podobnih del ji je še najbolj podobna tista, ki je čez slabih deset leta nastala že na Brezjah (*Slovenska maša* za mešani zbor »*Marija Pomagaj*, Brezje, 1967). Zato si oglejmo naslovnico te prve iz leta 1958:

Šeststavčno delo uvede *Kyrie* v zmernem tempu: ♩ = 64 in vsebuje vsega skupaj le 32 taktov 4/4-taktovskega načina (= C) in je neke vrste asimetrična tridelna pesemska oblika; vse seveda skrajno podrejeno tudi takemu, asimetrično neurejenemu besedilu. Na koncu sledi zgoščevanje tako teksta kot notnega zapisa zanj:

oblika: C | (6 + 3) 10 (5 + 3 + 1) 9 (6 + 7) 13 ||

F-dur:

Drugi stavek Sel(j)akove *Missae in s. Blasii, Gloria*, je podobne narave, kar nekako organsko sledi predhodnemu *Kyrie*, saj skladatelj tudi zanj obdrži enako tonaliteto (F-dur). Delo je ritmično enako, le tempo je kontrasten: *Allegro moderato*, in zato zanj predpiše za eno ♩ = 100-104 (udarcev) po MM¹⁴. Zato je seveda ta (slavilni) stavek veliko ali skoraj še enkrat daljši v notnem zapisu (68 taktov). Četudi sta si uvodna in zaključna tonaliteta

¹² - Ustna izjava avtorju dne 19. 12. 2003.

¹³ - Prim. spletno stran: www.rkc.si/natecaj/orgl_knj/index.htm (str. 5 - 7).

¹⁴ - MM = Mälzlov metronom, kar v glasbi pomeni toliko in toliko udarcev (četrtink; v našem primeru 64!) na minuto.

(F-dur) enaki, pa sledi vmes kar precej (tonalnih) modulacij. Kromatika je redka, višaje in nižaje skladatelj uporabi le tam, kjer mu je to nujno zaradi moduliranja v ne preveč, ampak skrajno bližnje harmonije. Zelo ljubi strogi stavek, glavne lestvičine stopnje odbranih tonalit. Oblikovno se tudi tu nadaljuje (vezano na besedilo) asimetrija taktov tako, da je ta stavek podoben neke vrste prekomponirani (tj. kar naprej komponirani) pesemski obliki in zato tukaj tudi navidezne simetrije ni več moč zaznati:

oblika: C 3 | (4 + 4 + 2) 10 (6 + 4 + 4 + 4) 18 || (6 + 9) 15 || (4 + 9) 13 9 ||

F-dur:

Credo predstavlja naslednji, tretji stavek skladateljeve *maše*. Avtor zanj predvidi še hitrejši tempo: *Con moto* ♩ = 128, zato je ta stavek po številu taktov, 129, še daljši in hkrati najdaljši stavek celotne *maše*. Zaradi podobnega (latinskega) besedila, kot smo ga že srečali (seveda s povsem drugo vsebino!), oblikovno *Credo* predstavlja spet (podaljšano) prekomponirano pesemsko obliko, oblikovna asimetrija se torej nadaljuje; zaradi nje pa so tudi posamezni odseki že povsem ločeni tako s tekstovnimi kot notnimi in tonalnimi cezurami. Poleg številnih tonalnih prečenj znotraj posamične (durove ali molove) tonalitete, so najbolj izrazite uvodna, vmesna in zaključna (F-) durova in vmesne: d-, f- in c-molova (tonaliteta):

oblika: C (11+8+4) 23 (4+4) 8 || (6+2) 8 || (4+5) 9 || 12 || 5 || 8 || (4+26) 30 ||
(9+5) 14 || 12 ||

F-dur: d-mol: F-dur: f-mol: c-mol: F-dur:

Sanctus (= *Sveti*) predstavlja v povsem nasprotnem tempu (*Adagio* ♩ = 60) vsega le 29 taktov, kar počasi vrača Sel(j)akovo skladbo, »ciklus,« v svoje izhodišče. Tudi ta skladba z vsega »le« 29 takti se kljub minimalni (tekstovni) in glasbeni asimetriji že spet vrača k navidezni tridelni pesemski obliki. Prav tako ostaja »cantus firmus« tonalitete F-dur:

oblika: C (4 + 4) 8 | 10 | 11 ||

F-dur:

Za predzadnji stavek *Missae in S. Blasti Benedictus* se kompozicijska naprežanja avtorja nadaljujejo in ne presegajo že znanih in ugotovljenih dejstev vseh štirih stavkov. Kljub počasnemu tempu *Andante religioso* ♩ = 82 ima delo spet »le« 32 taktov. Navidezna oblikovna asimetrija je še vedno prisotna in še najbližja tridelni pesemski obliki, tako kot zdaj že »obvezna« (F-durova) tonaliteta:

oblika: C (8 + 8) 16 | 10 | 6 ||

F-dur:

In še zadnji, 6. stavek, tradicionalni *Agnus Dei* (= *Jagnje božje*): tudi ta ima spet le 28 taktov, za eno četrtniko (= ♩) v tempu *Adagietta* pa skladatelj predvidi 64 udar-

cev MM; d-molovemu začetku sledi izpev stavka ter s tem tudi ciklusa, celotna *maša* v F-duru. Oblikovno delo razpade na (razširjeno) in asimetrično dvodelno pemsko obliko:

oblika: C (4 + 8) 12 | (4 + 12) 16 ||
d-mol: F-dur:

Celotno delo, torej vseh šest stavkov omenjene Sel(j)akove *maše*, je napisano za mešani zbor in orgle, četudi ta zasedba »uradno« ni zapisana in jo je moč razbrati le iz posamičnih skladateljevih navodil izvajalcem o petju zdaj ene zdaj druge zborove sekcije, izrazito basovsko lego in iz pripisov uporabe (orgelskega) manuala ali/in pedala. Tako kot velja za izrazito cerkvene skladatelje, ki so zraven še po svoji osnovni in primarni izobrazbi »dušni pastirji«, duhovniki, je seveda tovrstna idejna in ideološka čistost in jasnost, podrejenost glasbe besedilu totalna. To je hkrati tudi v skladu z motom *propria do concilia*¹⁵ (= spremenljivi mašni deli!), kar seveda v celoti in konkretno ne velja za omenjeno Sel(j)kovo *mašo*, saj le-ta z vsemi šestimi uglasbenimi stavki predstavlja uglasbitve le njegovih stalnih delov. Kljub temu pa lahko zapišemo neke vrste sklepno ugotovitev, potem ko smo z vsemi razpoložljivimi muzikološkimi analitičnimi elementi prikazali omenjeni celotni Sel(j)akov mašni opus; nekatere, najbolj izstopajoče in oprijemljive elemente pa smo še dodatno prikazali v zgornjih analizah: ritem je stalen, popularen in kar najbolj tradicionalen (C = 4/4-taktovski način), s tem, da se tempo spreminja glede na vsebino (= besedilo) in pomen in izraz besedil stalnega dela mašnih spevov: od uvodnega *Moderata*, prek *Allegro moderato*, *Con moto* (ta je izmed vseh izbranih še najbolj nedorečen, »ad libitum!«), *Adagio*, *Andante religioso* (ki je ne glede na kar najbolj očitno navezanost na izbrano in uglasbeno besedilo še najbolj adekvaten in s tem tudi inovativen) do zaključnega *Adagietta*. Melodije, ki izhajajo tako iz besedil kot posledično iz predstavljenega ritma in tempa, so enostavne, preproste. Skoki v vseh glasovih so minimalni, najbolj očitnih pevskih nevarnosti in skrajnih leg glasov ni opaziti; skladatelju se pozna, da je svojo glasbo pisal in jo tako tudi tretiral: utilitaristično, koristnostno; ali še bolj enostavno: dela, ki so tako ali drugače nastajala v njegovem ateljeju, umetniški delavnici, so bila namenjena takojšnji uporabi, petju in nastopanju v okviru »službe božje« in s tem tudi največkrat znanim »uporabnikom«, izvajalcem, njegovim zborom; sam pa je, kot je večkrat zapisal v različnih poročilih iz Dalmacije v Slovenijo (CG, P in Z!), orgle tudi igral, kar pomeni, da je sledil izvedbam svojih del v celotnem ustvarjalnem in poustvarjalnem postopku. Harmonsko je sklada-

¹⁵ - »Cerkvena glasba mora v najvišji meri obsegati lastnosti, ki liturgijo splošno odlikujejo, namreč: svetost, lepoto zunanje oblike in, kar iz obeh samo po sebi sledi, splošnost. Glasba mora biti sveta, to je varovati se mora vsega posvetnega, ne le v načinu kompozicije, ampak v petju. Glasba mora biti prava umetnost, sicer nikakor ne more vzbuditi v srcu onega učinka, radi katerega je cerkev glasbeno umetnost v svojo liturgijo sprejela. Glasba mora biti splošna, tj. smejo se izraziti v cerkvenih kompozicijah različnih dežel one posebnosti, ki spadajo k posebni naravi kakega naroda, vendar se pa morajo splošnemu znaku cerkvene glasbe v toliko pokoriti, da na tujega poslušalca ne napravi neugodnega učinka« (prim. Škulj, E., *O motu propria do concilia*, v.: CG, L.95/2003, št. 11 - 12, str. 13 - 14).

teljev stavek v tej *maši* enostaven. Kot smo že v enem od analiziranih primerov navedli, gre za uporabo strogega kontrapunkta, ki mu tu pa tam ob že itak asketskih tonalitetah dodaja minimalne modulacijske prehode, le toliko, da izrabi vse najbolj pomembne stopnje in akorde določene lestvice (F-duru), tu pa tam še vzporedni mol; in to je tudi vse. Kromatika je redka, kakšnih drugih tovrstnih (harmonskih) efektov pa skladatelj ali ne pozna ali ne uporabi. Oblikovno je vezan na odbrano besedilo, zato so pričakovane in uporabljene pesemske oblike: od dvo- prek tridelne do prekomponirane. Inštrumentacijsko, barvno, orkestracijsko je delo spet v pričakovanih, nujnih ali pa tudi edinih sprejemljivih okvirih: mešani (pevski) zbor z relativno malo ali skoraj odmišljenimi soli, redka uporaba zbora a cappella (= brez spremljave) in (obvezne) orgle bolj v smislu trdne intonančne spremljave kot pa z dodanimi funkcijami pred-, med- in poigravi in s tem tudi opreka s podatki, da je bil skladatelj tudi velik mojster (orgelskega ali/in klavirskega) preludiranja.

Naslednji odbrani Sel(j)akov opus je krajši, pa še vedno s področja njegove cerkvene glasbene ustvarjalnosti; saj je po zgoraj znanem (poskusu) popisa del ta tudi v očitni prednosti: komaj 11 posvetnih del (*zborov*) proti 150 sakralnim, duhovnim, cerkvenim delom; od vsega skupaj 161 ugotovljenih del! Iz leta 1963, torej že iz časov, ko se je za stalno vrnil in naselil na Brezjah, v svoji »prvotni« domovini, izhajajo *TRI PESMI NEBEŠKI MATERI*, ki jih je Kosto Selak in za 70 letnico (svojega) življenja napisal na besedila: M. Laharnarja, *Marijo slavite*, Makjaniča-M. Laharnarja, *Nebes in zemlje kraljici* in nazadnje še Talajiča-Laharnarja, *Nebes in zemlje kraljica*. Gre za podoben, tokrat nemašni ciklus treh zborov enoglasnega (ženskega ali/in moškega) petja z (neoznačeno!) podporo (= spremljavo) orgel. Slavnost vseh štirih tekstov napoveduje himničnost tudi glasbenega izraza, zato seveda morebitni uvodni in (ne)napisani zadržki duhovnika skladatelja v tem primeru ne bodo veljali? Četudi je seveda tudi ta Selakov glasbeni triptih namenjen za petje v cerkvi, če že ne pri službi božji? Skladateljeva oblikovna nedorečenost in s tem navidezna asimetrija se nadaljuje, prav tako ritmične, melodijske, harmonske in barvne ali inštrumentacijske preprostosti tudi:

Marijo slavite, ki začenja omenjeni ciklus, uokvirja vsega le 16 taktov, kar bi v glasbenem oblikoslovju lahko veljalo za »šolski« primer (glasbene) periode ali stavka; kar pri našem skladatelju za vsega tri kitice (literarnega) besedila M. Laharnarja enkrat za razliko (doslej!) dosledno tudi velja! Kljub temu pa vse to še vedno pomeni spet le navidezno dvodelno pesemsko obliko v relativno zelo »oddaljenem« As-duru. Delo je napisano v počasnem tempu: ♩ = 56:

oblika: C (6 + 2) 8 | (6 + 2) 8 ||
As-dur:

Brezjansko Marijo je K. Selak v istem ciklusu opisal oziroma uglasbil kar dvakrat zaporedoma z minimalno spremenjenim tekstom in s tem tudi naslovoma zanju. Prva od obeh na besedilo Makjaniča in M. Laharnarja ima naslov *Nebes in zemlje*

kraljici in ne glede na (ne)predpisane izvajalce pomeni strogi štiriglasni stavek a cappella (torej za mešani zbor brez spremljave). V *zmernem* tempu (♩ = 72) je predpisanih oz. skomponiranih vsega 18 taktov za štiri kitice odbranega besedila omenjenih piscev v B-duru in spet neke vrste (razširjena) in simetrična dvodelna pesemska oblika:

oblika: C (4 + 4) 8 | (6 + 4) 10 ||

B-dur:

In še zadnja iz omenjenega triptiha, ali kar mali diptih zadnjih dveh uglasbenih zborov: *Nebes zemlje kraljica*, na besedilo Talajčiča in Laharnarja. Za *ne prehitri* tempo K. Selak tokrat predpisuje ♩♩ = 72 in delo naenkrat razpade v dvoje dvojnih dvo-taktij in je zatorej z vsega le 18 zapisanimi takti glasbe in ponovitvijo zadnjega, sklepnega dela prvič enkrat uokvirjeno v res čisto pravo, pravcato malo tridelno pesemsko obliko: abb1; pa še tonaliteta: Es-dur:

oblika: C (4 + 4) 8 || : (4 + 4) 8 : ||

Es-dur:

Za celoten cikel lahko povzamemo dosedanje ugotovitve. V glavnem držijo že vse napovedane, le, da se formalno, oblikovno Sel(j)akov duhovni zborovski opus še poenostavlja. Ali zato skladatelj že odbere tako, enostavno metrično in ritmično urejeno besedilo, v katero praviloma ne posega? Zato mu je vseskozi taktovski način enostaven, skoraj nič spreminjajoč se, prav tako pa sta asketski tudi agogika in dinamika. Skladatelj na račun sporočilnega izraza, vsebine in s tem kar najbolj tesne povezanosti med besedo in glasbo v ničemer ne eksperimentira. Kompozicijski stavek pa je na račun morebiti odsotnih modernizmov razumljiv zlasti še za izvajalce, saj se je Kosto Sel(j)ak, ki je imel za izvedbe svojih del (pa še te je bolj ali manj tudi sam pripravil!) na razpolago skozi ves svoj opus le ljubitelje, amaterje. Z njimi pa ne le da je samo znal delati (vadi), še pred tem jim je moral ali mogel pripraviti (glasbena) besedila, ki so jim bila razumljiva, s katerimi je lahko računal, da jih bodo izvajalci osvojili na kolikor toliko razumljiv način in seveda pri vsem tem podajanju, interpretaciji računal še na določene izvajalske rezerve. Tudi te morajo obstajati, če je lahko pričakoval kolikor toliko spodobne poustvarjalne rezultate svoje ustvarjalnosti. Kajti glasbena umetnost je ena tistih, ki šele z reprodukcijo lahko računa na javnost in s tem tudi umetnost samega sebe; da ni to »umetnost zaradi umetnosti« (franc. l' art pour l' art). Sel(j)akova zborovska umetnost, posvetna in duhovna, to zagotovo ni bila. Prav tako veljajo še naprej vse že napisane ugotovitve (pri analizi in sklepu predhodne *Mase*) o vseh preostalih muzikoloških analitičnih elementih: ritmu in tempu, melodiji in napevih, harmoniji in strogem stavku, barvi- inštrumentaciji-orkestraciji in nazadnje še pri obliki; le da se slednji dve zdaj v smislu enostavnosti in preprostosti spustita na kar najbolj enostavne tovrstne primere: pri prvi (barvi) se pojavi celo sam zbor (a cappella), pri drugi (obliki) pa kar najbolj enostavne ali skoraj »pra stare« dvo- in tridelne pesemske oblike; vse to pa seveda še ne pomeni (ne)kvalitete Sel(j)akove (glasbene) ustvarjalnosti, saj mu gre tako

kot pri pričujočem izboru opusa, odbranem za primere analiz kot verjetno v celoti za edinstveni sporočilni izraz, za umetnost, ki je šla ali pa še bo šla med izvajalce (ljubitelje ali poklicne) in s tem posredno tudi med občinstvo, ljudstvo.

In še zadnji predvideni Sel(j)akov, spet vokalno-inštrumentalni opus. Tokrat bomo posegli še po štirih delih, ki so prav tako kot predhodni opus, izšli v tisku (ciklostil) v času Seljakovega »brezjanskega« obdobja življenja in dela, torej iz let 1960 (?) do 1968. Sestavlja ga dvoje uglasbitev ene in iste pesmi *Mariji Pomagaj na Brezjah* (v D- in F-duru) na besedilo Dr. Fr. Sekovanovića, *Velikonočni Mariji* (brez znane avtorja besedila) in nazadnje še *Odpev Brezjanski Mariji* (prav tako na besedilo neznanega avtorja). Delo naj bi skladatelj torej napisal in objavil (ciklostil) v letih svojega brezjanskega življenja in dela, brez znane letnice nastanka in brez objavljene letnice natisa. Prva med njimi je prva od dveh napovedanih pesmi (v D-duru!) *Mariji Pomagaj na Brezjah* na besedilo Dr. Fr. Sekovanovića. Napisana je za dvoglasni zbor (?) (a cappella?), kar pa v partituri ni povsem jasno napisano. Delo obsega vsega »le« 16 taktov glasbe za predvidene štiri kitice pesemskega (metrično in ritmično) urejenega besedila. Predvidenemu *zmernemu* tempu skladatelj pripiše ♩ = 88 (udarcev). Vseh 16 taktov je simetričnih, zato spet lahko govorimo o skrajno enostavni in oblikovno jasni formi: dvodelni pesemski obliki: ab:

oblika: C (4 + 4) 8 || (4 + 4) 8 ||

D-dur:

Druga od obeh Selakovih uglasbitev *Mariji Pomagaj na Brezjah* na enako besedilo je napisana v F-durovi tonaliteti in je spet namenjena mešanemu zboru (a cappella). Tudi tempo (*zmerno*) je enak tempu v prvotni, prvi *Mariji Pomagaj na Brezjah*, in »določa« oz. pripisuje ♩ = 88 MM. Še vedno ostaja avtor v enaki, enostavni in dvodelni pesemski obliki, zaradi zaključnega odpeva dveh taktov, ki bi jim lahko pripisali »poigro« v smislu odpeva, pa delo obsega namesto prvotne uglasbitve (v D-duru) 16 taktov, zdaj 18 taktov:

oblika: C (4 + 4) 8 || (4 + 4) 8 2 ||

F-dur:

Tudi naslednji naslov *Velikonočni Mariji* je še vedno namenjen (*Brezjanski*) *Mariji*. Gre za izmenjavo enoglasja s štiriglasjem, spet brez spremljave (a cappella). Avtor besedila ni naveden. Počasnemu stavku *Lahno* sledi tudi temu primerno (♩ = 114) število udarcev (= metrum). Več kot očitna je za vsega 25 taktov glasbe spet asimetrija, ki je zagotovo posledica skoraj prvič uporabljenega 3/4 taktovskega načina. Oblikovno pa gre za navidezno tridelno pesemsko obliko:

enoglasje: štiriglasje:

oblika: 3/4 8 (5 || + || 5) 10 || 7 ||

D-dur:

Še najbolj zanimiv in hkrati najkrajši skladateljjev kompozicijski opus je zadnji v

tem ciklusu, »odpev« z naslovom *Odpev Brezjanski Mariji*. Tudi zanj ni znan avtor besedila, ker pa nekako povzema vse tri dosedanje (brezjanske Marijine) pesmi v tem ciklusu, si ga oglejmo natančno.

*Brezjanska Marija,
Na nas se ozri,
Ti naša Kraljica,
Pomagaj nam Ti!*

Udpev Brezjanski Mariji

S cerkvenim dovotjenjem.

Konvulex poljubno.

Delo obsega vsega le 4 komponirane takte, s predvideno ponovitvijo zadnjega takta (poljubno!) pa še vedno oblikovno izpade (mala) tridelna pesemska oblika: abb1; brez navedbe tempa in metruma, brez navedene zasedbe (štiriglasni zbor a cappella), brez avtorja besedila, zato pa z učinkovitim ritmom in tempom, melodijo-napevom, harmonijo-kontrapunktom v ustaljeni in najbolj pogosti avtorjevi (F-) durovi tonaliteti, barvno, inštrumentacijsko (= orkestracijsko) zelo enostavno, asketsko (zborovsko) štiriglasje in nenazadnje z enostavno obliko in »kratkosapnostjo« učinkovitega zaključka skladbe in ciklusa:

oblika: C | 3 : || : 1 : ||

F-dur:

Tudi za omenjeni cikel ne moremo reči, da kaj dosti odstopa od vsega doslej že opisanega in znanega. Avtor Kosto Sel(j)ak ostaja še vedno in s tem vedno bolj privrženec in zagovornik enostavnosti v kompozicijskih elementih: ritmu in metrumu, melodiji, harmoniji in kontrapunktu, barvi (inštrumentaciji oz. orkestraciji) in nenazadnje ali kar kot prvo: v formi, obliki. To pa seveda še vedno ne pomeni kakšne bistveno zmanjšane kvalitete, saj je smisel njegove ustvarjalnosti vseskozi vse prej kot zgolj čisto umetniško delovanje, izkazovanje. Utilitarizem, torej koristnost umetniškega početja je še vedno na prvem mestu duhovnika in skladatelja (dona) Kosta Sel(j)aka, šele potem bi lahko v vseh izkazanih elementih iskali in tudi našli (določeno) kvaliteto. Kar pa zadeva elemente za stilno oziroma slogovno orientacijo dona Kosta Sel(j)aka, je pa še težje. Kajti s svojimi dosežki ni daleč presegel naših, slovenskih glasbenih dosežkov slabih sto let nazaj, iz časa razcveta slovenske cerkvene glasbe, ki sta jo proti koncu 19. stol. dosegla A. Foerster in I. Hladnik, s kolegi, ki so le-to v bistveni prednosti na posvetnem področju dosegli z razvojem romantike v slovenski glasbi tega stoletja. K. Sel(j)aku česa takega, revolucijskega tam daleč od Slovenije, v Dalmaciji niti ni bilo treba; saj je bil v prvi vrsti duhovnik in kot tak tudi ni imel za seboj kakšne posebne obrtne (skladateljske) šole. Četudi (določeni) viri pričajo o njegovem glasbenem šolanju v Dubrovniku (?), le-ta še dandanes v tem pogledu pomeni »glasbeno provinco«, kako je moglo biti tam doli šele stoletje pred tem, tam nekje med letoma 1908 in 1917, ko naj bi po (nedokazanih) trditvah Kosto Selak v Dubrovniku opravil srednjo in visoko (bogoslovno) šolo, o glasbeni pa ni ne duha ne sluha! Ali pa je morebiti le nekaj od tega (vsaj malo semenišče) opravil v Ljubljani in se v letih 1910 - 12 skupaj z leto

dni mlajšim Antonom Jobstom (1894 - 1981) seznanil z glasbo v tedanji »Premrlovi« *Orglarski šoli* v Ljubljani¹⁶? Zakaj potemtakem tako prijateljstvo in dopisovanje K. Sel(j)aka s takratnim »spiritusom agensom« slovenske cerkven glasbe, msgr. Stankom Premrlom? Saj ga (J. Sel(j)aka) ne najdemo tudi v nobeni od že raziskanih epoh znamenite ljubljanske *Orglarske šole*, ki so jo v letih 1877 pa vse tja do l. 1944 vodili kar trije eminentni slovenski skladatelji in organisti: Anton Foerster¹⁷, msgr. Stanko Premrl¹⁸ in nazadnje še Venceslav Snoj¹⁹. Zakaj potemtakem tudi relativno dobro poznavanje D. Koste slovenske cerkvene glasbe in notnih izdaj ter številne izvedbe slovenskih del različnih takratnih aktualnih slovenskih cerkvenih skladateljev v Dalmaciji, kjerkoli je že bil in od koder koli se je redno oglašal? Vse to so številni strokovni (bio- in bibliografski) dvomi, na katere tudi stroka v relativno kratkem času in ob akutnem pomanjkanju izvirnega gradiva o vseh teh dvomih in potrditvah še ne more odgovoriti; niti zanikati odprtih dvomov in namigov, kaj šele potrditi tiste zunaj kroga ugotovljenih.

Rekli so o njem ...

Ob akutnem pomanjkanju primarnega zgodovinskega in muziokološkega bio- in bibliografskega gradiva in listin smo se pred (do)končnim orisom življenja in dela J. Sel(j)aka poslužili tudi neformalnega, pa zato osebnega gradiva – pogovorov z informatorji, pri nekaterih znancih, Žirovcih in Nežirovcih.

Alfonz Zajec (roj. 1932; Žiri, Loška c. 56; 3. september. 2003);

»Bil pa je /D. K. (J.) Sel/j/ak/ hiter, hitro je tudi govoril; spomnim se ga kot otrok, saj sta bila oba starša, oče (Ivan, Janez, Anže Z.) in mati (Marija Z.) trgovca, oče pa je bil tukaj v Žireh tudi ključar. Zato se je (J. Sel/j/ak) vsakič, ko je bil na obisku v Žireh, redno oglašal pri nas. Prav tako sta starša vzdrževala z njim redno korespondenco: najprej oče, po njegovi smrti, med vojno in po njej, pa še mati. Vsa ta pisma še vedno hranim. Redno je hodil mimo naše hiše na Dobračevo, kjer se je pri Hribčarju poročila njegova (Jernejkova) sestra. On, Don Kosta, tudi piše tako: hitro, poetično, ... Spet po drugi strani pa je bil prava dobričina, saj je dal vse od sebe in na koncu ni imel nič; tudi zato

verjetno pomanjkanje ali kar odsotnost njegove zapuščine, saj kljub temu, da se je res celo življenje samo selil, čisto na koncu prav zaradi omenjene (lastne) dobrote ni imel čisto nič. Ker v tistih pred-, med- in povojnih časih (med obema svetovnjima vojnama) ni bilo denarja, mu je naš oče večkrat plačeval v denarju za maše, ko je najdlje služboval na polotoku Pelješcu (Janjina in Kuna). On sam pa je te maše tam

¹⁶- Križnar, F., Anton Jobst 1894 - 1981, življenje in delo glasbenika in skladatelja, Pegaz, Ljubljana 1990, str. 8 - 10.

¹⁷- Prim. Rotar, B., Foersterjeva orglarska šola (v: CG, L. 83/1990, št. 1 - 3, str. 7 - 14);

¹⁸- Prim. Rotar, B., Premrlova orglarska šola (v: CG, L. 83/1990, št. 4 - 6, str. 28-40);

¹⁹- Prim. Rotar, B., Snojeva orglarska šola (v: CG, L. 83/1990, št. 7 - 9, str. 53 - 55);

tudi opravil. Marsikdaj se je za vse to tudi zahvalil ne le v pismih, pač pa tudi v »naturalijah«: s steklenico vina ali/in steklenico (oljčnega) olja. Tako se spominjam, da je skoraj vsako leto kar v zabojčku poslal celo marmelado, da se je lahko rezala; z vejico lovorja na vrhu. Ker je imel oče tudi zelo kmalu svoj fotoaparati, je tudi J. Sel(j)ak skoraj vsakič na obisku v našem družinskem albumu. Prav tako je redno z različnih poti pošiljal svoje fotografije in razglednice s pozdravi.

Pri hiši je bilo pri Abrahtovih 12 otrok, Jernejko je bil predpredzadni, deseti. Tudi v naših podatkih pogosto nastopata oba priimka: Selak in Seljak. Prvo pismo, ki ga hranim, obstoja iz l. 1928. Imel je lepo, celo kaligrafsko pisavo (prim. pismo Don Koste Jernejka z otoka Košljuna, 15. 3. 1928). V ohranjeni korespondenci obstoja še veliko kartic, razglednic, po večini s tematiko svetih podob, pa še take, ki kažejo na živ stik J. Sel(j)aka z Dalmacijo: Neretvo, Splitom, Trstenikom (nad Reko), Pelješcem, ... V tej (osebni) korespondenci J. Sel(j)ak pogosto omenja tudi Poldeta, maminega brata. Ta je bil krojač in je kot tak pogosto potoval po takratni skupni državi 's trebuhom za kruhom' pa je bil tudi v Trogirju (pri Splitu), na začasnem (krojaškem) delu. Tudi tam se je srečal z našim J. Sel(j)akom. Med in prva leta po zadnji (2. svetovni) vojni (1941 - 45) ne morem več reči, kje točno se je nahajal, kajti v tem času se ni več oglašal. Šele od l. 1948 dalje spet sledijo pisma, pisana že s pisalnim strojem in spet prvo iz Janjine (ohranjena je le 2. str. le-tega). Od l. 1950 dalje pa je zdaj že mati, tako kot oče pred njo, nadaljevala z redno korespondenco in plačevanjem maš. Najbolj aktivno znanstvo je ostalo iz leta 1967, ko je pel zlato mašo najprej na Brezjah, potem pa še v Žireh. Na Brezjah so mu za to čast spesnili in napisali pesmico, meni čisto neznani ljudje. Kljub temu, da nič ni imel, je ob eni od priložnosti zahvale materi poslal knjigo tiskano, v l. 1913, kar vse spet kaže na njegovo izredno darežljivost. Pri vsem tem pa je bil osebno zelo skromen, kar se vidi s številnih fotografij: vedno skromno oblečen. ... Tudi kasneje, ko sem ga srečeval še na Brezjah, je bil pater J. Sel(j)ak posebej: hodil je hitro, skoraj frčal, hitro govoril, ... to je bila res posebna in samosvoja, živahna figura, človeška podoba.*

Don **Božo Baničević** (roj. 1937; župnik v Žrnovem na o. Korčula, Hrvaška; prim. pismo z dne 16. sep. 2003; orig. hrani avtor) pa se takole spominja Dona Kosta; iz hrvaščine prevedel avtor, FK):

»Dona Kosto sem poznal že od l. 1960, ko ga je povabil župnik v Čari Ivo Petković, da pridiga v čast Gospe s Čarskega polja. Spominjam se te pridige, še posebej njenega začetka. Tedaj sem bil v drugem letniku teologije, pri tej maši pa sem igral orgle. Zagotovo sem se celo mašo smejal pridigarju, ki je bolj poskakoval in gestikuliral kot pa govoril. Tedaj sem izvedel, da se Don Kosto ukvarja tudi z glasbo. Opazil pa sem tudi, da se je za meno, za orglami ves čas tudi smukal in pogledoval na note in v dela, ki sem jih igral.

Potem sem sam prišel za župnika v Janjino leta 1978 in odšel l. 1991 na Korčulo, od koder sem tudi prišel v Janjino. Don Kosto je bil takrat že pokojni. Pozneje sem kar večkrat obiskal njegov grob na Brezjah, saj sem priha-

jal na obisk k Don Albertu Novaku, duhovniku iz Hrvaške, ki je bil tam spovednik. Tako sem tudi jaz spoznal Brezje. Ko je Don Alberto umrl, sem imel pogrebni nagovor na koncu pogrebne svete maše na veliko veselje tamkajšnjih vernikov.

V začetku, ko sem prišel v Janjino, nisem našel nobenih not niti nisem videl nobenih napisanih ali izdanih not. To me je presenetilo. Na veži so bile samo neke liturgične knjige. Tako ni zatorej nič ostalo od not, tamkajšnji zbor pa je še naprej včasih zapel neke skladbe, zборе, ki jih je naučil Gospar Palmo, Dubrovničan, ki je tudi že mrtev.

Ves župnijski arhiv, potem ko je Don Kosto odšel in so prišli v župnijo Frančiškani (1960-64), je bil zmetan na podstrešje na kup, brez kakršnegakoli reda. Tu so miši, veter, vlaga in vročina storili svoje in vse to gradivo je dandanes neuporabno. Sam nisem imel časa to rešiti, saj sem imel preveliko drugih duhovniških obveznosti. Kljub temu sem tu našel notni list za skladbo *JANJINO*. To je himna. Morda je to napisal Don Kosto? Pozabil sem. Vse to je ostalo v Janjini v tamkajšnjem župnijskem uradu. Na tem kupu sem našel še notni zapis več skladb raznih avtorjev. Verjetno je bila vsaj ena ali kar več skladb avtorja Dona Koste. Ta mali zveščič je bil tiskan ciklostirano (kar je bilo tedaj edino mogoče). Zato se mi zdi, da je bila v tem opusu tudi pesem o *DELORITI NA KUNI*, zato bi morda te note lahko iskali še tam, saj se prav ta pesem prav tam stalno prepeva. To je vse, kar sem videl od Dona Koste.

Kar pa se tiče vseh teh skladb, je jasno, da sem jih igral. Ta zveščič je bil verjetno natisnjen v Sloveniji, ker so bili vanj vključeni še drugi (slovenski) avtorji.

Kar pa zadeva same skladbe, so bile le-te kratke, duhovne. Po moji presoji je pesmi, ki jih je napisal Don Kosto, harmoniziral prof. Anton Grum, še drugi Slovenec v Dubrovniku, ki je tudi nekaj časa bival v Janjini. Grum je imel izjemno lep rokopis, zato ga je Don Kosto 'izkoristil' celo za pisanje *Matične knjige*. Ker sem poznal Grumovo pisavo, sem jo v *Matičnih knjigah* lahko vedno spoznal. To so mi kasneje potrdili tudi Janjani.

Grumova glasba je strogo določena. Stroga harmonija nekoliko odstopa od naših navad. Tudi zanj mislim, da je bil iz primorskih, slovenskih krajev in to je tudi slišati in slutiti iz njegovih not. Enako vidimo in slišimo tudi v glasbi Dona Koste. Jaz sem ves čas pripisoval slovenskemu poreklu.«

Don **Božo Baničević** (roj. 1937; župnik v Žrnovem na o. Korčula, Hrvaška; prim. /2./ pismo z dne 4. nov. 2003; orig. hrani avtor;) pa se še enkrat takole spominja Dona Kosta; iz hrvaščina prevedel avtor, FK):

»Don Kostov klavir je bil pri družini Antuna in Marije Grkeš. Ali je tam ostalo še kaj (njegovega) notnega gradiva, ne vem. Pri tej družini je bila hči Marija, ki se je potem poročila v Dubrovnik. Tudi njim bi bilo treba pisati in jih po tem vprašati. Morda tudi oni lahko prispevajo kakšno podrobnost o življenju in delu Dona Kosta, ker so bili z njim zagotovo dobri prijatelji?«

Vsekakor pa je bil Don Kosto zelo nadarjen za hitre in kratke stike z vsemi, saj je tudi med zadnjo, 2. svetovno vojno znal komunicirati celo s sovražniki.

²⁰ - Na pisma v ž. u. Janjina in Kuna in družini Antuna in Marije Marije Grkeš (Janjina) 11. nov. 2003 ni bilo nobenih odgovorov (op. FK).

Ko je tako enkrat izvedel, kako so se Nemci maščevali v Osobljavi, Kuni in Pija-
vičinu (vse to so kraji zahodno od Janjine na polotoku Pelješcu), samo zato, ker so
partizani streljali na nemški čoln, se je Don Kosto domislil: Nemce je treba osrečiti,
da tudi Janjine ne uničijo in požgejo. Zato je Don Kosto, ko je pričakoval, da pride-
jo Nemci v Janjino, odšel v šolo, povabil učence in še nekaj odraslih. Skupaj so po-
ložili tepihe in posuli cvetje v čast takratnemu nemškemu načelniku mesta Janjine.
Ta in on sam, Don Kosto, sta potem spregovorila skupaj v pozdrav prihajajočim
nemškim vojakom in oficirjem. In vse je dobro izpadlo. Nikomur v Janjini potem
niso Nemci izkrivili lasu in Janjinjani in Janjina so bili rešeni.

Druga zgodba pa obstaja še pred to prvo, pred l. 1943 in je torej povezana s pred-
hodnimi okupatorji Dalmacije, italijanskimi fašisti. Na Pelješcu je bilo tako kot po-
vsod polno lokalnih partizanov, ki so pogosto napadali Italijane iz zasede; kajti vsi
prebivalci, staro in mlado, so jih sovražili. Bila je vojna in počeli so velike zločine:
požigali hiše in maskirani pogosto mučili nedolžne ljudi. Bili pa so zelo strahopet-
ni in so prav zaradi strahu počeli male in velike zločine. Tako so v enem od takih
primerov Italijani ujeli 10 - 12 mladcev, da bi jih postrelili. Bili iz so okoliških zasel-
kov Janjine in fašisti so jih že postrojili, da jih ustrelje. Iz cerkve pa se nenadoma pri-
kaže (naš) Don Kosto, oblečen v duhovniško obleko s štolo okrog vratu in biretom
na glavi. Kajti dobro je poznal vse fašistične oficirje, ki so redno prihajali k njemu
tudi k maši; prav tako jih je ob teh priložnostih marsikdaj nagovoril v italijanščini,
saj je (svetovne) jezike znal kar dobro. Don Kosto je tokrat takole nagovoril italijan-
skega kolonela:

'Vi iščete partizane-komuniste, da jih uničite. Tule pa, ki ste jih sedaj ujeli, niso ko-
munisti, temveč moji dragi katoliki, hrvaški verniki. To so moji Anto, Ivo, Mato, Niko,
Pero, ... vsi po vrsti dobri kristjani, vsako nedeljo pri maši. Oni morajo zato takoj do-
mov živi in zdravi! Takoj jih izpustite, da svobodno odidejo.'

Po teh besedah je kolonel izpustil vse te mladeniče na njihove domove na veliko
veselje njihovih staršev in vsega našega kraja. Don Kosto je še eno zmago dosegel
spet na enega samo njemu znanih načinov.

In ko je vprašanje karakterja in značaja Dona Kosta: njega noben oficir ni jemal
resno. Saj je bil nizke rasti, rdečkastorumenih las, hitrih gibov, ostrovidnih in vpra-
šujočih oči, bistre pameti, ki je vseskozi povzročala nagle kretnje in obrate. Svoje
odločitve je izrekal in počel zelo hitro in zato je lahko vedno tudi dobro shajal s še
tako slabimi ljudmi, ne da bi pri tem komu kaj hotel in z naravnost otroško dobro-
to. Pri tem pa mu tako obnašanje nikoli ni škodovalo in vse to ni bilo v nasprotju z
njegovimi pričakovanji. Prav tako se je znašel, ko so mu partizani naročili, da odpre
okno, ko prihajajo k njemu v goste nemški oficirji; da bi partizani nanje lahko odvr-
gli bombe skozi (odprto) okno v župnišče. Don Kosto jim je odgovoril:

'Vsi, ki predejo v mojo hišo, so moji gostje. Njim se zato tukaj ne sme nič zgodi-
ti. Vi pa imate dovolj drugih priložnosti in prostorov v gozdovih, kjer se lahko z nji-
mi bojujete in pobijate in zato vse to počnite kjerkoli drugje, ne pa tam, v sredini
mesta!'

Frančiškani, Pater **dr. Viktor Papež** in brata laika (neduhovnika) **Štefan Rezec** in
ekonom **Leon Rupnik** (Frančiškanski samostan, Brezje 72, 17. sep. 2003); vsi trije so

Dona Kosto alias Jernejka Sel/j/aka (osebno) poznali:

Pater dr. Viktor (roj. 1943): »Jaz sem ga poznal osebno, še kot bogoslovec, ko sem prihajal na Brezje večkrat pomagat', ko so bila tu romanja in je bilo v hiši veliko ljudi in še več dela. Tam sem se tako kot z drugimi srečal tudi z Don Kosto (J. Sel/j/akom), ki se mi je še posebej zarisal v spomin s svojo majhno postavo, rdečelas in pegast, tudi z rdečimi pikami. Bil pa je tudi zelo živahen. Srečevala sva se tako v cerkvi kot v obednici. Poleg tega, da je bil zelo živahen in temperamenten, je hodil zelo hitro in na drobno. Za razliko od drugih pa je nosil ob praznikih na talarju tudi rdeč pas, saj je bil monsignor. Nanj je bil zelo ponosen, saj je pomenil posebno (cerkveno) odlikovanje oziroma imenovanje. V naši Kroniki je tudi ohranjen zapis, da je veliko spovedoval, zato se ga je tudi prijel vzdevek 'spovednik.' Četudi ni bil (več) pater frančiškan, saj je bil 'škofijski' duhovnik, je z nami živel skupaj kot z družino, kar je tudi značilno za redove, za Frančiškovega pa še posebej. Zato se je udeleževal tudi skupnih molitev (večkrat dnevno) in vedno je bil z nami; skratka: živel je kot frančiškan, čeprav je bil (škofijski) duhovnik. Slovensko je znal, tako, da navkljub temu, da je bil skoraj celo življenje zunaj Slovenije (na polotoku Pelješcu in še keje drugje po Hrvaški).«

Laik neduhovnik Leon (roj. 1932): »Z glasbo se pa tukaj na Brezjah ni čisto nič bavil ali ukvarjal, morda za hec, ne pa za res. Za orglami ali na koru se pri nas ni pojavljal. Tudi z zborom se ni nič ukvarjal. Mislim, da kakšen (poseben) glasbenik ni bil. Očitno je bil samouk. V zadnji monografiji brezjanske Bazilike Marije Pomagaj ga tudi ne navajamo, ker ni bil član naše ga reda. Zato je tudi, kot ste pravilno ugotovili po fotografiji njegovega (skupnega) nagrobnika za (škofijske) duhovnike, je z njimi tudi posebej pokopan, ločeno od ostalih frančiškanov na tukajšnjem brezjanskem pokopališču.«

Pater dr. Viktor: »Tukaj pri nas na Brezjah je živel, delovalo in tudi umrlo več podobnih duhovnikov, kot je bil npr. Don Kosta Jernejko Sel(j)ak. Ko so prišli enkrat v pokoj in ker so bili še pri zdravju, so prišli k nam v pomoč za delo v cerkvi. Tudi zato J. Sel(j)aka ne omenjamo v omenjeni monografiji o frančiškanih na Brezjah. Čeprav so bili naši gostje, niso bili frančiškani, pač pa del naše skupnosti, družine. Da bi pa tukaj pri nas kaj komponiral, mi zato nič ne vemo in tudi ni ohranjene njegove tovrstne zapuščine.«

Laik neduhovnik Leon: »Meni je sicer znano, da je nekaj delal, pisal (morda celo komponiral) tudi tukaj na Brezjah, ampak nam ni čisto nič znano, kam je vse to šlo.«

Laik neduhovnik Štefan (roj. 1926): »Tudi jaz nič ne vem, da je kaj pisal ali komponiral tu pri nas na Brezjah, za orgle pa zagotovo ni sedal. Sicer pa je tudi meni znan Don Kosta Jernejko Sel(j)ak kot dober in pošten človek in duhovnik. Bil je radodaren, morda kar malce pretirano.«

Laik neduhovnik Štefan (roj. 1926): »Tudi jaz nič ne vem, da je kaj pisal ali komponiral tu pri nas na Brezjah, za orgle pa zagotovo ni sedal. Sicer pa je tudi meni znan Don Kosta Jernejko Sel(j)ak kot dober in pošten človek in duhovnik. Bil je radodaren, morda kar malce pretirano.«

Laik neduhovnik Leon: »Bil je res radodaren in je tako rekoč vse razdal in zato tudi nič ni imel.«

Laik neduhovnik Štefan: »Mislim, da nisem preveč povedal, če sem tudi zanj rekel, da je bil pošten. Nikoli ni bil jezen, z eno samo besedo: bil je dobričina.«

Laik neduhovnik Leon: »Iz Dalmacije so mu tudi sem na Brezje pošiljali sladkarije (rožiče, pekmez, ...), pa vino, travarico in (oljčno) olje.«

Laik neduhovnik Štefan: »Tudi to je povedal, da je med vojno rešil kar nekaj domačinov v Dalmaciji (na polotoku Pelješac), ki so jih hoteli Nemci postreliti.«

Pater dr. Viktor: »Če je bil pa tako povezan (šolanje in poučevanje tudi na o. Košljun pri o. Krku, na prvi hrvaški Gimnaziji, ki je bila tudi v lasti Frančiškanskega reda!), ali je bil potem res kaj povezan s tem (našim) redom?«

Laik neduhovnik Leon: »Ravno to sem hotel še dodati, kar mi je (Don Kosta Jernejko Sel/j/ak) povedal sam osebno, da je bil frančiškan, in so ga izključili zaradi njegove osebne radodarnosti, ki je celo redu, kot je frančiškanski, že škodila; že tam dol na Hrvaškem, na Pelješcu. Mislim tudi, da je bil posvečen (v duhovnika) kot frančiškan.«

Pater dr. Viktor: »Tudi zato je bil z nami tako povezan, potem pa še, ko slišim to njegovo dolgoletno in tesno povezanost z Dalmacijo, ki je trajala prav do konca njegovega življenja še tukaj na Brezjah, res ni moglo biti drugače. Čeprav je naš red res znan po tej dodatni kvaliteti, pa je bil verjetno Don Kosta že kar prehudo radodaren, ali pa je bil njegov takratni predstojnik premalo odziven za take kvalitete.«

Laik neduhovnik Leon: »Zaradi te svoje (pretirane) dobrote je menda Don Kosta trpel že med službovanjem (še v frančiškanskem redu) v Dalmaciji.«

Darij Erznožnik, daljni sorodnik (v 3. kolenu; roj. 1930; Žiri, Ob potoku 17, 24. sep. 2003):

»Po svojem prepričanju in moji ugotovitvi je bil J. Seljak liberalni klerik, ali najmanj kar je: 'ljudski duhovnik s socialno noto.' Iz zadnje, 2. svetovne vojne izhaja pripoved, da je rešil Janjino pred požigom, prav tako pa je rešil celo skupino mladih dalmatinskih fantov, še neoboroženih partizanov pred aretacijo, ker jim je enostavno pripisal, da so njegovi delavci v vinogradu. V resnici pa so se že zbirali za boj proti fašizmu in nacizmu. Pri tem ga je reševalo tudi znanje jezikov. Bil je izreden retorik in dober pridigar in hkrati pristaš edino zveličavne božje resnice: 'Bog je

povsod.' Prav tako so mu cerkvene oblasti zamerile včlanitev v takratno Ciril-Metodijško društvo. Hkrati je bil duhovnik vsem župljanom, vernikom in ateistom (v Janjini in Kuni).

Ker pa izhajam tudi iz družine, kjer je bila mati pevka sopranistka in dobra kuharica, smo se ves čas zelo dobro razumeli. Če bi mati svoj glas tudi šolala, bi zagotovo postala odlična pevska solistka. Od mojega otroštva, ko sem imel šele tri leta, sem že poznal našega Jernejka Sel(j)aka. Ker je bil rojen istega leta (1893) kot moj oče, sta bila z njim vrstnika. Name je ob vsakem srečanju napravil dober vtis, ker je imel zelo rad tudi otroke. Zato je ob vsakem obisku za nas otroke vedno prinesel iz

Dalmacije razne slaščice. Po prvem omenjenem srečanju l. 1933 pa smo že čez pet let, 1938, vzpostavili neke vrste trajno prijateljstvo. Odtlej je bil J. Sel(j)ak vedno naš gost, za cel teden, 14 dni, pri nas je bil ob teh priložnostih vedno na hrani in stanovanju. Postajala sva vedno večja prijatelja in kasneje sva si ob teh srečanjih izmenjevala tudi svetovnonazorske poglede. Moj oče je bil vernik, ni pa maral klerikalizma. Don Kosta pa se je kljub svoji dobroti vedno bal zahrbtnih igric, ki so se morale očitno pojavljati tudi znotraj frančiškanskega reda in cerkvene hierarhije. Zato je priznaval vse vrste vernikov in nevernikov, ljudi. Zato je bil med ljudstvom in verniki tako zelo priljubljen, malo manj pa pri cerkvenih oblasteh. O tem je večkrat pripovedoval zlasti v Žireh. Prvič sem ga obiskal v Dalmaciji okrog leta 1950. Še pred tem pa je hodila k njemu poleti mama sama in to kar za cel mesec. Takrat mu je kuhala in malo spremenila klimo. Menda se je Don Kosta takrat počutil najbolje, saj je bila mama res prav kuharska umetnica. Tudi pri nas je bilo kar 15 otrok, oče pa je imel kot občinski tajnik kar dobro plačo tako, da pomanjkanja nismo nikoli trpeli. Zato sem v takrat za Žiri kar precej oddaljeni Dalmaciji velikokrat na teh obiskih prisluhnil Don Kosti in zlasti še ljudem. Vsi po vrsti so ga cenili kot velikega dobrotnika. V tem je bil vedno dobrotniško obrnjen od sebe in nikoli k sebi. Spominjam se tudi, da mi je velikokrat igral na klavir. Bil je tudi srčni muzik in velik ljubitelj likovne umetnosti; saj je imel po stenah ogromno Meštrovičevih in drugih slik. Vesel je bil, da je na klavirju veliko spremljal druge glasbenike, še rajši pa je imel, če smo ga v teh naprežanjih tudi poslušali. Kasneje, ko sva si ustvarila z ženo (Marto) svoj dom, je postal J. Seljak tudi reden gost našega novega doma v bloku v Žireh in spet je imel zelo rad oba najina sinova, Bogdana in Mateja. Prav tako je bil najbolj navezan na svojega nečaka Milana Seljaka, tudi mojega sošolca tukaj v Žireh. Zanj je Don Kosta še najbolj poskerbel, saj je imel že kot otrok lep glas in petje je ostalo tisto, ki ju je združilo. Milanu S. je potem Don Kosta pomagal vse svoje življenje prav zaradi navezanosti enega in drugega na glasbo; ostala sta navezana do kraja v duhovnem in tudi materialnem pogledu. Z Milanom sva Don Kosti skupaj z domačimi rekla 'striček.' Vsi smo zelo radi odhajali k njemu v Dalmacijo, vedno seveda poleti, prav tako pa je tudi Jernejko Sel(j)ak rad usako leto prihajal k nam v Žiri. Povezani smo bili tudi poštno: s pismi in paketi. Redno nam je pošiljal posebne vrste dalmatinski kruh, ki je bil narejen iz fig in so mu rekli mantala. Tam doli, v Dalmaciji pa pred drugo svetovno vojno 'svojega' kruha skoraj niso poznali, saj jim je ladja le 2-krat letno pripeljala kruh za božič in veliko noč iz Dubrovnik. Sicer je bila Dalmacija komunikacijsko zelo slabo povezana. Ni bilo ne cest in ne drugih komunikacij. Imeli pa so seveda svoje odlično črno vino, dingač, ki smo ga bili redno deležni pri našem 'stričku.' Ko je prihajal v Žiri, nič ne vem, ali je tukaj tudi kaj sedal za orgle ali prihajal na žirovski kor. Tudi kasneje, ko je bil Don Kosta - J. Seljak na Brezjah, smo ostali v stalnih stikih. Tja gor smo redno hodili na obiske, pa tudi sedaj, ko je ostal tam pokopan po letu 1968, ko je tam umrl, še obiščemo njegov grob.«

Milan Seljak (roj. 1929; Sovra 3, Žiri, 8. okt. 2003): »Stric Jernejko je bil rojen pri 'Abrahtu' (kar pride od prejšnjega priimka pri hiši: Albrecht!), zato tudi kasneje vzdevek 'Abrahtov patrček.' Pri hiši je bilo devet otrok: pet fantov in štiri dekleta. Iz

podobnih velikih družin je bilo včasih težko šolati otroke, ob njem, ki je po ljudski šoli (tukaj na Žirovskem) najprej odšel v ljubljansko bogoslovje, se je na Grmu pri Novem mestu šolal tudi njegov brat, moj drugi stric. Po mojem sodeč, bi ta brat, ki je potem kot neke vrste šolan 'kmet' ostal na gruntu, bi moral postati duhovnik, Jernejko pa ostati doma na domačiji; ampak usoda je bila pač takšna. Jernejka je vseskozi zanimalo še petje, glasba. Že iz malega semenišča se je spominjal in velikokrat omenjal patra Hugolina Sattnerja, kasneje pa je redno omenjal še msgr. Stanka Premrla, Matijo Tomca itd. zato je moral obiskovati tudi Premrlovo Orglarsko šolo v Ljubljani (S.

Premrl jo je vodil od l. 1909 do 1941; op. avt.), saj je čudovito igral orgle. Novo mašo je pel tu doma, v Žireh, 27. maja 1917. Zato imam jaz iz njegove bogate korespondence v rokah kartico iz l. 1918, ki jo je prejel že v Dubrovnik. Učil je tudi jezike, imel je svoj klavir in imel tudi svoje (glasbene) učence (v samostanu) na Kuni (na Pelješcu).

Jaz se ga spominjam še izza ranih otroških let, četudi je bila med nama kar precejšnja starostna razlika: 36 let! Po vojni, po l. 1945 sem bil pri njem v Janjini celih pet let, tam obiskoval (osnovno in srednjo) šolo, gimnazijo, solopetje in klavir. Letega me je učil kar stric Jernejko sam; pravzaprav je bilo moje šolsko mesto v Dalmaciji Dubrovnik. Takrat je obstajal t. i. seminarski del šole. Najprej smo seveda mi hodili v Dubrovnik, potem pa nas je bilo iz Janjine toliko, 26 učencev, da so pričeli počasi prihajati iz Dubrovnika v Janjino učitelji. Že kot otrok sem bil pevec v 'Jobstovi šoli' tukaj v Žireh, potem pa se je tudi moja glasbena in še posebej pevska nardarjenost in nagnjenost nekako zlila s stričevo, Jernejkovo. Že od Jobsta sem izvira tudi pomoč, da bi se poklicno glasbeno izobraževal. Z Jobstovim sinom Nikom J. sva opravila sprejemne izpite na vojaški glasbeni šoli (v Vršču), kjer sem bil najprej sprejet jaz, potem on in tako je tudi ostalo. Naš skupni (stari) znanec pa je bil znani slovenski filozof, akademik, prof. dr. France Veber, ki je tudi imel marsikaj pri tem, da sem kasneje, po vrnitvi iz Janjine nadaljeval tako z gimnazijo v Ljubljani in solopetjem. L. 1945 pa je bil tudi (prvič) operiran na želodcu. Ker je zelo slabo prenašal ta naš mrzel in vlažen zrak, se je tako dobro počutil tam doli v Dalmaciji. Bil je zelo živahen, hiter in vseskozi velik pridigar. Najrajši pa je imel pri bogoslužju peto latinsko mašo. Zelo lepo je pel, bil je odličen tenorist. Zelo veliko je pel slovenske ljudske pesmi. Očitno je moral biti tudi (pevsko) glasbeno šolan. Tam doli v Dalmaciji je imel tudi velik in krasen zbor, ki ga je vodil g. Palma. Zelo je bil priljubljen pri mladini, ki je iz več okoliških vasi prihajala k njemu na pevske vaje. Hkrati pa je bil Don Kosto tudi velik improvizator na klavirju in še večji na orglah. Ko je komponiral, je svoja dela vedno preizkušal na orglah, kljub temu, da je imel vedno pri sebi kar dva klavirja. Zato so pri njem že vedno pred jutranjo mašo pele orgle izpod njegovih prstov in nog. Njegova druga ljubezen pa so bili jeziki. Tudi v tem se je ob poznavanju šestih (svetovnih) jezikov ukvarjal še s poučevanjem le-teh.

Bil je velika dobričina, zato so ga vsi imeli tako radi; morda je bil celo predober v tem. Ko so ga hoteli l. 1945 premestiti kot frančiškana, je iz tega reda izstopil in to

samo zato, ker ni hotel oditi nikamor drugam kot ostati v Janjini. Po vojni je tudi vstopil v Ciril-Metodijsko društvo, kar vse je v takrat precej bolj zaostrenih (političnih) časih in odnosih med cerkvijo in državo pomenilo zanj še drug tourstni vzrok. Znal je delati z ljudmi, v smislu službe božje pa je bil skrajno pravoveren.

Ves čas je kazalo, da bo tudi mirni pokoj preživel v Dalmaciji, na koncu pa ga je ob upokojitvi spet opomnilo domotožje in takoj sem ga moral priti iskat. (Do)Končno se je odločil za Brezje. Očitno je premagalo domotožje. Tako je na Brezjah preživel leta od 1962 do '68. Na koncu je umrl za rakom. Leta 1968 sva bila domenjena, da ga z Brezij še zadnjič odpeljem v Janjino pa zaradi bolezni tega nisva več uresničila. Ponovno je bil operiran na želodcu, operacija pa ni uspela. Bolezen je trajala vsega skupaj le dve leti in pol. Nazadnje je bolezen tako napredovala, da je umrl v nekaj mesecih. Na lastno in posebej izraženo željo, četudi z velikim zoperstavljanjem sorodstva (razen mene in strica Ivana) je tudi pokopan na Brezjah. Zapuščine not itd. z Brezij po njegovi smrti ni bilo nič. Kakor veš, je tudi večina stričeve (notne) zapuščine pri meni zgorela, ko sem imel pred leti požar v moji hiši, saj sem imel od njegove bogate zapuščine več kot dve skrinji njegovega gradiva: not. Sedaj je ostalo bore malo, za dobro mapo. Tudi klavirja nismo nikoli prepeljali iz Janjine, pianino pa je podaril meni, ko sem se vrnil v Ljubljano. Ta del zapuščine razen nekaj redkih (šestih) slik, je tudi vse ostalo v Janjini; pa ne v samostanu ali župnišču, vse je razdaljal po hišah, ker se je enostavno moral od tam izseliti. V Dalmaciji so ga nazivali Don Kosto ali/in pa Veličas-t-ni. Rad je imel tako vernike kot nevernike, ateiste. Janjino so hoteli l. 1942 požgati, ker so ujeli šest mladih fantov partizanov, ki jih je on rešil s svojim znanjem italijanščine in s talarjem na sebi. Tudi zato so ga imeli radi, ker je po tem pripovedovanju rešil Janjino pred požigom. V svoji nenehni aktivnosti zdaj za cerkev in vero, zdaj za glasbo in umetnost, jezike in še kaj, je bil vedno v delu. Tudi spal je zelo malo. Veliko je delal, obvezno pa je poznal opoldanski počitek, znano 'siesto.'

Stalne stike je stric Kosto vzdrževal zlasti še po zadnji vojni (po l. 1945) z glasbeniki. Iz korespondence, ki je bila v moji lasti v stričevi zapuščini, so bila to velika imena naše, slovenske kot tudi nekdanje jugoslovanske glasbene scene: Matija Tomc, ki ga je obiskal vsako leto v Dalmaciji, Anton Jobst, slovita Zinka Kunc, pevka in operna solistka, dramski igralec Edvard Gregorin, hrvaški basist Tomislav Neralič, ki je bil prav tako reden gost strica Kosta, Anton Grum (sicer Ljubljčan, kasneje pa se je za stalno preselil v Dubrovnik!) idr. Z g. Grumom sta bila najboljša prijatelja.

Bil pa je človek, ki se ni znal z nikomer skregati. Že to, da je bil nazadnje na Brezjah noč in dan v spovednici, da so ga imeli ljudje radi, pove tudi to, da je bilo na kar dveh (zlatih) mašah (na Brezjah in v Žireh) ogromno ljudi.«

Franciškan pater **Vid Lisjak**; (roj. 1956, župnija sv. Frančiška, Ljubljana, Černetova 20, 1. dec. 2003): »Lahko vam povem, da obstojijo na našem frančiškanskem koru še note Dona Kosta (Jernejka Sel/j/aka), kaj več pa vam bo lahko pri tem pomagal naš organist in zborovodja, g. Matija

Brenčič. Spomnim se Marijinih pesmi, Slavimo Marijo, evharističnih pesmi, ... Osebeno ga nisem poznal, pač pa naš pokojni pater Jakob. Kolikor vem, sta bila z njim v pisni zvezi, saj se spomnim zelo lepe, kaligrafske pisava Dona Kosta: Veleučeni, Velecenjeni, ... in tako naprej so se začējala njegova pisma z Brezij v Ljubljano. Na Brezje je menda prišel s samo enim kovčkom in brevirkem, potem pa so ga sprejeli tam gori ... Menda je tam na Brezjah tudi pridigal, naj 'Marija ne hodi od nas, ...' saj se je bal, da bi jim v tistih hudih (železnih) časih vzeli še edino zaščitnico Brezij. Menda ga je potem na to temo naš kolega p. Jakob še podražil, kar pa mu je kar malce zameril. Pater Tomaž (Menart) je vedel povedati, da je bil (Don Kosto) kot spovednik zelo ljubezniv in kot tak zelo priljubljen med verniki in kolegi. Menda mu tudi obljubljenega in lastnega klavirja iz Dalmacije nikoli niso prepeljali na Brezje in tako je ostal tudi brez osnovnega (glasbenega) orodja, instrumenta; zelo ga je pogrešal. Na Brezjah pa je deloval do svoje smrti kot duhovnik spovednik.»

Izidor Rejc, sorodnik (roj. 1936; Ljubljana, Vodovodna c. 3; 4. dec. 2003): »Jaz sem J. Sel(j)aka doživljal na poseben način. O njem sem veliko vedel še iz rane mladosti, otroštva, zato sem si obljubil, da ga bom enkrat vendarle podrobno spoznal. In to se je zgodilo. Tako sem se po maturi, leta 1955 v septembru, ko sem imel pred seboj kot bruc na univerzi še cel mesec (dodatnih) počitnic, odpravil k njemu v Janjino v Dalmacijo. Ves v pričakovanju sem odšel na pot sam in doživel tudi pravi mali vihar na barki. Že ob prihodu v pristanišče v Janjino sem se navdušil nad mestom, saj ima izjemno lepo lego na hribu nad pristaniščem. Sam sem odšel proti cerkvi. Zraven je bilo župnišče, kjer je stric Don Kosto živel sam. Seveda je bil vesel, poznal pa me je očitno le iz korespondence, morda še iz slik. Tudi samo župnišče pod cerkvijo je imelo zelo lepo lego, z malo vrta okrog. V vsej svoji skromnosti je živel sam, brez kuharice, kot to dandanes poznamo na Slovenskem. Tudi kuhal je sam, pri tem pa mi spočetka njegove ribje juhe niso preveč ležale. Ob tem sem se tudi sam naučil kuhati, česar pa dotlej res nisem preveč obvladoval. Vedno bolj se je v tem tudi sam trudil. V tistem času je kdaj pa kdaj odšel z doma za cel dan, največ v Dubrovnik. Medtem sem sam našel delo in največ pospravljaj, čistil, ribal in celo zvonil, saj se je čutilo, da pri hiši ni ženske roke. Vsega tega je bil stric Don Kosto zelo vesel. Razen seveda pri zvonjenju, kjer se mi je zataknilo, saj sem bil iz Žirov navajen tistih velikih zvonov, ki jih oba dobro pozna. Zaradi vsega tega, zaradi teh lahkih zvonov v Janjini je penkalo: penk-penk-penk, kot se temu reče in hkrati pomeni zvoniti h hudi uri, četudi je bilo čisto lepo poletno vreme. Včasih sva tudi kaj zapela. V hiši je imel klavir, kjer sva tudi prepevala, saj je takoj spoznal, da moj glas vleče na tenor, višje. Vedno je imel zelo veliko obiskov: v vsakem od obiskovalcev, pa najsi je šlo za naključne ali znane ljudi, je iskal in našel nekaj dobrega; bil je izjemen človeški pozitivist. Tako je povsem enakopravno sprejel običajnega vernika ali miličnika, komandirja tamkajšnje miličniške postaje. Sicer pa tudi oba pozna znane medvojne zgodbe, v katerih je naš Don Kosto vedno igral odličnega posrednika med vojskujočima se stranema: med

...

domačini in italijanskimi okupatorji. Za vse to so ga imeli zelo radi, četudi je resda živel bolj samotarsko kot ne. Tudi svoje pisarne mi v začetku ni pustil pospraviti. Bila je polna knjig, še več pa je bilo v njej pisem, saj sem že omenil, da je bil strasten dopisovalec z nešteto znanimi in manj znanimi ljudmi po vsem svetu. Tudi teh njegovih pisem sem se ob neki priliki lotil, saj je bil to ogromen kup neurejene pošte, več kot pol m³ pisem in papirja. Pri pospravljanju nisem čisto nič zavrgel. Ko se je vrnil, me je seveda pohvalil, ali glej za zlomka, obišče ga neka meščanka, naj ji pokaže neko pismo iz Amerike, kjer jo pač nekdo posebej pozdravlja. In seveda Don Kosto tega v tem (novem) redu, pisma, za katero je dobro vedel, da je pri njem, ni mogel več najti. Bil pa je naš Don Kosto tudi velika dobričina po materialni strani. Ko so mu prinesli ne zeljnate glave, le nekaj vseh zelja (listov, op. IR), jim je v zameno takoj dal več, kot pa je dobil. Iz njegove dobrote se je marsikdaj naredila škoda, seveda njemu v slabo. V septembru je bila tam doli v Dalmaciji tudi že trgatev. Tudi on je imel svojo vinsko klet, v katero so mu tu pa tam kdaj kmetje kaj pripeljali. Tudi jaz sem mu lahko pomagal pri tem pretakanju vina, ki so ga dobri ljudje prinašali stricu še v pravih mehovih. Ker pa z njimi nisem znal ravnati, sem seveda tistega dragocenega vina več polil in prispeval k še večji umazaniji, ki pa jo je bilo seveda treba počistiti. Nikoli pa mi ni pustil pospraviti svoje spalnice, za ta res samo njegov prostor je očitno v župnišču veljala 'klavzura.' Pa sem se lotil tudi tega prostora. In tudi v tem je bil kasneje, kot mi je pravil, ko se je ulegel v pospravljeno in poslano posteljo, izjemno hvaležen. Vsak dan sem mu odhajal tudi po pošto. Vedno je je bilo cel šop, četudi sem jo vsak dan še več odnesel. V tem, koliko je je prejel, ni bil nikoli zadovoljen. Vedno sem ga moral miriti in troštati v tem, da jo je še vedno veliko in da bo usa, ki še ni prišla, na vrsti jutri ... Neverjetno je vzdrževal to korespondenčno klimo, sicer daleč od doma, pa izgleda, da je bil tudi na ta, takrat skoraj edini možni komunikacijski način vedno doma; kljub temu, da je bil tam doli v Dalmaciji, v Janjini lepo sprejet, je očitno v tej njegovi intimni domovinski ljubezni prevladovala ljubezen do svojih domačih, najbližjih. V tistem času sem ga želel tudi opozarjati na bolj ali manj dobre ljudi, čeprav mi seveda v tistem svojem in že omenjenem ekskluzivnem dobrotničtvu ni nikoli dal prav; obveljala je njegova! Kasneje sem ga še bolj redno obiskoval na Brezjah, prav tako pa je redno sam prihajal z Brezj na obiske v Žiri. Tam je pogosto obiskal vse sorodnike, ki pa jih glede na takratne velike gruntarske kmetije z veliko otroci, ni bilo malo. Po domače smo mu v Žireh rekli (stric) Jernejko, uradno, duhovniško pa je bil Don Kosto. Rad je pisal, rad je komuniciral, rad pa je dajal ljudem okrog sebe celo večja priznanja in kvalitete, kot pa si jih je marsikdo zaslužil. Zelo rad je osebno in v pismih začeljal velikopotezno: Velečenjeni, Veličastni, Profesor, ... Tudi do mene se je kasneje, ko sem študiral in diplomiral in sploh takrat, ko sem postal direktor žirovske Alpine (od 1966 do 1975) obnašal zelo spoštljivo. Pri njem je veljalo v psihološkem pogledu vse to za dobro naložbo zanj, zame in za cel (žirovski) rod. Vedno je bil pri teh naših odločitvah zelo naklonjen, vesel, pa še vedno nas je opozarjal: bodi dober, uči se itd. Znal je biti domoljuben in je ponavadi veliko več vedel o nas kot pa mi sami tukaj. Prav tako je bil zelo informativen o Slovenstvu do Hrvatov v Dalmaciji tako, da so prav po njegovi zaslugi Dalmatinci (Hrvati) več vedeli o Sloveniji kot pa o samih sebi, Hrvaški.

Zato le menim, da je za seboj pustil kar vidno sled tako v življenju, teologiji in tudi v glasbi.

Tudi v glasbi, zlasti še v petju sva se ujela, kar pomeni, da je bila cela naša (širša) rodbina glasbena, muzikalična. Moja davna in osebna želja je bila, da bi študiral petje poklicno. Bila je to daleč prva želja, saj sem pel od samega otroštva, kasneje znal vse (operne) arije in vsi okoli nas so bili taki, pevsko navdahnjeni. Tudi moji dve hčerki sta študirali (solo)petje. Jernejkov rod je res bil zelo pevski. V vasi Sovra so vsi peli: zvečer, ko so prišli skupaj in so zapeli, se je vse naokrog slišalo petje tja do okoliških vasi. Njegov brat Ivan, torej moj stric, je bil izjemen tenor tako na koru kot v vaškem petju. Tudi Milan (Seljak) je bil izreden bariton, saj se je edini resno in poklicno ukvarjal s petjem in glasbo. Rod je zatorej izjemno (s)peven. Sam stric Jernejko mi je rekel, da pa so njega (pevsko, šolano) pokvarili, kajti v času pred mutacijo bi se moral malce paziti, pa so ga drugi forsirali, da je pel, kar mu je glasovno kasneje useskozi škodovalo. Glas se mu je sesul, ni imel več nastavka kot pa je za glas potreben. Včasih, ko sem bil pri njem na obisku, je sedel tudi za klavir in če je že komponiral, je komponiral izključno ob njem. Vedno je imel na klavirju prazen notni papir in nanj je velikokrat kaj zapisal.

Potrdila se mi je že znana ugotovitev, da je bil zelo komunikativen, z izjemnim smislom za korespondenco, četudi njegova pisma niso bila dolga. Vse skupaj je v pisnih opravil v le nekaj stavkih in na ta način je vzdrževal zvezo z velikim številom znancev, sorodnikov in drugimi. Zaradi svoje vitalnosti in radovednosti, zaradi ljubezni do svoje (slovenske) domovine in njenega zaledja je ves čas iskal podatke in tako vzdrževal svojo odsotnost in razdaljo. Še od doma se spomnim teh podatkov, ko se je govorilo: spet je pisal (Don Kosto!), poglej! Ko sem se pogovarjal s svojo staro mamo, njegovo sestro, je rekla: tak pač je, živahen in radoživ, zdaj skoči sem, zdaj tja. V njem je bilo življenja za par (drugih) ljudi, četudi ga vsi v tem tudi niso imeli radi. Kjerkoli je bil, je vse vzel za dobro, četudi je bil useskozi ali pa kar večino svojega aktivnega duhovniškega in s tem tudi glasbenega življenja daleč od domovine, Žirov in svojih najbližjih. Za naše takratne pojme je to izgledalo kot, da je odpisan, če pa 'njegove' Dalmacije nisi doživel tam doli, na samem mestu, ga sploh nisi mogel razumeti. Janjina je seveda izredno lepa, če je že on imel Janjanine rad, so ga tudi oni imeli radi. Tukaj je bila tovrstna, ljubezenska vzajemnost že kdaj dosežena, če ne celo presežena. Janjina, njeni meščani in rodbine so se imeli celo za malce gosposko mesto v Dalmaciji. Ljudje so odhajali na študije v sosednji Dubrovnik ali Italijo, v Zagreb pa skoraj ne. Kajti Janjina ni tipično pristaniško, dalmatinsko mesto z vsemi posebnostmi tega življa. Gre za pousem drug življenjski in kulturni pedigre.

Ko sem se po slabem mesecu dni vrnil v tistem septembru (1955) iz Janjine, sem svoje dotedanje vtise in odnos do strica Jernejka samo še potrdil, strnil, se strinjal z vsem, kar sem o njem pred tem srečanjem vedel bolj teoretično kot ne: še boljši je in spet drugačen. Kajti Slovenci smo po naravi bolj zaprti in zadržani, zato dolgo traja, 'predno si odpneš površnik.' Don Kosto tega ni imel. Ni poznal teh in takih meja in omejitev in ne pregrad (med ljudmi). Imel pa je v sebi zagotovo kar več talentov, med katerimi je bila morda muzika samo eden od njih.*

Jezuit pater **Edmund Böhm** (roj. 1914; *Rezidenca družbe Jezusove*, Zrinjskega ul. – ul. Papeža Janeza II. 13, Ljubljana; 5. dec. 2003 in /še dodatno/ pismo z dne 26. 1. 2004, ki je Dona Kosto, alias Jernejka Selj/aka osebno poznal): »Dona Kosta sem spoznal na Brezjah, kjer je bil po prihodu iz Dalmacije goreč spovednik. Kadar pa

je manjkal kdo od zadolženih za igranje v cerkvi (na orglah!), je tudi on zaigral na brezjanske orgle. Jaz sem prihajal na Brezje od leta 1964 ob poletnih nedeljah kot spovednik – pomočnik. Srečevala sva se ob sobotah pri večerji in ob nedeljah pri kosilu. Hitro sva se zblížala, saj je bila komunikativnost njegova posebna odlika. Rada sva se srečevala in pogovarjala. Marsikaj mi je povedal o »svoji« Dalmaciji. Iz njegovih pogovorov se je videlo, da se je tam (v Dalmaciji!) dobro počutil, ker so ga tamkajšnji ljudje imeli radi, on pa njih. Kot človek in duhovnik je bil optimist. To je bil njegov značaj in njegova karizma. Vedno je v vsem iskal nekaj svetlega, pozitivnega in to je s svo-

jim optimizmom vedno tudi našel. Tudi dogodke, ki jih je doživljal, je vedno označil za dobre: v pogovoru je pri človeku vedno našel dobro besedo, v dogodkih pa je videl vse dobro. Taki ljudje so dragoceni za svoje okolje.«

Frančiškan pater, fra. **(H)ilar Lukšić** (roj. 1915; Frančiškanski samostan »Mala braća« v Dubrovniku, Placa 2, Hrvaška; pismo z dne 13. jan. 2004; iz hrvaščine prevedel avtor, FK): »... Da ni med (2.) vojno Janjina še bolj nastradala, da njeni prebivalci niso bili postreljeni ali pa odvedeni v taborišča, se vsi po vrsti lahko zahvalijo 'Don Kostu', kot so ga vsi na Pelješcu imenovali; saj je bil vsem poznan kot dober in uslužen, pripravljen tudi na žrtve, če pomaga najbližjemu.

Znal je italijanski, nemški in hrvaški jezik in vedno molil, dokazoval nedolžnost, preklinjal italijansko in nemško oblast in vojaške oficirje. Njegove tople besede pa so bile polne bolečine in ljubezni za vse tiste, ki jih je iskreno ljubil in na njegove besede bi se omehčala še kamnita srca. V aprilu 1944, torej še v vojnem času, sem prepešal pot od Stona proti Kuni, ki ni imela ne župnika, ne veroučitelja in ne učitelja. Prišel sem tudi do Janjine,

kjer me je kot brata – popotnika – sprejel Don Kosto. Zelo je bil vesel, da bo odslej tudi Kuna imela duhovniško moč, to izmučeno ljudstvo, ki mu je tudi on pomagal po vseh svojih močeh. Vso to ljubezen je prenesel tudi name in na moje pomočnike, ki so mi prišli na pomoč... On nas je navkljub svojemu lastnemu siromaštvu in bedi oskrbel tako s hrano, obleko kot nasveti; naj mu bo večna zahvala božja nagrada...«

Oznaka dela

Sel(j)akov kompozicijski opus ni niti kvalitativno niti kvantitativno primerljiv s skladatelji, glasbenimi ustvarjalci, ki so sočasno delovali z njim doma (v Sloveniji ali/in na Hrvaškem) in v svetu. Za povsem profesionalno ustvarjalno delo tudi ni imel za seboj (pre)potrebne (obrtne) skladateljske šole, za njegovo pustvarjalno delo organista, pianista, pevca in zborovodje pa razen nekaj njegovih (osebnih) iz-

jav in pa mnenj ostalih, po večini ne poklicnih glasbenikov, tudi nimamo na razpolago ustreznega in verodostojnega gradiva, dokazov (posnetkov). Prav tako v okviru ohranjenega ustvarjalnega dela (kompozicij) ne moremo reči, da smo imeli vsekozi na razpolago ves njegov opus. Iz opusa pa, ki je pred nami, pa lahko razberemo, da je le-ta na podlagi že omenjenih muzikoloških analitičnih kriterijev enostaven, preprost, prej rezultat verziranega ljubitelja in glasbenega gorečnega kot pa adekvatnega in izšolanega skladatelja. To velja tako za ritem in uporabo taktovskih načinov kot predpisanih metrumov in agogičnih oznak kot vsega tistega, kar je v zvezi z zapisanimi melodijami: te so v večini primerov enostavne, v glavnem zborovske (= vokalne), njihovi zapisi pa v glavnem izhajajo iz glasovnih obsegov zborovskih ženskih in moških pevskih glasov, torej izvajalcev, na katere je avtor Don Kosto lahko računal. Enake ugotovitve veljajo za pripisane orgelske spremljave. Da pa bi lahko podali povsem adekvatno analizo Sel(j)akovega klavirskega ali orgelskega stavka, nam zaradi okrnjene tovrstne avtorjeve zapuščine niti ni bilo dano. Podobne ugotovitve veljajo za harmonije. Tudi te so enostavne, drže se strogih pravil moduliranja glavnih stopenj durovih in molovih lestvic, kakšne tovrstne drznosti ali celo odstopa od znanih in glavnih lestvičnih stopenj in njihovih akordov pa v izkaznem opusu ni zaznati. Tako kot so Sel(j)akovi ritmi, melodije in harmonije enostavne in prozorne, neproblematične, taka je tudi njegova (glasbena) barva, inštrumentacija oziroma orkestracija; te skorajda ni zaznati, saj v večini primerov nastopa v njegovem opusu (mešani) pevski zbor: vse od enoglasnega pa do največ štiriglasnega, redko a cappella (= brez spremljave). Večina Sel(j)akovih glasbenih zapisov predstavlja torej vokalna (kvečjemu še vokalno-inštrumentalna glasba), kar pomeni, da je njegova glasba še dodatno »podrejena«² zunajglasbenim vsebinam, besedilom, in še to največ liturgičnim. Sel(j)akova glasba je zatorej taka, kot je bil on sam kot duhovnik, »v službi božji.« Glede oblik nastopajo izključno pesemske oblike pa še med temi lahko razberemo veliko asimetrije. To lahko pomeni po eni strani ali nesrečen izbor razpoložljivih in odbranih besedil, neodločnost v morebitne posege le-teh in spreminjanje danih besedil v »librete«, ali zaradi morebitnega tovrstnega »neznanja«³ pristajanje na vse tovrstne danosti. Prav tako v njegovem opusu z vsega nekaj prek 160 del ne najdemo nobenega cikličnega (glasbenega) dela, iz katerega šele bi lahko razbrali tovrstno skladateljevo (ne)kvaliteto.

Kljub temu pa v dani situaciji ne moremo potegniti določene (do)končne črte pod zaključek oziroma podati (do)končne oznake skladateljevega dela, saj je bilo vzrokov za tako opravičilo oziroma nujno opozorilo: na razpolago imamo premalo adekvatnih in primarnih arhivskih gradiv, med katera zagotovo sodijo vsi dokumenti o Sel(j)akovem (glasbenem) šolanju in o celotnem opusu, ki se je med številnimi avtorjevimi selitvami in v že omenjenem požaru zmanjšal na »borih«⁴ 161 enot. Prav tako je poleg že omenjenih fragmentarnih omenitev to edina prva tovrstna študija, ki pa tudi že v samem začetku ni imela večjih ambicij kot prikaz razpoložljivih dejstev in pa na koncu koncev kot neke vrste opravičilo za pomanjkanje Seljakovih podatkov in primarnega arhivskega gradiva o njem, vključitev rubrike in inštituta informatorjev, ki zdaj že iz »druge roke«⁵ (po)kažejo Dona Kosta alias Jernejka Sel(j)aka takega, kot smo ga skušali orisati ali kot se ga je dalo z minimalnimi sreds-

tvi prikazati optimalno. Še vedno pa velja omenjena skica za študijo za neke vrste prvo tovrstno muzikologovo oceno, ki navkljub naprežanem tudi vseh razpoložljivih informatorjev, Sel(j)akovega dela in rezultatov postavi njega kot osebnost in delo na mesto, ki mu gre: tega mu nihče ne more niti noče odvzeti, prav tako pa se na podlagi danih rezultatov in ohranjenega (notnega) gradiva žal njegovega dela tudi ne da prevrednotiti. Vseskozi je bila ta bojazen pred vsemi, ki smo se z njim in njegovim delom tako ali drugače ukvarjali. Zato tudi tovrstne rezerve še obstajajo. Življenje in delo duhovnika in skladatelja Jerneja Sel(j)aka je bilo vsekakor v prvi vrsti namenjeno sveti veri in službi božji, šele na drugem mestu je bila seveda glasba. Pa še ta se je v Sel(j)akovem primeru vseskozi delila na ustvarjalnost in poustvarjalnost, na produkcijo in reprodukcijo. Prav tako ne moremo reči, da so mu bile vzorne primerjave v številnih in oddaljenih dalmatinskih krajih, mestih, trgih in vaseh, adekvatne takratnim slovenskim, morda v Ljubljani. Zatorej je potrebno navedene in (do)končne ocene in sklepe jemati z določeno rezervo in distanco in jih seveda iz tistih časov in krajev komparirati z zahtevami in možnostmi današnjih časov in evropskega prostora; kar pa seveda pomeni samo še težje primerljive rezultate in s tem morda nižanje vrednosti Sel(j)akovega (ustvarjalnega in poustvarjalnega) glasbenega dela.

Seznam okrajšav

bes.....	besedilo
CG.....	Cerkveni glasbenik
IR.....	Izidor Rejc
FK.....	Franc Križnar
L, l.....	letnik, leto
MM.....	Mälzlov metronom
msgr.....	monsignor (franc., ital., prevzvišeni gospod; naslov višjih katoliških duhovnikov, npr. prelatov)
NšAL.....	Nadškofijski ordinariat v Ljubljani
P.....	Pevec
p.....	pater
prev.....	prevod, prevedel
rkp.....	rokopis
sv.....	svet (-i)
UDK.....	Univerzalna decimalna klasifikacija
v.....	vidi, glej v ...
Z.....	Zbori

Viri in literatura

1. Arhiv Milana Seljaka v Žireh, Sovra št. 3.
2. *Cerkevni glasbenik*, L. 49/1926, št. 7 - 8, str. 108.
3. *Cerkevni glasbenik*, L. 50/1927, št. 1 - 2, str. 25 - 26.
4. *Cerkevni glasbenik*, L. 51/1928, št. 9 - 10, str. 156 - 57.
5. *Cerkevni glasbenik*, L. 52/1929, št. 1 - 2, str. 27 - 28.

6. *Cerkevni glasbenik*, L. 53/1930, št. 9 - 10, str. 152 - 53.
7. *Cerkevni glasbenik*, L. 54/1931, št. 7 - 8, str. 120 - 21.
8. *Cerkevni glasbenik*, L. 55/1932, št. 1 - 2, str. 27 - 28.
8. *Cerkevni glasbenik*, L. 60/1937, št. 7 - 8, str. 132.
10. *Cerkevni glasbenik*, L. 62/1939, št. 11 - 12, str. 187 - 88.
11. *Cerkevni glasbenik*, L. 83/1990, št. 1 - 3, str. 7 - 14.
12. *Cerkevni glasbenik*, L. 83/1990, št. 4 - 6, str. 28 - 40.
13. *Cerkevni glasbenik*, L. 83/1990, št. 7 - 9, str. 53 - 55.
14. *Cerkevni glasbenik*, L. 95/2003, št. 11 - 12, str. 13 - 14.
15. *Družina*, L. 1968, št. 13, str. 6.
16. *Gorenjski Glas*, 15. 5. 1998, str. 26.
17. Informatorji: - Don Božo Baničević, Žrnovo (o. Korčula, Hrvatska),
 - pater Edmund Böhm, Ljubljana,
 - Darij Erznožnik, Žiri,
 - frančiškan pater Vid Lisjak, Ljubljana,
 - frančiškan pater, fra. (H)llar Lukšić (Dubrovnik, Hrvatska),
 - frančiškan pater Dr. Viktor Papež, Brezje (na Gorenjskem),
 - Izidor Rejc, Ljubljana,
 - Štefan Rezec, Brezje (na Gorenjskem),
 - Leon Rupnik, Brezje (na Gorenjskem),
 - Milan Seljak, Žiri,
 - Alfonz Zajec, Žiri.
18. Knjižnica Orglarske šole (pri Teološki fakulteti v Ljubljani; gl. tudi na internetu: prim. izpis z dne 7. 2. 2004).
19. Križnar, F., *Anton Jobst 1894 - 1981, življenje in delo glasbenika in skladatelja*, PEGAZ, Ljubljana 1990.
20. *NšaL - Nadškofjski arhiv v Ljubljani*, Krekov trg 1 (*Rojstne knjige in Knjige umrlih*).
21. *Pevec*, L. 8/1928, št. 11 - 12, str. 69 - 70.
22. *Zbori*, L. 4/1928, št. 2 (1. 4. 1928), str. 14.
23. *Župnijski urad sv. Frančiška* v Ljubljani, Šiška, Černetova ul. 20;

Zusammenfassung

Der Pfarrer und Musiker Don Kosto (Jernejko) Seljak

Der Pfarrer und Musiker Don Kosto alias Jernejko Sel(j)ak wurde am 23. August 1893 im Ort Žiri geboren. Seine Ausbildung beendete er in Dubrovnik oder in Ljubljana. In Dubrovnik wurde er zum Priester eingeweiht und dort trat er auch in den Franziskanerorden. Die Primiz las er in Žiri am 27. Mai 1917. Über seine Musikstudien sind keine Daten vorhanden. In der Bibliographie, die bei seinem Neffen Milan Seljak in Žiri aufbewahrt ist, werden 161 erhalten gebliebene Werke in Handschrift und in Druck erwähnt. Davon gibt es nur 11 weltliche Werke (zwei Vokalstücke, zwei einstimmige, zweistimmige Werke mit Orgel, fünf gemischte Chöre a cappella und zwei Männerchöre a cappella) und 150 kirchliche Werke: ein Solowerk a cappella, 26 Werke für Solo und Orgel, 13 ein- und zweistimmige Werke mit Orgel, 101 gemischte Chöre mit Orgel, 6 Messen und noch 2 gemischte Chöre a cappella. Eine Opusanalyse wurde gemacht. Analysiert wurden eine sechssätzige Messe Misae und S. Blassi (1958), Drei Lieder der Himmelsmutter (1963) und ein Zyklus von vier Liedern gewidmet an Maria aus Brezje (1960 – 1968). Die Analyse stellt den Musiker durch eine analytische musikologische Optik dar (Rhythmus, Melodie, Harmonie, Farbe –Instrumentation –Orchestration und Form). Don Kosto zog oft um. Den meisten Teil seines pastoralen Lebens verbrachte er in Dalmatien (Cavtat, Dubrovnik, Janjina, Kuna, Orebi) usw.), zuletzt lebte er und wirkte in Brezje, wo er am 14. Juni 1968 starb. Dort wurde er auch beerdigt. Wegen des Mangels an Archivmaterial über das Leben und Werk von Don Kosto alias Jernej Seljak wird der Beitrag durch die Erklärungen vieler Personen, die Jernej Seljak persönlich gekannt haben oder mit ihm verwandt waren, ergänzt. Über den Musiker erzählten: Alfonz Zajec (Žiri), Don Božo Baničević (Žrnovo auf der Insel Korčula), Franziskanerpater Dr. Viktor Papež (Brezje), Štefan Rezec und Leon Rupnik (beide aus Brezje), Darij Erznožnik (Žiri), Milan Seljak (Žiri), Franziskanerpater Vid Lisjak (Ljubljana), Izidor Rejc (Ljubljana), Jesuitenpater Edmund Böhm (Ljubljana) und Franziskanerpater fra. Hilarij Luk(i) aus Dubrovnik. In der Werkbezeichnung werden vor allem seine kirchlichen Werke betont. Im Beitrag gibt es ein Verzeichnis von Abkürzungen (15), Quellennachweis und Literatur (31), Anmerkungen (20), in denen alle Seljaks »Zuschriften« angegeben werden, die er in den Jahren 1926 bis 1939 veröffentlicht hat.

1. *Prispevek k zgodovini glasbenega ustvarjanja v žirijski občini*
 2. *Žirijski glasbeniki*
 3. *Žirijski glasbeniki*
 4. *Žirijski glasbeniki*
 5. *Žirijski glasbeniki*

Viel in literatura

1. Arno Milhaud seljak v Žiri, *Opus* 9, 2.
2. *Žirijski glasbeniki*, Ljubljana 1926, str. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.
2. *Žirijski glasbeniki*, Ljubljana 1926, str. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.
3. *Žirijski glasbeniki*, Ljubljana 1926, str. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,

NITI NAJHUJŠI NEMŠKI TEROR NI UPOGNIL UPORNIH LOČANOV

O nasilju Nemcev 8. in 9. februarja 1944 v Škofji Loki in okolici je bilo že kar precej napisanega. Naj navedem objavljene vire, ki jih poznam:

1. Stane Pečar »Temni, pretemni so talcev grobovi«, Loški razgledi št. 2, leto 1955.
2. Članek Minke Kalan »Škofjeloške žene v hudih letih okupacije«, Loški razgledi št. 15, leto 1969.
3. Govor Svetka Kobala ob žalni slovesnosti za Kamnitnikom februarja 1981, Loški razgledi št. 28, leto 1981
4. Govor Branka Berčiča ob 40. obletnici streljanja talcev za Kamnitnikom, Loški razgledi št. 31, leto 1984.
5. Članek Franca Galičiča »Tovariši, maščujte nas«, časopis TV-15, št. 4, leto 1979.
6. Knjiga »Pomniki NOB na Škofjeloškem«, Založba Borec Ljubljana, leto 1986.
7. Brošura »Temni, pretemni so talcev grobovi«, Območno združenje borcev in udeležencev NOB Škofja Loka, leto 1999.
8. Knjiga Ivana Križnarja »Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941 - 1945«, stran 223 - 224.

Ustreljeni talci za Kamnitnikom 9. februarja 1944. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

Ker so navedeni viri prikazali različne podatke o številu aretiranih oseb, sem v dogovoru z Območnim združenjem borcev in udeležencev narodnoosvobodilnem boju Škofja Loka leta 2000 pričel raziskovati te dogodke, predvsem množične aretacije.

Najprej sem preveril seznam oseb, ki so jih Nemci po aretaciji pripeljali v zapore v Begunjah. Izdelal ga je na podlagi zaporniške knjige pisatelj Jože Vidic in ga izročil škofjeloški borčevski organizaciji. V ta namen sem obiskal vse preživle osebe iz tega

Ustreljeni talci za Kamnitnikom 9. februarja 1944. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

seznama oziroma njihove svojce, če so te osebe že umrle, ali pa sem se z nekaterimi pogovarjal po telefonu. Obiskal sem najmanj 50 oseb, približno z enakim številom pa sem opravil telefonski razgovor. Njihove izjave sem zapisal. Veliko težav sem imel pri identifikaciji tistih žensk, ki so kasneje zaradi poroke spremenile priimek. Te pa so bile v večini. Veliko pomoč pri tem delu so mi nudili tudi zaslužni medvojni aktivisti in aktivistke NOG, med katerimi naj posebej pohvalim Ivano Pintar iz Podlubnika 339.

Zanimali so me prav vsi podatki v zvezi z aretacijami, še predvsem stalno bivališče ob aretaciji, kraj in čas aretacije in nadaljnja usoda aretiranih oseb. Vidičev seznam, ki je zajemal skupno 71 oseb (51 žensk in 20 moških) je bil zelo pomanjkljiv, ker je vseboval le nekaj podatkov iz zaporniške knjige, pa tudi netočen. Ugotovil sem, da je v njem sedem oseb, ki niso bile aretirane ob blokadi Škofje Loke, dve osebi pa sta bili izpuščeni (izpuščeni nista po Vidičevi krivdi).

Razen tistih aretiranih oseb, ki so bile odpeljane v Begunje, pa so Nemci poslali v delovna taborišča v Nemčijo še 9 oseb preko zbirnega centra v Goričanah. Med njimi družino Tušar »Ceglarjevo« iz Puštala (mati in trije mladoletni otroci) in družino Panjan iz Škofje Loke (oče in dve mladoletni hčerki, mater pa so ločili od družine in jo odpeljali v Begunje).

V nadaljevanju bom na kratko opisal dogajanja v času od 7. do 9. februarja 1944 v Škofji Loki in bližnji okolici.

Partizani so 7. februarja 1944 v večernih urah slučajno naleteli na nemškega SS vojaka v Stari Loki in ga ustrelili. To je pospešilo uresničitev nemškega načrta, ki so ga s pomočjo izdajalcev, predvsem domačinov, pripravljali že dalj časa. Cilj je bil uničiti ali vsaj onemogočiti širok

Grobovi loških talcev v Begunjah. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

razmah NOG v Škofji Loki in okolici ter zastrašiti uporno ljudstvo. Pripravili so sezname ljudi, ki jih bodo aretirali in zaprli, nekatere med njimi pa ustrelili. K temu seznamu je dala svoj delež tudi partizanka Tončka Vidic - Tanja, ki so jo Nemci zajeli v mesecu decembru 1943. Bila je rajonska sekretarka ženske organizacije. Izdala je večino svojih sodelavk.

Nemci so že v zgodnjih jutranjih urah 8. februarja obkolili mesto z bližnjo okolico in z zasedami zaprli vse

Grobovi loških talcev v Begunjah. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

dostope v mesto in naselja okrog njega. Nihče ni smel zapustiti obkoljenih krajev. Vse, ki so prišli v obkoljeno območje, pa so legitimirali in aretirali, če niso imeli pri sebi dokumentov oziroma, če so prišli iz žirovskega območja, ki je bilo osvobojeno ozemlje pod nadzorom partizanov. Tako se je znašlo v zaporu kar nekaj moških in žensk iz Žirov in okolice. V obkoljenem mestu so opravili temeljite preiskave po hišah in aretirali osebe, ki so jih imeli na seznamu ali so jih našli neprijavljene v posameznih hišah. V drugih krajih, ki so jih blokirali, pa so opravljali preiskave le v hišah, kjer so bile osebe, ki so jih imeli na seznamu za aretacijo. V poštov so prišla naslednja naselja: Puštal, Sv. Andrej, Vešter, Binkelj, Trnje, Stara Loka, Sv. Duh, Žabnica, Virmaše, Stari Dvor, Vincarje in morda še katero. Kjer osebe iz seznama niso našli v stanovanju ali na delovnem mestu, so naročili domačim, da se mora takoj po prihodu domov javiti na policiji v Škofji Loki, kar je večina tudi storila. Bili sta dve izjemi in to Poldka Dolenc, »Reznkova« iz Puštala, in Betka Pokorn, »Alarjeva« iz Binklja, rojena 17. oktobra 1907, ki je stanovala v Škofji Loki. Dolencova je odšla v partizane in je vojno preživela. Ker se ni javila na policiji, kot je bilo naročeno domačim, so Nemci še isti dan aretirali njenega očeta Janeza Dolenca, rojenega leta 1893, stanujočega Puštal 85, in ga imeli zaprtega v loških zaporih do 9. marca 1944, ko so ga odpustili domov in njegovo ženo Rozalijo, rojeno 1891, ki pa so jo še isti dan spustili domov, Pokornova pa se je umaknila k bratu Jožetu Pokornu, ki je bil zaposlen na železnici nekje na Koroškem. Iz zaporniške knjige begunjskih zaporov je razvidno, da je bila pripeljana iz Škofje Loke 11. marca 1944 (kdaj in kje je bila aretirana, mi ni uspelo ugotoviti). Vojno je preživela v nemških taboriščih. Nemška zaseda, ki je zapirala dohode v industrijsko središče na Trati, je aretirala več delavk, ki so nameravale na delo v Predilnico, ker niso imele pri sebi dokumentov. Razdelili so jih v dve skupini. Eno so začasno nastanili na železniški postaji, drugo pa v gostilni »Lorenc« pri Plevni. Možnost so jim dali, da jim sorodniki prinesejo dokumente in jih bodo nato izpustili. Stekla je akcija in kar nekaj sorodnikov je prineslo dokumente. Nemci so držali besedo in izpustili ženske, ki so prišle do dokumentov. Nekateri sorodniki pa so žal prišli prepozno.

PRIKAZ ŠTEVILA ARETIRANIH OSEB MED BLOKADO ŠKOFJE LOKE Z OKOLICO

a. odvedeni v zapore v Begunjah (Pokornova ni všteta).....	66
b. odpeljani v taborišča preko Goričan.....	9
c. zaprti v Škofji Loki in nato izpuščeni.....	1
d. uvrščeni med talce.....	20
SKUPAJ.....	96

Od omenjenega števila 96 so jih aretirali na podlagi seznamov 76, ostalih 20 pa naključno.

Še isti dan pa so Nemci spustili domov 17 prebivalcev iz naselij Stara Loka, Vešter, Binkelj in Trnje, ki so jih po aretaciji odvedli v kasarno v Škofji Loki. Razen teh pa so spustili še približno 20 oseb, pretežno delavk Predilnice.

Skupno je bilo tedaj aretiranih okoli 135 oseb.

Sledijo sezname aretiranih oseb:

I. SEZNAM ARETIRANIH OSEB, ODVEDENIH V ZAPORE V BEGUNJAH

Opomba: Za ženske so navedeni v oklepaju kasnejši primoženi priimki, za vse aretirane pa je naveden takratni kraj prebivališča.

a) *Ženske:*

1. BOZOVIČAR Angela, roj. 5. junija 1910, stanujoča Sv. Duh,
2. CAGLIARI Antoneta, roj. 9. oktobra 1924, stanujoča Škofja Loka,
3. ČASL Branislava (poročena GRAHEK), roj. 29. julija 1921, stanujoča Škofja Loka,
4. FRANKO Antonija, roj. 5. januarja 1926, stanujoča Škofja Loka,
5. FRANKO Frančiška, roj. 8. februarja 1888, stanujoča Škofja Loka (njenega moža Antona so Nemci ustrelili 9. februarja 1944 med 50. loškimi talci)
6. FRANKO Marija, roj. 4. aprila 1913, stanujoča Škofja Loka,
7. FERJANČ Marija, »Kašmanova«, roj. 24. junija 1902, stanujoča Škofja Loka,
8. FORTUNA Julijana, roj. 11. junija 1900, stanujoča Račeva, Žiri,
9. GREGORAČ Vida (poročena PAGON), roj. 21. januarja 1927, stanujoča Žiri,
10. GREGORIN Marta (poročena VOLENC), »Kantinerjeva«, roj. 21. junija 1926, stanujoča Škofja Loka,
11. GUZELJ Marija, roj. 18. oktobra 1909, stanujoča Škofja Loka,
12. HAFNER Antonija »Mišnčarjeva«, roj. 8. junija 1904, stanujoča Škofja Loka,
13. HAFNER Roza, roj. 9. marca 1899 v Istri, žena čevljarja, stanujoča Škofja Loka,
14. JAMNIK Marija (poročena KOBAL), »Stricmanova«, roj. 19. novembra 1923, stanujoča Škofja Loka,
15. JAMNIK Cirila (poročena GAŠPERŠIČ), »Stricmanova«, roj. 27. maja 1922, stanujoča Škofja Loka,
16. JANEŽIČ Adela, »Homanova«, roj. 5. junija 1905, stanujoča Škofja Loka (v hiši, v kateri je slaščičarna),
17. JURJEVIČ Frančiška (poročena JAMNIK), »Podskalčnikova«, roj. 15. septembra 1910, stanujoča Škofja Loka,
18. JENKO Marija (poročena KREJČIROV - njen mož, ki je že umrl, je bil Čeh), »Košnikova Minka«, roj. 11. avgusta 1922, stanujoča Sv. Duh (po poroki je odšla z možem na Češko in tam ostala),

Grobovi loških talcev v Begunjah. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

19. KALAN Marija, »Kržajevčeva Minka«, roj. 11. oktobra 1903, stanujoča Škofja Loka,
20. KRMEIJ Marija (poročena BIZJAK), roj. 19. septembra 1922, stanujoča Škofja Loka,
21. KRNIČAR Antonija, roj. 15. januarja 1927 na Jesenicah, samska (v zaporniški knjigi begunjskih zaporov je zapisano: pristojna v Škofjo Loko, pripeljana v zapore 8. februarja 1944, odpuščena iz zavora 17. februarja 1944),
Opomba: Kljub vsestranskim poizvedbam v Škofji Loki in okolici ter na Jesenicah mi ni uspelo ugotoviti kraja prebivališča in zaposlitve ob aretaciji - je nepoznana oseba.
22. KURALT Marija, »Kruharjeva«, roj. 2. maja 1923, stanujoča Sv. Duh,
23. KURALT Marija, »Vrbenčkova«, roj. 12. septembra 1911, stanujoča v Žabnici,
24. MEDVED Štefanija (poročena KOLOŽVARI), roj. 4. decembra 1909, stanujoča Škofja Loka,
25. MIHALIČ Marija (drugič poročena KORPAR), roj. 4. septembra 1899, stanujoča v Veštru v mlinu, ki so ga Nemci požgali 8. februarja 1944,
26. MRAVLJE Franciška, roj. 19. februarja 1926, stanujoča Žiri,
27. MAČEK Alojzija (poročena POLJANEC), roj. 26. februarja 1925, stanujoča Škofja Loka,
28. OBLAK Antonija, roj. 12. januarja 1913, stanujoča Puštal,
29. PANJAN Antonija, roj. 12. oktobra 1916, stanujoča Škofja Loka,
30. PINTAR Ivana, roj. 24. marca 1912, stanujoča Vešter,
31. PINTAR Katarina, roj. 25. aprila 1903, stanujoča Grenc,
32. PINTAR Marija (poročena ZAKOTNIK), roj. 21. marca 1904, stanujoča Vešter,
33. PUSTAVRH Ana, roj. 17. junija 1900, stanujoča Trnje (nihče od domačih se je ne spomni, sorodnikov pa nima več)
34. PEZDIR Ivana (poročena BOBEK), »Čikova«, roj. 4. septembra 1927, stanujoča Trnje,
35. POTOČNIK Apolonija, roj. 2. septembra 1923 na »Medvedovi« domačiji v Sopotnici, stanujoča Pevno (ob aretaciji je bila že osem mesecev noseča in je zaradi uporabe sile na zaslišanjih predčasno rodila v zaporih v Begunjah 10. februarja 1944 hčerko Pavlo. Dne 31. marca 1944 so ju izpustili iz zaporov in sta se zatekli nazaj k sorodnici v Pevno, kjer so ju Nemci stalno nadzorovali in jima grozili s smrtjo, če bi samovoljno zapustile Pevno. Hčerka Pavla, poročena Bradeško, živi v Podlubniku št. 256),
36. RAVNIHAR Marija (poročena KRAJNIK), »Srednikova Micka«, roj. 16. aprila 1921, stanujoča Križna gora (»Srednikov« mlin),
37. SEVER Helena (poročena SITER), roj. 18. aprila 1925, stanujoča Puštal,
38. SVOLJŠAK Marija (poročena GORJANC), roj. 1. aprila 1922, stanujoča Zbilje (vozila se je dnevno z vlakom iz Medvod v Škofjo Loko, kjer se je učila za šiviljo),
39. ŠINKOVEC Ana, roj. 24. julija 1919, stanujoča Škofja Loka (moža Karla, krojaškega mojstra, so Nemci ustrelili med 50. loškimi talci 9. februarja 1944),
40. ŠMID Ana, roj. 30. oktobra 1888, stanujoča Škofja Loka,

41. ŠUŠTAR Zinka (poročena HAFNER), roj. 10. oktobra 1919, stanujoča Škofja Loka,
42. ŠUŠTARŠIČ Angela, roj. ŽUŽEK, roj. 21. maja 1901, stanujoča Huje, Kranj,
43. ZIHERL Antonija - Desanka (poročena DOLJAK), roj. 24. aprila 1925, stanujoča Škofja Loka,
44. ZIHERL Emilija - Milena (poročena BIDOVEC), roj. 20. novembra 1921, stanujoča Škofja Loka,
45. ZIHERL Angela (poročena DERMOTA), roj. 8. septembra 1923, stanujoča Škofja Loka,
46. ŽBONTAR Marija (poročena LAVTAR), roj. 31. avgusta 1921, stanujoča Stari dvor,
47. ŽONTAR Katarina (poročena BENEDIK), »Kekeljčeva«, roj. 23. novembra 1916, stanujoča Sv. Duh,

b) Moški:

1. ALIČ Štefan, roj. 19. decembra 1913 Vinharje, stanujoč Predmost, Poljane,
2. DOLENC Franc, roj. 6. marca 1896 Stara Loka, stanujoč Stara Loka 5,
3. FRANKO Andrej, roj. 3. decembra 1928, stanujoč Škofja Loka,
4. GOLOB Janez, roj. 26. junija 1909, stanujoč Bukovica,
5. HAFNER Feliks, roj. 31. marca 1911, stanujoč Škofja Loka,
6. HAFNER Pavel, »Pepetov«, roj. 24. januarja 1905, stanujoč Škofja Loka,
7. HAFNER Ivan, roj. 28. marca 1913, stanujoč Škofja Loka,
8. JEREB Matevž, roj. 17. septembra 1898, stanujoč Žirovski vrh,
9. KRAGELJ Ivan, roj. 3. januarja 1892, stalno bivajoč v Žireh, začasno pa na Jesenicah, kjer je bil zaposlen,
10. KAJZER Peter, roj. 13. avgusta 1895, stanujoč Virmaše,
11. KRIVEC Rudolf, roj. 7. aprila 1912, stanujoč Stari dvor,
12. MARTELAK Janez, roj. 26. decembra 1896, stanujoč Puštal,
13. MIKLAVČIČ Franc, roj. 2. marca 1895, stanujoč Žirovski vrh,
14. MIKLAVČIČ Matevž, roj. 19. septembra 1877, stanujoč Žirovski vrh,
15. OBLAK Jože, roj. 19. marca 1911, stanujoč Žirovski vrh sv. Urbana,
16. PORENTA Janez, roj. 17. decembra 1896, stanujoč Virmaše,
17. POLJANEC Janez, roj. 4. junija 1889, stanujoč Vincarje,
18. PLANTARIČ Miran, roj. 12. aprila 1912, stanujoč Škofja Loka,
19. VEBER Jože, roj. 23. julija 1888, stanujoč Stari dvor.

II. SEZNAM ARETIRANIH OSEB, ODVEDENIH PREKO ZBIRNEGA CENTRA GORIČANE ALI NEPOSREDNO V TABORIŠČA V NEMČIJO

1. Družina TUŠAR, »Ceglarjeva« iz Puštala št. 1:
 - mati Marija, roj. 1896,
 - mladoletni otroci: Franc, Jože in Julka (Julka je tam umrla).
Oče Franc je bil aretiran istočasno in uvrščen med 50 loških talcev.
2. Družina PANJAN iz Fužinskega predmestja (mlekarna):
 - oče Peter, roj. 1908,

- mladoletni hčerki: Marjeta in Majda.

Pred omenjenimi člani družine so aretirali mater Antonijo in jo z ostalimi ženskami odpeljali v zapore v Begunje.

3. PUSTAVRH Ivana, roj. 1890, stanujoča Trnje.

Z njo je bil aretiran tudi njen mož Alojz, ki so ga uvrstili med 50 loških talcev.

4. HAFNER Terezija, roj. 1919, stanujoča Škofja Loka.

III. ARETIRANEC, KI JE BIL ZAPRT V ŠKOFJI LOKI IN NATO IZPUŠČEN

DOLENC Janez, »REZNE«, roj. 1893, stanujoč Puštal. Izpuščen iz zaporov v Škofji Loki 9. marca 1944. Skupaj z njim je bila aretirana tudi njegova žena Rozalija, roj. 1891, ki pa je bila še isti dan izpuščena domov.

IV. SEZNAM ARETIRANCEV, KI SO JIH UVRSTILI MED 50 LOŠKIH TALCEV

1. ČASL Ivan, roj. 21. junija 1896, stanujoč Škofja Loka,
2. ERZNOŽNIK Pavel, roj. 15. junija 1913, stanujoč Škofja Loka,
3. FRANKO Anton, roj. 3. januarja 1888, stanujoč Škofja Loka,
4. GABER Jakob, roj. 9. julija 1901, stanujoč Trnje,
5. GREGORIN Matko, roj. 19. februarja 1897, stanujoč Škofja Loka,
6. JURJEVIČ Janez, roj. 2. novembra 1915, stanujoč Škofja Loka,
7. JAMNIK Pavel, roj. 23. januarja 1890, stanujoč Škofja Loka,
8. KAVČIČ Peter, roj. 29. junija 1902, stanujoč Stara Loka,
9. KOCIJANČIČ Viktor, roj. 1. novembra 1901, stanujoč Škofja Loka,
10. KREK Vlado, roj. 27. junija 1913, stanujoč Škofja Loka,
11. OBLAK Valentin, roj. 10. februarja 1886, stanujoč Škofja Loka,
12. OMEJC Janez, roj. 5. avgusta 1896, stanujoč Sv. Andrej,
13. PIRC Franc, roj. 11. januarja 1901, stanujoč Škofja Loka,
14. POLJANEC Peter, roj. 1. avgusta 1908, stanujoč Škofja Loka
15. PREZELJ Janez, roj. 31. oktobra 1913, stanujoč Sv. Andrej,
16. PUSTAVRH Alojz, roj. 9. junija 1894, stanujoč Trnje,
17. PUSTAVRH Franc, roj. 11. novembra 1913, stanujoč Planina pri Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem,
18. ŠINKOVEC Karel, roj. 13. novembra 1903, stanujoč Škofja Loka,
19. TUŠAR Franc, »Ceglarjev«, roj. 25. novembra 1899, stanujoč Puštal,
20. VIDMAR Matevž, roj. 29. septembra 1878, stanujoč Vešter (v mlinu, ki so ga Nemci požgali ob njegovi aretaciji).

Ustrelili so jih 9. februarja 1944 za Kamnitnikom pri Škofji Loki.

Večino aretiranih so Nemci iz begunjskih zaporov poslali v delovna taborišča v Nemčijo, posamezne tudi v koncentracijska taborišča, nekaj žena pa v žensko kaznilnico.

Od aretiranih je v koncentracijskem taborišču umrl Janez Martelak iz Puštala, v delovnem taborišču pa otrok Julka Tušar iz Puštala. Drugi pa so vojno preživel.

V času blokade so Nemci požgali tudi Veštrski mlin, ker so od nekega izdajalca

izvedeli, da se tam shajajo partizani. Niso pa vedeli, da v njem v posebnem bunkerju deluje partizanska tiskarna. V njej so zgoreli štirje tiskarji. Istočasno so požgali tudi vse objekte poleg mlina (hišo, hlev in žago). Aretirali so oba stanovalca, in to Matevža Vidmarja, ki so ga uvrstili med 50 talcev, in Marijo Mihalič, ki so jo odpeljali v zapore v Begunjah.

Ti strašni dogodki so se vtisnili globoko v spomin prebivalcev Škofje Loke in okolice, saj jih tako po obsegu kot po krutosti brez dvoma lahko uvrstimo med najstrašnejše v drugi svetovni vojni na tem območju.

Pomen kratic:

NOG - narodno osvobodilno gibanje

NOB - narodno osvobodilni boj

SS - Schutzstaffel (zaščitni odred Hitlerjeve nacistične stranke)

Uporabljeni viri:

1. Lastno gradivo iz raziskave,
2. Članek Minke Kalan »Škofjeloške žene v hudih letih okupacije«, Loški razgledi št. 15, leto 1969.
3. Seznam aretiranih oseb pripeljanih v zapore v Begunje, ki ga je na podlagi zaporniške knjige izdelal pisatelj Jože Vidic iz Ljubljane.
4. Zaporniška knjiga iz zaporov v Begunjah, ki jo hrani Gorenjski muzej v Kranju.
5. Knjiga »Pomniki NOB na Škofjeloškem«, Založba »Borec« Ljubljana, leto 1986.

Poročilo

Z MEDNARODNEGA SIMPOZIJA OB
200-LETNICI SERTIFIKACIJE
FRISENSKE IN BRITSENSKE
KROVJSKE POSISTI NA SLOVENSKEM

Mednarodni simpozij ob 200-letnici (1789) v pridelavi in predelavi krompirja v organizaciji Občine Škofja Loka, dne 4. in 5. oktobra 2009, je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije frišenske in britsenske krovjske posisti na Slovenskem.

Serifikacija (iz predelane krompirjeve sušene posisti) na Slovenskem leta 1889 je prinesla posegla krompirjevo pridelavo in predelavo v državi, kar je omogočilo dostop do svetovnega trga in izboljšalo kakovost izdelkov. Prišlo je do povečanja proizvodnje in izboljšanja kakovosti krompirja, kar je privedlo do povečanja izvoza krompirja v različne države. Slovenski krompir je nato postal ena od najboljših svetovnih vrst, ki so se v 20. stoletju razširile v vse svetovne dele. Krompir je postal ena od glavnih hraniščin in sušilnih sredstev v svetovni prehrani. V 20. stoletju je krompir postal ena od glavnih hraniščin v svetovni prehrani. V 20. stoletju je krompir postal ena od glavnih hraniščin v svetovni prehrani. V 20. stoletju je krompir postal ena od glavnih hraniščin v svetovni prehrani.

Simpozij ob 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem. Simpozij je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem. Simpozij je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem.

GRADIVO IN
SPOMINI

Simpozij ob 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem. Simpozij je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem. Simpozij je bil prvi mednarodni simpozij, ki je bil namenjen 200-letnici serifikacije krompirja na Slovenskem.

Poročilo

Z MEDNARODNEGA SIMPOZIJA OB 200-LETNICI SEKULARIZACIJE FREISINŠKE IN BRIKSENSKE ŠKOFIJSKE POSESTI NA SLOVENSKEM

V dneh od 10. do 12. decembra 2003 je v prijetnem ambientu škofjeloške Kašče v organizaciji Občine Škofja Loka, škofjeloškega Muzejskega društva in Zgodovinskega inštituta Milka Kosa znanstvenoraziskovalnega centra SAZU potekal mednarodni znanstveni simpozij ob 200-letnici sekularizacije freisinške in briksenske škofijske posesti na Slovenskem.

Sekularizacija (podržavljanje) cerkvene posesti na Bavarskem leta 1803, ki je za seboj potegnila konfiskacijo v habsburških deželah ležečih posesti bavarskih škofij, ki so jo izvedle avstrijske oblasti, širše gledano ne pomeni kake izrazite zgodovinske prelomnice, je pa zagotovo pustila sledi v zahodnem delu Gorenjske; prekinila je razmeroma tesne vezi, ki so se v osemstoletnem obdobju skupne zgodovine spletle med Briksnom in Blejskim kotom ter Freisingom in območjem nekdanjega loškega gospostva. V času, ko smo priča ponovnemu oživljanju stikov med kraji, v katerih zavest o skupni preteklosti ni nikoli povsem zamrla (sicer na povsem drugi ravni), je znanstveni posvet, katerega namen je bil ravno osvetlitev te skupne preteklosti, vsekakor dobrodošla popestritev sodelovanja na kulturnem področju.

Tematika dvodnevne zborovanja se ni omejevala zgolj na sekularizacijo in z njo povezano dogajanje, temveč je zajela celotno osemstoletno obdobje prisotnosti freisinške in briksenske škofije v našem prostoru. Snov je bila v grobem razdeljena na 5 tematskih sklopov: ozemeljske pridobitve škofij v alpsko-jadranskem prostoru, cerkvena zgodovina srednjega in zgodnjega novega veka, srednjeveška gospodarsko-upravna in urbana zgodovina, sekularizacija in usoda arhivskih fondov, postsekularizacijsko obdobje.

Po simbolični »podelitvi loškega ozemlja freisinškemu škofu« (besedilo kraljeve darovnice iz junija 973 je v slovenskem prevodu slovesno prebral Jure Svoltjšak) in pozdravnih besedah organizatorjev (v imenu Občine Škofja Loka župan Igor Drakšler, v imenu Muzejskega društva Škofja Loka predsednik Pavel A. Florjančič, v imenu Bavarsko-slovenskega društva Andreja Eržen in v imenu Zgodovinskega inštituta Milka Kosa Stane Granda) je predsednik slovenskega rodoslovnega društva Peter Hawlina spregovoril o vpetosti Freisinga v slovenskem zgodovinskem spominu, kjer se je le-ta usidral predvsem po zaslugi t. i. brižinskih (freisinških) spomenikov.

O izvoru in začetkih škofijske posesti na Slovenskem je nekoliko širše razpravljal Peter Štih. Sistematično je prikazal nastanek zemljiških gospostev vseh petih škofij, ki so se v visokem srednjem veku s svojo posestjo usidrle na ozemlju današnje Slovenije: Ogleja, Salzburga, Freisinga, Briksna in koroške Krke (Gurk), ter pri tem poudaril pomen kraljevih podelitev (običajno zaključenih kompleksov) zemlje, ki so v večini primerov predstavljale podlago za nastanek zaokroženih škofijskih zemljiškoposestnih teritorijev. Giuseppe Albertoni je predstavil začetke briksenske raztresene posesti v 10. in 11. stoletju, predvsem v času, ko sta mesto briksenskega škofa zasedali dve markantni osebnosti, Albuin (977–1006) in Altwin (1049–1097). Za oba je bila značilna ekspanzivna ozemeljska politika, ki je privedla do nastanka in oblikovanja briksenskega kranjskega gospostva na Bledu. O srednjeveški posesti freisingške škofije v Istri je spregovorila Darja Mihelič. To nadvse zanimivo in obenem (pre)malo znano epizodo freisingške zgodovine je osvetlila na podlagi redkih ohranjenih virov in pri tem opozorila na manj znani dokument z začetka 13. stoletja, ki dokazuje, da je imel freisingški škof v rokah nek segment javne oblasti v Piranu.

Cerkvenozgodovinski sklop referatov je odprl France Martin Dolinar, ki je opisal cerkvenopravni položaj freisingške in briksenske posesti v oglejskem patriarhatu. Opozoril je predvsem na problem svetnih posesti cerkvenih knezov (škofov) na ozemlju drugih škofij, kar je ob ustaljeni praksi ustanavljanja lastniških cerkva za versko oskrbo podložnikov s strani zemljiških gospodov vodilo v zaplete v zvezi z cerkveno jurisdikcijo. Medtem ko so freisingški škofje kot patroni odnose s patriarhi, ordinariji, urejal pogodbeno, pa je do občasnih trenj prihajalo med Briksnom in Oglejem v zvezi z jurisdikcijo nad cerkvijo na blejskem otoku. Matjaž Ambrožič je zbral materialne dokaze o navzočnosti freisingških škofov na Slovenskem, ki jih ob upoštevanju nekoliko ohlapnejših kriterijev na ozemljih nekdanjih freisingških gospostev – predvsem v Škofji loki – najdemo skoraj na vsakem koraku. O odnosu Freisinga in Briksna do samostanov na njunem ozemlju je spregovoril Damjan Hančič. Medtem ko je briksenski poskus ustanovitve samostana v Bohinju okoli leta 1120 spodletel, je organizacija redovniškega življenja dokaj dobro uspela v freisingški Škofji Loki. Freisingški škofje in uprava loškega gospostva so vseskozi ohranjali dobre odnose s sredi 14. stoletja ustanovljenim samostanom klaris kot tudi s poznejšim kapucinskim in uršulinskim samostanom. Barbara Žabota je osvetlila razvoj protestantizma na slovenskih ozemljih briksenske in freisingške škofije. Pri tem je opozorila na določene razlike med posameznimi gospostvi. Protestantizem se je na ozemlju blejskega gospostva razvijal pod okriljem luteranskega zakupnika, barona Herbarda Auersperga, na loškem pa so ga podpirali predvsem premožnejši loški meščani, fužinarji v Železnikih in lokalno plemstvo, torej nekakšna »opozicija« legitimni oblasti – zemljiškemu gospodu in upravi gospostva.

V okviru sklopa gospodarsko-upravne in urbane zgodovine je najprej Gertrud Thoma spregovorila o neposredni vlogi freisingških škofov v upravi njihovih zemljiških gospostev na ozemlju današnje Slovenije okoli leta 1300. Snov za svoja izvajanja je črpala predvsem iz nadvse zanimivega vira, t. i. knjige notic (*Notizbuch*), nekakšne beležnice s poslovnimi zapiski škofa Konrada III., ki omogoča zelo natančen vpogled v gospodarstvo in upravo škofijskih zemljiških posesti. Miha Kosi je v svo-

jem referatu prikazal freisinške škofo kot ustanovitelje urbanih naselij in predstavil začetke mesta Škofja Loka. Čeprav se kot *forum* prvič omenja šele leta 1248, postavlja nastanek urbane naselbine na tej lokaciji v čas pred začetkom 13. stoletja, ko so nastali centralni kraji tudi na ozemlju drugih freisinških posesti. Sklop predavanj je sklenil podpisani s primerjalnim prikazom razvoja, uprave in poslovanja freisinških in briksenskih posesti na Slovenskem, v katerem je skušal opozoriti na razlike, ki so v podobnih okoliščinah nastanka dolgoročno privedle do razvoja dveh, po kriterijih gospodarske uspešnosti in upravne trdnosti dokaj različnih zemljiških gospostev.

V nadaljevanju je Metod Benedik podal splošen pregled o začetkih in zatonu fevdalne cerkve. Osemstoletno obdobje, katerega zametke opažamo že v vzpostavitvi sistema lastniških cerkva, in ki ga je zaznamovala tesna povezanost med svetno in cerkveno oblastjo, se je končalo s sekularizacijo v začetku 19. stoletja. Vzroke zanjo in njeno izvedbo na Bavarskem je v jedrnatem slogu orisal Walter Demel. Podržavljanje premoženja samostanov in škofij, ki naj bi predvsem napolnilo državno blagajno, je iz različnih vzrokov, med drugim tudi zaradi izgube posesti bavarskih škofij, ki so ležale zunaj njenih meja, pričakovanja izpolnilo šele na dolgi rok. Obenem je ukrep imel negativne posledice na kulturnem področju, vendar še zdaleč ne tolikšne kot v nekaterih drugih deželah in kot so to poudarjale starejše raziskave. Peter Pfister je predstavil usodo, ki je v tem času doletela freisinške arhive. Po razpustitvi cerkvene kneževine so najpomembnejše (s pravno-upravnega vidika) gradivo prenesli v tajni deželni arhiv, enega od predhodnikov današnjega Bayerisches Hauptstaatsarchiva, dokumenti cerkvenega značaja, kakor tudi manj pomembni (po tedanjih ocenah) akti svetne uprave pa so ostali v Feisingu, bili s prenosom škofijskega sedeža preneseni v München in so danes shranjeni v Arhivu nadškofije München in Freising. Na to temo se je neposredno navezala Judita Šega s poročilom o evidentiranju gradiva za freisinško loško gospostvo v obeh omenjenih arhivih. Prve dragocene informacije in zavidljivo zbirko reprodukcij je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja zbral zaslužni loški zgodovinar Pavle Blaznik ob zbiranju gradiva za svojo monografijo o Škofji Loki in loškem gospostvu, v zadnjem desetletju pa je z delom sistematično pričel Zgodovinski arhiv Ljubljana s svojo podružnico v Škofji Loki.

Ustanovitev mestne župnije v Škofji Loki je v svojem prispevku obravnaval Vincencij Demšar. Prikazal je materialno stanje loške duhovščine in poudaril, da je predvsem zaradi materialnih razlogov ustanovitev nove župnije zamujala kar 20 let. Povsem na koncu je Stane Granda spregovoril o usodi nekdanje freisinške posesti na Dolenjskem v 19. in 20. stoletju. Opozoril je na inferiorni pomen, ki ga je v primerjavi z loškim gospostvom vseskozi imelo to ozemlje za freisinške škofo. Po prodaji leta 1622, v katero je freisinške škofo prisilila nerentabilnost, je klevevško gospostvo pogosto menjalo lastnike, bilo med drugim zatočišče francoskih beguncev pred Napoleonom, med drugo svetovno vojno pa partizanski »laboratorij komunistične revolucije«. Klevevški grad je žalostno končal v požaru leta 1942.

Dogajanje ob robu simpozija je popestrila vrsta dodatnih prireditev: odprtje razstav »Grafike iz Albertine II« v Domu na Fari Pavla A. Florjančiča in »Zamorc s Krono« v Kašči Petra Hawline, nastop glasbene skupine Avtodafe, med njimi pa velja s strokovnega vidika posebna pozornost predstavitvi južnotirolske revije za regional-

no zgodovino *Geschichte und Region/Storia e regione* in knjige Giuseppeja Albertonija, profesorja na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Trentu/Trientu, *Die Herrschaft des Bischofs. Die Macht und Gewalt zwischen Etsch und Inn im Mittelalter* (v izvedbi Gustava Pfeiferja). Tako revija, katere prispevki se občasno dotikajo slovenske zgodovine, kot knjiga o briksenski cerkveni kneževini, ki je s svojo posestjo v okolici Bleda sestavni del le-te, predstavljata čtivo, ki ga slovenska historiografija ne bi smela izpustiti.

Povzetek

V dneh med 10. in 12. decembrom 2003 je v prijetnem ambientu škofjeloške Kašče potekal mednarodni znanstveni simpozij ob 200. obletnici sekularizacije freisinške in briksenske škofijske posesti na Slovenskem v organizaciji Občine Škofja Loka, škofjeloškega Muzejskega društva in Zgodovinskega inštituta Milka Kosa znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Sekularizacija (podržavljanje) cerkvene posesti na Bavarskem leta 1803, ki je za seboj potegnila konfiskacijo v habsburških deželah ležečih posesti bavarskih škofij s strani avstrijskih oblasti, širše gledano ne predstavlja kake pomembne zgodovinske prelomnice, je pa zagotovo pustila sledi v zahodnem delu Gorenjske; prekinila je razmeroma tesne vezi, ki so se v osemstoletnem obdobju skupne zgodovine spletle med Briksnom in Blejskim kotom ter Freisingom in območjem nekdanjega loškega gospostva. V času, ko smo priča ponovnemu oživljanju stikov med kraji, v katerih zavest o skupni preteklosti ni nikoli povsem zamrla (sicer na povsem drugi ravni), je znanstveni posvet, katerega namen je bil ravno osvetlitev te skupne preteklosti, vsekakor dobrodošla popestritev sodelovanja na kulturnem področju.

Tematika dvodnevne zborovanja se ni omejevala zgolj na sekularizacijo in z njo povezano dogajanje, temveč je zajela celotno osemstoletno obdobje prisotnosti freisinške in briksenske škofije v našem prostoru. Snov je bila v grobem razdeljena na 5 tematskih sklopov: ozemelske pridobitve škofij v alpsko-jadranskem prostoru, cerkvena zgodovine srednjega in zgodnjega novega veka, srednjeveška gospodarsko-upravna in urbana zgodovina, sekularizacijo in usodo arhivskih fondov, post-sekularizacijsko obdobje.

Dogajanje ob robu simpozija je popestrila vrsta dodatnih prireditev, med katerimi pa velja s strokovnega vidika posebna pozornost predstaviti južnotirolske revije za regionalno zgodovino *Geschichte und Region/Storia e regione* in knjige Giuseppeja Albertonija, profesorja na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Trentu/Trientu, *Die Herrschaft des Bischofs. Die Macht und Gewalt zwischen Etsch und Inn im Mittelalter*.

Zusammenfassung

Der Bericht über das internationale Symposium zur Zweihundertjahresfeier der Säkularisation vom Freisinger und Brixener Bischofsbesitz in Slowenien

In den Tagen vom 10. bis zum 12. Dezember 2003 fand in einem angenehmen Ambiente des Speichers in Škofja Loka ein internationales Symposium zur Zweihundertjahresfeier der Säkularisation vom Freisinger und Brixener Bischofsbesitz in Slowenien statt, organisiert von der Gemeinde Škofja Loka, vom Musealverein von Škofja Loka und vom Historischen Institut Milko Kos, vom wissenschaftlichen Forschungszentrum SAZU.

Die Säkularisation des kirchlichen Besitzes in Bayern im Jahr 1803, die eine Konfiskation der bayerischen Bischofsbesitze in Habsburger Ländern bewirkte, stellt keinen bedeutenden historischen Wendepunkt dar, hat aber bestimmte Spuren im westlichen Teil von Gorenjsko zurückgelassen. Sie hat verhältnismäßig enge Verbindungen unterbrochen, die in achthundertjährigem Zeitraum einer gemeinsamen Geschichte zwischen Brixen und Bleder Eck und zwischen Freising und dem Gebiet der ehemaligen Loka-Herrschaft entstanden. In der Zeit, wo Verbindungen zwischen den Orten mit einer gemeinsamen Vergangenheit wieder lebendig werden, ist eine wissenschaftliche Konferenz, deren Absicht eine Verdeutlichung dieser gemeinsamen Geschichte war, allerdings willkommen.

Die Thematik der zweitägigen Versammlung hat sich nicht nur auf die Säkularisation beschränkt, sie hat den ganzen achthundertjährigen Zeitraum der Anwesenheit vom Freisinger und Brixener Bischofsbesitz in unserem Raum eingeschlossen. Der Diskussionsstoff wurde in fünf Themenbereiche aufgeteilt: Gebietserwerbung der Bistümer im Raum Alpen - Adria, die Kirchengeschichte des Mittelalters und der frühen Neuzeit, die mittelalterliche Wirtschafts-Verwaltungsgeschichte und urbane Geschichte, Säkularisation und das Schicksal der Archivbestände, die Post-Säkularisationszeit.

Viele Nebenveranstaltungen haben das Symposium vielfältiger gemacht. Eine besondere Aufmerksamkeit gilt aber der Vorstellung der Südtiroler Zeitschrift für regionale Geschichte Geschichte und Region/ Storia e regione und des Buches von Giuseppe Albertoni, Professor des Lehrstuhls für Geschichte an der Philosophischen Fakultät in Trient, Die Herrschaft des Bischofs. Die Macht und Gewalt zwischen Etsch und Inn im Mittelalter.

Zusammenfassung

Die deutsche öffentliche Hand hat im Jahr 2007 ein Rekordniveau von 1.100 Milliarden Euro erreicht. Dies ist ein Anstieg um 10,5 Prozent gegenüber dem Vorjahr. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist. Die öffentliche Hand hat sich in den letzten Jahren stark ausgedehnt, was auf die Aufnahme von neuen Aufgaben und die Erhöhung der Ausgaben für soziale Sicherung, Bildung und Gesundheit zurückzuführen ist.

Ivan Križnar: Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941-1945

Ivan Križnar nedvomno sodi med temeljite poznavalce razmer na Gorenjskem v času nacistične okupacije. S tem obdobjem se ukvarja raziskovalno kot zgodovinar, nenazadnje pa ga je doživljal kot mladenič tudi v »živo«. Z monografijo o škofjeloškem okrožju avtor ponovno potrjuje svojo usmeritev v proučevanje zgodovine ožjih teritorialno-političnih območij, kakršna so bila med vojno oblikovana okrožja Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Na tem področju Križnar že nastopa med drugim kot soavtor monografije o grosupeljsko-stiškem okrožju in kot avtor monografije o jeseniškem okrožju. Zlasti s slednjo monografijo je pričel še posebej načrtno obravnavati obdobje druge svetovne vojne na Gorenjskem, to je v pokrajini, kateri je sicer posvetil že številne razprave.

Knjigo o škofjeloškem okrožju odlikuje široka in zato metodološko zahtevnejša vsebinska zasnova. Avtor si je namreč prizadeval upoštevati vse bistvene vidike in dogodke, ki opredeljujejo obravnavano obdobje, tako da je škofjeloško okrožje Osvobodilne fronte le zunanji okvir, v katerega je zajeta raznovrstna problematika in ne le razvoj ter delovanje terenskih političnih organizacij odporniškega gibanja, kakor bi morda glede na naslov knjige pričakovali.

Vsebino knjige opredeljujejo cilji in dejavnosti glavnih akterjev takratnega dogajanja. S tega vidika je njeno vsebino mogoče razvrstiti v naslednje štiri temeljne tematske sklope: organiziranost okupacijske uprave, cilji in konkretni ukrepi nacističnih okupacijskih oblasti; nastanek in razvoj partizanskih enot, njihova bojna dejavnost ter taktika; organizacijska struktura in pestra dejavnost političnih organizacij odporniškega gibanja na terenu (to je Osvobodilne fronte, Komunistične partije Slovenije, Zveze komunistične mladine, Zveze slovenske mladine, Slovenske protifašistične ženske zveze) ter njihovo postopno uveljavljanje

kot nosilec nove, t.i. ljudske oblasti; nastanek, razvoj ter dejavnost gorenjskega domobranstva oziroma Gorenjske samozaščite, ki pa predstavlja glede na obseg omenjenega pojava manjši tematski sklop.

Avtor si je prizadeval za uravnoteženo obravnavo omenjenih tem v njihovi medsebojni vzročno-posledični povezanosti oziroma medsebojnem učinkovanju in je temu ustrezno tudi večše uredil besedilo, kar omogoča razbiranje notranje dinamike medvojnih procesov. Njegov cilj je bil predstaviti čimbolj celovito večplastno podobo takratnega dogajanja na širšem škofjeloškem območju, le-tega pa obravnava v nujnem obsegu tudi v kontekstu splošnih razmer na Gorenjskem. Celosten pristop med drugim bolj neposredno razkriva položaj posameznika v njegovem vojnem in civilnem vsakdanjiku in vsekakor predstavlja pomembno značilnost knjige.

Delo temelji na vsebinsko bogatem in obsežnem partizanskem, okupatorjevem in domobranskem arhivskem gradivu, na povojnih spominskih zapisih in krajevnih kronikah, na obsežni literaturi (med katero je treba še zlasti izpostaviti bogato serijo Loških razgledov), nekaj podatkov pa je avtor zbral tudi med še živečimi pričami obravnavanega časa. Vsekakor je pri zbiranju podatkov izkazal izjemno prizadevnost. Besedilo je izčrpno podprto z viri in je vseh opomb več kot 1200. Poleg tega so v knjigi objavljene številne fotografije iz fototeke Loškega muzeja Škofja Loka, ki so zelo domiselno izbrane in kot take predstavljajo pomemben zgodovinski vir. Med objavljenimi fotografijami praktično ni portretov oseb, ampak gre za tako imenovane akcijske fotografije, fotografije iz vsakdanjika, ki mnogokrat bolj kot pisana beseda bralcu živo in neposredno približajo takratni čas.

Kakor je vsako ožje območje, in celo vsak kraj, med okupacijo pisalo lastno specifično zgodbo, vpeto seveda v splošno viharno vojno dogajanje in soustvarjalo vseslovenski mozaik, ki je nastajal skozi štiriletno obdobje in ob koncu vojne, ko je bil ta mozaik dokončan, postalo v njem manjši ali večji, manj ali bolj opazen del, so jo pisali tudi kraji na škofjeloškem območju. V tem mozaiku pripada širšemu škofjeloškemu območju, ki je bilo od konca leta 1942 zajeto v samostojno teritorialno-politično enoto *okrožje Škofja Loka* (sestavljali so ga rajoni oziroma kasnejši *okrajji Škofja Loka, Medvode, Smladnik, Selca, Poljane in Žiri*), pred tem pa je spadalo v kranjsko okrožje OF, zaradi izredno intenzivnega dogajanja nedvomno opazno mesto. Tu so se zvrstili tudi dogodki, ki so presegli ozek lokalni značaj, odmev ter pomen. Nekateri izmed njih so dobili svoje mesto v širšem zgodovinskem spominu, ne glede na to, kakšne ocene in vrednostne sodbe nekaterim danes pripisujemo.

Med širše odmevnimi dogodki naj opozorimo samo na nekatere, ki predstavljajo učinkovitost in poraze partizanskih enot in odpornišva nasploh, brezobzirnost nacističnih oblasti, ki so skušale odporniško dejavnost zatreti tudi z najbolj skrajnimi sredstvi ali, ki odražajo različne opcije Slovencev v okupacijskih razmerah. V niz takšnih dogodkov vsekakor sodijo: okupatorjev požig prve vasi na Slovenskem, to je Rašice septembra 1941; uničenje voda nemških policistov decembra 1941 v Rovtu, ki predstavlja ne le največji bojni uspeh Cankarjevega bataljona, temveč sploh največji uspeh slovenskih partizanov v letu 1941; poljanska

vstaja decembra 1941, ko se je pridružilo Cankarjevemu bataljonu okoli 380 prostovoljcev samo iz Poljanske doline; boj Cankarjevega bataljona v Dražgošah januarja 1942 in kruto maščevanje okupatorja (poboj 41 prebivalcev Dražgoš in uničenje vasi); težke izgube Prešernove brigade na Žirovskem vrhu avgusta 1943 (44 padlih in 96 ujetih borcev); delovanje t.i. Miklavčevega nepriznanega pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko leta 1943, v ozadju katerega je potekala pretkana igra gorenjskega gestapa, očiten pa je bil tudi partijski ekskluzivizem; množična streljanja talcev zlasti pozimi 1943-1944 (25 v Svetju pri Medvodah decembra 1943 in 25 v Šentvidu nad Ljubljano januarja 1944; za prebivalce Škofje Loke pa gotovo sodi med najtežje in pretresljive trenutke v celotnem obdobju okupacije 9. februar 1944, ko je okupator iz maščevanja za ustreljenega pripadnika SS ustrelil kar 50 talcev za Kamnitnikom); ne moremo pa tudi mimo kulturne ustvarjalnosti v okviru odporniškega gibanja v najbolj neugodnih okoliščinah, saj je prav na škofjeloškem območju izšla ena najbolj reprezentativnih publikacij, kar jih je bilo na Slovenskem natisnjenih v vojnem času, to je Prešernova Zdravljica.

Škofjeloško območje je kmalu po vstaji postalo temeljno oporišče odporniškega gibanja na Gorenjskem. Tu se je velik del okupacije zadrževalo pokrajinsko politično vodstvo (skupaj s posebnimi službami in ustanovami) ter od tu usmerjalo politično dejavnost v celotni pokrajini, vzdrževalo zveze z osrednjim vodstvom v Ljubljanski pokrajini, sčasoma pa navezalo tesne stike tudi s Primorsko. Enako je bilo to območje pomembno za partizanske enote zaradi naravnih značilnosti oziroma danosti, ki so nudile ugodne pogoje za zadrževanje in partizansko bojevanje enot osvobodilnega gibanja. Avtor pomembno ugotavlja, da so tudi vse večje partizanske formacije na Gorenjskem (od Cankarjevega bataljona, prek Gorenjskega in Škofjeloškega odreda do Prešernove brigade in Triglavske oziroma 31. divizije) večino večjih bojev bojevale prav na škofjeloškem območju. V zvezi s taktiko partizanskega bojevanja sodi, da so se zaradi gostega cestnega omrežja na Gorenjskem, ki je omejevalo manevrski prostor večjim partizanskim formacijam, izkazale kot primerne in učinkovite zlasti majhne in gibčne čete ter, da je bilo z razvojem partizanske vojske treba za uspešno bojevanje kombinirati pogoste napade majhnih partizanskih enot po vsej Gorenjski z občasnimi vdori brigad s hribovitega območja med Gorenjsko in Primorsko, kjer je prišlo do izraza prav škofjeloško območje.

Avtor knjige predstavlja razmere in dogajanja na obravnavanem območju po eni strani poudarjeno stvarno in faktografsko, saj so predvsem zgodovinski podatki, ki jih je našel v raznovrstnih virih, tisti, ki izrisujejo takratni čas. Šele na osnovi množice zbranih podatkov dela zaključke oziroma ocene. To je značilen avtorjev slog pisanja. Po drugi strani pa se pisec nehote pojavlja tudi v vlogi aktivnega udeleženca protiokupatorskega odpora in ne prikriva simpatij oziroma privrženosti idealom Osvobodilne fronte, kakor jih je takrat doživljal tudi sam. Avtor se tu jasno opredeli, zaradi česar ob današnjem različnem ocenjevanju tega obdobja vseh bralcev najbrž ne bo zadovoljil v celoti. Ne glede na omenjeno neprikrito pozitivno vrednotenje odpora proti okupatorju pa ostaja neokrnjena temeljna vrednost knjige z zgodovinopisnega stališča v ogromni množici dejstev, ki

jih le-ta prinaša; ta dejstva pa je avtor zbiral in neprizanesljivo zapisoval v skladu z metodo zgodovinopisnega raziskovanja, kjer zgodovina ne sme biti »samopostrežna trgovina«, iz katere jemlješ po potrebi oziroma vsečnosti. Avtor posamezne dogodke in procese ocenjuje, toda tudi če se bralec morda z njegovo interpretacijo ne strinja, ostajajo tu še vedno dejstva, ki imajo sama po sebi lastno vrednost in si je tudi na njihovi osnovi mogoče ustvariti drugačno sodbo, kot je morda avtorjeva.

Knjigo opazno označuje natančna oziroma podrobna ter izjemno strnjena obravnava dogajanja, temelječa na množici zbranih podatkov. Čeprav vsebine na tem mestu ni mogoče podrobneje predstaviti, naj kot primer vendarle navedemo rekonstrukcijo nastajanja prvih odborov OF v letu 1941. Ta rekonstrukcija je pomembna, saj dokazuje, kako pomembno vlogo so imeli pri snovanju prvih odborov ljudje različnih politično-ideoloških usmeritev, ne samo komunisti, kot se je včasih rado pretirano poudarjalo, seveda pa njihove vloge danes tudi ne gre zmanjševati. Rekonstrukcija pa tudi dokazuje, da so se v OF vključevali ljudje vseh slojev in od vsega začetka tudi ženske.

Razvoj Osvobodilne fronte in drugih množičnih organizacij avtor spremlja natančno skozi celotno vojno obdobje. Iz prikazanega je razvidno, da razvoj nikakor ni potekal premočrtno. Organizacije in s tem gibanje v celoti, se pravi tudi njegov oboroženi del, so doživljale plime in oseke; pri tem je bilo nedvomno najtežje obdobje leto 1942, ko so tako terenske organizacije kot partizanske enote doživljale številne udarce, razmere pa so se ponovno začele poslabševati v drugi polovici leta 1944 s krepitvijo gorenjskega domobranstva in se izredno zaostriale tik pred samim koncem vojne zaradi srdite okupatorjeve ofenzivnosti. Pri omenjenih rekonstrukcijah avtor ne navaja samo krajev, kjer so odbori različnih organizacij delovali (v obdobju množične organiziranosti se razumljivo omejuje le na ugotavljanje števila odborov), temveč tudi poimensko navaja množico aktivistov, ki so v teh odborih delovali. Čeprav podrobne predstavitve organizacij za širše bralstvo morda niso posebej atraktivne, je z zgodovinopisnega stališča tovrstno opravljeno delo izjemno pomembno, saj neposredno priča o množičnosti gibanja. To pa je že pomembna ugotovitev, ki ji mora pripadati ustrezno mesto, ne glede na politični predznak, ki ga je temu gibanju dajala Komunistična partija Slovenije.

Precej prostora pisec namenja materialni vojni škodi ter predvsem različnim kategorijam žrtvam med prebivalstvom, bodisi da gre za padle partizanske borce in aktiviste, talce, okupatorjeve žrtve med civilisti in domobranske žrtve. Posebno pozornost bodo gotovo vzbudile žrtve, katerih smrt je povzročila partizanska stran (partizanske enote in skupine Varnostno obveščevalne službe). V zvezi z njimi avtor ugotavlja, da so partizani izvajali številne usmrtitve resničnih in domnevnih nasprotnikov gibanja. Usmrčeni so bili zaradi obtožb, da pomagajo okupatorju, ki pa jih partizani marsikdaj niso mogli ustrezno preveriti in obtoženim dokazati, da so s svojim ravnanjem zakrivali smrt svojih rojakov oziroma jim kako drugače škodovali. V ozadju nekaterih usmrtitev slutimo ideološko in razredno ozadje. Take usmrtitve so razumljivo poglobljale razcep med prebivalstvom, ga odvrčale ali vsaj oddaljevale od OF in partizanov. Zvemo pa tudi o usmrtitvah znotraj samih

partizanskih vrst: npr. usmrnitev namestnika komandanta I. grupe odredov Alojza Pečnika, nekdanjega komandanta Kranjskega bataljona Jožeta Pesjaka ali pa sekretarja okrožja Škofja Loka Adolfa Sluge. Z obravnavanjem problematike žrtev, čeprav njegov namen ni bil sestaviti popoln seznam le-teh, je avtor med drugim z obravnavanjem konkretnih primerov predstavil zelo različne in mnogokrat nepregledne razmere, v katerih so ljudje izgubljali življenja. S svojo raziskavo je gotovo tudi prispeval k izpopolnitvi nacionalne zbirke žrtev druge svetovne vojne, ki jo pripravlja Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani.

Avtor si je torej prizadeval predstaviti medvojne razmere v škofjeloškem okrožju kar zadeva tudi partizansko stran čimbolj stvarno in brez zamolčevanj. Takšno držo je poleg že omenjenih spornih usmrnitev izpričal tudi v številnih drugih primerih. Opozarja na primere oblastnega ponašanja. Kritičen je npr. do posameznih ravnanj in odločitev partizanskih vojaških in političnih vodstev. Naj omenimo samo dva primera: neupoštevanje obveščevalnih podatkov v zvezi s pripravo zadnje okupatorjevo-domobranske ofenzive marca 1945, zaradi česar sta tako vojska kot teren utrpela hude izgube ali pa ponašanje nekaterih terenskih aktivistov v tej isti ofenzivi, ko so se prikriili in prenehali z delom vse do konca vojne. Skratka avtor ne želi idealizirati razmer, po drugi strani pa večkrat poudarja, da je obstajalo v vrstah borcev in aktivistov mnogo pristnega tovarištva, da so borci, aktivisti in številni prebivalci tega območja izpričali mnogo požrtvovalnosti, nacionalnega ponosa, predvsem pa, da je glede na načrte nacističnih oblasti, ki niso ostali morda le na papirju, temveč jih je okupator takoj po prihodu začel tudi uresničevati, bil odpor ne samo upravičen temveč tudi nujen.

POPRAVKI V MONOGRAFIJI ŠKOFJELOŠKO OKROŽJE V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU 1941 - 1945

Naslovnica monografije Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941-1945

V monografiji Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941 - 1945 so bralci med zelo številnimi točnimi podatki o takratnih razmerah in dogajanjih ter usodah okrog 1600 oseb ugotovili tudi nekaj napak in pomanjkljivosti. Nekateri škofjeloški partizani, ki so bili zaradi pomanjkanja orožja poslani v brigade, so avtorju Ivanu Križnarju zamerili, ker ni opisal tudi njihove borbene poti izven škofjeloškega okrožja, nekateri terenski aktivisti pa so mu očitali, da ni ugotovil in v knjigi navedel vseh članov vaških in uličnih odborov protifašističnih organizacij, ki so delovali skrbno prikriti pred okupatorjem in njegovimi pomagači, avtor pa se je omejil le na rekonstruiranje sestavov občinskih, rajonskih ter okrajnih odborov in komitejev ter okrožnega in pokrajinskega vodstva ter organizacij in ustanov. Spisi teh vodstev, ki so nastali v težkih okoliščinah pogosto v gozdovih, in so v njih za zaščito

udeležencev NOB pred okupatorjevim nasiljem navedena lažna imena udeležencev NOB, so po večini nepopolni in nekateri zaradi neustreznega hranjenja tudi slabo čitljivi, zato so nastale pri njihovem prepisovanju nekatere napake in pomanjkljivosti, nekatere napake pa je pisec povzel po spominih udeležencev takratnih dogajanj, ki po 60 letih niso povsem zanesljivi.

Knjiga z zgodovinskim orisom o NOB v medvojnem škofjeloškem okrožju je izšla maja 2003 v 1000 izvodih in je bila v nekaj mesecih razprodana. Ob njeni predstavitvi so bili bralci naprošeni, da o morebitnih napakah in pomanjkljivostih obvestijo pisca ali založnika. Nekateri bralci so ju na napake opozorili z željo, da bi bili njihovi sorodniki, soborci in prijatelji o njihovi dejavnosti za osvoboditev pravilno obveščeni, drugi so še posebej želeli, da se napak v tej knjigi izogibajo pisci, ki bodo dogajanja med nacistično okupacijo in NOB še naprej raziskovali in svoje ugotovitve objavljali. Občinsko združenje borcev Škofja Loka kot založnik je dobro leto po izidu knjige zbralo pripombe bralcev in ugotovilo, da v knjigi ni večjih vsebinskih napak, so pa kar številne drobne napake – neredko je napačna številka ali ena črka v besedi – ni pa moglo upoštevati neutemeljenih kritik. Ker nima finančnih sredstev za ponatis knjige, v kateri naj bi namesto ugotovljenih napačnih podatkov objavili pravilne, je sklenilo napake in glavne pomanjkljivosti objaviti v Loških razgledih, spisek napak, na katere je bilo opozorjeno, pa je poslalo vsem, ki so ga nanje opozorili, pa tudi šolam in knjižnicam s prošnjo, da ga vložijo v knjigo. Vsem bralcev se avtor in Območno združenje borcev Škofja Loka za opozorila o v knjigi navedenih napakah opravičujeta in iskreno zahvaljujeta.

- Str. 45 – 24. vrsta: namesto »dr. Jure Čović« pravilno » dr. Djordje Čavić«.
- Str. 58 – 13. vrsta: namesto » Trampuž« pravilno »Trampuš«; sekretar OF je postal Roman Trampuš-Urh, člani pa so bili Ferdinand Kovačič, Anton Peklaj in Andrej Škof; 23. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 62 – 11. vrsta: dodati »26. julija« pred besedo »zbrale«.
- Str. 68 – 4. vrsta: pred besedo »Kopaču« dodati besedo »vulgo«; zadnja vrsta: namesto »Spodnjo Sušo« pravilno »Spodnjo Lušo«.
- Str. 70 pod 46c: namesto »svedočima« pravilno »svedocima«.
- Str. 76 – 2. vrsta: namesto »Samotorice« pravilno »Babne Gore«.
12. vrsta: namesto »policiste« pravilno »carinika«; 40. vrsta: namesto »Krvavška« pravilno »Kokrška«;
- Str. 80 – 27. vrsta: izpustiti »poveljstvo bataljona opustilo po sporočilu, da so bile orožnikom poslane okrepitev«.
- Str. 88 – za številko »73d« dodati: »kar pa ni dokazano«, saj si je nemški smučarski oddelek v Lipnici pri Lancovem sposodil samo konja in sani za prevoz opreme na Jelovico; predzadnja vrsta dodati: »odšlo 7 borcev, nato pa še »v Kokrško četo«.
- Str. 93 – 7. vrsta: črtati »Stane Bečan«, ki ni bil ujet.
- Str. 104 – 12. vrsta: namesto »Janez« pravilno »Milan Cunder«.
- Str. 105 – 16. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 107 – pod fotografijo črtati »v spopadu s Poljansko četo«.
- Str. 115 – preboj Kranjčevega bataljona čez Karavanke bo podrobno opisan v knjigi Kranjsko okrožje med NOB.

- Str. 118 - 28. vrsta: namesto »junija« pravilno »julija«.
- Str. 121 - 41. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 122 - 7. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 124 - 9. vrsta: namesto »nega partizana pa so Nemci ujeli« pravilno »ranjenega Janeza Fajfarja-Aljošo so Nemci ujeli in nato ustrelili, gospodarja Franca Luznarja pa zapri v Begunje, od tam pa poslali v Dachau in naprej v Flossenburg, kjer je 25. aprila 1945 umrl ob evakuaciji taborišča.«
- Str. 130 - 18. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 152 - 29. vrsta: dodati »partizan« pred »Jože Poljanšek«.
- Str. 153 - 6. vrsta: dodati »so partizani« pred »ustrelili«.
- Str. 154 - 9. vrsta: dodati »so Nemci 17. novembra 1943 v Trebiji«.
- Str. 160 - 27. vrsta: namesto »Pivkova« »Jurca« »Joža«.
- Str. 168 - 33. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«; 40. vrsta: namesto »Sveti Peter« pravilno »Svetega Petra hrib«.
- Str. 169 - 28. vrsta: »so vojaki« dodati »7. junija 1943 ubili«.
- Str. 173 - zadnja vrsta namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 181 - 9. vrsta: Vlasta Kopača niso aretirali Nemci, pač pa domobranci in ga izročili Nemcem; 41. in 42. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 182 - 1. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.
- Str. 193 - 16. vrsta: za »Hlipu« dodati »domačiji Leopolda Žaklja«.
- Str. 208 - pod sliko: za »pionirji« dodati »iz Delnic«.
- Str. 212 - 6. vrsta: za »izdaje« dodati »dezerterjev«.
- Str. 220 - 39. vrsta: namesto »Petra hrib« pravilno »Sv. Petra hrib«; 41. vrsta: namesto »marca« pravilno »aprila«.
- Str. 226 - 24. vrsta: namesto »obeh« pravilno »treh«; 11. vrsta: namesto »9« pravilno »8« borcev.
- Str. 231 - 19. vrsta: namesto »Anton Stegnar« pravilno »Andrej Stegnar«.
- Str. 236 - 12. vrsta: namesto »20. julija vdrla v tabor francoskih prisilnih delavcev na Jesenicah« pravilno »v noči na 20. julij vdrla v delavsko naselje pod Mežaklo na Jesenicah in mobilizirala 124 delavcev: 60 Gorenjcev, 6 Italijanov in 58 francoskih prisilnih delavcev ter jih v treh skupinah odvedla na Mežaklo«, na koncu odstavka dodati: »Francoski delavci so v avgustu 1944 sodelovali pri prenosu partizanskih ranjencev iz bolnišnic Franje in Pavle na Notranjsko«; 16. vrsta: »v noči« dodati »na 1. julij 1944«.
- Str. 239 - zadnja vrsta »in« dodati »cerkve in mežnarije pri Sv. Tomažu«.
- Str. 241 - 36. vrsta: namesto »Žane« pravilno »Valentin«.
- Str. 243 - 37. vrsta: namesto »17. aprila« pravilno »17. avgusta«; 38. vrsta: namesto »Lužar« pravilno »Lužan«.
- Str. 249 - 4. vrsta: za »četniki« dodati »in domobranci«.
- Str. 256 - izpustiti pri Hafner Antoniji številko »55«.
- Str. 265 - 11. vrsta: namesto »k Tomažu« pravilno »v bližino Tomaža Čerina v Davči«.
- Str. 266 in 267 - 19. vrsta: namesto »Jože« pravilno »Ludvik Pogačnik«.
- Str. 274 - namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«.

- Str. 287 – pod fotografijo: namesto »Alenka« pravilno »Angela Mahnič«.
- Str. 290 – 2. vrsta: na koncu vrste dodati »nato Jože Žumer – Ivanov«; na koncu prvega odstavka dodati »Sekretarka okrajnega odbora Rdečega križa v okraju Selca-Poljane je postala Anica Peternel, ki je pred aretacijo prišla v partizane prek Jesenic iz Kranja«.
- Str. 291 – 35. vrsta: namesto »Podmlaka« pravilno »Mlaka pod Lušo«; 31. vrsta: namesto »Dragobačka« pravilno »Dragobaček«.
- Str. 306 – 5. vrsta: izpustiti »Vladimir Vane«, za številko 77j pa dodati »ranjenega Vladimirja Vana so domobranci odvedli in ga na poti proti Trebiji ustrelili«; 6. vrsta: namesto »Jazbini« pravilno »Jazbinah«; 15. vrsta: »med padlimi« dodati »15. aprila 1945 je bil«.
- Str. 307 – 37. vrsta: namesto »februarja 1944« pravilno »februarja 1945«.
- Str. 309 – 25. vrsta: dodati »V noči na 16. februar 1945 je II. bataljon Vojkove brigade brez uspeha napadal domobransko postojanko na Hlevnem vrhu«.
- Str. 310 – pod fotografijo: namesto »1944« pravilno »1945«.
- Str. 315 – 8. vrsta: zgorela je mati Ana Dolenc, ne pa tudi pastorek Franc; 9. vrsta: dodati »in Marija Naglič, Damjana Dolenca pa so Nemci tega dne ustrelili za pokopališčem v Poljanah«; predzadnja vrsta za številko 157j: ujete partizane domobranci niso obesili, marveč ustrelili, Albin Naglič pa je bil ustreljen v Škofji Loki.
- Str. 320 – 6. vrsta: namesto »aprila« pravilno »februarja«.
- Str. 330 – 24. vrsta: dodati »in pri Sv. Križu«.
- Str. 331 – 1. vrsta: namesto »1944« pravilno »1945«.
- Str. 340 – namesto »Volkswohlschaft« pravilno »Volkswohlfahrt«.
- Str. 344 – 30. vrsta: namesto »Sturmabteilungen« pravilno »Sturmabteilung«; namesto »Sicherheitdienst« pravilno »Sicherheitsdienst«; namesto »Reichspolizeibattalion« pravilno »Reichspolizeibatallion«.
- Str. 347 – 1., 2., 3., 4. in 5. vrsta: namesto »Trampuž« pravilno »Trampuš«; 19. vrsta: na koncu dodati »do 1988«.
- Str. 352 – namesto »Čović dr. Jure« pravilno »Čavić dr. Djordje«.
- Str. 361 – namesto »Košmrl Franc« pravilno »Miran Košmelj – Milenko«.
- Str. 364 – 12. vrsta: dodati »Luznar Franc 124«.

Autor: Ivan Križnar

MALA ČUDESA NARAVE

RASTLINE Z ZDRAVILNO MOČJO

**Narava je velika harmonija. Človek zboli,
ko se ta harmonija v telesu poruši.**

Paracelsus

Uvod

Preučimo rastlinski svet, ki nas obdaja, in presenečeni bomo, koliko zdravilne moči se skriva v povsem preprosti, morda na pogled celo nepriljubni rastlini. Vsakdo, ki se namerava ukvarjati z zdravilnimi rastlinami, mora poznati osnovno zgradbo rastlin in glavne fiziološke naloge, ki jih opravljajo v življenju. Pri nabiranju vzamemo le tiste dele rastlin, ki vsebujejo največ zdravilnih snovi. Za večino rastlin je najprimernejši čas nabiranja spomladi in poleti. Cvetove nabiramo takoj po razcvetu, in to v sončnem poldnevu, ko se posuši rosa, korenine in korenike pa izkopavamo v jeseni.

V RASTLINAH ZDRAVILNE UČINKOVINE – SKRITA KEMIJA

S številnimi slavnimi zdravniki, med njimi so Hipokrat, Galen, Magnus in Paracelsus, je kemija stopila v lekarne. V njih so poskušali lekarnarji in alkimisti pridobivati iz rastlin rastlinske zdravilne snovi – učinkovine. Pri tem se je pokazalo, da rastlina ne vsebuje le ene učinkovine, marveč da je v njej večje število različno delujočih snovi. Med te spadajo: alkaloidi, čreslovine, eterična olja, flavonoidi, glikozidi, kremenska kislina, saponini in sluzi. Prav tako te učinkovine običajno niso enakomerno razporejene po vsej rastlini. Včasih jih je največ v cvetovih, pri drugih vrstah rastlin pa se nahajajo predvsem v listih, koreninah in drugih organih.

Nabiralec ali uporabnik zdravilnih rastlin mora poznati vsaj pomembnejše učinkovine v njih in njihove zdravilne lastnosti.

NAVODILA ZA PRIPRAVO ČAJEV

Če ima neka rastlina ustrezne zdravilne lastnosti, je prijetnega okusa in je v glavnem primerna za pripravo čaja. Odločamo se lahko za čaje iz ene same vrste rastlin ali pa za čajno mešanico. Učinkovine dodatnih rastlin krepijo, blažijo ali razširjajo delovanje glavne učinkovine.

Ločimo tri različne priprave.

Poparek (*infusum*)

Preliv s kropom ali poparek je najbolj razširjen način izluževanja rastlinskih učinkovin. V tem primeru damo zdravilna zelišča (posušena in zdrobljena) v primerno posodo in jih prelijemo s kropom. Posodo nato dobro pokrijemo in pustimo stati do 10 minut. Poparki so primerni predvsem za pripravo čajev iz cvetov (npr. lipe, kamilice) in listov (npr. mete). Tekočina mora biti dovolj vroča, da iz rastlin izpere sestavine.

Prevretek (*decoctum*)

Je način pri katerem rastlinske dele kuhamo v kropu. Takrat želimo izlužiti črešlovine, grenčice in mineralne snovi. Te najdemo zlasti v lubju, korenincah, semenih, jedrcih in lesu.

Določeno količino zdravilnih rastlin damo v posodo s 7 l hladne vode in vse skupaj počasi zavremo. Da se izgubi čim manj hlapljivih učinkovin, posodo pokrijemo. Prevrevanje traja kakih 20 minut. Po kuhanju počakamo, da se čaj ohladi, nato ga precedimo v skodelico.

Hladni preliv (*macerat*)

Hladni preliv uporabimo, kadar želimo ohraniti eterična olja in druge občutljive učinkovine. Zelišča namakamo polita s hladno vodo vsaj 6 do 12 ur. Po tem času hladni preliv precedimo.

ZDRAVILNA ZELIŠČA PROTI PREHLADOM IN DRUGIM BOLEZNIM

Lipa – *Tilia platyphyllos (grandifolia)*

Vedno sem srečen, kadar jo srečam, pa četudi raste sredi betonskih zidov, v sami senci kakšnega mestnega trga.

Maurice Messegue

Že v davni preteklosti so jo skoraj po vsej Evropi uporabljali za zdravljenje in čarovniške namene. Tako ji je že sveta Hildegarda, opatinja iz Brna ob Renu (1089 do 1179) pripisovala čudežno moč in jo priporočala proti kugi, ki je v tistem času razsajala po Evropi.

Mnogi njeni nasledniki so trdno verjeli, da lipovo cvetje zdravi božjast in izganja zle duhove.

Je listopadno drevo, visoko do 40 m, z veliko prostorsko krošnjo. Deblo ima do 3 cm debelo skorjo, ki je vzdolž grobo razpokana in sivkasto rdečkaste barve. Stranske korenine ima dobro razvite in prodirajo globoko v zemljo. Ima večje liste kot lipovec. Po robu so ostro nazobčani. Listi so po obeh straneh enako zeleni in kratkodlakci, medtem ko so lipovi spodaj svetlejši.

V socvetju imajo po 3 – 5 dvospolnih cvetov. So malo zelenkasti do svetlorumeni. Plodovi pa so mali oreški. Cveti v začetku junija. Razmnožuje se s semeni in vegetativno.

Čas in način nabiranja:

Najbolj je uporabno cvetje. Nabiramo ga z obeh vrst dreves. Važno je, da potrgamo cvetje le en dan, največ pa 4 dni, ko se je razcvetelo. Tedaj je v njem največ učinkovin.

Cvetje sušimo v zračnih sušilnicah. Temperatura teh je lahko največ do 45 stopinj. Suho moramo razrezati in zbrati v tesno zaprtih posodah. Učinkovine: eterična olja, flavonoidi, malo sluzi, čreslovine in sladkor.

Uporabnost: Čaj iz lipovega cvetja povzroča potenje, posebej pri prehladnih obolenjih (grla, pljuč, prebavil; kašlju, nahodu, hripavosti, pri boleznih ledvic in mehurja), pri katerih je priporočljivo, da se bolnik poti.

Priprava lipovega čaja: 2 čajni žlički lipovega cvetja prelijemo s 1 vrele vode, pustimo 10 minut stati, odcedimo in pijemo nastali vroč čaj.

Črni bezeg – Sambucus nigra

Spada v družino kovačnikovk (caprifoliaceae).

Je od 3 do 7 m visok, zelo razvejen grm ali nižje drevo. Ima svetlorjavo ali sivkasto lubje. Posut je s številnimi bradavicami in zelo neprijetnega vonja. Osrednji del vej zapolnjuje mehak stržen. Veje so porasle s temnozelenimi neparno pernatnimi listi. Ti pa se nahajajo na skupnem dolgem peclju. Listi so jajčaste oblike, na koncu priostreni in z drobno napiljenim robom. Cvetovi so v ščitastem do 20 cm širokem socvetju. Posamezni rumenkasto beli cvetovi so petdelni in imajo nizko podraslo plodnico. Jeseni se iz cvetov razvijejo bleščeče črne sočne jagode, plodovi s 3 prekati in s po enim semenom. Čas cvetenja je od maja do junija.

Nahajališča: Črni bezeg je zelo razširjena rastlina. Uspeva po gozdnih posekah, med grmovjem in po obrežjih. Pogosto ga najdemo tudi v bližini bivališč.

Med mnogimi ljudmi se je ohranilo verovanje, da bezeg ščiti dom. Zato ga najdemo pogosto ob hlevih, kočah in drugih kmečkih poslopih.

Rastlina dobro prenaša senco in je odporna proti nizkim temperaturam. Razmnožuje se s semenom in vegetativno. Najpogosteje nabiramo bezgovo socvetje in to takrat, ko je v polnem cvetenju. Te povežemo v šope in obesimo na senčnem in zračnem kraju. Zatem jim odstranimo vse peclje in jih sušimo dalje. Posušeni cvetovi vsebujejo eterična olja, glikozide, ki pospešujejo izločanje potu, čreslovine in malo sluzi.

Uporaba: Iz cvetov črnega bezga je najpomembnejša uporaba čaja. Ta pospešuje potenje pri vročinskih boleznih in izločanje seča. Je tudi dobro preventivno sredstvo proti prehladnim boleznim in gripi.

Priprava čaja iz cvetov: 2 čajni žlički posušениh bezgovih cvetov prelijemo s 1 vrele vode in počakamo 10 minut, da zdravilne snovi preidejo v tekočino. Za pos-

pešitev znojenja popijemo večkrat na dan po eno skodelico zelo vročega čaja. Tega po želji sladkamo z medom. Čaj velja tudi za redčenje krvi in proti neprijetnemu telesnemu zadahu. Plodove, črne jagode uporabljamo za sok, pripravo kompotov.

Ozkolistni ali suličasti trpotec – *Platnaga lanceolata*

Ozkolistni trpotec je trajnica. Vse liste ima zbrane v pritlično rozeto. Zrastejo 20 – 40 cm, so ozko suličasti, malo dlakavi. Ploskev lista je razločno podolžno žilasta. Iz sredine rozete poženejo do 40 cm dolga in robata stebela. Na koncu stebela je valjast dolgorasel klas z drobnimi cvetovi. V času cvetenja visijo iz njih prašnice na dolgih nitih.

Njihov čas cvetenja je od maja do septembra. Je ena najpogostejših zdravilnih rastlin pri nas. Raste povsod po suhih travnikih, na poljih, gmajnah in ob poteh.

Zdravilni deli rastline so listi. Nabiramo jih lahko vse poletje, najbolje pa malo pred cvetenjem. Učinkovine lista so: sluzi, grenčine, kremenčeva kislina in glikozidi.

Zdravilnost in uporaba: Je odlično sredstvo proti kašlju. Iztisnjeni sok iz svežih listov trpotca, trpotčev sirup pomaga pri vročinskih pljučnih in bronhialnih boleznih.

Priprava trpotčevega soka: Liste ozkolistnega trpotca stre-mo v možnarju, prilijemo malo vode, zavremo in primešamo veliko medu. Pri kašlju in vročini naj uživa bolnik vsako uro po 1 čajno žličko te mešanice. Trpotčev čaj pa uporabljamo pri kašlju, hripavosti, astmi, pa tudi pri splošnih prehladnih obolenjih. Uporablja se tudi pri boleznih ledvic in mehurja, proti glistam, pri želodčnih in črevesnih vnetjih.

Šipek – *rosa canina*

Spada v družino rožnic. Je bodičast gm. Veje so v začetku pokončne, potem pa se kmalu pobe-sijo. Na vseh poganjkih ima številne ostre in nazaj zavihane bodice. Listi so neparno deljeni, največ 5 do 7 lističev. Rob imajo nazobčan. Spodnji del listnatega peclja je dvostransko krilasto razširjen. Cveti rožnato ali včasih skoraj belo. Po oploditvi se cvetlica mesnato odebeli in plod postane bleščeče rdeč. V notranjosti se razvijejo številni oreščkasti plodovi, porasli z bodečimi, ščetinastimi dlačicami.

Cveti v juniju in juliju. Uspeva po suhih kamni-tih pobočjih, med grmovjem, ob poteh. Šipek zori od septembra dalje. Takrat nabiramo bleščeče rdeče plodove, ki jih moramo pred sušenjem raz-

rezati. Mesnate dele in plodiče moramo kar najhitreje posušiti ob temperaturi 40 stopinj.

Mesnati deli šipkovih birnih plodov vsebujejo veliko vitamina C, mineralne snovi, sadne kisline, flavone, čreslovine in sladkorje. Šipkov čaj poveča obrambne sposobnosti organizma in osvežilno učinkuje pri vročinskih boleznih. Ker vsebuje veliko vitamina C, čaj pomaga telesu premagati splošno oslabeledost ter razne infekcijske in vročinske bolezni. Zaradi sadnih kislin in pektina deluje tudi kot odvajalo.

Priprava čaja: 2 čajni žlički zdrobljenih sadežev prelijemo s skodelico kropa, pokrijemo in po 8 minutah precedimo. Pijemo večkrat na dan po 1 skodelico čaja. Po želji sladkamo z medom.

Polajeva materina dušica – Thymuspulegiorides

Spada v družino ustnatic. Je polgrm zelo različnih oblik. Največkrat se iz tanke olesenele korenike razvijejo številna ležeča stebila. Dolga so približno 15 cm, porasla s kratkopeceljatimi nasprotno nameščenimi listi. Ti so črtasti do jajčasti, celorobi in dostikrat tudi dlakavi.

Na koncu stebila so zbrani rožnati cvetovi v kroglastih socvetjih ali in klasih. V vsej rastlini je veliko eteričnega olja.

Cvete do maja. Nahaja se na suhih peščenih krajih, ob poteh, na sončnih gozdnih jaskah, celo na skalah in zidovih.

Nabiramo cvetočo zel brez korenin in jo posušimo na zračnem prostoru v senci. Rastlina ima od učinkovin: eterično olje, nekaj čreslovin, grenčine in flavone.

Glavna učinkovina je eterično olje, ki sprošča krče in razkužuje. Z materino dušico zdravimo pljuča in bronhije, želodec in črevesje. S čajem materine dušice blažimo kašelj in oslovski kašelj, kronični in akutni bronhitis in astmatične napade. Čaj proti kašlju sladkamo z medom, proti želodčnim in črevesnim težavam pa pijemo neoslajenega.

Priprava čaja: Dve čajni žlički zelišča prelijemo s skodelico kropa in pustimo stati 10 minut. Pijemo po 3 skodelice čaja na dan.

VIRI:

1. Zdravilna moč čajev, Wolfgang Mohring
2. O zdravilnih rastlinah, Manfred Pahlav
3. Rastlinski svet, De Wereld der Planten

Obiskovalci Loškega muzeja in muzejska pedagoška dejavnost v letu 2003

Obiskovalci Loškega muzeja v letu 2003

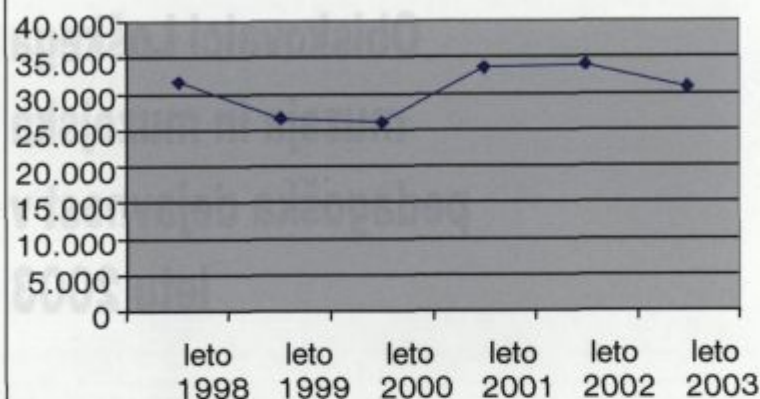
Za obisk Loškega muzeja v letu 2003 je značilno, da se je v tem letu ponovno povečal delež obiskovalcev iz tujine, delež obiskovalcev občasnih razstav ni presegel števila obiskovalcev stalnih muzejskih zbirk, število obiskovalcev, ki so si zbirke in razstave ogledali v skupini, pa ni preseglo števila individualnih obiskovalcev. Tudi v tem letu je bilo razvidno enakomerno naraščanje in upadanje števila obiskovalcev skozi posamezne mesece v letu z dvema sezonskima viškoma v spomladanskem in jesenskem obdobju.

Na vseh muzejskih lokacijah, to je v stalni muzejski zbirki, v Galeriji Loškega muzeja in v Okroglem stolpu na Loškem gradu ter v dveh dislociranih enotah, Galeriji Franceta Miheliča, slikarjevi stalni zbirki in v Galeriji Ivana Groharja smo leta 2003 zabeležili 30.961 obiskovalcev (prim. Tab.1 in Graf 1), od tega 23.828 domačih (77%) in 7.133 obiskovalcev iz tujine (23%) (Prim. Graf 2).

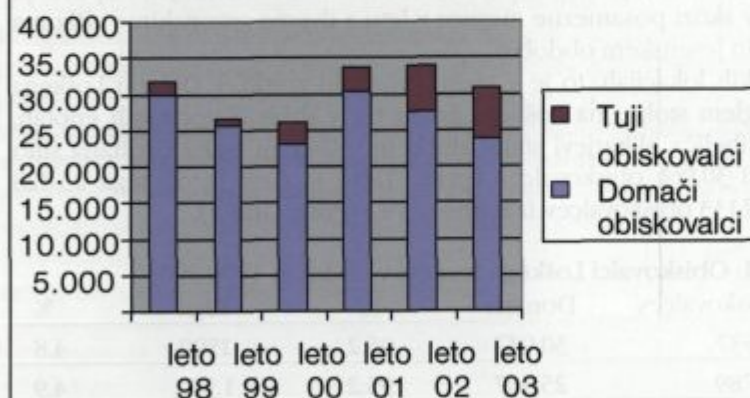
Tabela 1: Obiskovalci Loškega muzeja v obdobju 1998-2003

Leto	Število obiskovalcev	Domači	%	Tujci	%
1998	31.537	30.037	95,2	1500	4,8
1999	26.789	25.467	95,2	1.322	4,9
2000	25.981	23.180	89,2	2.801	10,8
2001	33.485	30.384	90,7	3.101	9,3
2002	33.916	27.380	80,7	6.536	19,3
2003	30.961	23.828	77,0	7.133	23,0

Graf 1: Obiskovalci Loškega muzeja v obdobju 1998- 2003

Graf 2: Domači in tuji obiskovalci muzeja v obdobju 1998- 2003

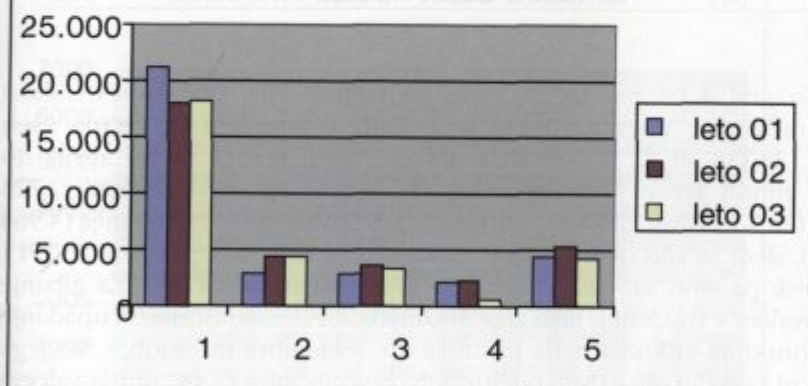
Obisk na posameznih muzejskih lokacijah je bil naslednji: v stalni muzejski zbirki smo zabeležili 18.172 obiskovalcev, v Galeriji Loškega muzeja 4.530, v Okroglem stolpu 3.365, v Galeriji I. Groharja 4.209 in v Galeriji F. Miheliča 685 obiskovalcev. Pri tem si je stalne zbirke (zbirke v muzeju in Galerijo F. Miheliča) ogledalo 18.807 (60,7%), občasne razstave pa 12.154 (39,3%) obiskovalcev. Ker pa muzej izvaja tudi vodene ogledе kulturnozgodovinskih spomenikov (staro mestno jedro Škofje

Loke, p.c. Marijinega oznanjenja v Crngrobu in Tavčarjeva domačija na Visokem), smo zabeležili še 3.234 obiskovalcev na tematskih ogledih na terenu (prim. Tab. 2 in Graf 3).

Tabela 2: Obiskovalci na posameznih muzejskih lokacijah v obdobju 2001-2003

Lokacija	Leto 2001	Leto 2002	Leto 2003
Stalna zbirka	21.172	18.013	18.172
Galerija LM	2.863	4.462	4.530
Okrogli stolp	2.822	3.776	3.365
Galerija F. Miheliča	2.153	2.379	635
Galerija I. Groharja	4.475	5.286	4.209
Skupaj	33.485	33.916	30.961
Tematski ogledi	3.186	3.105	3.234
Skupaj	36.671	37.021	34.195

Graf 3: Obiskovalci na posameznih muzejskih lokacijah v obdobju 2001-2003

Legenda:

1. Stalna zbirka
2. Galerija Loškega muzeja
3. Okrogli stolp
4. Galerija Franca Miheliča
5. Galerija Ivana Groharja

Tabela 3 prikazuje obisk stalne zbirke in posameznih občasnih razstav glede na starostno sestavo in stalno prebivališče obiskovalcev ter glede načina ogleda, t.j. v skupini ali individualno (obrazec Ministrstva za kulturo). Iz podatkov je razvidno, da si je manj kot polovica vseh obiskovalcev (13.829 ali 44,6%) muzejske zbirke in razstave ogledala v skupinah. Mladih posamezno je bilo 2.290 ali 7,4%, odraslih posamezno pa 7.709 ali 24,9%, tujcev 7.133 ali 23 %. Na ogledih kulturnozgodovinskih znamenitosti Škofje Loke in okolice pa so prevladovali obiskovalci v skupinah (2.957), kar je tudi razumljivo.

Tabela 3: Obiskovalci stalnih in občasnih razstav v letu 2003 (Obrazec Ministrstva)

Lokacija	Št. skupin	Št. obisk. v skupinah	Mladina	pos.	Odrasli	pos.	Tujci	vsi
Skupaj								
Stalna zbirka	440	10.959	726	2.165	4.322		18.172	
Galerija LM	54	1.279	395	1.583	1.273		4.530	
Okrogli stolp	46	1.100	211	814	1.240		3.365	
Galerija I. G.	11	268	944	2.824	173		4.209	
Galerija F. M.	10	223	14	323	125		685	
Skupaj	561	13.829	2.290	7.709	7.133		30.961	
Tematski ogledi	108	2.957	0	0	277		3.234	
Skupaj	669	16.786	2.290	7.709	7.410		34.195	

Tabela 4 in graf 4 pa prikazujeta časovno razporeditev obiskovalcev skozi posamezne mesece v obravnavanem letu. Tudi v tem letu je večina vseh obiskovalcev (28.238 ali 82 %) obiskala muzej v letni sezoni, t.j. od aprila do novembra, v zimski sezoni (od decembra do marca) pa smo zabeležili 2.723 obiskovalcev (18 %). Največ obiska je bilo maja (6.589 obiskovalcev) in junija (4.968 obiskovalcev), sledi število obiskovalcev v oktobru (4.703) in septembru (3.791), najmanjši obisk pa smo zabeležili februarja (715) in januarja (765). Za gibanje števila obiskovalcev v tem letu je tako značilno enakomerno naraščanje in upadanje z dvema sezonskima viškoma maja in junija ter septembra in oktobra. Večjega padca obiska ni zaslediti niti v dveh počitniških mesecih, julija (2.432 obiskovalcev) in avgusta (2.938 obiskovalcev), saj so obisk šolskih skupin takrat nadomestile druge ciljne skupine obiskovalcev.

Tabela 4: Časovna razporeditev obiskovalcev v letu 2003

Mesec	Leto 2003
januar	765
februar	715
marec	1.675
april	2.817
maj	6.589
junij	4.968
julij	2.432
avgust	2.938
september	3.791
oktober	4.703
november	1.483
december	1.319
Skupaj	34.195

Graf 4: Časovna razporeditev obiskovalcev v letu 2003

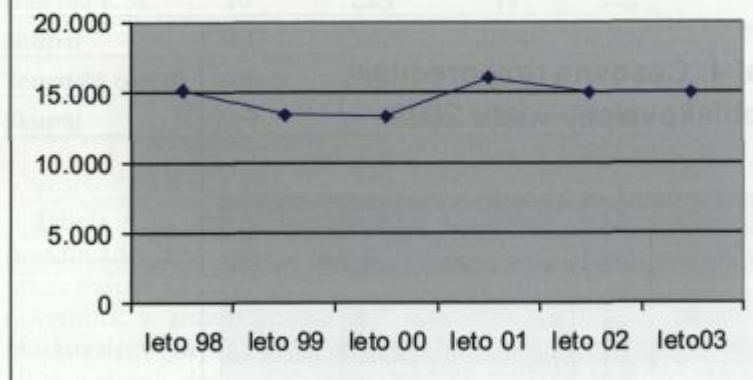
Muzejska pedagoška/andragoška dejavnost

Kustosinja pedagoginja in sodelavke pedagoškega oddelka smo v letu 2003 pripravile 659 muzejskih pedagoških/andragoških dejavnosti, v katerih je sodelovalo 15.061 obiskovalcev (prim. Tab.5 in Graf 5).

Tabela 5: Pedagoške/andragoške dejavnosti in udeleženci na dejavnostih v obdobju 1998-2003

Leto	Število dejavnosti	Število udeležencev
1998	633	15.158
1999	538	13.390
2000	584	13.341
2001	643	15.986
2002	604	15.002
2003	659	15.061

Graf 5: Število udeležencev na pedagoških/andragoških dejavnostih v obdobju 1998-2003

Muzejski pedagoški program za posamezne ciljne/starostne skupine obiskovalcev obsega vodstva (v stalni muzejski zbirki in galeriji F. Miheliča), muzejske učne ure (arheološka, zgodovinska, literarnozgodovinska, etnološka), muzejske delavnice (likovne delavnice in delavnice tradicionalnih obrti) ter tematske ogleda na terenu (staro mestno jedro Škofje Loke, Crngrob, Visoko). Posebej naj omenim še programa *Skriti zaklad* in *Pisana Loka*, ki mlade seznanjata s kulturno dediščino srednjeveškega mestnega jedra.

V obravnavanem letu smo največ obiskovalcev zabeležili na vodenih ogledih v stalni muzejski zbirki (5.650) (prim. Tabela 6). Sledi obisk učnih ur v zgodovinski, kulturnozgodovinski in etnološki zbirki muzeja (4.217 obiskovalcev), dobro sta bila obiskana tudi programa v starem mestnem jedru *Pisana Loka* (2.186 obiskovalcev) in *Skriti zaklad* (839 obiskovalcev). Muzejskih delavnic pa se je udeležilo 1.105 otrok.

Tabela 6: Udeleženci posameznih muzejskih pedagoških/andragoških programov v obdobju 2000-2003

Vrsta programa	Število udeležencev			
	2000	2001	2002	2003
Vodstvo-stalne zbirke	6.226	6.974	6.346	5.650
Vodstvo-Galerija F. Miheliča	85	84	50	0
Vodstvo-mestno jedro	145	239	200	192
Vodstvo-Crngrab	0	232	271	366
Vodstvo-Visoko	0	189	378	169
Muzejske učne ure (zgodovina, lit. zgodovina, etnologija)	3.919	4.553	3.875	4.217
Muzejske delavnice	901	807	1.067	1.105
Grajske zgodbe	628	237	372	294
Gal v muzeju in galeriji	0	145	40	43
Skriti zaklad	678	897	837	839
Pisana Loka	759	1.629	1.566	2.186
Skupaj	13.341	15.986	15.002	15.061

Ker so nekateri obiskovalci, predvsem so bili to osnovnošolci, sodelovali na dveh ali celo treh programih, je bilo vseh obiskovalcev na muzejskih dejavnostih dejansko 11.554 (prim. Tab. 7). Pri tem je razveseljivo, da se delež obiskovalcev, ki izberejo več programov, iz leta v leto povečuje; v obravnavanem letu je znašal kar 23% (3.507 obiskovalcev).

Tabela 7: Udeleženci pedagoških/andragoških dejavnosti glede na število izbranih programov v obdobju 2000-2003

Leto	Ud. vseh dej.	Ud. enega prog.	%	Ud. dveh oz. treh prog.	%
2000	13.341	11.575	85%	1.776	15%
2001	15.986	13.639	83%	2.347	17%
2002	15.002	11.612	78%	3.390	22%
2003	15.061	11.554	77%	3.507	23%

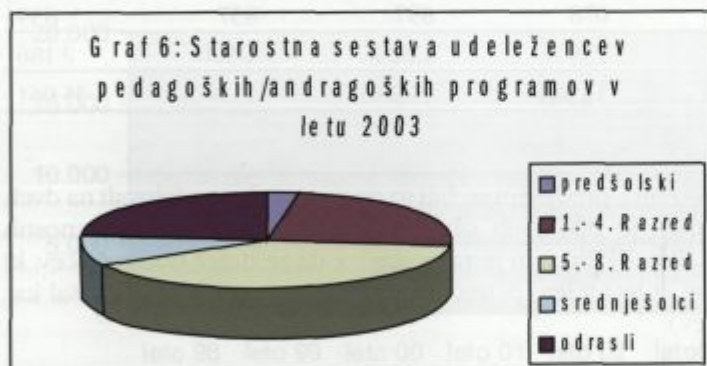
Med obiskovalci na dejavnostih prevladujejo osnovnošolci na predmetni stopnji, ki jih je bilo 4.660 ali 40%; glede na prejšnja leta se je njihov delež še povečal (prim. Tab. 8 in Graf 6). Razlog za to je v postopnem uvajanje devetletke, ko se hkrati z

zgodnejšim vstopom v šolo povečuje tudi število učencev višjih razredov. V šolskem letu 2003/2004 pa sledi popoln (frontalen) prehod na devetletko, zato bo potrebno prilagoditi tudi statistiko in uvesti tri triade. Drugi razlog za tako visok odstotek učencev predmetne stopnje med obiskovalci muzeja pa so zagotovo tudi ustrezni pedagoški programi za to starostno stopnjo (Pisana Loka, Crngrob, Visoko), s katerimi sledimo povpraševanju šol po spoznavanju kulturnih vsebin, vezanih na območje Škofje Loke.

Tabela 8: Starostna sestava udeležencev pedagoških/andragoških programov v obdobju 2000-2003

Leto	PŠ	%	1-4r.	%	5-8r.	%	SŠ	%	Odrasli	%	Skupaj
2000	602	5	3.045	26	4.104	36	1.831	16	1.993	17	11.575
2001	512	4	3.059	23	5.103	37	1.820	13	3.157	23	13.639
2002	289	3	2.437	21	4.218	36	1.919	16	2.749	24	11.612
2003	328	3	2.777	24	4.660	40	1.127	10	2.662	23	11.554

Graf 6: Starostna sestava udeležencev pedagoških/andragoških programov v letu 2003

Naj ob koncu omenim še tri sobotne dejavnosti, namenjene otrokom in staršem. Delavnico tkanja s tkalsko deščico smo pripravili 17. maja 2003 v okviru prireditve "Dnevi obrti", s katerimi smo počastili mednarodni dan muzejev, 18. maj.

Drugo delavnico smo organizirali ob praznovanju občinskega praznika, 28. junija 2003 na srednjeveški prireditvi "Venerina pot". Na stojnici na Mestnem trgu je muzej predstavil keramične najdbe z dveh arheoloških najdišč v Škofji Loki (Komun in Poljanska vrata) ter pripravil demonstracijo izdelovanja lončarskih izdelkov mojstrice Barbe Štemberger Zupan iz Vogelj, ki je vodila tudi lončarsko delavnico za otroke. Oboje je popestrilo dogajanje na srednjeveški tržnici; demonstracijo lončarstva si je ogledalo več sto obiskovalcev (po oceni 3.000 obiskovalcev ob 10. uri) delavnice pa se je udeležilo 56 otrok, ki so izdelali nad 80 izdelkov.

Demonstracija lončarske obrti in delavnica za otroke pod vodstvom mojstrice Barbe Štemberger-Zupan, 28. junija 2003 na Mestnem trgu v Škofji Loki

Tretjo delavnico smo pripravili 25. septembra 2003, ob Dnevih evropske kulturne dediščine, ki jih koordinira Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Otroci so izdelovali obeske z motivom gotske pečnice s Kranclja.

Prilagoditvena dejavnost pri poučevanju o okolju (na osnovi učbenika) v osnovni šoli. (Foto: M. Čučina)

Na območju raziskave je bilo vključenih 10 osnovnih šol, ki so bile razporejene v dve skupini. V prvi skupini sta bili vključeni dve šoli, ki sta bili vključeni v raziskavo, v drugi skupini pa štiri šole, ki niso bile vključene v raziskavo. Vrednotenje okolja je bilo vključeno v učbenik, prilagoditvena dejavnost pa je bila vključena v učbenik, projektne dejavnosti pa niso bile vključene v učbenik.

Rezultati raziskave kažejo, da je vključitev okoljskega izobraževanja v učbenik v osnovni šoli leta 2002 znašala 45%. To kaže na to, da je okoljsko izobraževanje v osnovni šoli leta 2002 bilo vključeno v učbenik. Prilagoditvena dejavnost je bila vključena v učbenik, projektne dejavnosti pa niso bile vključene v učbenik. Rezultati raziskave kažejo, da je vključitev okoljskega izobraževanja v učbenik v osnovni šoli leta 2002 znašala 45%. To kaže na to, da je okoljsko izobraževanje v osnovni šoli leta 2002 bilo vključeno v učbenik. Prilagoditvena dejavnost je bila vključena v učbenik, projektne dejavnosti pa niso bile vključene v učbenik.

Loški muzej Škofja Loka v turistični ponudbi - med ponudbo in željami obiskovalcev

Povzetek

V članku avtorica predstavi analizo ponudbe in povpraševanja obiskovalcev Loškega muzeja Škofja Loka, ki jo je opravila poleti leta 2001 v sklopu širše raziskave o vključevanju (kulturne) dediščine v turistično ponudbo na loškem območju (Občine Škofja Loka, Železniki, Gorenja vas - Poljane in Žiri).

Analiza je lahko dobra osnova za načrtovanje dela muzeja v prihodnje.

Uvod

Loški muzej Škofja Loka je ena najbolj zanimivih lokacij dediščine na Loškem, ki ima v zavesti domačinov - Ločanov pomembno, že utrjeno vlogo¹.

V zadnjih letih Loški muzej letno obišče od 25.000 do 33.000 obiskovalcev. S tem številom je brez dvoma najbolj obiskana turistična ponudba na tem območju, hkrati pa sodi tudi med bolj obiskane slovenske muzeje².

Tudi analiza poznavanja in povpraševanja po dediščini na Loškem, ki sem jo opravila poleti leta 2001, je pokazala, da Loški muzej pozna največ anketiranih obiskovalcev (50 %). Zanimivost njegove ponudbe pa je bila ocenjena z oceno 4,8 od možne ocene 5, kar ga uvršča v drugo najbolje ocenjeno skupino turistične ponudbe s sestavinami dediščine na analiziranem območju, skupaj s srednjeveškim mestnim jedrom Škofje Loke, Muzejem Železniki in Groharjevo hišo v Sorici.

V prispevku bom predstavila analizo ponudbe in povpraševanja obiskovalcev Loškega muzeja, ki sem jo opravila v sklopu širše raziskave (doktorske naloge) o vključevanju (kulturne) dediščine v turistično ponudbo na loškem območju.

¹ V »Vprašalniku za prebivalce« v okviru projekta »Prenova mestnega jedra Škofje Loke« so vprašani prebivalci Loškemu muzeju na vprašanji, katere so po njihovem mnenju najpomembnejše kvalitete Škofje Loke oz. kaj jim je najbolj všeč ter kaj bi najprej pokazali obiskovalcu v Škofji Loki, prisodili drugo mesto, takoj za starim mestnim jedrom. Najpomembnejši objekt za podobo mesta Škofja Loka pa je za vprašane prepričljivo Loški grad, kjer se nahaja Loški muzej. Več o tem glej poročilo, 1997.

² Glej npr. Analiza, 2002.

Obiskovalci

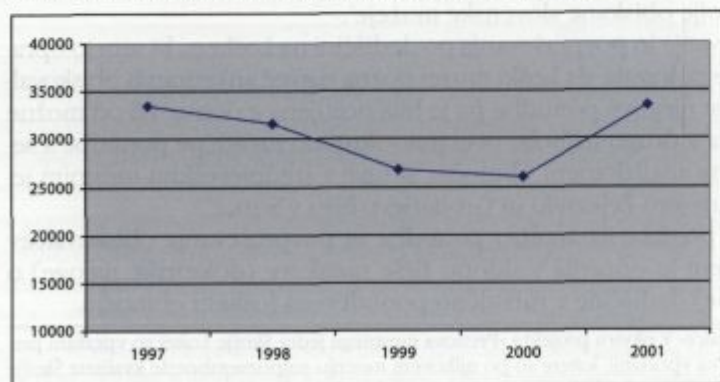
Loški muzej je po statističnih podatkih v letih 1997–2001 obiskalo od 25.000 do 33.000 obiskovalcev letno. Pri tem se v letu 2001, ko je muzej obiskalo 33.485 obiskovalcev, po treh zaporednih letih padanja ponovno izkazuje povečanje števila obiskovalcev, primerljivo z obiskom leta 1997. Povečan obisk v letu 2001 je mogoče pripisati prenovljenim muzejskim zbirkam³ in dejstvu, da je muzej leta 2000 dobil v upravljanje Galerijo Franceta Miheliča in Galerijo Ivana Groharja, s čimer je bistveno povečal svojo razstavno dejavnost, saj je v letu 2001 samo v slednji organiziral 10 razstav, ki si jih je ogledalo 4.475 obiskovalcev.⁴

Tabela št. 1: Obisk loškega muzeja v letih 1997–2001

Leto	Število obiskovalcev
1997	33.402
1998	31.537
1999	26.789
2000	25.981
2001	33.485

V letih 1997–1999 je muzej obiskalo od 1.300 do 2.400 tujih obiskovalcev letno, ki v skupnem številu obiskovalcev muzeja predstavljajo od 5 % do 7 %. V letu 2000 pa sta se povečala tako število (2.801) obiskovalcev kot tudi delež obiskovalcev iz tujine, ki se je prvič povzpel nad 10 %. V letu 2001 se je njihovo število še nekoliko povečalo (3.101 obiskovalec ali 9,3 %). Večje število tujih obiskovalcev v letu 2001 je verjetno povezano z velikim turističnim obiskom Slovenije v tem letu in posledično z večjim zanimanjem za ogled kulturne dediščine, tudi muzejev. Po drugi strani pa je večji obisk rezultat ustrezne ponudbe tujejezičnih vodstev v muzeju (angleščina, nemščina, italijanščina) in dostopnosti spremnih besedil v angleščini, ki so bila v letu 2001 že na voljo v etnoloških zbirkah in zbirki Loške slikane keramike.

Slika št. 1: Obisk Loškega muzeja v letih 1997–2001

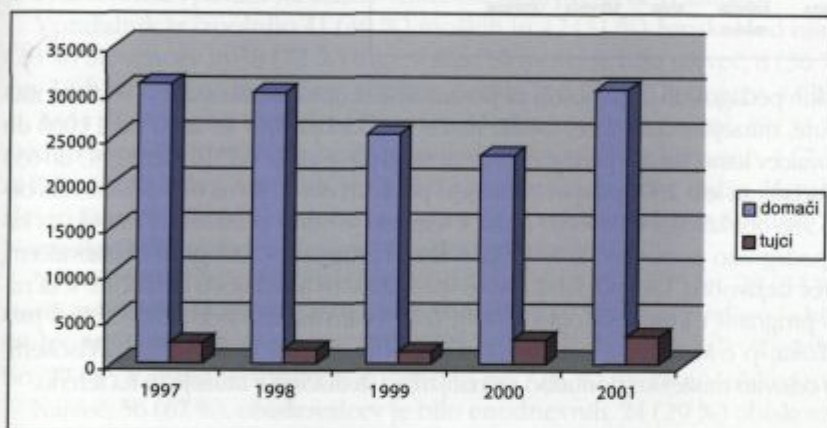
³ Leta 1997 postavitev stalne arheološke zbirke, v letih 1995–1999 prenova etnoloških zbirk in leta 2001 prenova Cehovske zbirke.

⁴ Več o obisku Loškega muzeja glej Kalan, 2002.

Tabela št. 2: Domači in tuji obiskovalci v letih 1997–2001

Leto	Domači	Odstotki	Tujci	Odstotki
1997	30.969	92,7	2.433	7,3
1998	30.037	95,2	1.500	4,8
1999	25.467	95,1	1.322	4,9
2000	23.180	89,2	2.801	10,8
2001	30.384	90,7	3.101	9,3

Slika št. 2: Domači in tuji obiskovalci v letih 1997–2001

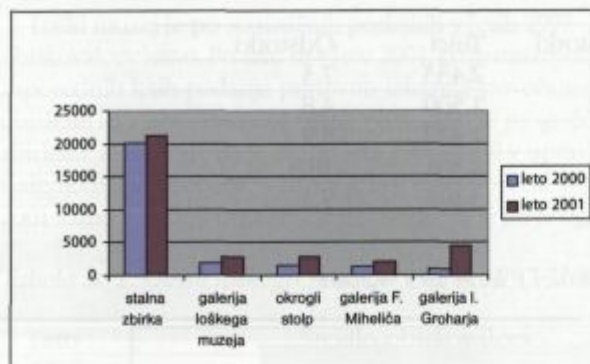
Podatki o obisku na posameznih muzejskih lokacijah v obdobju 2000 in 2001 izkazujejo porast števila obiskovalcev, saj se je obisk v letu 2001 povečal prav na vseh lokacijah: v stalni muzejski zbirki, v Galeriji Loškega muzeja, v Okroglem stolpu in v Galeriji Franceta Miheliča. Povečan obisk v stalni muzejski zbirki gre deloma pripisati povečanemu deležu tujih obiskovalcev v tem letu, povečan obisk na drugih lokacijah – galerijah pa je rezultat intenzivne razstavne (galerijske) dejavnosti muzeja.

Tabela št. 3: Obisk na posameznih muzejskih lokacijah v letih 2000–2001

Lokacija	Leto 2000	Leto 2001
Stalna zbirka	20.200	21.172
Galerija Loškega muzeja	1.845	2.863
Okrogli stolp	1.586	2.822
Galerija F. Miheliča	1.343	2.153
Galerija I. Groharja	1.007	4.475
Skupaj	25.981	33.485

³ Tabele št. 1–4 so povzete po Kalan, 2002.

Slika št. 3: Obisk na posameznih muzejskih lokacijah v letih 2000–2001

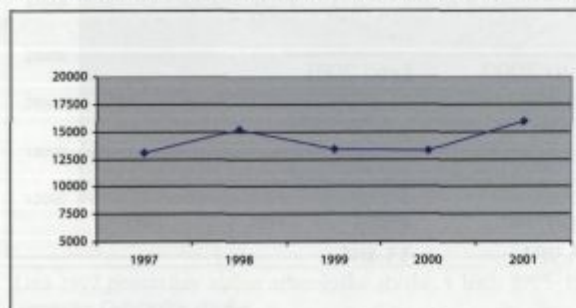

Na muzejskih pedagoških dejavnostih za posamezne skupine obiskovalcev (vodstva, muzejske učne ure, muzejske delavnice) beleži muzej v obdobju 1997 in 2000 od 13.000 do 15.000 obiskovalcev letno, število pedagoških dejavnosti pa se giblje od 510 v letu 1997 do 633 v letu 1998. Podatki za leto 2001 pa spet izkazujejo povečan obisk, ko na 643 dejavnostih beleži skupaj 15.986 obiskovalcev. Povečan obisk v tem letu je odraz prizadevanj muzeja za kakovostnejšo pedagoško ponudbo⁶, ki z vpeljavo novih programov omogoča obiskovalcem, da izberejo več dejavnosti, kjer poglobijo svoje »predstave in izkušnje« o dediščini. V ta namen posebni programi, t. i. tematski ogledi Škofje Loke (staro mestno jedo Škofje Loke - program Pisana Loka, »p. c. Marijinega oznanjenja v Crngrobu«, Tavčarjeva domačija na Visokem) dopolnjujejo celovito muzejsko ponudbo seznanjanja z dediščino v muzeju in na terenu.

Tabela št. 4: Obisk na pedagoških dejavnostih v letih 1997–2001

Leto	Število dejavnosti	Število udeležencev na dejavnostih
1997	510	13.048
1998	633	15.158
1999	538	13.390
2000	584	13.341
2001	643	15.986

Slika št. 4: Obisk na pedagoških dejavnostih v letih 1997–2001

⁶ Informatorka Mira Kalan.

Med ponudbo in željami obiskovalcev

Dojemanje trenutne ponudbe in povpraševanje obiskovalcev po posameznih sestavinah sedanje in tudi potencialne ponudbe Loškega muzeja sem analizirala s pomočjo ankete. Odločila sem se za anketiranje naključnih obiskovalcev, ki so muzej obiskali med koncem meseca junija in koncem meseca oktobra leta 2001.

Anketirala sem individualne obiskovalce, ki si praviloma (lahko) vzamejo več časa za ogled muzejske ponudbe kot udeleženci pedagoških dejavnosti in se za ogled odločijo na lastno željo.

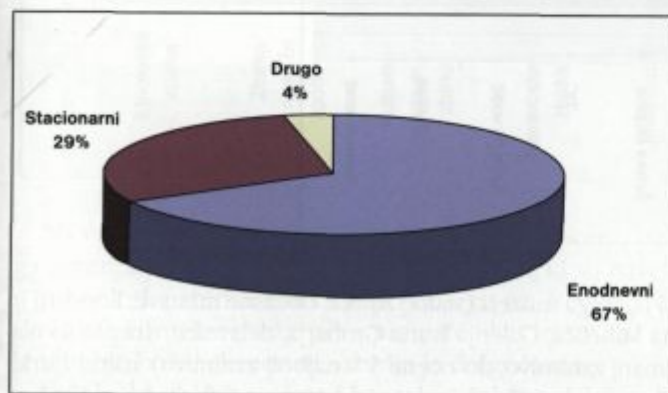
Na vprašanja je skupaj odgovorilo 83 obiskovalcev. Nekateri anketiranci niso odgovorili na vsa vprašanja, zlasti ne na tista, kjer so morali pripisati svoje mnenje, kar je brez dvoma vplivalo na slabšo možnost interpretacije rezultatov.

Vprašalnik je izpolnilo 41 (49 %) moških in 42 (51 %) žensk. Med njimi je bilo 22 (28 %) Slovencev in 58 (72 %) tujcev. Med Slovenci je bilo največ, 8 (36 %), prebivalcev Ljubljane ali njene bližnje okolice, sledilo je 6 (27 %) Štajercev, 4 (18 %) Gorenjci, 3 (14 %) Primorci in 1 (5 %) Korošec. Med tujci je bilo največ, 19 (33 %), Nemcev, sledilo je po 6 (10 %) Nizozemcev in prebivalcev Velike Britanije, 4 (7 %) prebivalci Združenih držav Amerike, po 3 (5 %) prebivalci Avstrije, Italije, Hrvaške, Madžarske in Francije, 2 (3 %) Belgijca ter po 1 (2 %) obiskovalec iz Španije, Portugalske, Norveške, Poljske, Švice, Češke, Hrvaške in Izraela.

Največ, 34 (41 %), obiskovalcev je bilo starih od 19 do 35 let, 28 (34 %) jih je bilo starih od 36 do 50 let, 13 (16 %) nad 50 let in 7 (9 %) obiskovalcev je bilo starih do 18. let. Med njimi jih je največ, 49 (59 %), imelo visokošolsko ali višješolsko izobrazbo, 27 (33 %) srednješolsko izobrazbo in po 7 (6 %) osnovnošolsko izobrazbo.

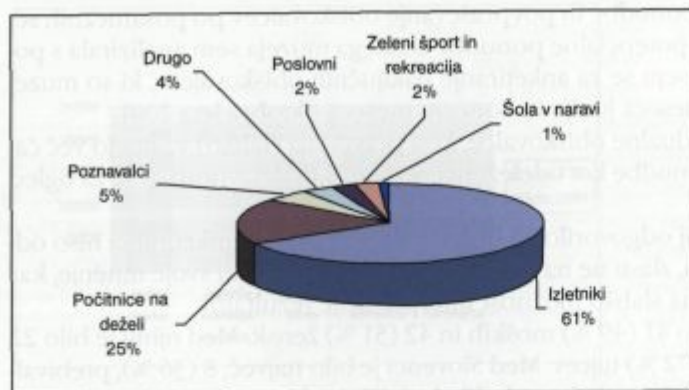
Največ, 56 (67 %), obiskovalcev je bilo enodnevnih, 24 (29 %) obiskovalcev stacionarnih, 3 (4 %) obiskovalci pa so se uvrstili v kategorijo drugo. Med enodnevnimi jih je bilo največ 50 (61 %) izletnikov, 4 (5 %) so se prištevali med poznavalce, 2 (3 %) sta obkrožila odgovor zeleni športi in rekreacija. Med stacionarnimi obiskovalci jih je bilo 21 (26 %) na počitnicah na deželi, 2 (3 %) poslovno in 1 (1 %) v šoli v naravi.⁷

Slika št. 5: Segmentacija obiskovalcev Loškega muzeja

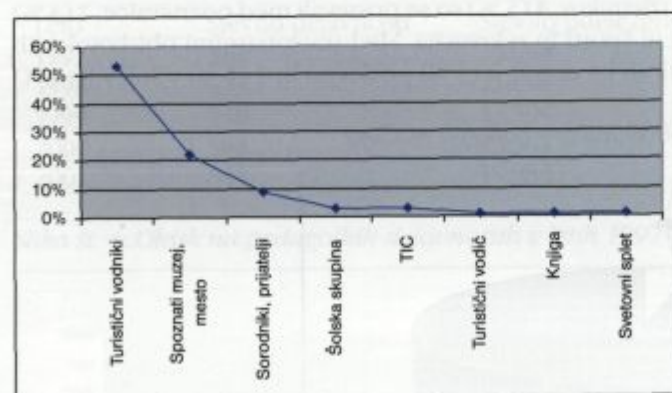
⁷ Segmentacija obiskovalcev je povzeta po lokalni turistični organizaciji Blegoš.

Slika št. 6: Segmentacija obiskovalcev Loškega muzeja

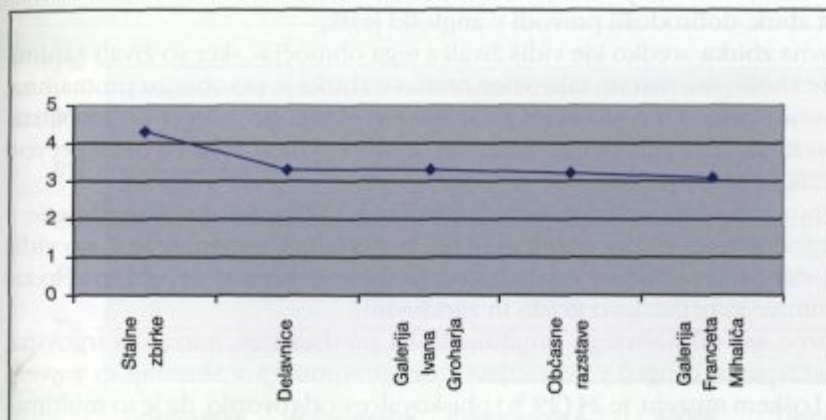
Na vprašanje, kaj jih je spodbudilo k obisku Loškega muzeja in kje so zanj izvedli, je največ, 40 (53 %), obiskovalcev navedlo različne turistične vodnike (npr. Lonely Planet), 22 (29 %) obiskovalcev je kot vzrok obiska navedlo lastno željo spoznati muzej in/ali Škofjo Loko, 7 (9 %) obiskovalcev je prišlo na spodbudo sorodnikov ali prijateljev, 2 (3 %) obiskovalca sta prišla kot člana šolske skupine, 2 (3 %) obiskovalca sta za Loški muzej izvedela v Turistično-informacijski pisarni v Škofji Loki, po 1 (1 %) obiskovalec pa je prišel, ker ga je za obisk spodbudil turistični vodič, branje knjige ali podatki, ki jih je dobil na svetovnem spletu.

Slika št. 7: Pobuda obiskovalcem za obisk Loškega muzeja

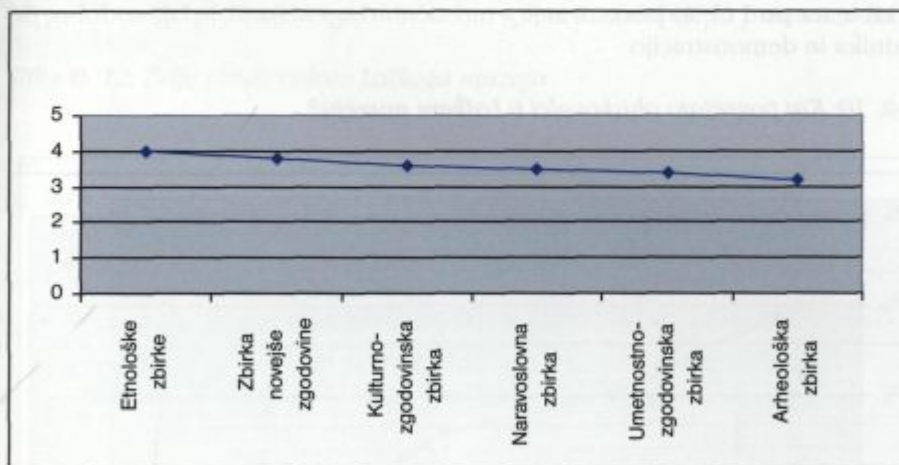
Izmed naštetih dejavnosti Loškega muzeja (stalne zbirke, občasne razstave, koncerti in predavanja, Galerija Franceta Miheliča, Galerija Ivana Groharja, delavnice, drugo) so najbolj ocenili (ocena 1 - najmanj zanimivo, do ocene 5 - najbolj zanimivo) stalne zbirke (povprečna ocena 4,3), sledile so pedagoške delavnice in dejavnost Galerije Ivana Groharja (3,3) ter občasne razstave, koncerti, predavanja in Miheličeva zbirka v Kašči (3,1).

Slika št. 8: Ocena posameznih dejavnosti Loškega muzeja

Med stalnimi zbirkami so najboljše ocenili (ocena 1 – najmanj zanimivo do ocene 5 – najbolj zanimivo) etnološke zbirke (povprečna ocena 4,0), sledijo zbirke novejšje zgodovine (3,8), kulturnozgodovinska zbirka (3,6), naravoslovna zbirka (3,5), umetnostnozgodovinska zbirka (3,4) in arheološka zbirka (3,2).

Slika št. 9: Ocena zanimivosti zbirk

Na vprašanje, zakaj so se odločili za takšno oceno oz. za kratko pojasnilo svojega mnenja, so odgovorili le redki obiskovalci, ki so navedli naslednje odgovore:

arheološka zbirka: zbirka je po obsegu oz. številu predmetov premajhna (4 obiskovalci), kontekst zbirke pove premalo, »ker imam rad arheološke predmete«, zaželeni bi bili boljši eksponati, »zbirka je dolgočasna«;

etnološka zbirka: »celoten kontekst prikaza«, »dobro razloženi procesi, kratko in jedrnato«, »zanimivi opisi in edinstvenost zbirk«, »zelo zanimivo in dobro razloženo«.

no», »rad se učim, kako se predmeti izdelujejo«, »ker imam rad stare predmete«, edinstvenost zbirk, dobrodošli prevodi v angleški jezik;

naravoslovna zbirka: »redko kje vidiš živali s tega območja«, »ker so živali zanimive«, »čudovite živali«, »ne maram take vrste razstav«, zbirka je po obsegu premajhna;

zbirka novejše zgodovine: »to mora poznati vsak Slovenec«, zbirka ni dovolj stara, pestrost in zanimivost slikovnega materiala (2 obiskovalca), zaželen bi bil prevod v angleški jezik (2 obiskovalca);

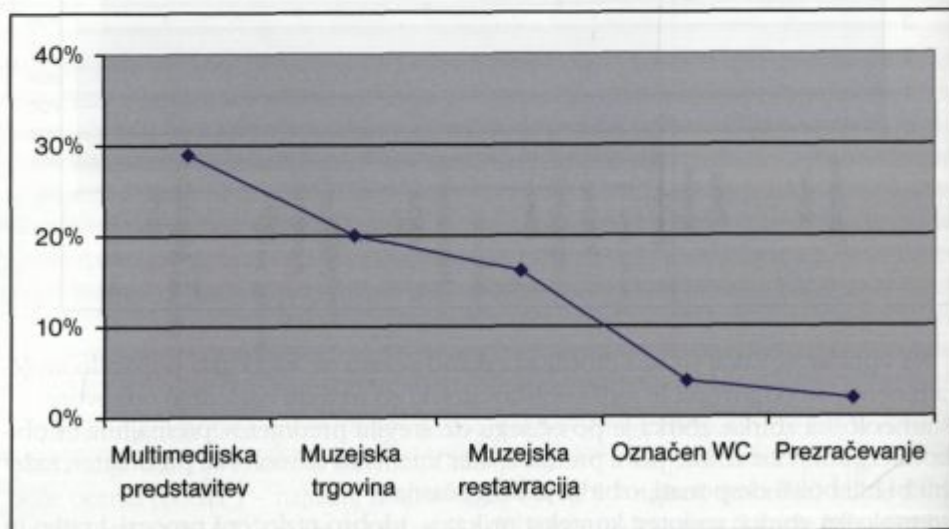
umetnostnozgodovinska zbirka: »sem ljubitelj umetnosti«, »čudoviti predmeti«;

kulturnozgodovinska zbirka: zaželeni bi bili boljši reliefi z imeni krajev, »to vidiš vsepovsod«, »čudovito pohištvo«, »malo obledela zbirka«, »gradovi in cehi so zelo zanimivi«, »zanimive informacije o gradu in zgodovini«.

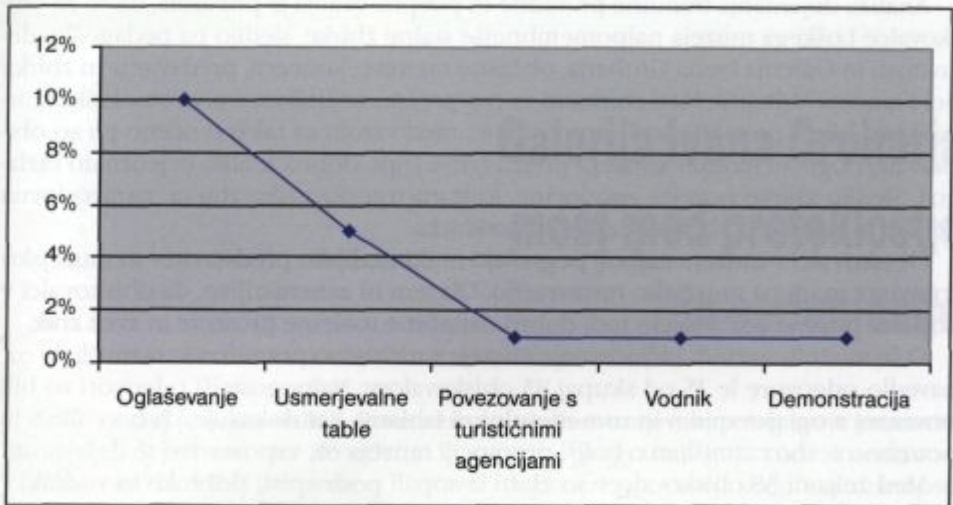
Na vprašanje, kaj od naštetega (multimedijska predstavitev, muzejska trgovina, muzejska restavracija, drugo) v primerjavi z drugimi muzeji v Sloveniji in v svetu pogrešajo v Loškem muzeju, je 24 (29 %) obiskovalcev odgovorilo, da je to multimedijska predstavitev, 17 (20 %) obiskovalcev pogreša muzejsko trgovino, 13 (16 %) obiskovalcev muzejsko restavracijo in 3 (4%) obiskovalci boljše označene toaletne prostore, 2 (2 %) obiskovalca pa sta navedla slab zrak v muzeju oz. potrebo po intenzivnejšem prezračevanju.

Na vprašanje, na kakšen način bi se Loški muzej lahko še vključeval v turistično ponudbo, je odgovorilo 15 obiskovalcev. Največ, 8 (10 %), obiskovalcev je navedlo agresivnejše oglaševanje, 4 (5 %) obiskovalci so navedli boljše oznake oz. usmerjevalne table ter po 1 (1 %) povezovanje s turističnimi agencijami, izdaja sodobnejšega vodnika in demonstracijo.

Slika št. 10: Kaj pogrešajo obiskovalci v Loškem muzeju?

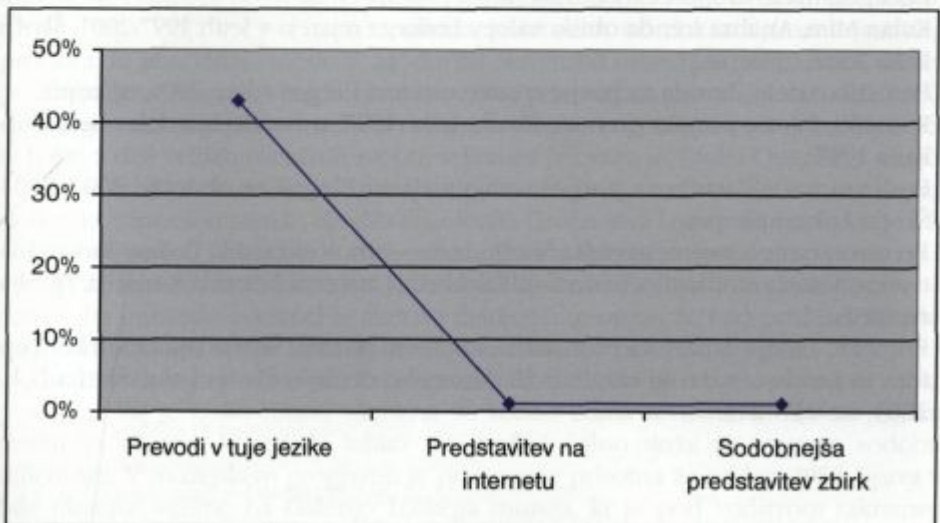

Slika št. 11: Možnosti vključevanja Loškega muzeja v turistično ponudbo

Svoje želje, nasvete, pripombe je navedlo 38 obiskovalcev. Največ, 36 (43 %), obiskovalcev je navedlo potrebo po podnapisih, zloženkah in vodnikih v tujih jezikih, po 1 (1 %) pa ažurnejšo predstavitev na svetovnem spletu in sodobnejšo postavitve zbirk.

Slika št. 12: Želje obiskovalcev Loškega muzeja

Zaključek

Analiza dojemanja trenutne ponudbe in povpraševanja je pokazala, da so za obiskovalce Loškega muzeja najpomembnejše stalne zbirke, sledijo pa pedagoške dejavnosti in Galerija Ivana Groharja, občasne razstave, koncerti, predavanja in zbirka del Franceta Miheliča. Med zbirkami so povprečno najbolj zanimive etnološke zbirke, ki so bile v preteklih letih prenovljene, med vzroki za takšno oceno pa so obiskovalci pogosto navedli koncept predstavitve (npr. dobro, kratko in jedrnato razlago). Sledijo zbirke novejše zgodovine, kulturnozgodovinska zbirka, naravoslovna zbirka, umetnostna zbirka in arheološka zbirka.

Obiskovalci v muzeju najbolj pogašajo multimedijско predstavitev in muzejsko trgovino, manj pa muzejsko restavracijo. Ob tem ni zanemarljivo, da obiskovalci v Loškem muzeju pričakujejo tudi dobro označene toaletne prostore in svež zrak.

O še možnih načinih vključevanja muzeja v turistično ponudbo je razmišljalo oz. navedlo odgovore le 15 od skupaj 83 obiskovalcev. Najpogostejši odgovori so bili povezani z oglaševanjem in usmerjevalnimi tablami, kar dokazuje, da bo v muzeju potrebno resno razmišljati o boljši promociji muzeja oz. vzpostavitvi te dejavnosti.

Med željami 38 obiskovalcev so zlasti izstopali podnapisi, zloženke in vodniki v tujih jezikih. Podatek, ki je sam po sebi dovolj zgovoren.

Literatura in viri

1. Analiza muzejske dejavnosti Oddelka za dediščino Ministrstva za kulturo na podlagi letnih poročil slovenskih muzejev, Ljubljana 2002, tipkopis.
2. Informator Podnar Franc, zgodovinar, kustos za zgodovino, direktor, Loški muzej Škofja Loka.
3. Informatorica Kalan Mira, prof. umetnostne zgodovine in zgodovine, kustodinja pedagoginja in bibliotekarka, Loški muzej Škofja Loka.
4. Kalan Mira, Analiza trenda obiskovalcev Loškega muzeja v letih 1997-2001, Škofja Loka 2002, tipkopis.
5. Poročilo o delu Zavoda za pospeševanje turizma Blegoš v letu 2001, tipkopis.
6. Poročilo, Pilotni projekt prenove Škofje Loke 1997, urbanistična delavnica, Ljubljana 1997.
7. Poslovni načrt Zavoda za pospeševanje turizma Blegoš za obdobje 2002-2004, Škofja Loka, tipkopis.
8. Prenova starega mestnega jedra Škofje Loke - etnološki vidik, Pedagoško znanstvena enota za etnologijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Ljubljana 1981.
9. Primožič Tadeja, Muzejska prodajalna v Loškem muzeju Škofja Loka med konceptom in prodajo, v: Loški razgledi 50, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 2003, str. 237-243.

Galerija Ivana Groharja - most med preteklostjo in sedanostjo

Loški muzej je eden redkih slovenskih splošnih muzejev, ki poleg svoje primarne muzejske dejavnosti že desetletja v svojem programu goji tudi intenzivno, kontinuirano in dokaj avtonomno razstavno dejavnost s področja sodobne umetnosti. Marsikdaj se lahko taka muzejska politika izkaže za dvorezno, se nagne v dobro enega ali pa v dobro drugega področja, toda v tem kulturnem prostoru in v teh razmerah je bila nujna, če je hotelo mesto s tako bogato kulturno dediščino ohraniti živ stik tudi z današnjo številčno (domačo) umetniško produkcijo in tako na celosten način nadaljevati s svojo kulturno tradicijo.

Mesto Škofja Loka ima zelo specifičen značaj, ki ga v osnovi določa prav njegova izjemna kulturna dediščina, poleg tega, da gre za eno najstarejših in najlepše ohranjenih srednjeveških mest, je njegova tradicija močna zlasti na področju likovne umetnosti. Danes že obrabljeni izraz »Slovenski Barbizon«, ki se je uveljavil kot pogosta oznaka tega kraja v času impresionizma, je le eden od dokazov imenitnosti tega prostora, ki ima vidno mesto v zgodovini slovenske umetnosti in je danes na tem področju še vedno zelo vitalno. Nanj so vezana pomembna slovenska imena že vse od srednjega veka dalje, v njem se med drugim srečujemo z gotskim freskantom Jernejem iz Loke, z deli velikih baročnih mojstrov Franca Jelovška in Giulia Quaglia, v njegovi okolici je zrastle in še deluje izjemno plodovita umetniška rodbina Šubicev, se dogajal slovenski impresionizem in zgodila znamenita Groharjeva Loka v snegu, iz nje je izšel naš najboljši slikar fantastike in nadrealizma France Mihelič, s temi kraji so povezani še mnogi, če omenim le vidnejše kot je Gvidon Birolla, France Pavlovec, Ivan Franke... In danes? Po muzejski evidenci je aktivno delujočih trenutno že nad petdeset avtorjev, med njimi mnogo uveljavljenih in obetavnih imen, a o njih kdaj drugič.

Zaradi vseh tega je obstoječa razstavna dejavnost Loškega muzeja še vedno več kot potrebna, saj je Loški muzej zaenkrat še vedno edina tovrstna strokovno vodena institucija na tem koncu, ki lahko res profesionalno skrbi za razstave sodobne umetnosti. V muzejskem programu je pravzaprav prisotna že od leta 1956. Sprva so bile razstave vezane na Galerijo Loškega muzeja, ki je pod vodstvom takratnega direktorja Andreja Pavlovca bila eno bolj priljubljenih tovrstnih prizorišč. Ko je leta

Utrip iz Galerije Ivana Groharja na Mestnem trgu v Škofji Loki

2000 podelila Občina Škofja Loka v upravljanje muzeju tudi Galerijo Ivana Groharja, se je razstavna dejavnost Loškega muzeja močno razmahnila in je zavzela tudi občasne razstavne muzejske prostore, kot je Miheličeva galerija, v kateri je sicer postavljena zbirka Miheličevih del in v kateri se odvijajo zlasti razstave, vezane na delo tega velikega slovenskega mojstra, ter grajski Okrogli stolp. Kmalu pa je ta razširitev presegla tako finančne kot tudi organizacijske in kadrovske zmogljivosti muzeja, zato se je redni razstavni program osredotočil na eno razstavišče. Zastavljena galerijska politika se je tako lahko dosledneje posvetila zlasti razvoju programa Groharjeve galerije, druga prizorišča pa se danes uporabljajo občasno. Zlasti največja, Galerija Loškega muzeja, je zaradi potreb muzeja postala osrednji prostor za večje razstave, vezane na zaključene muzejske projekte. Ta odločitev je sicer v javnosti sprožila marsikatero polemiko, toda muzej se je s tem suvereno zavedal svojega osnovnega poslanstva in pomena javne službe, katere ena od nalog je tudi prezentiranje kulturne dediščine in muzejskega materiala, za kar pa je edini primeren prostor prav grajska galerija. Nedvomno pa se bo v prihodnosti v njej zagotovo zgodila še marsikatera umetniška razstava.

Muzej tako zdaj že štiri leta uspešno in kontinuirano vodi osrednji razstavni program Galerije Ivana Groharja, ki je v teh letih še dodatno pridobila na svoji prepoznavnosti, ki pa jo je sicer izgrajevala že pred tem. Galerijo Ivana Groharja je namreč že leta 1978 ustanovilo Združenje umetnikov Škofja Loka in je že takrat veljala za privlačen galerijski prostor, marsikateri danes uveljavljen avtor je takrat v njej uresničeval svoje ideje. Ker pa je galerija delovala izključno na prostovoljni bazi entuziastičnih članov društva, ki so se z leti ne le utrudili, ampak je nadaljnja uspešnost sčasoma zahtevala vse večji angažma in finance, je bila njena usoda predana v roke Občine Škofja Loka. Ta jo je v dobri veri, da Galerija ne bo zamrla, predala v skrb Loškemu muzeju. Tako galerija danes neprekinjeno deluje že 26 let, v njej pa se je v vsem tem času poleg mnogih spremljvalnih umetniških dogodkov zvrstilo nad 200 razstav, v njej so zavetje za svoje delo našli številni domači ustvarjalci.

Danes velja Galerija Ivana Groharja ne le za eno osrednjih na Gorenjskem, ampak tudi za eno referenčnih prizorišč v slovenski galerijski mreži. Njen starodavni prostor, ki stoji na atraktivni lokaciji v osrčju starega mestnega jedra, privabi vsako leto lepo število obiskovalcev. Čeprav razstavni koncept ne temelji na strategiji lokalnega, njegovo prioriteto seyeda nedvomno predstavlja aktivno spremljanje »domačih« umetnikov, ki daje galeriji in njenemu programu posebno karakteristiko. Galerija s svojim razstavnim programom tako po eni strani skrbi za popularizacijo »matične« produkcije, po drugi strani pa vzpostavlja stik z loško dediščino in s tem dodatno krepi

*Notranjost Galerije
Ivana Groharja*

pomen že stoletja dolge kontinuitete umetniškega ustvarjanja, ki predstavlja svojevrsten fenomen v slovenskem prostoru. Tako tudi ne želi postavljati ločnic med klasičnimi likovnimi zvrstmi in sodobnimi mediji, pač pa jo zanima predvsem njihov dialog, možnost medsebojnega dopolnjevanja in enakovrednega sobivanja, kompleksnost umetniškega dela.

Galerija Ivana Groharja je v štirih letih uspešnega delovanja pod okriljem Loškega muzeja postala (novo) stičišče umetniškega dogajanja, most med muzejem in mestom, med ljudmi in kulturo, preteklostjo in sedanostjo pa tudi prihodnostjo.

Članek je tako, glede na vsebino, razdeljen na dva dela. Prvi del opisuje dejavnosti, ki se v letu 2014 izvajajo v okviru projekta, drugi del pa opisuje dejavnosti, ki se bodo izvajale v letu 2015. V prvem delu so opisane dejavnosti, ki se bodo izvajale v letu 2014, v drugem delu pa dejavnosti, ki se bodo izvajale v letu 2015. V prvem delu so opisane dejavnosti, ki se bodo izvajale v letu 2014, v drugem delu pa dejavnosti, ki se bodo izvajale v letu 2015.

Prva izdaja knjige 'Marijanova krajina' avtorice Marjane Kramar.

Prva izdaja knjige 'Marijanova krajina' avtorice Marjane Kramar. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino. Knjiga je izšla leta 2014 in je prva izdaja knjige, ki opisuje Marijanovo krajino.

Martin Fierro v slovenščini

Leta 1970 je v Buenos Airesu izšel Hernandezov *Martin Fierro*, argentinski nacionalni ep, v prevodu dr. Tineta Debeljaka.

Ločani smo lansko leto svojemu rojaku dr. Tinetu Debeljaku ob stoletnici njegovega rojstva postavili spomenik v Aleji znamenitih Ločanov. Ob odkritju spomenika smo se spomnili pesnika, pisatelja, literarnega zgodovinarja in urednika ter prevajalca. Kot slednjega ga bomo obudili v pričujočem prispevku.

Dr. Tine Debeljak (1903–1989) je prevod znamenite argentinske pesnitve *Martin Fierro* avtorja Joseja Hernandeza pripravljal in izpopolnjeval več kot dvajset let. S prevajanjem je namreč začel takoj po prihodu v Argentino, 25. januarja 1949. Kot pravi sam, se je z besedilom ukvarjal »noč in dan« in ga v osnutku končal avgusta istega leta. Zaradi številnih zapletov, predvsem finančnih, je prevod zorel in po dveh desetletjih končno ugledal luč sveta v Argentini.

Že na prvi pogled je bralcu jasno, da izdaja iz leta 1970 ni samo prevod Hernandezove pesnitve, ampak obsežna literarnozgodovinska študija pesnitve in njenega avtorja in zgodovinsko-demografska predstavitev razvoja argentinskega naroda Slovincem in slovenskega naroda Argentincem. Uvod je v kastiljščino prevedel Boštjan Petriček. Prevajalec v posvetilu v imenu Slovencev ob devetdesetletnici njihovega prihoda v Argentino izroča svoj prevod *Martina Fierra* argentinskemu narodu in se mu zahvaljuje za »gostoljubje in svobodo«.

Večji del publikacije tako predstavlja prevod obeh delov pesnitve, prvi del se imenuje *Gavč Martin Fierro*, drugi obsežnejši pa *Vrnitev Martina Fierra*.

V obsežnem uvodu prevajalec razloži poslanstvo prevoda, na kratko oriše zgodovino Slovencev in njihovo priseljevanje v Argentino, predstavi njihov odnos do pesnika Joseja Hernandeza in do gavčevske kulture ter opiše svojo pot prevajanja Martina Fierra v slovenščino.

Prevod je opremljen s kiparskimi ilustracijami akad. kiparja Franceta Ahčina, ki so dejansko fotoreprodukcije keramičnih reliefov, besedilo pa spremljajo tudi risbe arhitekta Jureta Vombergarja (Debeljakovega zeta), ki slovenskemu bralcu

približujejo eksotični svet gavčev (še posebej je zanimiv repertoar risb, ki prikazujejo posamezne elemente gavčevske opreme).

Študija, ki sledi prevodu, je z literarnozgodovinskega stališča najpomembnejši del publikacije. Delo zaključujejo t. i. »narodoslovna pojasnila« oziroma slovarček manj razumljivih izrazov in kalkov, ki bi utegnili biti neargentinskim Slovencem manj razumljivi.

Argentinski pesnik Jose Hernandez (1834–1886) je iz zdravstvenih razlogov svojo mladost preživel na deželi, kjer je spoznal gavče, njihov jezik in običaje in sam postal eden izmed njih. Pravijo, da je bilo njegovo šibko zdravje pravzaprav sreča za argentinsko poezijo, saj bi se sicer prej razvil v pravega možatega gavča kot pa v poeta. Najbolj znana sta njegova romantična epa *Martin Fierro* (1872) in *Vrnitev Martina Fierra* (1879), ki veljata za veličastni in zelo popularni freski o življenju gavčev, napisani na podlagi lastnih doživetij. Hernandez je v gavčevsko literarno smer vnesel nov, bolj poglobljen odnos do te tematike. Lahko bi celo dejali, da je slednja prav v *Martinu Fierri* dosegla svoj vrhunec. Prva besedila gavčevske poezije segajo v 18. stoletje in opisujejo življenje gavča. Opevajo njegove navade in spretnosti (petje, ples, dvorjenje mladim damam, njihovo neizprosnost in nepremagljivost v dvoboju). Začetna besedila so usmerjena v zunanji svet (gavčeva zunanost, opisi pamp v okolici Buenos Airesa). Specifika gavčevske poezije je v tem, da je napisana v pogovornem jeziku, kar jo približuje folklorni in tradicionalni poetiki. Do 19. stoletja ostaja gavčevska poezija na ravni tradicionalne folkloristike. V obdobju romantike postane zopet aktualna in po zaslugi romantičnih pesnikov gavčevska poezija še danes slovi po specifični poetiki in razpoznavnem stilu. Dr. Debeljak v svoji študiji omenja pet pesnikov gavčevske poezije. Navaja B. J. Hidalgo kot začetnika, Hilaria Ascusabija kot njegovega naslednika, sledi Estanislao Del Campo, ki naj bi usmeril pozornost iz zunanjega dogajanja v gavčevo notranje doživljanje, Antonio Lussich (Lušič), menda potomec dalmatinskih mornarjev, pa naj bi s svojo pesnitvijo *Trije vzhodni gavči* vplival na Joseja Hernandeza, saj je bil njegov dober prijatelj.

Hernandez si je svojo pesnitev o gavču zamislil kot petje ljudskega pesnika ob kitari, ki svojim rojakom pripoveduje o pripetljajih argentinskega gavča. Z njim se identificira in zato je njegova pripoved živa in dramatična.

Dr. Debeljak v svojem slovarčku na koncu knjige razloži besedo »gavč« kot »etniški tip argentinskega podeželana, neprekosljiv strokovnjak v živinoreji, predvsem v ravnanju s konjem, v svojem ambientu vsestransko izkušen in izredno utrjen, a nenaklonjen poljedelskim delom. Verjetno beseda »gaucho« izvira iz araukanske »kaču« – tovariš, vendar se strokovnjaki ne morejo odločiti za enotno tolmačenje. «¹ Problem neenotnega tolmačenja je očitno prisoten še danes, saj pod geslom »gavčo« beremo, da beseda v španščini pomeni tihotapec, pastir živine v južnoameriških pampah (*argentinska stepa*, op. avt.), znan kot jezdec in metalec lase ter bole; večinoma mestici.«²

¹ Jose Hernandez: *Martin Fierro*, Buenos Aires 1970, str. 192

² *Veliki splošni leksikon*, Ljubljana, DZS 1997, str. 1218

Slovenskemu bralcu bo morda podoba gavča najbolj jasna, če ga primerjamo s severnoameriškim kavbojem, ki prav tako kot gavč simbolizira močnatost, pogum, svobodoljubje in neuklonljivost.

Med Argentinci je stereotip gavča še danes zelo prisoten. Med njegove najbolj tipične lastnosti prištevajo samotarstvo in močnatost. Njegovi emblemi pa so živinorejstvo, oprema (pumparice, nož, t. i. »boleadoras«), pijača mate, kitara, konj. Nekateri ga omenjajo kot skrbnika, pastirja in celo varuha meje. Zanimivo je, da veliko Argentinec ob različnih priložnostih pogosto citira katerega od Fierrovih moralnih naukov.

Prvi del *Martina Fierra* opisuje usodo gavča, ki je imel družino in svojo posest, vendar so ga nasilno mobilizirali v vojsko zato, ker se ni strinjal z vladajočo politikou. Kasneje razočaran nad pokvarjenostjo in podkupljivostjo svojih predstojnikov dezertira in ko se vrne domov, izgubi še ženo in vse svoje premoženje. V tem delu je gavčo pošten človek, ki ga je oblast napravila za postopača in odpadnika družbe, ni patriot in se bori le za svojo osebno svobodo. Prvi del se konča tako, da se skupaj s prijateljem umakneta k Indijancem.

Drugi del je daljši od prvega, saj ima 4890 verzov, medtem ko jih ima prvi 2316. Drugi del je v primerjavi s prvim, ki naj bi nastal v osmih dneh, formalno bolj dodelan, kar se odraža v spretnem vključevanju številnih oseb. Prevladujejo opisi običajev, zlasti indijanskih. Indijanci so ju namreč sprejeli in zdaj živita med njimi. Ker Martin ubije enega izmed njih, jih mora zapustiti. Na svojih potovanjih sreča še svoje tri sinove. Dramatični višek pesnitve je borba s črncem. Stilno je drugi del bolj izdelan in ima večjo umetniško vrednost. Ton v pesnitvi ni več borben, ampak spravljiu. Gavč se želi vključiti v napredno družbo, ki ji pripada, vendar je prepričan, da mora rasti iz temeljev gavčevske tradicije. Tako lahko gavč postane aktivni člen pri vzpostavitvi argentinske samostojnosti in njene državne suverenosti. Zaradi drugega dela literarna zgodovina pesnitev večkrat postavlja ob bok Eneidi, Cidu ali Pesmi o Rolandu in jo označuje za nacionalni ep argentinske literature.

Nazadnje spregovorimo še nekaj o jeziku. Jezik pesnitve je dialekt prebivalcev pamp in je večkrat dopolnjen z avtorjevimi neologizmi. Prevajalec zato pravi, da je bilo prevajanje trd oreh in da je bil večkrat v slepi ulici glede nekaterih izrazov, čeprav je imel ob sebi specialne slovarje za *Martina Fierra*, folklorni slovar gavčevskega življenja in prevode epa v druge jezike (italijanski, nemški). Narodni junak je celo vplival na izbiro prevajalčevega delovnega mesta, da se je preselil v 300 km oddaljen kraj od Buenos Airesa Olavarria, v bližino cementne tovarne Loma Negra. Tu je bilo namreč mesto t. i. prve meje z Indijanci. Prevajalec opozarja bralca še na neko pomanjkljivost svojega prevoda in sicer, da je izvorno pesnitev, ki je bila večinoma brez ločil in delitve v stavke, opremil z ustreznimi ločili. Dr. Debeljak simpatično in »po domače« takole definira svoj poseg v avtentični jezik izvirnika: »Interpunkcija in gavčevski pogovorni jezik je pri našem prevodu - in pri drugih tudi - dobil »počeden« kmečki literarni izraz.«³

³ Jose Hernandez: *Martin Fierro*, Buenos Aires 1970, str. 203

Moj modri sokrajan bi dejal, »da se spodobi in je pravično«, da končam z besedami dr. Debeljaka: »Ne moremo prikazati lepše razmer v tistem času kot s prevodom te pesnitve, ki jo dajemo Slovencem tu in tam preko oceana, da spoznajo eno zgodovinskih osnov tega naroda in države.« (ibid.: 205).

Avgusta letos se je deroča reka turistov v Škofji Loki zčila tudi s kapljo dežele ob »Srebrni reki«, ko jo je obiskal vnuk dr. Tineta Debeljaka Marko Vombergar iz Argentine. Muzejskemu društvu Škofja Loka je podaril slovenski prevod argentinske pesnitve *Martin Fierro* »v zahvalo za priznanje dela dr. Tineta Debeljaka v rodnem kraju« (zapisal M. Vombergar v posvetilu Muzejskemu društvu). Ker gre za izjemno publikacijo in življenjsko delo dr. Debeljaka, bo knjiga odslej dostopna tudi širšemu krogu bralcev v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki.

Reliefna ilustracija akademskega kiparja Franceta Ahčina v knjigi *Martin Fierro*.

Marijan Masterl o Cankarjevem bataljonu in moja spoznanja o tem

Ta prispevek je bil napisan, a neobjavljen, še pred Masterlovo nenadno smrtjo. Zato tu posmrtno izražam sožalje njegovi družini.

Žal mi je za njim kot soborcu, piscu in človeku!

Uvodne ugotovitve

Pisanje Marijana Masterla (dalje M.M.) v Loških razgledih (letnik 48, za 2001, str. 71-144) prinaša vrsto trditev, ki so še najbolj podobne pamfletom. A ne oglašam se samo zaradi njegovega netaktnega pisanja, temveč zaradi zgodovinskega spomina. Nikoli nisem rekel ali zapisal, da v mojih delih ni napak, temveč sem jih veliko odkril celo sam, in če je bilo le mogoče, tudi popravil. Veliko tudi v zadnji, četrti knjigi o dražgoški bitki z naslovom Vrh v Dražgošah, 2001. M.M. me je s svojim obširnim prispevkom zelo presenetil in to v negativnem smislu. Le kdo izmed poznavalcev in znancev bi mogel pričakovati, da bo tako izkušen, zrel in sposoben mož, kot je M.M., na moj račun zmogel zapisati toliko izzivalnega in žaljivega, kot si je to dovolil tokrat?! Kritika je nujna, potrebna, toda eno je konstruktivna in dobronamerna kritika, nekaj drugega pa so objestne in ponižujoče ocene.

Postavljeno je npr. vprašanje, kako sem mogel zapisati: *«Deset Poljancev z Rafaelom Buhom na čelu je bilo krivih za smrt 17 borcev na Mošenjski planini.»* To ni bilo zapisano kar tako, temveč sem le navedel štabno poročilo (Zbornik o NOV VI/2, str. 179, 1953), pri čemer Rafaela Buha sploh nisem imenoval. O tem kasneje. Poleg tega pa tudi številka 17, pri navedbi števila mrtvih borcev, ni pravilna. Pravilna je 12. Res pa je, da me je tudi malce pohvalil (str. 129):

«Janu je zagotovo treba vkljub omenjeni kritiki priznati, da je še pravočasno ujel v svoje štiri knjige čas narodnega upora v letih 1941 in 1942, z bogato vsebino. To je po mojem mnenju dragoceno izhodiščno gradivo bodočim šolanim zgodovinarjem. Njegov občuten odnos do zgodovine NOB je v tem, da je že dovolj zgodaj (Še pomnite, tovariši) začel zbirati tovrstna gradiva, ki so po vrednosti težko izmerljiva. Z vsakim dnem je manj udeležencev NOB, še posebno takih, ki znajo kaj povedati ali še manj kaj napisati.»

Sicer se je M.M. dotaknil še številnih drugih vprašanj iz mojega pisanja. Pri tem pa ga kljub njegovi natančnosti ni sram, da je veliko podatkov iz mojih knjig kar prepisal, in to brez navedb, oziroma je navajal druge vire. Na strani 87 je skica pohoda in bojov Cankarjevega bataljona od 10. decembra 1941 do 12. januarja 1942. Izdelana je po medvojnem osnutku Maksa Krmelja. Ni mi znano, kdo je avtor skice, a M.M. pravi, da ni povsem natančna. V skico se nisem vmešaval, kajti to je avtorsko delo in sem je bil vesel. Nasprotno, pa si je M.M. dovolil vnesti popravke, česar ne bi smel, in to M.M. dobro ve. Zakaj, ko se je že lotil tega, raje ni narisal nove, svoje skice?

M.M. pa si je dovolil še eno predrznost. V zvezi z drugimi boji po vrhovih Pasje ravni in Polhovca je zapisal (stran 99): *»Vsa odgovornost pri vodenju odločilnih obrambnih bojov pri Skoblovi bajti je visela izključno na Jaku Bernardu. Nihče od poveljstva CB ni prisostvoval tem bojem, niti politični komisar, ki bi bil v stiski branilcev še kako potreben«.*

Da, komandir Jaka Bernard je bil v teh bojih nedvomno najzaslužnejši posebej pri Skoblu, toda poveljstvo Cankarjevega bataljona je M.M. med vrsticami opremil z neresnico. Več borcev je povedalo čisto drugače, kar sem zvedel že (ali pa šele) v letih 1958/59, ko sem zbiral podatke za prvo, seveda zelo skromno knjigo o dražgoški bitki. Nekateri, med njimi tudi orožar Drago Vraničar-Fedja, so bili zaskrbljeni, ker sta predvsem Stane Žagar in Jože Gregorčič vse prevečkrat pokonci hodila po bojnih položajih. Izjave so bile ustne, a jih imam zabeležene.

Premik Cankarjevega bataljona iz Poljanske doline proti Dražgošam

V nedeljo, 28. decembra je bil Cankarjev bataljon dejansko že onstran Sore, sklep o premiku pa je bil sprejet 27. decembra popoldne. V koloni je bilo sprva okoli 260 mož. V Dražgoše jih je prišlo le še okoli 220, a tudi od tod se jih je nekaj zgubilo. Odšli so domov ali pa so se skrili. To je bilo preverjeno in že večkrat zapisano!

Tudi uradna okupatorjeva dokumentacija potrjuje, da so njihovi domači vohuni vseskozi zasledovali partizane. Da je Cankarjev bataljon predzadnji dan v decembru dosegel Zabrekve na območju Sv.Mohorja in nato Dražgoše, potrjuje poročilo orožniškega komandirja iz Selc 3. januarja 1942. Njega je o tem obvestil selški župan (komisar) Franc Benedik. Poročilo je prejel polkovnik Rudolf Handl, poveljnik orožništva za Gorenjsko in član ožjega štaba »Jugovzhod«, ki je bil sestavljen po partizanskem uspehu v Rovtu 12. decembra 1941:

»30.12.1941 je del tolovajev, bilo jih je okoli 150, iz Zabrekve odšel v Dražgoše. V noči na 1. 1. 1942 so tudi drugi (tolovaji) odšli v Dražgoše. Tako je sedaj tam okrog 300 tolovajev... nižji voditelj te komunistične tolpe je baje trgovski pomočnik Ivan Tomažin, rojen 5. 8. 1917 v Bukovščici ... Kdo je višji voditelj te tolpe, se do sedaj ni moglo ugotoviti ... Tolovaji so oboroženi ... s strojnicami in nekim številom nemških brzostrelk. O vseh premikih komunistične tolpe sem poslal telefonsko poročilo vodji orožniškega oddelka v Šk.Loki ... O zaslišanju zaupnikov nisem mogel napraviti zapisnika, ker morajo ostati prebivalcem neznani, da jih ne bi ogrožali.« (T. Ferenc: Borec 77, št. 2.).

Torej komunistične tolpe, tolovaji, nič o partizanih, ki so jih očitno prijavljali domači zaupniki, saj so natanko poznali Ivana Tomažina-Kocjanovega iz bližnje

Bukovščice, zaselek Laško. Tedaj ti zaupniki še niso vedeli za voditelje Žagarja, Gregorčiča in druge.

Padli okupatorji v decembru 1941 in januarja 1942 v Dražgošah

M. Masterl na strani 105 pravi, da število padlih napadalcev v Dražgošah »ni znano«. Je to prezrl? Tako pri T. Ferencu kot v mojem Vrhu v Dražgošah. M.M. je namreč zapisal: *»Koliko nemških policistov je padlo v Dražgošah, ni znano. Ocenjujejo, da jih je padlo od 100 do 200. Nemške izgube so gotovo precenjene ob 200 partizanah, ki so odbijali nemške napade Svoje mrtve so policisti odvažali z Rudna v pokritih tovornjakih...«*

O prevelikih policijskih izgubah sem v vseh treh knjigah in zapisih govoril tudi sam. Tako kot M. M. sem dolgo mislil, da pravega števila padlih policistov v Dražgošah ne bo mogoče najti. A dr. T. Ferenc je vendarle prišel do njega že septembra 1968 v 36. številki TV-15. Zadnje, celotno okupatorjevo poročilo o padlih policistih v Dražgošah je dr. Ferenc objavil 12. januarja 1996 v Svobodni misli. V poročilu je potrjeno, da so policisti v treh dneh imeli 27 mrtvih in 42 ranjenih. Zdaj o tem ni treba več dvomiti. Po vseh velikanskih številkah, ko smo navajali tudi po več sto padlih policistov, se številka 27 res zdi majhna! A če po vojaških merilih cenimo odnos padlih na strani napadalcev in branilcev, ki naj bi bil 3:1, se pravi 27 policistov proti 9 partizanom, je razmerje kar ustrezno! Temu je treba dodati še 42 ranjenih policistov, ki so bili tudi izločeni iz nadaljnjih bojev in »le« 11 ranjenih cankarjevcev. Tako gledano, uspeh branilcev ni bil majhen. V frontalnem boju ni lahko odbijati napadov velikokrat močnejšega in izurjenega sovražnika. Tak, realen rezultat, prav nič ne zmanjšuje veličine dražgoške bitke. Ostalih v decembru 1941 padlih okupatorjev pa je bilo: 12. decembra je v Rovtu padlo 45 policistov, 4 pa so bili ranjeni, konec decembra v Poljanski dolin 35 padlih in 43 ranjenih, skupaj torej 107 mrtvih in 89 ranjenih. Tako je bilo izločenih iz napadalnih vrst 196 okupatorjev! Nekaj edinstvenega v takratnem Hitlerjevem zaledju. V teh neenakopravnih bojih ter izjemno ostri zimi, pa je padlo tudi 32 cankarjevcev: v Rovtu 3, v Poljanski dolini 8, v Dražgošah 9 in na Mošenjski planini 12, ranjenih pa je bilo 20 borcev (Prim. Vrh v Dražgošah, str.183).

Mošenjska planina, obtožbe in resnica M. Masterla

M. Masterl na 129. strani piše: *»S pisateljem Janom se v glavnem razhajava v poglavju, ki opisuje tragedijo 60 borcev Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini na Jelovici 13. januarja 1942. Politični komisar Cankarjevega bataljona Ivan Bertoncely-Johan in pisatelj Ivan Jan sta prepričana, da so bili borci Cankarjevega bataljona izdani nemški policiji dne 12. in 13. januarja 1942. Moje raziskave ... kažejo nasprotno.«*

O tragičnih dogajanjih na Mošenjski planini piše M. M. na straneh, vse od 115 do 130. Tudi na nekaterih drugih straneh še posebej na 130. strani M.M. pravi:

»...Ivan Jan je v svoji zadnji knjigi neodgovorno in namerno zapisal, (da bosta policiste na Lancovem čakala dva vodiča), da sta bila to Košmrla, oče in sin. V resnici pa sta bila to druga dva domačina. Eden iz Lipnice, drugi pa iz Predtrga v Radovljici. Tudi njuni imeni sta mi znani. Očitno si Jan silno želi, da bi dokazal Koš-

mrlevo izdajstvo...» In ugotavlja (str.128): »...Oba umorjena Košmrla, oče in sin, sta umrla, ne da bi jima bila krivda dokazana. Vprašam se, ali te žrtve zmot niso dovolj, da se v naprej zaustavijo proizvajalci takih neresnic iz časov NOB...» in tako ter podobno naprej. Čeprav je M.M. zelo natančen, ni čisto dosleden. Zakaj na primer ni navedel imen tistih dveh, ki »sta njemu znani?« (str.129).

Vse te navedbe iz pisanja M.M. o Mošenjski planini so potrebne zato, da bom nanje lahko odgovoril. Najprej to, da v poročilu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942, kjer navaja »vse akcije od 25. decembra 1941 do 1. maja 1942«, v zvezi z dogajanjem na Mošenjski planini 13. januarja kratko, a jasno piše: »Napad je zakrivila naša zaseda, ki je zbežala v gozd, ne da bi obvestila naše v koči na planini. Pri tem napadu je bilo naših 12 mrtvih in 5 ranjenih ... padli so: (navedenih je vseh 12 imen - op. I.J.)«. (Gl. Zbornik o NOV VI/2, 1953, str. 180).

Ne da bi zagovarjal Bertonclja ali krivil kogarkoli, on pri tem poročilu v nobenem primeru ni mogel sodelovati, ker od 14. januarja 1942 ni bil več bataljonski, temveč politkomisar Selške čete. Prav tako ni tu imenovan Rafael Buh, s katerim sem veliko razpravljal. Na osnovi tega poročila, ki je originalno, je potem napisano marsikaj, ki

Lenarški župnik Anton Švelc (prvi z desne) z zakoncema Alojzijo in Oskarjem Hrastom, aktivistoma in učiteljema iz šole v Bukovščici, kamor je zahajal Stane Žagar že od leta 1941, in kuharico Vidmarjevo; slikani leta 1943 na Sv.Lenartu .

kaj je z domačimi (prišla sta na Mošenjsko planino)? Ker sta bila lačna, sta dobila hrano ... Z velikim nezaupanjem smo ju spustili ... Odsla sta k Nemcem in tako je prišlo do izdaje« .To je del izjave Janka Ferna, ki jo je M. M. povzel na 112 strani in nato dodal: « Kasneje je bilo ugotovljeno, da Dražgošana na Martinčku nista izdala partizanov... » Tudi tu ni imen?

Da ne bo ostalo kaj nepojasnjenega, naj povem, da sta bila tista dva Dražgošana res poštena. Bila sta Polde Lotrič-Kališnikarjev in malce starejši možakar Tomaž Gartner, ki je za silo znal nemško. Ta dva in pet Kališnikarjevih bratov so s samotežnimi sanmi z Jelovice na Lancovo vozili smrekovo lubje. Imeli so potrebna potrdila nemških oblasti, s katerimi jim je bilo dovoljeno gibanje po Jelovici.

Pri tem opravilu so že v soboto, 10. januarja, sredi dneva odpeljali ljubje proti Lancovemu, kjer so srečali policijsko patruljo okoli 50 mož na smučeh in v belih zaščitnih oblačilih. Ker se Tomaž Gartner ni hotel umakniti s poti, so ga policisti pretepli. To se je dogajalo že 10. januarja, zato ti vozniki niso mogli biti potem na Mošenjski planini 12. ali 13. januarja. Policisti so torej v času dražgoških bojov hodili v zasede tudi iz radovljiške smeri. (o tem in še o drugem je nama z Janezom Lušino v Dražgošah pripovedoval Polde Lotrič-Kališnikarjev junija 1971. Glej širši opis v moji knjigi *Dražgoška bitka*, 1975, str. 209/210.)

V zvezi z dogajanjem okoli Mošenjske planine je M. M. napisal in opremil tako s skicami in slikami, da posameznosti ne bom ponavljal. Ponovil bom le še tisti končni del, da ga bom povezal s tistim, za kar M. M. pravi in se čudi, da »se Jan brezuspešno in neumno prizadeva proglasiti Košmrla za izdajalca«, (str.134), saj so Mannovi »policisti-smučarji na borci CB v koči na Mošenjski planini naleteli povsem naključno.« (str.129).

Potem, ko je M. M. navedel Ferenčeve zapise o povelju majorja Manna z dne 12. januarja 1942 (Bled), je prepisal vse tako, kakor jaz. Tudi to, da »sta na Lancovem pripravljena 2 vodnika«, ki jih bosta vodila po Jelovici. Nadaljujem tam, kjer naj bi M. M. nadaljeval, a je izpustil. Ne vem, ali hote ali pa je spregledal zelo pomembne navedbe v Vrhu v Dražgošah na straneh 174 do 177. Zaradi Masterlovih trditvev o Košmrlovi nedolžnosti in o naključnem odkritju, moram del tega dokazovanja tu navesti:

Ob tako natančnem povelju glede napada na Mošenjski planini opozarjam, da sta general Schreyer in major Mann lahko tako hitro reagirala, je vsekakor (od nekod) moralo priti telefonsko sporočilo... Mannovo natančno povelje je bilo izdano še istega dne, 12. januarja. Moštvo je bilo izbrano in v tem napadalnem oddelku jih je bilo le 40. Bodimo pozorni na podatek, da bosta oddelek 'pri mostu na Lancovem čakala dva pripravljena vodnika! Medtem, ko dr. Ferenc (in za njim M.M.) sklepa, da so policijski zasledovalci partizane na Mošenjski planini odkrili naključno, temu ne more biti tako. Major Mann (ali general Schreyer), čeprav se mu ni bilo treba bati odkritja poročevalca (spomnite se primera 30.12.1941 iz Zabrekev), je Mošenjsko planino omenil zelo skrivnostno z nekim 'ugotavljanjem'. (Sicer pa je zna Ferenčevo odkrivanje, a tokrat je malo drugače).

V takih primerih ni naključnosti, kar hoče dokazati M.M. Tista »dva vodnika«, ki ju je omenil major Mann, sta bila oče in sin Franc Košmrl. Oče je bival v gozdarski koči na bližnjem Martinčku. Košmrl starejši je partizane na Mošenjski planini res odkril po naključju, a namesto, da bi molčal (kar moram ponoviti), se je skrivoma vrnil v kočjo in o tem telefonsko obvestil policijo (ali orožništvo). Tedaj je bil v koči šele Pečnikov vod in major Mann je za naslednje jutro, 13. januarja 1942 na Bledu pripravil 40 izbranih policijskih stražmojstrov. Medtem je na Mošenjsko planino pri-gazil tudi Bičkov vod.

Glavni dokument je predvsem dopis gozdarskega urada Radovljica, a ga je M. M. izpustil ali spregledal, kar razločno piše na omenjenih straneh, ki ga je 16. januarja 1942 v zvezi s Francom Košmrlom ml., poslal šefu civilne uprave. V tem dopisu piše: » ... Gozdarski urad podpira prošnjo Franca Košmrla – juniorja, gozdarskega praktikanta, za dopust, ker je pred dnevi med akcijo policijskih čet na Martinček (Mošenjska planina) imel nevarno službo.«

Tudi to je primer, ko okupatorski organi iz že znanih razlogov skrivajo imena svojih zaupnikov, simpatizerjev in sodelavcev. V poročilu okrožnega orožniškega poveljstva Radovljica 2. decembra 1941 o usmrčenih policijskih zaupnikih piše: »Vsi umorjeni so bili nemško prijateljsko nastrojeni in tudi orožniški poročevalci.« (Korenine zla, str. 225 z opombami.)

Moje trditve so potrjene tudi s strani Franja Rakuša iz Radovljice, kar mi je 12. 9. 1982 pisal njegov osebni predvojni prijatelj in poznavalec Martin Prešeren iz Radovljice. Zvemo, da je F. Rakuša že pred vojno sodeloval pri zbiranju Rdeče pomoči, kar je vedel tudi Ivan Bertoncelj, član Ok. k. KPS, seveda v ilegali. Na začetku okupacije je bil F. Rakuša star 20 let. Rakušo je kmalu po začetku vstaje iskal gestapo, a je ušel preko Save in se na Jelovici vključil v partizansko četo Jake Bernarda. Tako je 5. avgusta 1941 postal tudi pripadnik Cankarjevega bataljona. Rakuša je bil v septembru 1941 ujet in odpeljan v begunjske zapore. Prestopil je na okupatorjevo stran z zagotovilom, da se njegovim ne bo nič zgodilo. To je potem tudi držalo, kajti Rakuševa družina je bila madžarsko-hrvaškega rodu. Oblekel je gestapovsko uniformo! Ivan Bertoncelj si ni ničesar izmišljeval!

F. Rakuša potem res ni izdajal partizanskih družin, prijatelju Martinu Prešernu, ki je bil v stikih z I. Bertoncljem-Johanom, politkomisarjem Cankarjevega bataljona, pa je sporočil, da se njega ni treba bati, pač pa njegovega brata Štefana. Pozneje je med gestapovci v Radovljici izvedel tudi o izdajstvu Košmrlov na Mošenjski planini. O tem je takoj obvestil Martina Prešerna, ta pa naprej politkomisarja I. Bertonclja-Johana. Tako je bilo potrjeno izdajstvo Košmrlov! (Martin Prešeren, pisna izjava 12. 9. 1982; bil je ravnatelj Gorenjskega muzeja v Kranju in dopolnilne ustne izjave v avtorjevem arhivu, I. Bertoncelj, pisne in ustne izjave 1958, arhiv Gorenjskega muzeja, Kranj; Korenine zla, 1995, str. 206/207). Ob vsem tem pa M.M. trdi (str. 120), da glede Košmrlov z I. Bertoncljem »nimava trdnih dokazov.«

Masterlova »izzivanja«

Tu gre za znane, znamenite in zaslužne osebe kot so Stanko Žagar, Lojze Kebeš Stefan in Jože Gregorčič-Gorenjc, kakor tudi za dejanja borcev Franca Bička - Bruna in Lojzeta Pečnika, da drugih ne omenjam.

O narodnem heroju Stanku Žagarju-Šomaštru ali Gorniku

V Masterlovem pisanju na 122. strani zasledimo Žagarjevo ime po navedbi iz knjige dr. Aleša Beblerja Čez drn in strn, ki je izšla leta 1981. »Komandant Glavnega poveljstva Franc Leškošek-Luka je v začetku decembra (vsekakor prej, kajti Bebler je zapisal, da sredi decembra, ko je bila vstaja na Gorenjskem že v toku - op. I. J.) 1941 poklical k sebi tri odgovorne vojaške poveljnike: Staneta Žagarja, Franca Rozmana-Staneta Mlinarja in Aleša Beblerja - Primoža Tratnika.«

Dalje Aleš Bebler: »Dobili smo svečano povelje, naj vsak od nas začne v najkrajšem času osvobajati ozemlje, vsak v svojem predelu... Odgovorili smo mu vsak po svoje, kakor so nam narekovali naši različni značaji...Kot je znano, je Žagar (kmalu, op. I. J.) izzval spopad v Dražgošah.«

Učitelja Žagarja in njegovo družino sem spoznal že pred vojno. Med ljudmi, kjer

je organiziral in vodil različne vzgojne tečaje, je bil zelo priljubljen, do vsakega enak, vzorno tovariški, kot vsa njegova družina. Kraljeve oblasti so ga vseskozi zasledovale in preganjale, nazadnje pa ga zaradi revolucionarne dejavnosti tudi pregnale! Zaradi prevelike zaupljivosti in vere v ljudi je tudi padel.

Župnik Anton Švelc (prvi z leve) z učiteljema Alojzijo (druga z leve) in Oskarjem Hrastom (četrti z leve) med vojno pri Sv.Lenartu.

M. M. v zvezi z Žagarjevo junaško smrtjo in s smrtjo še štirinajstih soborcev 27. marca 1942 (str. 123) krivi prav njega, Žagarja. Piše: *»Vzrok, da se je Selška četa preveč dolgo zadrževala na istem mestu v Rovtu (Planica) je bil ta, da je Stane Žagar čakal na družinsko pošto iz Ljubljane, ki bi morala prispeti v Žabnico k Jerucu«.* Tako huda obtožba, a nobene navedbe vira!

Ta dogajanja sem zaradi Žagarjeve smrti in ostalih padlih soborcev raziskal še posebno skrbno. Najzaneslivejši vir sta bila I. Bertoncelj-Johan in Stane Kersnik-Jelovčan, posredno pa tudi tedanji vodnik Franc Biček-Bruno. To je predvsem opisano v posebni brošuri z naslovom *Junaki v obroču*, ki je izšla leta 1982 v Kranju. V njej je tudi viden prispevek M. Masterla. Iz svojega prispevka (str. 19-48) povzemam:

»... Komandir te (Selške) čete je postal Matija Udvarc-Vajs, politkomisar pa Ivan Bertoncelj-Johan, namestnik Stane Kersnik. Na pot s Hrastnika so (del čete) odrinili navsezgodaj 26. marca 1942... vodu Selške čete sta se pridružila tudi Stanko Žagar in Jože Gregorčič ... načrtovali so nove mobilizacije in premik na Jelovico... Ta dan bi moral priti tudi Bičkov vod (čakali so ga nestržno)... Sredi popoldneva je straža pripeljala nekega železničarja, češ, da nabira trte, in da je iz Žabnice.«

Zatrjeval je, da pozna študenta Jožeta Jeruca, sovaščana in soborca Selške čete, kar se je ob soočenju pokazalo za resnično. Po vseh razgovorih in posvetovanjih ter zasliševanjih so se odločili, da ga bodo do odhoda naslednjega dne, torej čez noč, zadržali v taborišču. Ko pa je Jeruc potrdil, da ga pozna in da kaj slabega o njem ne ve, so ga spustili, računajoč, da železničar ve, kaj se je že zgodilo izdajalcem in da bo zato molčal. To je tudi vneto obljubil. Toda železničar je najprej šel do mežnarja v Crngrobu (domačini poznajo njuni imeni), mu vse povedal, mežnar pa je poskrbel, da so to zvedeli orožniki v Žabnici. In policijske priprave na napad so naglo stekle.

Selška četa s štabom Cankarjevega bataljona je šla počivat, prepričana, da bo Bičkov vod do jutra prišel na Rovt in bodo krenili naprej. Namesto njega pa so jih okoli devete ure presenetili močni policijski oddelki. Spopad je trajal debele 4 ure in bil je silovit. Rezultati so znani. Ni pa v celoti znano okupatorjevo poročilo o tem. Zato in pa zato, ker tudi v tem primeru niso zapisali, da je partizane sploh kdo nanzanil in kdo naj bi to bil, poročilo (delno) navajam:

»Dne 27. marca 1942 je bil boj z banditi na Malem Rovtu, zahodno od Žabnice. Pri tem je bilo uničenih 15 banditov, med njimi ena partizanka. V tem boju je padel raz-

vpiti komunistični vodja Stane Žagar z Dobrave, okrožje Radovljica».

Izdajalca, ki sta zakrivila tolikšne žrtve, a so ju ljudje kmalu razkrili, sta se izdala sama. Enega je kazen doletela iz partizanske roke, drugi pa se je prestrašil in kazni ušel prek meje (I. Jan: Junaki v obroču, 1982; Pomniki NOB V Občini Kranj, 1975; Enciklopedija Slovenije 15, 2001, str.284).

Narodna heroja Lojze Kebe-Štefan in Jože Gregorčič-Gorenjc

M. Masterl je pod naslovom »Mračni čas za Gorenjske partizane od 4. aprila do avgusta 1942« obtožil narodnega heroja Lojzeta Kebeta-Štefana težkih grehov. To obdobje, dejansko pa vse leto 1942, je bilo res »mračno« še bolj pa je bil hud, sila negotov čas za Gorenjske partizane in NOB sploh. Okupatorjevo nasilje je bilo vse hujše, vrstila so se preštevila izdajstva, prav v navedenem času je bilo aretiranih čez 300 gorenjskih aktivistov in samo od 12. februarja do 28. julija 1942 je bilo ob kolih pobitih 208 talcev!

Padlo pa je tudi veliko partizanov, kajti okupatorjevo vodstvo je vsaj to leto hotelo uničiti gorenjske, a tudi druge partizane. Rečemo lahko, da je komaj ostalo še nekaj četic. Partizanski polet je plahnel. Komandant I. grupe odredov Gregorčič in politkomisar Kebe sta zlasti v takih razmerah težka vzdrževala red in disciplino.

M. M. na strani 114 o Lojzetu Kebetu piše, da se je »skrival pod imenom Gregor Požar. Svojo avtoriteto pa gradil predvsem na strahovanju.« Predrzna in nedokazana ocena! M. M. v enakem tonu nadaljuje (str. 114), da je »27.maja 1942 ...dal ustreliti na Martinčku oba Košmrla, ne da bi jima predhodno krivdo dokazal ...« Naj pripomnim, da v vojnah in v partizanskih časih (brez kasarn in zaporov!) izdajalca ni bilo mogoče kaznovati s civilnopravnim postopkom. Možna je bila le justifikacija ali oprostitev. Košmrla pa sta bila kriva!

Znano je bilo, da so bila med Kebetom, pravilneje med grupnim štabom z J. Gregorčičem na čelu in loškimi prvoborci, že stara nesoglasja. Vsakdo je v partizane prinesel že predvojne usmeritve in dediščino, kar se je kazalo pogosto. Kdor je Kebeta poznal z nasprotne strani, tudi jaz sem ga in to že od 1941 leta, mora ugovarjati Masterlovim obtožbam. Glede Ločanov in odnosov v 2. četi Poljanskega bataljona se še posebej kaže velika skrb komandanta Gregorčiča in politkomisarja grupe odredov glede graditve mlade, tedaj zelo ogrožene partizanske vojske. Imam kopiji dveh ročno pisanih povelj, ki ju je z lepo pisavo napisal J. Gregorčič-Gorenjc, podpisal pa tudi Požar Gregor (Lojze Kebe).

Povelje štabu 2. bataljona-Poljanskega z dne 20. VI. 1942 se začne:

» Z oziroma na kršenje discipline in ugovarjanje posameznikov, posebno še v 2. četi vašega bataljona, se bo v bodoče vsak nov poskus ...« Pismo grupnega štaba istega dne pa tudi navaja: »...Da bo enkrat za vselej konec anarhije v vaši 2. četi, vam pošiljamo tovariša Brunota (F. Bička. Op. I.J.)«. Torej: samo zamenjave, nobenega drastičnega ukrepa! (Arhiv: J. Gregorčič, INZ Ljubljana, objava v Zborniku Jeklo in ljudje, Jesenice, V, 1985, str. 221-225). V tem pismu so omenjena tudi imena Veljko, Fedja in še druga. Po seznanjanju s tema dokumentoma je zdaj razumljivo, odkod in zakaj zamere Ločanov, ki jih je izrazil M. M.

Tudi v primeru Alojza Pečnika gre za hude obtožbe na račun Lojzeta Kebeta, M. M. je namreč zapisal (str. 114/115):

»Drugo odmevno dejanje komisarja Kebeta je bila usmrnitev legendarnega borca Alojza Pečnika iz Ljubnega pod utemeljitvijo, da v ednici deluje 'moralno-rušeče', torej nevezljivo...Dejanja Alojza Pečnika so bila v enoti prej vzorna kot obratno.«

M.Masterl je po tem, kar piše, tudi bral grupne dokumente, ki so že omenjeni (iz leta 1942), a je sklepal enostransko. Izjemno hrabri Alojz Pečnik, na katerega je bila razpisana nagrada 20.000 RM, pa kljub hrabrosti ni bil pravi vzornik. V pismu grupnega štaba z dne 1. VIII.1942 brez kakršnegakoli zarotniškega zavijanja, ki ga M.M. ni ponovil, piše:

»Sporočite obema bataljonoma, da je štab I. grupe odredov obsodil Alojza Pečnika na smrt ter justifikacijo takoj izvršil. Obsodba je bila izrečena radi neprestanega godrnjanja, kritiziranja vseh poveljstev in njih povelj (torej ne le grupnega, op. I. J.), kakor tudi stalno moralno rušičnega dela med moštvom. Kljub strogim opominom je s svojim kvarnim delom nadaljeval«. Podpisana sta oba: Gregorčič in Kebe. (Jeklo in ljudje, V, Jesenice, 1985, str. 226).

Opis, žal, najhujše kazni, dopolnujem z zapisom Maksa Krmelja, ki je objavljen v Obzorniku 1986, št. 10. Tam piše, da ga je konec leta 1942 v Poljanski dolini obiskal Boris Kidrič, sekretar OF Slovenije in med drugim lahko beremo:

»Precejšen del razgovorov sva posvetila nekaterim vprašanjem ... Eno takih je bilo vprašanje sektašenja. Kar precej ljudi je bilo, ki nikdar niso dojeli programa OF. Kar hudo je bilo poslušati vodnika Pečnika, ko je na političnih urah svojemu vodu govoril, da smo komunisti začeli revolucijo, da bomo morali pobiti vse bankirje, kulake in razne druge bogataše, dokler ne bomo pobili vseh kapitalistov, tudi revolucije ne moremo končati. Take in podobne misli se niso slišale le na začetku partizanstva v letu 1941, temveč še poleti 1942. Te ideje so v glavnem širili nekateri absolventi moskovskih političnih šol. Tudi Alojz Pečnik je bil med njimi.«

Štab Gorenjskega odreda decembra 1942 na Jelovici s komandantom Francem Bičkom-Brunom (prvi z desne), ki je tudi sam fotografiral s samosprožilcem.

Da je bilo to res, so mi povedali nekateri borci, ki so prišli iz Ljubljanske pokrajine. Najmanj dva, s katerima sem se videval tudi po vojni, sta mi pripovedovala, kako razkrajajoče so med njimi delovale Pečnikove anarhistične besede! Tako sem tudi zvedel, da ga je po nalogu na Jelovici usmrtil eden izmed njih. Znan mi je, toda (po M. M.): *»Greh se pove, grešnika ne!«*

Primer Franca Bička in narodni heroji

Bičkov primer je nekaj povsem drugega, zato Masterlovo navajanje v zvezi z njegovim imenom ocenjujem kot izzivanje. Prepustil mi je ponoven opis Bičkovih junaških dejanj, toda prepričan sem, da nihče o Bičku v raznih publikacijah ni napisal toliko, kakor jaz. Vse do njegove smrti sva se veliko pogovarjala prav o vsem. Postala sva si tako blizu, da mi je zaupal veliko tega, kar ni nikomur drugemu. Poleg

tega naj bi zdaj o Francu Bičku-Brunu, komadirju in komandantu »tolmačil« tisto, da je M. M. zapisal na strani 133, kot bi bil krivec jaz, in sicer:

»Ob obračunu dejavnosti Cankarjevega bataljona 1941/42 ne bi bilo pošteno, če ne bi pri tem imenovali Jaka Bernarda in njegove desne roke Franca Bička – Bruna. Čeprav Jaka Bernard ni bil član stranke, mu je ta dala priznanje narodnega heroja. Niso pa strankini merilci hoteli videti zaslug za NOB pri legendarnem borcu Cankarjevega bataljona Francu Bičku-Brunu, čeprav je s svojimi kvalitetami izstopal iz vrst najboljših borcev.«

Tu ni potrebno ponavljati že znanih Bičkovih dejanj, temveč moram omeniti Bičkovo malo temnejšo stran, čeprav sta ga prav Jože Gregorčič in Kebe, kakor smo videli, postavila za komandirja 2. čete Prešernove brigade. Zaradi zamenjav v četi, ki niso bile huda kazen in zaradi Bičkovega poveljevanja, sta bila spet vzpostavljena red in disciplina. Kar je škodilo Bičkovemu imenovanju za narodnega heroja, je bilo najprej (o tem sem bil poučen pozneje) tisto svojevoljno zapuščenje položaja na Jelenščah. S tem je – čeprav je bila nevarnost velika – omogočil policijski prodor, čeprav mu je bilo rečeno, da se brez povelja ne sme umakniti. Tako mora biti med pozicijskim, frontalnim bojevanjem in tako, kot se je obnašal mitraljezec Vinko Žakelj. O tem Bičkovem umiku, sicer zelo obzirno, piše tudi v že znanem poročilu I. grupe odredov 1. maja 1942 (Arhiv zgodovinskega oddelka CKPJ, šte. 2843, objava v Zborniku NOV, 1953, str. 179): *»... ob 12. uri (11. 1. 1942) se je Nemcem posrečilo predreti levi bok vsled krivde nekega partizana, ki je dal samovoljno povelje za umik levega boka. Nemci so zasedli važno postojanko in vas Jelenšče ... «*

Kakšno krvavo divjanje policistov se je tisto nedeljo po zasedbi odvijalo na Jelenščah, je znano in ne bom ponavljal. Tudi moje pisanje o tem je obzirno, čeprav se je komandant Gregorčič tako razhudil, da je Bičku zapretil s smrtjo. To mi je poleg drugih povedal heroj Tonček Dežman, ki je z mitraljezecem Janezom Ogrinom - Templavom poslej branil levo krilo na vzhodu Peči. Dobro, da takrat Biček ni prišel pred Gregorčiča. (I. J.: Dražgoška bitka, 1975, str. 230; Ivan Bertonec – Johan in Karol Jelenc-Birt, pri katerem je bil štab bataljona, ustni izjavi 1958.)

Pisatelj in urednik Vladimir Kavčič je v Svobodni misli 26. julija 2002 med oceno obravnavanega Masterlovega prispevka v Loških razgledih (48, 2001) zapisal tudi sledeče: *»... prispevki, ki jih je objavljala M. Masterl so bili vedno napisani zanimivo in privlačno, le redki pa so se vprašali, ali so tudi zgodovinsko točni in verodostojni ... S stališča zgodovinske stroke pa je Masterlovo pisanje večkrat sporno ...«*

Živeli in delali so med nami

V zadnjih dveh letih smo izgubili tri pomembne ljudi, ki so dolga leta živeli in delali v zdravstveni službi na Loškem, zato je prav, da se jih spomnimo tudi v Loših razgledih.

Dr. Marija Bračko
(1914–2004)

V začetku avgusta 2004 smo se na loškem pokopališču pod Kamnitnikom poslovili od naše spoštovane dr. Marije Bračko, ki je kot zdravnica splošne medicine delala v Škofji Loki blizu štirideset let in pustila za seboj globoko sled. Le nekaj tednov ji je zmanjkalo, da bi prestopila v enaindevetdeseto leto.

Rodila se je leta 1914 na Češnjici v Selški dolini v številni kmečko-trgovski družini s trinajstimi otroki. Po osnovni šoli v Železnikih in meščanski dekliški šoli v Škofji Loki je gimnazijo zaključila v Ljubljani. Že zelo zgodaj je bila odločena, da bo zdravnica; k temu sta jo spodbujali mati in domača zdravnica dr. Valerija Strnad. Na ljubljanski Medicinski fakulteti, kjer pa niso imeli popolnega programa, je uspešno opravila prvih pet semestrov, in študij nadaljevala v Beogradu, kjer je diplomirala leta 1939. V jugoslovanski prestolnici, kjer je tedaj študiralo veliko Slovencev, je spoznala svojega bodočega moža. Z njim je odpotovala na Dunaj, kamor je bil njen mož poslan v službo in na dodatne študije. Poldrugo leto je tam specializirala pediatrijo. Leta 1944 se je z družino preselila v Maribor, od tam pa aprila naslednje leto na Gorenjsko. Na poti v rodne Železnike so se ustavili v Škofji Loki, kjer so dočakali težko pričakovani konec vojne.

Na vsem Loškem sta v zadnjih vojnih letih delala samo dva zdravnika: dr. Valerija Strnad v Železnikih in dr. Albert Homan v Škofji Loki, kjer je občasno zdravil bolne prebivalce tudi kateri od vojaških zdravnikov. Ni torej naključje, da so loške oblasti pregovorile dr. Marijo Bračko, da je ostala. Dodelili so ji stanovanje, katerega del je preuredila v ordinacijo. Začela je delati v izjemno skromnih razmerah; nekaj malega opreme je dobila iz oskubljene ambulante dr. Viktorja Kocijančiča, ki je bil ustreljen dobro leto poprej kot talec. Primanjkovalo je zdravil in sanitetnega materiala. V ordinaciji ni imela tople vode, in ko je pritisnil mraz, so prostore ogrevali s pečjo na žaganje. V arhivu zdravstvenega doma je ohranjena ambulantna knjiga z vpisom prvega in številnih naslednjih bolnikov dr. Marije Bračko. Porodnica, ki jo je uhitelo v tesni čakalnici, je rodila kar pri njej v sobi. Sedem let je bila edina stalna zdravnica v Škofji Loki, kjer je živelo skoraj petnajst tisoč prebivalcev. Skrbela je za zdravje vseh ljudi ne glede na starost. Izkušnje med vojno prekinjene specializacije otroškega zdravstva so ji prišle še kako prav. Takrat so zdravniki v terenski ambulanti opravljali številne storitve, tudi s področja travmatologije, kar so kasneje prevzeli v svoje roke številni specialisti. Do izraza so prišle njena strokovna razgledanost in organizacijske sposobnosti. Postavila je trdne temelje loškemu osnovnemu zdravstvu.

Njen delavnik se je vlekel praktično dan in noč, brez pravega oddiha: delo v ordinaciji do popoldanskih ur, potem obiski bolnikov na domu, v nujnih primerih tudi ponoči. Številne obiske je v začetku opravila peš, kasneje s kolesom, z mopedom in nazadnje s fičkom. Imela je posluh in pravi občutek za vsakega človeka v stiski. Posebej se je izkazala pri zdravljenju otrok in na Pediatrski kliniki so dejali: *"Kar pošlje dr. Marija Bračko iz Škofje Loke, je resna zadeva in njena diagnoza drži tudi v bolnišnici."* Prva leta je opravila tudi obvezna cepljenja otrok in prve preventivne preglede šolarjev. V poročilu o delu zdravstvenega doma v letu 1957 je zapisala: *"Pri vsem tem je treba imeti pred očmi, da je zdravstvena služba, predvsem preventiva, bistveno cenejša kot bolezen in njene posledice. Z relativno majhnimi sredstvi je možno preprečiti veliko gmotno škodo in ohraniti to, kar je najdragocenejša dobrina - zdravje in dolgo življenje."* O svojem delu je povedala: *"Ne da se povedati, kako smo delali cele dneve. Nobeden ni vprašal za plačilo. Koliko noči nisem spala zaradi skrbi za bolnike. Kolikšna je odgovornost in strah, ve samo tisti, ki je to skušil! Na nočni omarici sem imela beležko in vanjo ponoči zapisovala, da česa ne bi naslednji dan pozabila. Človek k sreči veliko hudega pozabi. Rada se spomnim srečnih dogodkov, tudi, ko sem, na primer, rešila pri porodu mater in otroka. Ne, prehojene poti ne bi zamenjala za nič na svetu!"*

Leta 1946 so se v Škofji Loki pripravili na gradnjo prvega zdravstvenega doma in jo zaključili leta 1952. Pri gradnji je ves čas sodelovala po strokovni in organizacijski plati. Šele ob koncu gradnje je oblast poskrbela, da je v kraj prišel še drugi stalni zdravnik, in odslej je bilo delo lažje. Združili so celotno zdravstveno službo na Loškem pod isto streho in postopoma ustanovili samostojni ZD, v katerem je dr. Marija Bračko postala prva upravnica. To funkcijo je opravljala do srede leta 1961. Poročila iz njenega časa so zgledna in veliko povedo še sedaj, po več kot štirih desetletjih.

Upokojila se je leta 1975, a z delom ni prenehala. Svoje znanje in izkušnje je posvetila varovancem Centra slepih in slabovidnih v Škofji Loki, ki je hkrati tudi dom za ostarele in onemogle. Odgovorno in nič lahko delo je opravljala vse do leta 1979. Do konca svoje poklicne poti je spremljala vsa strokovna dogajanja in jih tudi upoštevala pri delu. Uživala je velik ugled in spoštovanje ljudi na Loškem. Za svoje nesebično delo je prejela številna priznanja in leta 1992 postala tudi častna občanka Občine Škofja Loka. Bila je pojem svojemu poklicu resnično predane in uspešne zdravnice in vzornica vsem svojim strokovnim sodelavcem.

Takšna bo ostala v spominu vseh, ki s(m)o jo poznali.

Dr. Adolf Gerjol
(1915–2002)¹

Nekateri so ga bolj poznali kot prizadevnega športnega delavca, spet drugi kot zobozdravnika.

Rodil se je v Ljubljani. Malo pred drugo svetovno vojno je prišel v Škofjo Loko kot šolan zobotehnik. Delal je pri zasebnem zdravniku in zobozdravniku dr. Albertu Homanu, ki je imel svojo ordinacijo na Cankarjevem trgu št. 13. Ob delu je leta 1943 končal dentistično šolo v Ljubljani. Avtorju tega zapisa je pripovedoval, da je bil med organizatorji dentističnega študija v Ljubljani. Profesorje so dobili v

Gradcu, kjer je bil sedež šole, zato je moral po vojni diplomu nostrificirati v novi državi. Takoj po diplomi je začel delati kot dentist. V času NOB je sodeloval z zbiranjem dentističnega materiala za partizansko saniteto. *Na svoje* je šel leta 1945, ko je odprl dentistično ambulanto v izpraznjeni Kocijančičevi ordinaciji v Šolski ulici št. 8. Tu je ostal do leta 1953, ko se je preselil v novi zdravstveni dom, kjer je postal vodja zobozdravstvene službe. Leta 1959 se je zaposlil v Zdravstvenem domu Ljubljana. Delal je v zobnih ambulantah v Nebotičniku in v Kartonažni. Bil je med pobudniki študija na drugi stopnji stomatologije in leta 1965 je diplomiral v prvi generaciji študentov ob delu. Leta 1970 se je upokojil. V domači hiši na Stari cesti je opremil zobozdravniško ordinacijo in Občina Škofja Loka mu je dovolila opravljati svoj poklic kot *obrtno dejavnost*, ker je bilo tedaj zasebno delo v zdravstvu v Sloveniji zakonsko prepovedano. Med njegovimi pacienti je bilo veliko Ločanov in ljudi iz obeh dolin ter Ljubljane. Delo je

¹ V LR 2002; 49: 309-11 je bil o njem že objavljen spominski prispevek avtorice Saške Tomat. Ker je znanih še nekaj podatkov o njegovem življenju, predvsem pa o delu, ga na tem mestu vključujemo še enkrat. Večino podatkov povzemamo iz njegovega pripovedovanja avtorju tega prispevka jeseni leta 2001.

opravljaj, vse dokler ni zbolel v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, od tega skoraj štirideset let v Škofji Loki.

O kakovosti njegovega strokovnega dela govorijo številni pacienti, ki so mu sledili iz Škofje Loke v Ljubljano in od tam spet nazaj v Škofjo Loko v zasebno ordinacijo po upokojitvi.

Dr. Gerjola poznamo tudi kot zagnanega in vztrajnega športnega delavca, organizatorja in ljubitelja. Na prvo mesto je postavil nogomet, sledili so rokomet, košarka, smučanje. Ni naključje, da je bil od 1947 do 1955 predsednik loškega Partizana. Deloval je tudi v Avto- moto društvu Škofja Loka in bil v letih 1949-1960 tudi njegov predsednik. V tem času so bile vsakoletne motoristične dirke najprej po cesti proti Lubniku, kasneje pa po ulicah Škofje Loke. Prav v letu, ko je predal predsedniško funkcijo nasledniku, so dirko prestavili na daljšo cesto mimo železniške postaje in Predilnice. Njegova posebna ljubezen je bila šahovska igra. Igral je v šahovski ekipi Kliničnega centra v Ljubljani, s katero se je uvrstil v prvo sindikalno ligo v Sloveniji. Tudi ko je bil že bolan, je spremljal številna pomembna športna tekmovanja doma in po svetu.

Pritegnila ga je kakovostna glasba, predvsem operna, in bil je redni obiskovalec opernih predstav v Ljubljani in drugih mestih, tudi zunaj naše države.

Vse do konca je živel pestro in polno življenje, razpeto daleč preko ozkih poklicnih meja. Prijetno je bilo pokramljati z njim tudi zadnja leta, saj ga spomin ni pustil na cedilu skoraj do konca njegovih dni.

Dr. Janez Resnik (1942-2004)

Sredi oktobra 2004 smo se na loškem pokopališču poslovili od dr. Janeza Resnika, zobozdravnika in specialista ortodonta, ki je polna štiri desetletja deloval na Loškem.

Rodil se je 1942 v Hrašah pri Smledniku. Po maturi na šentviški gimnaziji je opravil študij na ljubljanski višji dentistični šoli in jo leta 1963 uspešno zaključil. Prvo njegovo delovno mesto, zastavil ga je, je bilo v Zdravstveni postaji Gorenja vas, kjer je bil od začetka 1964, po večletnem premoru, spet stalni zobni terapevt. Skrbel je za zdravje zob odraslih in otrok. Tu je ostal vse do leta 1974, ko se je preselil v Škofjo Loko v zobno ambulanto za odrasle. V drugi polovici sedemdesetih let je ob delu vpisal drugo stopnjo študija stomatologije; diplomiral je leta 1980. Takoj po diplomi je za tri leta prevzel funkcijo odgovornega zobozdravnika v Zdravstvenem domu Škofja Loka. Leta 1985 je opravil specialistični izpit iz ortodontije. Bil je prvi stalni ortodont na Loškem, saj so pred tem sem prihajali specialisti za nekaj ur na teden iz Kranja. Ortodontijo je dvignil na visoko strokovno raven in čakalna doba na to za človeka zelo pomembno vrsto zobozdravstva, se je močno skrajšala. Bil je razpet med otroki, mladino in odraslimi, med preventivnim in konservativnim zobozdravstvom. Ob tem je zadržal tudi nekaj odraslih pacientov, ker je želel ostati v stiku tudi z zdravljenjem zob in protetiko. Leta 1996 je postal zasebnik s polno koncesijo; svoje delo je opravljal naprej v istih

prostorih in za iste paciente. Delal je do konca, vse do jeseni 2004, ko mu je neozdravljiva bolezen prekrizala načrte v izpolnjevanju poklicnega in strokovnega poslanstva.

Dr. Janeza Resnika smo poznali kot dobrega strokovnjaka ob tem pa tudi razmišljajočega in razumevajočega človeka, uglašenega z ljudmi okoli sebe in z naravo. Sodelavci smo se pogosto in radi zbirali v prostem času pri njem, da nam je povedal najnovejšo šalo z globoko poanto. Mimogrede nam je svetoval vzeti v roke zares dobro knjigo z naravoslovno, ekološko ali duhovno vsebino, ki jo je pravkar prebral. Dr. Urška Omejc mu je v nagrobnem nagovoru izrazila hvaležnost za mnoge stvari: *“Zaradi tebe je bilo naše življenje lepše in bogatejše. Vedno si nas razveseljeval s svojim zdravim humorjem in nikoli nas nisi obremenjeval s svojimi problemi, ki si jih tako nosil v svojem srcu. V svojem poklicu si toliko dobrega storil zastonj za nas, tvoje prijatelje in sodelavce. Zato ostajamo tvoji dolžniki. Kako si nas vedno gostoljubno vabil in sprejemal v svoji ordinaciji, ki je bila kraj srečavanja med sodelavci in prijatelji. Deležni smo bili tvoje dobrote in pozornosti. Veliko si dajal, premalo pa prejemal od nas ...”*

Ob delu je našel čas za pohod v gore, za smučanje. Poznal je zanimivosti Slovenije in si ogledal velik del Evrope

je grobnica iz 2. svet. vojne. Tudi na dolini, vse do kmeta 2001, so našli
 nekatere druge grobnice, ki so bile porušene v letih 1945-1946, ko so
 grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

O kakovosti in vrednosti grobnice, ki so bile porušene, so
 pisali tudi v letnikih, ki so jih izdajali v letih 1945-1946, ko so
 grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje. V
 letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

Naše dni bodo iz leta 1945 in 1946, ko so grobnice porušili in jih
 razstavili v bližini železniške postaje. V letnikih so objavili tudi
 fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946, ko so grobnice
 porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

Dr. Janez Resnik

(1942-2004)

Načelnik oddelka 2004 je bil dr. Janez Resnik, ki je bil
 od dr. Janeza Resnika, ki je bil načelnik oddelka 2004. V letnikih
 so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

Rodil se je 1942 v Mrzlu pri Postojani. Po maturaciji
 leta 1960 gimnazij je opravi 1960 na ljubljanski
 univerzi, kjer je leta 1963 diplomiral na študiju
 biologije. Leta 1963 je bil imenovan za asistenta na
 Oddelku za biologijo na Univerzi na Ljubljani.

Od leta 1963 do leta 1977 je bil profesor biologije na
 gimnaziju v Mrzlu pri Postojani. V letnikih so objavili tudi
 fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946, ko so grobnice
 porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

V letih 1977-1980 je bil profesor biologije na gimnaziju
 v Mrzlu pri Postojani. V letnikih so objavili tudi fotografije,
 ki so jih naredili v letih 1945-1946, ko so grobnice porušili
 in jih razstavili v bližini železniške postaje. V letnikih so objavili
 tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946, ko so
 grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.
 V letnikih so objavili tudi fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946,
 ko so grobnice porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

Od leta 1980 do leta 1983 je bil profesor biologije na
 gimnaziju v Mrzlu pri Postojani. V letnikih so objavili tudi
 fotografije, ki so jih naredili v letih 1945-1946, ko so grobnice
 porušili in jih razstavili v bližini železniške postaje.

Maks Krmelj - Matija (1910 - 2004)

9. maja, ko Evropa praznuje obletnico zmage nad nacističnimi povzročitelji 2. svetovne vojne in njenih grozot, slovenski narod pa si je takrat zagotovil svoj obstoj, svobodo in enakopravnost, nam je v svečano vzdušje kanila grenka kaplja, da je neizprosna smrt iztrgala iz naših vrst enega izmed organizatorjev oborožene vstaje proti okupatorjem in politkomisarja Poljanskega bataljona, tovariša Maksa Krmelja - Matija, ki je dve leti usmerjal NOB na Gorenjskem in bil član najvišjega ožjega vodstva Osvobodilne fronte slovenskega naroda, bil že med vojno izvoljen v slovenski in jugoslovanski parlament, po vojni je vodil Glavno zadružno zvezo Slovenije, nato pa podjetje Agromel. Danes smo se zbrali njegovi soborci z njegovimi svojci in prijatelji ter vsemi, ki smo mu hvaležni za njegovo narodnoosvobodilno dejavnost in prizadevanja za splošen družbeni napredek, da narodnega heroja Maksa Krmelja pospremimo na njegovi zadnji poti in obudimo spomin na njegovo življenje.

Rodil se je pred 94 leti v Hotovlji v prelepi Poljanski dolini. Pred 2. svetovno vojno je bil gradbeni in gozdni delavec, čebelar in kmet. Živel je med delovnimi ljudmi in občutil krivice socialnega izkoriščanja ter narodne neenakopravnosti. Hitro se je zavedel nevarnosti fašističnih držav in njihovih prizadevanj, da si podredijo druge, po njihovi rasni teoriji manjvredne narode. Spoznal je, da je mogoče samo z delom ustvarjati materialne in kulturne dobrine, ki so potrebne za preživljanje in napredek ljudi, in da bodo morali ustvarjalni delovni ljudje nastopiti složno proti izkoriščevalcem, v obrambo domovine pa pritegniti vse slovenske rodoljube. Zato je Maks Krmelj že pred vojno sodeloval v Društvu kmečkih fantov in deklet in naprednih kulturnih društvih. V veliki meri je njegova zasluga, da so Poljanci, ponosni na svojo narodnost, navezani na svojo skopo zemljo in navajeni trdega dela ter medsebojnega spoštovanja, hitro spoznali raznarodovalne načrte

nemškega okupatorja in se složno odločili, da se jim bodo uprli. Na njegovo pobudo in s prizadevanji njegovih sodelavcev so se pripadniki pred vojno različnih političnih strank in usmeritev združevali v odbore Osvobodilne fronte. Ti so postali množični potem, ko je okupator izgnal družine slovenskih narodnjakov v Srbijo in na Hrvaško. Že prvo partizansko četico pod Mladim vrhom in Polhovcem so podprli tako revni kot tudi premožni Poljanci in Žirovci. Takrat je bil Maks Krmelj zaradi svoje razgledanosti in borbenosti sprejet v Komunistično partijo Slovenije in je kmalu postal sekretar škofjeloškega rajona. V pričakovanju, da bo okupator pregнал, tako kot je v Posavju in Obsotelju, tudi na Gorenjskem Slovence iz obmejnega pasu, so dali komunisti vsem protifašistom pobudo za ustanovitev Škofjeloškega partizanskega bataljona z nalogo, da prepreči izgon prebivalstva. S tem namenom je Maks Krmelj spodbudil prihod Cankarjevega bataljona z Mohorja v Vinharje nad Poljansko dolino. Bataljon je v Rovtih nad Selško dolino uničil nemško policijsko patroljo, kar je bil največji uspeh slovenskih partizanov leta 1941. Nikjer drugod se ni na pragu ostre zime 1941/42 pozivu na oboroženi boj za obstoj na svoji zemlji odzvalo toliko slovenskih rodoljubov kot od 22. do 24. decembra 1941 v Poljanski dolini. V hribih nad njo je 27. decembra padlo 20 nemških vojakov, policistov ter pripadnikov SS in prvič so enote nemškega okupatorja morale poražene zapustiti bojišče in padle z orožjem prepustiti slovenskim partizanom. Po odhodu partizanov v Dražgoše so v napadu štirje nemški bataljoni izgubili 27 mož. Posledice teh bojev so bile obsežne in dolgotrajne. Policisti so moške Dražgošane postrelili, ženske in otroke strpali v zbirno taborišče izseljencev v Šentvidu, naselje pa požgali s šolo in cerkvijo vred, obenem pa je moral komandant nemške varnostne službe sporočiti v Berlin, da morajo Nemci zaradi upornosti prebivalstva izgon Gorenjcev preložiti za čas po končani vojni. V tej pa so bili poraženi, zato okupator svojega peklenskega načrta ni mogel do kraja izpeljati.

Izkušnje takratnega bojevanja so pokazale, da morajo partizanske enote spričo okupatorjeve vojaške premoči vztrajati pri partizanskem bojevanju številnih majhnih enot, ki stalno napadajo, ne pustijo pa se zaplesti v frontalne boje, v katerih bi bile uničene. Tak način bojevanja je Maks Krmelj uveljavil 1942. leta kot politkomisar Poljanskega bataljona, obenem pa je skrbel za organizirano pomoč prebivalstva partizanom. Ko je okupator z okrepitevijo svojih enot in povečanim nasiljem nad prebivalstvom prizadejal enotam I. grupe odredov in protifašističnim organizacijam hude izgube, je Maks Krmelj predlagal, da pošljejo iz partizanskih čet nakaj najboljših borcev organizirat prebivalstvo v protifašistične organizacije, svetoval pa je tudi ustanovitev Škofjeloškega okrožja. Bil je določen za njegovega sekretarja, vendar zaradi prestreljenega kolena aktivistov OF škofjeloškega okrožja ni mogel voditi. Zdravil se je v velikem sodu nad Hotovljo, kjer je predlagal organizatorjem OF prehod iz obrambe, v katero je gorenjske partizane potisnil okupator, v neprestane napade na okupatorjeve posadke. Po smrti Lojzeta Kebeta je postal sekretar PK KPS za Gorenjsko in Koroško in član poverjenišтва IO OF. Z veliko vztrajnostjo je s svojimi sodelavci vzpostavil številne odbore OF, ZSM, SPŽZ, SNP in DE, kakršne v tolikšnem številu razen v Ljubljani in ponekod na Primorskem ni bilo mogoče zasnovati nikjer drugje. S temi organizacijami, ki so vključevale velik

del prebivalstva, ponekod pa prav vse vaščane, so gorenjski voditelji NOB dosegli vsenarodno širino NOB, v nemško vojsko vpoklicane Gorenjce pa preusmerili v partizansko vojsko. Iz jedra teh enot je bila 12. avgusta 1943 ustanovljena Prešernova brigada, ki je po kapitulaciji Italije naslonjena na osvobodjeni del severne Primorske, z drugimi brigadami Triglavske divizije osvobodila hriboviti zahodni del škofjeloškega okrožja.

Kljub spletkam gestapa je gorenjskemu vodstvu NOB uspelo zgraditi pred okupatorjem skrbno prikrite partizanske bolnišnice in ambulante, tehnike, v katerih so razmnoževali narodnoosvobodilni tisk, številne delavnice, v katerih so izdelovali in popravljali opremo partizanom, gospodarske komisije, ki so pomagale oskrbovati partizansko vojsko, pa tudi mrežo številnih kurirskih postaj in obveščevalne točke in centre, v letu 1944 pa tudi partizanske šole. Predstavniki gorenjskih protifašističnih organizacij so sodelovali na kočevskem Zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je Maksa Krmelja izvolil v Slovenski narodnoosvobodilni svet in v Avnoj. S številnimi obiski terenskih odborov, pisanimi navodili in pošiljanjem članov na tečaje so Maks Krmelj in njegovi sodelavci pripravljali na enakopravno odločanje tudi tiste Slovence, ki so bili do takrat odrinjeni od družbenega odločanja. Ohranjeni dokumenti kažejo, da je tovariš Matija nasprotoval krivicam, storjenim osebam, ki so jih po krivem obtožili nasprotovanja OF; nekaterim takim je dodelil odgovorne naloge in jim s tem dokazal svoje zaupanje. Prav tako je nekatera navodila in ukaze osrednjega slovenskega vodstva skušal prilagoditi posebnim gorenjskim razmeram in s tem olajšati njihovo uresničitev. Prav pred 60. leti je v Mosteh na Jelovici vodil prvi zbor gorenjskih aktivistov OF in bil izvoljen za sekretarja PO OF za Gorenjsko, v katerem so bili zastopniki vseh protifašističnih organizacij, ki so usmerjali NOB. Jeseni 1944 je bil poklican k vodstvu v Kočevski rog in bil v skladu z interesi revnih delovnih slojev zadolžen za pospeševanje zadrugištva, po osvoboditvi pa za obnovo podeželja in razvoj kmetijstva.

Vsa ta bogata dejavnost Maksa Krmelja kaže, kako zaslužnega človeka za našo narodno osvoboditev in za enakopravno odločanje kmetov in delavcev smo z njegovo smrtjo izgubili. Bil je razgledan kmečki človek, lahko bi tudi rekli: predstavnik večine takratnega gorenjskega prebivalstva, do kraja predan svobodi in interesom svojega naroda, ugleden pokončen mož, ki je odkrito izpovedoval svoje nazore in zahteve svojih rojakov po svobodni in pravični družbeni ureditvi, tovariškem sodelovanju in ustvarjalnem delu. Spomin na takega bomo ohranili vsi, ki smo ga poznali in z njim sodelovali, pričakujemo pa, da bodo njegovo delo in osebnost spoštovali tudi prihodnji rodovi. Njegovi družini izrekam ob izgubi dragega očeta in dedka iskreno sožalje.

Ivan Križnar

POLJANSKI LOVCI SMO SE POSLOVILI OD NARODNEGA HEROJA MAKSA KRMEIJA

Ta prihajajoči pomladni čas sprejemamo kot na novo porajajoče se življenje. Želimo živeti in prav zaradi te svoje radoživosti se ne moremo sprijazniti z prekinitvijo – smrtjo. Pa čeprav živimo v nestrpnem in hitrem času, ki nam niti v miru ne dovoli sanjati. Imamo le to življenje, ki nam je dano in tudi odmerjeno. Če hočemo ali ne, ga moramo tako ali drugače izpolniti ali nam ga izpolnjujejo drugi. Ko stojimo tu ob Maksovem grobu in se dokončno poslavljamo od njega, si le prekličimo v spomin, kako si je Maks osmisлил svoje življenje. Priznajmo ali ne, njegovo življenje s ponosno držo, upornostjo proti vsemu, kar bi uničevalo narodovo zavest, nam je dalo bogato popotnico za vstop v evropske tokove.

Pred leti me je Maks povabil na svoj dom. Prisedel je k meni na kavč in čez najina kolena položil velik podolgovat omot v beli rjuhi. Brez besed ga je počasi odvijal. Bila je puška. Nato je z njegovo značilno počasno govorico dejal: *»Ta puška je znamke Steyr Mannlicher s tovarniško številko 4000 in leto izdelave 1909. Zgodba te puške je zgodba o mojem upor. Zadnje leto prve svetovne vojne, ko sem imel komaj osem let, sem na bregu Sore izza grma jezen opazoval avstro-ogrskega vojaka, kako strelja ribe. Takrat je bilo v Sori veliko več rib kot danes. Zaradi čuvaja je bilo nam fantinom pri krivolovu veliko težje. Ko je vojak po vodi sledil plenu, je puška in torba z municijo vred izginila. Skrito v plevah na skednju sem jo naskrivaj negoval do leta 1941, ko sem jo potegnil na plan. Poljanska ustaja. Prve Poljanske intelektualce so že izselili. V tretji fazi izseljevanja naj bi šli še ostali Poljanci. S to puško sem se uprl tujcu, ki si ni lastil le rib, ampak tudi mojo poljansko zemljo. Nisem jo več odložil. Spremljala me je vsa štiri leta partizanskega boja. Po vojni sem jo nekoliko predelal, da je bila bolj uporabna za lov. Poklanjam jo tebi. Ne bom je več potreboval. Ti in tvoji lovski tovariši pa vedite, ko boste na lovskih pohodih po Blegošu, Pasji ravni, Starem in Mladem vrhu..., da je ta puška tod služila drugačnemu namenu in tudi zaradi nje imamo svoboden lov, kot ga nismo imeli Slovenci nikoli v zgodovini.«* Nato je svojo veliko dlan položil na moje rame in utihnil. Maksove roke. Izjemna velikost in posebna izrazitost mi ne gre iz spomina. Slikarju Ivetu Šubicu so bile prav te roke model za simbol kmeta. Izražale so delavnost, ponos, pogum in upornost. Ive je rad poudarjal, da umetniku, ki ni sposoben narisati rok, tudi obraz ne bo imel svojega osebnostnega izraza. Roke so namreč paradni marš slike. Rok prej nisem nikoli povezala z osebnostjo človeka. Roke si ne morejo nadeti maske kot obraz – govorijo brez besed in so resničen izraz čustev. Maksove roke so bile govorica njegovega jaza; izdajale so svojevrstno osebnost, ki se zaveda lastne identitete, močno vključene v okolje. To pomeni imeti močan lasten in narodov značaj. Te roke niso dovolile, da bi tujec vse to izničil. Uprle so se. Stiskal jih je v pest, ko so mu jemali človeško dostojanstvo, ko so ga med ostalimi Poljanci kot živino na sejmu otipavali, mu merili velikost okončin, obseg lobanje, da bi določevali, koliko ustreza normativom arijske rase. Na dlaneh so bile še sledi krampa, lopate in jeseniškega železarskega kladiva, ko se je njegova roka stisnila v pest v partizanski pozdrav, v bran in upor. Te roke so držale partizansko zaobljubo, ki ni prisegala tujcem zvestobe, ampak zvestobo sebi in svojemu narodu. V tistih prvih

dneh ni branil komunizma, ampak svoje dostojanstvo, poljanskega kmeta in ta košček zemlje pod Blegošem. *Šlo je za obupen boj življenja zaradi življenja. Zato pa je bila potrebna nadpolitična moč etične ideje (Jaspers).*

Poljanski lovci vemo, kako je Maks po vojni položil svojo roko na uradni akt in zadnji hip preprečil podpis Borisa Kidriča, da ni Blegoš postal državno lovišče. Pa čeprav takrat na visokem gospodarskem položaju, ko je sam imel odprte vse možnosti lova po vsej Jugoslaviji. Samo čut pripadnosti lastnemu kraju je pogojevalo to dejanje. Tako imamo poljanski lovci Blegoš v lasti in skrbi.

V svojem lovskem znaku imamo Blegoš in gamsa. Ta dva elementa v znaku tvorita skupno govorico, ki identificira nas lovce v tem prostoru v skrbi za čuvanje te gore, pod katero se čutimo varne in je v svoji lepoti in bogastvu življenja naše največje naravno bogastvo. Gams kot rogata žival pa je nekaj vzvišenega in je povezan s simboliko moči in življenjske sile. Še zadnji dan pred smrtjo, že v blodnjah, je Maks hčerki Marti govoril o gamsih. Kot v povesti Ivana Tavčarja, ko je Amandus že umirajoč prosil, da bi še enkrat zaslišal zategle glasove psov goničev in glas iz zavitega lovskega roga. Mogoče je bilo to Maksovo zadnje sporočilo tudi nam lovcem.

Danes smo tu njegovi lovski prijatelji izpod Blegoša. Bil je naš častni član. Vezala nas je ista dejavnost - lov, ki je istočasno radost in bolečina, strah in resnica, iskanje samega sebe prav tam, kjer se srečujeta smrt in življenje v svojem skrivnostnem nikdar odkritem bistvu.

Ko stojimo tu ob njegovem grobu in se dokončno poslavljam o njega, ker ga nimamo več v resničnosti, ker mu ne moremo ničesar več dati, popraviti in izkazati večje spoštovanje, nam je žal. Zakaj se ob kratkih srečanjih in skupnih lovih nismo več pogovorili ali poveselili, saj nas je vezala skupna ljubezen do narave in lova, ki je istočasno radost in bolečina, strah in resnica, iskanje samega sebe prav tam, kjer se srečujeta smrt in življenje v svojem skrivnostnem in nikdar odkritem bistvu.

Spominjali se ga bomo njegovi lovski tovariši izpod Blegoša, ko bomo na lovu premagovali napore, doživljali napetost, omahovanje, strah in razočaranje. Po drugi strani pa zavedanje svoje življenjske energije, moči volje, premaganja, zmage, svobode v naravi v vznemirljivih samotah noči v družbi drev in neba.

Sely de Brea-Šubic

Valentin Pirc (1915 - 2004) v spomin

29. septembra 2004 smo se na Mestnem okopališču v Škofji Loki poslovili od spoštovanega Škofjeločana Valentina Pirca.

Valentin, imenovali smo ga na kratko Tine, se je rodil 10. februarja 1915 v Škofji Loki. Osnovno šolo je končal v domačem kraju, nato pa je oboskoval triletno Orglarsko šolo in vzporedno knjigovodski tečaj v Ljubljani. Oboje je uspešno sklenil leta 1935.

Poleg vestnega in odgovornega opravljanja več del v več ustanovah in podjetjih, se je dolga leta posvečal v prostem času glasbi in športu.

Glasbeno znanje, pridobljeno v Orglarski šoli v Ljubljani, je uspešno in nesebično prenašal na mlade glasbenike v Sindikalnem kulturno-umetniškem društvu "Tone Šifrer", kasneje preimenovanem v Delavsko prosvetno društvo Svoboda Škofja Loka, v okviru katere je delovala glasbena šola. Zajemala je predvsem starejše učence, V šolskem letu 1957/58 je prevzel njeno vodenje in obenem poučeval klavir, harmoniko in glasbeno teorijo. Vodil je tudi orkester, kakšno leto tudi dva, mladih harmonikašev. Vodenje društvene glasbene šole je sklenil leta 1970, ko se je dokončno zlila z državno glasbeno šolo. Tudi tam je poučeval klavirsko harmoniko, glasbeno teorijo in vodil harmonikarski mladeinski orkester.

V več kot destih letih prizadevnega izobraževalnega dela je v svet glasbe in na različne nastope popeljal številne mlade škofjeloške glasbenike. Med njegovimi učenci so bili danes zelo poznani glasbeniki, med njimi Miloš Mljenik in Anton Potočnik.

Drugo področje Pirčevega ljubiteljskega delovanja v Škofji Loki je bilo vodenje pevskih zborov.

Z obilo veselja, zagnanosti in odgovornosti za kulturno življenje v kraju je čez takoj po končani orglarski šoli leta 1935 ustanovil Moški pevski zbor pri Prosvetnem društvu v Škofji Loki.

Ob koncu vojne, leta 1945, je dobil nalogo, da sestavi moški zbor. Prav hitro je zbral dobre pevce, jih naučil štiri pesmi, s katerimi so pozdravili osvoboditelje na Mestnem trgu v Škofji Loki. Zbor je vodil še naprej, do leta 1947.

Nadalje je v v Škofji Loki vodil več pevskih zborov, in sicer: Mladinski pevski zbor ZMS (1945 do 1948), Moškipevski zbor Ivan Maček (1951 do 1956) in priložnostne pevske zборе v podjetjih (Jelovica, Gorenjska predilnica).

Najpomembnejše Pirčevo zborovsko delovanje je bilo vodenje Moškega pevskega zbora pri Društvu upokojencev Škofja Loka. Kar petindvajset let (1974 do 1999) je z veliko ljubezni in predanostjo povezoval upokojence - ljubitelje petja in z njimi bogatil društveno življenje in kulturni utrip Škofje Loke. Prirejali so samostojne koncerte, sodelovali na občinskih in območnih srečanjih pevskih zborov, na revijah upokojenskih pevskih zborov in prirejali ali se udeleževali skupnih nastopov z drugimi zbori.

Zborovodja Valentin Pirc z Moškim pevskim zborom pri Društvu upokojencev Škofja Loka na Reviji gorenjskih zborov v Škofji Loki, 26. aprila 1980

živlensko delo na kulturnem in športnem področju družbenega življenja v občini.

Ob glasbi, s katero je Valentin Pirc preživel večji del svojega življenja, mu je veliko pomenil tudi šport. Bil je eden prvih škofjeloških nogometašev, rad je igral namizni tenis, odbojko, plaval. Ob 60-letnici nogometa, mu je škofjeloški nogometni klub izročil tudi priznanje za prispevek k razvoju nogometa v škofjeloški občini.

Svojo športno pot je pričel pri orlih, kjer se je kot fizično skromen fant krepil predvsem v splošni telesni vzgoji, nogometu pa se je zapisal kmalu po letu 1929, ko se je pričel v Škofji Loki organizirano igrati ta šport. Leta 1934 se je nogometna sekcija pri škofjeloškem prosvetnem društvu registrirala pri Nogometni zvezi Slovenije, odslej so nogomet v Loki igrali vsi fantje, ne glede na to, ali so bili orli ali sokoli, pridružili so se jim tudi oficirji iz loške vojašnice.

Pogosto so nastopali v krajih izven Škofje Loke in ponесли Slovensko pesem tudi v tujino: v Italijo, Avstrijo, na Hrvaško.

Pevci in njihov pevovodija Valentin Pirc so bili posebno srečni in ponosni, ko so na 29. pevskem taboru v Šentvidu pri Stični junija 1999 prejeli za dvajsetkratno sodelovanje na taboru srebrno plaketo. Bila jim je v veliko veselje in hkrati priznanje za zvestobo pevskemu udejstvovanju.

Valentin Pirc je za svoje ljubiteljsko delovanje prejel več društvenih in stanovskih priznanj in zahval, leta 2000 pa tudi Zlati grb Občine Škofja loka za

Klara Ogorevc - Jenko (1969 - 2004)

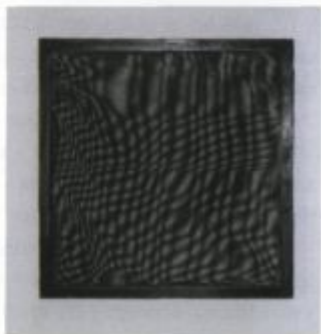
«... Preteklost je spomin, prihodnost so sanje ...»

Takrat, ko sva v Galeriji Ivana Groharja postavljali njeno poslednjo razstavo *»Beyond me«*, mi je dejala: »veš, ... moje slikarstvo je moja resničnost ... in ... pogled vanj je kot kakor pogled skozi okno, v pokrajino moje duše ... moje slike so moji zigurati....«. Kmalu zatem je leta 2001 prejela Groharjevo štipendijo, ki jo že dolga leta podeljuje Združenje umetnikov Škofja Loka najbolj zaslužnim umetnikom tega

kraja. Spomnim se, da jo je sprejela z velikim veseljem in jo razumela tudi kot zaupanje, da bo v prihodnosti še kaj dobrega naredila. Ravno takrat se je pripravljala na magistrski študij likovne pedagogike ...

Klara je bila obetavna slikarka. Sleherno svoje delo je opravljala skrajno resno in dosledno, poglobljeno je raziskovala slikarski jezik, v njem soočala obča eksistencialna in tista, čisto likovna vprašanja. Slikarstvo je razumela kot izjemno kompleksno in neizčrpno ustvarjalno polje. S svojimi deli nam je, kot je neke pomenljivo zapisal pesnik Franci Zagoričnik, »dopovedovala, da v slikarstvu še ni vse rečeno in ... da naša civilizacija jezika (likovnega in drugih jezikov) še ni dokončana in končna ...«. Spadala je med tiste predstavnike mlajše generacije slovenskih slikarjev, ki so (ponovno) verjeli v moč te, danes že starodavne umetniške prakse. Diplomirala je iz likovne pedagogike na Pedagoški akademiji v Ljubljani pri prof. Zdenku Huzjanu. Bila je članica in nekaj časa tudi tajnica Združenja umetnikov Škofja Loka, aktivna članica Zveze društev likovnih umetnikov Slovenije, zvesta udeleženka in soorganizatorica kolonij Iveta Šubica, trikrat nagrajena za svoje delo, mnogo je razstavljala, zlasti pomembna je bila njena samostojna razstava *»Cite Internationale des Arts«* leta 1997 v Parizu. Bila je tudi odlična

oblikovalka. Razstavni katalogi in vabila Galerije Ivana Groharja še danes nosijo podobo, ki jo je zasnovala prav ona. Dokler je kot predstavnica Združenja umetnikov Škofja Loka še aktivno sodelovala pri razvoju Galerije Ivana Groharja, je njeno mnenje veliko štetlo in nemalo odličnih idej, na katerih danes stoji podoba galerije, je bilo prav njenih. In nenazadnje ... bila je izjemno pozitivna,

Slike so iz cikla »Beyond me« na razstavi Klare Ogorevc-Jenko v Galeriji Ivana Groharja v Škofji Loki od 4. do 20. septembra 2004

katerih pronicajo nazaj na površje le še drobna svetlobna valovanja, se danes zdi kakor njena tiha slutnja. Z njimi je ujela dramatične barvne atmosfere, ki jim je rekla kar »stopnice mojih ziguratov« - starodavnih mezopotamskih svetišč, po katerih so se lahko vzpeli naši pogledi, da bi se morda dotaknili neba, trenutka večnosti. Te »barve« so bile morda njene najboljše, a žal tudi poslednje.

dobronamerna oseba, globoko razmišljujoč človek in odlična ter pronicljiva sogovornica.

Klarin senzibilni značaj je močno zaznamoval njeno slikarstvo, posvečeno vprašanjem minevanja, spominu in sanjam, tistemu, kar je nedoumljivo in je tam, onkraj našega bivanja. Njen profesor, slikar Zdenko Huzjan, je njeno slikarstvo opisal kot »lazurno, večno pretakanje in kapljanje tekočin, ki mehčajo robove slike ...«. Kasneje se je Klara posvetila tudi raziskovanju svetlobe. Svoj zadnji cikel »Beyond me« je ustvarila prav z njo. Poln neotipljivih občutkov neskončnosti in oddaljene praznine, ki se poglobljajo v temna ozadja in iz

Prispevek h kroniki občin Škofja Loka, Železniki, Žiri in Gorenja vas - Poljane

(od 1. novembra 2003 do 31. oktobra 2004)

5. *novembra 2003* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki je bilo predavanje z diapozitivi, ki ga je pripravil Štefan Rehar. Predaval je o Moskvi - mestu nasprotij, bogate kulturne dediščine in mestu boja za preživetje.
6. *novembra* - v Galeriji Ivana Groharja so odprli slikarsko razstavo akademskega slikarja Janeza Kardelja.
7. *novembra* - na Loškem odru je domača igralska skupina uprizorila komedijo Carla Goldonija Prebrisana vdova v režiji Matije Milčinskega. Predstavo so ponovili še 8. novembra.
8. *novembra* - v Galeriji v Kašči je Kulturno društvo Sotočje pripravilo likovno razstavo akvarelov Franceta Boltarja ob avtorjevi osemdesetletnici.
9. *novembra* - v Hiši klekljane čipke A. Primožič 1888 v Žirih se je iztekla razstava Mirne Logar z naslovom Bele sanje - bele čipke.
11. *novembra* - v Knjižnici Žiri je Saša Bogataj - Ambrožič pripravila delavnico za spretnostne prste Izdelajmo darilce - risbico na keramiki - za prijatelja.
12. *novembra* - v okviru Sredinih večerov je Knjižnica Ivana Tavčarja v Kašči na Spodnjem trgu pripravila večer z naslovom Ne šepetajmo - pogovarjajmo se! - o žrtvah nasilja v družini. S prostovoljko s SOS-telefona, s socialno delavko, s kriminalistom in z Marjeto Moškrič, avtorico mladinskega romana Ledene magnolije, dobitnico letošnje nagrade Večernica, se je pogovarjala Milena Miklavčič.
14. *novembra* - Župnijska Karitas Sv. Duh je v kulturnem domu pri Sv. Duhu pripravila dobrodelno kulturno prireditve, prihodek prireditve je bil namenjen Društvu Barka iz Zbilj, v katerega so vključene osebe z motnjami v duševnem razvoju in tisti, ki želijo z njimi deliti svoje življenje.
 - na Loškem odru je domači ansambel uprizoril komedijo Carla Goldonija Prebrisana vdova. Predstavo je ponovil tudi 15. novembra.
 - v kapeli Loškega gradu je bil koncert z naslovom Notna knjižica za Ano Magdaleno Bach 1725. Nastopila sta Pija Brodnik - sopran in Milko Bizjak - špinet.
16. *novembra* - Dramska sekcija DU Sovodenj je v kulturni dvorani na Sovodnju uprizorila komedijo v treh dejanjih Ženska kmetija.
19. *novembra* - v Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja so pripravili predstavitev

- knjige Tineta Miheliča in Rudija Zamana o najlepših plezalnih vzponih v slovenskih gorah - Slovenske stene.
20. *novembra* - ob dnevu slovenskih knjižnic so uporabniki Knjižnice Ivana Tavčarja v Škofji Loki vrnili knjižnično gradivo brez plačila zamudnine.
21. *novembra* - na Loškem odru so uprizorili komedijo Carla Goldonija Prebrisana vdova. Predstavo so ponovili tudi 22. *novembra*.
- v predavalnici Osnovne šole Železniki je Fotografsko društvo Grča Kočevje predstavilo knjigo Narava - štirje letni časi. Ob predstavitvi so pripravili kulturni program in predvajali diapozitive.
 - v Galeriji DPD Svoboda v Žireh je bilo predavanje dr. Tadeje Primožič z naslovom Klekljana čipka na Slovenskem.
 - ob občinskem prazniku občine Gorenja vas - Poljane so v lovski sobi Na Produ v Poljanah pripravili projekcijo izbranih diapozitivov in odprli razstavo v natečaju Barve. Ob kulturnem programu so podelili nagrade in diplome za najboljša dela.
22. *novembra* - Dramska sekcija Kulturnega društva iz Besnice je v Kulturnem domu pri Sv. Duhu izvedla Partljičevo komedijo Politika, bolezen moja.
- ob občinskem prazniku občine Gorenja vas - Poljane so skupaj s slavnostno akademijo praznovali tudi 150 let šolstva v Gorenji vasi.
26. *novembra* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki so v okviru Sredinih večerov prisluhnili predavanju Damjane Šmid z naslovom Vzgoja otroka na enostaven način, praktičen prikaz vzgoje po Glasserju.
27. *novembra* - Društvo Narava Škofja Loka je v gasilskem domu na Trati pripravilo predavanje Antona Hladnika na temo Od kod smo in zakaj smo tu. Po predavanju je bila 40-minutna meditacija.
- v prostorih Društva upokojujencev Škofja Loka je bilo potopisno predavanje z diapozitivi Janeza Ahačiča z naslovom Bližnji vzhod, domovina Judov, kristjanov in muslimanov.
 - v avli Poslovnega centra Mercator v Ljubljani je razstavljala loška akademska slikarka Dora Plestenjak.
28. *novembra* - v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bil koncert Škofjeloškega lovskega pevskega zbora ob 15-letnici prepevanja zbora.
- v Žireh je gostovala Drama Slovenskega narodnega gledališča iz Ljubljane s komedijo Jeana Baptista Moliere Šola za žene v režiji Mateje Koležnik.
 - na Loškem odru je gostovalo gledališče Satirikon s komedijo S. Lobozerova Kako bi se znebili tujca.
29. *novembra* - v kulturnem domu v Retečah je gostovala Dramska sekcija DU Sovodenj s komedijo Ženska.
1. *decembra* - na Večeru stare glasbe v Narodni galeriji v Ljubljani je nastopil kvartet kljunastih flavt Glasbene šole Škofja Loka pod vodstvom Mojce Zaplotnik.
 3. *decembra* - v Galeriji Prešernovih nagrajencev v Kranju so odprli razstavo akademskega slikarja in Prešernovega nagrajenca Iveta Šubica. Ob otvoritvi je igral kvartet kljunastih flavt Glasbene šole Škofja Loka.
 - v kapeli Puštalskega gradu je Knjižnica Ivana Tavčarja v okviru Sredinih večerov predstavila knjigo Ajde Balderman - Baliž Roža vetrov. Ob predstavitvi knjige je bila odprta tudi razstava fotografij Arneja Hodaliča.
 4. *decembra* - v Galeriji Ivana Groharja so odprli prodajno razstavo slik malega formata loških umetnikov in božičnih jaslic.

7. *decembra* - Dramska sekcija DU Sovodenj je uprizorila v dvorani kulturnega doma v Poljanah komedijo Ženska kmetija.
9. *decembra* - v Gasilskem domu na Trati je bilo predavanje z naslovom Naj se misel utrne - Intuicija, ki ga je pripravilo društvo Narava Škofja Loka. Predaval je dr. Jeet Liuzzi z Inštituta za intuitivne znanosti v Freiburgu v Nemčiji.
- v Galeriji Franceta Miheliča v Kašči so zaprli likovno razstavo del članov Združenja umetnikov Škofja Loka, ki so nastala na 8. Šubičevi likovni koloniji v Poljanah.
10. *decembra* - na Loškem odru so pripravili igrice J. Bitenca in M. Petrač Trije petelinčki.
- v Knjižnici Ivana Tavčarja je priznani kuhar Andrej Goljat v Sredinem večeru predstavil peko potic, peciva in še česa.
- v Domu na Fari so odprli razstavo Grafike iz Albertine II.
11. *decembra* - Zgodovinski inštitut Milka Kosa SAZU, Muzejsko društvo Škofja Loka in Občina Škofja Loka so v Kašči na Spodnjem trgu pripravili dvodnevni mednarodni simpozij ob 200-letnici sekularizacije. Predstavili so se številni ugledni zgodovinarji in ljubitelji srednjeveške zgodovine iz Slovenije in Bavarske. Predstavljeni referati bodo prihodnje leto objavljeni v Blaznikovem zborniku.
13. *decembra* - v župnijski cerkvi pri Sv. Duhu so se predstavili učenci orgelskih oddelkov glasbenih šol Škofja Loka, Domžale in Kranj.
17. *decembra* - v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja v Sredinem večeru pripravila večer poezije in glasbe z naslovom Na tej zemlji živimo. Sodelovali so pesnik in gledališki igralec Tone Kuntner ter godalni orkester Glasbene šole Škofja Loka.
18. *decembra* - v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo akademske slikarke Mateje Kavčič z naslovom Letni časi.
19. *decembra* - Glasbena šola Škofja Loka je v kapeli Puštalskega gradu pripravila prednovoletni koncert svojih učencev.
20. *decembra* - v Galeriji Loškega muzeja so odprli etnološko razstavo društva Rovtarji na temo Starodobna smučarska oprema. Po odprtju razstave so predstavili smučanje po starem na Cankarjevem trgu.
- v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bil božično-novoletni koncert, na katerem so se predstavili Mešani pevski zbor Vrelec DU Škofja Loka, Moški pevski zbor Reteče in Mešani pevski zbor Srebrni glas Žiri.
- v Mladinskem kulturnem centru Rov v Železnikih je bil literarni večer, na katerem sta nastopila gledališki igralec Janez Škof in pesnik Dane Zajc s projektom Ogenj v ustih.
21. *decembra* - Prosvetno društvo Ivan Grohar Sorica je pripravilo božično-novoletni koncert v Zadrudnem domu. Nastopila je domača glasbena skupina Orfej, kot gostje pa vokalna skupina Grudnove šmikle iz Železnikov.
- Komorni pevski zbor Loka je v kapeli Loškega gradu pripravil novoletni koncert.
24. *decembra* - člani Turističnega društva Železniki so pripravili božični večer s hojo za zvoncem in prepevanjem nabožnih pesmi od Kulturnega doma do plavža in nazaj.
26. *decembra* - v župnijski cerkvi sv. Jurija v Stari Loki je bil koncert godalnega orkestra Glasbene šole Škofja Loka.
- Pihalna godba Alpina Žiri je pod vodstvom Milana Matičiča v Žireh pripravila božično-novoletni koncert.
- Pihalni orkester Alples Železniki je v

- Železnikih pripravil božično-novoletni koncert.
27. *decembra* - v frančiškanski cerkvi v Ljubljani je bil koncert godalnega orkestra Glasbene šole Škofja Loka.
 9. *januarja 2004* - v cerkvi sv. Martina v Trbovljah je bil božično-novoletni koncert Godalnega orkestra Glasbene šole Škofja Loka.
 10. *januarja* - v sobotni matineji na Loškem odru je gostovalo Družinsko gledališče Kolenc z otroško igrico Maček Muri.
 - v Kulturnem domu v Retečah je bil ponovoletni koncert tamburašev Bisernice iz Reteč in gostov Kamniških kolednikov s citrarjem Tomažem Plahutnikom.
 - v cerkvi v Selcih je Komorni pevski zbor Osti jarej Kranj s solistko Martino Burger pripravil pobožični koncert.
 11. *januarja* - v Dražgošah je bila 47. prireditev Po poteh partizanske Jelovice Dražgoše 2004 v spomin na 62-letnico bitke. Osrednja slovesnost je bila pri spomeniku, slavnostni govornik je bil predsednik državnega zbora Borut Pahor. V kulturnem programu so nastopili Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Lovski pevski zbor Medvode, pevec Zoran Predin in člani Kulturno-umetniškega društva France Koblar iz Železnikov.
 14. *januarja* - v Knjižnici Ivana Tavčarja je bilo v Sredinem večeru video predavanje Silva Čadeža Po svileni cesti: od Teherana do Kirgizije.
 15. *januarja* - v Gasilskem domu na Trati je Društvo Narava Škofja Loka pripravilo predavanje dr. Papuge z naslovom Narava alergij.
 - v galeriji poslovne stavbe Elektra Gorenjske v Kranju so odprli razstavo risb in kipov Petra Jovanoviča na temo Pesmi štirih.
 - v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli slikarsko razstavo akademske slikarke Tereze Pavlovič.
 16. *januarja* - na Loškem odru je gostovala Drama SNG Maribor z igro Tanje Viher Štefka - Milan.
 21. *januarja* - v Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja se je predstavilo Društvo tarokistov Škofja Loka. Prireditev ob 40-letnici druženja s tarokom (predstavitev knjige, videokasete, likovna razstava in kulturni program) je bila v Kašči na Spodnjem trgu pod naslovom Tarok nas je povezal.
 22. *januarja* - v Glasbeni šoli v Radovljici je bil nastop učencev Glasbene šole Škofja Loka
 23. *januarja* - v dvorani DPD Svoboda v Žireh je bila predstava avtorskega projekta Gregorja Čušina z naslovom Hagada.
 24. *januarja* - v sobotni matineji na Loškem odru je gostovalo Gledališče Labirint z igrico Nine Kokelj Metuljček in Metuljčica.
 - pod Loškim gradom je bilo 5. mednarodno tekmovanje starodobnih smučarjev in parada nastopajočih na Mestnem trgu. V Galeriji Loškega muzeja so pripravili bogato razstavo stare smučarske opreme.
 27. *januarja* - v salonu Benton v Mengšu je bil nastop učencev Glasbene šole Škofja Loka.
 28. *januarja* - v Aleji zaslužnih Ločanov v Šolski ulici v Škofji Loki so odkrili spominsko obeležje znamenitemu Ločanu, sociologu Borisu Ziherlu. Kip je delo akademskega kiparja Metoda Frlica.
 - v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja pripravila Sredin večer z naslovom Ne šepetajmo - pogovarjajmo se. Gostje so se z Mileno Miklavčič pogovarjali o hrani, postu, zdravju itd.
 4. *februarja* - v Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja je bilo predavanje in pogovor s Francetom Jamnikom na temo

- Humor in zdravje. Pogovarjali so se o smehu, ki zmanjšuje stres, pomaga imunskemu sistemu, lajša bolečine, izboljšuje kvaliteto življenja, prinaša koristi v poslu in medsebojnih odnosih.
5. *februarja* - osrednja občinska prireditev v počastitev slovenskega kulturnega praznika je bila v Osnovni šoli Škofja Loka - Mesto. Kulturni program so oblikovali učitelji in učenci šole z uprizoritvijo dramskega dela Mali princ A. de Saint Exuperyja.
- Gledališka skupina kluba študentov Poljanske doline je pripravila predstavo Branislava Nušiča Sumljiva oseba. Predstavo so ponovili 13. februarja in 15. februarja gostovali v Poljanah.
6. *februarja* - učenci Glasbene šole Škofja Loka so v kapeli Puštalskega gradu pripravili prireditev za otroke z naslovom Poredni volk in žlobudrave bolhe. Pripravili so razstavo ilustracij iz knjige Tomaža Vrabiča in prvič izvedli uglasbene pesmice. Nastopili so učenci Glasbene šole Škofja Loka pod vodstvom Mojce Zaplotnik in lutkar Cveto Sever.
7. *februarja* - ob kulturnem prazniku je bila pred Kosmovo hišo v Poljanah prireditev z naslovom Poklon prazniku.
7. *februarja* - v kulturni dvorani na Sovodnju je bila prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku.
- v dvorani DPD Svoboda v Žireh je bil jubilejni koncert ob 40-letnici delovanja Moškega pevskega zbora Alpina Žiri. Pevci so nastopili pod vodstvom zborovodje Andreja Žaklja.
 - v sobotni matineji na Loškem odru je gostovalo Lutkovno gledališče Jože Pengov z igrico F. Levstika in H. Šobar - Zajc Kdo je napravil Vidku srajčico.
8. *februarja* - osrednja proslava občine Gorenja vas - Poljane je bila v Kulturnem domu v Poljanah. Istočasno je bila v avli doma na ogled razstava del Fotografske sekcije KD Poljane.
- Loškem muzeju je bil ob kulturnem prazniku javno vodstvo po stalnih zbirkah in galertjah.
 - v Kulturnem domu Reteče je bila ob kulturnem prazniku literarno-glasbena prireditev z naslovom Bela krizantema z izborom pesmi iz Cankarjeve Erotike, Prešernovih neizbranih lirskih pesmi in proznim besedilom Marije Krajnik.
9. *februarja* - pri spomeniku za Kamnitnikom je bila slovesnost v spomin petdesetim ustreljenim talcem, ki so na tem mestu padli pred šestdesetimi leti.
11. *februarja* - Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka in Sklad za ljubiteljske kulturne dejavnosti sta v kapeli Puštalskega gradu pripravila literarno-glasbeni večer z naslovom Luči na odprtem morju. Sodelovala sta Klarisa M. Jovanović in Žarko Živković, ki sta z besedo in glasbo predstavila grško ljudsko pesem.
12. *februarja* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki sta Marija Leskovec in Lucija Tomažin predstavili projekt Indija 2003, v katerem sta opisali delo mladih prostovoljcev v centru slepih in gluhih otrok v Indiji.
- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo akademske slikarke Agate Pavlovec z naslovom Kalvarija.
 - v dvorani DPD Svoboda v Žireh so lutkarji Teatra za vse z Jesenic pripravili igrico Povodni mož.
13. *februarja* - v Hotelu Transturist v Škofji Loki so odprli razstavo fotografij s projekcijo diapozitivov članov Foto-kluba Anton Ažbe Škofja Loka.
- v Galeriji Fara v Škofji Loki so odprli samostojno fotografsko razstavo Boštjana Gunčarja z naslovom Poklon ženski.
14. *februarja* - na Loškem odru so uprizorili

- komedijo J. B. P. Moliera Improvizacije v Versaillesu - Scapinove zvijače.
- v dvorani DPD Svoboda v Žireh je domača gledališka skupina v režiji Petra Militarova premierno uprizorila komedijo Carla Goldonija Sluga dveh gospodarjev.
17. *februarja* - v Mali galeriji Očine Škofja Loka je bila odprta fotografska razstava Cirila Velkovrha V hribih se dela dan, v Gostilni Krona pa so predstavili knjigo o Kati Turk, ljudski umetnici in pastirci z Velike planine. Na obeh prireditvah sta za kulturni program poskrbela sopranistka Joži Kališnik in Miha Dovžan s citrami.
18. *februarja* - v Kašči na Spodnjem trgu je bil Sredin večer, ki ga pripravlja Knjižnica Ivana Tavčarja iz Škofje Loke. Milena Miklavčič se je pogovarjala z Vasilijem Poličem, vrhovnim sodnikom in pisateljem, človekom, ki življenje pozna tudi s humorne plati.
- v Domu na Fari so odprli fotografsko razstavo Jureta Nastrana.
19. *februarja* - na Loškem odru je bila predstava komedije Carla Goldonija Prebrisana vdova v režiji Matije Milčinskega. Ansambel Loškega odra je igro ponovil še v soboto 21. februarja.
- v kapeli Puštalskega gradu je bil koncert citrarjev, harmonikarjev in tamburašev Glasbene šole Škofja Loka z naslovom V ljudskem tonu.
20. *februarja* - v Galeriji DPD Svoboda v Žireh so predstavili novo knjigo Milene Miklavčič Usode, ki jih avtorica piše po pripovedovanjih ljudi. Z avtorico se je pogovarjal publicist Miha Naglič.
- v Kulturnem domu pri Sv. Duhu je KUD Predoslje pripravil igro v dveh dejanjih Pridi gola na večerjo.
- Društvo podeželskih žena v Žireh je v glasbeni učilnici osnovne šole v Žireh pripravilo predstavitev knjige Vere Prelovšek.
21. *februarja* - v dvorani Loškega odra je v sobotni matineji lutkovna skupina Teater za vse z Jesenic pripravila igrico Medvedka na potepu.
- v Mladinskem kulturnem centru Rov v Železnikih so odprli stripovsko razstavo Ride Cirila Horjaka.
- Mešani pevski zbor pri Društvu upokojencev Škofja Loka in Turistično društvo Škofja Loka sta pripravila pustno prireditev z naslovom Bolj star, bolj nor s sprevedom ciganov po mestnih ulicah in cigansko ohcetjo.
22. *februarja* - Dramska sekcija Društva upokojencev Sovodenj je v Kulturnem domu Sovodenj pripravilo komedijo v treh dejanjih Ženska kmetija.
25. *februarja* - v Knjižnici Ivana Tavčarja je bilo v Sredinem večeru predavanje z diapozitivi z naslovom Kilometri Sredozemlja, v katerem je Gregor Födriansperg - Fedr opisal enoletno kolesarsko potepanje po Sredozemlju: preko Balkana do Male Azije, od Bližnjega vzhoda in severne Afrike do Sicilije.
27. *februarja* - na Loškem odru je gostovalo Mestno gledališče Ptuj s predstavo J. S. Sinisterra Ay, Carmela! v režiji Zvoneta Šedlbauerja. Predstavo so ponovili tudi naslednji dan.
- v Galeriji DPD Svoboda v Žireh je bilo predavanje Avstralija - dežela tam doli, ob avstralski glasbi je predaval Primož Pipan. Kulturno društvo Ivan Cankar Sv. Duh je uprizorilo komedijo Cvetka Golarja Vdova Rošlinka v režiji Lojzeta Domajnka. Predstavo je ponovil še 6. in 7. marca v isti dvorani.
- v Galeriji DPD Svoboda v Žireh je Primož Pipan ob diapozitivih v besedi in glasbi predstavil Avstralijo, deželo tam doli.
28. *februarja* - KUD France Koblar Železniki je z enodejanko Daria Foja Pleskarji

- nimajo spomina gostoval v Kulturnem domu v Retečah, naslednji dan pa z isto igro v Zadrudnem domu na Sorici.
3. *marca* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki je bilo predavanje s področja alternativne arheologije, mitologije in zgodovine z naslovom *Leteča vozila v prazgodovini* - je že obstajala civilizacija pred našo? Predaval je Boris Mužević.
 4. *marca* - na Loškem odru je gostovalo KUD Predoslje s komedijo v dveh dejanjih *Pridi gola na večerjo*.
 5. *marca* - v Osnovni šoli Žiri je bil ustanovni občni zbor Klekljarskega društva Žiri.
 - v Galeriji DPD Svoboda Žiri so predstavili knjigo Marije Stanonik Slovenske povedke iz 20. stoletja, ilustrirala jo je Maja Šubic. Z avtorico se je pogovarjal Miha Naglič, nekaj povedk je prebrala gledališka igralka Marinka Štern.
 6. *marca* - v sobotni matineji na Loškem odru je gostovalo Gledališče Glej z otroško igrico *Ele Peroci in Ajde Ross Remeta Moj dežnik je lahko balon*.
 7. *marca* - v kapeli Loškega gradu je bil koncert komornega zbora *De profundis* v sklopu projekta *Slovenska ustvarjalnost - ljudska pesem*.
 - v dvorani osnovne šole v Davči je Dramska sekcija DU Sovodenj predstavilo komedijo v treh dejanjih *Ženska kmetija*.
 10. *marca* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki je Tanja Jenko predstavila svojo diplomsko nalogo *Politika kot poklic in/ali delo*.
 11. *marca* - v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli stripovsko razstavo *Matjaža Bertonclja - Novorojeni in Iztoka Sitarja - Zgodba o bogu*.
 12. *marca* - v Okroglem stolpu Loškega muzeja so odprli razstavo *Dvanajst stolov*, na kateri so predstavili tudi knjigo *Janeza Suhadolca Stoli 2*.
 - v galeriji Muzeja v Železnikih so odprli razstavo *Slike na svilenih rutah avtorice Mije Murovec*.
 - v Kulturnem domu pri Sv. Duhu je gostovala Gledališka skupina DPD Svoboda Žiri s komedijo *Carla Goldonija Sluga dveh gospodarjev*. Predstavo so ponovili naslednji dan v dvorani Svobode v Žireh.
 - v Galeriji Svoboda v Žireh je Muzejsko društvo Žiri pripravilo predstavitev knjige *Toneta Koširja Babištvo na Loškem*.
 - v Finžgarjevem domu na Opčinah v Italiji je Glasbena matica Trst pripravila koncert godalnega orkestra *Glasbene šole Škofja Loka* pod vodstvom *Armina Seška*.
 13. *marca* - na Loškem odru je gostovala Gledališka skupina kluba študentov *Poljanske doline* s predstavo *Branislava Nušiča Sumljiva oseba*.
 14. *marca* - v kapeli Loškega gradu je bil koncert harfistke *Nancy Thym* in pevke starih ljudskih pesmi *Ljobe Jenče*.
 - v Kulturnem domu na Sovodnju je KUD *Sovodenj* pripravil *Partljičevo komedijo* v treh dejanjih *Tolmun in kamen*.
 - Športno društvo *Marmor Hotavlje* je pripravilo multimedijsko predstavitev *Slovenke* leta 2003 *Benke Pulko*, ki je v petih letih z motorjem obkrožila *Zemljo* in s tem prišla v knjigo *rekordov*.
 16. *marca* - v prostorih nekdanje vojašnice v Škofji Loki je *Zgodovinski arhiv Ljubljana*, *Enota v Škofji Loki* odprl svoje nove prostore. Namenu sta jih predala loški župan *Igor Draksler* in ministrica za kulturo Republike Slovenije *Andreja Rihter*.
 17. *marca* - v prostorih *Hotela Transturist* v Škofji Loki je *Andreja Vukmir* ob diapozitivih predstavila *Camino de Santiago*, eno najstarejših romarskih poti, 800 km dolgo od južne Francije do katedrale *Santiago de Compostela* v Španiji, ki jo obiskujejo romarji z vseh koncev sveta že nad tisoč let.

18. *marca* - Društvo upokojencev Škofja Loka je pripravilo predavanje Starostnik v družini in okolju ter možnost pomoči v jeseni življenja.
19. *marca* - v Galeriji Fara so odprli razstavo Mirne Pavlovec z naslovom Šopki.
- V dvorani DPD Svoboda v Žireh je Špas teater iz Mengša pripravil romantično komedijo z naslovom Ob letu osorej.
20. *marca* - v sobotni matineji na Loškem odru je gostovalo Lutkovno gledališče Jesenice z igrico Nika Kureta Pavliha in slepar, zvečer pa je bil na predvečer pomladi Chanson de la rue - šanson s ceste, z navdihom Franeta Milčinskega
- Ježka in francoske šansonjerke Edit Piaf. Nastopili so akordenonista Tomaž Guček in Zmago Štih ter vokalistka Nika Vipotnik.
23. *marca* - Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Škofja Loka, je v Kašči pripravil literarno delavnico, na kateri so se literarni ustvarjalci pogovorili s strokovnima spremljevalcema festivala Mihom Mohorjem in Benjaminom Gracerjem, ki sta tudi izbrala besedila za 25. številko glasila Sejalac.
24. *marca* - Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Sredinem večeru v Kašči na Spodnjem trgu predstavila knjigo Boruta Razingerja Svet dragih in okrasnih kamnov.
25. *marca* - v počastitev materinskega dne je Glasbena šola Škofja Loka v kapeli Puštalskega gradu odprla razstavo risb Petra Jovanoviča na besedila pesmi iz knjige Orfejev spev. Ob odprtju razstave so učenci glasbene šole pripravili glasbeni nastop.
26. *marca* - na Loškem odru je bila predstava komedije Vinka Möderndorferja Na kmetih v režiji Dušana Mlakarja in v izvedbi SLG Celje. Predstavo so ponovili tudi 27. marca.
- v Galeriji Svoboda Žiri je bil kulturni večer ob stoletnici rojstva duhovnika, žirovskega rojaka Viktorijana Demšarja. Njegovo življenje, podoba in delo je predstavil teolog in novinar Jože Pavlič, njegove stike s slovenskimi razumniki pa dr. Marta Ciraj.
- v prostorih Kulturnega doma v Selcih so s kulturnim programom odprli razstavo v počastitev materinskega dne. Pripravili so jo Turistično društvo Selca, Aktiv kmečkih žena KS Selca in KS Dolenja vas.
27. *marca* - v Hiši klekljanih čipk - Prodajni galeriji A. Primožič 1888 v Žireh so odprli razstavo izdelkov letošnjega zimskega izobraževanja pod mentorstvom Marice Albreht.
- v Osnovni šoli Škofja Loka-Mesto so odprli razstavo domačih kamnin, mineralov in fosilov.
- v kulturnem domu na Sovodnju so gostovali člani KUD France Koblar iz Železnikov z enodejanko Pleskarji nimajo spomina.
31. *marca* - v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka v Sredinem večeru predstavila priznano slovensko pianistko Dubravko Tomšič - Srebotnjak.
2. *aprila* - na Loškem odru je domača igralska skupina odigrala komedijo Carla Goldonija Prebrisana vdova v režiji Matije Milčinskega.
- v dvorani kulturnega doma na Slovenskem Javorniku je gledališka skupina Kluba študentov Poljanske doline gostovala s komedijo Branislava Nušiča Sumljiva oseba.
- v Galeriji Svoboda v Žireh so odprli razstavo Vžiganice in vžgane čipke Matevža Maretiča iz Škofje Loke, ki je oblikoval pisanice v lesu in na furnirju na posebno umetelen način. O razstavi in delu avtorja je spregovorila etnologinja dr. Tadeja Primožič.

3. *aprila* - v sobotni matineji na Loškem odru so predstavili igrico J. Bitenca in M. Petrač Trije petelinčki.
- v Kulturnem domu v Retečah je bilo 24. srečanje tamburaških in mandolinskih skupin ter orkestrov Slovenije.
- igralci KUD France Koblar Železniki so s predstavo Pleskarji nimajo pojma gostovali v kulturnem domu v Smledniku.
4. *aprila* - v dvorani DPD Svoboda Žiri je domača gledališka skupina predstavila burko Carla Goldonija Sluga dveh gospodarjev.
- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli slikarsko razstavo akademske slikarke Mateje Sever.
7. *aprila* - v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki je bilo predavanje z diapozitivi Mehika - po poteh Aztekov in Majev. O njihovih starih kulturah je predaval Andrej Strmečki.
- v Domu na Fari so odprli slikarsko razstavo Franca Vidica iz Podlubnika.
8. *aprila* - v okviru mednarodnega projekta Pomladni dan, so v Osnovni šoli Škofja Loka-Mesto gostili veleposlanika Velike Britanije v Sloveniji Hughja Mortimerja.
14. *aprila* - v Galeriji Loškega muzeja je bil koncert mednarodne glasbene zasedbe pod vodstvom kitarista Sama Salomona v okviru prireditve Grajski vitraž.
- v mali razstavni galeriji Občine Škofja Loka so odprli razstavo barvnih fotografij Boštjana Pleška z naslovom Moja drevesa.
- v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja predstavila knjigo Marije Stanonik Slovenske povedke iz 20. stoletja. Večer so oblikovali dr. Marija Stanonik, Miha Naglič in gledališka igralka Marinka Štern.
16. *aprila* - v Galeriji Fara v Škofji Loki so odprli razstavo slikarke Azite Bijol Hedayati.
- v kulturnem domu v Poljanah je gostovala gledališka skupina Kulturnega društva Ivan Cankar Sv. Duh s komedijo Cvetka Golarja Vdova Rošlinka v režiji Lojzeta Domajna.
16. *aprila* - na Jesenicah je bilo 30. srečanje Glasbenih šol Gorenjske in zamejstva. Predstavila se je tudi Glasbena šola Škofja Loka.
17. *aprila* - Turistično društvo Sovodenj je v domači kulturni dvorani pripravilo predstavitev knjige Tomaža Pavšiča Življenje ob meji, v kateri avtor opisuje tudi življenje v okolici Sovodnja po rapalski meji z Italijo.
18. *aprila* - v cerkvi v Novi Oselici je bil dobrodelni koncert, ki ga je pripravil Kvartet kljunastih flavt AIR iz Žirov za družino Eržen iz Sovodnja, ki jim je požar uničil dom.
19. *aprila* - Občina Škofja Loka in Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka sta organizirala dobrodelno akcijo Podarimo knjigo Kulturnemu društvu Ivan Trinko v Čedadu. Akcija zbiranja knjig, avdio in video kaset je potekala do 23. aprila v okviru svetovnega dneva knjige. Tega dne je bil dan odprtih vrat knjižnice.
21. *aprila* - v Knjižnici Ivana Tavčarja je v Sredinem večeru arheolog Loškega muzeja Jože Štukl predstavil diplomsko nalogo z naslovom Arheološke raziskave srednjeveške Škofje Loke.
- v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bilo območno pevsko srečanje Škofja Loka 2004, nadaljevalo se je tudi 22. aprila.
22. *aprila* - Knjižnica Ivana Tavčarja je v Sredinem večeru v Kašči na Spodnjem trgu pripravila pogovor s tremi igralci, tremi šugmani: Majo, Zlatkom in Jernejem.
23. *aprila* - v dvorani Loškega odra je bila premiera igre Evalda Flisarja Kaj pa Leonardo? v izvedbi Gledališke skupine Nepredvideni Gimnazije Škofja Loka.

- v Galeriji DPD Svoboda Žiri je bil pesniški večer z naslovom Usiham pod teboj in spet rastem. Predstavili so pesniški prvenec Brede Kavčič Dolenc.
- na Mestnem trgu je Skupina za lepšo Loko že tretjič pripravila Cvetlični sejem, ki so ga spremljale številne folklorne in kulturne točke. Sejem je bil odprt tudi naslednjega dne.
24. *aprila* - v športni dvorani v Železnikih je bila kulturna prireditev Pomladi naproti, ki so jo pripravili KUD France Koblar in sindikati delovnih organizacij v Železnikih.
26. *aprila* - v kinu Sora v Škofja Loka je bil koncert Mešanega pevskega zbora Domel iz Železnikov.
- v Galeriji Srbske akademije znanosti in umetnosti v Beogradu sta nastopila violinist Ervin Luka Sešek in pianistka Jasna Jan - Sešek iz Glasbene šole Škofja Loka.
28. *aprila* - v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka v Sredinem večeru predstavila knjigo Jožeta Hameršaka Skozi drugo svetovno vojno. Jože Hameršak je prvo svetovno vojno doživel kot fant, drugo pa kot taboriščnik v Dachauu.
30. *aprila* - v mali galeriji Občine Škofja Loka sta Občina Škofja Loka in Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo odprli razstavo knjig in zastav držav Evropske unije. V umetniškem programu so nastopili učenci Glasbene šole Škofja Loka.
1. *maja* - na Križni gori je bilo tradicionalno prvomajsko srečanje, na katerem so nastopili Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Plesno-navijaška skupina Cvetke in igralec Iztok Drabik. Slavnostni govornik je bil župan občine Škofja Loka Igor Draksler.
6. *maja* - v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so odprli razstavo likovnih del z naslovom Slovenija s svojimi biseri v Evropski uniji, ki jo je pripravila skupina slovenskih akvarelistov ob vstopu Slovenije v Evropsko skupnost.
- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli večmedijsko slikarsko razstavo akademskega slikarja Zmaga Lenardiča. Poleg razstave v galeriji, je svoje eksponate razstavljal na več mestih v mestnem jedru in v zbirkah Loškega muzeja.
8. *maja* - ob dnevu Evrope, 9. maju, so se na Mestnem trgu predstavile pihalne godbe sosednjih držav ter učenci Osnovne šole Cvetka Golarja, samostojno se je predstavil učenec Marko Jenko z igrico Martin Krpan gre z nami v Evropo, dopoldan je bila na trgu organizirana tržnica kmetijskih izdelkov in pridelkov, zvečer je bil na Loškem gradu slavnostni koncert.
- v Kulturnem domu v Železnikih je bil koncert Dekliškega noneta Jubilate, kot gosti so nastopili Otroška folklorna skupina Selca in Tamburaška skupina Bisernica iz Reteč.
- v razstavišču Okrogli stolp na Loškem gradu so odprli večmedijsko razstavo Zvonke Simčič in Tanje Vujinovič v okviru simpozija Arterija v Škofji Loki.
9. *maja* - v Hiši klekljanih čipk - Prodajna galerija A. Primožič 1888 v Žireh so odprli razstavo mojstrov in Klekljarskega društva - Deteljice iz Gorenje vasi, izdelkov letošnjega zimskega izobraževanja pod mentorstvom Marice Albreht.
11. *maja* - v Osnovni šoli Cvetko Golar na Trati je bila predstavitev projekta Korak k sončku - spoznavanje življenja ljudi s posebnimi potrebami. V kulturnem programu so sodelovali tretješolci ter osebe s posebnimi potrebami iz obiskanih ustanov z glasbenimi, recitacijskimi in plesnimi točkami ter glasbena skupina Slepí potnik.

13. *maja* - v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so odprli razstavo Slovenija s svojimi biseri v Evropsko unijo, odprl jo je predsednik državnega zbora Borut Pahor.
- v Domu na Fari je bilo predavanje z diapozitivni Ane in Pavla A. Florjančiča Po sveti deželi.
14. *maja* - v galeriji Muzeja Železniki sta Muzejsko društvo Železniki in Fotografsko društvo Grča Kočevje pripravila razstavo barvnih fotografij Narava avtorja Stanka Lavriča.
15. *maja* - v Kristalni dvorani na Mestnem trgu se je pričela dvodnevna delavnica historičnih plesov, ki jo je vodil dr. Michael Malkiewicz iz Salzburga.
- KPZ Aeternum župnije Škofja Loka je pripravil koncert v uršulinski cerkvi v Škofji Loki.
- na Loškem odru je gledališka skupina Nepredvideni Gimnazije Škofja Loka pripravilo igro Kaj pa Leonardo?
- v Galeriji Marin v Umagu na Hrvaškem je razstavljala akademska slikarka Agata Pavlovec iz Škofje Loke. Razstava je bila v okviru sodelovanja med Galerijama Marin iz Umaga in Ivana Groharja iz Škofje Loke.
- v Domu na Fari so odprli razstavo ročnih del članov Društva invalidov Škofja Loka.
23. *maja* - v kapeli Puštalskega gradu je bil podiplomski recital flavtistke Anamarije Tomac.
25. *maja* - v restavraciji na Nami je Iniciativa za Evropo pripravila okroglo mizo z naslovom Naše možnosti in priložnosti v Evropski uniji.
26. *maja* - v Domu na Fari so odprli slikarsko razstavo Albine Nastran Ikone.
29. *maja* - Občina Žiri in Muzejsko društvo Žiri sta v žirovski stari šoli, kjer je tudi žirovski muzej, predstavila na priložnostni razstavi vsa prizadevanja in programe za sanacijo tega kulturnega spomenika. Arhitektu in žirovskemu rojaku Vlastu Kopaču so ob 91. rojstnem dnevu izročili diplomo častnega člana Muzejskega društva Žiri. V kulturnem programu sta nastopila Mala kapela pihalnega orkestra Alpina in Kvartet kljunastih flavt Air iz Žirov.
30. *maja* - v cerkvi sv. Volbenka Na Logu so pripravili dobrodelni koncert pevskih zborov za Društvo Sožitje. Zbrani prispevki so bili namenjeni gradnji bivalnega doma v Škofji Loki za starejše osebe z motnjami v duševnem razvoju.
- na 61. Mozartovih družinskih dnevih v polhograjski graščini v Polhovem Gradcu je bil koncert pevcev Glasbene šole Škofja Loka.
1. *junija* - v Galeriji Fara so odprli razstavo lesorezov in linorezov dijakov Srednje lesarske šole iz Škofje Loke, ki so ustvarjali pod mentorstvom akademskega kiparja Mateja Plestenjaka.
2. *junija* - v večnamenskem prostoru Osnovne šole Škofja Loka - Mesto je bil zaključni koncert učencev Glasbene šole Škofja Loka.
3. *junija* - V Galeriji Ivana Groharja so odprli razstavo del akademskega slikarja Marka A. Kovačiča z naslovom Nazaj v prihodnost.
4. *junija* - ob 25-letnici Pihalnega orkestra Alples Železniki so na Češnjici odprli prenovljene prostore orkestra, v soboto je bil na parkirišču pred Salonom pohištva Alples slavnostni koncert, v nedeljo pa srečanje pihalnih orkestror Gorenjske.
5. *junija* - v okviru Tedna podeželja je bila v soboto na Mestnem trgu tržnica kmetijskih pridelkov in izdelkov, v nedeljo so s pohodom odprli Čebelarke pohodniške poti mimo sv. Urbana, pohodniške poti na Loškem, 12. junija so dogajanja zaključili s kolesarjenjem Po loški kolesarski poti na Blegoš.

- v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bil zaključni koncert Mešanega pevskega zbora Vrelec. Nastopila sta še Mešani pevski zbor Srebrni (g)las iz Žirov in Mešani pevski zbor Triglavski zvonovi z Dovjega.
5. *junija* - v cerkvi sv. Martina v Žireh je bil komorni koncert violinistke Alenke Maier - Popov in violista Ilija Popova.
10. *junija* - v kapeli Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani je bil letni koncert učencev orgel Glasbene šole Zavoda sv. Stanislava in Glasbene šole Škofja Loka.
- v Aleji zaslužnih Ločanov v Škofji Loki od odkrili spominsko obeležje Lovrencu Koširju, pobudniku poštne znamke, ob 200-letnici njegovega rojstva in 125-letnici smrti. Ob tem sta bili v Galeriji Franceta Miheliča v Kašči na Spodnjem trgu in v Hotelu Transturist odprti filatelistični razstavi 4. državna tekmovalna Lokafila 2004 in mednarodna Europhila 2004. V nedeljo je bil v hotelu mednarodni simpozij o Lovrencu Koširju s predstavitvijo knjige Življenjepis Lovrenca Koširja avtorja dr. Ernsta Bernardinija iz Avstrije.
- v galeriji Muzeja v Železnikih so odprli razstavo del učencev podružnične šole Dražgoše, učenci so ob odprtju razstave pripravili tudi kulturni program.
14. *junija* - v cerkvi sv. Jurija v Stari Loki je bil koncert vrhunskega študijskega zbora Muzikološkega inštituta Srbske akademije znanosti in umetnosti iz Beograda. Predstavili so skladbe srbskih, bolgarskih in ruskih skladateljev iz Liturgije sv. Janeza Zlatousta.
17. *junija* - v kapeli Loškega gradu je Javni sklad RS za kulturne dejavnosti - Območna izpostava Škofja Loka, pripravil večer Vajšnavske poezije, posvečen velikemu pesniku Bhaktivinoda Thakuri. V programu je sodelovala glasbena skupina Madhava.
- na grajskem dvorišču je župan Igor Draksler podelil priznanja Občine Škofja Loka najboljšim učencem, dijakom, zmagovalcem na državnih tekmovanjih in mentorjem dobitnikom zlatih priznanj.
18. *junija* - v kapeli Loškega gradu je bil koncert Dekliškega pevskega zbora Gimnazije Škofja Loka pod vodstvom Janeza Jociča.
18. *junija* - v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bil koncert Komornega zbora Makrame iz Škofje Loke. Izvajali so dela Rossinija, Schuberta, Rutterja, Bernsteina in Spevacekove.
19. *junija* - v avli Osnovne šole Ivana Groharja je bil koncert domoljubnih in borbenih pesmi, ki sta ga organizirala Društvo upokojencev Škofja Loka in Območno združenje borcev in udeležencev NOB Škofja Loka.
- v Leopoldparku v Münchnu je ministrica za kulturo RS Andreja Rihter odkrila kip Antona Ažbeta, slovenskega slikarja in profesorja iz Dolenč v Poljanski dolini. Kip je izdelal akademski kipar Mirsad Begič.
24. *junija* - v Galeriji Loškega muzeja so odprli arheološko razstavo Arheološke raziskave srednjeveške Škofje Loke avtorja arheologa Loškega muzeja Jožeta Štukla. Ob odprtju so v kulturnem programu nastopili plesalci in godci srednjeveške glasbe.
25. *junija* - ob dnevu državnosti je bila na dvorišču Loškega gradu slavnostna akademija. V kulturnem programu so nastopili Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Jan Plestenjak in Darja Švajger.
26. *junija* - v okviru prireditve Venerina pot 2004 v Škofji Loki je bila na Mestnem trgu srednjeveška tržnica s prikazi starih obrti in živil, vrstile so se likovne, plesne in glasbene prireditve, lokostrelski turnir, viteški boji, delavnice in pravljice za

- otroke, večer srednjeveške glasbe in na koncu ognjemet.
30. *junija* – na dvorišču Loškega gradu je potekala slavnostna akademija ob prazniku občine Škofja Loka. Slavnostni govornik je bil župan Igor Draksler. Zlati grb občine je prejel Jurij Svoltjšak, srebrni grb so prejeli Termo, d.d., društvo tabornikov Rođ svobodnega Kamnitnika, Košarkarski klub Škofja Loka, bronasti grb pa Julijana Tomc. V kulturnem programu sta nastopila Mestni pihalni orkester Škofja Loka in dalmatinska klapa More.
1. *julija* – v Domu na Fari je bil Blaznikov večer Muzejskega društva Škofja Loka na temo Rodoslovje. Vodil ga je predsednik Rodoslovnega društva Slovenije Peter Hawlina.
3. *julija* – na Loškem gradu so slovesno podpisali Listino o pobratenju med občino Škofjo Loko in mestom Freising. Ob tej priložnosti je bil slavnostni koncert pihalnih orkestrrov iz Škofje Loke in Freisinga.
4. *julija* – v Vinharjah sta Turistično društvo dr. Ivan Tavčar Poljane in Brdarjeva turistična kmetija Ljubica Vinharje pripravila 5. srečanje ljudskih godcev in pevcev.
8. *julija* – v Okroglem stolpu Loškega muzeja so odprli razstavo z naslovom Spominski taboriščni tarok. Avtor umetniške zbirke je nekdanji dachauski jetnik, slovenski umetnik, arhitekt in profesor Boris Kobe (1905–1981).
10. *julija* – v Železnikih so se pričeli 42. čipkarski dnevi, do 18. julija so se odvijala športna tekmovanja za zlato čipko, kulturne in etnografske prireditve.
– na Mestnem trgu so se pričele Sobotne promenade, odprl jih je Pihalni orkester Alpina Žiri.
11. *julija* – v Novi Oselici je Turistično društvo Sovodenj pripravilo tradicionalno tekmovanje koscev in grabljic.
15. *julija* – v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je v organizaciji Prosvetnega društva Sotočje nastopila skupina dijakov iz Argentine, ki je predstavila argentinske in slovenske folklorne plesne.
17. *julija* – v Sobotni promenadi na Mestnem trgu sta nastopila Klarisa Jovanović in Žerko Živković z mediteranskimi ritmi.
19. *julija* – Turistično društvo Sorica je že tretjič pripravilo ustvarjalni dopust, od 19. do 25. julija, ki je bil namenjen slikanju, sprehodom po Groharjevi Sorici ter izražanju umetniškega duha.
23. *julija* – v kapeli Loškega gradu je bil koncert Komornega zbora De profundis. Predstavili so se z deli Gallusa in Monteverdija.
24. *julija* – na Mestnem trgu v Škofji Loki je bil koncert ruskih šansonov v izvedbi Tria Ira Roma.
30. *julija* – v Coburgu na Bavarskem so na 25. mladinskem bienalu za barvne diapozitive ter na Cipru na fotorazstavi ob širitvi Evropske unije, sodelovali tudi škofjeloški fotografi. Na Bavarskem je bila med nagrajenkami Anja Jesenko iz Poljan, v Larnaki na Cipru pa Peter Pokorn iz Škofje Loke.
8. *avgusta* – v Ševljah so odprli pohodniško Oglarsko pot od sv. Mohorja proti Zabrekvam, na poti so predstavili kurjenje kope in kuhanje oglja.
14. *avgusta* – na Mestnem trgu v Škofji Loki je bil v okviru Sobotnih promenad koncert Mie Žnidarič&Tria.
– na Hotavljah je bila dvodnevna turistično-etnografska prireditev Semanji dan. V soboto so predstavili igro Hotavljje pred 60-letji, v nedeljo je bil vaški sejem.
20. *avgusta* – Glasbeno in športno društvo Fara Stara Loka je pri gostilni Pr' Starman v Stari Loki pripravilo 2. srečanje mladih harmonikarjev.

21. *avgusta* - na Sobotnih promenadah na Mestnem trgu v Škofji Loki je nastopil Primož Grašič kvartet v zasedbi Primož Grašič - kitara, Boško Petrović - vibrafon, Aleš Avbelj - kontrabas in Erich Bachtregl - bobni.
22. *avgusta* - v Športni dvorani v Železnikih je bil koncert tenorista Janeza Lotriča v počastitev izzida prve številke domoznanskega zbornika *Železne niti*, ki ga je izdalo Muzejsko društvo Železniki.
28. *avgusta* - na Mestnem trgu je v okviru Sobotnih promenad nastopil Pihalni orkester Škofja Loka.
30. *avgusta* - Turistično društvo Sovodenj je pod stoletnima lipama v Novi Oselici pripravilo 33. tradicionalno srečanje in tekmovanje koscev in grabljic.
5. *septembra* - na Ermanovcu je bilo 14. srečanje citrarjev v organizaciji Gorenjskega glasa in Planinskega društva Sovodenj.
9. *septembra* - v Galeriji Ivana Groharja so odprli razstavo del akademske slikarke Nuše Lapajne z naslovom Sanjsko mesto.
10. *septembra* - v Galeriji Fara so odprli razstavo Mira Kačarja z naslovom Moja srečanja z Groharjem.
- škofjeloška glasbena skupina Lonca je gostovala na tradicionalnih srednjeveških prireditvah v češkem mestu Tabor, kjer so nastopili s svojim programom plesov iz 15., 16. in 17. stoletja. Nastop si je ogledal tudi slovenski veleposlanik na Češkem Drago Mirošič.
17. *septembra* - Muzejsko društvo in KUD Železniki sta v muzejski galeriji v Železnikih pripravila razstavo o razvoju in delu KUD France Koblar. V kulturnem programu so nastopili učenci dramskega krožka Osnovne šole Železniki.
- v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so odprli razstavo likovnih del dr. Dušana Sedeja.
19. *septembra* - Turistično društvo Davča je odprlo pešpot po Zgornji Davči.
- pri koči na Ermanovcu sta Planinsko društvo Sovodenj in Gobarska družina Škofja Loka pripravila srečanje harmonikarjev in tradicionalno razstavo gob.
21. *septembra* - v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so predstavili knjigo avtorja Rudolfa - Rudija Šimca z naslovom *Kako se je začelo na Soči 1915 in končalo 1918.*
- v razstavišču Okrogli stolp je Loški muzej Škofja Loka v okviru dnevov evropske kulturne dediščine pripravil razstavo Kopije kamnitih napisnih plošč v Škofji Loki avtorja Antona Hafnerja, samostojnega konservatorja iz Loškega muzeja.
24. *septembra* - Quartet Tulipan je v Hotelu Transturist v Škofji Loki pripravil koncert pred gostovanjem na mednarodnem festivalu v Belgiji.
- v Hotelu Transturist so odprli fotografsko razstavo Fotokluba Anton Ažbe iz Škofje Loke z naslovom *Avstrijsko vino*. Predstavili so se Franz Vetter in Maria Biedermann-Vetter ter Johann in Teresia Maier iz Gradca ter Erich in Yvone Nauschnig iz Deutschlandsberga.
26. *septembra* - ob svetovnem dnevu turizma so v Šimanovem sadovnjaku v Sorici pripravili etnografsko prireditev Sadovi sadovnjaka.
27. *septembra* - Zavod za pospeševanje turizma Blegoš je ob svetovnem dnevu turizma pripravil tradicionalne Dneve turizma, ki so potekali do 3. oktobra. Zavod je tega dne odprl nove prostore na Kidričevi cesti v Škofji Loki (nekdanja bencinska črpalka).
30. *septembra* - na Loškem odru je bila premiera komedije Iva Brešana *Slavnostna večerja* v pogrebem podjetju v izvedbi domačega ansambla in v režiji Mihe Alujeviča. Predstavo so ponovili še 1. in 2. oktobra.
- v razstavišču Okrogli stolp na Loškem

- gradu je Loški muzej pripravil oblikovalsko razstavo novejših del oblikovalca Marjana Žitnika.
1. *oktobra* - v kapeli Puštalskega gradu je bil diplomski koncert violinista Andreja Kopača.
 2. *oktobra* - Prosvetno društvo Sotočje je pripravilo koncert Mladinskega pevskega zbora župnije Škofja Loka v Lubniški jami, po koncertu so pripravili tudi organiziran ogled jame.
 - v okviru dnevov turizma so se v Škofji Loki, Železnikih, Žireh in Gorenji vasi vrstile številne turistične in kulturne prireditve.
 - v športni dvorani v Železnikih se je pričelo 34. srečanje gorenjskih turističnih delavcev.
 - Turistično društvo Žiri je pripravilo ogled naravnih spomenikov: kamnite mize in italijanskega bunkerja v Ravnah.
 3. *oktobra* - Turistično društvo Žiri je odprlo pohodniško pot ob Rapalski meji.
 6. *oktobra* - v Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja je Silvo Čadež v svojem videopredavanju predstavil lepote staroindijske kulture.
 7. *oktobra* - v Domu na Fari so odprli fotografsko razstavo Toneta Hiršfenfelderja iz Stare Loke.
 13. *oktobra* - v Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja v Kašči na Spodnjem trgu je dr. France Štukl predaval o loškem mestnem obzidju.
 14. *oktobra* - v Galeriji Ivana Groharja so odprli slikarsko razstavo akademskega slikarja Arjana Prega.
 15. *oktobra* - v zgornjem hodniku v Puštalskem gradu so odprli razstavo fotografij Milenka Arnejška Prleta z naslovom Odsevi gora.
 - v razstavišču Peroz na Duplici pri Kamniku so odprli razstavo akademskega slikarja Domna Slane iz Škofje Loke.
 - v kinodvorani v Žireh so Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka in Šmarniški romarji pripravili predavanje Andreja Vukmirja Camino de Santiago, ali o 800 km dolgi tisočletni romarski poti.
 16. *oktobra* - v okviru prireditev v Tednu vseživljenskega učenja so na stojnicah na Mestnem trgu predstavile svoje dejavnosti srednje šole, društva, zasebni izobraževalci ter Ljudska univerza Škofja Loka.
 - v Kristalni dvorani na Mestnem trgu je bil koncert Pihalnega orkestra Musikkapelle Marzoll iz kraja Marzoll v Nemčiji.
 - v galeriji Muzeja Železniki je Muzejsko društvo Železniki odprlo razstavo stripov Malar N avtorja Marka Kocipra. Odprtje razstave je popestril Janez Lotrič z recitalom v staroslovenščini.
 - v kulturni dvorani na Sovodnju je gostovala etnografska skupina Turistično rekreacijskega društva Globočak - Kamberško s tragikomedijo Kontrabant čez Idrijo.
 19. *oktobra* - v prostorih Ljudske univerze v Škofji Loki v nekdanji vojašnici so odprli razstavo fotografij in projicirali diapozitive fotografskega študijskega krožka.
 20. *oktobra* - v okviru Sredinih večerov v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja pripravila prireditev Legende - pogovor z Majdo in Mojmirom Sepetom. Z gostoma se je pogovarjala Milena Miklavčič.
 22. *oktobra* - v galeriji DPD Svoboda v Žireh so odprli slikarsko razstavo del Mihele Strlič z naslovom Sanje v cvetju.
 23. *oktobra* - na Loškem odru je domača gledališka skupina izvedla komedijo Iva Brešana Slavnostna večerja v pogrebem podjetju v režiji Mihe Alujeviča.
 - v kulturnem domu pri Sv. Duhu je gostovala amaterska gledališka skupina iz

vasi Števanovci v Porabju na Madžarskem z igro Na biroviji. Izkupiček od vstopnine so namenili dejavnosti porabskih Slovencev.

29. oktobra - ob 1. novembru, dnevu mrtvih, so bile spominske svečanosti za padle borce in udeležence NOB na Hotavljah, v Leskovici, Gorenji vasi, Škofji Loki in Železnikih.

- v kapeli na Loškem gradu je bila projekcija izbranih diapozitivov šestega mednarodnega salona pod pokroviteljstvom mednarodne zveze za fotografsko umetnost FIAP z naslovom Konj 2004.

- v dvorani Svobode v Žireh je gostovalo Prešernovo gledališče iz Kranja s komedijo Marka Kurata z naslovom Nekaj dragega in popolnoma neuporabnega v režiji Jaše Jamnika.

30. oktobra - v dvorani kulturnega doma pri Sv. Duhu je bil koncert cerkvenega Mešanega pevskega zbora Dih iz domače župnije.

31. oktobra - v Škofji Loki so proslavili 200-letnico župnijske cerkve sv. Jakoba. Župnija je bila ustanovljena leta 1804, cerkev pa je bila zgrajena med leti 1471 in 1521. Slovesnosti je vodil nadškofijski upravitelj, škof Andrej Glavan, nekdanji loški kaplan.

V mesecu oktobru je v Mali razstavni galeriji Občine Škofja Loka razstavljala barvne fotografije Anja Jesenko z naslovom Štafeta prijateljstva 2004-Auschwitz-Assisi.

ODBOJKA

Lepo je videti razigrano in nasmejano skupino igralcev, ki uživajo v napeti in zabavni odbojkarški igri. Bolj veselo, da so prave mojstre pa je sploh užitek opazovati. Toda zakaj bi samo opazovali? Nič nam ne brani, da se tudi sami polokusimo. Saj je odbojka vendar samo igra, športna igra, šport. Da šport, pri katerem lahko tudi sami zelo uživamo, če ga primerčno obvladamo. Šport, ki nam pomeni razvedrilo in sprostitel, šport, ki ga vajubimo in potem se moremo več brez njega.

Pravkarjanje s športom pomeni zdravo življenje, pogled kakovostno izkoriščanje prostega časa. Zato se ga ne izogibajmo in ne izogibajmo. Naj postane prijazen in koristen del

ZGODOVINA ŠPORTA NA LOŠKEM

Sivec pa

izdala v delovnem prostoru "ODBOJKA"

ki so ga prejeli leta 1972. Tudi v knj. III. 10. Zgodovina

Kako je nastajala in se razvijala ODBOJKA

Lepo je videti razigrano in nasmejano skupino igralcev, ki uživajo v napeti in zabavni odbojkerski igri. Bolj večše, tiste prave mojstre pa je sploh užitek opazovati. Toda zakaj bi samo opazovali? Nič nam ne brani, da se tudi sami poizkusimo. Saj je odbojka vendar samo igra. Športna igra. Šport. Da šport, pri katerem lahko tudi sami zelo uživamo, če ga primerno obvladamo. Šport, ki nam pomeni razvedrilo in sprostitiv, šport, ki ga vzljubimo in potem ne moremo več brez njega.

Ukvarjanje s športom pomeni zdravo življenje, pomeni kakovostno izkoriščanje prostega časa. Zato se ga ne ustrašimo in ne izogibajmo. Naj postane prijeten in koristen del našega vsakdana.

Sicer pa, zakaj bi uživali samo nekateri?

*Besedilo je del vsebine plakata "ODBOJKA",
ki sta ga pripravila dr. Boris Sila in mag. Marko Zadražnik*

IVAN KRISZAR

ODBOJKA

Če po je videti razigrano in razmejsano skupino igralcev, ki uživajo v napetosti in zabavi odbojarski igri. Bolj večje, čeprav pravice mojih pa je sploh ničak opazovati. Toda kaj bi samo opazovali? Ni nam ne pravil, da se tudi sami potrudimo. Naj je odbojka vendar samo igra, športna igra, šport. Da šport, pri katerem lahko tudi sami zelo uživamo, če ga primerno obvladamo. Šport, ki nam pomaga razvedrilo in sprostiti, šport, ki ga vključimo in potem ne moremo več brez njega.

Uživati je s športom pomeni zdravno življenje, pomeni kakovostno kakovostno prostega časa. Zato se ga ne ustajimo in ne izogibamo. Naj postane prijazen in koristen del našega vsakdana.

Šport pa, kaj bi živili samo nekateri?

Šport je del vsakega človeka. Če ga ne imamo, potem je to velika pomanjkljivost. Šport je del vsakega človeka. Če ga ne imamo, potem je to velika pomanjkljivost.

Kako je nastajala in se razvijala odbojka

Igra imenovana odbojka je nastala leta 1895. Predavatelj telovadbe (učitelj športne vzgoje) William G. Morgan iz ZDA se je domislil igre, ki bi jo bilo mogoče igrati in organizirati kjerkoli. Oprema naj bi bila enostavna in poceni, igra pa primerna in dostopna za vse starostne skupine in oba spola. Napor igralcev naj bi bil v sorazmerju z njihovim znanjem. Pa je Morgan povezal nekatere prvine priljubljenih iger: košarke in tenisa - in rodila se je odbojka.

V ZDA se je ta igra začela zelo hitro širiti kot dodatna, zabavi namenjena dejavnost športnikov. Igrali so jo v dvoranah, na livadah, plažah kot igro mešanih ekip in parov. Odbojka je zajela vse stanove in socialne skupine prebivalcev. Magister Viktor Krevselj - Viki je v knjigi *Ambasador z odbojkarskega olimpa* zapisal, da so odbojko po svetu širili predvsem katoliški duhovniki. V Evropi se je odbojka najprej pojavila v Franciji in Italiji. V Jugoslavijo so jo prinesli Francozi že leta 1918.

Razvoj odbojke v svetu in pri nas je bil izjemno hiter. Največ so k temu pripomogla pravila igre, ki so zagotavljala veliko dinamiko, možno ustvarjalnost in resnično lepoto gibanja. Mag. Krevselj pa ugotavlja, da današnji model odbojke sledi tudi olimpijskim vrednotam: duhovnemu bogastvu, moralni čistosti in gibalni popolnosti športa.

Danes so evropske in svetovne odbojkarske velesile: Italija, Francija, Nemčija, Španija, Rusija, Jugoslavija, Kitajska, Kuba, ZDA in Brazilija. Pa tudi Portugalska, Nizozemska, Češka, Poljska, Bolgarija, Romunija, Japonska, Argentina in druge ne zaostajajo prav veliko.

Franc Horvat-Feri in Viktor Krevselj - Viki ambasadorja slovenske odbojke in nosilca Bloudkovega priznanja.

Mednarodna odbojkarska zveza (FIVB) je bila ustanovljena leta 1947. Vanjo je vključenih 218 držav. Vsaka štiri leta organizira svetovna prvenstva, od 1947 za moške in od 1952 tudi za ženske. Olimpijski šport je dvoranska odbojka postala leta 1964. Sistem tekmovanja je zelo razvejen: olimpijske igre (OI), paraolimpijske igre za invalide (POI), svetovna prvenstva (SP), svetovna liga (SL), evropska prvenstva (EP), sredozemske igre (SI),

pa svetovna študentska, vojaška, kadetska in druga tekmovanja. Odbojka je prilagojena različnim skupinam prebivalcev. FIVB je zato, da bi upoštevala sposobnosti in želje vseh igralcev in organizacij, preoblikovala igro v tri smeri:

Igralci v akciji

Igralci odbojke na mivki z leve: A. Kesič, S. Rupar, T. Mencinger, D. Kosmač, M. Fojkar

Sedeča odbojka je moštvena igra s šestimi igralci na vsaki strani mreže, ki sede odbijajo žogo čez mrežo. Nastala je iz potrebe in želje, da bi igro omogočili širokemu krogu telesno prizadetih. Pomembna je pri zdravstveni rehabilitaciji, športni vzgoji, rekreaciji invalidov in kot tekmovalna panoga. Primerna je za vse vrste prizadetih; tudi za tiste, ki so vezani na invalidski voziček. Sedeča odbojka ima moderno igralno zasnovano. Je privlačna, dinamična, ima visoko postavljene zahteve in daje zadovoljstvo igralcem in gledalcem. Dolžina enega igralnega polja je 10, širina pa 6 metrov. Igralec mora v igri imeti stalen stik s podlago. Pravico do nastopa na tekmovanjih imajo vsi igralci s statusom invalidne osebe.

Kljub temu da tekmovalni vrhunski šport pridobiva na veljavi, so pomisleki, ki tako obliko udejstvovanja telesno prizadetih ocenjujejo kot nevarno posnemanje vrhunskega športa "zdravih", kjer vladata oster boj in neizprosna selekcija.

Dvoranska odbojka, je najstarejši model igre. Tekmovanja potekajo za vse starostne kategorije od članov in članic do mlajših dečkov in deklic. Je edina kolektivna igra, pri kateri sodelujoči med seboj nimajo kontakta, loči jih mreža. S tem pa so izključene prvine nasilnega vedenja in zmanjšane možnosti nastanka poškodb. Igra članov je zelo hitra, saj z močnimi udarci žoga leti v polju 9 x 18 m tudi nad 100 km na uro.

Odbojka na mivki (Beach Volley) postaja zelo popularna. Njeni začetki segajo v daljno leto 1920 (Kalifornija). Najprej so jo igrali na plažah in kopaljščih, nato pa je prerasla v popularno športno panogo, ki se je razširila po vsem svetu. Leta 1930 se pojavi odbojka na mivki v Franciji. Leta 1996 so jo prvič igrali na olimpijskih igrah v Atlanti. Igralni prostor je 8 x 8 m na vsaki strani. Mivka ne sme predstavljati nobene nevarnosti za igralce. Dolžina mreže je 8,5 metra. Ekipo sestavljata dva igralca brez pravice do zamenjave. Leta 2000 je bila odbojka na mivki ena najbolj obiskanih in atraktivnih športnih panog na olimpijskih igrah v Sydneyju.

Akademski odbojkarški klub

80-LETNICA ODBOJKE V SLOVENIJI

V Sloveniji smo začeli z odbojko po češkem vzoru. V Mariboru so jo igrali v sokolskem društvu Matica že leta 1924, kar pa pomeni, da letos slavimo pomemben jubilej, 80-letnico. Na zveznem sokolskem zletu v Ljubljani 1926 so odbojko uvrstili v učni program sokolske vadbe. Mnoga društva so jo takoj vključila v redno dejavnost, nato pa prirejala interna

tekmovanja. Leta 1930 je v Mariboru gostoval češki prvak v odbojki, društvo Sokol-Krameriz. Ob tej priložnosti so Mariborčani odigrali z njimi prvo uradno mednarodno tekmo. Iste leta je bilo v Ljubljani organizirano prvenstvo Slovenije. Zadnje državno tekmovanje pred II. svetovno vojno pa je bilo 1940, spet v Mariboru.

Po osvoboditvi leta 1945 se je odbojka v Jugoslaviji hitro razširila. Igrali so jo v sindikalnih športnih aktivih, delovnih brigadah, v armadi, dijaških domovih, šolah in športnih organizacijah. Leta 1948 je bila ustanovljena Odbojkarška zveza Slovenije (OZS).

Obdobje 1946-1957 pa je zanimivo tudi za Škofjo Loko, kajti takrat se je odbojkar France Megušar, kot edini Ločan doslej, uveljavil v reprezentanci Jugoslavije.

*Portret
France Megušar*

Odbojkarška tekmovalna pot Franceta Megušarja (roj. 24. februarja 1931, danes dipl. ing.agr.):

Mladinske vrste (1946 - 1949): Miloš Kosec, organizator srednješolskih prvenstev v odbojki v Ljubljani, iz šolskih moštev predvsem 1. in 2. državne gimnazije in klasične gimnazije v Ljubljani sestavi mladinsko moštvo Enotnosti, ki prične pod njegovim vodstvom s sistematičnim treniranjem. Klub se z moško in žensko mladinsko vrsto kot predstavnik Slovenije udeleži državnih mladinskih prvenstev v Kruševcu (1947), Somboru (1948) in županji (1949). France Megušar je sodeloval na vseh treh mladinskih prvenstvih. V letu 1949 Miloš Kosec iz moške in ženske vrste prične dopolnjevati članski vrsti

Enotnosti. Megušar se kot član odbojkarške reprezentance mladinskih brigad na delu v Novem Beogradu leta 1949 v Novi Gradiški sreča z reprezentanco mladinskih brigad, ki gradijo avtocesto Zagreb - Beograd.

Članstvo v prvem moštvu Enotnosti, kasneje po začasnih vključitvi v Krim, preimenovala v Akademski odbojkarški klub in nato v Olimpijo, od leta 1949 do leta 1957. Klub ves čas sodeluje na tekmovanjih najvišjega ranga v Jugoslaviji. Zvezna ligaška tekmovanja v tem času zajemajo predvsem tekmovalne vrste iz Srbije (Partizan in Crvena zvezda iz Beograda, Spartak iz Subotice), iz Hrvaške (Mladost in Lokomotiva iz Zagreba) ter iz Slovenije (Branik iz Maribora ter AOK Olimpija in železničar iz

Ljubljane). Tekmovanja potekajo po sistemu enotne zvezne lige ali pa dvokrožno kot zahodna in vzhodna zvezna liga, temu pa sledi turnirsko tekmovanje najbolje uvrščenih moštev za naslov državnega prvaka. France Megušar je stalni član prve postave svojega kluba.

Univerzitetna reprezentanca - tradicionalne za petdeseta leta so bila jugoslovanska študentska športna srečanja, znana pod imenom »univerzijade«. France Megušar je bil stalni član odbojkerskega moštva ljubljanske univerze (tekmovanja v Ljubljani, Zagrebu in Sarajevu).

Republiška reprezentanca: v svoji aktivni tekmovalni dobi je bil France Megušar stalni član slovenske odbojkerske reprezentance, ki je takrat tekmovala v Beogradu na medrepubliškem odbojkerskem turnirju ob srbskem praznovanju 7. julija. Leta 1953 je bil v republiški vrsti na srečanju z reprezentanco ZDA v Ljubljani.

Državna reprezentanca: France Megušar je bil v letu 1954 član državnega moštva v tekmah proti reprezentanci Italije (tri prijateljske tekme v Reggio d'Emilia in Modeni) ter v Beogradu na srečanju z reprezentanco Turčije.

Po klubski turneji po Madžarski v marcu 1957 je France Megušar prenehal s tekmovalno aktivnostjo kot član ligaškega moštva Olimpije. Med služenjem vojaškega roka je igral za odbojkersko moštvo Reke, ki je tekmovalo v hrvaški ligi, nato je nekaj časa pomagal drugemu moštvu Olimpije in v sedemdesetih tudi z nekaj tekami škofjeloškemu moštvu, ki je tekmovalo v področni ligi. Rekreativno je igral odbojko do svojega šestdesetega leta.

Francetov brat Janez Megušar (rojen 12. oktobra 1933) je bil tudi aktivni igralec odbojke in je igral v drugem moštvu Akademskega odbojkerskega kluba v Ljubljani (oz. v Olimpiji) in se udeleževal tudi pri razvoju odbojkerskega športa v [kofji Loki.

Naj dodamo še to, da je dr. France Megušar 3. decembra 2004 prejel častno priznanje **ZASLUŽNI PROFESOR UNIVERZE V LJUBLJANI**.

*Ekipa Termo - Lubnik 1992/93
Prvi z leve preds. kuba I. Križnar, prvi z
desne sodnik T. Pevc, tretji z desne trener
D. Gole*

Po letu 1970 pa sta organiziranost slovenskega športa in kakovostna raven odbojke padla na najnižjo možno raven. V tem obdobju smo imeli v državni reprezentanci le še odlične posameznike in vrhunskega trenerja. Potrebni sta bili skoraj dve desetletji, da so se pojavili novi ambiciozni in strokovno usposobljeni ljudje: Krevsej, Dolinšek, Zadražnik, Hribar in drugi, ki so že skoraj žalostno podobo odbojke obrnili v drugo smer. Časovni presledek je pustil hude posledice, tako da se slovenska odbojka danes le težko približuje evropskemu vrhu.

KRATEK ZGODOVINSKI ORIS ODBOJKE V ŠKOFJI LOKI

Šport v Škofji Loki se je pojavil že zelo zgodaj. O tem pričajo freska svete nedelje v Crngrobu (1453), ustanovitev plavalne družbe (1873), dejavnosti strelskega društva (1883) in ustanovitev društva Sokol (1906).

Med obema vojnoma in v prvem obdobju po drugi svetovni vojni je bil šport namenjen množičnosti, kasneje pa so se posamezne sekcije športnih panog, smučanje, nogomet, košarka, rokomet, odbojka, odcepile od matičnega društva ter se usmerile v kakovost in selektivnost. V tem trenutku je šport v Škofji Loki dejansko prestopil na pot dvotirnosti: množična rekreativna dejavnost in vzgoja vrhunskih tekmovalcev.

Natančnega datuma, kdaj točno se je odbojka pojavila v Škofji Loki, nimamo. Zanesljivo pa vemo, da so jo najprej igrali sokoli in kopalci v okviru Olepševalnega društva.

Kdo in kje vse so igrali odbojko?

Sokoli

Z odbojko so v sokolskem društvu zelo verjetno pričeli leta 1930. Igrali so jo na travnatem igrišču. Namesto mreže so med stojala (dva lesena drogova) napeli navadno vrv, čez katero so žogo podajali in odbijali. Kasneje so iz vrvi sami splekli mrežo, ki pa se ni najbolje obnesla. Velikost igrišča je bila enaka današnjemu. Ni znano, da bi loški sokoli v odbojki tekmovali, ampak so jo imeli le za popestritev drugih dejavnosti. Ker so bile žoge precej težke, zlasti za ženske, so jo igrali tudi v manjših skupinah v parih in krogu. Odbojko pri sokolih so največ igrali dijaki in študentje, ki so se šolali v Kranju, Ljubljani in na Češkem. Nogomet in odbojka sta bila v tistem času zelo priljubljena. Čeprav so bili sokoli in orli deležni različne vzgoje in pogledov na svet, pa jih to ni motilo, da v nekaterih športnih ne bi sodelovali. V določenem obdobju so na primer nogometaši sokolov in orlov tekmovali s skupno ekipo.

Kopalci

Na desnem bregu Poljanščice, kjer se prične veliki jez, je Poličar po naročilu Olepševalnega društva leta 1928 za 6835 din zgradil leseno stavbo na kolen. Objekt s kabinami, bifejem, verando, mizami pod kostanji, čolnarno, kasneje pa še z namiznim tenisom in odbojko, je verno služil in bil v ponos Ločanom dobrih 30 let. Kopaljšče je bilo že takrat zanimivo za Ljubljančane, ki jih je kopalni vlak vsak dan pripeljal v Loko, da so se naužili čistega zraka in tople vode, ki je na vrhuncu sezone dosegla 25 stopinj Celzija. Prijateljske skupine so prinesle s seboj odbojkarsko žogo, da jim kasneje ni bilo treba čakati na izposojeno. Posebno vzdušje je bilo na kopaljšču takrat, ko so loški študentje igrali tekmo s kopalci iz Ljubljane, "vlakarji". V tistem času je bila odbojka poleg plavanja glavno razvedrilo. Uporabljali so improvizirana igrišča na travniku.

Meščanska šola uršulinskega samostana na gradu

Tudi v uršulinskem samostanu so igrali odbojko. Minka Bevk iz Kopališke ulice 39 v Škofji Loki se z velikim veseljem spominja časov, ko je obiskovala meščansko šolo. Vsa navdušena pripoveduje o šolanju in telovadnih dejavnostih, ki so jih učenke izvajale v okviru pouka in divizije (prostočasne popoldanske aktivnosti). Z velikim spoštovanjem Bevka omenja profesorico šolske telovadbe Pavlo Angelo Bahovec. Omenja jo kot zelo izobrazeno in priljubljeno učiteljico, ki je svoje učenke navdušila za telovadbo: proste vaje, vaje na orodju (drog, bradlja, krogi, preskoki), košarko in odbojko.

Glede odbojke v meščanski šoli pri uršulinkah pa tole: učenke so jo igrale pri rednem pouku in v popoldanskih urah prostočasnih dejavnosti. Igrišče je bilo travnato na grajskem vrtu. Med drogovi je bila napeta mreža, včasih pa tudi samo vrv, čez katero so učenke podajale in odbijale precej trdo in težko žogo. Za odbojko in košarko so uporabljale isto žogo.

Profesorica P. A. Bahovec je prva leta v šolske dnevnike vpisovala odbojko kot igro, po letu 1938/39 pa je vpisala igro po imenu - odbojka. Zanimivo je letno poročilo zasebne uršulinske meščanske šole iz leta 1938/39.

Zdravstveno stanje učenk in telesna vzgoja.

"Meseca novembra je banovinski zdravnik g. Ivan Hubad pregledal učenke I. in IV. razreda ter jih cepil s tuberkulinom, 11. maja pa proti kozam. V tekočem letu ni bilo nalezljivih bolezni, pač pa so učenke precej bolele na gripi in angini.

Za telesno vzgojo je v zavodu dobro poskrbljeno. Šola ima prostran vrt, krasen lipov drevored in park, prostrano dvorišče in dve telovadnici, kjer je na razpolago 246 različnih kosov telovadnega orodja, ki je last uršulink v Škofji Loki. Učenke razen predpisane šolske telovadbe, pridno goje turizem, plavanje, sankanje, smučanje in vseh vrt iger, kot so na primer krog, košarka, odbojka, ping-pong in drugo. Razen tega je na šoli 37 učenk, ki so članice Sokola oz. Prosvetne zveze, kjer nastopajo tudi pri javnih prireditvah. Pomladkarice pridno vadijo igro za zdravje."

Vojaki

Novoletnega turnirja so se udeležile ekipe Jelovica, OK Lubnik in JLA

V vojašnici Jožeta Gregorčiča v Škofji Loki je bil šport sestavni del rednega programa usposabljanja častnikov, podčastnikov in vojakov. V ta namen so imeli zaposlene izšolane strokovnjake, ki so dejavnost organizirali in vodili. Prirejali so tekmovanja v različnih športnih panogah: streljanje z zračno puško, nogomet, košarka, rokomet, namizni tenis, odbojka itd. Odbojka je bila na vidnem mestu in so jo igrali ob posebnih priložnostih, tudi z mestnimi ekipami, ob dnevu mladosti, občinskemu prazniku,

dnevu Jugoslovanske ljudske armade in pripravah na armijska tekmovanja. V vojašnici so bile razmere za odbojko zelo dobre: tri lepo urejena igrišča na prostem, dovolj žog in kakovostne ekipe.

Dijaški dom na Štemarjih

Gojenci dijaškega doma na Štemarjih so igrali odbojko v okviru prostočasnih dejavnosti. V šolskem letu 1946/47 so gojenci dijaškega doma zgradili pravo, sicer peščeno, odbojgarsko igrišče. Tu so igrali odbojko vojaki, člani društva Partizan, učenci, ki niso bili v domu in odbojgarski klub Lubnik. Z leti so se na tem igrišču odvijala tudi kakovostnejša odbojgarska tekmovanja. Pogosto so močno tolčene žoge na južni strani igrišča letele čez ograjo in padale na cesto. Zato je bilo treba ograjo dvigniti. Žoga je bila zelo težka, z robato zunanjo površino in nekoliko večja od današnje. Uporabljali so jo tudi za druge igre, na primer za nogomet in med dvema ognjema. Upravnica doma, prof. Smilja Gostiša, je podpirala igranje odbojke. Obvezne domske dejavnosti, učenje, delo na vrtu, kulturne aktivnosti itd., je organizirala tako, da je bilo igrišče čim več zasedeno. Učenci so igrali odbojko v okviru prostočasnih dejavnosti ali pa za nagrado po udarniškem delu.

Telesnovzgojno društvo Partizan (TVD Partizan)

Adolf Gerjol je odbojko omenil v svojem predsedniškem poročilu na občnem zboru društva dne 28.1.1954 z naslednjimi besedami: *"V zadnjem poročilu sem omenil, da bi bilo treba uvajati pestrost v telovadnico, delno se je že pričelo to izvajati z odbojko, med tem pa je košarka še vedno zapostavljena. Upam pa, da bo ta lepa panoga športa prodrla v naše vrste."*

V Partizanu so igrali dobro odbojko. Z ekipo, ki so jo sestavljali: Benedik, Česen, Gruntner, Križnar, F. Megušar, J. Megušar in drugi, so dosegali dobre tekmovalne uspehe. Žal pa se ta odbojka v Škofji Loki ni obdržala in že takrat razvila v samostojno športno organizacijo. Sekcija je prenehala s treningi in tekmovanji leta 1960. V sezoni 1978/79 pa se je na novo ustanovljeni klub Lubnik, danes odbojgarski klub Termo-Lubnik Škofja Loka, že drugič povezal s TVD Partizan.

Kapucinski samostan

Improvizirano odbojgarsko igrišče so imeli tudi v kapucinskem samostanu. Igrišče je bilo v gozdičku ob obzidju, med danes obstoječima objektoma šola in stanovanjski blok številka 8. Lokacija je bila več kot primerna za sprostitutveno športno dejavnost. Mladi fantje so igrali odbojko kar v svojih tradicionalnih oblačilih. Igrišče je bilo opremljeno s pravo odbojgarsko mrežo.

Nižja gimnazija in osnovne šole

Odbojko so igrali učenci nižje gimnazije in višjih razredov osnovne šole. Prva leta po drugi svetovni vojni le v okviru rednega pouka in v skladu s predpisanim učnim načrtom. Kolikšen je bil obseg učnih ur, je bilo odvisno od razmer na šoli in učitelja športne vzgoje. S treningi v višjih razredih osnovne šole Peter Kavčič

Skupina Retečanov, mlajši dečki

(danes OŠ Škofja Loka - Mesto) pa sta začela klubska trenerja Franc Horvat in Ivan Križnar leta 1978. Pred 11 leti pa je Ivan Križnar prvič začel z vadbo odbojke na razredni stopnji (od 1. do 4. razreda) podružnične osnovne šole v Retečah. Dejavnost je odlično uspela in poteka še danes. Trener je zagotovil dobro sodelovanje z učenci, vodstvom šole, učitelji in starši, klub pa z nakupom lahkih žog in izvedbo poletne odbojcarske šole.

Šolsko športno društvo Janez Peternel Gimnazija Škofja Loka

Odbojcarska sekcija je pričela s treningi leta 1963. Vadba je potekala v veliki telovadnici TVD Partizan na Mestnem trgu (nekdanji Sokolski dom). Skupina dijakov je zaradi odhoda trenerja na drugo delovno mesto 1970 prenehala z vadbo, nadaljevala pa je ženska ekipa. Dijaki in dijakinje gimnazije pa igrajo odbojko še pri rednem pouku športne vzgoje in trenirajo v OK Termo - Lubnik in ženskem odbojcarskem klubu ŽOK Partizan Škofja Loka.

Delovne in druge organizacije

Odbojko so igrali tudi v delovnih organizacijah, ustanovah, zavodih, društvih, klubih in sindikatih. Delavci Embalažno-grafičnega podjetja so jo na primer igrali v času malice oziroma dopoldanskega 30-minutnega odmora. Na občinski in medobčinski ravni od 1981 neprekinjeno potekajo rekreativna tekmovanja pod različnimi imeni: sindikalne delavske športne igre, delavske športne igre in medobčinske športne igre. Po posebnem programu potekajo še medobčinska prvenstva, ki se odvijajo od decembra do maja naslednjega leta.

Kako popularna je odbojka med odraslimi, nam povedo pisna poročila po zaključeni rekreativni občinski in medobčinski tekmovalni sezoni. V posameznih letih je na primer skupno nastopilo tudi po 30 in več odbojcarskih ekip, manj kot 9 pa še nikoli.

Družinska odbojka

Vrsto let je v telovadnici Osnovne šole Škofja Loka - Mesto, potekala družinska odbojka. Skupina igralcev je bila zelo raznolika tako po spolu kakor tudi po starostih (od 10 do 70 let). Najbolj sproščen in navdušen med igro je bil akademski slikar Ive Šubič, od družin pa Peternelovi, Jože, Francka in Uroš.

ODBOJKARSKI KLUB TERMO - LUBNIK ŠKOFJA LOKA

Klub je bil ustanovljen 5. oktobra 1977 pod imenom Lubnik Škofja Loka. Je pa ekipa obstajala že leta 1972. Igralce, ki so priložnostno tekmovali, je zbral in vodil Janez Pevc, ki je v posebnem zborniku, izšel je ob 20-letnici ustanovitve kluba, v kratkem spominskem prispevku med drugim, zapisal tole:

"Spominjam se skromnih začetkov, ko sem s skupino navdušencev pričel igrati odbojko na peščenem odbojškem igrišču dijaškega doma na Štemarjih. Prvi turnir smo organizirali leta 1972. Tedaj je zmagala ekipa študentovskega kluba, naslednja tri leta pa "naše" moštvo, ki je nastopalo z imenom Trim. Igrali smo uigrano in z velikim navdušenjem. Tekmovalni duh pa nas je vodil tudi k tekmovanju, v tedaj zelo kvalitetni medobčinski gorenjski ligi, kjer smo dvakrat dosegli tretje mesto. Želel sem, da bi odbojka v naši občini dobila vidnejše mesto med drugimi športnimi panogami. Ob podpori soigralcev sem se zavzel za uradno registracijo kluba, ki jo je leta 1977 potrdila Občina Škofja Loka in Občinska temeljna telesnokulturna skupnost, Izvršni odbor občinske konference socialistične zveze delovnega ljudstva (IO OK SZDL) Škofja Loka, pa je sprejel pozitivno stališče in dal soglasje. Klub je začel delovati pod imenom Lubnik Škofja Loka.

Odbojko sem imel rad. Poleg igranja in funkcij v klubu, sem kasneje sodeloval tudi kot sodnik, delegat na domačih in mednarodnih tekmah in kot zdravnik mlajših slovenskih reprezentanc. Sam sem odbojko nehal igrati leta 1990, ko sem še pomagal našemu moštvu osvojiti pokal v gorenjski rekreacijski ligi. Veseli me, da sem za odbojko navdušil svoja sinova, starejši Janez je bil trener v osnovni šoli Ivan Grohar, kjer je pričel vzgajati nekaj igralcev, ki še danes pomenijo steber Odbojškarskega kluba Termo-Lubnik. Mlajši Tone pa je sodnik v prvi državni slovenski ligi.

Ekipa je tekmovala z imenom TRIM že 1972. Vodja ekipe je bil Janez Pevc, stoji četrti z leve.

Odbojškarskemu klubu Termo-Lubnik iskreno čestitam ob 20-letnici obstoja in mu za uspešne tekmovalne, vzgojne in druge dosežke želim še veliko uspehov na vseh področjih."

Člansko ekipo so sestavljali dobri igralci. Žal pa v klubu ni bilo selekcij v mlajših starostnih kategorijah (dečki, kadeti, mladinci), s katerimi bi zagotavljali igralni kader za naslednja leta. Za širši razmah odbojke v Škofji Loki pa je bilo treba poleg mlajših igralcev zagotoviti še novo vodstvo kluba, trenerje, sodnike, finančna sredstva, opremo in prostore za vadbo.

Podpisniki prošnje za ustanovitev Odbojškarskega kluba Lubnik:

ISTAKRANA LISTA ČLANOV ODBOJŠKARSKEGA KLUBA "LUBNIK"

Dopolnil se ovsorvirer podpisov.

1. PEVC Janez	Oste salcov 6
2. ŠARFEC Jaka	Partizanska 15
3. DELIČEK Igor	Poljanski 224
4. NAŠTAN Tinec	Poflohele 162
5. ŽIGALA Drago	Trakovca ome. 54
6. ŽAVRLJanc	Iskarjova 24
7. ŠIMBU Pranci	Poljanski 55
8. JAKŠIČ Ivan	Slavcova 3
9. JAKŠIČ Andrej	Slavcova 3
10. ŽIGAL Janez	Poljanski 157

Organiziranost kluba in kadri

Funkcionarji

Na prvi skupščini, 5. oktobra 1977, so bili izvoljeni: predsednik kluba, člani izvršnega odbora, nadzorni odbor in disciplinska komisija. Zaradi različnih razlogov dejavnost ni potekala urejeno in v skladu s Statutom. Izvršni odbor je že po enem letu prenehal delovati.

Zato je na željo Janeza Pevca dolžnost predsednika začasno prevzel Ivan Križnar.

Dosedanji predsedniki in direktor kluba:

- Janez Pevc - prvo leto,
- Ivan Križnar - (15),
- Marko Erznožnik - (2),
- Branko Roblek - (1),
- Svarun Terpinc - (4),
- Roman Šturm - (5),
- Sebastjan Rupar, direktor kluba - (5).

1. Janez Pevc (1940 - 1997) je obiskoval Gimnazijo v Škofji Loki. Opravil študij medicine v Ljubljani, nato pa še specializacijo iz interne medicine. En del poklicne dejavnosti pa je posvetil športni medicini. Odbojka mu je bila vedno zelo blizu. Bil je tekmovalac, predsednik OK Lubnik, sodnik prve državne odbojarske lige, delegat evropske odbojarske zveze (CEV), reprezentančni zdravnik mlajših selekcij, predsednik slovenske sodniške organizacije, sodelavec prof. Vikija Krevslja pri pripravah jugoslovanske reprezentance za olimpijske igre v Moskvi in še klubski zdravnik vrhunske balinarske ekipe Trata, Škofja Loka.

2. Marko Erznožnik (1935 - 1991), profesor športne vzgoje. Gimnazijo je obiskoval v Kranju, nato pa opravil študij na Visoki šoli za telesno kulturo v Beogradu. Do leta 1975 je bil zaposlen na osnovni šoli v Žireh, kjer sta se z bratom Darijem izkazala kot vrhunska trenerja košarkaric. Njune učenke so 8-krat igrale v republiškem finalu, enkrat pa bile jugoslovanske prvakinje. Med prvimi v Sloveniji sta ustanovila Šolsko športno društvo Tabor, ki je bilo za uspešno delo večkrat nagrajeno. Februarja 1975 se je zaposlil kot učitelj športne vzgoje na Gimnaziji Škofja Loka, že naslednje šolsko leto pa postal njen ravnatelj. Marko Erznožnik je bil tudi odličen trener odbojkaric gimnazije in dve leti predsednik OK Termo-Lubnik.

3. Branko Roblek (1934 - 2000), profesor fizike, matematike, računalništva in astronomije na Gimnaziji Škofja Loka, je bil športno osveščen in na različnih področjih praktično dejaven. Ukvarjal se je s planinstvom in alpinizmom, bil je mentor planinske sekcije šolskega športnega društva Janez Peternel Gimnazija Škofja Loka in predsednik odbojarskega kluba Termo-Lubnik Škofja Loka. Plezal je z vrhanskimi alpinisti doma in v tujini, največ pa z velikim prijateljem in kiparjem Tonetom Logondrom. Bil je planinski vodnik in je nekajkrat prehodil slovensko planinsko transverzalo. Njegova posebnost so bili zimski pa tudi poletni nočni pohodi na Triglav. Kot

pedagoški svetovalec je opravil prvo računalniško obdelavo telesnovzgojnih kartonov vseh učencev osnovnih in srednjih šol Slovenije.

4. Svarun Terpinc (1949 - 1989), je obiskoval osnovno šolo v Kamniku, srednjo ekonomsko pa v Ljubljani. V Škofjo Loko je prišel leta 1973. Zaposlil se je v Gradbenem podjetju Tehnik, nato pa kot vodja oddelka za gospodarstvo na Občini Škofja Loka. Svarun je bil športno usmerjen in dejaven na mnogih področjih. Že zelo zgodaj je resno treniral tenis, rekreativno pa plavanje, nogomet in odbojko. V več športnih panogah je bil tudi funkcionar. Odbojkarji se ga spominjamo kot igralca, uspešnega predsednika kluba in neutrudnega pobudnika za izgradnjo športnih objektov.

5. Ivan Križnar, rojen 16. junija 1932 v Ljubljani, se je športu posvetil poklicno in ljubiteljsko. Opravil je Srednjo fizikalno šolo in Visoko šolo za telesno kulturo v Ljubljani. Šestnajst let je bil profesor športne vzgoje na Gimnaziji Škofja Loka, nato pa vodja pedagoških svetovalcev za športno vzgojo na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo. Prizadeval si je za sistemske rešitve v šolskem športu: uvedba telesnovzgojnega kartona v osnovne in srednje šole, human način ocenjevanja, uvedba zdravstvene športne vzgoje za bolne in invalidne učence, uveljavitev šolskih športnih društev (ŠŠD) in šole v naravi itd. Ljubiteljsko se je zapisal športu že pred drugo svetovno vojno, ko je postal član Sokola, nato pa več kot 35 let dejaven v društvu Partizan Škofja Loka, mentor ŠŠD Gimnazije Škofja Loka, pisal o športu in športnikih, 26 let trener in 15 let predsednik OK Termo-Lubnik. Prejel je Bloudkovo nagrado in priznanje Mednarodnega olimpijskega komiteja za prostovoljno delo v športu.

6. Roman Šturm, rojen 8. februarja 1965 v Kranju, je obiskoval Gimnazijo v Škofji Loki. Je univerzitetni diplomirani inženir strojništva z doktoratom znanosti in nazivom docent. Z odbojko se je srečal v drugem letniku gimnazije, pred tem pa je igral roket. Več let je bil trener mlajših selekcij, sedaj pa vodi ekipo veteranov. Leta 1999 je bil izvoljen za predsednika odbojkarskega kluba Termo-Lubnik Škofja Loka. Pod njegovim vodstvom se je članska ekipa uvrstila v prvo DOL. Kot funkcionar je Roman Šturm umirjen, komunikativen in uspešen.

7. Sebastijan Rupar, rojen 10. marca 1972 v Kranju, univerzitetni diplomirani pravnik, zaposlen na Elektru Slovenija. Pri štirinajstih letih ga je profesor športne vzgoje na osnovni šoli Ivan Grohar, J. Pevc, povabil, da se pridruži šolski odbojkarski ekipi, ker mu je primanjkovalo igralcev za medšolsko tekmovanje. Športnik je bil že takrat in se je ukvarjal s plavanjem, košarko in roketom. Od prvega treninga 1986 pa do danes odbojke ni več zapustil. Sam pravi: "Odbojka je postala del mojega življenja." Sodeloval je že skoraj na vseh področjih delovanja kluba. Bil je igralec, trener, član upravnega odbora, leta 2000 pa je prevzel mesto športnega direktorja. Gre za zahtevna opravila, na primer: pogajanja z igralci, priprava pogodb, sodelovanje z občino,

Člani upravnega odbora kluba

120447 D.O.
Izobojna smetališča (odbojka)
Terzo 11
6100 Škofja Loka

Škofja Loka, 18.10.1997

**SOGLASJE DRUŽBE
K UPORABI IMENA DRUŽBE**

Družba TERMO d.d., Iskanje vsehobli izdelkov, Terzo 11, 6100 Škofja Loka, kar pomeni sponzor
Ljubljanskega kluba Terzo Lubnik Škofja Loka najpob v sodelovanju imenu družbe v imenu kluba.

Direktor
Ivan Križnar, dipl. ing.

Upravni odbor, preds. dr. R. Šturm, druga vrsta, drugi z leve in klubska zdravnica Š. Križnar, prva vrsta, druga z desne.

Predsedniško funkcijo je spet prevzel Ivan Križnar. Na skupščini kluba, 21. decembra 1999, pa sta vodenje kluba prevzela Roman Šturm, predsednik, in Sebastjan Rupar, direktor. Nosilci preostalih funkcij v upravnem odboru pa so: tajnica A. Kavčič, predstavnik sponzorja R. Kožuh, blagajničarka S. Čuk, vodja marketinga J. Logar, zastopnik igralcev in vodja za stike z mediji D. Kosmač, vodja trenerjev M. Fojkar, gospodar T. Lang in član I. Križnar.

Odbojgarski klub je vpisan v register društev pri Upravni enoti Škofja Loka, delovanje pa usklajeno z novim Zakonom o društvih in pravilniki Odbojgarske zveze Slovenije. Klub ima sprejet Statut in druge akte o delovanju.

Med kadre štejemo: igralce, strokovne delavce in funkcionarje. Vse tri skupine so potrebne. Če v verigi manjka samo ena, klub ne more delovati.

Igralci

Na prvi skupščini OK Lubnik, 5. oktobra 1977, je bilo prisotnih 33 odbojkarjev, prijateljev odbojke in funkcionarjev. Ko so bili moški in ženske še pod isto "streho", je število igralcev po posameznih letih rahlo nihalo.

športno zvezo, zavodom za šport, upravo kluba itd. Delo opravlja vestno, pregledno, brezplačno in uspešno. Sodelovanje z ljudmi mu je pisano na kožo.

Po letu 1978 je klubu uspelo rešiti najpomembnejše probleme in pričeti s treningi dečkov na osnovnih šolah, vzpostaviti sodelovanje z društvom Partizan, zagotoviti nujno potrebne strokovne kadre: trenerje, igralce, sodnike, zdravnika, funkcionarje in za krajše obdobje celo sponzorja, Embalažno grafično podjetje. Leta 1987 pa je vodstvu kluba uspelo pridobiti generalnega sponzorja, družbo Termo.

V letih 1980 - 1990 so se v klubu, kot po tekočem traku, vrstile velike spremembe. Najbolj od vsega je funkcionarje in igralce prizadela novica, da Svarun Terpinč zaradi težke bolezni ne more več opravljati predsedniške dolžnosti. Na zadnjem sestanku upravnega odbora, 12. septembra 1988, je še predlagal, da glede na dobro sodelovanje s Termom preimenujejo klub v Termo-Lubnik Škofja Loka. V dogovoru z vodstvom družbe Termo smo predlog 1990 neuradno, 1997 pa tudi uradno uresničili.

1978	1998	2003
21 članov	256 članov	150 članov

Leta 1978 je začela z rednimi treningi skupina 15 starejših dečkov (pionirjev). Vseh, igralcev, trenerjev in funkcionarjev pa je bilo 21.

Zadnja leta je pritek mlajših in starejših dečkov v upadanju. Zato je klub začel s treningi v osnovnih šolah: Orehek, Poljane in Preska - Medvode.

Strokovni delavci

V skupino strokovnih delavcev spadajo: trenerji, sodniki, delegati, zapisnikarji in zdravstveni delavci. V dobrih 27 letih, od kar klub obstaja, je s posameznimi skupinami in selekcijami delovalo veliko izkušenih trenerjev, nekateri med njimi tudi z najvišjo strokovno izobrazbo: M. Zadražnik, I. Slobodnik, D. Gole, F. Horvat, I. Križnar, J. Pevc, Z. Hafner, J. Benedik, R. Šturm, T. Križnar, G. Kustec, A. Kesič, S. Rupar, T. Mencinger in M. Krajnik. V sezoni 2004/05 dela v klubu šest trenerjev: M. Torkar, M. Fojkar, T. Lang, D. Kosmač, M. Mijatovič in M. Cedilnik.

Matej Fojkar, igralec, trener in funkcionar

Rojen v Kranju, 21. maja 1971, diplomiral na Fakulteti za šport v Ljubljani, odbojko je začel trenirati v sezoni 1985/86, potem ko je po treh letih prenehal igrati roket. Na treninge so ga povabili prijatelji. V letu 1986 je še prvič nastopil za najboljšo ljubljansko ekipo. Igral je do sezone 2003/04, ko so se uvrstili v 1. državno odbojkarsko ligo.

V letih od 1987 do 1989 je bil član slovenske mladinske reprezentance. Poleg dvoranske odbojke je vrsto let tekmoval tudi na turnirjih odbojke na mivki. S soigralcem Tomažem Brejcem je na državnem prvenstvu leta 1997 osvojil 6. mesto.

Ekipa s trenerjem M. Torkarjem, stoji na desni strani in pomočnikom trenerja D. Kosmačem, stoji na levi strani, ki si je v sezoni 2003/04 priborila uvrstitev v I državno odbojkarsko ligo.

Kot trener je v sezonah od 1988 do 1990 najprej vodil ljubljansko ekipo, nato pa vse do danes mlajše selekcije dečkov in kadete. V letih od 2001 do 2003 je bil prvi trener in igralec moške članske ekipe.

Zadnjih osem let je kot član upravnega odbora kluba opravljal funkcijo vodje trenerske sekcije. Matej Fojkar je organiziral mnoga tekmovanja in bil pobudnik in vodja izgradnje igrišč za odbojko na mivki v športnem parku Poden, ki morda predstavljajo novo vejo odbojke v Škofji Loki.

V klubu sta dva izprašana sodnika. Tone Pevc sodi v prvi DOL in mednarodna tekmovanja v odbojki na mivki, Nataša Zadnik pa tekme tretje lige. Pokojni Janez Pevc je sodil v prvi DOL, na mednarodnih tekmah pa je bil sodnik in delegat.

Sodnika, oče Janez Tone je mednarodni sodnik za dvoransko odbojko in odbojko na mivki.

vezivno-kostnega zaščitnega obroča okrog hrbtenice, bi bil po tej nezgodi popolnoma hrom". Tako visoka strokovna ugotovitev še dodatno opredeljuje pomembnost odbojke.

V moštvu, ki tekmuje v prvi ali drugi ligi, je skrb za zdravje igralcev poudarjena, kajti ekipa mora biti v času tekmovanja stabilna in v solidni formi. Slabo počutje in poškodbe igralcev pogosto negativno vplivajo na izid tekme, včasih pa tudi na uvrstitev ekipe. Da bi se izognili problemom, OK Termo-Lubnik že 14 leto nezgodno zavaruje trenerje in igralce prve in druge ekipe. Skupne prevoze na treninge in tekmovanja vseh selekcij, pa smejo izvajati samo usposobljeni šoferji z registriranimi vozili za prevoze športnikov.

Začetna in nadaljevalna poletna odbojcarska šola.

Izpite za zapisnikarje je opravilo veliko odbojkaric in le en odbojkar. V sezoni 2004/05 pišejo zapisnike: A. Kavčič, T. Melihen in N. Zadnik, le izjemoma pa tudi druge.

Prvi dve leti po ustanovitvi kluba je bil za zdravstveno oskrbo igralcev zadolžen J. Pevc, zdravnik internist. Nato je vse obveznosti prevzela Š. Križnar, zdravnica pediatriinja. Danes pa si pri delu pomagata Š. Križnar in N. Zadnik, višja medicinska sestra. Stične točke so: dežurstva na tekmah, nudenje prve pomoči, svetovanje in napotitve na specialistične obravnave.

Znano je, da dobro zdravje, dobljeno pri športu, rešuje človeka v hudih stiskah. Naj navedemo samo en poučen primer. V hudi prometni nesreči je bil udeležen odbojkar. Imel je poleg drugega, težko poškodbo hrbtenice z zlomom več vretenc, ki se navadno konča z ohromitvijo nog. Tudi njemu je v začetku, takoj po prvi operaciji, slabo kazalo. Šele po nekaj dnevih je začutil noge in se je stanje vidno izboljševalo, tako da je kasneje tudi shodil. Sam lečeči kirurg je rekel: "Če ne bi imel ta fant tako utrjenega mišično-

Uradni delegat Odbojcarske zveze Slovenije (OZS) pred vsako tekmo prve lige zapisniško ugotovi zdravnikovo prisotnost in šele nato da znak sodnikom za začetek igre.

Poletna odbojcarska šola (POŠ)

V šolskem letu 1991/92 je bilo v odbojcarski krožek na centralni in podružnični osnovni šoli (POŠ) Cvetka Golarja vpisanih veliko učencev. Vsi, vodstvo šole, starši in učenci, so za vadbo kazali pravi interes. Ker je bil čas za pridobivanje znanja in dobro vzgojo zelo ugoden, je upravni odbor kluba sklenil,

da bo zadnji teden v juniju, ko so že počitnice, organiziral poletno odbojgarsko šolo. Akcija je odlično uspela, odbojgarske šole pa so postale redna dejavnost. Po dveh letih je na pobudo trenerjev prišlo do delitve udeležencev šole v dve skupini, po znanju in sposobnostih.

Odbojgarske šole so v vseh letih vodili strokovno in pedagoško usposobljeni trenerji: Fojkar, Kosmač, Križnar, Lang, Rupar in drugi. Udeležba učencev je bila vsa leta nadpovprečno visoka: od 28 - 54.

Izobraževanje

Odbojgarski klub si je leta 1996 s cilji na novo postavil kratkoročno in dolgoročno razvojno usmeritev, in sicer:

- v čim večji meri zagotoviti dobre domače strokovne kadre (trenerje, vaditelje, sodnike...);
- zagotoviti splošno in strokovno vzgojo vseh igralcev;
- zagotoviti varnost in zdravje vseh igralcev;
- povečati število igralcev zlasti v mlajših kategorijah;
- izboljšati tekmovalne dosežke. Prva moška ekipa se bo odločno potegovala za vstop med najboljše odbojgarske ekipe v Sloveniji - trenutno je na 10. mestu;
- zagotoviti vse osnovne pogoje, zlasti finančne, za realizacijo ciljev;
- izpolniti tako kot doslej vse pogodbene obveznosti do sponzorja in sponzorjev.

Predstavnika ŠD BOR iz Trsta Mario Šušteršič in župan občine Škofja Loka Igor Draksler si izmenjujeta simbolična darila. Med njima je predstavnica družbe Termo Zvonka Košir.

Na prvo mesto je vodstvo kluba postavilo strokovno usposobljenost trenerjev in s tem ocenilo pomen znanja za delo z mladimi športniki. Vse je odvisno od ljudi, tudi uspehi ali neuspehi mladih odbojkarjev!

Sodelovanje s ŠD BOR iz Trsta

Ljudje se radi vračamo v preteklost, zlasti še, če so spomini smiselni in prijetni. Četrtsotletno sodelovanje med prijatelji slovenskega športnega društva BOR iz Trsta in odbojkarji kluba Termo-Lubnik Škofja Loka, pa nosi s seboj kar nekaj zanimivih dogodkov, ki bodo ostali ambasadorjem slovenstva in športa v nepozabnem spominu.

Kakšen pogled ima na medsebojna športna in kulturna srečanja, nam je v krajšem prispevku napisal, nekdanji igralec Bora, sedaj pa društveni funkcionar, Rado Šuštaršič.

ŠD BOR in OK TERMO-LUBNIK sodelujeta že 25 let

» Prijateljstva, ki nastajajo zgolj slučajno, so tista, ki nikdar ne zamrejo.« Tako bi lahko označil dolgoletno prijateljstvo med Športnim društvom Lubnik (sedaj odbojgarskim klubom Termo-Lubnik) Škofja Loka in Odbojgarskim društvom Bor iz Trsta.

Slučaj je bil, da so se srečali v Ljubljani na takratni Visoki šoli za telesno kulturo prof. Ivan Križnar, prof. Olga Perišič in prof. Bojan Pavletič, slednji iz Trsta. Prav potom Bojana Pavletiča pa je moj oče (Mario Šušteršič) spoznal prof. Križnarja in tako je v bistvu nastalo sodelovanje med tema dvema društvoma pred dobrimi 25-imi leti.

Motor je pognal in še danes dobro deluje. V tem dolgem obdobju je res da prišlo do nekaterih sprememb, a te niso popolnoma nič skvarile našega prijateljstva. Starejši odborniki so se umaknili in prepustili delo mlajšim generacijam. Mladi smo se tako od starejših naučili, kako se upravlja društvo, organizira razne turnirje, predvsem pa smo podedovali tisti čut slovenstva, ki je bil gonilna sila našega društva. Bor je namreč edino slovensko športno društvo, ki poleg slovenskega planinskega društva še deluje v središču mesta Trst. Kot v preteklosti, tudi sedaj skušamo mlajšim generacijam nuditi čim boljše pogoje za vadbo, predvsem pa pristen slovenski prostor. V tem duhu so tudi vsakoletna srečanja z odbojgarskim društvom Termo-Lubnik.

Kar je lepo v teh naših dolgoletnih srečanjih, da čeprav se srečujemo le enkrat ali dvakrat na leto, so vezi kar trdno zasidrane. Vedno smo si priskočili na pomoč, ko je bilo treba. V zlatem obdobju naše odbojke so Ločani prihajali na naše turnirje in vedno so nam bili pripravljeni pomagati, predvsem pri organizaciji poletnih priprav. S časom pa so se stvari spremenile. Termo-Lubnik se je dobro organiziral, se prebil celo v prvo slovensko ligo, mi pa smo imeli kar nekaj težav, ki pa smo jih na srečo premostili. Čeprav pri nas moške odbojke ne gojimo več, vedno sestavimo ekipo (bivših naših igralcev) za tradicionalni turnir v spomin na športnega delavca Svaruna. V Škofjo Loko pa zahajamo rade volje tudi na poletne priprave, saj je Škofja Loka pravi biser Gorenjske in je prav, da ga tudi naše najmlajše odbojkarice spoznajo.

Povezava med nami je in bo še obstajala, dokler bo odbojka uspevala. A kot bi rekel prof. Krevselj: *"Odbojke ne bo nikdar konec, zato tudi sodelovanja med našima društvoma in seveda osebnih prijateljstev ne bo konec."*

Rado Šušteršič

Svarunov spominski odbojgarski turnir

Športna kultura, ustvarjalnost, delavnost in prijateljstvo z mladimi odbojkarji so krasili Svaruna Terpinca, nekdanjega predsednika kluba. Bil je poln idej, kako pripeljati klub v vrh slovenskega športa. Ob vsakem najmanjšem uspehu je izrazil zadovoljstvo, nosilec dosežkov pa iskreno stisnil roko. Čeprav je bil neuklonljiv v vsem, ga je 13. 11. 1989 bolezen dobesedno iztrgala iz kluba. Zahvale za opravljeno delo ni dobil. Zato je upravni odbor kluba sklenil, da v njegov spomin vsako leto

Svarunovi z desne: oče Milan, mati Anica, sin Borčič, žena Boža in sin Jaka. Tretja z desne klubska zdravnica Š. Križnar in šesta z desne L. Kustec, članica UO kluba.

organizira tekmovanje, imenovano SVARUNOV SPOMINSKI TURNIR. Prireditelj je klub pripravil v soglasju z njegovimi sorodniki in Občino Škofja Loka. Svarun je bil uslužbenec občine, vodja oddelka za gospodarstvo, zato je župan prevzel pokroviteljstvo nad prirediteljo. Prva leta so na tekmovanju sodelovale 3 - 4 ekipe z okrog 40 tekmovalci, danes pa jih je že blizu 10 s skoraj 100 tekmovalci. Redno se spominskega srečanja udeležijo Svarunovi svojci in odbojkarji športnega društva BOR iz Trsta, kar pa pomeni, da ima turnir mednarodno veljavo.

Pomembni dosežki kluba:

- odločitev o ustanovitvi kluba in prva skupščina dne 5. 10. 1977;
- odločba o vpisu kluba v register društev 10.11.1977, št. 116;
- 1980 selekcija mladih igralcev s trenerjem F. Horvatom pričela tekmovanje v gorenjski ligi;
- 1983 se je ekipa uvrstila v 3. DOL;
- 4. 2. 1985 Svarun Terpinč prevzel vodenje kluba;
- 1987 podpisali pogodbo o generalnem sponzorstvu z družbo Termo;
- 1987 se je prva moška ekipa uvrstila v drugo državno ligo zahod;
- 1990 udarniško zgradili odbojcarsko igrišče pri osnovni šoli Škofja Loka - Mesto;
- 30. 11. 1991 je F. Horvat prejel priznanje, Bloudkov značko za uspešno dolgoletno delo v klubu;
- 1993/94 se je prva ekipa uvrstila v 2. DOL;
- 1996/97 se je članska odbojcarska ekipa uvrstila v 1. B DOL in na koncu tekmovanja dosegla drugo mesto;
- 1996/97 se je druga moška ekipa, ki so jo sestavljali pretežno kadeti in mladinci, uvrstila v 3. DOL in na koncu tekmovanja dosegla drugo mesto;
- 1997 se je prva ženska ekipa uvrstila v 3. DOL;
- v sezoni 1997/98 se je ekipa dečkov v miniodbojki uvrstila v finale državnega prvenstva;

Finale državnega prvenstva dečkov v mali odbojki, September 1998. Stoje z desne: Lang (trener), Škarič, Berčič, Prašnikar in Fojkar (trener); kleče: Polajnar, Abina, Kermelj in Škarič

- 2003 zgradili prvo odbojkersko igrišče na mivki;
- 2004 zgradili drugo odbojkersko igrišče na mivki;
- v sezoni 2003/04 se je ekipa članov uvrstila v 1. DOL;
- 2004 sta v prvi ligi zaigrala mlada odbojkarja iz Reteč, Nejc Berčič, ki se je po uspešni sanaciji neprijetne poškodbe brez posledic vrnil v ekipo, in Nejc Gvardjančič, rojen 5. 4. 1988, ki je s 16 leti že treniral in tekmoval s člansko ekipo, kar je pri nas prav gotovo velika redkost v tem športu. Oba sta bila člana kadetske državne reprezentance.

Lahko bi uspehe in napredek kluba predstavili še bolj pregledno in podrobno. Ker smo marsikaj že zapisali v jubilejnem Zborniku ob 20-letnici ustanovitve kluba, na tem mestu izpostavljamo le najpomembnejše.

Ekipa igralk ŽOK. V drugi vrsti z leve sta predsednica A. Kavčič in S. Čuk, na desni pa trener T. Lang.

ŽENSKI ODBOJKARSKI KLUB (ŽOK) PARTIZAN ŠKOFJA LOKA

Klub Termo-Lubnik je vseskozi skrbel tudi za žensko odbojko. Poudarek je bil na množični razvedrilni dejavnosti. Ker je bilo dobrih igralk vse več, so zahtevale, da se njihov položaj v klubu spremeni. Odločile so se za kvalifikacije za vključitev v 3. DOL in uspele.

Nastale razmere so zahtevale temeljit premislek, kako naprej. Prišlo je do sklepa, da se klub po 20 letih razdeli na dva dela. Igralke so se odločile in ustanovile ŽOK Škofja Loka. Nosilke akcije so bile A. Kavčič (nekdanja igralka v prvi jugoslovanski odbojkerski ligi), T. Melihen in A. Blažič. Ker same niso bile kos vsem nastalim problemom, so prosile vodstvo društva Partizan, da jih sprejme kot sekcijo v svoje vrste. Upravni odbor je prošnjo ugodno rešil in tako je ŽOK začasno rešil kadrovske, finančne in organizacijske probleme.

V sezoni 1997/98 pa so že tekmoval v 3. DOL zahod in na koncu osvojile, na presenečenje vseh, drugo mesto z enakim številom točk kot prvakinja, ki so se uvrstile v drugo ligo. V tem času je nekaj igralk prenehalo s tekmovanjem, tako da z uvrstitvijo v višji rang vse do danes niso uspele. V sezoni 2004/2005 pa jim kaže dobro. Na treningih in tekmah so zelo

Društvo PARTIZAN
Škofja Loka

Datum: 9.6.1997

Kavčič Aleksandra
Novi svet 14
Škofja Loka

Zadeva: Vključitev odbojkaric v Društvo Partizan

Na podlagi vaše vlogo za vključitev ženske odbojkerske ekipe v Društvo Partizan vas obveščamo, da vključitev in delovanje sekcije v sklopu našega društva na nasprotujemo.

V roku 10 dni nam pošljite nekaj več podatkov o vašem programu (št. članstva, vadbeni prostori, tekmovalnja št.) in o finančni konstrukciji oziroma planu.

Na naslednji seji oziroma skupščini društva bomo na podlagi tega odločili o vključitvi.

Prostovolj

Prostovoljni
Boris Rebič

motivirane, imajo pa tudi odlična trenerja, kar jim še dodatno povečuje upanje na dober zaključek sezone.

Vodstvo kluba si prizadeva, da bi v dejavnost vključilo še več mladih igralk. Skrbijo za kakovostno vzgojo vseh vadbenih skupin od mlajših deklic do članic. Temu primerni so tudi dosežki.

Odbojka ni več le dvoranski šport. Igra se od septembra do maja v dvorani, preostale mesece pa na mivki. V letu 2001 sta igralki M. Dagarin in T. Verčič prvič sodelovali na državnem prvenstvu v odbojki na mivki, v kategoriji do 17 let, in dosegli 3. mesto. Po dveh letih sta se že uvrstili na mladinsko evropsko prvenstvo v Salzburgu, kar je bil za tako majhen klub izjemen dosežek. Leta 2004 sta isti igralki postali državni mladinski prvakinji in to ju je znova pripeljalo na evropsko prvenstvo. Meta Dagarin pa se je z Eriko Fabjan, OK Vital Ljubljana, udeležila še evropskega kadetskega prvenstva na Poljskem, kjer sta osvojili 9. mesto.

Čeprav odbojarska kluba delujeta ločena, pa kljub temu odlično sodelujeta in skupaj z občino in SZ Škofja Loka rešujeta najpomembnejše probleme odbojke v Škofji Loki. Največ medsebojne pomoči je pri izmenjavi strokovnih kadrov. Treninge ženskih vadbenih skupin in selekcij so v teh letih izvajali: J. Pevc, T. Mencinger, M. Švab, T. Lang, D. Kosmač, S. Čuk, U. Kurnik, Š. Bokal, M. Korošec, Ž. Cof, T. Melihen, N. Nastran in Š. Škulj. Nataša Zadnik je zapisničarica in sodnica, kot medicinska sestra pa pomaga pri nujenju zdravstvenih uslug.

V ŽOK je igralk dovolj, primanjkuje pa jim dobrih funkcionarjev. Trenutno večji del funkcionarskih poslov opravi A. Kavčič, predsednica, in S. Čuk, blagajničarka.

Aleksandra Kavčič,

dekliški priimek Karnel, roj. 26. februarja 1967 v Šempetru pri Novi Gorici, je osnovno šolo obiskovala v Kanalu, naravoslovno-matematično gimnazijo pa v Novi Gorici. Študij je nadaljevala v Ljubljani in 1992 postala diplomirani ing. kemijske tehnologije.

Odbojko je začela igrati v 4. razredu osnovne šole, v 8. razredu osnovne šole pa jo je trener že vključil v prvo ekipo, ki je takrat igrala v 2. jugoslovanski odbojarski ligi zahod (Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina). Leta 1982 se je ekipa Odbojarskega kluba

HIT Nova Gorica uvrstila v 1. zvezno odbojarsko ligo, ki je obsegala vse republike takratne Jugoslavije. V Novi Gorici je Aleksandra Kavčič nastopala deset sezon. Nato se je poročila in preselila v Škofjo Loko, kjer se je ponovno srečala z odbojko, najprej kot igralka, nato pa kot funkcionarka v odbojarskem klubu Termo-Lubnik (tajnica) in v izvršnem odboru Društva Partizan Škofja Loka. Od 1997 je predsednica Ženskega odbojarskega kluba Partizan Škofja Loka, kjer ji pri delu, že vsa leta nesebično pomaga Sabina Čuk, kot blagajničarka in trenerka. Obe sta z odbojko zasvojeni.

Igralka v akciji

Pregled števila igralk v sezonah od 1997/1998 do 2003/2004

sezona 1997/98	15 članic, 40 starejših in mlajših deklic
sezona 1998/99	21 članic, 46 starejših in mlajših deklic
sezona 1999/2000	16 članic, 40 starejših in mlajših deklic
sezona 2000/2001	16 članic, 44 starejših in mlajših deklic
sezona 2001/2002	13 članic, 45 starejših in mlajših deklic
sezona 2002/2003	14 članic, 52 starejših in mlajših deklic in 16 kadetinj
sezona 2003/2004	15 članic, 59 starejših in mlajših deklic in 16 kadetinj.

Naj na koncu dodamo še ugotovitev, ki velja za oba kluba: "Več če delaš, več je dela in več če delaš, manj je denarja."

Pismo Svarunovega očeta in matere:

*Dragi športniki, spoštovani organizacijski odbor
Svarunovega spominskega turnirja!*

V svojem imenu ter v imenu žene Anice vsem zaslužnim za izvedbo tega turnirja najprej čestitam in se zahvalujem za plemenito dejanje, vsem nasopajočim pa izrekam športni pozdrav.

Obenem v podporo dejavnosti odbojcarskega kluba podarjam 1000 evrov kot prispevek h kritju stroškov turnirja ter podporo razvoju športa.

Še enkrat hvala vsem za trud pri organizaciji ter počastitvi spomina na mojega sina Svaruna.

VIRI

1. Gerjol, A., Zapisnik društva Partizan, osebni arhiv, 1952.
2. Križnar, I., Poročila, zapisniki, osebni arhiv, 1977 - 2004.
3. Križnar, I., Odbojka v Škofji Loki, Škofja Loka: EGP, 1997.
4. Križnar, V., Diploma "Idejna urbanistično-arhitekturna zasnova celotnega kopališča ob Sori v Škofji Loki", 1996.
5. Krevselj, V. Ambasador z zgodovinskega olimpa, Ljubljana, Format, 2002.
6. Slobodnik, L., Odbojka, Ljubljana: ZTKO Slovenije, 1988.
7. Odbojcarski klub Termo-Lubnik Škofja Loka, arhiv Škofja Loka, 1977-2004.
8. Štičl, H., Odbojka v Pomurju, Murska Sobota: TIPG, Murska Sobota, 1993.
9. Megušar, F., Tekmovalna leta v odbojki, spominski zapis, Škofja Loka, 2004.
10. Več avtorjev, Odbojka, Ljubljana: Odbojcarska zveza Slovenije, 1982.
11. Podnar, F., Gradiva, informacije, Škofja Loka: Loški muzej, 2004.
12. Šuštaršič, R., ŠD Bor in OK Termo-Lubnik sodelujeta že 26 let, 2004.
13. Več avtorjev, Trener, učitelj, vaditelj, Ljubljana: Fakulteta za telesno kulturo, 1986.
14. Veliki slovar tujk, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
15. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka, pisna gradiva, 1930 - 1941.
16. ŽOK Partizan Škofja Loka, arhiv, Škofja Loka, 1998 - 2004.

